De Middelnederlandsche dramatische poëzie

Henri Ernest Moltzer

bron
Henri Ernest Moltzer, *De Middelnederlandsche dramatische poëzie*. J.B. Wolters, Groningen 1875

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/molt001midd01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

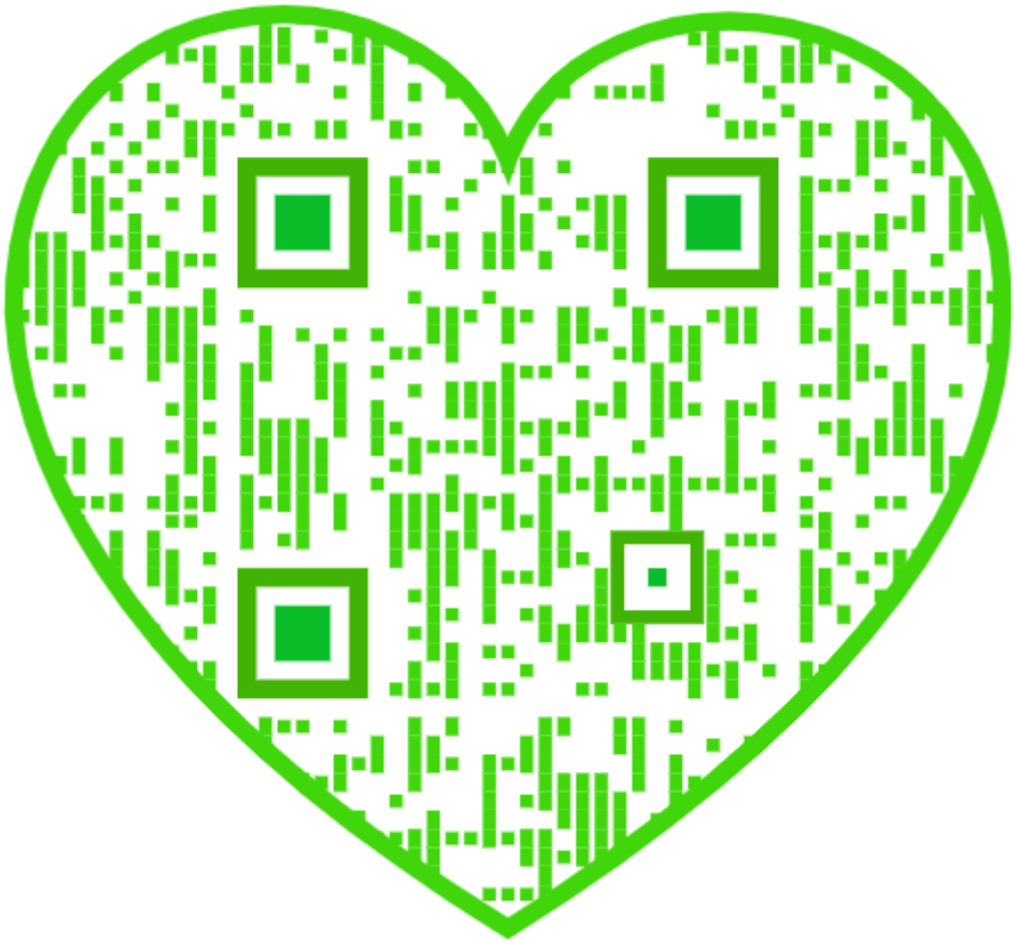

AAN

MATTHIAS DE VRIES

TOEGEWIJD.

Inleiding.

> ‘Wir sitzen jetzt mitten in der von unseren Vorfahren gepflanzten Frucht und genieszen ihre Errungenschaften, aber Wenige gedenken des schweren Weges auf dem sie sich führerlos durchgerungen, und nur der Historiker nimmt darauf Bedacht. Wir setzen uns ruhig vor die Bühne, lassen den Vorhang aufrollen, die Dekorationen wechseln, die Götter verschwinden und kommen, die Helden sich streiten und morden, aber an die tausendjährige Mühe, die es gekostet, dasz wir heut zu Tage Alles so schön und täuschend wahr genieszen, daran wird gewöhnlich nicht gedacht.’ Dr. HOLLAND.

In de helaas niet te grooten schat van Mnl. drama's onderscheiden wij tweeërlei stukken, kerkelijke (geestelijke) en wereldlijke spelen. Over beide soorten wensch ik een en ander, meer van historischen en vergelijkenden dan van aesthetischen aard, te doen volgen.

§ 1.
Kerkelijk (geestelijk) drama.
Mysterie en Mirakelspel.

Er wordt gewis eene buitengewone mate van scherpzinnigheid vereischt om, met Jubinal bv., de continuiteit van het antieke drama gedurende de middeleeuwen te kunnen aannemen, en de geestelijke spelen van de 12e eeuw en volgende als eene - zij het dan al *min of meer* - kennelijke voortzetting van de oude tragedie, als schakels van eene en dezelfde keten aan te merken. ‘Selon moi - schrijft hij - la naissance de notre theâtre ne date, ni des mystères representés pour la première fois, en 1402, dans l'hôtel de la Trinité par les Confrères de la Passion; ni des réjouissances qui eurent lieu, en 1389, à

l'entreé de la reine Isabeau de Bavière dans Paris; ni même des divertissements mimiques donnés, en 1313, aux fêtes de la Pentecôte par ordre de Philippe-le-Bel, en présence d'Edouard II, roi d'Angleterre, pour célébrer la reception, comme chevalier, du jeune Louis, alors roi de Navarre et depuis roi de France sous le nom de le Hutin.

'Je me trompe fort, ou, quelle qu'ait été sa forme, quelles que soient les modifications qu'il ait subies, l'élément dramatique n'a jamais cessé d'exister; il n'y a jamais pu avoir solution de continuité complète dans la marche de l'intelligence humaine,' enz.[1] Vernuftig moge de combinatie wezen, waardoor de vermeende aaneenschakeling wordt aangetoond, het neemt niet weg, dat het betoog eerder leidt tot volstrekte ontkenning van eenig het minste verband, van zelfs de geringste verwantschap tusschen antiek en middeleeuwsch drama dan de aannemelijkheid van een dergelijk gevoelen bevordert. De bekende gedichten, die als bewijsstukken dienst moeten doen, als de fragmenten van Ezechiel's *Uittocht uit Egypte* (2e eeuw[2]), de *Querulus* en het *Ludus Septem Sapientium* (3e eeuw), de *Lijdende Kristus* - van Gregorius van Nazianzus? - (4e eeuw), en hetgeen meer wordt opgesomd door Gervinus[3], verliezen, dunkt mij, al aanstonds veel van hun betoogkracht, omdat het volstrekt niet vaststaat, dat ze werkelijk zijn opgevoerd. Wat den *Lijdenden Kristus* b.v. aangaat, 'zur Aufführung war es nicht bestimmt', zegt Hase[4], 'sondern für die Schule', en wie het stuk, cento uit regels van Euripides, kent, zal hem dat gereedelijk toestemmen. Ook bleef stellig, om wederom de woorden van dien schrijver te bezigen, - 'die Gelehrsamkeit dieser Komödien (van Hroswitha, 10e eeuw) hinter Klostermauern verschränkt'[5]: immers, zoo er al een daarvan ten tooneele is gebracht, was het naar alle waarschijnlijkheid niet voor de 16e

1) *Mystères inédits du quinzième siècle*, bl. V. vlg., vooral bl. IX.
2) Verg. EDÉLESTAND DU MÉRIL, *Theatri liturgici quae latina supersunt monumenta*, bl. 2, noot 2.
3) *Geschichte der deutschen Dichtung* II, bl. 324, noot 410; verg. DU MÉRIL, bl. 13.
4) *Das geistliche Schauspiel*, bl. 7; DU MÉRIL, bl. 9 vlgg. en de noten.
5) HASE, t.a.p., bl. 11; vooral DU MÉRIL, bl. 16 vlgg., die ze eene 'imitation toute littéraire' noemt, 'sans aucune pensée de représentation.'. Zie ook GERV. t.a.p.; WARTON, *History of English Poetry*, II, bl. 68; ULRICI, *Shakspeare's dram. Kunst*, I, bl. 1.

eeuw, toen het middeleeuwsche drama reeds had uitgebloeid. Doch, gesteld dat ze waren opgevoerd, dan zou ik nog niet durven te spreken van die drama's als van stukken ‘qui lient le théâtre païen an théâtre moderne’: verre van daar. En niet uitsluitend, omdat wij kiem en groei van het moderne drama uitnemend zonder het antieke kunnen begrijpen en als spontaan verschijnsel verklaren, maar vooral, omdat daarin, voor zoover mij bekend is, geen schijn of schaduw, geen zweem van classieke kleur en tint (v.d. dan ook de ontstentenis van reizangen) te bespeuren valt, en wel noch van het levend classicisme der oudheid noch van het doode der middeleeuwen[1]. Er is meer. Hetgeen bij aanneming van eene andere onderstelling alleszins natuurlijk is, namelijk dat de nieuwere dramatiek na hare geboorte langzaam en geleidelijk in ontwikkeling voortschrijdt, van stap tot stap als het ware, en, bij aanvang - vooral ook in het technische - uiterst onhandig en onbeholpen, gaandeweg minder primitief wordt, dat blijft duister en raadselachtig, zoo men in dezen aan continuiteit gelooft. Een buitengewoon continuum overigens voorwaar, dat zelfs van naam verandert, dat niet eens den door tijd en overlevering geijkten term van tragedie en comedie en fabula behoudt, trouwens die ook niet meer begrijpt, maar die van misterium of mysterium aanneemt. ‘Au dixième siècle les théâtres littéraires étaient depuis long-temps fermés’, die stelling van Du Méril[2] maak ik tot de mijne; in de plaats der ludi scenici van weleer zouden de ludi sanctiores treden.

Ook zal bezwaarlijk iemand lichtgeloovig genoeg wezen, om klakkeloos over te nemen hetgeen als van een hoogepriesterlijken drievoet Boileau[3] verkondigt:

> Chez nos devots aïeux le théâtre abhorré
> Fut long-temps dans la France un plaisir ignoré.
> De pélérins, dit-on, une troupe grossiere
> En public à Paris y monta la premiere;

1) Zie A.W. VON SCHLEGEL'S *Vorlesungen* (3e ed.), I, bl. 25.
2) t.a.pl. bl. 19; verg. bl. 30 en bl. 33, alwaar het betoog, dat, ware het al dat ‘les traditions dramatiques n'ont jamais été complètement interrompues’, de ‘connaissances classiques etaient devenues une sorte de curiosité qui n'appartenait qu'a quelques rares érudits.’ Verg. REIDT, *Das geistliche Schauspiel des Mittelalters in Deutschland*, (1868), bl. 10.
3) *Chant troisième*, begin.

Et sottement zélée en sa simplicité,
Joua les Saints, la Vierge, et Dieu, par piété.
Le savoir, à la fin dissipant l'ignorance,
Fit voir de ce projet la dévote imprudence.
On chassa ces docteurs prêchant sans mission;
On vit renaître Hector, Andromaque, Ilion.

Wij zullen hem, trots zijn toelichtend nootje bij pélérins: ‘leurs pièces sont imprimeés’, niet gelooven, al schrijven velen hem noch steeds onbedachtzaam na. En evenmin met Wackernagel[1] ‘das den Krieg bloss nachahmende Spiel des Waffentanzes’ aanmerken als ‘den ersten rohen Keim der späteren Dramatik’, en alzoo de geschiedenis van het middeleeuwsch drama aanvangen met het vierentwintigste hoofdstuk van Tacitus' *Germania* aan te halen. Freytag[2] wel is waar maakt van die ‘nudorum juvenum saltationes inter tela opposita’ ook gewag, maar toch niet meer dan in 't voorbijgaan. Indien het bedoelde hoofdstuk van Tacitus benevens de andere plaatsen, uit hem door Freytag aangetogen, al iets verklaren, is het hoogstens de verwijderde, geenszins de naaste oorzaak van 't ontstaan der mysteriën, meen ik.

Deze is dan ook stellig elders te zoeken[3]. En wel, - hoe vreemd het klinke, daar immers nog kort geleden in Duitschland juist een tooneel als de avondmaals-scène der Maria Stuart placht te worden weggelaten, en alles wat de kerk betrof van de planken werd geweerd - in de kerk, in den middeleeuwschen eeredienst. Overtuigend is het bewezen o.a. door Mone[4], Du Méril, Hase, Klein[5], Reidt[6], en in het helderst licht

1) *Geschichte der deutschen Literatur*, erstes Heft, bl. 10. Verg. J. GRIMM, *Gött. Gel. Anz.* no. 56.
2) *De initiis scenicae poesis apud Germanos*, bl. 8 vlg.
3) Over de litteratuur zie o.a. KOBERSTEIN, *Grundriss der Geschichte der deutschen Nationalliteratur*, 5e Aufl. (ed. BARTSCH), I, bl. 359, noot 2.
4) *Schauspiele des Mittelalters*, 2 Dln. 1846.
5) *Geschichte des Drama's*, Dl. IV: *Das italienische Drama*, 1e stuk. 1866.
6) t.a.pl., vooral bl. 12, § 6, waar hij zegt: ‘Schon früher hatten die Hymnen und Antiphonien der Kirche sowie verschiedene Handlungen des Cultus, ein gewisses dramatisches Element gezeigt. Der Ritus der christlichen *Feste* führte endlich zum dramatischen Gesang’, beter dan bl. 10 § 5: ‘So erblicken wir denn in den geistlichen Schauspielen des Mittelalters eine von dem Drama des griechischen und römischen Alterthums grundverschiedene Dichtungsart, eine eigenthümliche Erfindung der Kirche, hervorgegangen aus dem Streben (??), einen Ersatz für die den Ernst und Würde der christlichen Religion gefährdenden Spiele der Laien und ertarteten Geistlichen zu geben’; verg. MARRIOTT, *A collection of English miracle-plays and mysteries*, enz., bl. X; ETTMüLLER, *Handbuch der deutschen Literaturgeschichte*, § 51.

gesteld door de HH. Gallée[1] en Wybrands (Aem. W.)[2], naar wier geschriften, waarin almede tal van werken ter zake dienende worden aangehaald, ik hier meen te mogen verwijzen, en waarvan ik de lezing bij het volgende veronderstel.

Voor mijn doel is het genoeg te herinneren, dat de oorsprong der mysteriën te zoeken is in het liturgie-mysterie, meer bijzonder in hetgeen op de hoogtijden der kerk binnen de muren van het godshuis plaats greep. 'Die vor dem Messaltar die Opfersendung Christi immer wieder, als erneut, vergegenwärtigende Liturgie, das zwischen Priester und Gemeinde sich vollbringende Mysterium, wird aus der Tiefe seines speculativen Geheimsinnes heraustreten, und sich schaubildlich zu den geschichtlichen Lebens- und Leidensmomenten des Heilands, zu einem wirklichen, und innerhalb der Kirche, dargestellten Schauspiel entfalten, dessen dramatisches Personal dieselben Kirchenglieder bilden, welche in der Liturgie selbst zusammenwirken: Priester und Gremeinde'[3]. Om het mysterie der mis, het in- en uitgangspunt als 't ware van allen eeredienst, te verklaren door even boeiend als indrukwekkend onderwijs der geschiedenis van Jezus gelijk zulks de geestelijke gedichten en de predicatie ook plachten te doen[4], daartoe werd de feeststof ter viering van geboorte en opstanding, ter herdenking van lijden en sterven des Heeren dialogisch en drastisch voorgedragen, aanschouwelijk voorgesteld; de bijbelsche geschiedenis desbetreffende eenvoudig vertoond, de daden *na*gedaan, de woorden *na*gesproken, de gesprekken *na*gevoerd ten aanzien en aanhooren van de heildorstige en kijkgrage gemeente[5]. Had de ritus der mis zelf reeds een dramatisch karakter zoowel door het gebaardenspel van den celebrant en het komen en gaan der ministranten als door de

1) *Bijdrage tot de geschiedenis der dram. vertooningen in de Nederlanden gedurende de Middeleeuwen* (1873).
2) *Studiën en Bijdragen* van MOLL en DE HOOP SCHEFFER, III, 2, bl. 193-294.
3) KLEIN, IV, 1, bl. 2 en vlgg.; HASE, bl. 11; WILLEMS, *Belg. Mus.* IX, bl. 46 vlgg.; vooral ook MONE'S *Einleitung* tot de *Altteutsche Schauspiele* (1841).
4) MONE, II, bl. 351; KLEIN, t.a.pl. bl. 164; GRIESHABER, *Ueber die Ostersequenz:* '*Victimae Paschali*', enz. enz., bl. 16 vlgg.
5) Verg. MONE, I, bl. 7 en 9, zie ook 251; REIDT, bl. 28, alwaar o.a. eene hoogst belangrijke plaats van NEANDER; GERVINUS, II, bl. 321; DU MÉRIL, bl. 41.

wisselzangen van priester en koor en de beurtzangen (strophe en antistrophe) van de twee deelen des koors[1], evenzoo moesten onwillekeurig en onbewust de dumb-shows, de tableauxvivants, de stomme vertooningen, de pantomimische groepen, of hoe men ze noemen wil, van kerstnacht en opstandingsmorgen, in verband met beurt- en wisselzang en de hoogst noodige actie, - moesten, zeg ik, die plechtigheden tot leering en stichting allengs het eigenaardig kenmerk eener dramatische vertooning verkrijgen. Waar dialoog (recitatief) en handeling samengingen, daar was reeds iets van drama aanwezig. ‘En waar de actie bij het lied aangenomen was, daar was het mysterie-spel geboren, om in verloop van tijd door toevoeging van acterend personeel en tooneelmatige uitrusting van de plaats, waar de uitvoering ondernomen werd, zich van zelf tot het kerkelijk drama te ontwikkelen’[2], Alzoo wortelt het mysterie, het middeleeuwsch tooneel in den eeredienst der kerk, te dien opzichte volmaakt gelijk aan het Grieksche[3], en diende oorspronkelijk om te voorzien in de diep gevoelde behoefte van aanschouwelijk onderwijs.

Quo neque ab exordio ullum fere minus neque incrementis amplius: dat die kiem van dramatische vertooning eene zeer vruchtbare is geweest, is op te maken uit den schat van geestelijke of kerkelijke stukken, die ons resten en nog telken jare met nieuwe worden vermeerderd[4]. En vruchtbaar niet alleen

1) *Antiphonen:* ‘Antiphonia pro eâ tantum vocum oppositione accipitur quâ bini cantorum chori cantum alternant’; de wisselzangen heetten *responsoriën*, ‘wo - zegt KLEIN - die Chorgemeinde (vertegenwoordiging der gemeente volgens MOLL, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming*, II, bl. 310, en ‘met de dienstdoende geestelijken in gedurige wisselwerking verkeerend’) dem vorsingenden Priester antwortend einstimmt’. Over de sequentiën, prosen en tractus, verg. BARTSCH, *Die Lateinischen Sequenzen des Mittelalters in musikalischer und rythmischer Beziehung*, bl. 1 vlg., 2, 5, 18 vlg., 142, enz.
2) MOLL, t.a.p., II, 3, bl. 266, zie ook de vlgg. bladzijden over het Utrechtsche Antiphonarium.
3) Over den naam zie FREYTAG, bl. 34 vlg.; REIDT, bl. 28, noot, ook bl. 18, noot 2; MONE, II, bl. 170; vooral JUBINAL, I, bl. XLIV, alwaar het doel der mysteriën naar aanleiding van het leven van Monseigneur St. Martin dus wordt omschreven: ‘en façon que à la voir jouer, le commun peuple pourroit voir et entendre facillement comment le noble patron dudit Seurre, en son vivant, a vescu saintement et devostement.’
4) B.v. door MARTIN, die in 72 het *Freib. Pass. spiel;* GREIN, die in 74 het *Alsfelder;* BARTSCH, die in 69 een *Provenzalisches Geistliches Schauspiel* (*Sancta Agnes*) gaf.

met het oog op de hoeveelheid, ook met de gedachte aan de hoedanigheid: tot eene even sierlijke als reusachtige plant is de onoogelijke zaadkorrel opgegroeid. Doch langzaam en geleidelijk. Den gang van ontwikkeling, colossaal vooral in de 14e eeuw, zijn wij in staat gesteld door proeven uit verschillenden tijd nauwkeurig waar te nemen. Van de photografisch getrouwe reproductie der bijbelsche verhalen, binnen het kerkgebouw, door kerkelijke personen, in de taal der kerk, onder goedkeuring en bescherming der kerk zelve: van de kerkelijke taal en stijl en trant is namelijk gaandeweg afgeweken.

Het proza van den feesttekst wordt eerst begeleid door de poëzie van het feestvers, later zelf berijmd en in spraak en weerspraak omgezet[1]. Nevens het Latijn van de authentieke vertaling der Heilige Schrift treedt op eerst schoorvoetend als het ware, gelijk almede in de *epistolae farsitae*, allengs meer vrijmoedig[2], eindelijk als alleenheerscheres: de volkstaal; terwijl intusschen, opmerkelijk genoeg, de zoog. Bühnenweisung vaak de eerste woorden van den Latijnschen tekst blijft inhouden, en ons - in 't voorbijgaan gezegd - als ‘overleefsel’ uit den tijd van oorsprong en wording tot staving der verklaring van de herkomst des kerkelijken drama's uitnemenden dienst doet[3]. Een verschijnsel, dat te minder bevreemding wekt, als wij bedenken, dat in de kerk ook het Latijnsche koraal vaak door gezang in de volkstaal vertolkt, en de tekst van de preek eerst in het Latijn en daarna in de landstaal werd afgelezen.

Dan, niet alleen werd de feeststof gewijzigd, de ongebonden in gebonden rede, de uitheemsche in de inheemsche taal overgegoten, zij onderging ook van lieverlede eene aanzienlijke uitbreiding. De tekst der evangeliën met bijbehoorende gebeden en gezangen, de oorspronkelijke grondstof, werd uitgewerkt en,

1) Zie GALLÉE over het Utrechtsch Antiphonarium, in de 12e eeuw, door de kanunniken van St Marie te Utrecht bij den nachtdienst gebruikt, bl. 54 vlgg., en dan ook de *Offices* bij DU MÉRIL, bl. 89, 91, 94, 96, 98, 100, 101, 117, 147, 151, 153.

2) Zie bv. het *mysterium fatuarum virginum* bij WRIGHT, *Early mysteries and other latin poems of the twelfth and thirteenth centuries*, bl. 55 vlgg., en bij MONMERQUÉ et MICHEL, *Théâtre français au moyen âge*, bl. 3 vlgg.; en *Christi Leiden*, HOFFMANN, *Fundgruben*, II, bl. 245 vlgg.

3) Verg. bv. 't door Dr. K.W. PIDERIT uitgegeven *Weihnachtsspiel aus einer Handschrift des XV Jahrhunderts;* en mijn in de Bijlage uitgegeven Paaschspel.

voornamelijk met tweeërlei bedoeling, uitgesponnen. Wel verre van de getrouwe afbeelding van het bijbelverhaal, de chronologisch en historisch juiste voorstelling der feiten (van de canonieke evangeliën) te blijven, werd de vertooning van lieverlede de echo van hetgeen de apocryfe boeken en de legende verhaalden, die - REIDT[1] merkt 't terecht op - 'den Dichtern wegen ihres theilweise phantastischen Inhalts mehr zusagten als die canonischen Bücher.' Maar ook de profetieën betreffende de geboorte, het lijden en sterven, de opstanding en de hemelvaart werden in herinnering gebracht, en min of meer breedvoerig medegedeeld; èn aan de kerkleer, de dogmatiek, wordt eene plaats ingeruimd, iets waartoe de allegorische personen moesten dienen[2]: de feeststof werd beschouwd en voorgesteld in het licht van de oud- en nieuw-testamentische geschiedenis en van de verdichting der legende, en dienstbaar gemaakt aan de bevordering der leering van de aanschouwers. Door toevoeging van de voorzeggingen der zieners en de leerstellingen der kerk bekwamen allengs de geestelijke vertooningen een uitgebreiden omvang en namen colossale proportiën aan, te aanzienlijker nademaal een en ander nog werd vermeerderd met de Sibyllijnsche[3] en Vergiliaansche[4] voorspellingen, en met de zoog. 'déablerie' (Teufelspiel) met hare comische en burlesque tooneelen, die ook steeds al grooter en grooter van afmeting werden[5].

Heeft men goeden grond met Mone het zoog. 'erzählende Schauspiel', het dramatisch recitatief, als waarvan ons Monmerqué en Michel een kostbaar exemplaar uit de 12e eeuw bieden[6] - aanvangende met de woorden 'En ceste manère *recitom* La seinte resureccion' -, aan te merken als prototype der latere mysteriën, dan loopen de uitersten (men denke aan

1) t.a.pl., bl. 27.
2) MONE, II, bl. 174; REIDT, t.a.pl., bl. 25.
3) MONE, I, bl. 306; JUBINAL, II, bl. 381, *Notes:*

'Ils furent dis Sibiles,
Gentils dames nobiles,
Ki orent en leur vie
Esprit de prophécie' enz.

4) MONMERQUÉ et MICHEL, bl. 1. Verg: de bekende vierde *Ecloge.*
5) Waarover zie vooral REIDT, §§ 30 vlgg., en DU MÉRIL, bl. 77 vlgg.
6) Bl. 10 vlgg.; verg. WRIGHT, bl. 32.

de Chester, Coventry en Towneley mysteries[1]), zeer zeker nog al uit elkaâr; en kunnen wij in de mysteriën van later tijd, bestaande uit 4200 a 6500 verzen, vereischende voor de opvoering een getal van 40, 163 a 265 man[2], en vaak 2 a 3 dagen durende, den oorspronkelijken kiem nauwelijks terugvinden en herkennen, maar - toch ook evenmin voorbijzien.

Neque incrementis amplius: ik durf het gerust te herhalen. Er is meer. Ook al waren ons, hetgeen evenwel niet het geval is, alle bijzonderheden de mise-en-scène betreffende volmaakt onbekend, wij zouden goeden grond hebben voor de onderstelling, dat ze aanvankelijk hoogst eenvoudig moet zijn geweest, immers in alle opzichten overeenkomstig de heilige plaats, het huis Gods, waar de vertooning werd gegeven. 'La foi se suffisait à elle-même, et faisait tous les frais de leurs divertissements', zegt Du Méril, en bovendien men wist:

> Of holy wrytte this game xal bene
> And of no fablys be no way.

Het is natuurlijk, dat, al bleef voorloopig de kerk de plaats van opvoering, 'diese dramatische Erbauung und Andacht sich nicht immer und überall hielt in ihrer unschuldigen Einfachheit'[3]; dat, toen leering en stichting niet langer hoofddoel bleven, en de vertooning wat meer werd dan de mise-en-scène van de liturgie, ook de behoefte ontstond aan meer onbeholpen toestel dan bv. die van 't Miraculum Resurrectionis B. Lazari wordt voorgeschreven[4], waar van de verbeelding der toeschouwers wel wat veel werd gevergd, de behoefte namelijk aan hetgeen hen lokken en bekoren kon.

En evenals de plaats van vertooning aanvankelijk geen andere was en kon en mocht zijn dan de kerk, zoo werd de vertooning ook oorspronkelijk door geen andere personen opgevoerd dan kerkelijke ambtenaren, diakenen bv. en mindere klerken, monachi en popellus (koorknapen), en was er natuurlijk geen sprake van, dat

1) Zie EBERT in de *Jahrbücher für romanische und englische Literatur*, Band I, bl. 44 en 131.
2) Geen vrouwen: MONE, II, bl. 120, noot; JUBINAL, II, bl. VIII. Toch niet op grond van *Deuteron.* XXII, vs. 5?
3) HOFFMANN, t.a.pl., bl. II, 240.
4) WRIGHT, t.a.pl., bl. 46; en de twee aanteekeningen van REIDT, bl. 113.

'homines vagi', joculatores[1] en dergelijke lieden optraden. Doch naarmate de voorstelling haar zuiver liturgisch karakter verloor, en, vooral door eene telkens breedere plaats in te ruimen aan, als ik zoo zeggen mag, wereldlijke, profane elementen[2], in doel en strekking al minder en minder godsdienstig werd, behoefden niet langer kerkelijke ambtenaren en bedienden uitsluitend de spelers te blijven[3]. En te minder behoefde dat, nademaal ook de taal der stukken gaandeweg had opgehouden die der kerk te wezen. Alles kreeg allengs eene meer en meer wereldlijke kleur; het in oorsprong zuiver kerkelijk drama wordt zoo al niet geheellijk dan toch grootendeels geseculariseerd, zoo zeer, dat het niet bevreemdt, als wij het mysterie uit de kerk zien overgaan naar het kerkhof[4], vandaar naar het spilhof, den spilberg, de spila- of spilistat, eindelijk naar het spila- of spilihûs, met andere woorden naar de open lucht[5], met de noodige tooneeltoestel; noch als van de 'debita devotio et reverentia', waarmede weleer de geloovige schare de gewijde geheimenissen placht te zien ontvouwen, niet veel meer te ontdekken valt, zoodat dan ook vaak zelfs de buitensporige uitgelatenheid en onstichtelijke dolheid moest worden gebreideld door allerlei verbodsbepalingen tegen *al te* dwaze episoden en *al te* koddige intermezzo's en *al te* profane handelingen[6], en gedurende de opvoering een nadrukkelijk en veelmalen herhaald 'silete' noodig werd om de luidruchtige menigte tot stilte te manen[7].

Doch, en dit is van aanbelang, al veranderde het liturgisch,

1) GERVINUS, II, bl. 333. Zie ook MONE, II, bl. 125, over de ontstentenis van 'wandernde Schauspieler' in de middeleeuwen in Duitschland.
2) Als b.v. de Maria Magdalena-scene met den apotheker; de 'Prügelscenen der Wächter auf Christi Grab'; de comische tooneelen in de *Towneley Mysteries*, waarvan de analyse bij EBERT, t.a.pl., bl. 74 vlgg.
3) KLEIN, t.a.pl., bl. 3.
4) De achtergrond van het tooneel vormde althans dan nog de kerkdeur, zoodat de band nog niet geheel verbroken was.
5) MONE, t.a.pl., II, bl. 129; REIDT, t.a.pl., bl. 102; SCHÖNEMANN, *Der Sündenfall und Marienklage*, bl. XI.
6) 'Diese *Ausgelassenheit* ward verboten': GERVINUS. Zie vooral over de verbodsbepalingen WYBRANDS, in het aangetogen stuk, contra GALLEÉ, met wien hij in dezen van meening verschilt. Zie ook MOLL, t.a.pl., bl. 267 vlgg.; DU MÉRIL, bl. 60, noot 1, 2, 3; REIDT, bl. 99, noot.
7) 'Doulces gens, un pou de silence', begint *Le martire S. Estienne*, bij JUBINAL, I, bl. 9, en in den regel komt iets dergelijks menigvuldig in het stuk voor.

het kerkelijk drama aanmerkelijk van vorm en inhoud, van mise-en-scène en acteurs, van plaats en publiek; al werd het letterlijk op straat gezet, en zelfs uit het heiligdom verbannen, indien het zich al te wereldsch tooide en der geestelijkheid tot eene ergernis en eene dwaasheid werd; al ontaardde het mysterie van zijn oorsprong en ontgroeide 't der voogdij van de kerk: ook het geseculariseerde mysterie blijft tot zekere hoogte mysterie. En dat is niet alleen blijkbaar door uiterlijkheden als bv. dat kerkelijke personen aan de opvoering op kerkhof of marktplein hunne medewerking niet onttrokken; dat koorknapen de rol van engelen op zich bleven nemen; dat de voorstelling met een

> Or, levez sus.
> Disons: 'Te Deum laudamus',

of iets dergelijks werd besloten, en zoo meer: benevens aan het geraamte blijft er in de behandelingswijs der stof zeer veel traditioneels, dat op de herkomst wijst[1)].

En ongeveer hetzelfde geldt m.i. van de zoog. mirakelspelen (miracle-plays), die van de mysteriën alleen hierin onderscheiden zijn, dat zij hun inhoud hoofdzakelijk aan het boek der Heiligen-legenden en der kerkelijke hymnen ontleenen, zij het dan al dat eenige processie - en dit moet zeer dikwijls het geval zijn geweest - aanleiding werd eener dramatische voorstelling of niet[2)]. Onderscheidene mirakelspelen danken wijders hun oorsprong, zou ik meenen, aan de zoog. *Epistolae farsitae (Epîtres farcies)*, d.i. - volgens Jubinal - 'chants alternatifs du peuple et du clergé, lesquels s'exprimaient l'un en latin, l'autre en langue vulgaire'[3)].

Mogen de medegedeelde beschouwingen betreffende de wording en ontwikkeling der geestelijke drama's, mysteriën en mirakelspelen, strekken, om over den bouw en het samenstel

1) WYRRANDS zegt 't zeer goed: 'Eindelijk verdwijnen kerklied en kerktaal geheel, en daarmee hebben de geestelijke drama's de meest uitwendige kenteekenen van hun oorsprong afgelegd; maar in hun samenstel, in hun innerlijk wezen, hun organisme, blijven vele de onloochenbare bewijzen hunner afkomst dragen': bl. 8. Verg. bl. 27.
2) Zie over deze kwestie GALLEÉ, Hoofdstuk III, en WYBRANDS, bl. 24 vlgg. Verg. EBERT, bl, 47 (*Jahrb.* I)*;* KLEIN, bl. 14.
3) t.a.pl.. I, bl. IX, noot 2. Verg. DU MÉRIL, bl. 410, alwaar eene Epître farcie pour la fête de St. Etienne, en bl. 414, alwaar eene pour la fête de St. Thomas de Cantorbéry.

van hetgeen daarvan in onze middeleeuwsche letteren over is eenig licht te verspreiden, en alzoo in de op het eerste lezen zoo zonderlinge en raadselachtige, grillige en onsamenhangende, stellig zeer vreemde[1)] voortbrengselen, eene chaotische massa gelijkende en schijnbaar Alles durch einander Mäusedreck und Koriander, te doen ontdekken - hetgeen Warton[2)] er niet in ziet - aanleg en plan, orde en samenhang. Mogen ze iets bijdragen ter verklaring en waardeering van onze stukken, het Paaschspel (Bijlage, bl. 496,[3)]), de *Maria Bliscap* en het *Spel van den Sacramente van der Nyeuwervaert*, drie typen als het ware, elk een verschillend onderwerp behandelende niet alleen en afkomstig uit verschillenden tijd, maar, en dit is van meer belang, elk eene bepaalde phase van ontwikkeling des kerkelijken tooneels vertegenwoordigend, en elk eene eigenaardige wijze van behandeling vertoonend. Mogen ze strekken om de vergelijking der drie spelen onderling zoowel als met Mystères, Schauspiele, Mysteries en Devoziones te vergemakkelijken, en op het spoor te komen der bronnen of wel der origineelen van onze stukken.

Daartoe over elk der drie een enkel woord. Allereerst over het Paaschspel, verreweg het antiekste der drie. Wat bouw en samenstel aangaat, wordt het al spoedig openbaar, dat de historisch-dogmatische inleiding, zeer kort, met hare allegorieën (vs. 96 vlgg.) en profetieën (vs. 200 vlgg.); verder de breede ontwikkeling en uitwerking der gedachte, dat Jezus is ‘der werelde loisere’ (vs. 301), de ‘kuoninc van himelrichen’ (vs. 339), ‘zu troiste gesant’ (vs. 606), die zal ‘sitzen up den trone’ (vs. 725), ‘ende urdeil geven vuer die doit sin ende leven’ (vs. 727); de episode betreffende Maria Magdalena[4)],

1) Ook om de anachronismen, waarover zie vooral de schoone uitweiding van MONE, I, bl. 134.
2) t.a.pl., II, bl. 74 vlgg.
3) Al zou ik met ZACHER dit stuk ongaarne ‘mittelniederländisches’ noemen, en al geef ik den Hr. WYBRANDS toe, dat 't ‘*op de uiterste grenzen* van het gebied onzer letterkunde staat’, wij behoeven het toch, dunkt me, niet uit te werpen van wege Limburg. MONE wil het anders II, 6 volstrekt niet ‘niederländisch’ genoemd hebben, maar ‘niederrheinisch’: het is mij wel; zie ook WILLEMS, *Belg. Mus.*, IV, bl. 56.
4) Over haar is MONE, t.a.pl., I, bl. 52, zeer mooi: ‘Eine der Hauptpersonen des Spiels ist nämlich Maria-Magdalena, weil sie bei der Auferstehung eine bedeutende Stellung hat. Mit richtigem Sinn für dramatische Anordnung hat deswegen der Dichter (van 't Leben Jesu, St. Galler Codex) diese Person gleich zu Anfang des Stükes eingeführt, damit sie am Ende nicht unvorbereitet und plötzlich in die Handlung eingreift. Magdalena ist das Bild der sündigen und reuigen Menschheit gegenüber dem Erlöser, dieser vollendet sein Werk durch die Auferstehung und hat die gefallene Menschheit gerettet.’

die ‘der su(o)nden genade vint’ (vs. 1048); de opwekking van Lazarus door hem, die immers is ‘dat uperstentinisse’ (vs. 1140); de beraadslagingen der Joodsche Grooten over hun toeleg om Jezus te vangen en te dooden; de komst van Gabriel, in één woord, aanloop, beloop, episode, verloop (uit andere mysteriën gemakkelijk aan te vullen), - dat het al moet strekken om op het feit der opstanding het licht te doen vallen van de bijbelsche geschiedenis en de gewijde overlevering, van voorzegging en kerkleer.

Iets dergelijks geldt van *De eerste Bliscap van Maria*, waarin eerst eene uitvoerige inleiding de oorzaak van Adam's val en vloek, het werk van Lucifer en zijne duivelen; de daardoor over hem en zijne afkomelingen ontstane ellende en ballingschap beide op aarde en in de hel, waar zij zijn ‘in bitteren sere’ (vs. 875); en het bedrijf der helsche geesten ter uitbreiding van het rijk der duisternis, dat tot hunne blijdschap steeds in zielental toeneemt, - waarin dat alles in het licht wordt gesteld, en zoodoende alvast, ook in verband met gedane toezeggingen aan Seth en de oud-testamentische vaders behoorlijk gemotiveerd de volheid des tijds en de wenschelijkheid der komst van een verlosser. Daarop ontvouwt een allegorisch tusschenspel hetgeen er voorvalt in den raad Grods, waar de zaak des menschen door Ontfermicheit en Vrede en Waerheit tegen Gerechticheit wordt bepleit, en dan God, de Soen Gods en de Heilige Geest gehoord, besluit zijn zoon te zonden om ‘met sinen bloede haers te plien, die nu sijn ter hellen binnen’ (vs. 1441 vlg.). Vervolgens stelt *Maria-Bliscap* voor, hoe aan dat besluit uitvoering wordt gegeven door de menschwording des Zoons Gods; en worden de wonderdadige geboorte van Maria (dochter van Joachem en Anna), hare hooge deugd, haar huwelijk met Jozef, eindelijk de blijde boodschap, dat ‘die gracie Gods haer heeft omvaen’ en ‘hi wilt hem rusten in haren pleyne’, dat zij zal worden moeder en blijven maagd en ‘natuerlic een kint sal baren’, nam. Jezus, medegedeeld.

Spelen in *Maria-Bliscap* profetie en allegorie en diablerie eene

groote rol, veel grooter dan in het Paaschspel: is daarvoor, ook in tegenstelling hiermede, benevens in het oude en nieuwe testament een goede greep gedaan in de apocryfen en de Marialegende, het *Spel van den Sacramente van der Nyeuwervaert* is een uitnemend vertegenwoordiger der zoog. mirakelspelen. Hemelsbreed verschillend van het Paaschspel, waaruit ons als het ware de kerklucht nog tegenwaait, en dat blijkens zijn beminnelijken eenvoud en aantrekkelijke naïveteit en ongekunstelden spreektrant kennelijk uitsluitend is aangelegd op de stichting der geloovigen, dan ook nog zuiver liturgisch is; verre ook afstaande van *Maria-Bliscap*, dat met zijn catechetisch onderricht, zijn dogmatische ontvouwing, zijn zelfs alles behalve schalksche, eerder deftige en plechtige diablerie, hoofdzakelijk tot leering en onderwijzing strekken moet, bovendien in zeer geprononceerden preektoon, ja bijna kanselarijstijl, zonder eenige de minste kleur of tint[1] is gedicht, is het *Spel van den Sacramente* van geheel ander gehalte dan die twee. Maar dubbel merkwaardig, ik zeg het mijn vriend Verwijs na[2], 'wegens het half geestelijke half wereldlijke karakter': niet kerkelijk, niet geestelijk, eerder romantisch dan religieus is de inhoud, als die immers in weinig meer bestaat dan in eene aaneenschakeling der wonderen en lotgevallen van het Heilige Sacrament, afgewisseld door de duivelskunstenarijen en bedriegerijen en snorkerijen van de twee helsche geesten Sondich Becoren en Belet van Dueghden. En de tooneelen, waarin de duivels eene rol spelen, zijn in hooge mate koddig en vermakelijk; stellig meer burlesque dan comisch, mogen ze niettemin 'tot de best geslaagde gerekend worden': ik stem het gereedelijk toe. Het overige is inderdaad niet veel meer dan de berijming van den tekst[3]: 'Dit is hoe dat theilich weerdige sacrament vander Nyeuwervaert vonden waert ende een deel van sijne miraculen.' Waren de wonderverhalen er niet in, men zou wanen eene of andere klucht te lezen, zoo 'goed is de volkstoon getroffen.' In tijd en plaats van bewerking mogen het *Sacramentsspel* en *Maria-Bliscap* niet veel verder van elkander verwijderd

1) Zie daarentegen ook het oordeel van WYBRANDS, t.a.pl., bl. 42-44.
2) Bl. VI zijner *Inleiding* op zijne uitgave; zie ook de twee vlgg.
3) Vooral duidelijk, als men het Handschrift zelf leest, en niet de enkele hoofdstukken daarvan door Dr. C.R. HERMANS gegeven in de *Bijlagen* op de *Geschied. der Rederijkers in N. Brab.*, bl. 1-5.

zijn dan de ruimte van vijftig jaar en den afstand van Breda tot Antwerpen, in karakter loopen zij verbazend uiteen. Met blijkbare voorliefde zijn door den dichter de duivelsscenes bewerkt, en, wel verre van zooals in *Maria-Bliscap* in allen deele te zijn gemotiveerd, te pas en te onpas ingelascht[1]: het stuk is kennelijk gemaakt niet tot stichting, gelijk het Paaschspel, niet tot leering, gelijk *Maria-Bliscap*, maar tot genoegen van het publiek, dat ook gewis meer schik heeft gehad in de luimige scherts der 'duvelrye' dan in de wonderen en teekenen van het Heilige Sacrament. Van de wijze van doen, - van de methode zou ik zeggen, als 't niet te stelselmatig klonk, - die werd toegepast om het kerkelijk drama te seculariseeren, uitbreiding namelijk en vermeerdering der zoog. profane partijen, is het *Spel van den Sacramente* een uitnemende kenbron.

Ik sprak boven van de vergelijking van onze geestelijke spelen met uitheemsche lettervruchten van dezelfde soort, als bij uitstek dienstig tot 't opsporen van bron of origineel. En dan treft ons al aanstonds zoo menig punt van overeenkomst, dat het Paaschspel, de *Maria-Bliscap* en het *Sacrament* vertoonen met Fransche, Duitsche, Engelsche en Italiaansche mysteriën en mirakelspelen.

Bij hetgeen ten opzichte van het Paaschspel in verband met het Utrechtsche Antiphonarium reeds is gedaan door den Hr. Gallée, ten opzichte van *Maria-Bliscap* in verband met een Engelsch mysterie (door Hone in substantie medegedeeld) en *Der Sündenfall* (door Schönemann uitgegeven) door hem en den Hr. Wybrands, die het bovendien met 't spel van Guillaume Herman, dat van Langton, dat van Conradus Schryrensis, en een Italiaansch mysterie van Belcari vergelijkt, wensch ik nog een en ander te voegen.

Allerbelangrijkst is het zoowel het Paaschspel (P.) als de *Maria-Bliscap* (M.B.) te vergelijken met het *Mysterium Resurrectionis D.N. Jhesu Christi* (12e eeuw)[2]; met *Christi Leiden* (12e eeuw)[3], en vooral met het *Mystère de la Nativité du Christ* (mede allicht afkomstig uit de 12e eeuw, voorkomend in een

1) Over de tweeërlei soort van duivelsscenes zie REIDT, bl. 117.
2) WRIGHT, bl. 32; DU MÉRIL, bl. 110.
3) *Fundgruben*, II, bl. 239; DU MÉRIL, bl. 126.

HS. van de 13e)[1], die over groote gedeelten van de geschiedenis van Jezus loopen; en ook met stukjes gelijk de *Herodes sive Magorum adoratio*[2] en het *Mystère de l'Adoration des Mages*, de *Interfectio Puerorum*[3], het *Miraculum Resurrectionis B. Lazari*[4], vooral ook met de m.i. door Du Méril (bl. 179) -, in tegenstelling van Wright (bl. 57, verg. bl. 60) en Michel[5], die het in het *Mysterium Fatuarum Virginum* hebben ingelascht, - ten onrechte als zelfstandig stuk uitgegeven *Mystère des Prophètes du Christ*, - al welke stukken kleine gedeelten en bijzonderheden uitwerken. Inderdaad, de vergelijking van P. en M.B. met stukken, als door Mone, Du Méril, Jubinal, Ebert, enz. enz. worden medegedeeld, loont de moeite dubbel en meer dan dubbel. Wij geraken dan tot de uitkomst, dat er in P. en M.B. bijna niets voorkomt, of wij vinden het in de Duitsche, Fransche, Engelsche en Italiaansche stukken van kerkelijk karakter terug.

Een paar punten slechts. Wat de in P. en M.B. voorkomende profeten en profetieën aangaat, bv. *Vergilius*, verg. P. vs. 230 vlgg. en vs. 433 vlgg. met *Les vierges sages et folles*[6], bl. 9; *Ysaias*, verg. P. vs. 222 en vs. 433, M.B. vs. 818 en vs. 888 met *Les vierges* enz., bl. 7, met *Kindheit Jesu*[7], vs. 137 vlgg.; *Balam*, verg. P. vs. 204 en *Kindheit Jesu*, vs. 17 vlgg.; *David*, verg. M.B., vs. 869 en vs. 905 en *Kindheit Jesu*, vs. 47 vlgg.; *Seth*, verg. M.B. vs. 694 vlgg. en *La Nativité de N.S. Jésus-Christ*[8], bl. 17 vlgg. en *De resurrectione*[9],

1) t.a.pl., bl. 187. Verg. REIDT, bl. 29, § 11.
2) WRIGHT, bl. 23; DU MÉRIL, bl. 156. Voor de 15e eeuw zie bij JUBINAL, II, bl. 79: *Le Geu des trois rois.*
3) WRIGHT, bl. 29; DU MÉRIL, bl 175.
4) WRIGHT, bl. 45; DU MÉRIL, bl. 213.
5) *Théâtre français au moyen âge*, bl. 3: verg. WYBRANDS' *Bijlage* I.
6) Editie MICHEL in *Théâtre français;* bij DU MÉRIL, bl. 179.
7) Bij MONE, I, bl. 132 vlgg.
8) JUBINAL, II, bl. 1 vlgg.
9) Bij MONE, II, bl. 33 vlgg. In *La Nativité* is sprake van 'l'uille de misericorde', in *De resurrectione* van *olye*, in M.B. daarentegen van *medicine:* aliis verbis idem. Treffend is van den anderen kant de overeenkomst van vs. 771 vlg.:

'Gaet henen, plant mi desen tac
Uwen vader onder sijn hoet (d.i. *hoofd*);'

en *La Nativité*, bl. 19:

'Et quant ton père sera mors,
Dedans sa fosse, suz son corps.
Le (rain) planteras, Dieu le commande.'

vs. 337 vlgg. Over den Dooper, P. vs. 640 verg. *Osterspiel*, *Leben Jesu*, bij Mone, I, bl. 72 vlgg., vs. 94 vlgg.; over *Elisabeth*, M.B. vs. 2182 verg. *Nativité*, bl. 48; over de drie jongelingen van M.B. vs. 1981 vlgg. zie t.a.pl., bl. 36; over de 'bloeiende roede' van vs. 1960 vlgg. verg. de daarbij behoorende historie *Kindheit Jesu*, vs. 293 vlgg.:

Do batewir mit flisse got,
Das uns sin hailig gebott
Er wisti, was wir taetin
Dâr nâch nâch sinan raetin
Laiten wir XII ruetan dar
In den tempel und namen war,
Wes ruete boer lôb und bluot,
Der solt niemen die magte guot,
Wan so wurd offenbaere,
Das es gottes wille waere;

eene zaak, waarover almede in *Nativité*, bl. 21, en in het *Mystère de la Nativité du Christ*[1], bl. 190; over de gelofte van kuischheid van de heilige maagd, M.B. vs. 1931 vlgg. zie *Kindheit Jesu*, vs. 281 vlgg.; over het 'gereetscap' M.B. vs. 2101 zie *Nativité*, bl. 40; over de boodschap van Grabriel aan Maria, P. vs. 254 vlgg., M.B. vs. 2156 vlgg., zie *Kindheit Jesu*, vs. 325 vlgg. en *Nativité*, bl. 71 vlgg.; over de drie koningen, P. vs. 338 vlgg., zie *Kindheit Jesu*, vs. 506 vlgg.[2], en vooral met betrekking tot vs. 356 vlgg. en 480 vlgg. bij Mone vs. 516 en 826, al is dan onze bode geen 'Schalksnarr' (bl. 173, noot),[3]. Over de *Rachel* van P. vs. 522 vlgg. verg. *Rachel* bij Du Méril, bl. 171 vlg. De beschrijving van de bruiloft te Kana, P. vs. 760 vlgg., laat zich zeer goed vergelijken met de des betreffende scene van *Leben Jesu*, vs. 17 vlgg.: tot zelfs de naam van den gastheer komt overeen (vs. 754 en vs. 34), maar vooral springt de gelijkheid in het oog van P. vs. 772-75:

A r c h i t r i c l i n (spricht):
Dis win dunckit mir der beste,
Went hene up dat leste

1) DU MÉRIL, bl. 187; verg. REIDT, bl. 30.
2) Vs. 595 leert dat Melchior, koning van Arabia de voornaamste is; in ons P. is 't de koning van Kaldewen, vs. 429.
3) Zie ook DU MÉRIL, bl. 158 en 200.

Gehalden hait sinen vru(o)nden,
Inde wilt dit zeigen hie vorkunden.

en vs. 35-40:

Allez diz lant hat einen siden,
Den hastu hie vermiden,
Man git zu erste den besten win,
So die lute dan drunken sin,
So ist in zu(o) dem dranke gach;
Nu(o) sezzes du(o) den beszern nach.

Verder biedt de scene in Symon's huis (P. vs. 914 vlgg.) groote overeenkomst met die in 't *Mystère de Résurrection du Lazare* (bij Du Méril, bl. 213), bl. 214 (verg. bij Wright, bl. 46). Wat *Lazarus* zelven betreft, P. vs. 1070 vlgg., verg. *Leben Jesu*, vs. 458 vlgg.[1]; P. vs. 1092-66:

Die suchde sal wesen sunder noit
Sine sal nit dragen zu der doit,
Mer an ime sal sin gemeert
Godis name ende ouch geert;

verg. *L.J.*, vs. 467 vlg.:

Der sichedage bringet nit den dot,
Doch wirt do von gelobet got;

P. vs. 1140 vlgg., verg. *L.J.* vs. 498 ('Ich bin die ufirstende und das leben'); P. vs. 1182 vlgg., verg. *L.J.* vs. 511 vlgg.; vooral P. vs. 1171 vlgg., verg. *Passionsspiel*[2] vs. 1265 vlgg.; P. vs. 1178 vlgg., verg. *Pass. spiel* vs. 1295 vlgg. en bij Jubinal, II, bl. 139 van *La passion de notre Seigneur*, bij Du Méril, bl. 135 van 't *Mystère de la Passion*, alwaar de zaak nog meer in bijzonderheden wordt verhaald. Voor de Maria-Magdalena-scene, P. vs. 776 vlgg., verwijs ik naar *Leben Jesu*, vs. 156 vlgg. en het zoo even aangehaalde mysterie bij Jubinal (II, bl. 139), bl. 145 vlgg.[3]. Eindelijk laten zich de voorspelling der steeniging, P. vs. 1058 vlgg., en die bij Mone, II, bl. 233, vs. 1235 vlgg.; het halen van den ezel, P. vs. 1212 vlgg. en dat bij Mone, t.a.pl., vs. 1533 vlgg.; de man, die 'dreit

1) Bij vs. 1072 en 73 verg. JUBINAL, II, bl. 150 over de 'boitschaf' en den 'brif':

'Sy mandons par *bouche* ou par *lettre*
Quérir Jhesu' etc.,

zie ook MONE, II, bl. 231.

2) MONE, II, bl. 150 vlgg.

3) Over haar o.a. ook KOBERSTEIN, I, bl. 370, noot 36; REIDT, bl. 48 vlgg.

ein legellen an der hant vol wassers', P. vs. 1390 vlg., en die van het *L.J.* vs. 75 met zijn 'crugelin bit wazzer' en van het *Passionsspiel* vs. 1730, met zijn 'grossen kruog mit wasser'; de aanstelling van Petrus en Andreas tot 'vitschere der lude' (P. vs. 715) zeer goed vergelijken met die bij Mone in *L.J.*, vs. 76 vlgg.:

'Peter und Andreas komment
Und volgent mir, ir sollent
Stellen nach luden uwer garn,
Und lazent das vischen varn,
Ir sollent der lute vischer wesen,
Wie sie zuo der selen genesen.'

Wat ten slotte de allegorische figuren betreft (P. vs. 96 vlgg., M.B. vs. 1001 vlgg.), sla men op Klein, IV, I, bl. 107 en bl. 203 vlg., en Roquefort[1)], bl. 267 vlg.; en over *Ecclesia* (P. vs. 200, verg. *Passionsspiel* bij Mone (II, bl. 150 vlgg.) vs. 3545 vlgg., alwaar een dialoog tusschen *Christiana* en *Judaea*) verg. Jubinal, II, bl. 258 (alwaar een gesprek tusschen *Sainte Eglize*, *Vielle loy* en *Synagogue*)[2)].

Tot gelijke uitkomst geraken wij bij de vergelijking van onze Mnl. stukken met de Devoziones, Rappresentaziones, Storia's, Esempio's, Festa's, Misterio's en hoe de Italiaansche mysteriën verder mogen heeten, waarvan Klein den inhoud (IV, bl. 157, 196 vlgg., verg. bl. 230 vlgg.), mededeelt[3)], en met de Engelsche Mysteries[4)].

En wat betreft het *Spel van den Sacramente van der Nyeuwervaert*, meer bijzonder de diablerie: wie met de Duitsche maar vooral met de Engelsche en Fransche 'duvelryen' heeft kennis gemaakt, zal geen oogenblik aarzelen Sondich Becoren en Belet van Dueghden broertjes te noemen van Funckeldune, Krumnase; Tutivillus, Rybald; Tout-li-faut, Courte-oreille, Soul-d'ouvrer, Sote-trongne enz. enz., en het overigens met de

1) *De l'état de la poésie françoise dans les XIIe* et *XIIIe siècles.*
2) Verg. REIDT, bl. 40, noot.
3) Verg. EBERT in 't boven aangetogen stuk (*Jahrb.* V).
4) Zie EBERT (*Jahrb.* I) bl. 81 b.v. over den *processus Prophetarum;* over de 300 Grosschen en de 30 Groschen, bl. 139, in verband met *Paaschspel* vs. 1354 vlgg. enz. En zijn niet de 'wichtigsten Gegenstände' der Towneley-collectie eveneens te vinden in de Chester- en Coventry-collecties? t.a.pl., bl. 149.

spelen van de *H. Catherina*, de *H. Dorothea*, *Theophilus*, *Het Heilige Kruis* (Helena), *den H. George*, *Pausin Johanna* enz. enz. op eene lijn te stellen[1].

Is een blik op den oorsprong en de ontwikkeling van het geestelijk drama uitermate geschikt om bouw en samenstel der stukken te begrijpen, de vergelijking van het Maastrichtsche Paaschspel, de *Eerste Bliscap van Maria* en het Sacramentsspel onderling en met voortbrengselen van vreemden bodem leidt ons tot het resultaat, dat alle mysteriën, evenals de mirakelspelen, sprekend op elkaar gelijken en menigen familietrek gemeen hebben, vaak zelfs tot elkaar schijnen te staan als copie en origineel.

Immers, hoe ook vermeerderd met allerlei, vaak zeer heterogene bestanddeelen, hoe ook verschikt naar verschillend inzicht, blijft de grondstof van de canonieke en apocryfe evangeliën en de andere oud- en nieuwtestamentische geschriften toch immer duidelijk te onderkennen; bij de grootst mogelijke verscheidenheid gaat de overeenstemming, bij dikwerf aanmerkelijk onderscheid de gelijkenis nooit geheel te loor. Op mysteriën van verschillende natiën moge de nationale stempel zijn gedrukt, soms zelfs de locale[2] - de Fransche en Italiaansche[3] zien er anders uit dan de Duitsche en deze dan de Engelsche zoog. Collectiv-mysteriën -: meer dan één enkelen trek voorwaar hebben ze alle gemeen, als naar een en hetzelfde prototype zijn ze alle gebeeld. De dichters der geestelijke drama's zich levendig bewust, dat ze op de eer van vinding geen de minste, op die van schikking hoogstens eenige aanspraak konden maken, verzwijgen in den regel dan ook hun naam. De stof der mysteriën is in zekeren zin gemeengoed, als geput uit eene en dezelfde bron, gemeen eigendom, evenals die der meeste zoogenaamde mirakelspelen: het een zoowel als het ander is vaak luttel meer

1) Daarover bij MONMERQUÉ, bl. 3; GERVINUS, II, bl. 329; KOBERSTEIN, I, bl. 371 vlg.; KLEIN, t.a.pl., bl. 14. Vooral bij REIDT, no. VII.
2) GERVINUS, t.a.pl., II, bl. 328, wijst op de ‘Wachscene an Christi Grab’ in 't Mecklenburger Paaschspel, waar het heilige graf wordt geplaatst te Wismar, en de wachter op den toren de Oostzee ziet: bij MONE, t.a.pl., II, bl. 9 en 40. Verg. HASE, bl. 48; REIDT, bl. 37.
3) Waarover zie benevens de belangrijke studie van EBERT in de genoemde *Jahrbücher*, Dl. V, bl. 51 vlgg., KLEIN, IV, bl. 153-242.

dan eene berijmde paraphrase van het bijbelwoord of de vita sanctorum, soms nog daarenboven onhandig verwaterd, ‘das umgekehrte Wunder von Kana’ zou Hase zeggen. Vandaar dan ook, dat volgens denzelfden ‘die Mysterien des Mittelalters gerade in ihrem höchsten Gegenstande eintönig den biblischen Inhalt wiederholend nur durch die massenhafte Zusammenfassung und durch das Herbeiziehn alttestamentlicher Vorbilder die freie Dichtung einigermassen ersetzten’[1].

De vergelijking, zeide ik, kon ook strekken om op het spoor te komen der bronnen van onze stukken: daarover thans een en ander. Is de bron of het origineel van onze stukken gevonden? Of zijn zij alle drie oorspronkelijk? De grondstof, de canonieke evangeliën, schemert overal door, ook in ons Paaschspel en in *Maria-Bliscap:* het is ons hier en daar bij de lezing, of wij de vulgaat onder de oogen hebben, of althans het Utrechtsch Antiphonarium of eenig *Office de la Résurrection*, *des Pasteurs* of *des. Mages.* Insgelijks de inhoud der apocryfe evangeliën[2]: ook zelfs voor hen, die ze alleen uit eenig Leven van Jezus, of b.v. uit den *Leekenspiegel* kent, moet de treffende overeenkomst een gegrond vermoeden opleveren aangaande den oorsprong van zoo menige bijzonderheid onzer Mnl. kerkelijke (geestelijke) drama's. Slechts een paar punten, kleinigheden maar van groote betoogkracht, stip ik aan. Men legge M.B. vs. 1958 vlgg.:

D i n g e l e .
‘Her biscop, hoort de redene mijn:
Alle, die van Davits geslachte sijn,
Die bringen droege roeden, sonder vernoyen,
Ende de wiens dat daer sal bloyen
Sal Maria hebben in hoeden
Te huwelike; wilt u hier met spoeden’,

naast *Voor-Evangelie*[3], Cap. VIII en IX; *Maria's Geboorte*, Cap. VII; *Pseudo-Mattheus*, Cap. VIII, en men zal hier alles terugvinden wat daar wordt verhaald, verg. vooral vs. 2069 vlgg. met

1) t.a.pl., bl. 86 en 310.
2) MARRIOTT zegt: ‘from its containing more improbabilities and absurdities’; verg. WARTON, *History of English poetry*, III, bl. 44.
3) Zie de uitgave der *Apocryfe Evangeliën* naar de nieuwste uitgaven van TISCHENDORF vertaald door L. VAN CLEEFF en C.P. HOFSTEDE DE GROOT, (Amsterd., BRINKMAN, 1867): over de apocryfen zelven vooral bl. XI en XII.

Maria's Geboorte, Cap. VIII, begin; M.B. vs. 1620, alwaar wordt gezegd aan Joachem door den engel:

> ‘Ten tekene, dat u God sal gestaden,
> Soe sal u comen te gemoete
> U wijf, bevreed van allen quaden,
> Ende sal u bieden hoefsche groete
> Ter guldender porten om stwifels boete’,

naast *Maria's Geboorte*, Cap. III, alwaar: ‘En dit zal u het teeken zijn van wat ik u aankondig: “Wanneer gij te Jeruzalem bij de gouden poort zult komen, zal Anna, uwe vrouw, u te gemoet treden, die, nog bekommerd wegens uw wegblijven, zich dan zal verheugen, wanneer zij u ziet”’; M.B., vs. 1923 vlgg. naast *Maria's Geboorte*, Cap. VII, *Pseudo-Mattheus*, Cap. VIII; M.B., vs. 2120 vlgg., alwaar na 't huwelijk van Maria en Joseph de laatste zegt:

> ‘In Gods namen si.
> Maria, laet ons gaen gereetscap maken,
> Soet ons betaemt, van allen saken:
> Ick wil gaen trecken ongelet
> Te Bethleem waert’,

naast *Maria's Geboorte*, Cap. VIII: ‘nadat dus de verloving volgens de bestaande gewoonte had plaats gehad, keerde hij zelf (Josef) naar de stad Bethlehem terug, om zijne woning gereed te maken en het noodige voor de bruiloft in gereedheid te brengen; M.B., vs. 1776 vlgg. naast *Pseudo-Mattheus*, Cap. IV; M.B., vs. 1796 naast *Pseudo-Mattheus*, C. VIII; ook de ‘orlementen’ M.B., vs. 1822 vinden we aldaar terug. En is ook zelfs Satan niet reeds in *De Nederdaling ter Helle*, Cap. IV, evenals in de verhalen en drama's der middeleeuwen ‘een voorwerp meer van spot en verachting dan van vrees’, zoodat de Vorst der Onderwereld kwalijk ernstig tot hem kan spreken?[1)] Verg. ook P., vs. 558 vlgg., met *Het Evangelie der Kindsheid*, Cap. I; en over den persoon van *St. Dummois* vs. 1112 zie het laatst aangehaalde *Evangelie*, Cap. XXIII, alwaar *Dumachus*; *Gedenkstukken van Pilatus*, Cap. IX, alwaar *Dusmas*; *Verhaal van Jozef van Arimathea*, C. III, alwaar *Demas.*

1) Zie 't laatst aangehaalde werk, bl. 361, noot 1.

Het aangevoerde zij voldoende. De vraag is, of 't Paaschspel en *Maria Bliscap* rechtstreeks, onmiddellijk uit de canonieke en apocryfe evangeliën of althans uit eenig officie zijn voortgesproten, dan wel of ze de copie van eenig voorbeeld, de vertolking van eenig origineel moeten heeten. Want dat ook op het gebied van 't geestelijk drama evenals op dat van de romantische poëzie aan overneming en omwerking mag worden geloofd; dat 'nachdem, gelijk Reidt[1] zegt, durch gegenseitigen Austausch die kleineren Kirchenstücke Gemeingut Aller geworden, was waren, so dass man unbedenklich aus denselben entlehnte, was man für immer brauchen konnte', van navolging en vertaling mag worden gesproken, bewijst ten overvloede de Towneley-collectie, waarin blijkbaar meer dan een tooneel is opgenomen van Fransche herkomst[2], en zoo menig Duitsch stuk, dat door ettelijke woordvormen[3] en toespelingen[4] en dezen en genen duivelsnaam zijn Fransche afkomst verraadt.

Onwillekeurig zien wij uit naar eenig Fransch origineel of voorbeeld, want de onderstelling heeft goeden grond, dat in Frankrijk zoowel de mysteriën als de mirakelspelen het eerst zijn ontkiemd[5]: is er eenig Fransch voorbeeld of origineel aan te wijzen van ons Maastrichtsch Paaschspel? Zacher[6] liet er zich indertijd niet over uit; Jonckbloet[7] roert de kwestie niet aan; Mone is op dit punt zeer positief. Nog niet zoo zeer I, bl. 195, alwaar: 'In dem französischen Schauspiel der Passion bei Jubinal (mystères du 15e siècle 2, 258 flg.) bildet die Gegenstellung des alten und neuen Testamentes einen wirklichen Theil des Dramas, indem die Kirche, das alte Gesetz und die Synagoge als allegorische Personen auftreten und mit einander

1) t.a.pl., bl. 37.
2) Zie EBERT. t.a.pl., en vooral zijne conclusie bl. 163.
3) MONE, II, bl. 93, over *koedef*, opgevat als *Kuhdieb*, inderdaad 't Fr. *chétif*, ons *keytijf*.
4) t.a.pl., bl. 307.
5) Zie vooral MONE, II, bl. 167 over het *silentium facite* der Gallicaansche liturgie en het *silete*, *silentium habete* der mysteriën: verg. HASE, t.a.pl., bl. 25, alwaar de ware woorden: 'die *erste* Entwicklung dieser geistlichen Spiele im XI Jahrhundert ist bis jetzt für Frankreich beurkundet, bald haben alle germanische und romanische Völker daran theilgenommen'; MARRIOT, t.a.p., bl. X en XLV.
6) HAUPT, *Zeitschrift für deutsches Alterthum*, II, bl. 302.
7) *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde* (2e ed.), I, bl. 237 vlg.

reden- Dieser Gegenstand wurde auch bei den Franzosen in besonderen Gedichten behandelt, wovon Jubinal (Seite 404 flg.) ein Beispiel gibt. Aus dem Französischen ging diese Personificirung in das niederrheinische Schauspiel über, denn in dem Osterspiel bij Haupt 2, 309 (ons Paaschspel) ist die *ecclesia* als Person aufgeführt'; als wel meer bepaald II, bl. 164: 'In dem folgenden Stücke treten die christliche Kirche und die Synagoge (Christiana und Judäa) als redende und handelnde Personen auf, das erste Beispiel in einem teutschen Drama. Das weist nach Frankreich und in der Passion bei Jubinal (2, 258) erscheinen die sainte église, vieille loy und die synagogue als handelnde Personen und zwar an derselben Stelle des Dramas wie im Teutschen, nämlich nach der Bekehrung des Longinus. Dieser Zusammenhang in einem speciellen Punkte spricht für die Verwandschaft der dramatischen Dichtkunst beider Völker. Und es steht dieses Beispiel nicht allein, sondern kommt auch vor in dem Frankfurter Stücke (zie I, bl. 195) und in dem Maestrichter, die beide auch in andern Zügen auf französische Muster zurück weisen.'

'Das weist nach Frankreich', als waaruit hij meent dat de bedoelde allegorische figuren zoowel in het Passiespel (van de tweede helft der 15e eeuw) en het Frankfurter stuk van 1498[1)] als in ons Paaschspel zouden zijn gekomen, iets dat door Klein niet wordt weersproken[2)].

Ook 'in andern Zügen': inderdaad, dat is zoo. Ik wil niet wijzen op de namen *Architriclin* (vs. 771), *Cherubin* (vs. 92), *Yve* (vs. 56), die - en *Yve* volgens Mone meer bepaald - een Fransch voorbeeld doen vermoeden, maar liever de aandacht vestigen op den ongewonen vorm van den naam *Sent Dummois* (vs. 1112), die ongetwijfeld uitheemsch klinkt. Voorts komt 't Mone voor, dat vs. 1054, waar Jezus tot zijne apostelen spreekt:

> 'Ir heren, laist uns up staen,
> Dat dunkit mich wale gedaen,
> Inde laist uns gaen in dat lant,
> Dat Judea is genant', -

1) GERVINUS, II, bl. 330.
2) t.a.pl., bl. 15.

dat daarvan de woorden ‘Ir heren’ Franschen oorsprong verraden, en onmiddellijk doen denken aan het ‘beauls seigneurs’[1], waarmede Jezus de soldaten, die hem komen vangen, en Pilatus de Joden aanspreekt[2]. Doch er is meer. Ik bedoel de allegorische figuren *Intfarmeherthigeit* (Intbarmicheit) en *Wairheit* (bl. 499 vlgg.). Het is namelijk een feit, dat volgens Godofredus, Abt van St. Alban († 1146), de Trouvère Guillaume Herman (1127-1170) op last van den Prior van Kenilworth in het Noord-fransch eene theologische moraliteit of drame théologique heeft gedicht op de tekstwoorden van Psalm 85, vs. 11: ‘De goedertierenheid en waarheid zullen elkander ontmoeten, de geregtigheid en vrede zullen elkander kussen’[3]; eene moraliteit, die later is nagevolgd door Etienne Langton, later Kardinaal van St. Chrisogan, enz. enz..... maar wat bewijst een en ander? Hoogstens dunkt mij, dat het Maastrichtsche Paaschspel - evenals trouwens alle geestelijke drama's, die op Nederduitschen bodem zijn gewassen - almede getuigt, dat onze Mnl. mysteriën niet zijn vrij gebleven van Franschen invloed, en deze invloed ook daarin zich reeds in de 14^{e} eeuw, zooal niet vroeger, heeft doen gevoelen: uit enkele gegevens evenwel te besluiten, dat ons Paaschspel de vertolking van een Fransch origineel of de copie van een Fransch voorbeeld zou wezen, durf ik vooralsnog niet, omdat, ten eerste, bij de overeenkomst van de kerkelijke en geestelijke stukken in 't algemeen zulk eene gevolgtrekking zeer gewaagd blijft, en, ten tweede, mij geen mysterie bekend is, dat haar wettigt. En de taal van het spel geeft er zeer zeker allerminst recht toe: woorden toch als *creaturen* (vs. 39), *oriente* (vs. 444), *disputiren* (vs. 570), *probiren* (vs. 571), *orniren* (vs. 825), *ghebenediet* (vs. 933), *martilien* (vs. 1395), zouden, ook al kwamen ze in grooter aantal voor, weinig of niets bewijzen.

1) JUBINAL, II, bl. 187, 200, 204, 209.
2) Verg. MONE, II, bl. 32: ‘Diese Höflichkeit ist nicht nur gegen die Bibel, sondern auch, wie gesagt, gegen die Sitte unserer Vorältern, welche nur dem Adel den Titel Herr gaben, in der französischen Sprache war jedoch diese Anrede allgemein gebräuchlich. Es gibt teutsche Stücke, welche sie streng vermeiden; andere, welche sie zulassen und dadurch ihre französische Quelle verrathen.’ Verg. ook *Vanden Levene ons Heren*, vs. 1342, 1584, 2563 enz.
3) Zie P. vs. 155-160; vooral WYBRANDS, bl. 38, over Ps. 85. (Vulg. 84).

Ongeveer hetzelfde geldt van de *Eerste Bliscap van Maria*[1]. Van wege den tijd, waarin het is gedicht, zou ik den moed missen uit de taal eenige gevolgtrekking hoegenaamd af te leiden. Er zijn gewis veel basterdwoorden van Fransche herkomst in[2], maar daaronder, benevens enkele die in andere Mnl. stukken zeer gewoon zijn, zeer vele, die in de 15e eeuw, de eeuw immers der Boergoensche bastaardij, algemeen gangbare munt waren[3]. Ook zou ik ongaarne overijld besluiten tot een Fransch origineel van M.B. op grond van de oorspronkelijk, naar het schijnt, Fransche gewoonte, om den laatsten regel van hetgeen de eene persoon spreekt te laten rijmen op den eersten van 'tgeen de volgende zegt, b.v. vs. 1720 vlgg.:

D a n d e r P r i e s t e r .
Keren, lieve, hoe soo?
Joachem, dats ons lief om *horen!*

J o a c h e m .
Noyt scoender kint en was *geboren*, enz.;

noch op grond van de halve eindverzen des eenen gevolgd door de halve aanvangsverzen des anderen, te zamen één vers uitmakend dat rijmt op 't naast voorgaande, b.v. vs. 1730 vlgg.:

1) Waarvan de titel door DU MÉRIL, bl. 87, noot 4, al zeer zonderling wordt opgegeven: '*De eerste bliscap van Maria de van Kersauwe*.' Verg. *M.B.* vs. 7, vandaar wellicht de fout, of door MONE, *Uebersicht*, bl. 355. Te Brussel was geen *Kersouwe* (of *Madelieve*), wel te Andenaerde: zie SCHOTEL, *Gesch. der Rederijkers in Nederland*, I, bl. 57 vlg.
2) B.v. rayende (vs. 1), melodyeus (vs. 22), tresorie (vs. 34), saluut (vs. 40), discoert (vs. 42), principael (vs. 45), zeborie (vs. 63), notabel (vs. 65), gecondampneert (vs. 80), consent (vs. 89), fautsoen (vs. 121), trapeneren (vs. 139), gelaboren (vs. 140), tempteren (vs. 148), subtijl (vs. 155), sermoenen (gesermoent, vs. 160), yuust (vs. 171), vergier (vs. 215), avijs (vs. 223), contrarie (vs. 276), justitie (vs. 293), practike (vs. 470), termijn (vs. 583), emende (vs. 614), instrumint (vs. 659), labueren (vs. 673), medicine (vs. 685), faelgeren (vs. 718), conscilie (vs. 806), respijt (vs. 843), sercoers (vs. 951), telivereren (vs. 1061), envie (vs. 1086), sentencie (vs. 1089), fijn (vs. 1137), geordineert (vs. 1142), geviseert (vs. 1143), ongecorrigeert (vs. 1160), ergeweren (vs. 1163), correxie (vs. 1184), relacie (vs. 1236), nacie (vs 1237), blamacie (vs. 1238), jubilacie (vs. 1240), fallacie (vs. 1241), fortse (vs. 1271), discoert (vs. 1307), acoert (vs. 1310), proper (vs. 1330), peysen (vs. 1386), zecreet (vs. 1399), triakel (vs. 1453), generael (vs. 1453), sorcoersen (vs. 1498), generacie (vs. 1520), refuseren (vs. 1548), confuse (vs. 1551), abuus (vs. 1656), confusichede (vs. 1665), orlement (vs. 1822), cantiken (vs. 1878), manier (vs. 1913), jolijt (vs. 1917), respijt (vs. 1927), comfoort (vs. 1951), grond*eren* (vs. 1982), veryubileren (vs. 1986), fonderen (vs. 1989), serteyn (vs. 2013), meskief (vs. 2042), veleyn (vs. 2161). Hoe WILLEMS, *Belg. Mus.*, IX, bl. 58, 't stuk 'vrij zuiver van taal' kan noemen, is mij een raadsel.
3) Zie b.v. *Den boom der schriftueren* (ed. SCHOTEL) van 1539, passim.

Een Priester.
Welk tijt was des kints geboerte,
Joachem vrient, doets ons *gewach:*
Dit horen wi gheerne.

Joachem.
Den VIII[n] *dach*
Van September dat kint lofsam
Van harer moeder ter werelt quam, enz.:

alle twee middelen door de Franschen toegepast, om aan het geheugen der acteurs te gemoet te komen[1]. En de diablerie van M.B. is ook lang niet jolig, niet uiig genoeg voor eene copie van een Fransch voorbeeld: als ik bedenk, hoe geheel anders de 'duvelryen' zijn in de mystères der 15e eeuw, hoe zelfs in de gelijktijdige Duitsche stukken[2] het comisch element meer en meer op voorbeeld van de Franschen was uitgebreid, kan ik aan een Fransch origineel niet gelooven. Evenmin bewijst m.i. vs. 49 vlgg. heel veel:

'Niet min wie laten overlien
Lucifers val met sijnre partien,
Die hen bi hoverdien gesciet',

zegt de dichter; hij moet alzoo 'klaarblijkelijk een stuk hebben gekend, waarin de val van Lucifer voorkwam', beweert de Hr. Gallée[3]. Doch, kan met die woorden niet even goed worden gedoeld op de allen en algemeen bekende, wellicht honderdmaal te Brussel vertoonde diablerie? Ik waag het daarom niet eene hypothese te stellen.

En hoe te denken over de verwantschap van M.B. met den *Sündenfall* en het Ancient Mysterie (Hone)?[4] Ik vind geen vrijheid haar aan te nemen: bij aanmerkelijke verschilpunten hebben M.B. en *Sündenfall*, dunkt me, niets gemeen, dat caracteristiek mag heeten, en, alleen en uitsluitend daarin en nergens anders gevonden, ja als het ware privaat eigendom van hen tweeën, het eerste gedeelte van M.B. tot 'vrije navolging van een zelfde origineel' als waarnaar *Sündenfall* is bewerkt doet stempelen. Ook zou ik op grond van de 'sommige gelijkluidende uitdrukkingen' daartoe

1) Verg. MONE, II, bl. 28 vlg.
2) Zie b.v. *Fundgruben*, II, bl. 296 vlgg., waar HOFFMANN van de 'burleske scenen' van een Paaschspel van 1472 spreekt.
3) t.a.pl., bl. 93.
4) Verg. GALLÉE, bl. 93-103.

niet willen concludeeren. Desgelijks wat het Ancient Mysterie (Hone) betreft, waarmede de Hr. Gallée meent, dat het tweede gedeelte van M.B. in betrekking staat. Want vanwaar de overeenkomst in de Joachim-scènes? Immers van de apocryfen[1)]? En in de Jozef-scènes, meer bijzonder wat aangaat

> 'It is a straunge thynge, and old man to take a younge wyff',

en de bekende voorwaarde van den ouden Jozef in het Engelsche stuk, daarin zie ik geen overeenkomst hoegenaamd met het Mnl. drama; doch, ook al bestond ze werkelijk, dan nog bewees het m.i. luttel of niets, omdat alweder de grondstof in de apocryfen is te zoeken[2)]. En zoo vinden wij de passage over *Justicia et Pax* in Psalm 85, vs. 11; de Gabriel-Maria-scène almede in de genoemde Evangeliën[3)]; de zaak der 'seste maent' (sexte monyth') in Lucas I, vs. 36[4)]. Ik kan om een en ander de conclusie van den Hr. Gallée: 'Dit is echter zeker, dat men van de *Eerste Bliscap van Maria* niet kan zeggen, hetgeen Willems er van zeide, dat het stuk oorspronkelijk schijnt. Misschien is het er evenzoo mede gelegen als met het Duitsche, en is ook het Engelsche van een zelfde origineel afkomstig als de beide andere; misschien is het de vrij trouwe navolging van dat gedeelte der *M. Bl.* dat voornamelijk op Maria zelve betrekking had, waarom men al het andere heeft achterwege gelaten': die conclusie, zeg ik, niet onderschrijven, zelfs niet met het 'misschien' erbij, en spreek liever een *non liquet* uit. Ook is mij mijn eigen denkbeeld, dat de dichter van M.B. den *Leeken spiegel* kon hebben gebruikt, na vergelijking van beide, volstrekt onhoudbaar gebleken.

Gemakkelijker is het, de bron van het *Spel van der Nyeuwervaart* op het spoor te komen. In het archief van de St. Barbara-kerk te Breda berust een HS., inhoudende o.a.: '*Dit is hoe dat theilich weerdige Sacrament vander Nyeuwervaert vonden waert ende een deel van syne miraculen*': van dien inhoud is

1) Verg. *Voor-Evangelie van Jacobus*, Cap. I vlgg.; *Evang. van Maria's geboorte*, Cap. II vlgg.; *Pseudo-Mattheus*, Cap. II vlgg.
2) *Voor-Evang.*, Cap. IX; *Maria's Geb.*, Cap. VIII; *Ps.-Matth.*, Cap. VIII.
3) *Voor-Evang.*, Cap. XI; *Maria's Geb.*, Cap. XI.
4) Zie vooral hetgeen de Hr. WYBRANDS schrijft, bl. 37 vlgg. over het tempus ante legem, tempus legis en tempus gratiae, waaraan men bij de drie nocturnen van den dienst des kerstnachts dacht.

ons spel de gedramatiseerde voorstelling. Wat den tekst betreft - de diablerie uitgezonderd -, die is hier en daar weinig meer dan de berijming van het proza, soms verkort en versmald, soms verlengd en verbreed, ook wel de eigenste woorden van de legende getrouwelijk weergegeven. Van geen enkel mirakel is melding gemaakt in het spel, of 't wordt omstandig, met opgave natuurlijk van al de caritates in tarwe en zilver, die er het zalig gevolg van waren, verhaald in de waarachtige historie van het heilig sacrament. In het miraculeuse van het spel ligt dan ook geenszins de verdienste van den dichter Smeken: veelmeer in de ‘duvelrye.’ Met grooten tact heeft toch de dichter weten partij te trekken van de woorden der legende: ‘Item in den yersten, doen dit heilighe Sacrament vonden waert ende syn miraculen openbaerde, ende van verre vele pelgrimmen dat versochten, soe dat het tot Ludick vernomen waert. Ende die prelaten daertoe eenen advocaet schicten, die welcke meester Macharius hiet, dat hij ter Nyeuvaert soude trecken, om tondervynden die waerheit van tgene dat men verre ende wyde sey van den heyligen Sacramente’[1)], gelijk hij zelf getuigt in *Dyerste Prologhe* (bl. 420 mijner uitgave, vs. 43 vlgg):

Duvelrye sal comen in ons spel,
  Hoe dat inden boec soe niet en staet,
Maer ghy mueght bevroeden wel,
  Dat de duvels mesten in alle quaet.
  Om dueght te beletten es al haer daet,
In smenschen qualijcvaert zy oic verbliden,
Des zy dit sacrament benyden.

Tes goet te bevroeden, vrienden getrouwe,
  Dat hem de vianden (*duivelen*) inne bliesen,
Dat hy tsacrament proeven souwe,
  Op dat hy sin ziele mocht verliesen,
  Uut gevoelen dat wy verkiesen
Hier inne duvelye te settene,
Om alle swaerheit te belettene.’

Alzoo waren het niet de prelaten, die schuldig stonden: helsche en duivelsche ingeving was het geweest, waardoor

1) Verg. uitgave VERWIJS, bl. 77, vs. 31 vlgg.

Macharius zich had geleend tot het onderzoek des heiligen sacraments, dat hem overigens alles behalve goed was bekomen[1]. Van de helsche en duivelsche ingeving te hebben besloten tot helsche en duivelsche ingevers, en deze aanschouwelijk te hebben voorgesteld in hun vermakelijke ondeugendheid en boosaardige schalkschheid, en ze niet redeneerend en bespiegelend in den trant der Rederijkers, maar handelend en zich bewegend te hebben doen optreden, daarin schuilt het geheim van Smeken's kunst en de aantrekkelijkheid van het stuk. De dichter heeft zijne stof, zoo dor en droog, weten te malen met frissche kleuren en in zijne figuren weten te blazen den adem des levens.

Zeer kort kan ik zijn over den tijd van vervaardiging der besproken stukken.

In 1842 schreef Zacher[2], dat z.i. het Haagsche HS., afkomstig uit het Slawanten-klooster bij Maastricht[3], dateerde van het einde der 14e eeuw, en de daarin vervatte stukken, het Paaschspel zoowel als de sermoenen, wel een vijftig jaar ouder, alzoo van het tijdvak 1330-50, konden wezen. Ik geloof niet, dat er veel bezwaar bestaat tegen zijn gevoelen, noch op grond van uitwendige noch van inwendige bewijzen. Want dat de Maria-Magdalena-scène in het Paaschspel wat meer uitgewerkt is dan in het bij Mone[4] voorkomende *Osterspiel* uit een HS. van St. Gallen, insgelijks uit de 14e eeuw, is hierom van minder bezwaar, omdat ‘es scheint, dasz mit dem Anfang des vierzehnten Jahrhunderts die dramatische Dichtung eine bedeutende und ziemlich rassche Entwicklung erhielt, deren Verlauf man nicht genau nachweisen kann, weil es an hinlänglichen Beispielen fehlt’[5]. Bovendien, van wege zijn eenvoud en soberheid; zijn bijna volslagen gemis van wereldlijke, profane elementen; zijn weinig uitgesponnen allegorieën, profetieën en diablerieën: in één woord, zijne zeer sterk geprononceerde kerkkleur, zoude ik het Paaschspel eerder naar het begin der veertiende eeuw

1) Zie bij HERMANS, t.a.pl., bl. 2 vlg., en het *Spel*, vs. 840 vlgg. en vs. 1159 vlgg.
2) In HAUPT'S *Zeitschrift*, II, bl 302.
3) Thans ter Koninklijke Bibliotheek te 's Hage.
4) I, bl. 72 vlgg.
5) MONE, t.a.pl., I, bl. 51.

willen opschuiven dan terugtrekken naar het einde daarvan, vooral, indien ik het vergelijk met het *Passionsspiel* bij Mone[1], waarvan de codex is van de 15e eeuw. Vergeleken ook met *Christi Leiden*, door Hoffman uitgegeven naar een Hs. van de 13e eeuw[2] en met het *Osterspiel* van denzelfden uit het jaar 1472[3] is ons Paaschspel m.i. uitnemend op zijne plaats in het tweede vierendeel der veertiende eeuw.

De *Maria-Bliscap*, afkomstig van de Brusselsche Kamer *Het Korenbloemken* (een *Kersouwe*, zooals Mone meent, was er te Brussel niet) is in het jaar 1444 gespeeld volgens Willems[4] 'ter gelegenheid der verloving van den jongen graef van Charolois, zoon van Philips den Goeden, aen Catherina, dochter des konings van Frankrijk, of misschien ook ter gelegenheid der kermis van Onze-Lieve-Vrouwe van den Zavel, die aldaer steeds met ongemeenen luister gevierd is.' Terecht merkt de Hr. Gallée[5] op, dat er vs. 10 van Charloot's 'vrouw' sprake is, dus Karel, of liever Kareltje (geboren 1432), reeds getrouwd was. Nu is hij, 'voor de eerste reize, nog maar een kind, in 't jaar 1439 verbonden geweest aan Katharina, Dochter van Koning Karel den VII van Frankrijk, die, zonder kinderen na te laaten, op den agtentwintigsten van Hooimaand des jaars 1446 overleeden was'[6]: de naam *Charloot* en de bijvoeging 'onsen jongen here' doen, dunkt mij, denken aan het tijdstip van dit zijn eerste huwelijk (1439-46), eerder dan aan dat van zijn tweede (1454-65)[7] of van zijn derde (1468)[8]. Maar, al is er nu weinig twijfel aan, of wij hebben het stuk over zooals het tusschen de jaren 1439 en 1446 is opgevoerd (blijkens vs. 8 vlgg.), nu rest nog de vraag, of het ook binnen dat tijdsverloop zal zijn gedicht. En dan meen ik stellig van wel, op grond van vs. 29 vlgg. van *Dierste Prologhe*, waaruit, in verband met vs. 2207 van *De naprologhe*:

1) t.a.pl., II, bl. 154 en 183-351.
2) *Fundgruben*, II, bl. 245 vlgg.
3) T.a. p., bl. 296 vlgg.
4) *Belg. Mus*, IX, bl. 44.
5) t.a.pl., bl. 104.
6) WAGENAAR, IV, bl. 46.
7) AREND, II, 3, bl. 36.
8) WAG., IV, bl. 90.

‘Wij doen u duegdelic bekinnen
Dat wi, en God wilt, tander jare
U dander bliscap selen beginnen,
Ende vort van jaer te jare met minnen
Ooc dander bringen int oppenbare:
Tot sevene lanc, verstaet int clare,’

waaruit, zeg ik, veilig mag worden afgeleid, dat hier sprake is van eene *eerste* opvoering: immers de geheele serie der *Bliscapen* (7 in getal) wordt kennelijk als iets nieuws aangekondigd (verg. vs. 41 vlgg.)? Dat verder het al ter eere van Onze-Lieve-Vrouwe van den Zavel (en niet ter eere van Charloot) geschiedde, bewijzen vss. 34, 2201 en 2214.

‘Op bevel van den magistraet,’ Willems zegt het terecht (zie vs. 43), zouden er nog 6 *Bliscapen* volgen; en dan wellicht de *Zeven Droefheden van Maria*[1)], die de Magistraat van Brussel in 1448 ‘bij een reglement had voorgeschreven, dat men op den kermisdag van O.L.V. na den ommegang, ten twee ure des namiddags, ter groote markt aldaer zoude vertoonen?’ Mogen wij wellicht besluiten tot het jaar 1441 voor de zeven *Bliscapen* waarop dan na de zevende (1448) de *Droefheden* kunnen zijn gevolgd? Wat ervan zij: tot 1444 te besluiten op grond van hetgeen in de Stadsrekeningen van Audenaerde op dit jaar geboekt staat[2)] zoude ik niet durven, evenmin als ik het bestaan van ons stuk reeds in het jaar 1429[3)] zou willen aannemen, omdat er in dezelfde rekeningen op dat jaar ook zoo iets van een *Bliscap* wordt gezegd[4)].

1) Verg. MOLL, t.a.pl., II, 3, bl. 244 en vlg., ook de noot; HERMANS, t.a.pl., bl. 96, alwaar: ‘Smeken, welken ik vermoed, dat dezelfde is als de Brusselsche Rhetorisyn Joannes Smekens, die, ten tijde van Philips den Goede, met zijn kunstgenoot Joannes Percheval een mysterie der *Zeven Weeën van Maria* schreef, dat jaarlijks te Brussel op de groote markt met grooten toeloop gespeeld werd.’
2) *Belg. Mus.*, VI. bl. 389: ‘1444. - Dit jaer speelden de rhetorijkers voor Heere en Wet in den namiddag van H. Sacramentsdag “het spel en de dicht van den VII blommen van Onser Vrauwen.” Dit spel zal nog in de opvolgende jaren zijn vertoond.’ Verg. bl. 390.
3) t.a.pl., bl. 385: ‘1429. - De gezellen worden op nieuw uitgenoodigd door die van Mechelen ‘ten esbatemente, gheordineert up de bliscap van Onzer Vrauwen’; enz. enz.
4) Het HS. van M.B. is spoorloos verdwenen naar het schijnt. *Belg. Mus.*, IX, bl. 45 vlg. geeft WILLEMS de noodige mededeelingen en noemt het bl. 56 het *oudste* en *eenigste* stuk van deze soort, dat men kent uit de 15e eeuw. SERRURE (Mr. C.A.) in zijne *Geschied. der Ned. en Fr. Letterk. in Vlaenderen* (1e ed.), bl. 312 vlg. weet blijkbaar ook niet van meer derg. spelen; in de rijke bibliotheek van zijn vader was er, blijkens den *Catalogue* ook niets verborgen van dien aard. Alleen DE VLAMINCK meldt in zijne *Jaerboeken der Thieltsche Rhetorijkkamer* (*Vad. Mus.* van SERRURE, V, bl. 1-226), bl. 9, noot 3 het volgg.: ‘*Mysteriën.* Dit waren stukken wier onderwerp uit den Bijbel of de Heilige Schrift genomen was. Twee (sic) fraeye mysteriespelen der 15e eeuw zijn ons bewaerd gebleven. Het eene draegt tot opschrift: *Van der eerster bliscap van Marien.* Het werd berijmd door den Brusselschen factor Franchoys van Ballaer, en in 1444 op de groote markt te Brussel vertoond. Het andere, van denzelfden dichter, voert tot titel: ‘*Van der zevenste*(*r*) *bliscap van Marien.* De vijf andere *bliscapen* schijnen, ongelukkig, verloren te zijn gegaan’; Prof. L.G. VISSCHER (*Beknopte Geschied. der Nl. Letterk.*, I, bl. 232, 242-249 (noot 2), 333 vlg,) liet zich in 1851 ook uit alsof de zes andere *Bliscapen* eenvoudig onuitgegeven waren, in 1861 echter kent hij er slechts één (*Leiddraad*, bl. 120), evenals JONCKBLOET, I, bl. 238, SNELLAERT (*Schets*, 4e uitg.) bl. 70 vlg., TEN BRINK en anderen. Mocht het mij, die eerst dezer dagen, onder 't afdrukken van dit vel, DE VLAMINCK'S nootje opmerkte, gelukken benevens de *Eerste* en naar alle waarschijnlijkheid eenigst overgeblevene *Bliscap van Maria*, de *Zevenste* te ontdekken, ik zal niet in gebreke blijven haar onmiddellijk in mijne *Bibliotheek van Mnl. Letterk.* op te nemen: maar totnogtoe is er mij nooit iets van bekend geworden.

Het *Spel van den Sacramente vander Nyeuwervaert* is vervaardigd door zekeren Smeken, van eene Bredasche familie[1], en in ieder geval tusschen 1475 en 1500, zooals door den Hr. Verwijs (bl. V zijner uitgave) is betoogd; en 'het is zeer waarschijnlijk, dat dit omstreeks 1500 is geschied, kort voor de opvoering ten tooneele', voegt hij er bij[2].'

Wat den tekst der drie genoemde stukken betreft, slechts een enkel woord. Dien van het Paaschspel (uitgave Zacher) heb ik getrouw gecollationneerd met den Haagschen codex en van elke, ook de geringste, afwijking, behoorlijk rekenschap gegeven; o.a. de ietwat vreemde schrijfwijze *reithe*, *sathe* enz. behouden op grond van Mone's opmerking, zie bl. 498, 63 (alwaar men gelieve te lezen voor naht: *nath*).

Voor *Maria-Bliscap* heb ik mij met de uitgave van Willems moeten vergenoegen (zie boven bl. XXXII, noot 4), en dan ook zijn tekst (*Belg. Mus.* IX, bl. 59-138) overgenomen[3].

1) HERMANS, t.a.p., bl. 350; verg. WIJBRANDS, bl. 25, noot.
2) De Hr. V. zegt (bl. V) het sterfjaar van Jan Van Loon, Bisschop van Luik, niet te hebben kunnen vinden: het doet er weinig toe, omdat reeds in 1477 Lodewijk van Bourbon Bisschop was, dus het tijdperk 1475-1500, wat den aanvang aangaat, toch hoogstens slechts met twee jaren zou kunnen worden verkleind. WAG., IV, bl. 170.
3) Men verbetere, het zij in 't voorbijgaan gezegd, in mijne editie vs. 17 voor *in: ie;* en voege bl. 361 vlgg. de nummers 840, 845, 885 bij den tekst, na 825 in 835 te hebben veranderd; bovendien is bl. 372, aant. 3, de drukfout *onpartijdigheid* ingeslopen, het moet natuurlijk *partijdigheid* worden. Eindelijk leze men vs. 1642 aldus: 'Annen, mijnder' enz., en vs. 1974 voor *beqaume: bequame.*

Het *Sacramentsspel* ben ik weer zoo gelukkig geweest te kunnen vergelijken met het Hs., door Hermans bl. 94 zijner uitgave beschreven, maar heb overigens tot grondslag genomen den door den Hr. Verwijs uitnemend bezorgden tekst met nauwkeurige opgave van varia lectio[1].

Aan den Hr. Dr. M.F.A.G. Campbell, bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek te 's Hage, betuig ik mijn besten dank voor het Hs. van 't Paaschspel, en aan den Hr. J.A. van der Burgh te Breda voor de beleefdheid, waarmede hij mij het, door den Hoogeerw. Hr. P.J. Werden, R.C. Kanunnik en Pastoor der St. Barbara-Kerk, welwillend ten gebruike afgestaan, Hs. van '*t Sacramentspel* heeft doen toekomen.

§ II.
Wereldlijk drama.
Abele spelen, *Sotterniën*, *Cluyten.*

Is het tot recht verstand der geestelijke drama's zoowel mysteriën als mirakelspelen, volstrekt noodzakelijk den oorsprong en de ontwikkeling van het kerkelijk tooneel te kennen, hetzelfde is geenszins van toepassing op de abele spelen en sotterniën en cluyten. Ik zoude dan ook veilig hebben kunnen volstaan met aangaande dat punt te verwijzen naar hetgeen ik in mijn *Academisch Proefschrift* (1862) schreef, ware het niet dat tegen het daarin ontwikkeld gevoelen onlangs bedenkingen van verschillende aard en zwaarte waren in het midden gebracht zoowel door den Hr. Gallée[2] als door den Hr. Wybrands[3]. Het zij me daarom

1) Ik wensch een paar tekstveranderingen hier in te lasschen. Bladz. 419 *Prologie* moet zijn *Prologhe;* bl. 437, vs. 239 vlg. lees:

> Ick hoopt minklijc noch wesen sal
> Blynden, cropelen, siecken, ende genesen all
> Diet aenroepen met caritaten (d.i. *liefdegiften*),

en verg. bij *minklijc: mincken*, OUD. in voce sub 6; bl. 438, vs. 284 lees voor *ghelven: ghedelven* met VAN DALE (*Taalgids*, IX, bl. 98-115); bl. 458, vs. 622 *bret* en vs. 1029 *vuyl slepere:* zie vooral VAN DALE, bl. 109 en 103. Eindelijk moet tusschen vs. 708 en 709 worden ingevoegd: *Derde Heyden;* en tusschen vs. 913 en 914 *Sondich.* C.c.b.l.

2) Zie boven, bl. v.

3) Zie boven, bl. v., van welk opstel ik tot hiertoe het afdrukje uit de *Studiën en Bijdragen* (beginnende met bl. 1) heb aangehaald en zal blijven citeeren.

vergund die kwestie met een enkel woord te bespreken. Ik had gewezen ten eerste op de omstandigheid, dat de homines vagi, zangers en sprekers, in de 13e en 14e eeuw, het heen en weer reizen en trekken als 't ware moede, hun woelig en avontuurlijk leven vaarwel zeiden, zich gingen vestigen in de steden en aan hare bewoners het burgerrecht kwamen vragen; dat de ‘zwervende kunst’, weleer het ‘schaduwbeeld van den ridder’, door adel en geestelijkheid aan haar lot overgelaten, door de poorters welwillend ontvangen, eene rustplaats vond bij hare zusters, de kunsten des vredes, die haar wisten te eeren en te waardeeren[1]. Ten tweede op den invloed, dien het stadsleven op die zangers en sprekers, allengs organen der volkslitteratuur geworden, moest oefenen; een invloed, die o.a. hierin bestond, dat ze, evenals de opifices tot collegia (Kaufmanns- und Handwerksgilden), zich desgelijks zullen hebben vereenigd tot gezelschappen met volmaakt hetzelfde doel als alle andere, te weten: gemeenschappelijke beoefening en uitoefening hunner kunst bij zoo menige gelegenheid van feestelijke bijeenkomst of optocht als de middeleeuwen boden. Ten derde op de pièces dialogueés, welke, om de woorden van Roquefort te spreken, ‘les associations des ménéstriers qui, après d'être rassemblés, parcouroient les villes et les châteaux durent nécessairement introduire’[2]: van welke tweespraken het wederom zeer aannemelijk was, dat ze door twee dichters werden voorgedragen, die met hun beiden de twee in de pièce voorkomende personen voorstelden door gebaar en woord. Het bleef wel is waar de vraag, of die tweespraken, die dialogen (waarvan we uit de 13e en 14e eeuw ettelijke exemplaren over hebben, zoodat we mogen stellen, dat ze eene dichtsoort waren die algemeen gangbaar en populair moet zijn geweest;) inderdaad zijn voorgedragen, en hoe dat te bewijzen was. Ik was van oordeel, dat enkele stadsrekeningen, waarin van twee zeggers en twee zangers en twee knechten, ‘die voir mijns heren tafel spraken’, melding werd gemaakt, en het analoge voorbeeld der Fransche dialogen de zaak in kwestie wel niet wiskunstig gestaafd maar

1) Ten bewijze zie den dialoog *Belg. Mus.*, VII, bl. 318 vlgg.
2) Hij voegt er bij: ‘Je n' hésite pas à regarder le fabliau des *Deux bordeors ribauds*, les *Jeux-Partis* et quelques autres morceaux de poésie, où plusieurs personnages prenoient part à l'action, comme les premiers monuments de l'art théatral’: t.a.pl., bl. 258.

toch zeer waarschijnlijk maakten. Ten vierde had ik gewezen op de behoeften van de stadsbevolking, van het in tegenstelling van de 'hörlustige Gesellschaft' van den adel en de geestelijkheid 'schaulustiges Volk', aan plastische voorstellingen, die zij hoorende zien en ziende hooren konden; eene omstandigheid, die verklaarbaar maakt waarom levendige verhaaltjes, goede boerden, satirieke liedjes en meer bijzonder tweespraken zoo zeer in den smaak moesten vallen: 'juist dat levendige, dat factische, dat gemeenzame, dat ongedwongene, evenzooveel kenmerken van den dialoog, trok de levenslustige en practische menigte aan en boeide haar.' Eindelijk op de bijzonderheid, dat, gelijk verscheidene vastenavondspelen niets meer dan dialogen zijn, desgelijks vele dialogen inderdaad voor tooneelstukjes kunnen doorgaan, en alzoo de door twee personen voorgedragen dialoog reeds in zekeren zin dramatische voorstelling mag heeten; dat, indien, wat meer zegt, de overgang van twee- tot driespraak, die wel verre van colossaal zeer geleidelijk heeten mag, ook, alweder blijkens enkele rekeningen, schijnt te hebben plaats gegrepen, men zeer zeker al eenig recht krijgt van drama te spreken. Ten slotte herinnerde ik nog aan het *conincspel*, ten bewijze, dat de zin en smaak voor dramatische voorstellingen hier te lande in de 15e eeuw levendig was; aan de kerkelijke mysteriën als die ongetwijfeld een krachtigen stoot aan de ontwikkeling van ons wereldlijk tooneel hebben gegeven; en aan de ons overgebleven stukken zelven, die, nog in alle opzichten primitief, overal hun afkomst, den dialoog, kennelijk verraden.

Uit een en ander, met elkaar in verband beschouwd, meende ik den oorsprong van ons wereldlijk drama voldoende te hebben verklaard, en mitsdien het goed recht mijner hypothese voor bewezen te mogen houden.

Van mijne voorstelling verschilt die van den Hr. Gallée in zoover, dat hij voor de sotterniën en cluyten het zwaartepunt in de vastenavondgrappen en Meifeesten[1)], voor de abele spelen

1) Zie bl. 36 vlg. 'Door analogie kan men echter nagaan op welke wijze deze spelen zich waarschijnlijk ontwikkeld hebben, en hiervoor moeten wij ons tot Duitschland wenden. Bij het bespreken van de blauwe scute (het narrenschip) hebben wij reeds gezien, hoe in Duitschland bij den ouden godsdienst ongeveer dezelfde plechtigheden plaats grepen als hier te lande. Een zelfde volksstam heeft dezelfde goden en eeredienst, welke, wanneer de stam zich splitst in verscheidene deelen, of onveranderd blijven, òf althans zeer langzaam van gedaante veranderen. Wanneer wij dus nagaan, hoe in Duitschland, dat ongeveer 150 vastenavondspelen overheeft, (waarvan er 120 door A. KELLER zijn uitgegeven), hoe daar uit de vertooningen en optochten zich een bepaald spel ontwikkelde, dan kunnen wij ten naasten bij beoordeelen, hoe ook hier de ontwikkeling moet geweest zijn.' Bl. 36, alwaar: 'de grond voor deze kluchten werd derhalve gelegd door de gemaskerde optochten langs de huizen, waarbij, nadat men den heer des huizes, zijn vrouw en deernen had aangesproken, eenige grappen werden gemaakt, of met hen, om hen voor den gek te houden, of voor hen, ten einde hen te doen lachen. Toen dit laatste het hoofddoel werd, trachtte men eene gebeurtenis uit het werkelijk leven, die geschikt was om den lachlust op te wekken, dramatisch voor te stellen; en nadat men eenmaal hiermede begonnen was, was de vastenavondklucht in de wereld gekomen. Deze heeft zich na verloop van tijd uitgebreid, en wanneer zulke kluchten in den smaak vielen, welnu, wie belette de spelers hun spel nog eens te herhalen of het een volgend jaar onder goedkeuring en met medewerking der regeering ten aanschouwen van een grooter publiek op de markt of in eene herberg op te voeren?' (Verg. GERVINUS, II, bl. 381); verder bl. 37, 43; 45; 115.

daarentegen in de ‘gheselscappen vander conste’ plaatst. Ik zal mij niet afmaken van de vastenavondspelen met de bekende aardigheid (die trouwens ook niets bewijzen zonde) *οὐδὲν πρὸς τὸν Διόνυσον*, dat zij verre, en volstrekt niet ontkennen, dat de vele feesten, die door Dr. Holland worden opgesomd[1], de kiemen niet alleen van dumb-shows en pageants in zich bevatteden, maar ook van dramatische vertooning en dramatische voorstelling, ja daartoe onwillekeurig en vanzelf moesten leiden: maar het blijft m.i. altijd één factor van de vele, die wij hebben in rekening te brengen. Van verschillende factoren, meen ik, is het wereldlijk drama het product, van verschillende omstandigheden het om zoo te zeggen logisch gevolg; en mijn bezwaar tegen de uiteenzetting van den Hr. Gallée bestaat dan ook hoofdzakelijk hierin, dat hij, gelijk Gervinus zou zeggen, er niet genoeg op bedacht is geweest om ‘die verschiedenen Momente gleichmäszig fest zu halten’[2] en op de betoogkracht der analogie in dezen te veel heeft vertrouwd. Viel er in onze sotterniën evenals in de door Keller uitgegeven vastenavondspelen - ik zeg niet nog menige, zóó hoog stel ik mijn eisch niet eens, maar slechts - eenige de minste toespeling op den vastenavond te ontdekken; konden onze sotterniën worden gecaracteriseerd gelijk Ettmüller bv. de Fastnachtspiele kenschetst[3]; stond het Duitsche Fast-

1) *Die Entwicklung des Deutschen Theaters im Mittelalter und das Ammergauer Passionsspiel*, bl. 25.
2) GERVINUS, I, bl. 366, verg. 377.
3) T.a.p., § 67.

nachtspiel in de 15e eeuw vóór en zelfs nog onder Rosenplut niet achter bij onze kluchten, zooals Gervinus getuigt[1]: ik zoude met den Hr. Gallée kunnen meegaan, thans kan ik het met den besten wil van de wereld niet. Ook de tijd, de 14e eeuw, waaruit toch ongetwijfeld de sotterniën herkomstig zijn, is een bezwaar: ik twijfel aan de waarschijnlijkheid der bewering, dat in die eeuw onze stukken, aangenomen dat zij overigens met de Fastnachtspiele op een lijn konden worden gesteld, reeds zoo zeer alle schijn en schaduw van hun oorsprong zouden hebben kunnen verliezen, dat zij ons allicht eerder aan een kermisvoorstelling dan aan een vastenavondspel doen denken. Evenals het op bl. 285 mijner uitgave medegedeelde stukje *een tafelspeelken van twee personagien om up der dry coninghen avond te spelen* de aanleiding van zijn ontstaan op het voorhoofd draagt, zouden, dunkt mij, sotterniën van de 14e eeuw stellig in taal en trant nog hier en daar aan den vastenavond moeten herinneren. Het is om die reden, dat ik ook bij de verklaring van den oorsprong onzer sotheden en cluyten liever het zwaartepunt in de dialogen zoude leggen en in de sprekers, gelijk de schrijver zulks voor de abele spelen doet. En wij kunnen het te geruster, omdat de bedoelde stukjes inderdaad weinig meer zijn dan dialogen. ‘Zelden zijn het *drie* acteurs, die in hetzelfde tooneel met elkander spreken en handelen, meest slechts *twee*, zoodat een van beide verdwijnt als er een nieuwe acteur optreedt.’

‘La comédie au moyen âge se forma naturellement sans effort d'un double elémént, de la pantomime et du jeu-parti ou tenson’, zegt Lenient[2]; ik geloof dat het ook voor *onze* middeleeuwen geldt, en in de zoo even besproken voorstelling der feiten niet ten volle recht is gedaan aan den dialoog.

De Hr. Wybrands heeft ernstiger bezwaar, meer voorwaar dan een amendement; hij geeft eene geheel nieuwe oplossing der kwestie betreffende den oorsprong van ons wereldlijk drama. Ik begin met hem, wiens stuk van evenveel scherpzinnigheid als belezenheid getuigt, beleefd te herinneren een woord van Grimm[3] over de studie der middeleeuwsche zaken: ‘ein Paar direct und

1) t.a.pl., bl. 380.
2) *La satire en France au moyen âge*, bl. 325.
3) *Ueber den altdeutschen Meistergesang*, bl. 173.

gerade aussagende Zeugnisse würden allerdings erst der Untersuchung einen Stempel aufdrücken ohne den gewisse Literatoren den Geist immer aus der Flasche entflogen wähnen, während ich mich nicht habe abhalten lassen aus Geruch und Geschmack des Inhalts seine Wahrheit zu prüfen, wohl bedenkend, dasz man bei Versendung eines frischen Trunks in alter Zeit nicht jedesmal auf dergleiches critisches Siegelwachs eingerichtet war'; en een van D'Israeli[1)]: In the obscurity of the medieval period the literary antiquary has often to feel his way in the darkness, till among uncertain things he fancies that he grasps the palpable.' En dan geef ik hem al aanstonds toe, dat de plaats uit Maerlant's *Naturen Bloeme* (III, vs. 2133 vlgg.):

> 'Garrulus die dinct mi vele
> Bedieden someghe menestrele,
> Die altoes sijn onghestade,
> Ende callen vro ende spade
> Vele boerden ende vele loghen,
> Ende conterfaiten dat si moghen
> Beide ridders ende papen,
> Porters, vrouwen ende knapen,
> Daer si scone om sijn geplumet',

niets bewijst voor tooneelmatige voordracht der sprekers, en de Hr. Wybrands alzoo groot gelijk heeft, een beroep daarop met eene exceptie van niet-ontvankelijkheid te begroeten. Doch, hij staat ook sceptisch tegenover de rekeningen, die ik als bewijzen had aangehaald der stelling, dat allerwaarschijnlijkst de dialogen waren voorgedragen door twee, de driespraken door drie, stukjes als de *Vier heren Wenschen* en derg. door vier sprekers; en is van oordeel, dat uit die posten niets hoegenaamd mag worden afgeleid. Ik stem volkomen toe: onmiddellijk stellig niet, maar in verband met de wetenschap, dat in de 13e en 14e eeuw de dialoog een zeer gewone en algemeene dichtvorm was, middellijk toch wèl, zou ik meenen. Indien wij de bedoelde rekeningposten leggen naast de dialogen, is het dan niet om met Roquefort te spreken 'impossible de ne pas regarder comme faisant partie du theâtre (les) différentes pièces dialogueés'[2)]?

1) *Amenities of Literature*, *Sketches and Characters*, I, bl. 304.
2) t.a.pl., bl. 262.

Van Wijn zegt, dat men in de berijmde tweespraken eenigszins den geest ziet van de dramatische poëzie, die de Nederlanders moeten hebben gehad[1]: van tweespraak tot voordracht door twee personen te besluiten leek mij, met de desbetreffende posten voor me, alles behalve een salto mortale. Ik wijs nog op den naam *Tafelspeelken*[2], dien een paar Mnl. kluchten dragen, en daarnevens op posten als deze: 'Item (dingsd. na O.V. dag ter lichte) des selfs daechs savonds ghegheven den sprekers, die *voer mijns heren tafel spraken*, 13 s. gr;' en 'Item in de derde weke van Julio twee knechten, die *voir mijns heren tafel spraken*, 12 st.'[3]: posten, waaruit toch wel even goed mag worden afgeleid, dat die twee sprekers een dialoog voordroegen, als bij die, waarin sprake is van 'Wigant ende sinen ghesellen, die *songhen* voer minen jonchere Jan'[4], of van 'eenen wive die op die ghisterne speelde, ende 2 ghesellen diere op *songhen*'[5], zal worden gedacht aan een duët. En zullen zoo Willem en de twee andere sprekers, die 'met hen tsamen 4 gl.' kregen[6], niet zeer waarschijnlijk een driespraak; de 'dichter ende sine ghesellen', die 'elx 1 gulden'[7] bekwamen niet eene '*boerte*' hebben gegeven als waartoe b.v. de twee 'yerauden Crabbendijck ende Keyser beriepen',[8] en die zoude wiesen te Brussel? Ik wil er niet op aandringen, maar alleen vragen of de redactie van posten als deze: 'een spreker' bv., en dan - in dezelfde post - 'item een spreker' en wederom 'item meester Willem' en eindelijk 'item noch een ander spreker' tegenover posten als deze: 'den dichter met sinen ghesellen' of 'dezen en dien met hen tsamen' of, bedoel ik, de redactie der laatstaangehaalde posten niet aan samenwerking, aan gemeenschappelijk recitatief doet denken. Lezen wij het niet, om zoo te zeggen, tusschen de regels door? Verder dan het waarschijnlijkheidsbewijs kan ik het niet brengen, dat herhaal ik.

Doch, de Hr. Wybrands heeft nog eene bedenking van anderen aard. 'Beschouwen wij nu de ons overgebleven dialogische gedichten zelven. Er is in alle tijden in proza en in dichtmaat

1) *Geschied- en letterk. avondstonden*, I, bl. 355.
2) Zie bl. 285 en 312 beneden.
3) JONCKBLOET, *Gesch. der Mnl. Dichtk.*, III, b. 599 sub Fol. 82vo; bl. 641, al. 2.
4) Bl. 601, voorlaatste post.
5) Bl. 620, al. 3.
6) Bl. 607, al. 6.
7) Bl. 603, al. 5.
8) Bl. 603, al. 3.

zóóveel in den vorm van samenspraak geschreven, zonder dat men het ooit bestemd heeft voor dialogische of dramatische voordracht, dat de vraag niet ongepast is, of hetzelfde niet van onze oude tweespraken enz. gelden zal. Er zijn van die dichtsoort genoeg staaltjes overgebleven, om over de soort zelve te oordeelen'[1]. Daarna neemt hij de dialogen in oogenschouw, en formuleert de conclusie in dezer voege: 'Wil men nu beweren, dat dergelijke gedichten bestemd waren, om dramatisch, door twee personen te worden voorgedragen, dan heeft natuurlijk niemand het recht, dat *onmogelijk* te noemen; maar dat het *zeer onwaarschijnlijk* is, mogen wij, meen ik, uit den aard der ons bewaarde stukken opmaken'[2]. Doch, wie zal beweren, dat *al* die dialogen, waaronder er zijn, die, ik zeg het den Hr. Wybrands gaarne na, aan den Heidelbergschen Catechismus (altijd wat den vorm aangaat) doen denken, werkelijk zijn voorgedragen, alle zonder onderscheid?! Dan, *eenige*, gelijk ik in mijn *Acad. Proefschrift* heb gesteld[3], toch gewis, bv. die van *Scale ende Clerc*, de *Disputatie tusschen den Sone ende den Vader*, die waarin *Deen gheselle den anderen die wandelinghe calengiert* en *dergelijke:* ik vraag of er iets tegen is, dit aan te nemen? De vereeniging der sprekers tot gezelschappen moest noodwendig (*néeessairement* zegt Roquefort) leiden tot vinding en verbreiding van de tweespraak: ligt het niet even *nécessairement* in den aard dier dichtsoort, dat ze door twee personen wordt voorgedragen? Even goed, dunkt mij, als de sotternie en de klucht, die, zooals ik reeds opmerkte, weinig meer dan twee- en driespraakjes zijn.

Tegenover mijne hypothese stelt hij dan verder - het zelfstandig ontstaan van ons wereldlijk tooneel als eene anomalie aanmerkende - de vraag: 'maar is de meening verwerpelijk, dat ook ten onzent het wereldlijk drama op den bodem van 't kerkelijke ontkiemde?' en antwoordt: 'mij komt het voor, dat er nog wel iets te zeggen valt vóór die meening, zoowel met het oog op de letterkundige geschiedenis der geestelijke drama's zelven, als op hen die ze vertoonden[4]. Dan wijst hij 1°. op hot legenden-drama, meer bijzonder op het *Jus de saint Nicholai* van Bodel (13e eeuw); op het *Miracle de Theophile* van Rute-

1) T, a. pl., bl. 54.
2) Bl. 56.
3) Bl. 49.
4) Bl. 60.

beuf (13e eeuw); op de *Miracles de Nostre-Dame;* op Adam de la Halle's stukken[1], en eindigt zijne beschrijving aldus: ‘zoowel het oude geestelijk-wereldlijk spel van St. Nicolaas als de stukken van Adam de la Halle wijzen op Atrecht. In die druk bezochte stad, oudtijds het lievelingsoord van weelde en vermaak, waar tornooien en andere feesten aan de orde van den dag waren en vaak (eene) menigte van vreemdelingen lokten[2], was dus reeds het voorbeeld van een wereldlijk tooneel gegeven; te Rijssel, Valenciennes enz. werd in de eerste helft der veertiende eeuw een half geestelijk, half wereldlijk, ook wel soms een uitsluitend wereldlijk drama beoefend. Bedenkt men verder, dat er druk verkeer was tusschen Atrecht en de Vlaamsche steden Gent en Kortrijk[3], en dat onze abele spelen in Vlaanderen schijnen ontstaan te zijn, dan ligt het vermoeden voor de hand, dat het voorbeeld van Frankrijk hier van invloed is geweest, dat, in navolging van het daar gegeven voorbeeld, ook in Vlaanderen een wereldlijk tooneel ontstond, zelfs al zijn *misschien* onze abele spelen oorspronkelijke stukken’[4]. In de 2°. plaats acht hij het ontstaan van het wereldlijk drama op geestelijken bodem waarschijnlijk met het oog op hen, die zich aan de opvoering der geestelijke stukken wijdden. ‘Ik meen namelijk, dat zij ook van ouds de vertooners van 't wereldlijk spel zijn geweest: dat er in de kringen van hen, die aanvankelijk als vertooners van 't geestelijk drama samenkwamen, spoedig ook het wereldlijke beoefend werd’[5].

Om met het tweede punt te beginnen, wensch ik te vragen, *wanneer* in Vlaanderen niet-kerkelijke personen aan de opvoering der geestelijke stukken komen mededoen: immers eerst in de vijftiende eeuw, meen ik, en op zijn allervroegst tegen het einde der veertiende? En dan nog: is, zonder verdere gegevens, het omgekeerde a priori niet even aannemelijk, namelijk, dat in de kringen van hen, die aanvankelijk als vertooners van het wereldlijk drama samenkomen, allengs ook het geestelijk drama, langzamerhand van de kerk geëmancipeerd, zal zijn opgevoerd? Ik zou uit de

1) Alle bij MONMERQUÉ et MICHEL.
2) Verg. daarover ook MONMERQUÉ, t.a.pl., bl. 22.
3) Dat is volkomen juist. Verg. WARNKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte*, I, bl. 324.
4) Bl. 64 vlg.
5) Bl. 68 vlg.

omstandigheid, dat, nà de geboorte van ons wereldlijk drama, de gezellen van der kunste zoowel wereldlijke als geestelijke drama's opvoeren, inderdaad niets durven af te leiden opzichtelijk de prioriteit van het een of het ander.

Van oneindig meer gewicht althans acht ik de andere bedenking, en wil wel bekennen, dat de Hr. Wybrands me bijna had bewogen over te stappen tot zijn gevoelen, ware het niet geweest, dat ik enkele bezwaren had, die 't mij ook vooralsnog onmogelijk maken. Ik wil de namen abel spel en sotternie en cluyte, waarvan de eerste voor zoover mij bekend in Frankrijk niet bestond, de tweede iets anders[1] schijnt te hebben beteekend, niet releveeren, eene bijzonderheid overigens m.i. meer afdoende dan de gelijkheid van naam der vertooners[2]; er evenmin op wijzen, dat de proloog van onze stukken ja wel een kerkelijk kleurtje vertoont[3], maar dit zeer weinig te beduiden heeft om reden dat hij zulks gemeen heeft met zooveel andere zuiver wereldlijke en zelfs wereldsche gedichten, die insgelijks aanvangen of eindigen met een stichtelijken aanroep of zegenwensch, zonder dat daaruit eenige de minste gevolgtrekking mag worden gemaakt, - maar liever vragen, of er in Frankrijk, waar vrij zeker de mysteriën het eerst ontstaan en het geestelijk tooneel het vroegst geseculariseerd is[4], reeds in de veertiende eeuw stukken worden aangetroffen, die met de onze vergeleken den toets kunnen doorstaan. *Ernstige stukken* bedoel ik van dien tijd, Fransche abele spelen, die 1° van hun oorsprong zoo luttel verraden, dat er, behalve den proloog dan altijd, geen enkel 'rudimentair' overblijfsel ook voor het scherpst gewapend oog te bespeuren valt; die 2° zoo zuiver romantisch zijn, dat er - en dit geldt ook van *Winter ende Somer* - onder hunne dramatische figuren geen allegorische persoonsverbeeldingen, geen 'zinnekens' worden geteld. *Luimige* stukjes van dien tijd, Fransche sotterniën en cluyten, die zoo weinig diablerische elementen in zich bevatten, dat de 'duvel' er gelijk in de onze maar hoogst zelden of geheel niet in optreedt[5].

1) EMILE MORICE, *Essai sur la mise en scène*, bl. 257.
2) WIJBRANDS, bl. 70.
3) Verg. MORICE, t.a.pl., bl. 148 en 151 over begin en einde der mystères.
4) Zie MONE, I, bl. 47; MARRIOT, bl. X, XLVI; verg. WIJBRANDS (A.W.), in den *Kalender voor de Protestanten in Ned.*, 6e jaarg., bl. 112.
5) Zie het slot van *De Truwanten*, bl. 215 mijner uitgave.

Onze stukken vormen in het répertoire der middeleeuwen vooralsnog eene uitzondering, het is niet tegen te spreken, maar dat rechtvaardigt alvast, meen ik, de aanneming eener exceptioneele oorzaak van wording: van anomalie kan m.i. dan alleen sprake wezen, als er een regel bestaat, en zulk een regel nu is er zoo weinig, dat ook Warton (III, bl. 37) gewaagt van ‘ideas of a regular drama much sooner than the mysteries, which being confined to scripture stories or rather the legendary miracles of sainted martyrs and the no less ideal personifications of the Christian virtues were not calculated to make so quick and easy a transition to the representations of real life and rational action.’

De weg, dien het Engelsche drama, van mysterie door moralplay tot interlude, heeft afgelegd, is glooiend en geleidelijk maar, men zal het mij toestemmen, alles behalve normatief; doch in Frankrijk (want daaruit meent de Hr. W., dat onze stukken herkomstig zullen zijn) reeds in de dertiende eeuw een *uit* het mysterie gesproten wereldlijk tooneel te durven veronderstellen, zóó zuiver wereldlijk als de *Esmoreit*, *Gloriant* en *Lanseloet*, daartoe behoort, zonder de noodige gegevens, grooter moed dan ik bezit. Waren onze stukken inderdaad van Franschen oorsprong, dan nam ik liever mijne toevlucht tot de hypothese, dat in Frankrijk *nevens* het kerkelijk al zeer vroeg bv. in de 12e eeuw het wereldlijk tooneel zich heeft ontwikkeld en tot een vrij hoogen trap is gestegen; iets waarvan dan onze abele spelen als de vertalingen van Fransche origineelen het beste bewijs zouden kunnen wezen. Dan zoude verder de gevolgtrekking voor de hand liggen, dat de gezellen van der kunste, aan dramatische vertooning en voorstelling blijkens de rekeningen overigens gewend, hun eigen répertoire in de 14e eeuw met eenige Fransche stukken zullen hebben verrijkt. Doch ik wil me daarin niet verder verdiepen; moge de Hr. Wybrands de nauwgezetheid, waarmede ik zijne stellingen heb gewikt en gewogen, als een bewijs aanmerken van mijne ingenomenheid met zijn arbeid. Daarom nog een paar bijzonderheden en vragen.

Welk een colossale afstand van het Paaschspel en de *Maria Bliscap* tot onze abele spelen! De Hr. Wybrands zegt wel: ‘de eenige schrede, die te doen viel, was alleen deze, dat de hoofdpersoon geen Sint was, maar een Ridder, m.a.w. dat de intrigue

niet tot de kerkelijke, maar tot de wereldlijke populaire verhalen behoorde, niet tot hetgeen als ‘gewijde’ maar als ‘ongewijde’ *geschiedenis* gold’[1]: maar telt hij die schrede niet te gering, al is er bv. ook du sublime au ridicule dikwerf niet meer dan un pas? En hebben ook niet de Fransche min of meer wereldlijke stukken lang den naam van mystère[2] behouden evenals de Duitsche kluchten dien van Fastnachtspiele? Is er bij ons eenig spoor van iets dergelijks te ontdekken? Ook zou ik denken, dat, ware werkelijk het Mnl. wereldlijk drama een vrucht van Franschen bodem geweest, de plant stellig evenzeer zoude zijn overgebracht naar Engeland en Duitschland, en aldaar inheemsch geworden waar zooveel Fransche gewassen in cultuur zijn gekomen. Ten slotte: met de Fransche stukken zelven, die als voorbeelden van wereldlijk tooneel moeten dienst doen, heb ik ook geen vrede. De mirakelspelen van St. Nikolaas en Theophilus zou ik hierom te minder naast onze spelen durven te leggen, omdat hunne hoofdfiguren, en dit geldt evenzeer de O.L.V.-mirakelspelen, immers heiligen zijn; vandaar dat dan ook Michel het *Miracle de Theophile* de gedramatiseerde geschiedenis van dien Sant noemt[3], en, wat betreft dat van St. Nikolaas, het begin alleen reeds afdoende is ter classificatie van het stuk[4]:

‘Li preecieres (prêcheur).
Oiiés, oiiés, seigneur et dames,
Que Diex vous soit garans as ames
De votre preu ne vous anuit;
Nous volommes parler anuit
De Saint Nicolai, le confès (confesseur),
Qui tant *biaus miracles* a fais,’ etc. etc.

Edoch, De la Halle's stukken? Op *Robin et Marion* beroept zich de geleerde schrijver, meen ik, niet[5], en met recht, maar wel op *de Jeu du Mariage* of *de la Feuillie*[6] van het jaar

1) Bl. 66; verg. bl. 61.
2) HASE, t.a.pl., bl. 48.
3) MONMERQUÉ et MICHEL, t.a.pl., bl. 137.
4) t.a.pl., bl. 162.
5) *Li jus du Pelerin* komt ook niet in aanmerking natuurlijk, is trouwens stellig niet van DE LA HALLE.
6) Bij MONMERQUÉ, bl. 55; verg. bl. 24 aldaar: ‘ainsi il est présumable que le *Jeu du Mariage* a été composé vers l'an 1261 ou 1263.’ Verg. LENIENT, die, hoewel 't stuk noemende ‘un premier essai de comédie populaire’, het qualificeert als ‘une grossière ébauche très incomplète.’

1262 of 1263. Van dat spel nu zegt Monmerqué (bl. 26): ‘Le *Jeu d'Adam* est notre plus ancienne comedie’, het is zeker waar; doch een paar bladzijden vroeger van hetzelfde stuk (bl. 23): ‘Adam composa le *Jeu du Mariage* pour divertir ses amis d'Arras’: en ik moet bekennen, dat het laatste mij zeer waarschijnlijk voorkomt. Ook al geeft men Fuerison[1)] volkomen gelijk, dat ‘le Jeu d'Adam n'a plus rien de réligieux’, dan blijft er nog altijd eenige moeilijkheid over van wege hetgeen door Emile Morice wordt opgemerkt (bl. 9), als hij zegt: ‘Il n'est resté point de documents historiques attestant que ces pièces[2)] fussent representées, mais leur forme ne permet pas d'en douter’ (hij bedoelt den proloog).....; ‘tout semble indiquer que dirigée et exécutée par des trouvères et des jongleurs devant une société choisie et probablement dans l'enceinte d'un château, cette représentation n'admettait point un auditoire populaire’: dat onze stukken daarentegen voor een groot publiek werden gespeeld, daaraan kan op grond van plaatsen in de aan de abele spelen gehechte sotterniën geen twijfel mogelijk wezen. Ook gaat, meen ik, de vergelijking van De la Halle's stuk met onze drama's te minder op, dewijl het eene een comedie is, de andere daarentegen ernstige stukken zijn. Snellaert[3)] schrijft: ‘Wanneer men de aandacht van het monnikenleven naar de groote samenleving wendt, ziet men midden in de veertiende eeuw een verschijnsel in de nederlandsche letterkunde, dat tot nog toe bij geen ander hedendaagsch volk zoo uitgebreid is waargenomen: ik bedoel het bestaan van een eigenlijk gezegd tooneel, het opvoeren van treurspelen en kluchten, welke in dezelfde verhouding staan met de werken der classieke letterkunde als de historische- en de heldengedichten’: ik vind *nog* geen vrijheid, om, op grond van het betoog des heeren Wybrands (die overigens mijne voorzichtigheid zal weten te waardeeren als gevolg van zijn essay) door die woorden de pen te halen. Gaarne erken ik evenwel, dat, zoo er meer stukken uit de Fransche archieven worden opgedolven als dat waarvan Le Clerc[4)] spreekt, getiteld: *Les enfants d'Aimeri de*

1) *Histoire de la lit. franç. au moyen âge*, bl. 135.
2) *Robin*, *Pélérin*, *Mariage*, *Théophile*, *St. Nicolas*, enz, bedoelt hij.
3) *Schets* enz. (4e uitg.), bl. 61.
4) ‘C'est même sous ce titre de Mystères que se produisent des drames chevaleresques, comme les Enfants d'Aimeri de Narbonne, à Lille, en 1351; historiques, comme la prise de Jérusalem par Godefroi, à la cour de France, en 1378; allégoriques, comme le Jeu des sept vertus, à Tours, en 1390’; zie *Discours sur l'état des lettres*, par VICTOR LE CLERC, in *Hist. litt. de la France au quatorzième siècle*, I, bl. 495 (verg. II, bl. 292 van 't *Discours sur l'état des beaux arts* van RENAN).

Narbonne, de stelling, dat aan ons de eer toekomt van in den nieuwen tijd het eerst een wereldlijk tooneel te hebben geschapen, zeer bedenkelijk wordt. Want het is de vraag, of Gaston Paris gelijk zal blijken te hebben als hij schrijft: 'le seul essai dramatique qui se rattache à la légende de Charlemagne est le mystère de *Berte aux grands pieds;* mais le fils de Pépin et de Berte n'y paraît pas personnellement. Quelques aventures du cycle carolingien ont été dramatisées, mais on a précisément supprimé Charlemagne: tel est le miracle d'*Amis et Amile.* La seule chanson de geste qui semble avoir passé réellement au théâtre est *Huon de Bordeaux;* le *Jeu de Huon de Bordeaux*, tiré sans doute du roman en prose, se donnait en France au seizième siècle; il n'est pas parvenu jusqu' à nous. En général, on peut dire que le théâtre au moyen âge n'a rien emprunté à la *matière de France.*'[1)].

Uit het aangevoerde vloeit voort, dat wij van onze vier abele spelen geen origineelen weten aan te wijzen: alleen blijft dus nog de vraag over of de in *Esmoreit*, *Gloriant* en *Lanseloet* (over *Winter ende Somer* later) behandelde stof eene schepping moet heeten van 's dichters eigene verbeelding, dan wel is geput uit den roman der *Zeven wyse Meesters*[2)], het boek *De clericali disciplina*, de *Gesta Romanorum*[3)], een of ander Mnl. ridderroman of eenige riddersproke. En dan moet het antwoord luiden, dat er in de genoemde verzamelingen (evenals trouwens in Boccaccio's *Decamerone*, grootendeels almede daaraan ontleend) menig verhaal voorkomt, waarvan het beloop en de verwikkeling en enkele sprekend gelijkende trekken aan onze spelen doen denken, maar niet een, indien ik me niet bedrieg, dat als de bron mag worden aangemerkt, waaruit ze zijn gesproten. Desgelijks wat onze ridderromans aangaat, waarop de Hr. Jonck-

1) *Histoire poétique de Charlemagne*, bl. 111.
2) Zie KELLER'S *Li romans des sept Sages*, bl. CXLVII, CLV, CCXVIII, enz.
3) Over dergelijke sproken- en novellen-verzamelingen zie DUNLOP, *The history of fiction*, *being a critical account of the most celebrated Prose Works of fiction from the earliest Greek romances to the novels of the present age*, vertaald en met keurige aanteekeningen verrijkt door Prof. LIEBRECHT, Cap. VII.

bloet[1] reeds heeft gewezen; en gewis zal elk bij de lezing onzer drama's zich allicht een of ander tooneeltje uit den *Ferguet*, den *Walewein;* de *Borchgravinne van Vergi*[2] en andere riddersproken te binnen brengen. Maar toch ook weer aan geen dier vertellingen den titel toekennen, die aan enkele verhaaltjes uit de *Gesta Romanorum* en de *Decamerone* ten opzichte van *King Lear* en *Merchant of Venice*[3] en *Nathan der Weise* enz. enz. toekomt, nam. dien van bron.

Liever nog dan op de bedoelde verzamelingen en stukken, wijs ik op de Fransche *Chansons de Geste*, behoorende tot den cyclus van den Chevalier au Cygne, onzen Zwaanridder[4], zeer in trek sinds de 13e eeuw (van ongeveer 1268), een cyclus, die wordt genoemd 'une grande collection de vers monorimes inspirés par les événements de la première croisade. On la désigne sous le nom général de roman du Chevalier au Cygne, et elle termine la série chronologique des chansons de geste antérieures au XIVe siècle'[5]. De collectie, natuurlijk wel bekend in Vlaanderen, al ware het alleen wegens de rol die de Vlaamsche Graaf Robert in die romans speelt, bevat 1°. *Antioche;* 2°. *Jérusalem;* 3°. *Les chétifs;* 4°. *Hélias;* 5°. *Les enfances de Godefroi de Bouillon*, alle behoorende tot de 13e eeuw; voorts uit de 14e eeuw, nieuwe redacties van die zeer gewilde en gezochte romans, verbeterd en bovendien vermeerderd[6], benevens den *Baudouin de Sebourg* in Vlaanderen waarschijnlijk vervaardigd[7].

Zoo doet het begin der analyse van *Hélias:* 'Dans un pays voisin de la Hongrie, le roi Lothaire s'étant un jour égaré à la chasse, avait fait rencontre d'une dame ravissante de beauté, qui se nommait Elioxe, et qui consentit à devenir sa femme'[8], onmiddellijk denken aan de bekende jachtscene van *Lanseloet.* En niet eveneens 'la fiction des amours de Godefroi de Bouillon avec la belle Florie, fille de la vieille

1) *Geschied. der Mnl. Dichtkunst*, III, bl. 506 vlgg.; verg. HOFFMANN, *Hor. Belg.*, VI, bl. 216, 219, 220.
2) Waarvan de Hr. S. MULLER HZ. in 73 eene nieuwe uitgave naar het HS. gaf.
3) DUNLOP, bl. 199; STRAUSZ, *Lessing's Nathan*, bl. 13 vlgg.
4) Waarover ons *Volksboek*, geapprobeerd, 2 Febr. 1543, breedvoerig handelt.
5) *Histoire littéraire de la France*, Dl. XXII, bl. 350-402; vooral bl. 352.
6) t.a.pl., Dl. XXV, bl. 510, 517, 519, 526.
7) Bl. 537-593; het vervolg erop heet *Le bâtard de Bouillon.*
8) t.a.pl., Dl. XXII, bl. 389.

Calabre et soeur du brave Corbaran d'Holiferne'[1] aan de amours van Gloriant en Florentijn? Immers ook zij was smoorlijk van hem, voordat ze hem ooit had gezien, evenals Florie van Godefroi, ofschoon ze toch was 'jusqu'alors retenue dans le lointain pays d'Holiferne'?[2] De verrader Robbrecht, die Esmoreit aan zijne moeder ontrukt, omdat hij ziet, dat zijne kansen op de troonsopvolging door de geboorte van dat knaapje zoo goed als verkeken zijn, is het evenbeeld van den verrader Gaufroi van wien de koningin Rose al spoedig kon voorspellen 'qu'il songeait à perdre le petit Baudouin'[3]. Vervolgens staat 'le jeune prince Sarrasin (Rouge-lion de Perse) brûlant de venger sur les chrétiens la mort de sou père', die is gedood door Godfried van Bouillon, nevens den Roedelioen van ons abel spel *Gloriant*, wiens vader door Gloriant's oom Gheraert en wiens oom Eysenbaert door Gloriant's vader is gedood. En gelijk Ernout de Beauvais, verraden door Gaufroi, wordt gevoerd naar Abilant (waarheen later ook Esmeré, bl. 556), en 'confié à la garde de la belle Elienor, soeur du Rouge-lion'[4], desgelijks wordt de door Robbrecht verraden Esmoreit overgeleverd aan den machtigen koning van Damast, en ter opvoeding en verzorging toevertrouwd aan zijne dochter, de 'jonghe vrouwe' Damiet, die er evenmin bezwaar in zal zien Esmoreit, die na zijne ouders te hebben gevonden zich kerstenen laat, te huwen als Elienor (uit den Franschen roman) gemoedsbezwaren heeft, of Florentijn (uit *Gloriant*) ongenegen is van geloof te wisselen om Gloriant.

Wordt Esmoreit (uit 't stuk van dien naam) onmiddellijk herkend door zijne moeder aan den band, dien hij om het hoofd draagt, alzoo ook zal de Esmeré van den roman gemakkelijk door Elienor worden gekend: 'vous reconnaîtrez facilement mon fils à "l'affiche" d'or que je lui passai autour du cou en lui recommandant de la garder à jamais'[5]. Van den anderen kant is Florentijn (uit den *Gloriant*) weer zeer goed te

1) Dl. XXV, bl. 527.
2) Bl. 529. Over deze en dergelijke 'furies amoureuses' zie voorts bl. 571, 609; Dl. XXVI, bl 25; Dl. XX, bl. 707, waar almede eene 'belle Malatrie, éprise' van Gérart de Comarchis, 'avant de l'avoir vu.'
3) Dl. XXV, bl. 545. De roman zelf is uitgegeven onder den titel: *Li romans de Baudouin de Sebourc*, *IIIe roy de Jhérusalem*, poëme du XIVe siècle, Valenciennes, 1841, 2 Deelen.
4) Bl. 541.
5) t.a.pl.

vergelijken met Elienor, als die ook al weer doodelijk is van Esmeré, voordat ze hem ooit heeft gezien[1]. En eenmaal aan het vergelijken zal men wel geen bezwaar maken om de ‘figure’ van den *Gloriant* te leggen naast de ‘tablettes’ van Elienor uit den *Baudouin*, die haren Esmeré gaat zoeken, gelijk Damiet den haren[2]. Eindelijk komt er een Gloriant in den *Baudouin* voor, die trouwt met de dochter van Briguedent, koning van Afrika en van Cyprus[3], waarbij ik dacht aan het Africa van *Lanseloet*, ofschoon dit wellicht wat te ver gezocht is; en een Esmeré, die met zijne Elienor achter de tralies wordt gezet (‘les deux époux, surpris un matin endormis et tendrement embrassés, sont saisis et conduits dans une obscure prison’, bl. 558) evenals Gloriant met zijne Florentijn.

En, indien wij onze vergelijking mogen uitstrekken tot de famille van den *Baudouin de Sebourg*, wil ik wijzen op de *Florence de Rome*[4], waarin een Esmeré eene rol speelt, die een zoon is van een koning van Hongarije[5], en wederom een jager in 't woud ‘de belle Florence’ vindt (bl. 341).

Ten slotte zij het me vergund nog de aandacht te vestigen op eene plaats uit den *Ciperis de Vignevaux* (14e eeuw), die tot denzelfden sagenkring of liever romancyclus behoort, en waarin een verrader voorkomt met name Robert[6], genan alzoo van Robbrecht uit den *Esmoreit*; en op den *Charles le Chauve*[7], waarin de lotgevallen van ‘Doraine, la reine d'Hongrie, dont les épreuves font rappeler à la fois l'histoire de Béatrix, mère du chevalier au Cygne, et celle de Rose, mère de Baudouin de Sebourg’ ons het beeld van Esmoreit's deerniswaardige moeder, ook koningin, voor den geest tooveren.

Verraden wordt Doraine door den laaghartigen Butor; gekerkerd; beroofd van haar kind, dat, te vondeling gelegd, wordt opgenomen door Guillaume d'Esturgon, die altijd aan het kruis op de borst van het jongske het koninklijk bloed herkent[8];

> ‘La crois de vostre espaule si fait senefier
> Que vous arez encor roiaume à justicier,
> Et que vous serés rois, selon le mien cuidier,’

1) Bl. 546.
2) Bl. 547, 550.
3) Bl. 555 vlg.
4) Dl. XXVI, bl. 303, 333, 335 en 348 vlg.
5) Verg. *Esm.* vs. 193, 666, 780.
6) Dl. XXVI, bl. 28.
7) t.a.pl., bl. 101.
8) Bl 102.

zeide zijne dochter: is het niet opentop de koning van Damast en Esmoreit uit 't stuk van dezen naam? Er is meer. Het gevonden kind, Dieudonné genaamd, wordt grootgebracht met Guillaume's zoon Mancion en dochter Supplante; jongeling geworden verlieft hij op Supplante, en verdraagt om harentwil al den smaad en schimp van Mancion, die hem verwijt een ‘trouvé’, een ‘coistron’ te zijn[1]: is het niet wederom treffend gelijkend, bijna precies hetzelfde? Na veel lotwisselingen denkt Dieudonné aan niets anders ‘qu'à retrouver ses vrais parents’[2], en gaat op reis: doet niet Esmoreit ook alzoo? Insgelijks is de naam Eysenbaert (*Gloriant*, vs. 481, 805) aan den bedoelden cyclus niet vreemd, komt bv. voor in den *Hue Capet*[3], evenmin als die van Denemarken[4].

Ik vraag, of de overeenkomst van den inhoud onzer abele spelen (*Winter ende Somer* uitgezonderd) met dien der romans van den cyclus des Zwaanridders *louter toevallig* kan worden genoemd. Mij dunkt van neen, en te minder, indien wij bedenken, hoe Oostersch alles, vooral in *Esmoreit* en *Gloriant*, gekleurd is, en waar de stukken spelen; hoe, tot kleinigheden toe, alles onwillekeurig dit of dat uit een dier *Chansons de Geste* te binnen brengt; zoo bv. de naam Floerant (*Glor.* vs. 731), die aan Florent (uit *Florent et Octavian*)*;* Antiotse (vs. 808), die aan Antioche; Hongarije (*Esm.* vs. 193, 666, 780), die aan denzelfden honderdemalen voorkomenden naam doet denken; hoe eindelijk in onze stukken, vooral dan wederom in de twee laatstgenoemde, evenals in de romans van de famille *Baudouin de Sebourg* 't kristelijk en 't sarraceensch element zoo vijandig tegenover elkaar staan. Ik meen om een en ander veilig te mogen besluiten, dat de grondstof onzer abele spelen is ontleend aan die Fransche romans; en zeg ‘Fransche’, omdat ik immers alleen onderstellenderwijs van Mnl. vertalingen dier *Chansons de Geste* zou mogen spreken.

Wat overigens betreft het bij groote en treffende overeenkomst

1) Verg. *Esm.*, vs. 447, 461, 470, 473 enz. enz.
2) Dl. XXVI, bl. 103.
3) t.a.pl., bl. 128 vlg.
4) Waarover zie echter Dl. XX, bl. 691 vlg., alwaar over *Danois*, *Ardenois* en *Dacia* (als naam van *land* en *schatting*).

evenzeer aanmerkelijk verschil, in namen bv. en feiten, kan ik niet nalaten het goede woord van Dunlop[1] aan te halen, door hem van de verhouding der contes en fabliaux tot de *Cento Novelle Antiche* geschreven: 'Denn sowohl in der geschriebenen wie in der mündlichen Mittheilung geht eine Geschichte selten von Einem zum Andern über, ohne eine Verschönerung oder Veränderung zu erfahren.' Doch genoeg, ik geloof in tegenstelling van den Hr. Serrure[2], die beweert: 'de stof van zijne *abelspelen* en *boerden* of *sotternien* is van eigene vinding; doch voor de eerste stukken ontleende hij de namen der helden aan in zijnen leeftijd bekende romanspersonaadjes', te kunnen beweren, dat de stof der abele spelen niet is van de eigene vinding des kunstenaars, maar is ontleend aan de Fransche *Chansons de Geste* betreffende de lotgevallen der famille van den Zwaanridder.

De stof van *Winter ende Somer* is evenmin louter een gewrocht der verbeelding van den dichter. Integendeel, ze is eeuwen oud, en is onder de volkstammen van Dietschen bloede alom bekend en geliefd geweest, hetgeen haar dan ook eene eeuwige jeugd waarborgt. Is met het oog op het verleden volkomen waar wat Freytag zegt van den oud-germaanschen eeredienst, 'ut antiqui cultus vestigia ubique paterent, nonnumquam vincerent'[3], tot op den huidigen dag toe geldt met betrekking tot den symbolischen kampstrijd van Zomer en Winter zijn woord: 'oppressus maiorum mos, neque vero deletus.' Werd in de dagen van weleer allerwege in Germanië op verschillende wijs[4] de zegepraal van Zomer 'fronde et floribus ornatus' als een ware *Blumengraf* of *Majgrefve* (Meigraaf) over Winter 'vestibus pelliceis indutus' jolig en vroolijk herdacht; de overwinnaar door de jubelende menigte met zang en dans verheerlijkt; het heuglijk feest met eet- en drinkgelagen gevierd: 'die uralte idee eines kriegs oder streits zwischen beiden jahrsgewalten, aus dem der *Sommer* siegreich hervorgeht, in dem der *Winter* unterliegt'[5], is nog niet uitgestorven, de goede oude zede

1) t.a.pl. (vertaling LIEBRECHT), bl. 210.
2) *Letterk. Geschiedenis van Vlaanderen*, Dl. I, bl. 405.
3) *De initiis*, enz., bl. 11.
4) GRIMM, *Deutsche Mythologie* (1844), bl. 739.
5) t.a.pl., bl. 724.

leeft nog voort. In 1844, verhaalt J. Grimm, hoorde Vader Rijn nog vaak het zegelied:

‘Trarira, der *Sommer* der *ist da;*
Wir wollen hinaus in Garten
Und wollen des *Sommers* warten.
Wir wollen hinter die Hecken
Und wollen den *Sommer* wecken.
Der *Winter hats verloren*,
Der *Winter liegt gefangen*,
Und wer nicht dazu kommt,
Den schlagen wir mit Stangen;’

en het schimpgedichtje:

‘*Violen* und die *Blumen*
Bringen uns den *Sommer*,
Der *Sommer* ist so keck
Und *wirft den Winter in den Dreck*’,

met het

‘Stab aus, stab aus,
Blas dem Winter die Augen aus!’

En werkelijk gingen dan soms de jongens en meisjes met witte stokken, houten gaffels en sabels op den vermeenden vijand los.... en

‘So *treiben* wir den *Winter aus*
Durch unsre Stadt zum Thor hinaus.’

De uitslag van den strijd was wel nimmer twijfelachtig. Tot bij 1870 hielden op Laetare de hoveniersgezellen te Nürnberg geregeld een optocht met de beeltenis van Winter, en zongen langs 's Heeren wegen:

‘Heint is Mittfasta, wul ist dos;
Wir trog'n den Tod ins Wassa, wul ist dos’, enz. enz.[1)],

een nagalm van het oude lentelied. En zullen wij in onze Pinksterbloem, thans wel is waar bedelaarster geworden, maar voorheen koningin geweest[2)], niet herkennen ‘die umziehende alte Göttin’ (Ostara), en in het gebel en gelui der straatjongens op

1) Zie de *Einleitung op 't Kampfgespräch zwischen Sommer und Winter* van HANS SACHS door LÜTZELBERGER, in 't *Album des litt. Vereins in Nürnberg für* 1870, Nürnberg 1870.
2) TER GOUW, *De Volksvermaken*, bl. 224.

Luilak den commentaar vinden op den alouden tekst: ‘Und wollen den Sommer wecken’?[1)]

Die oude bekende en beminde feeststof is door den dichter der abele spelen mede gedramatiseerd; maar het symbool heeft plaats gemaakt voor de allegorie. De vergelijking van onzen *Winter ende Somer* met 't *Kampfgespräch* van Hans Sachs en de twee *Neithartspile*[2)] kan leeren, hoe hij zich van zijne taak heeft gekweten; ik wensch daarover niet in bijzonderheden te treden, maar liever te vragen, of ons spel oorspronkelijk is dan wel eene vertaling of omwerking of iets dergelijks. En dan moet het antwoord luiden, dat in geen geval de *Conflictus Veris et Hiemis*[3)] voor het origineel van ons drama kan doorgaan, als waartoe bij enkele punten van overeenkomst in beide stukken te veel verschil wordt waargenomen; het heeft er evenmin iets mede te maken als de door Hoffmann[4)] medegedeelde zang *De morte cuculi.* En eenig Fransch stuk van gelijken inhoud is mij onbekend. Het vermoeden schijnt daarom alleszins gewettigd, dat *Winter ende Somer* een oorspronkelijk stuk mag heeten.

Een enkel woord slechts over de sotterniën en cluyten en tafelspeelkens.

Verwant aan de sproke, meer bijzonder de boerde, zijn ze zeer zeker: men behoeft van de door Hoffmann von F.[5)] opgegevene, door Willems, Serrure, Verwijs en a. uitgegevene slechts ettelijke te lezen, om zich daarvan te overtuigen. En evenals zoo menige Mnl. sproke ons aan de Fransche contes en fabliaux doet denken, die *Van Lacarise* b.v. uit de *Tien goede Boerden* (bl. 19 vlgg.) aan *Le Villain de Bailleul* alias *La femme qui fit croire à son mari qu'il était mort*[6)]; die van *Een bispel van II clerken* (aldaar, bl. 11 vlgg.) aan *L'hôtel S. Martin* alias

1) GRIMM, bl. 748.
2) GALLÉE, bl. 38.
3) Verg. *Verslagen der K. Akad.*, II, III, 2, bl. 159 vlgg.; SNELLAERT, *Verhandeling over de Nl. Dichtkunst in België* (1838), bl. 101; DU MÉRIL, bl. 27, alwaar o.a. deze plaats van CASSIODORUS uit de *Variae:* frons autem theatri scena dicitur ab umbra luci densissima, ubi a pastoribus, inchoante verno, diversis sonis carmina cantabantur.’
4) *Hor. Belg.*, VI, bl. 238 vlg.
5) *Hor. Belg.*, I (2e ed.), bl. 15 vlgg.
6) LE GRAND D'AUSSY, *Fabliaux ou Contes du XIIe et XIIIe siècle*, Paris 1779, III, bl. 324 vlg. (Ze is van JEAN DE BOVES.)

Gombert (ook onze molenaar heet Gobert, vs. 48) alias *L'Anneau*[1]; die *Van III ghesellen die den bake stalen (Belg. Mus.* X, bl. 69 vlgg.) aan *Des trois larrons* alias *De Haimet et de Bérard*[2], enz. enz.: evenals deze en gene letterlijk vertaald schijnen, is hetzelfde het geval met enkele van onze kluchtspelen vergeleken met de Fransche fabliaux. Van den oorsprong der stof van *De Truwanten* en *De Hexe* (bl. 210 en 183) - want *De la vieille truande* bij Barbazan, III, bl. 153 vlgg. is geheel iets anders en, moet ik zeggen, nog wel zoo koddig en vermakelijk, - is het me niet gelukt eenig het minste spoor te ontdekken; haar heeft de dichter alzoo ongetwijfeld uit het middeleeuwsche leven van dorper en poorter gegrepen. Van *Drie daghe here* (bl. 190) kan ik alleen zeggen, dat het zich zeer goed laat vergelijken met *Moorkensvel*[3], evenals de *Buskenblaser* (bl. 126) met *Meester Kackadoris ende een doof wijf met ayeren*[4]. Aan *Rubben* (bl. 242) dacht ik een oogenblik bij de lezing van *De la femme qui fit trois fois le tour des murs de l'église*[5] van Rutebeuf[6], maar, ik geef oogenblikkelijk toe, dat de overeenkomst zich uitsluitend bepaalt tot de speling met het getal *drie*, alzoo uiterst gering moet heeten, zoodat ik ze nauwelijks naast elkaar durf te leggen. Meer punten van overeenkomst bieden *Lippijn* (bl. 60) met *La culotte des Cordeliers*[7], *La robe d'écarlate*[8], *La Dame qui fit accroire à son mari qu' il avait rêvé* alias *Les cheveux coupés*[9] en *Du Villain qui vit sa femme avec un ami*[10]; en *Playerwater* (bl. 257) met *Du pauvre Clerc*[11] en *Aloul*[12], benevens met 't door Ulrici medege-

1) LE GRAND, III, bl. 102 vlg.; BARBAZAN, *Fabliaux et Contes des poëtes françois des XI*, *XII*, *XIII*, *XIV et XV siècles* (ed. MÉON, 1808), III, bl. 238: *De Gombert et des deux clercs* par JEAN DE BOVES.
2) LE GRAND, III, bl. 1 vlgg.; verg. LIEBRECHT'S vertaling van DUNLOP'S *Fiction*, bl. 208.
3) VAN VLOTEN, *Het Ned. kluchtspel.* bl. 41 vlgg.
4) t.a.pl., bl. 49 vlgg.
5) LE GRAND, II, bl. 77 vlgg.; BARBAZAN, III, bl. 30: *De la dame gui fit trois tours entour le monstier.*
6) Zie editie *Elzevirienne* (1874) van zijne *Oeuvres complètes*, II, bl. 105 vlgg.
7) LE GRAND, II, bl. 66 vlgg.
8) t.a.pl., II, bl. 87 vlgg.
9) t.a.pl., II, bl. 99 vlgg.
10) t.a.pl., III, bl. 20 vlg.
11) t.a.pl., III, bl. 139 vlgg.
12) Aldaar, bl. 304.

deelde Engelsche stuk get. *The mery play between Johan the husbande*, *Tyb his wife*, *and Syr Jhan the preest*[1]. Wat ik daareven zeide van *Truwanten* en *Hexe* geldt evenzeer van de bl. 285 en bl. 312 gegeven tafelspeelkens; wat het eerste aangaat, dat was bestemd voor den avond van Drie Koningen, en is weinig meer dan de rechtvaardiging en verklaring van het geschenk, dat twee der feestgenooten den boon-koning komen bieden, bestaande in een mispel als symbool der vijf koninklijke sieradiën 'rechtveerdicheyt, wijsheyt, goedertierentheyt, voorsienicheyt en maecht'; het andere, zou mij niet verwonderen, is voor den vastenavond oorspronkelijk bestemd geweest. Eindelijk zal wel niemand de vermakelijke clute van *Nu Noch* (bl. 291) lezen zonder zich de zeer vermakelijke *Avocat Patelin* te herinneren met den 'berger Agnelet, niais rusé qui, d'après l'avis de Patelin, ne répond que par un cri imité de ses moutons à toutes les questions du juge, et qui profitant outre mesure de la leçon, répond encore par le même cri à la requête de Patelin, quand celui- ci sollicite ses honoraires.'[2]. In ieder geval heeft Agnelet met zijn *bée* meer van den *Nu-Noch*-zegger dan de Engelschman met zijn *bé* in *Des deux Anglais*[3].

Als wij bedenken, dat de fabliaux en sproken algemeen gangbare munt waren in de middeleeuwen, geheel Europa door bekend, kan het ons niet bevreemden, dat zoo menige Fransche farce, Engelsch interlude en Nederlandsche cluyte de dramatiseering is van zoo'n kluchtig verhaaltje of er althans sprekend op gelijkt.

Voor den tijd der vervaardiging van de abele spelen meen ik te kunnen verwijzen naar de *Einleitung* van Hoffmann von Fallersleben[4] en mijn *Academisch Proefschrift* (bl. 95 vlgg.), en daarvoor alzoo de tweede helft der 14e eeuw, beter nog het vierde kwart er van, te mogen blijven houden, liever althans dan ze, gelijk den hr. Jonckbloet wil[5] 'omstreeks de helft der 14e eeuw' te

1) *Shakspeare's dram. Kunst*, I, bl. 47, alwaar de inhoud.
2) DEMOGEOT, *Histoire* enz. (3e ed.), bl. 243.
3) LE GRAND, II, bl. 107 vlg.
4) *Hor. Belg.* Pars VI.
5) *Geschied. der Ned. Letterk.* (2e ed.), I, bl. 244.

stellen. En zulks, het worde in 't voorbijgaan opgemerkt, vooral om ‘die tappert’ van de Limburgsche kroniek en de ‘figure’ van *Gloriant*, niet (hier kom ik van terug) om het *kaartspel*, omdat alles, wat daarvan kan worden beweerd, uitsluitend kracht van bewijs zou kunnen hebben voor hetgeen door Hoffmann als de Inleiding tot de abele spelen en bijbehoorende sotterniën is aangemerkt, namelijk het gedicht get. *Een beghinsel van allen spelen.* Doch, in het Hulthemsche Handschrift staat dit stukje (waarin overigens 't *kaartspel* zeer zeker niet wordt genoemd onder de in zwang zijnde spelen van de 14e eeuw) volstrekt niet op eene plaats, die de onderstelling rechtvaardigt, dat het juist de Inleiding tot de tooneelstukken van dien codex zou zijn geweest. Het is namelijk te vinden tusschen de sotternie *De Hexe* (no. 206) en het gedicht *Van Minnen* (no. 208)[1)], dus de plaats bewijst alvast niets hoegenaamd; en bovendien, van wege de slotwoorden van het stukje (vs. 47 vlgg.):

> ‘God gheve dat elc goet gheselle
> Sijn herte met eren in doochden stelle.
> Men vint *exempel* harde vele,
> Al eest dat se sotte spelen,
> Daer subtijlheit leghet ane.
> Nu hoort ende pijnt u te verstane’:

zou ik het eerder als Inleiding tot een of meer van de *Exempelen* willen beschouwen, die almede in het Hulth. Hs. in grooten getale worden aangetroffen[2)].

Tegen de opgegeven tijdsbepaling is het Hs. zeer zeker allerminst een bezwaar, aangezien dit naar alle waarschijnlijkheid uit de eerste jaren der 15e eeuw dagteekent[3)], evenmin als taal en stijl en trant van *Esmoreit*, *Gloriant*, *Lanseloet* en *Winter* zelven, welke integendeel ook *die* periode, om zoo te zeggen, aanwijzen als den tijd der vervaardiging.

Ook de sotterniën *Lippijn*, *Buskenblaser*, *Hexe*, *Drie daghe here*, *De Truwanten* en *Rubben*, als aaneengeschakeld en verbonden met de abele spelen, zijn natuurlijk van denzelfden tijd.

1) *Vad. Mus.*, I, bl. 392 vlgg.
2) *Vad. Mus.*, III, bl. 144-164, alwaar de zeer belangrijke inhoudsopgave, waarschijnlijk van de hand van Prof. SERRURE.
3) MONE, *Uebersicht*, bl. 361; HOFFMANN, *Einleitung*, bl. XXXI; *Vad. Mus.* t.a.pl., bl. 141.

De vraag rest, of der cluyte van *Playerwater*, voorkomende in een Hs. van de 15e eeuw (volgens Mone en haren uitgever P. Mertens afkomstig van de St. Lucas gilde te Antwerpen)[1] insgelijks zulk een eerbiedwaardige ouderdom mag worden toegekend. Ik zoude meenen van neen op grond van de vele punten van verschil, die er tusschen deze cluyte en onze sotterniën vallen waar te nemen op het stuk van dictie en versbouw en berijming[2], al hetwelk een jonger datum doet vermoeden. Ongaarne zoude ik evenwel volhouden, dat men alles te zamen genomen veilig mag besluiten, dat *Playerwater* inderdaad niet vroeger dan in het laatst der 15e eeuw is te stellen: ik zou, in tegenstelling van vroeger, thans liever concludeeren tot de helft der 15e eeuw[3].

Uit denzelfden tijd als *Playerwater* meen ik, dat ook de clute van *Nu Noch* en de twee tafelspeelkens afkomstig zijn. Wel is waar is het Hs., waaruit Willems ze afschreef[4], van de 16e eeuw, maar hij zelf getuigt, dat ze opgesteld schijnen omtrent het jaar 1500, of wellicht nog vroeger.' Ik zou denken van vroeger: stellig althans is *Nu Noch* niet heel veel jonger dan *Playerwater*, maar, ik herhaal, de tijd kan, bij gebrek van stellige gegevens, niet anders dan bij benadering worden bepaald.

Het blijft de vraag, of de besproken tien kluchten de eenige zijn, die met den naam van Middelnederlandsch mogen prijken; of niet een stuk als b.v. *Moorkensvel*, gelijk de Hr. Van Vloten m.i. zeer terecht opmerkt, gewisselijk veel ouder is dan het jaar van uitgave (1600), evenals dat *Van Meester Kackadoris ende een doof wijf met ayeren*[5] ongetwijfeld van vroeger datum is dan 1596: gelijk immers ook zoo menige tragedie van Shakspere eene omwerking is van een ouder stuk en 'beaucoup de tragédies qu'on prend aujourd'hui pour d'anciens mystères transformés, n'ont point d'autre origine' (nam. dan in het oude zoog. schooldrama). Dat er onder de esbattementen der Rederijkers jongere[6]

1) Zie *Een cluyte van Playerwater*, *tafelspel*, *met korte aenteekeningen*, 1838, bl. V vlg.
2) Mijn *Acad. Proefschr.*, bl. 142 vlgg.
3) Verg. Mr. C.A. SERRURE, *Letterk. Gesch.*, I, bl. 410.
4) *Belg. Mus.*, II, bl. 102.
5) VAN VLOTEN'S *Kluchtspel*, bl. 41 en 49.
6) E. VAN DER STRAETEN, *Le théâtre villageois en Flandre* etc. etc. (1874), I bl. 139 vlg.

redacties van oude sotterniën en cluyten schuilen, zal wel niemand betwijfelen.

Ten slotte nog een paar woorden over mijne tekstuitgave der abele spelen en kluchten.

Den tekst van de ernstige spelen en de zes eerste der navolgende vroolijke stukjes, reeds in 1838 afgedrukt in de *Horae Belgicae*, Pars V en VI, van Hoffmann heb ik nauwkeurig vergeleken met het Hulthemsche Handschrift, mij indertijd door de welwillende tusschenkomst van Z.E., den Minister van Buitenlandsche Zaken, Mr. J.P.J.A. Graaf Van Zuylen van Nyevelt, uit de Nationale Boekerij te Brussel eenigen tijd afgestaan. Het gevolg mijner collatie is, dat de nieuwe tekst er eenigszins anders, ik hoop ook beter, uitziet dan die van Hoffmann. Hem ‘schien für diese Schauspiele eine ältere Schreibung nothwendig, da auch sie gewiss um mehrere Jahrzehende älter sind als die Hs. selbst’, die, zooals ik zeide, uit de 15e eeuw afkomstig is: ik voor mij heb gemeend me zoo stipt mogelijk aan de schrijfwijze van den codex te moeten houden, en in den regel van iedere verandering, schrijffouten natuurlijk alleen uitgezonderd, rekenschap te moeten geven. Verbeteringen van kennelijke lapsus calami van den afschrijver des Hs. en uitlatingen gelijk *Esmoreit* (bl. 23) vs. 331: *nu* voor *u*; (bl. 56) vs. 960: *dat ic* voor *dat u; Lippijn* (bl. 63) vs. 30: *goede* voor *goeder; Gloriant* (bl. 79) vs. 86: *waer sidi* voor *waer si;* (bl. 80) vs. 106: *langher niet* voor *niet l.n.*; (bl. 90) vs. 329: *of si u* voor *of si;* (bl. 94) vs. 393: *ure* voor *vro* en *wijf* voor *wijfs;* (bl. 112) vs. 807: *mijnder* voor *sijnder;* (bl. 119) vs. 995: *comen met groter* voor *comen groter;* (bl. 121) vs. 1043: *es in pinen* voor *es pinen; Drie daghe here* (bl. 202) vs. 250: *niet en vergheten* voor *niet vergheten;* (bl. 204) vs. 295: *moet u hier* voor *moet hier; Truwanten* (bl. 213) vs. 53: Die broeder; *Winter ende Somer* (bl. 224) vs. 217: Clappaert; (bl. 235) vs. 470: *dat hi alle* voor *dat alle;* (bl. 241) vs. 621: *dies* voor *die; Rubben* (bl. 250) vs. 170 *si* voor *ic*, - dat een en ander heb ik stilzwijgend overgenomen en ingelascht. Hetzelfde geldt van *Esmoreit* (bl. 21) vs. 299 alwaar *maer* (‘*Maer* ic duchte dat mi mijn herte sal scoeren’); (bl. 27) vs. 396 alwaar *noch* (‘Ende ic te mijnder onscout *noch* moet comen’); (bl. 36) vs. 552 alwaar *te* (‘*Te* vele spreken en dooch emmer

niet'); (bl. 45) vs. 732 alwaar *ic* ('Want *ic* ewelijc al mijn leven), uit den tekst zijn gebannen op vonnis van mijn vriend De Vries, wien ik bij deze gelegenheid daarvoor evenals voor zijnen steeds welwillenden bijstand in den nood van bedorven plaatsen en cruces interpretum mijn besten dank betuig. Van andere niet noemenswaardige wijzigingen gelijk bv. *Esmoreit* (bl. 52) vs. 875 (*niet* voor *nie*); (bl. 57) vs. 968 (*den* voor *desen*)*; Gloriant* (bl. 109) vs. 739 (insgelijks *den* voor *desen*)*; Buskenblaser* (bl. 130) vs. 94 (*nemmer* voor *nemmermeer*) enz. enz. behoef ik wel niet te berichten.

Het spreekt verder van zelf, dat, waar in het Hs. *al* in den zin van *alsof* te lezen staat, gelijk bv. *Lippijn* (bl. 71) vs. 165, *Gloriant* (bl. 80) vs. 109 en (bl. 87) vs. 257, *Buskenblaser* (bl. 132) vs. 121, door mij niet in navolging van Hoffmann *al* met *als* is verwisseld; dat *Esmoreit* (bl. 60) vs. 1011 de lezing van het Hs. *neve* is behouden (verg. vs. 34 vlgg.); dat het vs. 1018 door Hoffmann uitgeworpen *mergen* is teruggeroepen; dat *Truwanten* (bl. 210) vs. 12: *trijpsac* in de plaats van *crijpsac* der vorige editie is gekomen en *slavine* vs. 45 (bl. 213) niet voor *stamine* van Hoffmann heeft moeten wijken, omdat er voor de van het Hs. afwijkende lezing geen enkele grond te vinden was. Voorts was het minder juist op vs. 209 (ed. Hoffm.) van *Winter ende Somer* (bij mij bl. 224) aan te teekenen[1)]: '*met* fehlt': want niet *met* ontbreekt, maar wel het woordeke dat Hoffmann meende te zien, omdat hij 't onontbeerlijk achtte en er trouwens ook zeer gemakkelijk in kon lezen, te weten *niet:* wij missen het echter te liever, omdat 't in het vers volstrekt niet op zijne plaats zou wezen. Bij nader inzien had ik de lezing van Hoffmann *Lippijn* (bl. 72) vs. 170: *woudic* ook liever niet opgenomen; het *woddi* d.i. *woudt mij* van het Hs. is stellig beter; evenmin als ik meer dweep met mijn verandering van *lijdt* in *liden* in *Gloriant*, vs. 331 (bl. 91).

Wat meer bijzonder het abel spel van *Lanseloet van Denemerken* betreft, was het mij zeer aangenaam daarvan de oudste en beste redactie te kunnen geven, en 't daardoor genietbaar te hebben gemaakt. Zooals het toch in *Pars V* en *VI* der *Horae*

1) *Hor. Belg.*, VI, bl. XXXIV.

is gegeven, - de tekst naar den Goudaschen druk van 1490/92[1], en *variae lectiones* uit het Hulth. HS., dat overigens eigenlijk een geheel afwijkenden tekst bevat, - was het niet te lezen: thans, nu het optreedt in zijn oorspronkelijk gewaad, zullen, ik twijfel er niet aan, de woorden van den proloog waarheid blijken:

> ‘Ic wane, dat ghi noit (gheen) spel van minnen
> En hebt gehoert dies ghelike.’

De cluyte van *Playerwater*, in 1838 uitgegeven door Mertens, heb ik nauwkeurig vergeleken met den codex, en de verschillende lezingen (want er is geschrapt en veranderd en bijgevoegd) aan den voet der bladzijde medegedeeld. Het zij mij vergund hier mijn dank te brengen aan onzen Jan van Beers, wiens heusche welwillendheid me daartoe in staat stelde.

Met de twee tafelspeelkens en de cluyte van *Nu Noch* mocht ik niet zoo gelukkig zijn. Ik had in 1872 vermoed, dat het handschrift van die stukjes[2] nog zou zijn in het bezit van de famille Serrure, - trouwens ook, zooals me later bij het doorzoeken van den *Catalogue* van Prof. Serrure's boekerij is gebleken, niet verkeerd vermoed[3], - en me gewend tot den Hr. Mr. C.A. Serrure met beleefd verzoek om het HS. te mogen zien, desnoods ter plaatse waar het berustte. Mijne poging, evenals de vriendelijke tusschenkomst van een mijner kennissen, was vruchteloos; en nu, zooals me de auctionator, de Heer Olivier, de beleefdheid had dezer dagen te schrijven, ‘le no. 2978 (2e vente Serrure) a été acquis par le fils de M. Serrure’, heb ik geen moed eene nieuwe poging te wagen. Ik heb me daarom moeten tevreden stellen met de uitgave van Willems (*Belg. Mus.*, II, bl. 102-134), en die tot grondslag der mijne gelegd.

Of wij recht hebben in tegenstelling van de abele spelen en sotterniën *Playerwater* eene ‘*Brabantsche kluchte*’ te noemen[4] durf ik niet te beslissen. Wat de tafelspeelkens en *Nu Noch*

1) Waarover zie *Hor. Belg.*, V, bl. 33 vlg., en NORRENBERG, *Kölnisches Literaturleben*, 1873, bl. 34 vlg., ook voor 't verband tusschen de Goudasche en Keulsche drukken onderling zoowel als van deze met het Handschrift.
2) Verg. MONE, *Uebersicht*, bl. 366 vlg., en WILLEMS, *Belg. Mus.*, II, bl. 102.
3) Zie *seconde partie* (1873), bl. 160, no. 2978, alwaar: ‘Tafelspelen, Liedekens (fransch en vlaamsch) en andere Gedichten uit de XVIe eeuw, 4°;’ met de noot, ‘manuscrit important du milieu du XVIe siècle, sur papier.’
4) SERRURE, *L.G.*, bl. 410; MERTENS, bl. VIII.

betreft, schrijft Willems: ‘Uit den inhoud blykt, dat zy in Vlaenderen opgesteld zyn, het derde (*Man ende Wijf up zijn boersche*, bl. 312 bij mij), waarschynlyk te Eecloo; want in hetzelve wordt gesproken van de kermis van Bentille (vs. 144), een gehucht van het dorp Sint-Jan-in-Eremo, op een groote uer afstands van Eeclo gelegen’ (t.a.pl.).

Ik eindig met den wensch, dat mijne aanteekeningen, voor dezen - ik ontveins 't me niet - wellicht even veel te lang als ze door genen te kort zullen worden gevonden, er toe zullen bijdragen, om, door wegneming van hetgeen voor den beoefenaar onzer Mnl. letterkunde vaak hinderpaal en struikelblok is, den toegang tot de schatkamer onzer middeleeuwsche poezie gemakkelijker te maken.

H.E. MOLTZER.

GRONINGEN 1875, 31 Mei.

Een abel[1] spel van Esmoreit, sconincs sone van Cecilien, Ende ene sotternie daer na volghende.

God, die vander maghet was gheboren,
Om dat hi niet en woude laten verloren[2]
Dat hi met sinen handen hadde ghemaect,
Soe woude hi al moeder naect[3]
Die doet sterven in rechter trouwen[4].
Nu biddic u, heren ende vrouwen,

1) *Abel:* KILIAEN habilis; DE VRIES, *Mnl. Wb.* in voce: 1° geschikt; 2° handig; 3° schoon, hupsch, bevallig. Dus primitief *abel spel* hetzelfde als *schoon spel*, hier als aan *sotternie* tegengesteld beteekent het zooveel als *ernstig tooneelspel.*

2) *Laten verloren* d.i. *in het verderf laten.*

3) *Moeder naect:* KIL. nudus prorsus, ut ex matris utero editus, *geheel naakt.* Dit blijkt o.a. uit *Vanden Vos Reinaerde* (ed. JONCKBLOET) vs. 1244 vlg.:

> Selve die pape ne wilde niet sparen (*dralen*)
> Quam uten bedde *moedernaect*,

en vs. 1256 vlg.: Die pape stont....

> *Al naect;*

VONDEL, *Ovid. Herschepp.* III vs. 220:

> Zoo moedernaeckt en bloot als zij geschapen zijn.

Van gelijke beteekenis is *moedereen* en *moerlyk allien:* HOOFT *Warenar* (ed. DE VRIES) IV 3:

> 'Ick raek in huis, we waeren al *moerlyk allien*,
> 't Meisjen was moy, ik had 'et altyt wel mogen zien;

of, zooals BREEDEROO 't heeft *Griane* IV 4: *moerlijcke-liennigh*: 'Ick sel segghen, dat ick dit kindt al *moerlijcke-liennigh* uijt de Voolwijck gehaelt heb).' Wij hebben nog *moederziel alleen* en *moederzalig alleen*, zie *Vondel* (ed. VAN LENNEP) XI bl. 383. Of *ziel* een spottend bijvoegsel is van lateren tijd, zooals DE VRIES t.a.pl. bl. 199 opmerkt, beslis ik niet.

4) *In rechter trouwen* d.i. *in waarheid.* Ook *bi rechter trouwe*(*n*) en *en trouwen. Rein.* vs. 1724:

> *Bi rechter trouwe*(*n*),
> Je hads vergheten, lieve neve.

Renout van Montalbaen (ed. HOFFMANN V. FALLERSLEBEN *Horae Belgicae* Pars V) vs. 1371:

> Renout antworde saen (*spoedig daarop*)*:*
> '*en trouwen*, ic sal die vaert (*tocht*) bestaen (*wagen*),
> alwaendicker bliven doot.'

Dat ghi wilt swighen ende hoeren.
Het was[1] een coninc hier te voeren,
In Cecilien was hi gheseten, -
Verstaet[2], so moghdi wonder weten, -
Ende ghecreech[3] een kint bi sijn wijf.
Maer bi hem hielt hi enen keitijf[4],
Sijns broeder sone[5], hiet[6] Robbrecht,
Die dat conincrike na recht
Alte male[7] soude hebben verworven,
Hadde die coninc sonder oer ghestorven.
Maer nu wert daer een cnecht[8] gheboren,
Dies Robbrecht hadde groten toren[9]

1) *Het was* d.i. *er was*; in 't Hoogd. *es gab.*
2) *Verstaet* is eene samentrekking van *verstaat het* d.i. *merkt het op.*
Wonder weten d.i. *eene wonderlijke zaak* (*res mira* KIL.) *kennen*, *hooren;* Jezus zegt tot Petrus in *Vanden Levene ons Heren* (ed. VERMEULEN) vs. 1389:

> Noch minen wille ne *wetstu* (*kent gij*) niet,

en vs. 610:

> *Wisti* (*kendet gij*) die boesheit die hi dinct.

Ons vers beteekent: 'merkt op, dan kunt gij iets hooren, waarvan gij zult staan te kijken.'
3) *Ghecreech* van *ghecrighen*, hetzelfde als *crighen*, *krijgen.* Zooals bij vele andere werkwoorden heeft hier *ghe* geene de minste beteekenis meer.
4) *Keitijf* d.i. *booswicht* ('t Fransche *chétif*, 't Lat. *captivus*)*:* zie LITTRÉ *Dictionnaire de la langue française* in voce.
5) *Hiet* d.i. *hij heette.* Gewone wijze van zeggen: *Rein.* vs. 98:

> Doe Isengrijn dit hadde ghesproken,
> Stont op een hondekijn, *hiet* Cortois;

vg. vs. 287; 602 waar de tegenw. tijd: *heet* Lamfroit; 785; 2268 enz. enz. Zie HUYDECOPER *Proeve van Taal- en Dichtkunde* (ed. VAN LELYVELD) Boek II vs. 626.
6) *Broeder sone.* Zie over deze en dergelijke schrijfwijze HUYDECOPER op *Stoke* I blz. 158 vlgg.
7) *Alte male* d.i. *geheel en al. Roman der Lorreinen* (ed. JONCKBLOET onder den titel van *Karel de Groote en zijne XII Pairs* in de werken van de *Vereeniging* I vs. 545:

> Otte seide. . . .
>
> Ende heeft ontboden ute thant
> Met hem *altemale* sijn lant.

Zie *Mnl. Wb.* in voce.
8) *Cnecht* d.i. *kind van het mann. geslacht.* KIL. vertaalt *knecht*, *knechtken* met *mas*, *masculus.*
9) *Toren* d.i. *verdriet.* Verg. het *Glossarium* op *Der Leken Spieghel* (ed. DE VRIES). STOKE V vs. 1030:

> De (*die*) sulken vreent (*vriend*) hadden verloren
> Mochtens (*konden daarover*) te rechte hebben *toren.*

Ende int herte groten nijt.
Nu seldi hier sien in corter tijt,
Wat dat den jonghelinc ghesciet,
Ende hoe dat hem Robbrecht bracht in swer verdriet,
Ende enen Sarrasijn[1] heft vercocht,
Ende in groten elende brocht[2],
Ende oec die moeder, diene droech,
Dat si daer na noit en loech[3]
In twintich jaren daer si lach,
Ende noit sonne noch mane en[4] sach:
Dat beriet[5] her Robbrecht al.
Nu swijt, ende merct hoet begennen sal.

R o b b r e c h t .

Ay mi! ay mi der leider[6] gheboert!
Die hier nu es comen voert[7]
Van Esmoreit den neve mijn:
Ic waende wel coninc hebben ghesijn[8],

1) *Sarrasijn* d.i. *Sarraceen.*
2) *Brocht* d.i. *gebrocht.* In Groningen wordt *ge* nog geregeld geëclipseerd.
3) *Loech* d.i. *lachte.* In de Middeleeuwen gewoon, later allengs in gebruik geraakt. De Statenvertaling heeft nog *loeg* b.v. Gen. XVII vs. 17, maar de sterke vorm wordt door den zwakken verdrongen zoodat het verleden deelwoord *gelacht*, *belacht* en *uitgelacht* meer en meer voorkomt.
4) *Noit-en* d.i. *ne-jamais.*
5) *Beriet* van *beraden* d.i. *bezorgen*, *berokkenen.* Zoo b.v. *iemand beraden we* (*wee*, *leed*)*; leet; noot; rouwe; scaden.* Oorspronkelijk heeft het te kennen gegeven: *den raad tot iets geven*, hetzij aan zichzelven of aan anderen v.d. *bewerken ten goede en ten kwade.* Zie HOFFMANN *Hor. Belg.* III bl. 127; V bl. 115; *Gloss. Rein.* in voce; *Floris ende Blancefloer* (ed. HOFFMANN *Hor. Belg.* III) vs. 757:

> Dit heeft beraden die lede nyt;
> Hi si vermaledijt (*vervloekt*) diet (*die het*) *beriet.*

6) *Leider* d.i. *hatelijk*, *verwenscht. Lede segghen* is *hatelijkheden debiteeren*, Als bijv. naamw. nog in: ‘met leede oogen.’ *Leed* staat in 't Mnl. tegenover *lief* in *leed hebben*, b.v. MAERLANT *Rijmbijbel* (ed. DAVID) vs. 8075:

> Jc wane duse (*dat gij haar* d.i. *mijne dochter*) *hads leet*,
> Dies ghavicse dinen vrient ghereet.

Leder hebben is *nog meer haten:* t.a.pl. vs. 27134; *leet werden* en *leder werden* beteekenen *gehaat* en *gehater worden.* Verg. CLIGNETT *Bijdragen tot de oude Nederlandsche Letterkunde* bl. 198 vlgg.
7) *Comen voert* d.i. *gebeurd* eig. *te voorschijn gekomen.*
8) *Ghesijn* d.i. *geweest*, verl. deelw. van *sijn*, in den regel vervoegd met *hebben* als hulpwerkwoord: *L. Sp. Gloss.* in voce.

Als mijn oem hadde ghelaten dlijf[1)]!
Nu heeft hi al bi sijn wijf
Een kint ghecreghen, die oude viliaert[2)].
O Cecilien, edel bogaert[3)],
Edel foreest[4)], edel rijc,
Ic moet bliven ewelijc,
Edel foreest, van di bastaert[5)]:
Dies[6)] mijn herte alsoe beswaert
Dat mi inbringhen[7)] sal de doet.
Maer bi den here die mi gheboet[8)],

1) *Dlijf* d.i. *het leven* zooals in het Nnl. *lijfs*behoud. In die beteekenis ook in uitdrukkingen als de vlgg.: *te live bliven*, *in het leven blijven; te live houden*, *in het leven houden; vanden live bliven*, *om 't leven komen; van den live scheiden* of *varen*, *sterven; van den live sijn*, *L. Sp.* I 47 vs. 35 is *gestorven zijn.* Het beteekent ook wat tegenwoordig *lijf* alleen is nam. *lichaam*, blijkbaar uit eene plaats als deze: *Beatrijs* (ed. JONCKBLOET) vs. 441 vlgg.:

> Wat salic doen, elendech wijf?
> Jc moet beide *siele* ende *lijf*
> Bevlecken met sondeghen daden.

Verder is *afflijvich* zooveel als *dood.*

2) *Viliaert* d.i. *vieillard*, *grijskop.*
3) *Bogaert* d.i. niet *boomgaard* maar *lusthof.* Verg. de beschrijving van zulk een *bogaert* in *Floris* vs. 2531 vlgg. Wie er in was, vs. 2583:

> Hi soude wanen sijn int paradijs.

4) *Foreest* heeft veel uitgebreider beteekenis dan 't Fransche *forêt*, dat wel hetzelfde woord zal wezen, al beweert HUYD. *Stoke* I bl. 221 het tegendeel. Niet alleen *bosch* geeft het te kennen - en dit toont HUYD. evident aan - maar 'de naam van *foreest* strekte zich ook uit over *Wateren* en *Rivieren*', zie blz. 219 t.a.pl.
5) *Bastaert* d.i. - zooals VERWIJS *Bloemlezing* IV bl. 97 het verklaart - *verstoken.* Van bastaarden toch geldt, dat (*Der Minnen Loep* (ed. LEENDERTS) vs. 408):

> Ten erve en hebben sij ghenen recht.

Een bastaard is dus een *onecht kind;* ook: *quâ bastaard van het erfdeel verstoken;* eindelijk *verstoken* in het algemeen. WEILAND haalt in voce *bastaard* aan: *bastaard maken* voor *onterven*, en *bastaardmaking* voor *onterving.*

6) Lees hier: *Dies es m.h.a.b.*
7) *Inbringhen*: KIL. *inferre*, *introducere;* VAN DER SCHUEREN *Teuthonista* (ed. CLIGNETT) stelt 't op ééne lijn met *indraghen*, *invoeren*, *inleyden* hier is het *veroorzaken.*
Dat is eene samentrekking van *dat het.*
8) *Maer bi den here die mi gheboet* d.i. *bij God*, *der mir ze lebene gebôt*, *die mij in het leven heeft geroepen.* Verg. de aanteekening van JONCKBLOET op vs. 6913 van *Walewein* (II, bl. 292/3). *Gheboet* behoort als onvolm. tijd, niet als verl. deelw., te worden opgevat.

Ic sal daer omme pinen[1] nacht ende dach,
Hoe ic dat wecht verderven[2] mach;
Ic saelt versmoren oft verdrincken:
Daer salic nacht ende dach om dincken,
Al soudic daer omme liden pijn[3].
Ic sal noch selve de coninc sijn
Van Cecilien, den hoghen lande.
Ic sal oec pinen om haer scande,
Der coninghinne[4], mijns oems wijf,
Dat hi nemmermeer sijn lijf
Met haer en sal delen[5] die wigant[6].
Aldus soe sal mi bliven dlant,
Machic[7] volbringhen dese dinc.

M e e s t e r .

Waer sidi, hoghe gheboren coninc
Van Damast, gheweldich[8] heer?

1) *Pinen* d.i. *moeite doen*, primitief: *arbeiden*, *werken. Die Hemelychede der Hemelyckeid* (ed. CLARISSE) vs. 993:

> *Pinen* na maeltiden verswaert

d.i. plenus venter non studet libenter.
In *Renout* heeten de arbeiders, het werkvolk, *die piners.* B.v. vs. 1791:

> Die *piners* (temmermannen ende mesnaren: vs. 1696) hadden groten toren
> Dat hen Renout so dede tevoren
> Dat hi dat werc allene dede.

Hem (*zich*) *pinen* is *zich inspannen. Pinen hoe* verschilt in beteekenis niet van *pinen dat* (vs. 54), verg. de aanteekening van CLARISSE bl. 312 vlgg.

2) *Verderven* d.i. *ten verderve brengen.*
3) *Pijn* d.i. *pijn*, *smart.* Zie boven vs. 45. Primitief: *arbeid*, *moeite*, *inspanning*, verg. *Rijmb. Gloss.* in voce.
4) *Om haer scande der coninghinne*, zeer gewone constructie in het Mnl., zie beneden op vs. 972.
5) Deze beide regels geven te kennen, dat hij nooit meer gemeenschap met haar zal hebben, de koene strijder.
6) *Wigant* d.i. *strijder*, *krijgsheld;* waarnaast *wijch* d.i. *strijd.* HOFFMANN *Hor. Belg.* V 43 teekent aan: 'Auffallend ist, dasz es (nam. wigant) sich nur bei den Aventüren-Dichtern findet; bei Melis Stoke kommt es gar nicht vor, bei Helu nur einmal (vs. 5926) und bei Maerlant habe ich es bisher noch nicht gefunden.'
7) *Machic* d.i. *kan ik*, hetgeen *mogen* in 't Mnl. geregeld beteekent.
8) *Gheweldich* d.i. *machtig. Ghewelt* wordt meestal gebruikt in den zin van *kracht*, *vermogen*, *macht*, waaraan het denkbeeld van hevigheid en misbruik van macht nog niet verbonden is. *L. Sp. Gloss.* Hetzelfde geldt van *ghewout. Gheweldich van* d.i. *machtig over* b.v. *L. Sp.* II 40 vs. 11:

> Ende Octavianus Augustus
> Was deerste keiser, wi vindent dus
> *Gheweldich van* al aertrike.

Mijn herte es mi van rouwen[1] seer
Van saken, die ic hebbe ghesien.

De coninc.

Platus meester, wat sal gescien,
Daer ghi aldus om tachter[2] sijt?

Meester.

Her coninc, te nacht te metten tijt[3]
Was ic daer buten opdat velt,
Daer sachic die locht alsoe ghestelt
Ende die planeten ant fiermament,
Dat in kerstenrijc een kint
Gheboren es van hogher weerde
Dat u sal doeden metten sweerde,
Her coninc here, ende nemen dlijf,
Ende u dochter sal sijn sijn wijf,
Ende kerstenheit[4] sal si ontfaen.

De coninc.

Meester, nu doet mi verstaen,

1) *Rouwe* d.i. *smart. Rouwe hebben* met den 2en nval of met *van* is *bedroefd zijn over.*
2) *Tachter sijn* d.i. *in verslagenheid zijn*, *in neerslachtigheid verkeeren.* In het *Mnl. Wb.* wordt aangehaald de plaats uit V. VLOTEN'S *Verzameling van Nederlandsche Prozastukken* bl. 78: Also dat dat heel conincrijc daer zeer om *tafter* (d.i. *te after; after* nu is *achter*) *was* ende in zwaren verdriet.
3) *Metten tijt* d.i. de tijd der *horae matutinae*, van den vroegdienst in de R.C. Kerk. *Te nacht te metten tijt* is dus *tegen den ochtend.*
4) *Kerstenheit ontfaen* d.i. *het kristendom ontvangen*, *gedoopt worden.* Het is hetzelfde als *kerstendom ontfaen*, waar als actief tegenover staat: *kersten of kerstijn doen* d.i. *tot kristen maken*, *doopen. L. Sp.* II 39 vs. 235:

Ende wi alle zijn sine lede (nam. van Kristus)
Die *ontfaen* hebben *kerstenhede;*

I 39 vs. 160:

Oude ende jonghe, meerre ende minder
Die *dat kerstendom ontfaen;*

Rijmb. vs. 2144 vlg.:

Dede hise *kerstin* alle III.

Wanneer soe[1] was dat kint gheboren?

Meester.

Te nacht, her coninc, als ghi mocht horen,
Soe wort gheboren dat jonghelinc[2].
Sijn vader es een hoghe[3] coninc
Van Cecilien in kersten lant.

De coninc.

Meester, nu soe doet mi bekant[4],
Selen dese saken moeten sijn?

Meester.

Jaes, her coninc, bi Apolijn[5],
Ofte en doe cracht van groter hoeden[6].

1) *Wanneer soe. So* voorafgegaan of gevolgd door eenig vnw. of bijw. geeft hetzelfde te kennen als het Lat. - *cumque*, ons *alzoo*, iets algemeens dus. *So wie*, *so wat*, *so wele*, *so wanneer* of *wie so*, *wat so*, *welc so*, *hoe so*, *wanen so* enz. enz. Zie HUYD. *Stoke* I bl. 44 en CLARISSE *Hem. d. Hem.* bl. 178. DE VRIES *L. Sp. Gloss.* in voce. *L. Sp.* I 6 vs. 24:

> Ende *so wanneer* die ziele sneeft
> So is die ynghel verzeert.

Het *So* in vs. 77 is het zoog. *expletivum*, dat duizendmaal voorkomt: Mettien *so* sprak Ysaac; met minen stave *so* hebbie enz. enz. Als prof. DAVID *Rijmb.* vs. 519 ook met het expletieve *so* verklaren wil (zie *gloss.* in voce *so*) vergist hij zich stellig: 't is daar *als*, *wanneer:*

> Up wat daghe *so* dure of ets

d.i. *ten dage*, *als* (*of indien*) *gij daarvan eet.*

2) *Jonghelinc* d.i. *jong mensch van beiderlei kunne. Ferguut* (ed. VISSCHER) vs. 798. *Ouderlingh* wordt door KIL. verklaard als *senior*, *ouder.*
3) *Hoghe* d.i. *hoghe geboren* (vs. 58).
4) *Bekant doen* d.i. *kond doen*, *bekend maken met.* HUYD. *Stoke* II bl. 327.
5) *Jaes* d.i. *ja zij* nam. de zaken. Zoo ook *neens* van *neen si*, *jay* voor *ja hi.* HUYD. op *Stoke* II bl. 519.
Apolijn d.i. *Apollo.* Men placht in de middeleeuwen te vloeken bij wat los en vast was, bij 'Santen' van alle natiën en tongen en talen.
6) *Ofte en* d.i. *indien niet. Ofte*, *of* en *ochte*, *ocht* voor *indien* is zeer gewoon. Zie CLARISSE, *Hem. d. Hem.* bl. 327. Zoo b.v. *Ferg.* vs. 2292:

> Heer Ridder, hier es gerechte int lant
> *Oft'* ic u iet hebbe mesdaen.

Doen beteekent hier 'tzelfde als doen in de welbekende zegswijze: 'dat moet het 'em doen', d.i. *te weeg brengen*, *veroorzaken*, *uitwerken.* Ook in 't Mnl. als zoodanig gebruikelijk, b.v. *M. Lp.* I vs. 1278:

> En *dede* hope, therte brake,

waarbij te verstaan *het*, dus: *indien het* enz. HUYD. *Stoke* II bl. 503.
Cracht van groter hoeden d.i. *invloed of macht van groote behoedzaamheid. Rijmb. Gloss.* Er staat dus: dat alleen eene groote mate van behoedzaamheid de voorspelling van lucht, planeten en firmament ten goede kan keeren.

Maer wildi werken na den vroeden[1],
Ic sal u enen raet visieren[2]
Hoe ende in wat manieren[3]
Dat ghi selt bliven in uwen staet,
Want enen goeden scarpen raet
Waer hier goet toe gheoerdeneert[4].

De coninc.

Ay, nu soe benic ghescofeert[5]!
Van der saken, die ghi mi telt[6]
Es mijn herte alsoe ontstelt,
Dat ic mi niet gheraden[7] en can.
Maer ghi sijt soe wisen[8] man,
Platus meester, lieve vrient,
Ende hebdi mi langhe met trouwen ghedient
Ende meneghen wisen raet ghegheven,
Dat ic in eren altoes ben bleven:
Nu biddic u, meester ghetrouwe ende goet,
Dat ghi al metter spoet[9]

1) *Werken na den vroeden* d.i. *verstandig te werk gaan*, eig.: *te werk gaan overeenkomstig hetgeen vroed is*, zooals in *Hem. d. Hem.* vs. 1999 *na de wet werken* beteekent *de wet opvolgen.*
2) *Visieren* d.i. *uitdenken*, het Fransche *viser.* Het woord komt ook onder den verbasterden vorm van *verzieren* voor, maar heeft toch met *verzieren* (*orner*) alleen den klank gemeen.
3) *Hoe ende in wat manieren*, dergelijke tautolegomena zijn in het Mnl. zeer gewoon. Voorbeelden er van geven NOORDEWIER *Nederd. Regtsoudheden* bl. 4 en JONCKBLOET *Rein.* bl. XXIV.
4) *Gheoerdeneert. Oerdineren* of *ordoneren* is *in orde brengen*, *beschikken:* verg. *M. Lp.*, *Gloss.* en de daar aangetogen plaatsen. *Enen raet* (dat even als in *raet vinden* enz. zooveel wil zeggen als *een plan*) *ordineren* is dus *een plan beramen. Scarp* (waartegenover bij STOKE 1 vs. 1141 vlgg. *zochte* d.i. *zacht*) beteekent *doortastend*, *afdoend*: verg. t.a.pl. X vs. 789 en 793.
5) *Ghescofeert. Scoferen* of *scofferen* d.i. *verslaan* b.v. den vijand; *hem* (*zich*) *scofferen* is *beschaamd worden.* Het deelw. wil zeggen: *verslagen*, *onthutst. L. Sp. Gloss.*
6) *Telt* van *tellen* (soms *talen*) d.i. *vertellen*, v.w. *tale* d.i. *verhaal.*
7) *Gheraden* d.i. *raden*, *raad geven.* Het vers beteekent: *dat ik geen raad weet.*
8) *Wisen* d.i. *wijs een.*
9) *Al metter spoet.* In dergelijke uitdrukkingen dient *al* 'tot versterking der beteekenis van andere woorden, als 't ware om uit te drukken, dat zij in hunne volle kracht worden bedoeld,' b.v. *al sonder beiden; al sonder sparen; al noch heden* enz. *Mnl. Wb.* bl. 177. Verg. vs. 108 *alte hant.*

Wilt hulpen[1] vinden enen raet,
Soe dat ic blive in minen staet
Ende vanden jonghelinc onghequelt[2],
Daer ghi mi dus vele af[3] telt,
Dat ic sijns mach wesen vri[4].

M e e s t e r .

Her coninc here[5], soe hoert na mi:
Edel baroen, edel wigant,
Ghi selt mi gheven alte hant[6]
Enen scat met mi te voeren,
Ende ic sal in corten uren
Daer waert riden onghespaert[7].

1) *Hulpen* d.i. *helpen.*
2) *Onghequelt* d.i. *ongedeerd:* KIL. *non molestatus.*
3) *Dus* d.i. *zoo.* B.v. *dusghedaen* in het Mnl. voor *zoodanig; Rijmb.* vs. 6083: *dus sere* voor *zoo zeer;* vs. 18516 *dus groot* voor *zoo groot;* vs. 32101 *dus edel* voor *zoo edel.*
Af d.i. ons *van; af* staat tot *van* in het Mnl. als *mede* en *toe* tot *met* en *tot;* b.v. *hier ave* (*af*)*; daer af; waer af; niegerincs ave.*
4) *Vri wesen*, met *van* en met den 2^en^ nval geconstrueerd, is, zooals HOFFMANN vertaalt, *sicher sein vor*, *gerust wezen. Hem. d. Hem.* bl. 274. KIL. heeft *tutus*, *securus.*
5) *Her coninc here.* Verg. vs. 71, enz. '*Her* voor mansnamen - zegt DAVID *Rijmb. Gloss.* - beantwoordt aan het huidige *Heer*, gelijk *Ver* aan het huidige *Vrouw.*' *Here Her Coninc; Here Her Keyser; Here Her Grave; Vrouwe Ver Conincginne; Ver Eva; Ver Venus*, enz. *Heere Her* komt overeen met het Fransche *Monseigneur Messire; Vrouwe Ver* met het Hoogd. *Fraue Frô.* Zie HUYD. op *Stoke* II bl. 147. *Deutsche Classiker des Mittelalters* I *Gloss.* op *Frô.*
6) *Alte hant* d.i. *terstond. L. Sp. Gloss.*
7) *Onghespaert* d.i. *onverwijld.* Verg. vs. 132.
Sparen is *dralen.* De 'heilige engel' spreekt tot Karel in *Carel ende Elegast* (ed. JONCKBLOET) vs. 33:

> Wapent u, sit op u paert
> Haestelike, *niet en spaert;*

toef niet, en hij bij zich zelven (vs. 113):

> Ende ic nu moet stelen varen (*gaan*)
> Sonder enich langher *sparen.*

STOKE III vs. 1032:

> Als de Gravinne dat verstaet,
> Wort si gram, en dede ghebieden,
> Met haesten groot, al haer lieden,
> Dat si trecken te scepe waert.
> En - si dedent *onghespaert.*

Zelfs *Rijmb.* vs. 21768 zou ik aan *sparen* (*épargner*) niet durven denken, zooals DAVID *Gloss.* in voce doet.

Den jonghelinc van hogher aert
Sal ic ghecrighen met miere const.
Ic bidde Mamette om sine onst[1],
Dat icken ghewinnen moet[2] met eren,
Want nemmermeer en menic[3] te keren,
Ic salne[4] u bringhen in uwer ghewout.
Daer omme seldi mi selver ende gout,
Her coninc, gheven in miere ghewelt.
Ic salne stelen of copen om ghelt.
Ofte ghecrighen met enegher[5] list:
Aldus hebbic den raet gheghist[6],
Dan sal hi u vri eighen[7] sijn,
Hi sal werden een goet payijn[8],
Na onser wet selen wine leren:
Aldus soe seldi bliven in eren.

1) *Mamette* d.i. *Mohammed.*
Onst d.i. *gunst.* Ook *jonst* was gebruikelijk, evenals nevens *onnen* de vorm. *jonnen.*
2) *Moet* d.i. *moge. Moeten* beteekent in 't Mnl. bij wenschen en verwenschingen geregeld *mogen*, b.v. *God moet u gheven* dit of dat; *God moet di horen; God moete wreken* enz. enz., verg. vs. 216.
3) *Menic* van *menen* d.i. *van plan zijn.* Tegenwoordig nog als zoodanig in gebruik, b.v. 'ik *meende* zus of zoo laat thuis te zijn.'
4) *Ic salne...* d.i. *of ik zal hem.*
5) *Enegher* d.i. *eenigerlei.*
6) *Gheghist* d.i. *uitgedacht. Conjicere*, *cogitare*, *opinari* zegt KIL. *Iets ghissen* zal dus wezen *iets als zijne meening aanmerken*, *ergens voor zijn. Ghissen op iets* is *ergens op bedacht zijn*, b.v. *M. Lp.* II vs. 37:

> Ghi vrouwen, eernstelick *daer op ghist:*
> Heeft hi mit wille eens ghemist,
> Hi speelt dat spil wel anderwerff.

7) *U vri eighen* d.i. *lijfeigene waarover gij de vrije beschikking hebt. Bloeml. Gloss.* in voce. *Eighen* nam. of *eighijn* is hetzelfde als *eighijnman. L. Sp.* I 48 vs. 77:

> Coninc noch lant en hebben si (nam. de Joden)
> Mar si sitten onvri
> Ende *eyghen* onder alle heren.

Vrij beteekent *onbezwaard*, hetgeen blijkt uit dit bijv. naamw. *vrij eigen*, dat zooveel wil zeggen als *durchslacht eigen* en *lood* (d.i. *alod-*) *eigen* d.i. *volslagen eigen*, *louter eigen.* NOORDEWIER *Regtsoudh.* bl. 208/9.
8) *Payijn* d.i. *paien*, *heiden.*

Hi sal wenen[1] dat ghi sijn vader sijt.
Nu lichtelijc[2], hets meer dan tijt,
Ic wil gaen varen[3] metter spoet.

De coninc.

Platus meester, desen raet es goet.
Gaet henen ende haest u metter vaert[4],
Ic wille dat ghi niet en spaert.
Nemt scats ghenoech in uwer ghewelt
Metter ghisschen[5] onghetelt,
Ende brinct mi den jonghelinc,
Dies biddic u boven alle dinc,
Ende en spaert daer ane ghenen cost,
Want ik hebbe soe groten lost
Dat ic den jonghelinc soude bescouwen.

Meester.

Her coninc here, in rechter trouwen,
Ic sal daer omme pinen dach ende nacht.

1) *Wenen* d.i. *wanen.*
2) *Lichtelijc* d.i. *vlug* of - zooals HOFFMANN vertaalt - *fluks. Lichtheid* in de *Hem. d. Hem.* vs. 887 kan niet anders dan *vlugheid* beteekenen, verg. CLARISSE bl. 361, en KIL. heeft *licht*, *velox.*
3) *Varen:* is in het Mnl. veel algemeener dan ons *varen*, het wordt van 'allerlei reizen, 'tzij te scheep of te wagen, te voet of te paard' gebruikt. Hier is het *rijden*, dat ook wel *op waghenen varen* heet.
4) *Metter vaert* d.i. *terstond. Tervaert*, *varinghe*, *varinc* beteekenen volkomen hetzelfde, zoo ook *ter jaghet* b.v. *Ferg.* vs. 1530.
5) *Metter ghisschen.* Een waar kruis voor den uitlegger! HOFFMANN beroept zich op het Mhgd. *goufe* d.i. *holte der hand* (verg. *Mhgd. Wbuch* van BENECKE in voce) en het Nd. *göpse* van dezelfde beteekenis (*Göps*, *beide Hände voll* heeft FREHSE in het *Wb. zu Fritz Reuter's sämmtlichen Werken*) en verklaart het: 'so viel man in die Höhlung der beiden zusammengehaltenen Hände aufnehmen kann'; VERWIJS schrijft *Bloeml. Gloss.* in voce: *Ghische* d.i. *gift* met een vraagteeken; KILIAEN beweert dat de uitdrukking *met der ghisschen gheven* wil zeggen: *dare ut fors fert numeri aut mensurae nulla habitâ ratione: nullo discrimine*, *delectu aut numero: prolixe et affatim dare*, dus zal *met der ghisschen* ons *bij de gis* zijn. Ik houd er voor, dat de laatste het heeft geraden, vooral als ik let op het voorgaande *ghenoech:* precies kon de koning niet zeggen, hoeveel Platus moest meênemen, hij drukte hem daarom alleen op het hart, dat hij 'genoech', al naar hij zelf giste dat hij noodig had, moest meêpakken; hij behoefde 't ook niet tot op een paar centen na te tellen, 'onghetelt.' Een en ander bewijst, dunkt mij, dat KILIAEN het aan het het rechte eind heeft.

Robbrecht.

En trouwen, ic hebbe soe lange ghewacht
Dat ic ghecreghen hebbe mijn begheert.
Dese jonghelinc die es soe weert[1)]
Met minen oem den ouden grisen
Ende metter moeder, dien[2)] soe prisen,
Dat si nie scoender kint en saghen:
Dese blisscap salic hen verjaghen,
Want het gheeft mynder herten pijn.
Vermalendijdt[3)] moestu sijn
Ende die u oec ter werelt bracht,
Want ic nie sent[4)] dach noch nacht
Blisscap int herte en conde ghewinnen.
Al souden si beide daer omme ontsinnen[5)],
Dijn lijf dat heeftu nu verloren:
Ic sal di in enen put versmoren
Ofte sterven doen een ergher doet.

Meester.

O vrient, dat ware jammer groet:
Heet dunct mi sijn soe scone kint.
Ghi sijt emmer te male[6)] ontsint,

1) *Weert met* d.i. *dierbaar bij.* 'Adjectiva en verba de achting of waarde uitdrukkende waarin iemand bij een ander staat, werden oudtijds dikmaals met het voorzetsel *met* verbonden': *Rijmb. Gloss.* Zoo b.v. *vercoren met*, *uitverkoren bij; ommaer met*, *onaangenaam aan*, enz. Zie *Vanden Levene O.H.* vs. 4715, waar VERMEULEN (*Gloss.* in voce *wert*) ten onrechte meende, dat *met* verkeerd was blijven staan: het staat er uitstekend.
2) *Dien* d.i. *die en*, *die hem.*
3) *Vermalendijdt* d.i. *vervloekt* van *vermalendien* of *vermaledien.*
4) *Sent* d.i. *sedert dien tijd*, *daarna.*
5) *Ontsinnen* d.i. *krankzinnig worden. Die Rose* (ed. VERWIJS) vs. 2549:

> Gevalt dat gise nine siet,
> So cust die porte, en lates niet,
> Daer dat helichdoem woent binnen,
> Daer gi omme waent *ontsinnen.*

Zie hier beneden vs. 160: *ontsint* d.i. *stapelgek.*
6) *Emme.* d.i. *stellig*, *gewis. Rijmb.* vs. 10287:

> Want David hem (Uria) lettren ghaf,
> Ende screef Joabbe daer af,
> Dat hine sette in den zwaersten stoot,
> Daer hi *emmer* dan blive doot,

d.i. *waar hij bepaald den dood zoude vinden.*
Te male d.i. *te gelijk*, *in eens*, ook *geheel en al*, zooals *M. Lp.* III vs. 403:

> So langhe dat si *te male* verdwaelde.

Ons vers beteekent: *gij zijt bepaald stapelgek.*

Dat ghi wilt doden dese jonge gheboert[1].
Maer ghi sijt daer op ghestoert[2],
Dat hoeric wel ane uw ghelaet[3].
Ic bidde u, vertrect[4] mi uwen staet:
Waer omme sidi daer op soe gram[5]?

Robbrecht.

Vrient, doen hi ter werelt quam
Ende van sijnder moeder wert gheboren,
Quam mi in minen slape te voren[6],
Dat hi mi nemen soude mijn leven:
Dies benic in sorghen[7] bleven,

1) *Gheboert* d.i. *kind.* Ons *geboorte* luidde Mnl. ook wel *ghebornesse.* Verg. KIL. ed. HASSELT bl. 157.
2) *Ghestoert* d.i. *vertoornd*, *verstoord. L. Sp. Gloss.*
3) *Ghelaet* d.i. *misbaar*, *lawaai*, eig. *uiterlijk voorkomen. Rein.* vs. 1210:

> Hi makede een gheroep so groot,
> Met *enen jammerliken ghelate*,
> Dat (d.i. *dat het*) Reinaert horde upter strate, enz.

d.i. *met een jammerlijk misbaar.* De meester geeft alzoo niet te kennen, dat hij hem heeft verstaan, maar dat hij het aan hem heeft gemerkt, want uit *L. Sp.* II 28 vs. 85 blijkt ten duidelijkste, dat *gelaat* niet in zich bevat *woord:*

> Die leeuwen vielen op haer knien,
> Ende namen oorlof mettien,
> *Niet met woorden*, *mer mit ghelaten.*

DE VRIES *L. Sp. Gloss.* in voce vertaalt *met ghelate* (of *en*) dan ook: *met uiterlijke teekenen*, *door houding en manieren uitgedrukt:* verg. alhier vs. 945.
4) *Vertrect* d.i. *verhaal* van *vertrekken.* Zie vs. 237; 498 enz. enz.
5) *Gram* d.i. *boos.*
6) *Te voren* d.i. *te voorschijn;* zoo is *te voren bringhen* hetzelfde *als voortbringhen; te voren legghen* als *voortlegghen* d.i. *voorstellen*, *onder het oog brengen. Voortcomen* of *te voren comen* is als het passief van *voortbringhen* (*te voorschijn brengen*, *verhalen*, *vermelden*) aan te merken, en beteekent dus *verhaald worden*, *geopenbaard worden*, *verschijnen. Rijmb.* vs. 14747:

> Baruc sijn clerc die screef die woort,
> So dat (*dat het*) *quam* ten (*den?*) coninc *voort;*
> Ende als hi die woort heeft verstaen, enz. enz.;

BLOMMAERT *Oudvlaemsche Gedichten* I bl. 27 vs. 2306:

> Andromaca was seker das (*des*, *daarvan*)
> Want (*want 't*) hare *te voren comen* was,

immers vs. 2317 lezen wij dat zij zelve zegt:

> De Gode dedent mi verstaen

en vs. 2321:

> Die Gode hebbent mi vertoent.

7) *In sorghen* d.i. *in angst en vreeze*, evenals *sorghen vreezen* beteekent. Van daar bij BREDEROO nog *sorgvoud* en *sorgvuldig* voor *hachelijk*, en *sorgen* voor *vreezen*, op verscheidene plaatsen.

Dat ic noit sent en conste gheduren[1],
Ende ic hebbe ghewacht[2] van uren turen
Ende hebben ghestolen der moeder sijn.
Ic meine dat ic nu sinen fijn[3]
Doen sal, eer hi mi ontgaet.

M e e s t e r .

Vrient, ic sal u beteren raet
Gheven, wildi na mi hoeren.
Segt mi: wanen[4] es hi gheboren?
Dies[5] biddic u doer Apolijn.
Hi mochte van selker gheboerten[6] sijn,
Ic salne copen alte hande
Ende voerene met mi uten lande
In heydenesse, des sijt wijs[7],

1) *Gheduren* d.i. *duur hebben.* Het is ongeveer ons *geen rust of duur hebben.*
2) *Ghewacht* van *wachten* d.i. *op zijn qui vive wezen. Wachten* beteekent *waken*, *acht geven:* vandaar zoowel *bewaken* en *wachten op* als *bespieden* en *loeren op.* Het is zoowel trans. als intrans., en wordt in het laatste geval geconstruëerd met een voorzetsel of met den 2^{en} nval.
3) *Fijn* d.i. *einde. Fijn doen* beteekent hetzelfde als *finieren*, *een einde maken aan*, hetgeen passive wordt uitgedrukt door *fijn nemen*, *eindigen. Doen* met een zelfst. nwoord als omschrijving van de onbep. wijs komt evenals in het Grieksch veelvuldig voor in het Mnl. zooals tegenwoordig *maken. Ghebare doen; doen ghewach; sinen onscult doen; haesticheit doen; ontfermicheit doen* voor *ghebaren* (Mnl.); *gewagen; zich verontschuldigen; zich haasten* en *zich ontfermen.* Verg. CLARISSE *Hem. d. Hem.* bl. 241 vlg.
Sinen fijn doen is dus zooveel als *hem dooden*, wat ook wel heet *sinen ende doen.*
4) *Wanen* d.i. *van waar*, hier *uit wie.*
5) *Dies* hangt af van bidden.
Doer d.i. *bij* in den zin van *om - wil.*
6) *Hi mochte van selker gheboerten sijn* d.i. *s'il était d'une certaine naissance* volgens SERRURE, m.i. minder juist. Vergeleken met de plaats uit *Car. ende El.* vs. 346:

> Hi mach sulc sijn, ic sal ghewinnen
> Sijn ors ende dat hi hevet an:

meen ik dat de vertaling moet luiden: *van welke afkomst hij zou mogen zijn*, ik enz. Maar hoe het is te rijmen met vs. 194 vlgg., waaruit blijkt, dat Platus het kind alleen hierom voorgeeft te willen koopen, omdat het van *hooge* geboorte is, vat ik niet; of schuilt hier eene fout?
7) *Heydenesse* d.i. *het heidensche land.*
Des sijt wijs d.i. *weet dit*, eene zeer gewone stoplap van hetzelfde gehalte als *dat wet wale; dat segghic u; des sijt vroet* enz. De schrijver van *Renout* is daar bijzonder sterk in.

In ene stat, het Balderijs[1],
Die doer[2] Torkien es gheleghen.

Robbrecht.

Vrient, wildi den jonghen deghen[3]
Copen, ic sal u segghen dan
Wiene droech ende wiene wan
Sal ic u segghen alte gader:
Die coninc van Cecilien es sijn vader,
Een wigant hoghe gheboren,
Ende sijn moeder, als ghi moghet hoeren,
Es conincs dochter van Hongherien.

Meester.

Vrient, es hi van dier partien[4],
Soe es die jonghelinc mijn gherief[5]:
Ic salne copen, eest u lief.
Nu sprect op, hoe[6] gheefdine mi?

Robbrecht.

Vrient, dies moghdi wesen vri[7]:
Om dusent pont van goude ghetelt[8].

1) *Balderijs* d.i. *Bassora*, z.o. van Bagdad. (?)
2) *Doer* d.i. *au-delà de*, zooals SERRURE vertaalt: verg. vs. 215.
3) *Deghen* is niet zooals HOFFMANN in het *Gloss.* heeft *Knabe* maar *held*, *Ferg.* vs. 222 wordt Percheval b.v. zoo genoemd. In het *Nibelungenlied* is 'Gîselher ein waetlicher *Degen*,' vs. 11.
4) *Paertien* d.i. *geslacht.* 'Gelijk *partye* in de beteekenis van *deel*, *aandeel* aan het Fr. *partie* beantwoordt, zoo komt het elders met *parti* overeen, en beteekent dus *de partij, het gezamenlijke aantal der tot iemand behoorende personen*'. Zoo beteekent het *geslacht; huisgezin; aanhang; bende; volk*, enz. Verg. *L. Sp. Gloss.* en *Rijmb. Gloss.*
5) *Gherief* d.i. *voordeel*, hier: *een kolfje naar mijn hand.* De schoone Sandrijn zegt tot haar minnaar, dat zij geen man ter wereld kent (*Lanseloet* vs. 99):

> Die ic so verre betrouwen soude,
> Ghinc ic met hem spelen in den woude,
> Hi soude doen met mi sijn *gherief.*

6) *Hoe?* d.i. *op welke wijze?* hier *tegen welken prijs?*
7) *Dies moghdi wesen vri* d.i. *dies moghdi wesen vroet* vs. 207. Verg. HOFFMANN *Gloss.* op *vri.*
8) *Om - ghetelt* d.i. *voor de som van - contant geld.*

M e e s t e r .

Houdt[1], vrient, daer es gelt,
Ende gheeft mi den jonghelinc.
Maer berecht mi ene dinc:
Hoe es sijn name? doet mi bekant.

R o b b r e c h t .

Esmoreyt het die jonghe wigant,
Alsoe es die name sijn.

M e e s t e r .

Soe sal hi ewelijc payijn,
Bliven, dies moghdi wesen vroet,
Mamet die mi bewaren moet,
Ende ic vare wech met minen gast.

R o b b r e c h t .

En trouwen, nu es mijn herte ontlast
Van dies[2] ic stont in groter sorghen,
Want ewelijc blijft hi verborghen
In heydenesse, dies benic wijs,
Want die stede van Balderijs
Leghet doer Torkien in verren lande.
God die moet hem geven scande!
Hoe sere hadde hi mi ontstelt!
Nu willic gaen ende doen dit gelt
Heimelijc in miere ghewout[3],
Want het es al edel gout.
Al en bleve mi nemmermeer
Dlantschap[4], nochtan waric een heer
Met desen gelde dat ic hebbe ontfaen.
Ic hebt na minen wille wel ghedaen,
Want oec sal mi nu bliven dlant.

1) *Houdt* d.i. volkomen hetzelfde als het Fr. *tenez*, *voilà.*
2) *Dies* d.i. *datgene waarvoor.* De afhankelijke zin *dies ic stont in groter sorghen* (*vreeze*) wordt geheel beheerscht door *van.*
3) *Nu willic gaen ende doen dit gelt heimelijc in miere ghewout* d.i. *nu zal ik dit geld naar een verborgen plaatsje brengen waar niemand er bij kan.*
4) *Dlantschap* d.i. *het rijk.*

Meester.

Waer sidi, hoghe gheborne wigant,
Van Damast gheweldich coninc?
Nu comt ende siet den jonghelinc
Die gheboren es van edelen bloede.

De coninc.

Nu en was mi nie soe wel te moede[1],
Alst es van desen hoghen prosent[2].
Ic salne ophouden[3] voor mijn kint;
Mine dochter salicken bevelen.

Meester.

Wattan[4], her coninc, ghi selt helen
Voer uwe dochter al gader,
Wie sijn moeder es ende sijn vader:
Dat en seldi haer vertrecken niet,
Want u mochte daer af verdriet
Comen hier namaels over lanc[5],
Want vrouwen sijn van herten wanc[6].

1) Aldus in het Handschrift. DE VRIES leest hier, zooals er ook ongetwijfeld moet staan:

> Nie en was mi soe w.t.m.

2) *Prosent* d.i. *present*, *geschenk*.
3) *Ophouden* d.i. *opvoeden*, *opkweeken.* MAERLANT *Wapene Martijn* (ed. VERWIJS) vs. 970:

> Ghedanct si soes (*zij* d.i. *Maria*, *des*) dusentfout
> Dat soene *uphilt* met soghe,
> Die ons benam dat helsce cout!

Zie *M. Lp.* I vs. 1933, waar wordt verhaald, dat Hecuba haar kind aan een 'wisen knecht' gaf, om het uit te besteden bij iemand

> Diet *ophielde* tot sinen jaren.

In dezelfde beteekenis komen *onderhouden* en *houden* voor. Verg. CLARISSE *Hem. d. Hem.* bl. 226/7 en 280.

4) *Wattan* d.i. *welnu*, *dat kan gaan*, nam. dat gij den jongeling aanneemt als uw zoon. Zie DE JAGER *Archief voor N. Taalkunde* II bl. 148, waar onze plaats wordt verklaard.
5) *Over lanc* beteekent hier *na langen tijd*, verg. *Floris* vs. 2723:

> Daer na sprac hi *over lanc*,

en *Rein. Gloss.* Het beteekent evenzeer *reeds lang te voren*, zooals b.v. *Wal.* vs. 8246:

> Haddi moghen versterven
> Hi ware *over lanc* versleghen.

Deze schijnbaar tegenstrijdige beteekenis wordt in het *Gloss.* op *L. Sp.* duidelijk verklaard: in uitdrukkingen als *over lanc*, *over vele jaren*, die zoowel van het verledene als van het toekomende worden gebruikt, 'geldt de gewone beteekenis van *super:* de afstand van tijd, waar*over* men, *voor*waarts of *achter*waarts, heenblikt': verg. vs. 344 alhier.
6) *Wanc* d.i. *wankelmoedig*, immers 'varium et mutabile semper femina'?

Seidi hare sijn hoghe gheslachte,
Ende dan Venus in haer wrachte,
Ende worde minnende den jongen man[1],
Soe mochte si hem segghen dan
Hoe dat hi ware comen hier;
Want, her coninc, der minnen vier
Mochte in uwer dochter openbaren[2],
Als hi ware comen te sinen jaren[3].
Daer omme en segt haer ghene dinc
Dan dat hi es een vondelinc:
Te min so salder haer gheligghen an[4].

De coninc.

Platus, Platus, bi Tervogant[5],
Het dunct mi goet dat ghi mi segt.
Laet ons dit ewelijc ghedect
Sijn[6], dese sake, voer die dochter mijn,

1) *Ende worde minnende den jongen man:* dit slaat op *uwe dochter*, niet, gelijk men volgens *ons* spraakgebruik zou vermoeden, op *Venus zelve.* 'Het is een doorgaande regel bij de beste schrijvers, dat het persoonlijke pronomen in den eersten naamval, wanneer het òf zelf òf het naamwoord welks plaats het vervangt, in casu obliquo is voorafgegaan, wordt weggelaten': *Brief aan Dr. W.J.A. Jonckbloet* door D^{r}. M. DE VRIES, Leiden 1845 bl. 17 vlgg. Bij de daar aangehaalde min of meer gecompliceerde plaatsen zie men de volgende uit *Ferg.* vs. 223:

> Doe reden si vort ende sagen (d.i. *zagen hem*) staen
> Te voet, *ende hadde* (nam. *hij*) den hert ontdaen;

vs. 426:

> Het was hem utermaten leit (leed)
> *Ende riep* (nam. *hij*);

Lorr. vs. 1849:

> Yoen den coninc, diese sach,
> Sloech op therte een swaer slach
> *Ende viel* (niet de slach maar *Yoen*) neder in onmacht;

verg. beneden vs. 976, waar *ghi* van wege het voorafgaande *uwes selfs* is weggelaten; *Lippijn* vs. 53, 85, enz. enz.

2) *Openbaren* d.i. *openbaar worden.* Het komt ook voor als transitief *openbaar maken* b.v. in '*s Graven waerheit openbaren*, en als reflexief, met 't vnw. *hem* of *haer*, in de beteekenis van *zich vertoonen*, b.v. *Rijmb.* vs. 24235:

> *Openbare di* daer voor die liede,

manifesta te mundo.

3) *Te sinen jaren* d.i. *op leeftijd*, zooals wij zouden zeggen.
4) *Gheliggen an* d.i. *aan gelegen liggen*, zie *L. Sp. Gloss.*
5) *Tervogant:* zie HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. 217.
6) *Laet ons dit ewelijc ghedect sijn* d.i. *laat ons dit eeuwig verborgen houden. Ghedect* is best te vergelijken met ons *gesloten*, SERRURE vertaalt dan ook: *Cachons éternellement ce mystère à ma fille.*

So machics in vreden sijn[1].

Waer sidi, dochter Damiet?
Comt tot mi onghelet[2],
Ic moet u spreken, bi Mahoen!

D a m i e t .

Vader, dat willic gherne doen.
Nu segt mi, wats uw ghebot?

D e c o n i n c .

Damiet, bi minen god,
Anesiet hier desen roeden mont[3],
Desen jonghelinc, dit es een vont[4],
Mamet heeften mi verleent.
Ic hoerden daer hi hadde gheweent,
Daer ic in die boegaert wandelen ginc,
Daer vandic desen jonghelinc
Onder enen cederenboem.
Damiet, nu nemes goem[5]

1) *Machics in vreden sijn* d.i. *kan ik dienaangaande gerust wezen. Vrede* is ook *rust* en vandaar *gerustheid.* Zoo laten everzwijn en stier en ezel den leeuw op zijn ouden dag geen rust, weemoedig klaagt hij (*Aesopet* XVI vs. 15):

Nu doen si mi onwerdichede

Ende daer toe mede clenen *vrede;*

en als POTTER *M. Lp.* II vs. 2521 verhaalt, dat Susanna zich luttel verontrustte over de dreigementen van die 'twee valsche papen' (vs. 2495), doet hij het in deze bewoordingen:

Hoir (*huns*) dreyghens set si hoir (*zich*) *te vreden*

d.i. *zij stelt zich gerust ten opzichte van* enz. enz. De laatste plaats expliceert tevens den tweeden nval in *machics* d.i. *mach ic des.*

2) *Onghelet* d.i. *onverwijld*, *dadelijk.*

3) *Roeden mont.* Verg. vs. 474 en ons 'lief smoeltje,' 'lief bakkesje,' ofschoon deze en dergelijke zegswijzen thans alleen op vrouwen worden toegepast: zie verder HOFFMANN *Hor. Belg.* V bl. 42.

4) *Vont* d.i. *vonst*, hier voor *vondeling.*

5) *Nemes goem* d.i. *geef des acht*, *zorg voor hem. Goom nemen* met den tweeden nval is *acht geven*, *zorg dragen*, zie HUYDEC. *Proeve* II blz. 205 noot *c.* In 't voorbijgaan merk ik op, dat de daar aangehaalde etymologie van *bruidegom* van TEN KATE (*Aenleiding* II bl. 608) geen steek houdt; *bruidegom* is niet *verzorger van de bruid*, *custos van de bruid*, maar *guma* (Goth. *man*) *van de bruid* (DIEFENBACH *Vergleich. Wörterb. der Goth. Sprache* II bl. 417), *man bruid* dus eigenlijk; *goom* nu in *goom nemen* heeft met *guma* wel gemeenen oorsprong maar is een andere vorm, beide zijn kennelijk verwant met 't Goth. *gaumjan* d.i. *zien*, *waarnemen* (DIEF. t.a.pl. bl. 387). *Gomen* is *opmerken*, *opletten; begomen* desgelijks.

Ende houtten op als uwen broeder:
Ghi moet sijn suster ende moeder,
Esmoreyt heyt dese jonghen man.

D a m i e t .

Vader here[1], bi Tervogant,
Noit en sachic scoender kint.
Heeften ons Mamet ghesent[2],
Dies willic hem dancken ende Apolijn:
Ic wil gerne suster ende moeder sijn.
O uutvercoren jonghe figuere[3],
Du best die scoenste creatuere
Die ic met oghen nie ghesach.
Met rechten ic Mamet dancken mach
Dat ic sal hebben enen broeder:
Ic wil gerne sijn suster ende moeder.
o Esmoreyt, wel scoene jonghelinc,
Hoe sere verwondert mi dese dinc
Dat ghi waert vonden sonder hoede,
Want ghi dunct mi van edelen bloede
Bi[4] de ghewaden die ghi hebt an.
Nu comt met mi, wel[5] scoene man,
Ic sal u als minen broeder doen[6].

1) *Vader here*, evenals in het Fransch *monsieur mon père.* In 't Mnl. was *here* de gewone aanroep, zelfs een dief werd aangesproken met *here dief*, b.v. *Ferg.* vs. 1671, 1675, 1758 alwaar '*heer*dief! vule pautenier!'
2) *Ghesent. Zenden* werd oudtijds zwak vervoegd, zooals trouwens uit *gezant* ten overvloede kan blijken.
3) *Figuere* d.i. *gestalte. M. Lp.* I vs. 2246:

> Om te sien die schone *figuren*
> Die dair ghinghen optie veste.

4) *Bi* d.i. *wegens*, *naar*, *ratione habita.* Deze beteekenis van *bi* komt duidelijk uit in *bi dien* (ook wel *bedie* of *bedi*) d.i. *wegens dat*, *daarom.* Verg. vs. 297 *waer bi.*
5) *Wel* als 'bijw. voor bijv. naamw. geplaatst heeft nagenoeg de kracht van het huidige *zeer*'. DAVID *Rijmb. Gloss.*
6) *Doen* d.i. *behandelen.* 'Weinig werkwoorden zijn er - zegt CLARISSE *Hem. d. Hem.* bl. 241 - die, zoo algemeen van eigenlijke en eerste beteekenis zijnde, op zooveel bijzondere werkzaamheden overgebragt en daarvoor gebruikt worden.' *Iemand doen* mogen we niet meer zeggen, wij hebben nog: *de kamer doen; de glazen doen; den gang*, *de stoep*, *de plaat*, *de straat doen*, enz. enz.

De kerstenconinc.

Waer sidi, Robberecht, neve coen[1)]?
Comt tot mi, ic moet u spreken.
Mi dunct dat mi mijn herte sal breken
Van groten rouwe die mi gaet an[2)].

Robbrecht.

Ay oem, hoghe gheboren man,
Waer bi sidi al dus ontstelt?

De kerstenconinc.

Van rouwen benic alsoe ghequelt,
Ic duchte dat mi mijn herte sal scoeren[3)]:
Mijn scoene kint hebbic verloren,
Esmoreyt den sone mijn!
Ay, ic en mochte niet droever sijn!
Al haddic verloren in dier ghelijc[4)]
Mijn goet ende oec mijn conincrijc,
Daer omme en woudic droeven twint[5)],
Haddic behouden mijn scoene kint.
Ay mi! ay mi! den bitteren rouwe,
Die ic nu lide ende oec mijn vrouwe!
Ic duchte, het sal mi costen dlijf
Ochte mijn vrouwe dat edel wijf,
Si heeften rouwe int herte soe groet.
Mi dunct, ic ware mi liever doet
Dan ic soude liden dit torment[6)]

Robbrecht.

Ay! edel oem, wide bekint,

1) *Neve coen.* Thans wordt nog *lief* postpositive gebruikt: *neef lief; vader lief.*
2) *Gaet an* d.i. *overkomt. Aengaen* met den derden nv. beteekent o.a. ook *gaan tot*, *naderen*, *aanklampen*, *aan boord komen*, van daar, bij uitbreiding van allerlei aandoeningen en ervaringen gezegd, ook *aantasten*, *aangrijpen*, *aandoen. Mnl. Wb. Bliscap. toren*, *onmacht* enz. *gaat* iemand *aan.*
3) *Scoeren* d.i. *scheuren.*
4) *In dier ghelijc* d.i. *op gelijke wijze. Ghelyc* of *gelike* is een znw. dat *beeld*, *evenbeeld*, *gelijkenis*, *gedaante* te kennen geeft.
5) *Twint* d.i. *eene kleinigheid*, oorspronkelijk *een oogwenk*, verg. DE JAGER *Latere verscheidenheden* bl. 148 vlgg. De vertaling moet wezen: *dat zou me geen zier kunnen schelen.*
6) *Torment* d.i. *foltering.*

Nu en wilt u aldus niet mesbaren[1],
Ic weet wel hoe daer es ghevaren[2].
Al drijft[3] mijn moeye den rouwe soe groet,
Sine heeft daer af ghene noet[4]:
Dat weet ic te voren wel.
Haer herte dat es tuwaert fel[5],
Om dat ghi out sijt van daghen.
Ic hebt haer dic wel hoeren claghen[6],
Dat si van mi niet en wijst[7].
Ic duchte, si u noch met hare list,
Her coninc oem, sal nemen dleven.
Si sal u seker noch vergheven:
Dat weet ic te voren wale.
Ic hebbe soe menechwerf haer tale

1) *Mesbaren* d.i. *misbaar maken*, *Rein.* vs. 3204:

met haren welpkinen (*jongen*)
Die sere wenen ende *mesbaren.*

Hem (*zich*) *mesbaren* beteekent noodwendig hetzelfde, indien althans de vorm kan worden gerechtvaardigd; ik vond een tweede voorbeeld alleen als variant van *Rijmb.* vs. 30024, waar in plaats van

ende sere *mesbaren* begonden,

ook wordt gelezen:

ende *hem mesbaren* begonden.

Ik zou voorstellen *u* hier te schrappen en aan den afschrijver cadeau te doen.

2) *Ic weet wel hoe daer es ghevaren* d.i. *je sais bien ce qui en est.* Men vergelijke hierbij de uitdrukkingen: *hoe daar gedanst*, *gezongen*, *gesprongen is* en dergelijke. Het vers beteekent dus: *ik weet wel hoe daar te werk is gegaan*, *hoe het daar gesteld is geweest.*

3) *Drijft. Drijven* werd in het Mnl. vaak zóó gebruikt, dat 'het - om de woorden van JONCKBLOET te gebruiken (*Rein. Gloss.*) - met een subst. verbonden meestal te zamen door één werkwoord te vertalen' is, b.v. *claghe driven* d.i. *klagen; bliscap d.; baraet* (*bedrog*) *d.; mesbare d.; onghevoech* (*ongepaste dingen*) *d.; hongher d.; sijn ghenoecht d.* (*sijn genoegen eten*) *M. Lp.* I vs. 691; *sijn wille d.; gescrey d.; gheween ende hantgeslach driven*, enz. enz.

4) *Noet* d.i. *behoefte.* De dichter wil zeggen, dat haar verdriet voorgewend is, hare tranen krokodillentranen zijn.

5) *Fel* d.i. *boos*, *boosaardig*, *arglistig;* ook *nijdig*, *wreed. Felheit* is *wreedheid*, *moedwil; fel* (znw.) hetzelfde b.v. in *sonder fel.*
Tuwaert. Te - waert is in het Mnl. in de beteekenis van het Eng. *towards* zeer gewoon; trouwens wij hebben nog *te mijwaarts* enz.

6) *Claeghen* d.i. *betreuren.* Het komt voor met den tweeden of den vierden nval van de zaak waarover en den derden van den persoon aan wien, of met eenig voorzetsel als b.v. *claghen omme.*

7) *Dat si van mi niet en wijst* d.i. *zonder te weten dat ik er getuige van was.*

Ghehoert in heimeliker stont[1];
Nochtan en ghewoeghs[2] nie mijn mont
Meer dan nu te deser ure.
Ic weet wel, si heeft die creatuere
Selve ter doet brocht,
Want si u noit wel en mocht
Om dat ghi hebt enen grauwen baert.
Si es op ene ander vaert[3],
Si mint seker enen jonghen man.

De kerstenconinc.

Bi den vader die mi ghewan,
Robbrecht neve, wistic dat,
Haer en soude ghehulpen bede no scat,
Ic en[4] soudse doeden, dat felle wijf.

Robbrecht.

Oem, daer settic vore[5] mijn lijf,
Dat ic u segghe en eest niet waer.
Ic hebt gheweten over menech jaer,
Dat si u niet en es van herten vrient.

De kerstenconinc.

O wi! ende waer hebbic dies verdient[6]?
Met rechte ic dat wel claghen mach.
Mi dochte dat ic enen ingel sach
Als ic anesach haer edel lijf,
Ende es soe wreet dat felle wijf?

1) *In heimeliker stont* d.i. *heimelijk.*
2) *Ghewoeghs* d.i. *gewaagde des.* Zie VERWIJS *Bloeml.* IV (*Korte Mnl. Spraakkunst*) bl. 221.
3) *Si es op ene ander vaert* d.i. *zij gaat een anderen weg op.*
4) *Ic en* enz. d.i. *of ik* enz.
5) *Daer settic vore mijn lijf* d.i. *ma tête répond de* enz. enz. Verg. vs. 991:

daer willic *onder setten* mijn lijf;

Lippijn vs. 102:

ic wilder *oversetten* mijn lijf;

waarvoor elders *te pande setten* of *te borghe setten*, b.v. *Winter ende Somer*, vs. 362:

ic *sette te borghe* al mijn lant
ende mijn lijf ende al mijn goet;

vore setten sijn lijf is in beteekenis aan *onder-* en *oversetten* gelijk, en geeft alzoo te kennen: *er voor instaan met.*
6) *Verdient. Verdienen* met den tweeden nval is zeer gewoon, zie *Rijmb. Gloss.*

Seker, neve, dat wondert[1] mi.
Nu gaet henen ende haeltse mi,
Ic moetse emmer[2] spreken hoeren.

Robbrecht.

Waer sidi, vrouwe hoghe gheboren?
Comt toten coninc minen oem!
Och edel vrouwe, nemt sijns goem,
Want hi staet al buten kere[3].

De vrouwe.

Ay her coninc, edel here,
Wie sal ons nu hulpen claghen
Den bitteren rouwe die wi draghen,
Dat wi hebben verloren ons kint!

De kerstenconinc.

Swijt, van gode soe moetti sijn ghescint[4],
Felle pute[5], quade vrouwe,
Al den druc ende den rouwe
Dat hebdi mi alte male ghedaen;
Dat sal u te quade vergaen[6],
Want ict al gader hebbe vernomen

1) *Wondert. Het wondert* wordt gebruikt met den tweeden nval der zaak en den derden des persoons als impersonale, of als intransitief met de zaak waarover in den eersten nval, b.v. *mij wondert deze of die zaak.*
2) *Emmer* d.i. *in elk geval.*
3) *Buten kere* d.i. *buiten zich zelven*, *door hartstocht bedwelmd. Wap. Mart. Gloss.*
4) *Ghescint* d.i. *verdoemd. Scenden*, vroeger als afgeleid woord zwak vervoegd evenals *zenden*, had in het verl. dw. *gescent*, *gescint* en *gescant*, ons *geschonden.*
5) *Pute* d.i. *hoer.*
6) *Te quade vergaen* d.i. *opbreken. Vergaen* d.i. *gebeuren*, *uitvallen*, ons *gaan. Beatr.* vs. 81:

Nu hort, hoeter (*hoe het haar*) na *verghinc.*

De beteekenis wordt hoofdzakelijk bepaald door de wijze van *vergaen*, b.v. *ten besten vergaen; qualike v.; ten quaetsten v.; M. Lp.* vs. 819:

Watmen mit ghecken wil bestaen (*ondernemen*)
Moet ymmer *gheckelic vergaen;*

vergaen te goede; wel v.; ongheplaecht v., enz. enz.

Hoe die saken toe sijn comen[1]:
Ghi hebdt die moert[2] allene ghewracht,
Mijn scoene kint hebdi versmacht[3]:
Dat sal u seker costen dlijf.
Ghi sijt wel dat quaetste wijf
Die nie[4] ter werelt lijf ontfinc.

De vrouwe.

Och edel here, edel coninc,
Hoe soudic dat vinden[5] in mijn herte
Dat ic hem doen soude eneghe smerte,
Die ic te[6] mijnder herten droech?

De kerstenconinc.

Swijt, quade vrouwe, hets ghenoech
Ghesproken[7], ic en wils nemmeer hoeren.
Ic sal u in enen put versmoren.
Robbrecht, leitse mi ghevaen[8]!

1) *Toe comen* d.i. *toegegaan* van *toecomen* d.i. *zugehen*, *geschehen*, zooals HOFFMANN vertaalt.
2) *Moert* d.i. *schanddaad.* Bij STOKE VIII vs. 954 is sprake van *verraad*, zooals uit het voorgaande duidelijk blijkt: dat *verraad* heet *mort;* in *Die Dietsche Doctrinale* (ed. JONCKBLOET) wordt het woord *mort* in gelijken zin gebezigd vs. 3096:

> Aldus can tghelt, wet (*weet*) wel dat,
> Den melden (*milde*) gheven grote ere,
> Ende den vrecken grote onnere,
> Ende den verradere alsoe voert
> Toebringhen meneghe *mort.*

Hem. d. Hem. vs. 1751 wordt *gierigheid* genoemd: *mordadicheit.*
Gewracht d.i. *gepleegd* van het w.w. *werken* en niet, zooals de uitgever van *Ferg.*, de heer VISSCHER, waande, van *wroeghen.*
3) *Versmacht* van *versmachten* d.i. *ombrengen.* In den *Roman der Lorreinen* breekt 'een groet oude duvel' een ridder den nek (vs. 992 vlgg.)

> Ende lieten liggen doet.

Wat later wordt dat feit aldus verteld:

> Dien die duvel inder nacht
> Dus jammerlike hadde *versmacht.*

Verg. *versmoren* vs. 156, 380, 941 ook in den zin van *ombrengen.*
4) *Nie* d.i. *ooit*, het Fransche *jamais.*
5) *Vinden* d.i. *uitdenken.* Zoo b.v. *raet vinden; vinden ende dichten*, enz.
6) *Te* d.i. *bij*, hier *bij* in den zin van ons *onder.*
7) *Hets ghenoech ghesproken* d.i. *er is* enz. Verg. DE JAGER *Taalk. Magazijn* II bl. 68 vlgg., en de daar aangehaalde plaats van HUYDECOPER.
8) *Leitse ghevaen* d.i. *voer haar gevangen weg.*

De vrouwe.

God die hem ane ene cruce liet slaen,
Die soe moet mi nu verdinghen[1)]
Ende te mijnder onscout[2)] bringhen,
Want ic hier af niet en weet.

Robbrecht.

Seker, vrouwe, hets mi leet.

De vrouwe.

Ay god, ontfermt[3)] u dit swaer torment
Daer ic in ben, want ic hebbe mijn kint
Verloren, ende men tijcht mi ane die daet.
Ay, gheweldich god, daer al an staet[4)],
Ghi waert sonder verdiente[5)] ende sonder scout
Vaste ghenaghelt ane ene hout,
Oetmoedech[6)] god, met naghelen dri,

1) *Verdinghen* d.i. eig. *vrijpleiten*, hier *verlossen.* Wat HOFFMANN schrijft '*verdinghen* für *verdedinghen*, in Schutz nehmen, vertheidigen' is minder juist. '*Verdingen* is afkomstig van *dingen* - schrijft DE VRIES *Taalk. Mag.* van DE JAGER, IV bl. 56 - d.i. *spreken.* Gelijke kracht heeft *ver* in *verbidden* d.i. *door bidden overhalen* en in het oude *verspreken* d.i. *bepraten* eig. *door spreken overhalen.*' *Verbidden* hebben wij nog; *verspreeken* gebruikt HOOFT: 'hadd' hem de stadsgebouwmeester niet *versprooken*', hetgeen VERWIJS *Ned. Klassieken* II bl. 100 no. 11 terecht met *door woorden teruggehouden* vertolkt. Verg. OUDEMANS *Wb. op de gedichten van Bredero* bl. 450. KIL. heeft nog *versmeken* d.i. *door smeken overhalen*, door hem als *eblandiri*, *exorare*, *precibus flectere* verklaard.
2) *Onscout* d.i. *onschuld.*
3) *Ontfermt u dit torment. Ontfermen* heeft in den regel den tweeden nval der zaak waarover, zoowel indien het reflexief als indien het intransitief wordt gebruikt. Het komt ook als impersonale voor met tweeden nval der zaak en derden des persoons, b.v.: *het ontfermt mij des.*
Met den vierden nval, zooals hier, schijnt het minder dikwijls te worden aangetroffen.
4) *Daer al an staet*: zie *Mnl. Wb.* bl. 50 al. 5.
5) *Verdiente* is *hetgeen men heeft verdiend* v.d. *elken sine verdiente gheven* d.i. *aan ieder geven hetgeen hem toe komt.* Het wordt in gunstigen en in ongunstigen zin gebruikt, dus als *verdienste* en als *schuld. Roman van Heinric en Margriete van Limborch* (ed. L.PH.C.V.D. BERGH) vs. 2158:

> Daer ic nu sere ben versmaedt,
> *Sonder verdiente;*

L. Sp. I 4 vs. 55 is *sonder hare verdiente* van iets goeds gezegd. Zie het *Gloss. L. Sp.*

6) *Oetmoedech* d.i. *genadig. Ootmoet* is in het Mnl. 1°. '*genade*, het gevoel van den vergevensgezinden rechter' en bij uitbreiding *goedheid*, DE VRIES *L. Sp. Gloss.* in voce; HUYD. *Stoke* III bl. 206. JAN VAN HEELU draagt zijn werk gen. *Slag van Woeringen* (ed. WILLEMS in de *Collection de Chroniques belges inédites*) op 'der edelre vrouwen Margrieten' en verzoekt haar vs. 15:

> Dat sijt *met ootmoede* wille ontfaen;

L. Sp. III 27 vs. 50:

> God die sal dan sinen *ootmoet*
> Tons waert (*tot ons*) keren enz.;

Ontfermhertich[1] god, nu biddic di,
Dat die waerheit noch werde vernomen
Ende ic te mijnder onscout moet comen:
Dies biddic u, hemelsche coninghinne.
Ay, salic nu in minen sinne
Bliven[2], dat sal wonder sijn.
Ay god, wie heeft sijn venijn
Aldus swaerlike[3] op mi ghescoten?
Ay god, uut u soe comt ghevloten[4]
Alle recht ende alle waerheit:
Nu hulpt mi noch te minen besceit[5]

doer oetmoet bidden; op oetmoet bidden; iemands oetmoet soeken: deze en dergelijke spreekwijzen stellen gezegde beteekenis in het helderst licht; 2°. *Ootmoed* zooals het thans wordt gebruikt, d.i. de deugd die *V.d.L.O.H.* vs. 1926 'vrouwe alre docht' wordt genaamd, m.a.w. *onderworpenheid*, *nederigheid*, *hulde. Rijmb.* vs. 2434 worden *omoede ende ooc suverhede* samen verbonden; vs. 22194 wordt het een bewijs van Jezus' *omoed* genoemd, dat hij zich van Johannes heeft laten doopen; vs. 24007 vlg. leert Jezus zijne discipelen *omoedechede pleghen;* vs. 24883 zegt hij dat het *hemelrike* niet anders te beërven is dan *met omoeden* (*Hist. Schol.* heeft *nisi per humilitatem*) enz. enz. *Hulde* beteekent het b.v. *Lorr.* II vs. 1541.

1) *Ontfermhertich* d.i. *barmhartig.*
2) *In minen sinne bliven* d.i. *bij mijn verstand blijven*, verg. vs. 154.
3) *Swaerlike* d.i. *hatelijk*, *boosaardig*, *méchamment* volgens SERRURE. *Swaer sijn ende haten* is een van die tautologische uitdrukkingen, waarvan het eene lid het andere verklaart, zie *Lorr.* I vs. 873.
4) *Ghevloten* van *vlieten* d.i. *vloeien.*
5) *Besceit* d.i. *uitwijzing*, *beslissing*, *vonnis. Wap. Mart.* vs. 729:

> Dit orloghe hevet ghevelt,
> Alsmen hare den twist vertelt,
> Vrouwe Redene bi *bescede;*

L. Sp. IV 10 vs. 5:

> Want die vader gaf hem gheheel (*Kristus* nam.)
> Macht te doene dat oordeel
> *Na sinen* wisen *bescheide*,
> Alse Cristus selve seide:
> *Omne judicium dedit filio*,
> Dit Latijn luidt also.

Verg. 't Hgd. *Bescheid* in GRIMM'S *Wbch.*

Dat ic onsculdich moet vonden[1] sijn.

De jonghelinc.

O Tervogant ende Apolijn,
Hoe mach mijn suster, dat edel wijf,
Ghehebben alsoe reine lijf,
Dat si ghenen man en mint
Noch in heydenesse ne genen en kint
Die si woude hebben tot enen man?
Bi minen god Tervogan,
Si heeft emmer een edel natuere,
Ofte si mint ene creatuere
Heimelike, daer ic niet af en weet.
Want si en es emmer niet bereet[2]
Tot eneghe man die nu leeft.
Ic waent, haer Mamet al ingheeft,
Dat si heeft soe edele[3] aert.
Dit es mijnder liever suster bogaert:
Hier plecht[4] haer wandelinghe te sijn.
Bi minen god Apolijn,
Ic wilder mi oec in vermeiden[5] gaen,

1) *Vonden* evenals *bescheit* ook als rechtsterm in gebruik. KIL. heeft *vinden ende wijsen het oordeel* d.i. *invenire*, *exacte cognoscere et dicere sententiam.* Verg. NOORDEWIER t.a.pl. bl. 408. *Vonden* voor *gevonden* is ons *bevonden.*
2) *Bereet* d.i. *bereid*, *gereed*, *beschikbaar.* VERWIJS *Bloeml. Gloss.* De vertaling van vs. 416 en 417 luidt bij SERRURE: 'car elle ne sent de penchant pour aucun homme.'
3) *Edele* (verg. vs. 413) d.i. *hemelsch.* VAN WIJN *Letter- en Geschiedk. Aantt. op de Rymkronyk van Jan van Heelu* (ed. JONCKBLOET en KROON) bl. 69. '*Edelre.* Dit was de titel dien men ten dezen tijde aan de grootste vorsten gaf', dus de hoogste titel.
4) *Plecht* d.i. *pleegt* van *pleghen* (of *plien*), *plach*, *plaghen*, *gheploghen* (of *gheploen*). De verkorte vorm *plecht* is analoog met *et* (voor *eet*)*; sprect* (voor *spreect*)*; brect* (voor *breect*), en in de gebied. wijs, zooals bekend is, zeer gewoon.
5) *Vermeiden* (*hem*) d.i. (*zich*) *verlustigen*, (*zich*) *vermeien.* Het simplex *meien* (*hem*) werd in gelijken zin gebezigd; *meyevaren* en *varen meyen* beteekent *zich gaan verlustigen.* Verg. DE JAGER *Verscheidenheden* bl. 238.

Want die vaec comt mi aen[1]:
Ic wil hier slapen ende nemen rast[2].

De jonghe vrouwe Damiet.

Ay mi, ay mi, hoe groten last
Dragic al stille int herte binnen!
Ic ben bevaen[3] met sterker minnen,
Die ic heimelijc in mijn herte draghe.
O Apolijn, ic u dat claghe
Dat mijn herte enen man soe mint,
Nochtan dat sijs niet en kint
Sijn gheboerte noch sijn gheslacht.
Maer het doet der minnen cracht,
Si heeft mi vast in haren bant.
Ay, doene[4] mijn vader vant
Ende bracht mi den jonghelinc
Ende gaffen mi als vondelinc,
Dat ic soude sijn suster ende moeder:
Hi waent dat hi es mijn broeder,
Maer hi en bestaet mi twint.
Nochtan hebbickenne ghemint
Boven alle creatueren,
Want hi es edel van natueren
Ende oec van enen hoghen moede[5];
Hi es coenlijc[6] van edelen bloede,
Al was hi te vondelinghe gheleit;
Mijn herte mi van binnen seit
Dat hi es hoghe gheboren.
O Esmoreit uutvercoren,
Edel ende vroem[7], scone wigant,

1) *Comt mi aen* d.i. *overvalt me. Aencomen* met eene zaak als onderwerp en met den derden nval des persoons geeft te kennen *overkomen*, somtijds in goede, doch meest in ongunstige opvatting. *Mnl. Wb.*
2) *Rast* d.i. *rust.*
3) *Bevaen* d.i. *bevangen* van *bevaen*, dat in het Mnl. in gunstigen en in ongunstigen zin werd gebezigd, en dan met het voorz. *met* of *in. Bevaen met hongre* b.v. en *in nide bevaen.*
4) *Doene* d.i. *doe en*, *toen hem.* In vs. 438 lees ik met DE VRIES voor *ende gaffen: hi gaffen.*
5) *Hoghen moede* d.i. *homoet*, *fierheid* in goeden zin. *M. Lp. Gloss.*
6) *Coenlijc* lees *kenlijc*, zie *L. Sp. Gloss*, in voce.
7) *Vroem* d.i. *dapper. M. Lp.* IV vs. 1475:

Hi was starc ende *vroom* ter hant.

Vromel en *vromech* geven hetzelfde te kennen. *Vromecheit* is *dapperheid*, *vromelike* bijw. *dapperlijk.*

Doen u mijn lieve vader vant,
Dies es leden bi ghetale[1)]
Achtien jaer, dat weet ic wale,
Hebdi gheweest mijn minnekijn[2)].
O uutvercoren deghen fijn[3)],
Ewelijc blivic in dit verdriet,
Want ic en wils u ghewaghen[4)] niet:
Dadict, mijn vader name mi dlijf.

De jonghelinc.

O uutvercoren edel wijf,
Ende benic dan een vondelinc?
Ic waende mijn here de coninc,
Edel wijf, hadde ghesijn mijn vader
Ende ghi mijn suster, dat wendic al gader,
Ende beide[5)] gheweest van enen bloede.
Ay! mi es nu alsoe wee[6)] te moede!

1) *Dies.* Deze tweede nval hangt af van *leden* d.i. *geleden* en beteekent *van dien tijd af:* KAUSLER *Denkmäler* enz. III bl. 210 vs. 196.
Bi ghetale d.i. *der Zahl nach*, volgens HOFFMANN *Hor. Belg.* III bl. 128 en V bl. 112, dus ongeveer ons *ten getale van. Floris* vs. 615:

> Van silvere hondert *bi ghetale.*

2) *Minnekijn* d.i. *liefje.* CLIGNETT en STEENWINKEL hebben er bl. 114 vlgg. van hun *Aantt. op* MAERL. *Spieghel Historiael* een en ander over gegeven. '*Minne* wordt bij onze oude schrijvers genomen, om iemand, wien men liefde en genegenheid toedraagt, mede aan te spreken. Zoowel door eene vrouw tegen eenen man als door eenen man tegen eene vrouw.' *Minnekijn* daarentegen - zegt HUYD. *Stoke* II bl. 473 - is het meestal als Zij tot Hem sprak.
3) *Fijn* d.i. *uitstekend.* 'Tot grondbeteekenis had het woord die van *voldoende* aan de eischen zijner natuur, dus in zijne soort voortreffelijk.' DE VRIES *L. Sp. Gloss.* Vandaar dat in de middeleeuwen toen het geloof, ook het ongerijmdste, nog als *algemeen* gangbare munt in omloop was, *fijn int ghelove* zonder eenige hatelijke bijbeteekenis werd gebruikt, en eenvoudig *oprecht*, *getrouw in den geloove*, wilde zeggen.
4) *Ghewaghen* wordt met den tweeden nval geconstrueerd: *des ghewaghen.*
5) *Ende beide* nam. *ende wi beide.*
6) *Wee* d.i. *droevig*, waartegenover staat *wel*, zooals in de uitdrukking *wel of wee hebben*, *Rijmb.* vs. 27974:

> Nochtan, hadden si *wel of wee*,
> Moesten si wiken in die stat.

De constructie *het wordt mij wee* was de gewone: *Rein.* vs. 3218:

> Ten eersten *wart haer* so *wee*,
> Dat enz. enz.

Bi minen gode Tervogan,
Ic ben wel die druefste man
Die nie ter werelt lijf ontfinc[1].
Ay mi, benic dan een vondelinc,
Op erde nie droever man en waert.
Ic waende sijn van hogher aert,
Maer mi dunct ic ben een vont.
Nu biddic u, edel roede mont,
Dat ghi mi al gader[2] segt
Van inde toerde[3] ende al ontdect,
Hoe dat mi uw vader vant.

De jonghe joncfrou Damiet.

O Esmoreit, wel scoene wigant,
Nu benic wel alsoe droeve als ghi.
Ic en wijst niet dat ghi mi waert so bi[4],
Doen ic sprac die droeve tale.
O edel wigant, nu nemet wale:
Het quam mi uut groter minnen vloet.

De jonghelinc.

O edel wijf, nu maect mi vroet[5],

1) *Lijf ontfinc* d.i. *geboren werd* van *lijf* (*leven*) *ontfaen.*
2) *Al gader* d.i. *geheel en al*, *ten volle*, *Floris* vs. 2318:

> Ic sal der waerheit lien *al gader*,

d.i. *ten volle* bekennen; ook: *al te zamen*, *Rijmb.* vs. 2779:

> Sine broedre haettene *alle ghader;*

ook *volstrekt*, *stellig* zooals boven vs. 464.
3) *Van inde toerde* d.i. *van het begin tot het einde. Oort* beteekent primitief *uiterste*, *rand*, *grens.* Op eene bepaalde zaak toegepast kan het dus zoowel *begin* als *einde* te kennen geven, al naarmate men de zaak van dezen of van genen kant beschouwt. *Van inde toorde* of *torde* is derhalve eigenlijk *van het eene einde tot het andere.* Over het woord heeft DE VRIES *N. Werken van de Maatschappij v.N. Letterk.* VI bl. 161 vlgg. breedvoerig gehandeld.
Al d.i. *geheel.* Zie *Mnl. Wb.*
4) *Bi* d.i. *nabij. L. Sp.* II 5 vs. 123:

> Ooc liep die niemare
> Onder die Joden hier ende dare,
> Dattie tijt *bi* ware, enz.

5) *Maect mi vroet* d.i. *zeg mij. Vroet maken* verschilt van ons *wijs maken* hierin, dat het in gunstigen en in ongunstigen zin wordt gebruikt. In *ongunstigen: Lippijn* vs. 124:

> En trouwen, soe en benic al niet blint
> Al soudijs mi gherne *maken vroet;*

hier beneden vs. 976:

> Ende *maket* minen vader *vroet*,
> Dat (d.i. *dat het*) mijn moeder hadde ghedaen?

in *gunstigen: Carel* vs. 459:

Hoe die saken comen sijn.
Ic plach te segghen ‘suster mijn’,
Maer dat moetic nu verkeren[1].
Enen anderen sanc moetic nu leren,
Edel wijf, ende spreken u an
Ghelijc enen vremden man.
Nochtan soe moetic ewelijc bliven
U vrient ende ghetrouwe[2] boven allen wiven,
Die op der erden sijn gheboren.
Och edel wijf, nu laet mi hoeren
Ende segt mi waer ic vonden waert.

De jonghe joncfrou Damiet.

Och edel jonghelinc van hogher aert,
Na dien dat[3] ghi hebt ghehoert
Soe willict u vertrecken voert,
Waer dat u mijn vader vant:
In sinen boegaert, scoene wigant,

Indien dat ghi mi *maket vroet*,
Wat nootsaken dat u doet
Dat ghi hier comt te nacht,

waar het, zooals ook vs. 478 en in de variant van vs. 496, *certiorem facere* beteekent.

1) *Verkeren* d.i. *veranderen. Verkeren* werd zoowel transitief als intransitief gebruikt. MAERLANT zegt van het lot dat het ‘*verkeert* telker uren.’ *Wap. Mart.* I vs. 143. Zie CLARISSE *Hem. d. Hem.* bl. 201.
2) *U vrient ende ghetrouwe. Vrient* en *ghetrouwe* zijn beide bnwoorden; het eerste beteekent *genegen*, zie b.v. MAERLANT *Spiegel Historiael* (edd. DE VRIES en VERWIJS) P. I B. II 49 vs. 69 vlgg.:

Byas riet al openbare,
Dat niemen anderen so *vrient* ware,
Hine (*of hij*) mochtene haten, alsi woude,
Lichte wat daventure doen soude;

ghetrouwe, namelijk u, dus *u boven allen wiven getrouw.*
3) *Na dien dat* d.i. *nadat.* De zin zal dus wezen: *nu gij eenmaal wat hebt gehoord*, *omdat gij hebt geluisterd. Nadat* en *omdat* geven zeer verwante begrippen te kennen, al moge *postea* niet altijd *propterea* wezen. Zoo is b.v. *Beatr.* vs. 893 *na dat* ongetwijfeld hetzelfde als *omdat*, gelijk JONCKBLOET in 't *Gloss.* het verklaart:

Houtse wel, ic saelt u lonen,
Dat ghijs u niet en selt becronen (*beklagen*),
Na dat si u sijn ghelaten.

Daer hi hem verwandelen[1] ginc.

De jonghelinc.

Och edel wijf, berecht mi ene dinc:
En hoerdi[2] daer na noit ghewaghen
Vrouwe oft joncfrou in[3] horen claghen,
Dat iement een kint hadde verloren?

De jonghe joncfrou Damiet.

O edel jonghelinc uutvercoren,
Daer af en hebbic niet ghehoert.

De jonghelinc.

Ay! soe ben ic van cleinder[4] gheboert,
Dat duchtic, ofte uut verren lande.
Mamet laete mi noch die scande
Verwinnen[5], dat ic weten moet

1) *Hem verwandelen* of *verwandelen* d.i. *een wandeling doen.* Verg. de vs. 423 aangehaalde plaats van DE JAGER, alwaar o.a. wordt gezegd, dat voor *verwandelen* (hem) ook *wandelen* (hem) voorkomt in de bijbelvertaling van 1477. De bewering van HOFFMANN, als zoude ons woord in beteekenis met het Hgd. *verwandeln* (*veranderen*) gelijk staan in *Gloriant* vs. 211, wordt door DE JAGER ten onrechte m.i. verworpen. Zie vooral JONCKBLOET'S *Specimen exhibens Ludovici de Velthem Speculi Historialis L.* III. 1850 bl. 117.
2) *Hoerdi* d.i. *hoordet gij.*
3) *In* staat wel is waar niet in den text van het Handschrift, maar, als we bedenken, dat - gelijk DE VRIES opmerkte - 1° *in sinen claghen*, *in haren claghen* een term is, die veelvuldig voorkomt, en 2° het metrum de invoeging van *in* vereischt, zal tegen de opneming van dit woordeke wel geen bezwaar bestaan. De zin komt dus hierop neer: 'hebt gij nooit eene vrouw of jonkvrouw in hare (*horen* is *haren*, verg. *L. Sp. Gloss.*) klachten hooren spreken van' enz.
4) *Cleinder* d.i. *geringe.* CLARISSE *Hem. d. Hem.* bl. 307 heeft deze opmerking: 'Van daar vs. 1673 (om sine *cleenheit* enz.) *kleinheid* voor *geringheid*, bepaaldelijk *jongheid van jaren*, *geringe afkomst* of *kleine bezitting*.'
5) *Verwinnen* d.i. *te boven komen. Rein.* vs. 1478:

> Ic hebbe hem (*den koning*) toren ooc ghedaen
> Ende mesprijs der coninghinne,
> Dat si spade sullen *verwinnen*
> Also vele ere (ironisch voor *schande*) van mi.

Zoo ook *rouwe* d.i. *verdriet verwinnen; seer* (d.i. *leed*) *v.; armoede v.; sijn sneven v.* d.i. *suam miseriam superare*, zooals HOFFMANN *Hor. Belg.* IV bl. 63 vertaalt, of liever - en wellicht juister - *zijn val* (immers Elegast, van wien sprake is, was in ongenade gevallen?) *te boven komen; die spise verwint* de maag bij eene goede digestie, of bij een voldoenden warmtegraad, zooals in de *Hem. d. Hem.* wordt beweerd.

Wie mi desen lachter[1] doet
Dat ic te vondelinghe was bracht.
Nu en willic nemmer van enen nacht
Ten anderen[2] verbeiden, ic en hebbe vernomen,
Van wat gheslachte dat ic ben comen
Ende wie dat mijn vader si.

De jonghe joncfrou Damiet.

O Esmoreit, nu blijft bi mi!
Ic bits u in[3] die ere van allen vrouwen.
Storve mijn vader, ic soude u trouwen,
Edel wigant, tot enen man[4],
Esmoreit, so moghdi dan
Sijn van Damast gheweldich here.

De jonghelinc.

O edel vrouwe, die onnere[5]
En sal u nemmermeer gescien;
Dien lachter moet verre van u vlien
Dat ghi sout nemen enen vondelinc.
Uw vader es een hoghe coninc
Ende daer toe[6] sidi soe scoene:
Ghi moecht met rechten draghen croene
Voer[7] elken man die nu leeft.

1) *Lachter* d.i. *schande*, *misdaad.* Zoo b.v. *lachter spreken* en *seghen* (*convitia dicere*) d.i. *kwaad spreken van; leven inden lachter* d.i. *schandelijk leven; lachter ende onwaerdicheide doen* of *lachter ende schande doen*, waarvan CLIGNETT te recht opmerkt, dat hier *lachter en schande* worden samengevoegd, zooals dit met vele woorden van gelijke beteekenis in het Mnl. zeer algemeen is: *Bijdr.* bl. 88 vlg.; een paar voorbeelden geeft hij bl. 136 vlg.
2) *Van enen nacht ten anderen* d.i. naar de vertaling van SERRURE: *Cette nuit et celle de demain ne se seront pas écoulées*, *avant que* enz. enz. Er staat letterlijk: *nu wil ik in geen geval langer toeven dan den tijd van den eenen nacht tot den anderen* d.i. *geen dag laten voorbijgaan.*
3) *In* d.i. *bij: par l'honneur* heeft SERRURE.
4) *Trouwen tot enen man* d.i. *huwen.*
5) *Onnere* d.i. *schande.*
6) *Daer toe* d.i. *daarenboven.*
7) *Voer* d.i. *boven.* B.v. *Ferg.* vs. 5099: *Vore* alle vrouwen minnen; *Rijmb.* vs. 2348 iets eten *voor* alle saken d.i. *bij voorkeur van;* t.a.pl. vs. 4547:

> Minnet dese woort, al u lijf
> *Voor* kindre ende *voor* wijf,

maar de Lat. tekst heeft: 'fiant ergo verba haec vobis amabiliora quam filii vel uxores.' Over *te voren* (d.i. *te boven*) *gaen; te voren hebben* d.i. *voorhebben* enz. zie VERWIJS *Bloeml. Gloss.* bl. 148.

Mijn herte van groten scaemde[1] beeft
Dat ic al dus hebbe ghevaren[2].

De jonghe joncfrou Damiet.

O Esmoreit, laet u mesbaren[3]!
Dies biddic u, edel wigant.
Al waest dat u mijn vader vant,
Dan[4] werd u nemmermeer verweten.
Met groten vrouden onghemeten[5]
Selen wi leven, ic ende ghi.

De jonghelinc.

O edel wijf, dies moetic mi
Ewelijc van u beloven[6].

1) *Scaemde* (niet *scande*, zooals HOFFMANN heeft) d.i. *schaamte.*
2) *Ghevaren* d.i. *gegaan; al dus ghevaren* beteekent *zoo ver gegaan.*
3) *Mesbaren* d.i. *misbaar: Rijmb. Gloss.*
4) *Dan* d.i. *dat en. En* behoort bij *nemmermeer* (*ne-jamais*).
5) *Vrouden* d.i. *vreugde. Vroude* is het stamwoordje van ons *vroolijk.* *Onghemeten* d.i. *onmetelijk* dus *wat niet kan worden gemeten.* Eigenlijk beteekent *onghemeten* hetzelfde als *niet gemeten*, gelijk *ongemect* of *ongemicket* d.i. *onbegrijpelijk* (van *mecken* of *micken* trans. d.i. *begrijpen*) *datgene wat niet begrepen is*, maar van niet-zijn is de beteekenis overgeslagen tot niet-kunnen. Verg. *ongetellet* d.i. *ontelbaar; onverbroken* d.i. *duurzaam; onghetroost* d.i. *ontroostbaar; onghetempert* d.i. *wild*, *woest* en dergelijke, indien er meer zijn.
6) *Beloven* (*hem*) d.i. *zich verheugen over*, *tevreden zijn met*, *loven*, *prijzen. Lancelot* (ed. JONCKBLOET) II vs. 9924:

..... ende doet verstaen
Dat ic *mi van hare* sere *belove*
Van der feesten, die si in haren hove
Mi dede als ic daer was;

Lorr. II vs. 2734:

Ende *des* sal *hem* in allen hoven
Met rechte hopic mijn here *beloven.*

Walew. vs. 734:

Walewein mochts *hem* wel *beloven;*

Limb. IV vs. 604:

Dat mine vriende, die miins scande
Ghehaat hebben, selen *hem*
Beloven dat ic ghebetert ben, enz.;

I vs. 1533:

Ic sal mi oec proeven soe wale,
Dat alle die mi bestaen te male
Oem, vader ende oec ghi
U alle selt *beloven van mi*
Ende *prisen* selt ende sere *loven*;

Maer nemmermee en willic hoven[1)]
Met eneghen wive die nu leeft
Ofte die de werelt binnen heeft,
Ic en sal tierst, bi Tervogan,
Den vader kinnen, die mi wan,
Ende oec die moeder, die mi droech.
O roede mont, ic hebbe ghenoech
Hier ghelet[2)], ic wille gaen varen.

De jonghe joncfrou Damiet.

O wi! nu machic wel mesbaren:
Ic blive allene in dit verdriet.
Vele spreken en doech[3)] emmer niet,
Dat soe[4)] hebbic ondervonden;
Vele spreken heeft in meneghen stonden
Dicwile beraden[5)] toren;
Bi vele spreken es die menege[6)] verloren.

verg. verder de in het *Gloss. Limb.* in voce aangehaalde plaatsen. *Hem beloven eeniger zaak van iemand* is dus *iemand loven wegens iets*, en vandaar de afgeleide beteekenis: *dankbaar zijn wegens - aan.*

1) *Hoven* d.i. *feestvieren*, *vroolijk zijn*, *zich vermaken*, hier meer bepaald *behagen scheppen*, zooals het *Gloss. M. Lp.* en *Doctr.* hebben en m.i. te recht; ook *hoveren* heeft dezelfde beteekenis, verg. HUYD. *Proeve* III bl. 128 r. en s. Dat evenwel LEENDERTZ de explicatie van HOFFMANN *Hor. Belg.* V bl. 36 'nach Hofart lustig leben' verwerpt met eene verwijzing naar *hof* d.i. *feest*, kan ik niet begrijpen. Evenals van *huis* afkomt het ww. *huizen* (d.i. *in huis zijn*, *huishouden*), zoo van *hof* het ww. *hoven* d.i. *hof houden met*, gelijk ook van het Mhgd. *hof* een ww. *hoven* (*hof halten*) is afgeleid, zie BENECKE (neue ausgabe) bl. 700; ADELUNG in voce 'hofen' zegt dat eene 'veraltete Bedeutung' is: *Hof halten*, *residiren.* De overgang van *hof houden* tot *feest vieren* is zeer geleidelijk, immers heeft KIL. ook voor *huysen* de beteekenis van *epulari* en wijst hij op het woord *paeschhuysen* d.i. *epulari festis paschalibus;* en gebruiken wij *huis houden* niet op analoge wijze in: 'Wat hebben ze daar *huisgehouden!' ?* Zie over het tegenwoordig gebruik van *hoven* in Drenthe Mr. PAN in DE JAGER'S *Archief* bl. 272.
2) *Ghelet* d.i. *mij opgehouden* van *letten*, vandaar de zegswijze: *zonder letten* d.i. *onverwijld.*
3) *Doech* d.i. *deugt* van het ww. *doghen* d.i. *deugen.* De 3e persoon enkelv. teg. tijd luidt in het Mnl. *dooch* of *doech;* de onvolm. tijd *dochte.*
4) *Soe* is het expletieve *zoo*, zie op vs. 75.
5) *Beraden* d.i. *berokkenen*, zie op vs. 29.
6) *Die menegen* d.i. *menigeen. De menighe* of *die menighe*, waarvan de derde en vierde nval *den menighen* is, beteekent niet zooals BLOMMAERT in 't *Gloss.* op den *Theophilus* heeft *de menigte*, maar 't Hgd. *mancher*, en wordt met het ww. in het enkelv. geconstruëerd. Zie *L. Sp. Gloss.* in voce.

Haddic ghesweghen al stillekijn[1],
Soe haddic in vrouden moghen sijn
Bi Esmoreit al mijn leven,
Dien ic met spreken hebbe verdreven.
Met rechte machic roepen: 'olas[2],
O wi[3]; dat ic niet stom en was,
Doen ic sprac dit droeve woert.'

De jonghelinc.

O edel wijf, nu willic voert.
Mamet beware u reine lijf!
Nu biddic u, wel edel wijf,
Groet mi[4] den coninc minen here,
Want ic en sal keren nemmermere,
Ic en hebbe vonden mijn gheslacht
Ende oec den ghenen, die mi bracht
Daer ic te vondelinghe was gheleit.

De jonghe joncfrou Damiet.

O scoene jonghelinc Esmoreit,
Nu biddic u doer oetmoet[5],

1) *Stillekijn* ons *stilletjes.*
2) *Olas* d.i. *helaas. Aesopet* fab. LIX vs. 8 staat *allaes; Beatr.* vs. 500 *lacen; Carel* vs. 810 *laci:* het zijn altemaal variaties van het Fransche *hélas*, waarover GRIMM *Gramm.* III bl. 297.
3) *O wi:* zie GRIMM t.a.pl. bl. 292 vlgg. Met *o wi* werd veel verbonden *o wach:* zie HUYD. *Proeve* II bl. 407.
4) *Mi* is hier de zoog. dativus ethicus.
5) *Doer oetmoed. Doer* is hier, zooals zeer dikwijls in het Mnl. *wegens*, *ter wille van*, *ten gevalle van.* 'Een wijf nemen *dor* haer scone' heeft STOKE I vs. 885; VELTHEM *Spieghel Histor.* VIII 35: *iets doen door* (d.i. *ten gevalle van*) *iemand; Ferg.* vs. 67:

> Hi voer neven der coninginne
> Die enen mantel van hermine
> Hadde omme hare *dor* dat sonnescijn;

meer voorbeelden geeft HUYD. *Stoke* II bl. 548, en HOFFMANN *Gloss. Floris*, zie voorts boven vs. 179.
Doer oetmoet is dus zooveel als *om oetmoet wille*, eene spreekwijze in den trant van die der Kristenen *om Jezus wille*, en beteekent hetzelfde als *om* (*uwer*) *goedheid wille* d.i. *omdat gij zoo goed zijt.* Dat *door ootmoed* inderdaad met *dor goede* (*goedheid*) overeenkomt, kan de omstandigheid bewijzen, dat beide uitdrukkingen als varianten van elkaâr voorkomen: zie HUYD. *Stoke* III bl. 206 (vs. 345) en verg. mijne aanteekening op vs. 393 van dit stuk.
Voor *bidden door* zeide men ook *bidden up* of *op.*

Als ghi van uwer saken sijt vroet[1],
Dat ghi dan wederkeert tot mi.

De jonghelinc.

O scoene joncfrouwe van herten vri[2],
Dan salic laten nemmermeer,
Ic en sal met enen corten keer[3],
Edel wijf, tot u comen,
Als ic die waerheit hebbe vernomen,
Bi minen god Tervogant.

De jonghe joncfrou Damiet.

O Esmoreit, nemet desen bant:
Hier in soe waerdi ghewonden,
Esmoreit, doen ghi waert vonden:
Edel jonghelinc, dies gheloeft[4].
Ghi selten winden omtrent[5] u hoeft
Ende voerten[6] alsoe openbaer
Op avontuere[7], of iement waer
Die u kinnen mochte daer an,
Ende peinst[8] om mi, wel scoene man,
Want ic blive in groter sorghen[9].

1) *Vroet van* d.i. *bekend met*, zie *Rijmb. Gloss.*
2) *Vri.* HOFFMANN teekent hierbij aan (men vergelijke tevens V. WIJN op *Heelu* bl. 158 vlgg.): 'durch den Stand der Freien und die Freiheit überhaupt erhielt das Wort auch die Bedeutung: *tapfer*, *kühn*, *vortrefflich*, und entspricht in der Anrede ganz unserem *edel.*' *Van herten vri* is derhalve: *edelaardig*, *minzaam* of iets dergelijks. Het verschilt weinig van *van herten coen* vs. 620, en *edel* (*ridder*) *vri* vs. 928, en *vri edel* (*wijf*) vs. 454 van *Winter ende Somer:* even als de dieven hebben ook de gelieven hun eigen taaltje.
3) *Met enen corten keer* d.i. eig. *met eene korte wending*, vandaar: *spoedig*, *gauw.* VERWIJS *Bloeml. Gloss.* haalt aan vs. 282 van *Vriendentrouw* (Dl. III bl. 9 vlgg.) waar de uitdrukking volkomen hetzelfde beteekent.
4) *Gheloeft. Gheloven* wordt veelal geconstrueerd met den tweeden nval.
5) *Omtrent* d.i. *om. Omtrent de stad* d.i. *rondom de stad* in het Mnl.; *omtrent hem* d.i. *rondom zich*, *om zich heen* enz. Verg. CLIGN. *Bijdr.* bl. 65.
6) *Voerten* d.i. *voert*(*draagt*) *hem.*
7) *Op avontuere of* d.i. *of er ook soms*, eig. *voor het geval dat.*
8) *Peinst* d.i. *denk* van *peinsen* (*penser*).
9) *Sorghen* d.i. *vreeze* van *sorghe*, zie op vs. 170.

De jonghelinc.

Mijn god, dien niet en es verborghen,
Die moet nu mijn troester sijn!
O Mamet ende Appolijn,
Mahoen ende Tervogan,
Dese scoene wapen[1] die hier staen an,
Mochten si toe behoren mi,
Soe waer ic int herte wel vri[2],
Dat ic ware van edelen bloede.
Mi es emmer[3] alsoe te moede,
Om dat ic lach daer in ghewonden
Doen ic te vondelinghe was vonden:
Ic bender seker af gheboren;
Mijn herte[4] seghet mi te voren[5],

1) *Wapen* voor *wapene*, hier in de beteekenis van *armoieries*, *geslachtswapen.*
Die hier staen an d.i. *die hierop staan gewerkt; aen* geeft hier aanhechting of verbinding te kennen (verg. *Mnl. Wb.* bl. 53 onderaan), immers de moeder verklaart vs. 657: 'Want ic maecte metterhant selve dien band,' zij had er dus zijn vaders wapen op geborduurd, vs. 778:

> Ic setter uws vader wapen an.

2) *Vri* d.i. *verheugd*, HOFFMANN heeft *froh*, *erfreut:* verg. vs. 105, 198, 576 en het daar aangeteekende. '*Vri* - voegt hij er bij - 'muss gar vielerlei Bedeutungen gehabt haben, die sich oft nur aus dem Zusammenhange errathen lässen,' maar die niettemin altemaal uit eene en dezelfde grondbeteekenis kunnen worden afgeleid, vooral als men bedenkt, welk aanzien in de Middeleeuwen de stand der vrijen heeft genoten.
Zoo is de overgang van *vrij* tot *vroolijk*, *blijde*, zeer zeker geleidelijk: zeggen wij niet nog: 'Vrijheid blijheid'?

3) *Emmer:* zie op vs. 160.
Te moede. Moed (*gemoed*) werd in het Mnl. niet alleen van de *gemoedsgesteldheid* gebruikt, maar ook van zaken van *verstand* en *geweten*, zoodat het *meening*, *gedachte* enz. te kennen geeft. *Aesopet* XXXIV vs. 9:

> Soe dat hi *dochte* in sijnen *moet;*

STOKE VII vs. 1208:

> Souder Gode nes gheen goet,
> Noch best, noch beter. Dats mijn *moet.*

Te moede zijn kan dus even goed *gevoelen* als *denken*, *meenen*, *vermoeden* te kennen geven, en daarom, gelijk SERRURE doet, uitnemend worden vertaald door *présumer.*

4) *Herte.* Het *hart* is in het Mnl. ook de zetel der wijsheid, *Rijmb.* vs. 11155:

> Ic gheve di *therte* so vroet,
> Dat, voor di, noit menschen *moet* (*gemoed*)
> Dies ghelike wart ghesien.

5) *Te voren segghen* d.i. *voorzeggen. Te voren* toch is niet alleen *te voorschijn* (zie op vs. 168 boven), maar ook *vooraf*, *van te voren.* Zie *Rein.* en *Beatr. Gloss.*

Want ic daer in ghewonden lach.
Ic nemmermeer vroude ghewinnen en mach,
Ic en hebbe vonden mijn gheslachte
Ende die mi oec te vondelinghe brachte,
Ic souts hem danken[1)], bi Apolijn;
Ay, mochtic noch vader ende moeder mijn
Scouwen[2)], soe waer mi therte verclaert;
Ende waren si dan van hogher aert[3)],
Soe waer ic te male van sorgen vri.

Sine moeder.

O edel jonghelinc, nu comt tot mi
Ende sprect jeghen mi een woert,
Want ic hebbe u van verre ghehoert
Jammerlijc claghen u verdriet.

De jonghelinc.

O scoene vrouwe, wats u ghesciet,
Dat ghi al dus lict[4)] in dit prisoen?

Sine moeder.

O edel jonghelinc van herten coen,
Aldus moetic ligghen ghevaen,
Nochtan en hebbic niet mesdaen,
Want mi verraderen[5)] al doet.
O scoene kint, nu maect mi vroet
Hoe sidi comen in dit lant
Ende wie gaf u dien bant?
Berecht mi dat, wel scoene jonchere.

1) *Danken* met den tweeden nval der zaak en den derden des persoons.
2) *Scouwen* d.i. *zien.*
Verclaert. Verclaren is *klaar maken* (*clarificare*) en *klaar worden*, hier het eerste meer bepaald met *klaar* in de beteekenis van *helder.* De jonghelinc wil zeggen dat, als hij zijne ouders terug zal zien, alle duisternis uit zijn gemoed zal zijn geweken.
3) *Aert.* Verg. vs. 112, 472, alwaar dezelfde uitdrukking. Zij beteekent hetzelfde als *van edelen bloede* vs. 288 d.i. *van edele afkomst.* Zie *M. Lp. Gloss.*
4) *Lict:* aldus in het Handschrift voor *leghet* of *leecht* of *leit.*
5) *Verraderen.* Lees: *verraderie*, eene emendatie, welke ik zie, dat ook VERWIJS hier heeft gemaakt: *Bloeml.* III bl. 176. In het Handschrift staat echter duidelijk *verraderen.*

De jonghelinc.

Bi Mamet minen here,
Vrouwe, dan[1] sal ic u weigheren niet.
Wi moghen mallec anderen ons verdriet
Claghen, want ghi sijt ghevaen,
Ende groet verdriet es mi ghedaen,
Want ic te vondelinghe was gheleit,
Ende desen bant in gherechter waerheit
Daer soe lachic in ghewonden[2],
Lieve vrouwe, doen ic was vonden,
Ende voeren al dus openbaer
Op avontuere, oft iement waer
Die mi kinnen mochte daer an.

Sine moeder.

Nu segt mi, wel scoene man,
Wetti iet waer ghi vonden waert?

De jonghelinc.

O lieve vrouwe, in enen bogaert
Te Damast in ware dinc[3],
Daer soe vant mi die coninc,
Die mi op ghehouden heeft.

Sine moeder.

Ay god die alle doeghden gheeft,
Die moet sijn ghebenedijt!
Van herten benic nu verblijdt,
Dat ic gheleeft[4] hebbe den dach,
Dat ic mijn kint anescouwen mach.
Mijn herte mochte wel van vrouden breken:
Ic sie mijn kint ende ic hoert spreken,
Daer ic om lide dit swaer tormint.
Sijt wille come, wel lieve kint,
Esmoreit, ic ben u moeder
Ende ghi mijn kint, dies sijt vroeder[5],

1) *Dan* d.i. *dat en.*
2) Dergelijke constructie is in onze spreektaal nog zeer gewoon, b.v. ‘dat boek, daar begrijp ik niets van.’
3) *In ware dinc* d.i. *in waarheid.*
4) *Gheleeft* d.i. *beleefd.* Voor *gheleven* heeft KIL. *pervivere*, *vita frui.*
5) *Dies sijt vroeder.* De comparatief *vroeder* komt zoo meer voor, b.v. *Limb.* VII vs. 1864:

‘Here, nu *siits* (*zijt des*) *vroeder*);’

Wal. vs. 10943:

Ende (ic) make en *vroeder;*

vs. 10003:

Want ic maecte metter hant,
Esmoreit, selve dien bant:
Daer in soe haddic u ghewonden,
Esmoreit, doen ghi waert vonden
Ende ghi mi ghenomen waert.

De jonghelinc.

O lieve moeder, segt mi ter vaert,
Hoe heet die vader die mi wan?

Sine moeder.

Dats[1)] van Cecilien die hoghe man,
Es u vader, scoene jonghelinc,
Ende van Hongherien die coninc
Es die lieve vader mijn:
Ghi en mocht niet hogher gheboren (sijn)
Int kerstenrijc verre noch bi.

De jonghelinc.

O lieve moeder, nu segt mi,
Waer omme lighdi al dus ghevaen?

Sine moeder.

O lieve kint, dat heeft ghedaen
Een verrader valsch ende quaet,

Hi waende sijns sins werden *onvroeder;*

het woord *condre* (van *cont*) staat ook vaak voor den positief, b.v. *Wal.* vs. 9596:

In ware van ghere dinc houdre (*eerder*) *condre*
Dan van hem tween, wetic wel;

vs. 11057:

Ic wilt ju allen maken *condre;*

verg. de uitgave van JONCKBLOET II bl. 324.

1) VERWIJS leest hier *Dates*, zie *Bloeml.* III bl. 177. Ik vind geen vrijheid deze aanlokkelijke conjectuur over te nemen, immers eene zonderlinge constructie als hier wordt op verscheidene plaatsen in de *Abele Spelen* aangetroffen, verg. *Glor.* vs. 66, 278, 444 (alwaar vs. 445 HOFFMANN heeft *als haer vader*, doch in het Handschrift staat duidelijk *es h.v.*), enz. enz.

Die uwen vader gaf den raet[1)]
Dat ic u selven hadde versmoert.

De jonghelinc.

O wi der jammerliker moert!
Die dat mijn vader den coninc riet,
Bracht mi oec in dit verdriet,
Dat ic te vondelinghe was gheleit.
Ay, ende of ic die waerheit
Wijste, wie dat hadde ghedaen,
Die doot soude hi daer omme ontfaen,
Bi minen god Apolijn.
Ay lieve moeder mijn,
Nu en willic langher beiden niet,
Ic wil u corten dit verdriet.
Aen minen vader den hoghen baroen,
Dat hi u bringhe uut desen prisoen
Dat sal mine ierste bede sijn.
Danc hebbe Mamet ende Apolijn,
Ende die sceppere die mi gewrachte[2)],
Dat ic hebbe vonden mijn gheslachte
Ende oec die moeder die mi droech.
Mijn herte met rechte in vrouden loech,
Doen ic anesach die moeder mijn.

Sine moeder.

Oetmoedech[3)] god, nu moetti sijn

1) *Raet* d.i. o.a. *meening*, *gevoelen*, *denkbeeld* evenals *raden* vs. 677 beteekent *als zijn opinie te kennen geven.* Zie *Floris* vs. 1172, waar hij tot zijne geliefde zegt:

> Beide met scriven ende in latijn
> Dedic di verstaen den wille mijn
> Ende minen *raet;*

vs. 380:

> Secht, ende wi selen kiesen
> Den liefsten *raet*, die wi moghen vinden;

vs. 3490:

> Alle diere bi waren jonghe ende oude
> Wijsden hem martelien ghenoech,
> Welcsins dat haer *raet* ghedroech;

verg. *Rein. Gloss.*

2) *Ghewrachte* d.i. *maakte*, *schiep* van *ghewerken.* Voor *werk* had het Mnl. *ghewerc. Ghewerke*n is een van die w.w., welke vroeger van *ge* voorzien, thans zonder wijziging in hunne beteekenis ondergaan te hebben, daarvan zijn verstoken: BRILL *Ned. spraakleer* § 95, 1, 1.

3) *Oetmoedech* d.i. *genadig:* zie op vs. 393.

Gheloeft, ghedanct in allen stonden:
Mijn lieve kint hebbic nu vonden,
Die mi nu verloesten sal,
Want die vroude es sonder ghetal[1],
Die nu mijn herte van binnen drijft[2].

Robbrecht.

O wi, enen dief, die men ontlijft[3],
En mochte niet soe droeve ghesijn[4]
Als ic nu ben int herte mijn,
Want ic duchte grote scanden[5].
Haddickene doot met minen handen,
Doen ickenne vercocht, soe waer hi doot.
Ay! ic hebbe den anxt soe groet,
Dat mi daer af sal comen toren,
Want comet[6] uut, ic ben verloren,
Dat icken vercochte den Sarrasijn.

De kerstenconinc.

Gaet henen, Robberecht neve mijn[7],
Tot mijnder vrouwen, die coninghinnen,
Die ic ewelijc met herten moet minnen
Ende oec bliven onderdaen[8],
Want icxse ghehouden hebbe ghevaen
Sonder verdiente ende buten scout:
Dat rout mijnder herten menichfout,
Dat ic haer hebbe gheweest[9] soe wreet.

1) *Sonder ghetal* d.i. *in tallooze menigte*, of ook, van niet telbare zaken gesproken (als *wijsheid*, *jammer*, *leed*, hier ter plaatse *vroude*), *oneindig groot*, *eindeloos.*
2) *Drijft:* zie op vs. 317.
3) *Ontlijft* van *ontlijven* d.i. *ombrengen. Ontlijfd* staat tot *ontzield* als *lijf* (*leven*) tot *ziel.*
4) *Ghesijn* d.i. *zijn:* KIL. in voce.
5) *Scanden* d.i. *onheil. Scande* beteekende volgens VAN WIJN op *Heelu* vs. CCXXXII in het Mnl. zooveel als *neêrlaag in den oorlog*, immers de schande *'κατ' ἐξοχήν*, en werd bij uitbreiding van *elk ander onheil* gezegd. Vandaar *schenden* ook voor *ongelukkig maken:* zie *Rijmb. Gloss.*
6) *Comet* d.i. *komt het.* De constructie is hier eenigszins vreemd, omdat de woorden *dat icken* enz., afhangende van *comet uut*, hiervan door *ic ben verloren* gescheiden zijn.
7) *Neve mijn:* zie op vs. 292.
8) *Onderdaen* d.i. *onderdanig*, *onderworpen.*
9) *Hebbe gheweest* evenals *hebbe ghesijn.*

Gaet henen ende haeltse mi ghereet[1],
Ende laetse haer scoene kint anscouwen.

Robbrecht.

Her coninc here, in rechter trouwen,
Dat willic al te[2] gherne doen.

Comt edel vrouwe uut desen prisoen
Daer ghi dus langhe in hebt ghelegen.
Ghi selt anesien den jonghen deghen,
Esmoreit den jonghelinc.
Mijn herte van binnen vroude ontfinc,
Doen ic anesach den scoenen wigant.

De kerstenconinc.

O edele vrouwe, gheeft mi u hant
Ende wilt mi dese mesdaet vergheven,
Want ewelijc al mijn leven
Soe willic u dienere sijn,
Want die scouden[3] die sijn mijn:
Dat hebbic nu wel vernomen,
Want Esmoreit ons kint es comen,
Een scoen vol wassen jonghelinc.
Ic bidde u om gode die ontfinc
Die doot van minnen, vergevet mi.

De vrouwe.

O edel here van herten vri,
Ic wils u al te gherne vergheven,
Want alle minen druc es achterbleven[4]
Ende al mijn toren ende al mijn leit.
Waer es mijn lieve kint Esmoreit?
Roepten mi voert[5] ende laetten mi sien.

1) *Ghereet* d.i. *dadelijk.*
2) *Al te* d.i. *zeer*, 'eene krachtiger uitdrukking dan *herde* of *sere*, doch zonder eenig bijdenkbeeld van *overmaat* of *teveel*, welk begrip thans aan *te* en *al te* eigen is,' zegt DE VRIES *Mul. Wb.* bl. 211 en voegt er bij, dat het bijwoord *te* ter versterking van bijv. nwden en bijw. oudtijds zeer gewoon was, zoodat *al te* als eene nog krachtiger versterking moet worden opgevat.
3) *Scouden* d.i. *schulden*, *vergrijpen.*
4) *Achterbleven* d.i. *opgehouden te bestaan*, *verdwenen* van *achterblijven* d.i. *non venire*, *abesse*, *non comparere*, zooals KIL. heeft: verg. vs. 754.
5) *Voortroepen* d.i. *te voorschijn roepen*, *voor den dag roepen:* KIL. heeft *proclamare*, *citare*, *vocare.*

Robbrecht.

Och edel vrouwe, dat sal u gescien.
Waer sidi, Esmoreyt, neve mijn?

De jonghelinc.

Ic ben hier, bi Apolijn,
O Mamet ende Mahoen,
Lieve vader, hoghe baroen,
Die moet u gheven goeden dach[1)]
Ende oec mijnder moeder die ic noit en[2)] sach
Meer dan nu te deser tijt.
Ic ben al mijnder droefheid quijt[3)]
Die ic in mijn herte ontfinc.
Doen ic vernam dat ic een vondelinc
Was, doen waert ic die droefste man
Die nie ter werelt lijf ghewan[4)],
Maer het es mi al ten besten vergaen.

De kerstenconinc, sijn vader.

O Esmoreit, doet mi nu verstaen
Ende segt mi, waer hebdi ghewoent?

De jonghelinc.

Met enen coninc die es ghecroent
Te Damast, her vader mijn.
Hi es een edel Sarrasijn,
Die vant mi in sinen bogaert,
Ende hi heeft een dochter van hoger aert
Die mi soe blidelijc ontfinc:
Doen mi haer vader die coninc
Vant, doen wert si mijn moeder
Ende hielt mi op als haren broeder,
Daer icxse ewelijc om minnen moet:

1) *Goeden dach gheven* is in wenschen zeer gewoon. *Goeden dach* komt met *goet gheval* d.i. *voorspoed* vrij wel overeen.
2) *Noit en* d.i. *ne jamais.*
3) *Quijt* d.i. *bevrijd van.* In ons *kwijt*schelden, oudtijds: *quite scelden* d.i. *vrij spreken* komt de beteekenis goed uit, het Mnl. had nog *quite worden; quite zijn; quite maken; quite laten* en *quiten. Quijt* werd geconstrueerd met den tweeden nval.
4) *Ghewan* van *ghewinnen* d.i. *winnen*, *verkrijgen*, hetzelfde als *ontfaen*, zie vs. 469.

Die heeft mi al ghemaect vroet,
Hoe dat mi haer vader vant
Ende dat ic lach in desen bant,
Doen haer vader mi haer brachte.

De vrouwe.

Dits die bant die ic selve wrachte,
Esmoreit, wel scoene man.
Ic setter uws vader wapen an[1],
Men macht noch sien in drie paertien[2],
Ende oec die wapen van Hongherien,
Om dat ghi daer uut sijt gheboren[3];
Soe haddic u soe uut vercoren,
Dat icken maecte tuwer eren,
Dat[4] mi ter droefheit moeste verkeren,
Esmoreit, doen ic u verloes[5].
Ic bidde gode, die sijn cruce coes,
Dat hijt hem te recht wille vergheven,
Die mi anedede dat bitter leven
Daer ic soe langhe in hebbe ghesijn.

De jonghelinc.

O lieve moeder, bi Apolijn,
En was nie ondaet noch moert[6]
Si en moeten comen voert[7],
Ende indinde werden si gheloent.

Robbrecht.

Bi den here die was ghecroent
Met eenre croenen van dorijn[8],

1) *Setten an* is het actief van hetgeen vs. 596 wordt gezegd: *staen an.*
2) *Paertien* d.i. *deelen*, hier, van een geslachtswapen gezegd, *kwartieren* van *paertie*, zie boven op vs. 194.
3) Verg. vs. 190 vlgg. en vs. 664 vlgg. over de famille.
4) *Dat* staat voor *iets wat.*
5) *Verloes* d.i. *verloor.*
6) *Ondaet noch moert.* In *ondaet* en *ondadich* heeft *on* niet de *ontkennende* kracht, maar geeft - om de woorden van BRILL te spreken - 'te kennen, dat het door het stamwoord aangeduide ding of voorwerp van zijne natuur *ontaard* of in het algemeen *ongeschikt* en *onbehagelijk* is, evenals in *ondier*, *onmensch*, *onkruid*, *ontijd*, *onweder.*'
7) *Comen voert* d.i. *aan het licht komen.*
8) *Van dorijn* of *dorenijn*, gelijk de oude lezing luidt d.i. *doornen. Yn* (*iin*) is de oude uitgang der stoffelijke bijv. nmw. als *silverijn* (*van zilver*)*; ivorijn* (*van ivoor*)*; sidijn* (*van zijde*)*; wullijn* (*van wol*)*; guldijn* (*van goud*)*; ijserijn* (*van ijzer*), die geregeld werden verbogen als elk ander adjectief. Eerst sedert een vijftig jaren zijn zij onverbuigbaar om reden dat allengs de uitspraak de helder klinkende vocaal van *ijn*, hetgeen bij zooveel achtervoegsels en uitgangen is geschied en trouwens nog dagelijks geschiedt, tot eene toonlooze *e* heeft verzwakt. Verg. daarover TE WINKEL *Taalgids* I bl. 49 vlgg.

Esmoreit neve mijn,
Wistict wie dat hadde ghedaen,
Die doot soude hi daer omme ontfaen,
Ofte hi ontsoncke mi in die eerde[1];
Ic soudene seker met minen sweerde
Doeden ofte nemen dlijf[2].
Ay mi, oft[3] ic den keytijf
Wiste die u den lachter dede,
Hi en soude mi niet in kerstenhede
Ontsitten[4], hi ware seker doot.

De vrouwe.

Nu willen wi leven[5] in vrouden groet

1) *Ofte hi ontsoncke mi in die eerde* d.i. volgens SERRURE'S vertaling: *à moins que la terre ne vînt à l' engloutir.*
2) *Doeden ofte nemen dlijf*, tautologisch als *sterven ende leven niet: roepen lude ende niet stille; lude zingen ende ho; vroet ende wijs sijn; al heymelike niet openbare* enz. enz.
3) *Oft* d.i. *indien.*
4) *Ontsitten* d.i. *ontkomen.* Evenals de afgeleide ww. *ontrinnen ontloopen; ontsterven afsterven; ontgaan vrijkomen; ontvaren* of *ontliden ontgaan; ontflien ontvlieden: ontclemmen ontklimmen; ontlopen ontsnappen; ontriden ontvluchten; ontscieten ontkomen; ontvechten ontworstelen; ontkeren ontkomen* beteekenen, dus zooveel te kennen geven als *zich buiten iemands bereik stellen* op de wijze door het stamwoord van de afleiding aangegeven: zoo zal *ontsitten* eigenlijk moeten beduiden *zich door zitten vrijwaren tegen* (gelijk *ontsculen* of *ontbliven: zich vrijwaren door zich schuil te houden* of *door te blijven*), en in uitgebreideren zin *ontkomen*, *ontgaan. Ontsitten* lezen we *Limb.* II vs. 956:

> Maer si behoeven te hebben el
> Dan taelmanne, selen si mi *ontsitten;*

IX vs. 340:

> Mi heeft wonder hoe ons sal
> Die stad *ontsitten* an onsen danc.

5) *Leven.* HOFFMANN is geneigd tot verandering van zijne lezing *loven* in *leven* (zie *Vanden Winter ende vanden Somer* vs. 391, alwaar *in vroude leven*), en inderdaad, dat heeft geen bezwaar wat aangaat den tekst van het Handschrift, want daaruit kan men het eene even goed lezen als het andere. Hetzelfde geldt van vs. 891. Ook is mij geen enkel voorbeeld bekend van een dergelijke intransitieve beteekenis van *loven* als waartoe we hier de toevlucht zouden moeten nemen.

Ende alle droefheit willen wi vergheten,
Want met vrouden onghemeten
Soe es mijn herte nu bevaen.

De coninc.

Esmoreit sone, nu laet ons gaen
Ende laet ons met vrouden sijn.
Maer Mamet ende Apolijn,
Die soe moetti nu vertien[1],
Ende gheloven ane Marien
Ende ane god den oversten vader
Die ons ghemaect heeft alle gader,
Ende al dat in die werelt leeft
Met sijnre const[2] ghemaect heeft;
Die sonne ende mane, dach ende nacht
Heeft hi ghemaect met siere cracht
Ende oec hemel ende ertrijc
Ende loef ende gras in dier ghelijc:
Daer soe moetti gheloven an.

De jonghelinc.

Vader here, soe biddic hem dan
Den oversten god van den troene[3]
Dat hi Damiet die scoene
Beware boven al dat leeft,

1) *Vertien* d.i. *laten varen*, *afzweren* dus hier, gelijk MAERL. *Sp. H.* P. I B. I 49 vs. 7:

Ende hevet (*Assenech* nam.) der afgoden *verteghen*,

d.i. *abrenuntiavit* eis; gewoonlijk wordt het met den tweeden nvl geconstrueerd, en, zooals hier in het Handschrift wordt gelezen, ook wel reflexief gebruikt: STOKE III vs. 43:

. . . . . ende *vertien*
Hem van Lodewijcs voghedien.

2) *Const* d.i. *kennis*, *wijsheid.* Het 'arbor scientiae boni et mali' *Gen.* II vs. 17 wordt in het *Leven van Jezus* (ed. MEIJER) vertaald door 'dat hout der consten goets ende quaets.' Zie *M. Lp. Gloss.*

3) *Troene* van *troon* of *throon* d.i. *hemel; Ferg.* vs. 1163:

Met hem ghinc ene joncfrou scone
Hen (d.i. *het en*) was so scone onder den *trone;*

verg. de noot van CLIGN. en STEENW. op den *Sp. H.* p. 31 van de *Aanteekeningen.*

Want si mi op ghehouden heeft:
Daer omme eest recht dat icse minne
Van Damast die jonghe coninghinne,
Damiet dat edel wijf.
Ay god, bewaert haer reine lijf,
Want si es nojael[1] ende goet,
Met rechten dat icse minnen moet
Boven alle die leven op eertrijc.
En dadicx niet, soe haddic onghelijc,
Want si es mi van herten vrient.

Robbrecht.

Esmoreit neve, dats goet verdient[2].
Nu willen wi alle droefheit vergheten.
Met bliden moede willen wi gaen eten,
Want die tafel es bereit.

De jonghe joncfrou Damiet.

Ay, ende waer mach Esmoreit
Merren[3], dat hi niet en comt?
Ic duchte dat hi es verdoemt[4]
Ochte ghestorven quader doot[5],
Ofte hi es in vrouden groet,
Dat hi mi dus heeft vergheten.
Ic sal nochtan die waerheit weten,
Hoe die saken met hem staen,
Al soudic daer om die werelt doer gaen.
Waer sidi, Platus, meester vroet?

1) *Nojael:* een woord dat meermalen in onze tooneelstukken voorkomt en te kennen geeft *edel.*
2) *Dats goet verdient:* SERRURE heeft *Cela n'est que trop juste.*
3) *Merren* d.i. *toeven* (v.d. *zonder merren* d.i. *onverwijld*), ook *duren.*
4) *Verdoemt* d.i. *verloren*, *perdu* zooals SERRURE zegt. De overgang van *veroordeeld* tot *verloren* is verklaarbaar, als wij denken aan de 'eeuwige verdoemenis' van de kerktaal.
5) *Ghestorven quader doet.* Dat *doet* vroeger ook vrouwelijk was, bewijzen o.a. de uitdrukkingen *totter dood toe* en *ter dood veroordeelen; quaed* is *smadelijk;* de tweede nvl is de zoog. *modale genitief*, waarvan BRILL in zijne *Nederl. Spraakleer* § 124 B. II *A* 5 in verband met § 106 I 1 handelt; zie *Lanc.* III vs. 12126:

Sterven motie *quader doet*
Sprac Maurus, oftic u af sal gaen.

De Meester.

Edel vrouwe, ghetrouwe ende goet;
Tot uwen dienste ben ic bereit.

De jonghe joncfrou Damiet.

Meester, nu willic Esmoreit
Gaen soeken van lande te lande,
Al soudic daer omme liden scande
Ende hongher ende dorst ende jeghenspoet[1].
Het es ene dinc dat wesen moet:
Gherechte[2] minne dwinct mi daer tu.
Lieve meester, nu biddic u,
Dat ghijs mi niet af en gaet[3],
Ghi en[4] blijft bi mi ende gheeft mi raet

1) *Jeghenspoet* d.i. *tegenspoed.* Beide woordjes *tegen* en *jeghen* zijn in beteekenis gelijk: wat de verwantschap aangaat, is *tegen* eene samenstelling van *te* en *jeghen*, v.d. dat 'de Ouden geen onderscheid maakten tusschen *jegen* en *tegen* en daarom ook somtijds *tjegen* schreven:' HUYD. *Stoke* II bl. 255. Verg. GRIMM *Gramm.* I bl 501.
2) *Gherechte* d.i. *echte. Gherecht* d.i. primitief *recht*, *waar* beteekent vervolgens zoowel *rechtvaardig* als *deugdzaam*, juist zooals ook ons *gerechtigheid* van beide deugden wordt gebezigd, en verder *rechtmatig*, *wettig*, *waarachtig*, *echt* en *onvervalscht.* Zie *L. Sp. Gloss.*
3) *Dat ghijs mi niet af en gaet* d.i. *dat gij mij niet begeeft.* '*Afgaen* met een persoon als onderwerp en een ander persoon in den derden naamval is *iemand verlaten*, *begeven*, vooral tegen recht en plicht, en dus *afvallen*, *ontrouw worden*, *verzaken*, *verloochenen.*' Zie *Mnl. Wb.* bl. 136. DE VRIES voegt er bij: 'Opmerking verdient nog, dat somtijds aan *afgaen* in deze beteekenis de pronominale genitief s (des) wordt toegevoegd, doch zonder verandering in den zin:' Zoo b.v. in het *Wapenlied* van JAN VAN BRABANT:

> Ic ben die hertoghe van Brabant.
> Bi den Ever benic genant (nam. *Everzwijn*).
> Vrient ende mage *gaens mi ave*
> Sonder (*except*) van Baren die edel grave:

uit deze plaats blijkt overtuigend, dat het bijgevoegde *s* tot den zin niets afdoet en zuiver expletief staat, zooals ook op onze plaats.
4) *En.* Over het gebruik van *en* in de beteekenis van ons *of*, *neware*, *maar* ('t Latijnsche *quin*, *quominus*)*:* zie BRILL *Holl. Spraakleer* (1846) bl. 751; verg. BORMANS *Sinte Christina*, bl. 329, op vs. 1219 vlgg.:

> Als were een ander wereld nochtan
> Died weder seide, ende die u van
> Hem woud keren, *ghien constes ghelaten*
> *Ghien moesten minnen* sere utermaten,

waar het Latijn heeft: *averti non posses*, *quin eum diligeres*, door BORMANS geparaphraseerd met *gij en zoudt het niet kunnen laten*, *of* (we zouden ook *maar* kunnen zeggen) *gij moet hem minnen;* VELTHEM *Sp. H.* III (ed. JONCKBLOET *Spec.*) vs. 5:

> En gene pine en es so swaer.
> Alse tansiene openbaer
> Die doet vor ogen, ende dan wel weet
> Dat hi dier *niet ontgeet*
> *Hine moet bliven* opter stat,

Hoe dat wine vinden moghen.

De meester.

Vrouwe, nu sijt in goeden hoghen[1)],
Na dien dat ghijs begheert
Ende ghi den jonghelinc hebdt soe weert[2)],
Soe willen wi soeken den hoeghen man.

De jonghe joncfrou Damiet.

Platus meester, ga wi dan
Ghelijc of wi waren pilgherijm[3)].

Ay, en sal hier iement sijn
Die ons beiden iet sal gheven:
Twe pilgherijms die sijn verdreven
Ende van den roevers af gheset?

De jonghelinc.

Ay, daer hoeric Damiet
Spreken. Hoerdicse niet?
O weerde maghet sente Marie,
Ende hoe ghelijc soe sprect si hare[4)],
Damiet der scoender care[5)],

waar ik ongaarne *hire* zooals is voorgesteld door JONCKBLOET t.a.pl. bl. 68 zou willen lezen, maar BORMANS verklaring, dat *hire* het *quominus* der Latijnen is, beaam; MAERL. *Sp. H.* P. I B. VII 77 vs. 90:

> Dese nacht en *liet mi geroen*
> *In* (*ic en*) *moeste doen* so sware zonde.

'Met de negatie *ne* of *en* uit de taal te verbannen, heeft men te gelijk het verlies van deze wending voor eeuwig onherstelbaer gemaekt.'

1) *Hoghen* van *hoghe* d.i. *blijdschap. In hoghe sijn* d.i. *verheugd zijn.*
2) *Weert* d.i. *lief*, *dierbaar. Weert hebben; mare* of *onmare hebben* (*hoog* of *gering schatten*)*; leed hebben* (*haten*) worden door het nog bestaande *lief hebben* opgehelderd.
3) *Pilgherijm* d.i. *pelgrims.*
4) *Ghelijc hare* behooren bij elkaar; van *hare* is verder het volgende vers met 79 appositie.
5) *Care* d.i. *lief:* niet, zooals VISSCHER *Ferg. Gloss.* waande, van *kiezen* (*gekorene*), maar het Fransche *chère*, het Latijnsche *carus.*

Van Damast die scoene coninghinne,
Die ic boven alle vrouwen minne,
Die op der eerden sijn gheboren.
Nu sprect op ende laet mi hoeren,
Ghi sprect haer boven maten ghelijc.

De jonghe joncfrou Damiet.

Waer ic te Damast int conincrijc,
Esmoreit wel scoene man,
Soe soudic haer bat[1] gheliken dan,
Maer nu sta ic als een pilgherijm.

De jonghelinc.

O Damiet, vrouwe mijn,
Ende sidi dit, wel edel wijf?
Mijn herte, mijn ziele ende mijn lijf
Met rechten in vrouden leven mach,
Want ic nie liever gast en sach
Die noit op eertrike was gheboren.
Och edel wijf, nu laet mi hoeren:
Hoe sidi comen in dit lant?

De jonghe joncfrou Damiet.

O Esmoreit, wel scoene wigant,
Mi dochte[2] ic hadde u gherne ghesien,
Maer en mochte mi niet ghescien,
Ic en moeste daer omme liden pijn.
Doen maectic mi als een pilgherijm
Ende come al dus ghedoelt doer dlant,
Ende nam Platus metter[3] hant
Dat hi soude mijn behoeder sijn.

De jonghelinc.

Waer sidi, lieve vader mijn?
Comt tot hie[4], ghi moetse scouwen,
Die vol minnen ende vol trouwen

1) *Bat* of *bet* d.i. *meer*, *beter.* Zoo b.v. *bat maken* voor *verbeteren; eenigher sake te bat hebben* voor *ergens voordeel uit trekken* (eig. *het ergens beter door hebben*)*; bet af*, *bet in*, *bet voort*, *bet an* voor *wat verder*, *wat meer naar binnen*, *wat meer vooruit*, *wat dichter.*
2) *Mi dochte* d.i. *mij docht*, *ik vond dat* van *dincken.*
3) *Metter* d.i. *bij de.*
4) *Hie* d.i. *hier*, evenals *mee* voor *meer*, *ee* voor *eer* wordt aangetroffen: DE VRIES leest evenwel *hier.*

Haer herte tote miwaert draecht.
Het es recht dat si mi behaecht:
Si heeft soe vele doer[1] mi ghedaen.

De coninc.

Soe willicse met blider herten ontfaen.
Sijt willecome, Damiete wel scoene,
Ghi selt in Cecilien croene
Draghen boven al die leven.
Ic salse minen sone opgheven[2]
Ende ghi selt seker werden sijn wijf,
Want ic hebbe soe ouden lijf
Dat icse nemmeer ghedraghen en can.

Robbrecht.

Her coninc oem, bi sente Jan,
Esmoreit hi es[3] wel weert,
Hi wert een ridder wide[4] vermeert
Ende die de wapene wel hantiert:
Desen raet dunct mi goet ghevisiert[5],
Dat hi die crone van u ontfa.
Damiet, nu comt hier na,
Ghi selt werden jonge coninghinne.

De meester.

Hulpt Mamet, dat ic niet uut minen sinne
En come[6], dat verwondert mi.
O Esmoreit, edel ridder vri,
Die man brachte u in al dit verdriet.
Wat hi u segt, hine meines[7] niet:

1) *Doer* d.i. *om*, zie boven op vs. 573.
2) *Ic salse* (*de kroon*) *minen sone opgheven* d.i. *ik zal afstand doen ten behoeve van mijn zoon.*
3) *Es* d.i. eene samentrekking van *es des* (nam. *crone te gedraghene*), evenals *waes* voor *was des* in den *Rijmbijbel:* indien niet, zooals DE VRIES wil, moet worden veranderd: *ees.*
4) *Wide* d.i. *wijd* zooals in ons *wijdberoemd.*
5) *Ghevisierd:* zie op vs. 85.
6) *Uut minen sinne en come: uut sinen sinnen comen* beteekent zooveel als *ontsint worden* d.i. *krankzinnig worden.*
7) *Meines niet* d.i. *meint des niet*, *meent er niets van.* Zoo b.v. *Lantsloet* vs. 236:

Die menich spreect, hi en *menes* niet.

Hi hevet tuweert al valschen gront[1].
Ic cochte u jeghen[2] hem om dusent pont
Van finen goude, die ic hem gaf.

De jonghelinc.

Meester, nu secht mi daer af[3],
Hoe die saken gheleghen sijn.

De meester.

O Esmoreit, bi Apolijn,
Dies es leden achtien jaer
Dat ic quam ghereden daer,
Esmoreit, op die selve stede.
Nu hoert, wat die keitijf dede:
Daer soude hi u seker hebben versmoert,
Hi sprac tot u soe felle woert,
Dat ghi hem sijn rike sout ondergaen[4]:

1) *Gront:* KIL. verwijst naar *aerd*, *indoles*, *natura* (*karakter* dus) en vertaalt *quaden grond* door *mala mens*, *malus animus*, *mala indoles*, en *grond-argh* door *malitiosus*, *proclivis ad malitiam.* Een voorbeeld geeft de variant op vs. 715 van *M. Lp.* IV:

> Du hebs uut dinen bosen monde
> Mi ghestraft uut *quaden gronde;*

aangehaald wordt in het *Gloss.* in voce de volg. plaats uit HILDEGAERSBERCH:

> Hi is wijs, die hem voir schalcheit hoet,
> Ende salich diese niet en doet,
> Want si comt uut fellen *gronde;*

Vanden Heiligen Sacramente vander Nyeuwervaert (ed. VERWIJS) vs. 1174:

> Ter liefden mijnen zwagher, die goet *van gronde* es;

L. Sp. III Proloog bl. 14 vs. 27 vlg.:

> Die Gode ontsaghe (*vreesde*) *van gronde*
> En dade nemmermeere zonde,

waar *v.g.* te kennen geeft *in het gemoed*, *van binnen*, *inwendig* zooals DE VRIES zegt, die er bijvoegt, dat nog bij CATS en zijne tijdgenooten *grond* zeer gewoon was in den zin van *gemoed*, *karakter*, eig. *bodem des harten.*

2) *Jeghen:* zie boven op vs. 857. Van de uitdrukking *copen jeghen enen* voor *koopen van iemand* hebben wij in de tooneelstukken meer voorbeelden, b.v. alhier vs. 960, 987; *Drie daghe here* vs. 175 (verg. *Rijmb.* vs. 19634), ofschoon ze overigens zeldzaam schijnen. De zin kan niet twijfelachtig zijn, te minder daar *jeghen* in het Mnl. eene veel uitgebreider beteekenis had dan ons *tegen* thans heeft. Dat men ook zeide *copen jeghen* in den zin van ons *koopen tegen* (*dezen of dien prijs*) blijkt uit het *Gloss.* op den *L. Sp.*

3) *Daer - af* d.i. *daarvan:* zie op vs. 104.

4) *Ondergaen* d.i. *listig berooven van*, eig. *den toegang afsnijden.* Verg. *Rein.* vs. 395:

> Want Reinaert, die felle saghe,
> Was ghecropen dor die haghe,
> Ende hadde die porte *ondergaen.*

Ghi moeste hem emmer iet bestaen,
Dat hoerdic wel an sijn ghelaet.

De jonghelinc.

Meester, vertrect[1] mi alden staet,
Dies biddic u uter maten sere,
Want ic sta al buten kere[2],
Dat ic die waerheit niet en weet,
Die mijnre moeder dat groete leet
Ende mi dien lachter mocht anedoen.

De meester.

O Esmoreit, bi Mahoen,
Het heeft ghedaen die selve man.
Bi minen god Tervogan,
Hi soude u hebben ghenomen dlijf,
Want hi vermaets hem[3] die keitijf.
Ic hoeret ende sprac hem aen
Ende seide hem het ware quaet ghedaen,
Want hi soude doden den jongen vooght[4],
Alsoe dat ic u jeghen hem cocht
Om dusent pont van goude roet.

De jonghelinc.

Bi den here die mi gheboet,
Die ondaet sal ghewroken sijn,

'Het voorz. *onder* - zegt HUYD. *Stoke* I bl. 92 - voegt zich voor velerhande ww., die de middelen aanduiden, waardoor men iemand iets behendelijk weet af te winnen.' STOKE zelf zegt I vs. 845:

> Want Hughe Capet, Grave van Parijs,
> De (*die*) moghende was ende seer wijs,
> *Onderghinc* hem die crone;

andere dergelijke composita zijn: *onderdringhen* (b.v. iemand den weg); *onderroien* (*onderroeien*)*; onderrennen; onderloopen; onderrijden; ondermieden* (*onderhuren*)*; ondergraven; onderkoopen; onderkruipen; ondermijnen*, enz. enz.

1) *Vertrect:* zie op vs. 164.
2) *Buten kere:* zie op vs. 357.
3) *Vermaets hem* van *hem vermeten*, onvolm. tijd *vermat*, d.i. *zich verstouten*, *zich onderwinden*, met den tweeden nvl geconstrueerd.
4) *Vooght* d.i. *heer*, verg. vs. 186. Wij hebben daarvoor thans *jonge heer.*

Eer ic sal eten of drincken wijn.
Nu moetti uwen indach[1] doen.
Waer sidi vader, hoghe baroen,
Ende Robberecht die moerdenaer?

Robbrecht.

Bi den here, dan es niet waer!
Esmoreit, neve mijn,
Ic hebbe oit[2] goet ende ghetrouwe gesijn,
In was noit moerdenaer no verrader.

De jonghelinc.

Swijt, pute soene[3], het es noch quader[4]

1) *Indach doen* d.i. *sterven*, verg. vs. 994:

> Ghi selt nu *hebben* uwen *doemsdach.*

Terecht zegt VERWIJS *Bloeml. Gloss.*, dat het woord *indach* uit *ind* (*einde*) en *dach* is samengesteld, en verwijst HOFFMANN naar het Mhgd. *endetac* en het Ohgd. *endidago*, welk laatste woord ook (GRIMM *Gramm.* II bl. 447) *dies mortis* beteekent, maar met 't Mnl. *andach* (*de achtste dag na een kerkelijk feest*, *de laatste dag der octaaf*) is het echter niet gelijk te stellen, zie *Mnl. Wb.* in voce. *Indach* is dus *eind-dag*, maar wordt voor *einde*, *dood* (zie op vs. 174 over *fijn doen*, gebruikt evenals *doemsdach*, b.v. *Wal.* vs. 3842:

> ..... Bi mire trouwe
> Gheift hi u meer enen slach
> Daer an leecht sijn *domesdach* (*dood*)*;*

Renout vs. 704, enz. enz. Aardig is de uitdrukking in *Heil. Sacr.* vs. 432:

> Gaet Macharius dus te wercke,
> Wi mochten wel *sijn endelvers lesen*,

d.i. *dan zouden we zijn eind-vers* (*lijkmis*) *wel kunnen lezen.*

2) *Oit* d.i. *altijd.*

3) *Pute soene* d.i. *hoerenkind. Pute* is *lichtekooi* vs. 363, v.w. *putertiere* d.i. *hoerachtig; putier* of *pautenier* d.i. *hoerenjager* (het eerste komt ook voor als *boel*), evenals *putesone* en *hoerensone* een zeer gewoon scheldwoord in de middeleeuwen. Verg. verder de *Aant.* op MAERL. *Sp. H.* van CLIGN. en STEENW. p. 141, waarin o.a. de plaats van SPIEGHEL (*Hertsp.* VI vs. 493) wordt aangehaald:

> Vol misverstand, vol zond, trots, gulzich, en *putierigh.*

Ik voeg er bij, dat in het Mnl. *putertier* behalve *hoerachtig* ook *gemeen*, *liederlijk*, zelfs *lastig* beteekende, zie *Heil. Sacr. Gloss.*

4) *Het es noch quader die ondaet* enz. 'Deze zelfde wijze van spreken was allergemeenst onder de dichters van dien tijd. Te weeten: zij plaatsten de voornaamwoorden Hij en Zij (we mogen er bijvoegen Het) bij het werkwoord; en vervolgends de Naamen (van persoon of zaak), genoegsaam altijd in 't begin van het volgende Vaars:' HUYD. *Stoke* I bl. 226, III bl. 162, alwaar tal van voorbeelden; CLIGN. *Voorrede voor den Teuthon.* bl. LIX vlgg; BORMANS *St. Christ.* bl. 83 en 403.

Die ondaet die ghi hebdt ghewracht:
Hoe quam dat nie in u ghedacht
Te vercopen uwes selfs gheboren bloet[1],
Ende maket[2] minen vader vroet
Dat mijn moeder hadde ghedaen?

Robbrecht.

Daer willic in een crijt voer gaen[3],
Esmoreit wel coene wigant,
Es hier enech man int dlant
Die mi dat wilt tien an[4].

De meester.

Swijt al stille, quaet tiran[5],
Ghi soutten hebben doot ghesteken,
En haddi mi niet hoeren spreken,
Daer ic ten aenganghe[6] quam gereden.

1) *Uwes selfs gheboren bloet* wordt door SERRURE vertaald: *celui que les liens du sang vous attachaient si étroitement.*
2) *Ende maket* enz. d.i. *ende ghi maket* enz., verg. op vs. 243.
3) *In een crijt gaen* d.i. *een tweegevecht bestaan. Crijt* is *kampplaats*, aldus genoemd niet naar *krijt* (*creta*), als zoude het een 'perk met *krijt* afgeteekend' te kennen geven, maar naar *kring*, omdat 'als de tweestrijd zoude aangaan in den kring, er niemand binnen mocht blijven dan die daartoe benoemd waren, of zelfs in beslooten perk gestreeden hadden' (HUYD. *Stoke* III bl. 287), omdat men dus duelleerde in besloten kring. Men vocht op de *heide*, op het *zand*, in het *gras*, en perkte de ruimte zoo af, dat men deed

   Staken in die aerde slaen,

   en

   Men deder *corden* ommegaen.

   HUYD. merkt te recht op, dat een krijten streep minder doelmatig zou zijn geweest, aangezien men niet op een *houten vloer* en nog veel minder op de *steenen* kampte.
   Uitdrukkingen als *comen* en *vallen* en *daghen in een crijt* zijn zeer gewoon.
4) *Tien an* d.i. *aantijgen*, vs. 389.
5) *Tiran* d.i. *onverlaat.* Zoo wordt b.v. Goliat genoemd *Rijmb.* vs. 9182 en anderen; in *Aesopet* Fab. LII staan *een recht man* en *een valsch tyrant* tegenover elkaâr.
6) *Ten aenganghe* d.i. *onverwachts*, *onvoorziens.* '*T.a. comen* is *juist aankomen als men iets zal gaan doen*, oorspronkelijk met het bijdenkbeeld, dat die verschijning tot een goed of kwaad voorteeken verstrekte:' *Mnl. Wb.*

Ic en was nie soe wel te vreden
Als dat icken jeghen u cochte om gelt.
Ic gaeft u al onghetelt
In een foertsier[1], was yvorijn.
Noch soude ment vinden in uwe scrijn[2]:
Daer willic onder setten[3] mijn lijf.

De jonghelinc.

Ay mi, Robberecht, fel keitijf!
Met rechte ic u wel haten mach.
Ghi selt nu hebben uwen doemsdach,
Al die werelt en holpe u niet.

Robbrecht hanct men hier.

De jonghelinc noch.

Aldus eest menechwerf ghesciet:
Quade werken comen te quaden loene,
Maer reine herten spannen croene,
Die vol doeghden sijn ende vol trouwen.
Daer omme radic, heren ende vrouwen,
Dat ghi u herte in doeghden stelt,
So wordi in dinde met gode verseilt[4]
Daer boven in den hoghen troene,
Daer die ingelen singhen scoene:

1) *Foertsier* d.i. *kist*, *kast*, groot en klein, tot berging van een of ander dienende: *Ferg.* vs. 51 vlgg.:

> Die cnapen sprongen op ter vaert;
> Elc sadelde syns heren paert,
> Ende torsten hare somers (*lastdieren*) sciere
> Ende worper op hare *fortsiere;*

vs. 964 vlg.:

> Die jonckfrouwe liep in hare waerde (*garderobe*)
> In ene camere tenen *fortsiere*
> Ende traker ute die cleder diere.

2) *Scrijn* d.i. *kast*, v.d. *schrijnwerker*, ook *koffer: Floris* vs. 1821:

> Sijn orse ende sijn someren dede hi ontschepen,
> Sijn *scrinen*, sijn male te lande slepen;

verg. *Limb. Gloss.*

3) *Onder setten:* zie op vs. 342.

4) *Verseilt* d.i. *vereenigd* van *versellen.*

Dies onne ons[1] die hemelsche vader!
Nu seght Amen alle gader.

A m e n .

D e m e e s t e r .

God, die neme ons allen in hoede.
Nu hoert, ghi wise ende ghi vroede:
Hier soe moghdi merken ende verstaen,
Hoe Esmoreit ene wrake heeft ghedaen
Over[2] Robbrecht sinen neve al hier ter stede.
Elc blive sittene in sinen vrede[3],
Niemen en wille thuusweert gaen:
Ende sotheit[4] sal men u spelen gaen
Die cort sal sijn, doe ic u weten.
Wie hongher heeft, hi mach gaen eten,
Ende gaet alle dien graet[5] neder.
Genoeghet u, soe comt alle mergen weder.

Hier beghint die sotternie.

H i e r b e g h i n t d w i j f .

Hem! seght hem! god hebs al deel[6]!

1) *Dies onne ons.* Het ww. *onnen*, *an*, *onnen* wordt geconstrueerd met den tweeden nvl der zaak en den derden des persoons.
2) *Over* d.i. *op. Wrake doen* d.i. (zie op vs. 174) *wraak nemen*, *zich wreken*, komt ook voor met *ane* en *op* van den persoon op wien. Het Mnl. *wreken*, *wrac*, *wraken*, *gewroken* heeft zoowel den tweeden als den vierden nvl der zaak waarover.
3) *Vrede. In sinen vrede* d.i. *rustig*, *op zijn gemak.*
4) *Sotheit* d.i. *klucht.* De woorden op - *heid* waren in het Mnl. talrijker dan in het Nnl. naar het schijnt, en vele hadden, gelijk *starcheit*, *siecheit*, *verstannesheit*, *droocheit*, *sierheit* enz. bewijzen, eene niet uitsluitend abstracte beteekenis, zooals tegenwoordig verreweg de meeste. Verg. BRILL *Nederl. Spraakl.* § 51 n°. 3 en CLIGN. *Bijdr.* bl. 312 vlg.
5) *Graet* d.i. *trap: Floris* vs. 2891:

> ‘Nemet’, seit hi, ‘dese rosen ende gaet
> Ten torre ende clemt den hoochsten *graet*,
> Tes ghi comt ten hoochsten vloere’ enz.

6) *Hebs - deel. Deel hebben* wordt *Heil. Sacr. Gloss.* verklaard door *een part spelen in iets*, blijkbaar juist, verg. vs. 896:

> .... Kee, de duvel *hebs deel:*
> Dit gaet ymmers niet wel te wercke;

verder *Buskenblaser* vs. 110:

> Entrouwen, dies *hebbe* die duvel *deel*,
> Hebdi tgheelt hier omme ghegheven?

God hebs deel is een vloek, door de wisseling van God en Duivel, naar mij toeschijnt, verbasterd.

Ic wil gaen driven mijn riveel[1)]
Met minen suete lieve int gras.
Hets lanc leden dat ic met hem niet en was.
Hem! seght, hem! waer sidi, Lippijn?

Lippijn.

Ic ben hier, wat saelt sijn?

Sijn wijf.

Lippijn, ghi moet gaen halen borre[2)] ende vier,
Ende ic sal wedercomen scier[3)]
Ende bringhen ons iet dat wi selen eten.

Lippijn.

Bi der doot ons heren, ghi selet vergheten,
Ghi pleeght soe dicwile lange te merren.

Sijn wijf.

Wat, Lippijn, ghi en moghet u niet erren[4)],
Want ic hebbe dicwile vele te doene:
Eer ic ghehoere mine sermoene,
Soe vallet[5)] hoghe op den dach,

1) *Driven - riveel:* zie *Esmoreit* vs. 317 over *driven. Riveel* d.i. '*blijdschap*, *vreugde*, meer bepaaldelijk ook een *vrolijk* en *blijd gejuich*, v.d. *sonder riveel sijn* d.i. *mismoedig zijn*, *treuren:*' CLIGN. *Bijdr.* bl. 303.

2) *Borre* d.i. *water*, verg. vs. 25 en 167. Voor *bor* of *borren* komt ook voor *born* of *borne*, het tegenwoordige *bron.* JONCKBLOET teekent *Spec.* bl. 100 aan, dat ook *fontein* oudtijds voor *water* werd gebruikt, zoo b.v. *Rein.* Boek II (ed. WILLEMS) vs. 6912:

> Vier grote togen, ende ooc niet min,
> Scoonre *fonteinen* hi daar na dranc.

3) *Scier* d.i. *schie*(*r*)*lijk.*

4) *Erren* d.i. *vertoornen* volgens *Teuthon. Vererren* beteekent hetzelfde; *erre* is *boos*, *gram* en *erscap* zooveel als *gramschap.*

5) *Vallet* d.i. *wordt. Vallen* in den zin van *worden*, zelfs van *zijn*, hebben wij nog b.v. in *het valt zwaar*, *het valt op dit of dat uur*, *hij valt wat lui*, en vroeger was het zeer gewoon. HOOFT heeft *hachelijk en wanvoegelijk vallen* voor *h. en w. zijn;* BRANDT van het Palamedes-proces sprekend zegt van Schout Heer Jan ten Grootenhuis dat hij *zacht viel* d.i. *niet streng was;* VONDEL getuigt van zeker werk, dat het *overal even heerlijk viel;* en, nog vroeger, BOENDALE spreekt van eene vrouw, die *ongave valt* d.i. *slecht is* enz. enz. Het vers beteekent dus: *dan is de dag al een heel eind heen*, *dan is het al vrij laat.*

Ende eer ic ten vleeschuus[1] comen mach,
Soe copic oec gherne goeden coep,
Dan so moetic beiden tot den loop
Es ghedaen vanden bedranghe:
Alsoe comet toe[2], dat ic merre soe langhe,
Goede Lippijn, ghi moetet al weten.

L i p p i j n .

Awarijt[3], ghi souwes mi vele ontmeten,
Ende ic en weter wat toe segghen.
Gaet henen, ic sal ons vier anleggen!
Ende halen borre ende scueren den pot,
Want alsoe moet mi hulpen god,
Ic hebbe mi oeit te slavernien geset[4].

1) *Vleeschuus* d.i. *vleeschhal.*
2) *Comet toe* van *toecomen* d.i. *gebeuren. Toecomen* kan als het passief worden aangemerkt van *toebringhen* d.i. *tot stand brengen*, *veroorzaken: L. Sp. Gloss.*
3) *Awarijt* d.i. *waarachtig* en is hetzelfde als *ewaerheit* d.i. *in waarheid.*
Ontmeten d.i. *bedriegen.* KIL. heeft *fallere mensura*, *inique metiri*, eig. dus *met eene valsche maat meten.* BLOMMAERT *Ovl. Ged.* III bl. 81 vs. 569:

> Die den andren sijn erve *ontmet*
> Of palen uuttrecht oft verset, enz. enz.;

KAUSLER *Denkm.* III bl. 98:

> Die ontweecht ons, die *ontmeet*,

welke regel door hem bl. 447 wordt verklaard door *der entwiegt*, *der entmisst uns* d.h. *dieser wiegt*, *misst uns falsch*, *zu wenig.*
4) *Te slavernien gheset. Hem setten te* is niet alleen ons tegenwoordige *zich zetten tot iets* d.i. *zich onverdeeld ergens aan toewijden*, maar ook *zich wenden tot*, *zich begeven in*, verg. *Rijmb.* vs. 26315:

> Die Joeden seiden: 'Hets onse wet:
> Die *hem* verheft, ende *daer toe set*,
> Dat hi hem Gods Sone wille maken
> Verdient die doot in waren saken;

elders: *setten hem ten kere* d.i. *teruggaan*, trouwens deze laatste beteekenis kennen wij ook nog in uitdrukkingen als *iemand zet zich tot deugd*, *tot werkzaamheid* enz. enz.

Sijn wijf.

Goede Lippijn, wast die scotelen met
Ende kerijt[1] ons den vloer scoene.

Lippijn.

Goede, nu hoert, dat u god loene!
Ende mer daer bi niet. Al hebbic al mijn dage
Gheweest uwe aerme slave,
Mi dunct ic moetse noch sijn al mijn leven.

Sijn wijf.

Swijt, god moet u lachter[2] geven,
Dat ghi soe langhe leeft, dats mi leet.

En es dit niet een scoen bescheet[3]?
Waer mach hi merren, mijns herten druut[4]?
Het gheet hem al te galgen uut[5],
Dat hi mi al dus te vondelinge set.

Haer lief.

Minnekijn, hets messelijc[6] wat mi let:
Hebdi daer gheweest herde lange?

Lippijns wijf.

Jaic, mijn herte es soe wranghe[7],

1) *Kerijt* d.i. *veeg* van *keren* of *kerien* d.i. volgen *Teuthon. schubben*, *veghen*, *reyn maken.*
2) *Lachter:* zie op *Esm.* vs. 512.
3) *Bescheet* d.i. *beschikking.* De aanminnige echtgenoote heeft haar man aan het werk gezet en roept nu met de gedachte aan haar minnaar mistroostig uit: 'is het niet eene kostelijke afspraak? waar blijft nu mijns herten druut?'
4) *Druut* d.i. *vriend.* Eigenlijk beteekent het *getrouwe*, maar uit de samenvoeging *druyt ende vriendt* bij KIL. blijkt, dat het van *fidelis* tot *amicus* is overgegaan. Verg. vooral *Wap. Mart. Gloss.* en *Marieken van Nijmegen* (1854) bl. 54.
5) *Gheet - uut* d.i. *loopt - uit.*
6) *Messelijc* d.i. *velerlei*, *velerhande*, *verschillend.* DE JAGER *Taalk. Mag.* IV bl. 350 vlgg. haalt vele plaatsen aan, waarin van *messelike lande*, *messelike tonghe* (*tale*), *messelike dinghe* sprake is. Behalve de genoemde heeft het woord ook den zin van *onzeker*, *mogelijk*, *wisselvallig*, *gevaarlijk*, waarvan t.a.pl. voorbeelden. Verg. *M. Lp. Gloss.*
Let d.i. (*deert*) van *letten.*
7) *Wranghe* d.i. *bang*, zie HOFFMANN *Hor. Belg.* VI *Gloss.* VERWIJS *Ned. Klass.* II bl. 1 n°. 3 merkt op, dat het eigenlijk wordt gebezigd van iets dat den mond samenwringt of samentrekt, en v.d. overdrachtelijk voor *akelig*, *wreed* ook wel (III bl. 15 n°. 8) *zuur*, *stuursch.* Verg. *Uitlegkundig Woordenboek op Hooft* in voce.

Dat ic u soe langen niet en sach.

Haer lief.

Laet ons gaen drinken een goet gelach,
Mijn uutvercoren minnekijn,
Wi selen noch tavont met vrouden sijn
Lichteleec. Nu comt hier naer!

Lippijn.

O wi, here, es dat waer?
Bi gode, ic hebs ghenoech gesien,
Want si leet metten bloeten knien
Ende hi esser tusschen gecropen;
Bi der doot ons heren, hi esser in geslopen,
Siet, met deser hoeren, ende geeft[1] mi te verstane
Dat si te messen pleght te gane,
Ende leet ende droeylt[2] met enen anderen man
Ende maect van mi enen pol her Jan[3].
Si seet, si gheet int vleeschuus:
Bi sente Jan, ic sal haer dit abuus

1) *Ende gheeft* namelijk *si.* Zie op *Esm.* vs. 243.
2) *Droeylt.* d.i. van *drollen*: KIL. *facetum et laetum se exhibere* dus *pret maken*, van het oude *drol* d.i. *vroolijke snaak*, waarover verg. KIL., niet van *druylen* d.i. *suggredi*, *latenter sive clam ire* dus *sluipen*, waarvan *druiloor.*
3) *Pol her Jan:* hierbij teekent HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. 217 aan: 'und macht aus mir einen Hurenwirrh, Herrn Jan, der also anderen sein Weib preisgiebt - vielleicht eine sprichwörtliche Redensart:' *pol* zou dan zooveel zeggen als *boel* en *Jan* 'ein gewöhnlicher Name, der in vielen Redensarten angebracht wird,' als *Jan en alle man*, *Jan Rap* en dergelijke; VERWIJS *Bloeml. Gloss.* vermoedt, dat de uitdrukking aan de eene of andere klucht is ontleend en tot een spreekwoord geworden, waarvan de zin ons is ontgaan. Ik geloof geen van beide, immers ook het Fransch noemt *Jean: celui à qui sa femme fait porter des cornes*, evenals *Jeannin*, waarbij LITTRÉ in voce het volgende versje aanhaalt:

> Ci-git maître Antoine Guillin,
> Qui de trois femmes fut Jeannin;
> Et, si la mort ne l'eût grippé,
> Sans cesse Jeannin eût été.

Verg. almede DU CANGE'S *Glossarium* in voce *Joannes*, ofschoon men naar den mij onbekenden oorsprong der zegswijze ook daar vruchteloos zal zoeken.

Noch tavont tongoede[1] maken.
Canic an enen stoc gheraken,
Ic sal haer touwen[2] soe haer vel,
Dat haer rouwen sal dit spel,
Dat si met hem heeft bedreven.

De comere.

[3]

Wat, Lippijn! god moet u goeden dach geven.
Hoe steet met u? hoe sidi te ghemake[4]?

Lippijn.

Ey, Trise! ic woude mi therte brake
Van groten rouwe die ic drive.
Ic en hadt nemmermeer minen wive
Betrout[5], dat si mi heeft ghedaen.

1) *Tongoede: ongoed:* KIL. *slecht*, *verkeerd; tongoede maken* vertaalt hij door *inutile reddere*, *adimere usum* d.i. *verijdelen*, *nutteloos maken. L. Sp.* I 6 vs. 9:

> En dade des ynghels (d.i. *onzes beschermengels*) hoede,
> Hi (d.i. *de duivel*) *maecte* ons *tongoede*
> Lijf ende ziel, enz. enz.

Lippijn zegt, dat hij nog denzelfden avond een einde zal maken aan de fopperij, d.i. zijne vrouw haar gedrag zal betaald zetten, zooals VERWIJS *Bloeml. Gloss.* vertaalt.

2) *Touwen* d.i. *slaan. De huit met slagen touwen* heeft VONDEL *Batav. Gebr.* vs. 466, verg. HUYD. *Proeve* I bl. 282 vlgg. en *Floris Gloss.* in voce.

3) *Comere* d.i. *petemoei*, het Fransche *commère*, vs. 148 uitgedrukt door *ghevadere*, verg. V. VLOTEN *Het Nederlandsche Kluchtspel* bl. 18.

4) *Te gemake: ghemac* d.i. *rust*, *Carel* vs. 572:

> In late niemen met *ghemake*
> Den riken no den armen;

v.w. *ghemakelike* d.i. *rustig*, *Floris* vs. 2017:

> Si traken ter herberghen ende bleven den nacht
> *Ghemakelike* metten goeden man;

verder: *met ghemake laten* d.i. *in vrede laten*, ook *missum facere; te ghemake doen* d.i. *laten uitrusten; tuwen ghemake* d.i. *tot uwen dienst; te ghemake sijn* d.i. *tevreden zijn; vrede ende ghemac*, *vreugde ende ghemac*, en derg.
Te ghemake d.i. *in zijn schik;* de vraag zal dus beteekenen: *hoe zijt gij te moede? hoe zijt gij gemutst?* Verg. de *Gloss.* van *Rijmb.*, *Limb.* en *St. Christ.*

5) *Betrout* d.i. *verdacht* van *betrouwen* d.i. *vertrouwen* in goede en slechte beteekenis, ongeveer als ons *achter iemand zoeken. M. Lp.* IV vs. 1636:

> Dat eerste is, lichtelic te *betruwen* (*verdenken*)
> Dat vrouwen draghen in den sin;
> Daer om so wilt die ghecken scuwen
> Ende den wisen u eer *betruwen* (*toevertrouwen*).

De comere.

Lippijn, nu doet mi verstaen,
Hoe ende oec in wat manieren?

Lippijn.

Dies ic mi eweleec moet scofieren[1]:
Si leget ende droeylt met enen anderen man.

De comere.

Awarijt, dats een dinc dat ic niet en can
Gheloeven van uwen wive:
Ic kinse alsoe reine van live,
Si en daets om al die werelt niet.

Lippijn.

Dat een man met sinen ogen siet
Dats hem nochtan quaet tongheven[2].

De comere.

Lippijn, alsoe moetic met eren leven,
Bi sien es die meneghe[3] bedroghen.

Lippijn.

Wat, neen, dit en es niet gheloghen,
Want ic hebse selve ghesien
Ligghen metten bloeten knien
Ende gingen[4] hem beide te werke stellen.

De comere.

Wat, Lippijn, dat en soudi niet vertellen,
U wijf waer daer bi gheonneert:
U ogen sijn al verkeert

1) *Scofieren* (*hem*) d.i. *schamen* (*zich*), verg. *Esm.* vs. 90.
2) *Ongheven* d.i. *uit het hoofd praten. Ongheven* of *ontgheven* (alleen het laatste komt bij KIL. voor) beteekent eig. *wegnemen*, v.d. zoowel *ontraden* als *ontpraten: Rubben* vs. 224. *Zich ontgeven* d.i. *laten varen*, *uit het hoofd zetten*: HOOFT *Tac.* 267 20: Wij ons de waan *ontgeeven* moogen.
3) *Die meneghe:* zie op *Esm.* vs. 556.
4) *Ende ghingen* nam. *si:* zie boven vs. 53.

Van drincken ende van ouden dagen.
Goede Lippijn, en wilt des niet ghewagen:
U wijf waer daer bi gescent.

L i p p i j n .

Wat duvel, seldi mi maken blent
Van dingen die ic selve sach?
Ic sach dat si averecht[1)] lach
Ende hi raepter op haer slippen.

D e c o m e r e .

Ey swijt, goede Lippijn,
En was anders niet dan u dochte[2)].
En hoerde ghi noit seggen van alfsgedrochte[3)]
Dat die liede pleghet te bedrieghen?

1) *Averecht* d.i. *op den rug.* Van *ave*, *af* en *recht* - voegt VERWIJS *Bloeml. Gloss.* er bij - zoodat de dubbele *r* (in HOFFMANN'S uitgave) eene verkeerde spelling is: in het Handschrift staat dan ook slechts éene *r.*
2) *Dochte* d.i. *toescheen* v. *dinken.* De comere zegt, dat er niets anders was dan hem toescheen of voorkwam d.i. dan hij droomde, dus dat hij iets had gezien in zijne verbeelding, dat echter niet werkelijk had plaats gehad.
3) *Alfsgedrochte* d.i. *elvenbedrog.* Broeder GHERAERT vertelt in zijne *Natuurkunde van het Geheel-Al* (ed. CLARISSE), dat er in de lucht *duvele* zijn en (vs. 719):

Coubouten, *alven*, nickers, maren,

die, behalve dat zij (vs. 710)

Doen den mensche dicken vrucht,

hem ook 'beguichelen, door hem dingen voor te spiegelen, die niet bestaan, doorgaans met kwade oogmerken', verg. Mr. L.PH.C.V.D. BERGH *Proeve van een kritisch Wb. der Ned. Mythologie* in voce *alven.* MAERLANT houdt het er voor, dat de alven gevallen engelen zijn, die op hunne beurt den mensch ten val zoeken te brengen door hem 'bede wakende ende in drome' te verleiden, zoodat hij - gelijk het vs. 114 wordt gezegd -

. . . . . hem selven niet en kint

en als met blindheid is geslagen. Zoo'n kwelgeest, *alf* of *alvin*, zou dan den armen Lippijn door zinsbegoocheling misleid en zijn 'ghesichte al ontstelt' hebben.
Gedroch en *gedrochte* d.i. *bedrog*, *fantasma*, *Rijmb.* vs. 26856:

Maer het dochten sijn *ghedroch*,

maar de *Hist. Schol.* heeft: et visa sunt ante eos sicut deliramentum verba haec; vs. 23895, waar sprake is van Jezus' wandeling op het water:

Vervaerd waren die jongers doch
Ende hildent over een *ghedroch.*

Verg. het *Gloss.* en dat op *Beatr.* en KIL., die er bijvoegt, dat het woord afkomt van *drieghen* d.i. *fallere.*

De viant[1] geeft luttel om een lieghen
Om toren[2] te maken tusschen man ende wijf.
Ic wilder over setten[3] mijn lijf,
En waest niet een elvinne dat ghi saecht.

Lippijn.

Wat duvel, heeft god die werelt gheplaecht
Met alven ende met elvinnen?
En soudic dan mijn wijf niet kinnen?
Dat ware emmer een messeleec dinc.
Ic sach dat si met hem ginc,
Hi namse in sinen aerm ende tracse naer.

De comere.

Lippijn, loghen en was noit waer:
Daer toe kinnic te wel u wijf,
Want si heeft alsoe reine lijf,
Si en daets om al de werelt niet van goude roet.
Maer dalfsghedrochte es alsoe groet,
Dat den menegen maect soe blint,
Dat hi hem selven niet en kint,
Hoe soude hi dan enen andren ghekinnen?

Lippijn.

Bi der doot ons heren, ghi maect mi al uuten zinnen[4].
Wat duvel, es mi nu gesciet?
Benic blint ende en sie ic niet?
Des wonders ghelijc en sagic nie,
Ende ic sie wel alle dese lie
Die hier sitten al omtrent:
Entrouwen, soe en benic al niet[5] blint,
Al soudijs mi gherne maken vroet.

1) *Viant* d.i. *duivel*, het Eng. *fiend*, zie *L. Sp. Gloss.*
2) *Toren* d.i. *verdriet*, hier blijkbaar *ongenoegen.*
3) *Over setten*, zie op *Esm.* vs. 342.
4) *Uuten zinnen* d.i. *krankzinnig*, waarvoor *Esm.* vs. 160 *ontsint.*
5) *Al niet* d.i. *geheel niet.*

De comere.

Lippijn, wetti[1] wat ghi doet?
Ic biddu dat ghijs nemmermeer en segt
Ende ghi u wijf met eren dect.
Het es ene elvinne die u quelt,
Si heeft u ghesichte al ontstelt,
U ogen staen al ontset.

Lippijn.

Ey goede, eest dat, dat mi let[2]?
Mi dochte emmer dat icse sach.

De comere.

Het was ene elvinne dat daer lach:
Dat willic u sweren op een cruus.
U wijf sit noch in haer huus:
Dat willic wedden om een bier[3].

Lippijn.

Ende si hiet[4] mi gaen halen borre ende vier,
Si seide, si soude gaen om eten.

De comere.

Wat, Lippijn, wildi die waerheit weten,
Soe sidi seker te male verleidt:
Ene elvinne heeft haer nette gespreidt,
Dat sie ic wel, om u te vaen.
Comt met mi, wi selen voer u dore gaen:
U wijf sit noch bi haren viere.

1) *Wetti* d.i. *weet gij*, zie op *Esm.* vs. 421.
2) *Let* van *letten* d.i. *deren: Lorr.* I vs. 956:

> Ic en weet niet wat haer *let;*

Ferg. vs. 4911:

> Wi souden enen ridder oversetten,
> In die see wilden (*wilden hem*) wi niet *letten.*

Voor *letsel* werd Mnl. ook *lette* gebruikt, *Rijmb. Gloss.*
3) *Een bier* d.i. *een kan bier.* 'Zeer dikwijls' zegt OUDEMANS *Wb. Bred.* in voce *bier* - leest men in de oude kluchten van *een bier*, *twee bier*, *een half bier*, *zes bier* enz., zoodat dit woord eene zekere maat en waarschijnlijk eene kan zal hebben beteekend;' BRED. *Van de Koe* bl. 6:

> Hoe staet de Rekeningh? laet sien, een, twee, dry, dats vier,
> Een Vaentje voor 't licht, een Vaan voor 't huys, en noch *een bier.*

4) *Hiet* van *heeten* d.i. *bevelen:* KIL. in voce.

Lippijn.

Wat! benic droncken van den biere,
Ochte vlieghen dalve achter straten[1)]?

De comere.

Wat, ghevadere[2)]! en moghdi ons niet in laten?

Lippijns wijf.

Wet key[3)], jaic, wie es daer?

1) *Achter straten* d.i. *door de straat*, b.v. *Vanden Lande van Oversee* vs. 78:

> Zi dadent (nam. '*t crucifix*) *achter straten* slepen;

Ferg. vs. 725 wordt verhaald, dat Ferguut niemand om huisvesting verzocht, maar zijns weegs ging

> . . . . Stille alse een muus
> *Achter straten*, sijn spere upheven;

als de engel Gabriël de maagd Maria zoekt, vraagt de dichter van *V.d. L.O.H.* vs. 165:

> Vant hi Marien ten venstren staen?
> Vant hise *achter straten* gaen?

Insgelijks 'schreven voor *het land doorloopen* onze ouden veelal *achter lande loopen*, *varen*, *rijden* enz., al hetwelk aanduidt *het land op deze* of *gene wijze doortrekken*': CLIGN. *Bijdr.* bl. 362; verder komen voor: *achter woude; a. velde; a. werelden; a. bosschen ende hagen; a. Vrieslant; a. Rome; a. hove* enz. enz.; zie *Rijmb. Gloss.:* HUYD. *Stoke* II bl. 20; DE JAGER *Lat. Versch.* bl. 159 vlg.; *Mnl. Wb.* enz.
Achter in gelijke beteekenis komt nog voor bij CATS *Spieg. v.d. O. en N. Tijd:*

> Och! hoe ben ick nu bekladt
> Van te drillen door de stadt;
> Och! hoe ben ick nu begaet
> Van te loopen *achter straet;*

en in de *Reys-lesse:*

> .... die wil reysen *achter lant*,
> Die hebbe munte byder hant;

Verg. *Wb. Hooft* in voce *achter.* 'Thans is alleen *achterwege* overgebleven, ofschoon in een reeds vroeger gewijzigden zin, die echter alleen uit de oude opvatting te verklaren is. *Achterwege blijven* is eig. *hier of daar op den weg blijven*, dus: *niet ter bestemder plaatse verschijnen*, *wegblijven; achterwege laten*, *op weg laten staan*, *laten varen*, *weglaten*': *Mnl. Wb.*

2) *Ghevadere*, zie boven op vs. 63.

3) *Key* d.i. *Kristus.* Een andere vorm van dien basterdvloek is *Wetecree* d.i. *wete Kristus*, *sciat Christus*, *Ferg.* vs. 1017 (waar het behoort te worden hersteld), 2019, 3375, 3506, waar overal prof. VISSCHER vertaalt *weetniet*, *dwaas*, hetgeen hij op dit stuk wel zich zelven had mogen toevoegen. *Key* werd later eenvoudig *Ké*, HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. 252. Verg. DE VRIES *Mnl. Taalz.* bl. 166.

De comere.

Wat, Lippijn, en seidic u niet waer?

Lippijn.

Benedijste god van hemelrijc,
Soe en saghic noit des wonders ghelijc.
Ic sie wel, die scouwen[1] die sijn mijn.

De comere.

Wat seidic u, lieve Lippijn?
Maer ghi en woudes niet wesen vroet.
Mijn gevadere es ghetrouwe ende goet,
Al soudier gerne een hoere af maken.

Lippijns wijf.

God gheve hem ramp in sine kaken!
Heeft hi hem van mi dies beclaecht?

De comere.

Jay, ende dat ghi bi enen anderen man laecht:
Dies heeft hi mi ghedaen een beclach.

Lippijn.

Awarijt, mi dochte dat ict sach,
Maer ic laets mi nu ghenoeghen[2]:
Trise caent wel in beste voegen.
Maer al hadt mi mijn lijf ghedaen[3],

1) *Scouwen* van *scout* d.i. *schuld.* HOFFMANN t.a.pl. GLOSS. vertaalt *scouwe* door *Gesicht*, *das was man sicht*, *die Erscheinung;* VERWIJS *Bloeml. Gloss.* door *gezicht*, *verschijning;* V. VLOTEN *Ned. Kluchtsp.* bl. 18 door *schuld*, hetgeen mij lettende op *Rubben* vs. 199:

> Latic mi dan den duvel bedrieghen!
> En hebbic die nachte niet ghetelt,
> Soe hebbic mijn herte om niet ghequelt,
> Soe sijn die *scouden* al gader mijn;

de ware verklaring dunkt: verg. *Gloriant* vs. 1056.

2) *Laets mi - ghenoeghen. Ghenoeghen* intr. met den derden nval d.i. *genoeg zijn*, *voldoen; hem laten ghenoeghen* d.i. *zich vergenoegen*, *te vreden zijn; genouch* (of *ghenoech*) *doen* met den tweeden nval der zaak en den derden des persoons d.i. *iemand omtrent iets voldoen*, zie *L. Sp.* en *St. Christ. Gloss.*

3) Deze regel beteekent: *maar alsof ik zelf het me had gedaan; alsof ik zelf* d.i. *mijn persoon*, *het me had bevolen.* Dat *al* in het Mnl., gelijk ook nog, later voor *alsof* werd gebruikt, leert DE VRIES *Mnl. Wb.* in voce; dat *mijn lijf* staat voor *mijn persoon*, mogen plaatsen bewijzen als *Rijmb.* vs. 15375:

> Doe Sarra versprac hare joncwijf
> Niet in quade, *hare* dulle *lijf* (*persoon*)
> Ne mochte dat ghedoghen niet;

Soe waerdi heden morgen op ghestaen
Ende hiet mi halen vier ende borre.

Lippijns wijf.

Swijt, wel vule corre[1)],
Beghindi mi anderen man ane te tien[2)]?

Lippijn.

Seker, woudic die waerheit lien[3)],
So saghic, of mijn ogen waren mi verkeert.
Maer Trise heeft mi alsoe geleert
Ende seet, dat mi een alf heeft bedroghen.

Lippijns wijf.

Waer omme hebdi mi dan beloghen
Ende doet mi scande over al?

Lippijn.

Ey minnekijn, ic ben diet beteren sal,
Hebbic iet messeit ofte mesdaen.

V.d.L.O.H. vs. 2306:

> Ay lace, seit Peter, sondich *lijf*,
> Dat ic verwonnen ben caitijf, enz.;

vs. 4715 zegt Jezus tot Maria Magdalena:

> Nu es met mi so wert *dijn lijf*
> Dattu enz.;

zie verder *Floris Gloss.* DAVID herinnert *Rijmb. Gloss.* aan het Eng. *body* en BORMANS *St. Christ.* aan het Fransche *mon corps*, *ton corps* voor *moi*, *tu:* verg. LITTRÉ, die o.a. deze plaats uit het *Roelandslied* citeert: 'je conduirai mon *cors* (ma *personne*) en Roncevaux;' GRIMM *Gramm.* IV bl. 296: 'den mhd. dichtern ist dagegen eine andere, gleichfalls durch das possessiv bewirkte, verstärkende umschreibung des persönlichen pronomens geläufig, das subst. lîp (corpus) wird zu dem possessiv gefügt.'

1) *Corre* d.i. *hond*, KIL.
2) *Ane - tien*, zie op *Esm.* vs. 981.
3) *Lien* d.i. *bekennen*, *belijden*, zoowel met den vierden als met den tweeden nval geconstrueerd.

Lippijns wijf.

Ghi selter nochtan smeten[1] omme ontfaen,
Vul[2], out, quaet grijsaert!

De comere.

Bi onsen here, hi waers wel waert,
Dat wine onder voete[3] gingen leggen.

Lippijn.

Lieve wijf, in en saels nemmeer seggen:
Ic en wiste niet, dat ic was in dolen[4].

Lippijns wijf.

Ei, men sal u leren gaen ter scolen.

Hier vechtensi.

Ghi goede liede, dit hebben wi
Ghespelt al in een boerdement[5].
Si leven noch wel, si u bekent,
Die dese gheliken wel hebben gesien.
Wet dat menech boerden ghescien,
Daer dusdaneghe mere[6] niet af en gaet.
Daer bi biddic u dat ghi ontfaet
In dancke ons fobitasie[7].
Ic bidde den coninc vol van gratie,
Die vander maghet was gheboren,

1) *Smeten* van *smete* of *smijtinghe* d.i. *slag:* KIL.
2) *Vul* d.i. *vuil*, *gemeen*, *slecht; Rijmb. Gloss.*
3) *Onder voete* d.i. *onder den voet*, dus *op den grond*, *Rein.* vs. 791:

> Abel Quae ende vrouwe Bave
> Laghen beide *onder voete*,
> Ende streden beide om enen clocte;

evenzoo *onder voete werpen* voor *overrompelen.*
4) *Dolen* d.i. *doling*, *dwaling* van *dole.*
5) *Boerdement* d.i. *klucht: Bloeml. Gloss.* Het vs. 190 voorkomende *boerde* beteekent hetzelfde.
6) *Mere* d.i. *mare*, *geroep.*
7) *Fobitasie* d.i., zooals uit het verband voldoende blijkt, *pots*, *klucht*, stellig een woord van Fransche origine en even jammerlijk verbasterd als *alemoer* (*à la mode*), *bestuur* (*postuur*), *frobentomie* (*astronomie*), *mikanijk* (*mesquin*), *stirredomstantiën* (*circonstances*) en dergelijke uit de XVIIe eeuw: verg. *Wb. Bred.* bl. 507 vlgg.

Dat hem niement en wille storen[1)]
Van dat hi hier heeft gesien ende gehoert.
Staet op, ghi moget wel gaen voert[2)],
Want wi moeten alle scheiden:
Ons here god moet ons allen geleiden.

A m e n .

1) *Storen* (*hem*) d.i. *vertoornen* (*zich*), *boos worden.*
2) *Gaen voert* d.i. *naar buiten gaen: Rijmb.* vs. 26273:

Ende eer hem (d.i. *Pilatus*) Jhesus meer antwoord,
So *ghinc* Pilatus echt daer *voert* (*naar buiten*)
Ende toogde Jhesus onscoud.

Een abel spel ende een edel dinc van den hertoghe van Bruyswijc,

Hoe hi wert minnende des Roedelioens dochter van Abelant, Ende ene sotternie na volgende[1].

Ic bidde gode den oversten vader
Dat hi ons moet[2] bewaren alle gader.
Heren ende vrouwen, groet ende clene,
Ic bidde u allen int ghemene,
Dat ghi wilt maken een ghestille[3]
Ende merct daer na diet merken wille.
Men sal u hier spelen een suverlijc[4] dinc
Van enen hoghen jonghelinc
Die hertoghe was van Bruyswijc.
Hem dochte dat niemen sijns ghelijc
Op eertrike niet vinden en mochte,
Ende sprac uut overmoedege gedochte[5],
Roemeghe[6] worden ende onbekint,

1) *Abel spel* en *edel dinc* zijn verschillende benamingen van eene en dezelfde zaak, beide staan tegenover *sotternie* of *klucht.*
Roedelioen is *roode leeuw*, verg. vs. 239 vlg., 278, 443, 726, kennelijk de bijnaam van den 'hoghe gheboren baroen van *Abelant*' d.i. wellicht *Avondland.*
2) *Moet*, zie op *Esm.* vs. 115.
3) *Ghestille* d.i. *stilte: Rein.* vs. 2193:

> Indien dat die coninc milde
> Een *ghestille* maken wilde;

Ferg. vs. 5556:

> Ginder wert stappans (*terstond*) een *gestille.*

Een ghestille maken beteekent zoowel *Stille machen* als *Ruhe gebieten*, zie *Flor.* en *Rijmb. Gloss.; een ghestille doen* of *maken* met den tweeden nval of met *van* geeft te kennen *ergens van zwijgen*, zie *Ferg.* en *Rein. Gloss.*
4) *Suverlijc* d.i. *keurig*, hetgeen in het opschrift door *edel* wordt uitgedrukt.
5) *Gedochte* d.i. *waan.*
6) *Roemeghe* d.i. *grootsprakige*, immers *roem* d.i. *bluf; roemen* d.i. *grootspreken* en *roemer* d.i. *grootspreker*, verg. *M. Lp.* en *Rein. Gloss.* De koning zegt tot Reinaert vs. 2613:

> So smekedi (*praat gij moòi*), Reinaert, ende *roemt* (*bluft*),

v.w. - zegt JONCKBLOET - de winderige hopman bij Breêroo nog *Roemer* heet, verg. *Wb. Bred.* in voce, alwaar: *Roemer* vol van *Roemen. Roemeghe* of *beroemeghe wort* (*woorden*) d.i. *grootspraak*, *pocherij*, *zwetserij:* BLOMMAERT *Ovl. Ged.* bl. 48 vs. 253:

> Ic wilde si metten helschen viere
> Haer tonghen ontstaken, die bringhen vort
> Van vrouwen in enegher manieren
> Onhovesch ende *beroemeghe wort.*

KIL. heeft nog *roemsaem* en *roemachtig* in dezelfde beteekenis. Het volgende *onbekint* i. *stuursch*, *onvriendelijk*, ook *wreed:* STOKE I vs. 195:

> Die *onbekende* wilde Vriesen
> Die, ghelike verwoeden riesen,

Daer dicke die menege es bi ghescint.
Want wie dat hem te hoghe beroemt[1],
Als dan die sake anders coemt
Soe wort hi bi den roeme ghescant:
Alsoe ghevielt desen hoghen wigant:
Al was hi rike[2] ende hoghe gheboren,
Uut groten roem soe quam hem toren.
Om dat hi sprac roemeghe woert,
Wert vrouwe Venus op hem ghestoert,
Soe dat sijt namaels op hem wrac,
Die roemeghe[3] worde, die hi sprac,
Alsoe ghi nu hier selt bescouwen.
Daer omme radic heren ende vrouwen,
Dat hem nieman te hoghe en sal beroemen,
Want daer es selden ere af comen.

Hem versloeghen ende sine ghesellen,

alwaar de verandering van HUYD. *onbekeerde* onnoodig is; *M. Lp.* IV vs. 2116:

Een vijantlic dier ende *on*becant
Dat verdarff wijn ende coern;

Carel vs. 228:

Des was ic harde *onbecant*,

KAUSLER *Denkm.* III bl. 210 vs. 195:

Die coninc seide: 'ghi secht waer,
Dies es leden menech jaer
Dat ic in *ombekender* overden (*hoovaardij*)
Hebbe gheregneerd up der eerden,
Ende Gode danc noch lof gheseit;'

verg. t.a.pl. bl. 528 n°. 71.

1) *Hem - beroemt* van *hem beroemen* d.i. *bluffen:* KIL.
2) *Rike* d.i. *machtig*, *veelvermogend:* zie *M. Lp. Gloss.*
3) *Die roemeghe worde:* over de constructie in verband met het voorg. vs., zie op *Esm.* vs. 972.

Te hoghen roem en wert nie ghepresen.
Nu bidden wi gode, die wert ghesleghen[1)]
Ane een cruce om onsen sonden,
Dat wi alle salich werden vonden
Te Josepat in dat soete dal,
Daer God sijn oerdeel besitten[2)] sal:
Dies biddic Maria der coninghinnen.
Nu hoert ende swijcht, wi gaen beghinnen.

Gheraert, shertoghen oem.

Waer sidi, lieve vrient Godevaert?

Godevaert.

Ic ben hier, heer Gheraert,
Nu segt mi, wats die raet[3)]?

Gheraert.

Godevaert, het en dochte mi niet quaet,
Dat ons hertoghe, die hoghe baroen,
Enen huwelijc woude doen
Ende dat hi nemen woude een wijf.
Hi heeft soe scone vromen lijf
Ende es een sterc jonc man van daghen:
Hadde hi een wijf, si mochte draghen
Kindren[4)], dat ware des lants profijt.
Hets een lantscap groet ende wijt,
Het ware scade, bleeft sonder gheboert.
Daer omme hebbic u gheroepen voert,
Dat ghi ons daer toe sout gheraden[5)].

1) *Ghesleghen* d.i. *geslagen*, *gehecht.*
2) *Besitten* d.i. *houden*, zie NOORDEWIER *Regtsoudh.* bl. 333, 337, 364, alwaar evenzoo *Heemstede besitten ende houden*, en *de waarheid bezitten* enz. enz.
3) *Raet: wats die raet?* d.i. *was ist zu berathen?* dus zooveel als *wat wilt gij? wat is er?* verg. vs. 857. Zoo beteekent *hets beter raet* eenvoudig *het is beter* en *U es die beste raet: het is 't best voor u: Rein. Gloss.*
4) *Draghen kindren:* KIL. *ferre uterum*, *ferre ventrem*, *praegnantem esse*, *gravidam esse.*
5) *Gheraden* d.i. *raad geven*, *Rein. Gloss.*

G o d e v a e r t .

Heer Gheraert, dat en mochte niet scaden,
Daer hebbic oec onlancs om ghepeinst.
Maer ic segghe u al ongheveinst,
Heer Gheraert, ghi sijt des hertoghen oem,
Daer omme moetti sijns nemen goem
Meer dan ic ofte die hem niet en bestaet.

G h e r a e r t .

Wattan, Godevaert, ghi moet ons raet
Gheven, hoe dat wi varen moghen.
Dlantschap waers in goeden hoghen[1],
Hadde hi een wijf ende kinder daer bi.

G o d e v a e r t .

Heer Gheraert, daer omme selen wi ic ende ghi
Onder ons beiden daer na spien[2].
Ic weet ons wel na ene te sien
Die men hem gheven sal herde gherne.
Dats die coninc van Averne
Heeft een dochter noyael ende goet,
Ende die oec draecht enen reinen moet
Ende hevet enen goeden aert.

G h e r a e r t .

Sekerlijc, heer Godevaert,
Die huwelijc dochte mi goet:
Die coninc van Averne es een edel bloet[3]
Ende die altoes binnen sinen daghen[4]
Sine wapen eerlijc heeft ghedraghen,
Ende sijn vorders[5] van goeder aert.
Sekerlike, Godevaert,
Desen huwelijc dochte mi goet ghedaen.

1) *Hoghen* van *hoghe* d.i. *vreugde*, *blijdschap.* Zeer algemeen - zegt HUYD. *Stoke* III bl. 263 - was deze spreekwijze *in hoge sijn* voor *vrolijk* en *wel gemoed zijn*, en hij geeft tal van voorbeelden, verg. *L. Sp. Gloss.*
2) *Spien* d.i. *omzien*, geconstrueerd met *om*, *na*, *te* en den vierden nval van het vnw. Van *spien* komt *spier* d.i. *bespieder*, zie CLIGN. *Bijdr.* bl. 280 vlgg.
3) *Bloet* d.i. *maagschap*, *famielje*, *M. Lp. Gloss.*
4) *Binnen sinen daghen* d.i. *in zijn tijd.*
5) *Vorders* d.i. *voorouders.*

Godevaert.

Laet ons dan toten hertoghe gaen
Ende laet ons hem dit legghen te voren[1],
Dan so moghen wi spreken horen,
Hoe dat hi beraden[2] si.
Nu willen wi gaen ic ende ghi
Ende laet ons horen wat hi seght.
Staet sijn herte daer toe ghewecht[3],
So willen wi thuwelijc maken dan.

Waer sidi, hertoghe, hoghe gheboren man,
Edel hertoghe van Bruyswijc?

Die hertoghe.

Sijt willecome, oem, sekerlijc
Ende minen lieven vrient Godevaert!
Nu secht mi, lieve oem Gheraert,
U begherte, het sal u gescien.

Gheraert.

Gloriant neve, dat souden wi gherne sien
Dat ghi wout huwelijc doen,
Wi saghent gherne, edel baroen,
Ende oec Bruyswijc u selves lant.

Die hertoghe.

Oem Gheraert, hoghe gheboren wigant,
Daer toe en benic noch niet ghestelt[4].
Ic bidde u dat ghi mi niet en quelt,
Want daer en willic niet af horen

1) *Legghen te voren* d.i. *voorleggen*, *voorstellen*, *Rijmb. Gloss.*
2) *Beraden*, zie op *Esm.* vs. 29.
3) *Gheweght* d.i. *gericht* (*directus*) van *weghen* of *waeghen* d.i. *movere* en *moveri*, MAERLANT *Sinte Franciscus Leven* (ed. TIDEMAN) vs. 2761:

> Mettien gelede vanden lechte (*licht*)
> So waren si *geweget* rechte
> Naden lechame, als wijt kinnen,
> Ende geestelike getroost van binnen;

verg. KIL. in voce.
4) *Ghestelt* d.i. *geneigd:* KIL. in voce.

Ic en weet gheen wijf op eerde gheboren
Daer ic met woude leiden minen tijt.

Gheraert.

Neve, ghi moetet om des lants profijt
Doen alsoe wel als om u selves lijf:
Ghi selt nemen moeten een wijf,
Neve, om kinder daer van te crighen.

Godevaert.

Nu en canic langher niet gheswighen,
Edel hertoghe, hoghe gheboren baroen,
Ghi moetet om uus lants wille doen
Om kinder te crighene, al[1] Geraert seght.
Hets een dinc dat men niet en pleght[2]
Sonder vrouwe te bliven soe groten here[3].
Ghi souter u lantscap met onteren,
Edel here, stoerfdi sonder gheboert;
Daer soude op risen[4] een groet discoert,
Elc souts die naeste willen sijn:
Ghi sout beraden groten pijn
Den edelen lande van Bruyswijc.

Die hertoghe.

Godevaert, Godevaert, sekerlijc,
Dese redene es te male om niet.
Mijn herte gheen wijf soe gherne en siet

1) *Al* d.i. *gelijk.* HOFFMANN heeft hier *als*, het Handschrift *al*, zie *Mnl. Wb.* bl. 179.
2) *Pleght* van *plegen* d.i. *gewoon zijn*, geconstrueerd met den tweeden nval, of met het voorz. *te*, of met den onbep. wijs, of met *dat*, verg. *Rijmb. Gloss.* Wat de beteekenis aangaat, daarover heeft CLIGN. *Bijdr.* bl. 31 het volgende: 'Zij is tweeledig, vooreerst wordt dit woord bij de ouden gebruikt in den zin van *doen*, en wel van hetgeen men *gewoon* is te doen; ook wordt het bij verschillende woorden gevoegd, en neemt, naarmate daarvan, verschillende beteekenissen aan, welke echter steeds aanduiden het verrigten van datgeen, hetwelk vereischt wordt, dat gevoegelijk of pligtmatig is, ook zomtijds, waartoe iemands geaardheid of neiging overhelt.'
3) Dit vers is als het ware eene nadere verklaring van het voorgaande, zoodat *sonder vrouwe te bliven* op *een dinc* en *soe groten here* op *men* terugslaat.
4) *Risen* d.i. *ontstaan.*

Daer ic om gave een haer[1].
In weet gheen wijf, dies werdich waer,
Dat icse maken soude mijn vrouwe.

G o d e v a e r t .

Here, wacht dat u noch niet en rouwe,
Dat ghi sprect dus domme woert.
Wort vrouwe Venus op u ghestoert,
Si sal u noch maken mat[2].

G h e r a e r t .

Gloriant neve, verstaet wel, dat
Samsoen, die was soe sterc,
Bedroghen wert bider minnen werc,
Ende oec Apsloen, die scoen,
Ende die wise coninc Salomoen
Bleven bi minnen al bedroghen:
Dits emmer waer ende niet gheloghen,
Vrouwenminne brachse tonder.

D i e h e r t o g h e .

Seker, oem, dat heeft mi wonder[3],
Maer si waren vol gheckerdien[4].
Oem Gheraert van Noermandien,
Daer quamen ander saken bi:
Sine waren haers selfs van herten niet vri,
Si bleven aen vrouwen al versmoert[5].

1) *Een haer* d.i. *een haar*, hier voor *de kleinste kleinigheid* gebruikt. Over deze en dergelijke zegswijzen zie DE VRIES *War.* bl. 138; hij haalt nog aan: *niet een aas*, - *bal*, - *bast*, - *bit*, - *blad*, - *bottoen*, - *brijssel*, - *brui*, - *draad*, - *ei*, - *gras*, - *hooi*, - *kaf*, - *kruim*, - *mijt*, - *naald*, - *oort*, - *speer*, - *pennewaert*, - *riet*, - *slee* (*pruim*), - *spaan*, - *stroo*, - *traan*, - *twint*, - *vijg*, - *zaad.*
2) *Mat* d.i. *overwonnen*, *verslagen*, verg. DOZY *Oosterlingen* in voce.
3) *Heeft - wonder* d.i. *verwondert.* In het Mnl. zeide men *het heeft mi wonder; ick heb des wonder*, b.v. *Ferg.* vs. 5485:

Mijnheer Gawein, *dies wonder heeft;*

en *hem heeft dies wonder*, zie BORMANS *St. Christ.* bl. 184.
4) *Gheckerdien* van *gheckerdie* d.i. *dwaasheid:* KIL. heeft *ghecker* en *gheckaerd.*
5) *Versmoert* d.i. *verstikt*, *bedwelmd* of *betäubt*, *berauscht*, zooals HOFFMANN heeft. *Rubben* vs. 57:

Jc en ben druncken noch *versmoert;*

Drie daghe here vs. 223:

Nu willic gaen drincken al *versmoert;*

Versmoert an vertaalt hij door *berauscht durch Liebe zu*, verg. *Lanseloet* vs. 187:

O Lanseloet, ende hoe *versmoert*
Soe es u herte *ane* Sanderijn;

versmoert in is *bedolven onder*, b.v. *Beatr.* vs. 959:

Ic en weet gheen wijf van soe hogher gheboert,
Dat icker seker om gave twe peren.

Gheraert.

Seker, neve, dats niet dan sceren[1)]
Mede te makene, soe wie dat hoerde,
Ende ic en hoerde nie soe domme woerde
Spreken enen hoghen man.
Seker, neve, ghi moet nochtan
Huwen om des lants profijt.

Die hertoghe.

Seker, oem, dien tijt
En sal nemmermeer man bescouwen,
Dat ic enech wijf sal trouwen,
Die nu op eertrike leeft
Of die die werelt binnen heeft;
Want ic hebbe soe vromen lijf,
Soudic dat legghen ane ene wijf,
Soe waric emmer buten kere[2)],
Ende oec benic soe groten here
Vanden lande van Bruyswijc.
En es gheen wijf op eerde mijns ghelijc,
Ic wil bliven mijns selves man.

Gheraert.

Bi den vader die mi ghewan,
Nu en hoerdic nie soe domme tale.

Ghi sijt *in* sonden soe *versmoert;*

versmoort bliven is *blijven steken*, *M. Lp.* II vs. 2845:

By hulpe gaet menighe zake voirt,
Die sonder hulpe bleve *versmoort.*

1) *Sceren* d.i. *schertsen*, doorgaans als znw. Zeer gewoon is *te scherne driven* d.i. *bespotten*, *misleiden; zeggen in scherne* d.i. *niet in ernst spreken:* zie CLIGN. *Bijdr.* bl. 10 en *L. Sp. Gloss.*
2) *Emmer - buten kere:* zie op *Esm.* vs. 160 en 357.

Seker, neve, en voeght u niet wale,
Dat ghi den vrouwen sprect soe naer[1].

G o d e v a e r t .

Seker, Gheraert, ghi segt waer:
Den vrouwen heeft hi wel na ghesproken,
Maer het sal noch werden ghewroken,
Dat weetic wel in rechter trouwen;
Een lieflijc aensien[2] van eenre vrouwen
Sal hem noch duncken medesine[3].

D i e h e r t o g h e .

Oem Gheraert, bider trouwen mine,
Dat en seldi gheleven[4] nemmermeer.
Mijn herte es vaster dan een weer[5]
Ghestelt al op mijn scone lijf.
Ic en weet op eertrike gheen wijf,
Die mi dunct dat mijns werdich ware;
Mijn herte dat vlieght ghelijc den are[6]
Boven alle vrouwen minne.
Soudic dan mijn herte ende vijf sinne
Legghen an eens wijfs bedwanc?
Van gode moetic hebben ondanc
Of[7] dat emmermeer ghesciet.

G h e r a e r t .

Gloriant neve, soe waert om niet,
Dat hoeric wel, datter ic om pine.
Maer wacht, dat u noch niet en scine[8]

1) *Sprect - naer* van *naspreken* d.i. *kwaad spreken van*, ons *te na spreken.* KIL. heeft *naespraecke* d.i. *achterklap*, *obtrectatio.*
2) *Aensien* d.i. *aanschouwen*, hier als znw. zooveel als *blik.*
3) *Medesine* d.i. *medicijn.*
4) *Gheleven* d.i. *beleven:* zie op *Esm.* vs. 649.
5) *Een weer* d.i. *een bolwerk:* KIL. in voce *weer*, *weyr*, *gheweer.*
6) *Are* van *aer* d.i. *arend: Mnl. Wb.*
7) *Of* d.i. *indien:* zie op *Esm.* vs. 83.
8) *Scine* van *scinen* d.i. hier niet *schijnen* maar *blijken*, *Rein.* vs. 424:

> Levic een jaer, het sal hem *scinen*,

welke laatste woorden DAVID *Rijmb. Gloss* noemt ‘eene soort van bedreiging, *gij zult zien wat er van komt*, *gij zult het bekoopen;*’ *in scine* d.i. *openbaar*, *duidelijk*, *V.d.L.O.H.* vs. 1860:

> Sine waren niet sat *in scine*
> Noch droncken oec van wine;

hetzelfde geeft te kennen *anscine*, *Carel* vs. 309:

> Hi salre laten die wapen sine,
> Die die beste sijn *anscine*,
> Die ic in seven jaren sach;

Dat ghi sprect dus dommelijc.

Florentijn die maghet.

Ay, en mach op eertrijc
Mijns ghelijc niet gheboren sijn
Ende die ware vander naturen mijn
Ende ghelijc mi van moede!
Ic en sach nie man soe rijc van goede[1],
Dien ic woude hebben tot enen man,
Noch ameraël[2] noch soudan
Noch nie man soe hoghe gheboren,
Die mi van huwelijc leide te voren,
Dat ic sine minne woude draghen[3].
Dier ghelijc hebbic horen ghewaghen
Van enen man in kerstenrijc,
Ende es hertoghe van Bruyswijc
Ende van herten alsoe proeys[4]

doen in scine d.i. *doen blijken*, zeldzamer - zegt HUYD. *Stoke* II bl. 170 - is *vinden an scine* d.i. *gebleken vinden.* 'Bij KIL. komt zoowel *schijnbaerheid*, *evidentia*, en *schijnbaerlijk*, *evidenter*, als *schijndeugd*, *hypocrisis* en derg. voor: echter heeft hij de beteekenis van *blijk*, *blijkbaar* en derg. niet opgegeven, hetgeen teregt bevreemding baart, te meer daar hij toch *oogenschijn*, *evidentia*, *oogenschijnig* en *oogenschijnlijk*, zoowel als *ooghblijkelijk*, aangeeft': CLAR. *Hem. d. Hem.* bl. 371. Zie verder V. WIJN *Aantt. Heelu* bl. 147; *M. Lp. Gloss.* en *Wb. Hooft.*

1) *Rijc van goede: van goede* limiteert het begrip *rijk*, zie op vs. 19, immers eerst in later tijd is de oorspronkelijke beteekenis van *machtig* in het algemeen beperkt tot *machtig door have en goed*. In Duitschland 'verengte sich *reich*, was Herrschaft, Gewalt ausdrückt erst seit dem dreizehnten Jahrhundert zu dem Begriff von Reichthum.'
2) *Ameraël* d.i. *bevelhebber der ongeloovigen*, zie *Mnl. Wb.* en DOZIJ *Oosterl.* in voce. *Soudan* d.i. *sultan.*
3) *Minne draghen van* d.i. *bemind worden door*, evenals *minne legghen an* of *lieve draghen te* is *iemand beminnen*, zie *Bloeml.* en *Rein. Gloss.*
4) *Proeys* d.i. *moedig*, *wakker*, het Fransche *preux.*

Ende van moede soe aerghelyoes[1],
Dat hi oec gheen wijf en mint.
Wi sijn beide ghelijc ghesint,
Dat segt mi mijn herte te voren,
Ende onder ene planete gheboren
Ende hebben beide gader[2] ene nature.
Nu salic hem sinden ene figure[3],
Een beelde ghemaect na mijn anschijn[4]:
Eest dat wi twee ghelike sijn,
Sijn herte sal hem verwandelen[5] dan.
Bi minen god Tervogan,
Ic sal horen wat hi sueght[6].
Mijn herte dat staet te hem ghevuecht[7],
Om dat hi van herten es soe fier.
Waer sidi, mijn bode Rogier?
Comt tote mi, ic hebts te doen[8].

1) *Aerghelyoes* d.i. *orgueilleux: Mnl. Wb.*
2) *Gader* d.i. *samen* v.d. *gaderen* d.i. *verzamelen.*
3) *Figure* d.i. *portretje*, verg. mijn *Acad. Proefschrift* bl. 97/8.
4) *Anscijn* d.i. *gelaat: Mnl. Wb.*
5) *Verwandelen* d.i. *veranderen: D. Doctr.* II vs. 2031:

> Die wise man sprect hier of:
> Soe wie *verwandelt* sijn ghelof
> Om dat betre, dat hi dan
> Twint en liecht daer an;

te recht zegt HUYD. *Proeve* III bl. 342, dat het woord in die beteekenis bij Ouden en Nieuwen voorkomt: verg. *Wb. Bred.* in voce; *Wb. Hooft* op *vermangelen.*

6) *Sueght:* lees *seght*, verg. vs. 83. HOFFMANN heeft hier *soect*, m.i. minder juist.
7) *Ghevuecht* zal wel behooren te worden veranderd in *geweght*, verg. vs. 84 en niet in *ghevoecht*, zooals wederom HOFFMANN leest. De schrijver van het Handschrift heeft de plaats blijkbaar niet begrepen, vandaar de verwarring.
8) *Hebts te doen: te doene hebben* met den tweeden nval d.i. *noodig hebben*, *behoeven*, *Rijmb.* vs 22769:

> Maer predect dien van Israel,
> Want si *hebbens te doene* wel;

te doene sijn is *noodig zijn*, *Ferg.* vs. 466:

> Jc wane grave no coninc
> Noit beter (nam. *paard*) met oghen saghen
> Om enen ridder gewapent te draghen
> Ofte twee, als 't *was te doene;*

verg. CLIGN. *Bijdr.* bl. 306 vlg. en 411.

Rogier.

O edel vrouwe, bi Mahoen[1],
Segt mi wat wildi hebben ghedaen?

Florentijn die maghet.

Rogier, ghi moet haestelec gaen
Toten hertoghe van Bruyswijc,
Ende es gheleghen in kerstenrijc
Ende es gheheten Gloriant.
Ghi selt hem gheven in sine hant
Dese figure den deghen fijn,
Ende segt hem dat icse na danschijn mijn
Hebbe doen maken wel ghelijc,
Ende dat ghi comt uten rijc
Vander stat van Abelant,
Ende segt oec den hoghen wigant,
Dat ic hem bidde in rechter trouwen,
Dat hi in deere van allen vrouwen
Dese figure wille anesien.
Hem sal sere verwonderen van dien,
Wat ic daer met menen mach.
Ende segt hem, dat ic nie man en sach,
Daer ic mede deilen woude mijn lijf,
Ende segt hem oec al sonder blijf[2],
Dat hi es mijn vader, die hoghe baroen
Van Abelant, die rodelioen,
Ende hoert ende merct ende swijcht ende heelt[3],
Ende verstaet wel dat hi u beveelt,
Ende brinct mi die boetscap dan.

Rogier.

Bi minen god Tervogan,
Joncfrouwe, dese boetscap wert ghedaen,
Ic wille met haesten daerwert gaen.

1) *Mahoen:* 'dans le moyen âge on disait *Mahom* pour Mahomet', zegt LITTRÉ in voce *Mahométisme*, verg. *Hor. Belg.* VI bl. 217.
2) *Sonder blijf* d.i. *sans manquer.* Gewone verzekeringsformule, die eig. te kennen geeft *zonder uitblijven*, *zonder missen*, dus *voorzeker: L. Sp. Gloss.* Vaak als stoplap gebruikt, *D. Doctr. Gloss.*
3) *Heelt* van *helen*, *hal* enz. d.i. *verbergen*, *voor zich houden*, v.w. *hale* en *hele* d.i. *stilzwijgendheid*, *geheimhouding.*

Mamet ende Apolijn
Die moeten bewaren die vrouwe mijn,
Die mi heeft ghesent tote hier.
Edel here, ic ben een metselgier[1)]
Eender joncfrouwen noyael ende goet,
Si bidt u op[2)] gherechter oetmoet,
Dat ghi wilt anscouwen dese figure:
Si es na die scoenste creature
Ghemaect, die men vint in eertrike,
Ende haren anscijn alsoe ghelike,
Al waert sijt selve die vrouwe weert;
Si es van hare doghet vermeert[3)]
Ende oec van haren hoghen moet.

Die hertoghe.

Metselgier, nu maect mi vroet,
Wie es die joncfrou? doet mi becant.

Rogier.

Dats Florentine van Abelant
Die edel joncfrou ende die rike.
Men vint in heydenesse niet haers ghelike
Soe noyael noch soe scone van live:
Men vinter in eertrike niet vive
Die gheliken der vrouwen mijn:
Si en mochte niet noyaelder sijn,
Hovescher noch bat gheraect[4)],

1) *Metselgier* d.i. *bode.* KIL. heeft nog *messagier* en *messelgier* en *metsengier.*

2) *Op: bidden op oetmoet* beteekent zooveel als *bidden op ghenade* d.i. *verzoeken op grond van genade* of, zooals DAVID *Rijmb. Gloss.* overzet, *op hoop van genade.* Eene dergelijke beteekenis heeft *bidden up hoveschede*, hetgeen niet wordt gezegd van *een heusch*, *vriendelijk verzoek*, gelijk HUYD. *Stoke* II bl. 514 wil, maar van een verzoek, waarbij men heuschheid veronderstelt in den persoon tot wien men het verzoek richt, verg. *L. Sp.* en *Rein. Gloss.* en BORMANS *St. Christ.* bl. 386.

3) *Vermeert* met *van* d.i. *beroemd door: M. Lp.* II vs. 4160:

> Wat is hi *van* sijnre consten *vermeerret.*

4) *Bat gheraect* d.i. *voortreffelijker*, comp. van *wel gheraect*, gelijk vaak voorkomt. *Gheraect* zonder *wel* geeft ongeveer hetzelfde te kennen, *Hem. d. Hem.* vs. 421:

> Ende priset den coninc dan
> Hoe hi es een *gheraect* man;

elders geldt het epitheton iemand die welsprekend wordt genoemd of wel uitmunt door dapperheid, door poëtische gaven, door talent van schrijven, door lichaamsschoonheid, enz. enz. Op zaken als *coperen colommen*, *venstre*, *een huys*, *eene veste* toegepast, beteekent het *hecht en sterk.* BILDERDIJK verklaart het als *gelukt* of *wel gelukt* van *raken* d.i. *gelukken*, DE VRIES, met verwijzing naar CLAR. *Hem. d. Hem.*, leidt het af van *geraken* d.i. *treffen*, *juist en naar den eisch klaar krijgen*, *er in slagen*, gelijk het voorkomt *Lorr.* II vs. 49:

> Nu laet ons God so *geraken*
> Dat u dunke wale maken. Amen;

L. Sp. I 5 vs. 32:

Ende van haren live soe volmaect
Ende haren moet soe eerlijc dracht[1];
En was nie man op eerde verdacht[2]
Soe rike noch soe hoghe gheboren,
Die hare van minnen leide te voren,
Dat si worden woude sijn wijf.
Si heeft te male een reine[3] lijf
Ende enen vader van hoghen doen[4],
Dats van Abelant die rode lioen
Es haer vader, des sijt vroet.

Men cant anders niet *gheraken;*

daarom vertaalt HUYD. *Stoke* II bl. 472 *wel gheraect* m.i. te recht door *wel getroffen*, *daar niets aan ontbreekt*.
Het tegenovergestelde is *ongheraect* (v.w. *ongheraecthede*, zie *Theophilus* ed. BLOMMAERT *Gloss.*) d.i. *ongeschikt*, *St. Franc. L.* vs. 4080:

Een simpel broeder, een ommare,
Ende een *ongeraect in der tongen* (*elinguis*)*;*

verder *mesraect* en *ontraect*, verg. *Limb. Gloss.*

1) *Moet - dracht:* wij zeggen nog *het hart hoog dragen.* Voorts zal de lezing van DE VRIES *Entie* voor *Ende* wel geene nadere aanbeveling behoeven.
2) *Verdacht* d.i. *erdacht*, *uitgedacht*, volgens HOFFMANN, ook *bedacht*, *M. Lp.* II vs. 2147:

Ende altois sijn wail *verdacht*
Off enich melder op hem wacht.

3) *Reine* d.i. *kuisch:* KIL. Verg. *suver* vs. 579, van Maria gezegd.
4) *Doen: van hoghen doen* d.i. *van groote macht. Zich doen op eenigerlei wijze* beteekent o.a. *zich zus of zoo aanstellen*, *Ferg.* vs. 2100:

Waeromme *doe* ic *mi* soe fiere?

v.d. *doen* znw. d.i. *handelwijze*, *gedrag*, ook *wijze*, *manier*, b.v. *in sulken doene; een vremde doen; van elken doene* enz.
Even als nu *na der hazen doen* te kennen geeft *naar den aard en eigenschappen van den haas*, CLAR. *Hem. d. Hem.* bl. 493, zoo wordt *van hoghen doene* en *van hoechsten doene* gezegd van *hoogen rang* en *hoogste ambten*, verg. BORMANS *St. Christ.* bl. 167. Hetzelfde ongeveer beteekent *van groten doene*, *Lanseloet* vs. 756:

Ende *van groten doene* bekint;

Rijmb. Gloss. Hebben wij niet nog *in goeden doen?*

Die hertoghe.

Du best een bode ghetrouwe ende goet,
Dat hoeric herde[1] wel ane di.
Nu staet op ende gaet met mi,
Ic sal di wel te ghemake[2] doen.

Rogier.

Ic doet gherne, edel baroen.

Die hertoghe.

Nu biddic gode diet wel vermach,
Dat hi mi late gheleven den dach,
Dat ic dese joncfrou noch anscouwen moet,
Die mi dese grote vrienscap doet
Ende heeft mi die figure ghesent,
Dit anschijn na thare gheprent[3].
Ay god, ende mach haer anscijn
Ghelijc deser figure sijn,
Sone saghic op eerde nie haers ghelijc:
Si ware wel weert in Bruyswijc
Te sine ene vrouwe ende ene hertoghinne.
God, daer alle doghet es inne,
Die gheve haer altoes goeden morghen[4].
Ay god, wat consten[5] dracht si verborghen
Int herte, dies benic wijs.
Si draghet van abelheiden een rijs[6]
Boven alle vrouwen, die ic nie sach.
Ay, god die gheve haer goeden dach,
Die mi ghesent heeft desen pant[7].

1) *Herde* d.i. *zeer:* nog in ons *hard ziek.*
2) *Te ghemake:* zie op *Lippijn* vs. 65.
3) *Gheprent* van *prenten* d.i. *houtsneetjes drukken.* HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. 221 vertaalt: *im Umriss entworfen und mit Farben ausgemalt.*
4) *Goeden morghen* even als vs. 302 *goeden dag* d.i. *goet gheval*, *goed geluk*. Met den bijnaam van *goeden dag* worden ook door de Vlamingen *kluppels* en *kolven* bestempeld, 'omdat ze, onder het toeslaan, hun vijand *goeden dag* zeiden,' HUYD. *Stoke* II bl. 84.
5) *Consten* van *const* d.i. *begaafdheid*, *talent*, terwijl het volgende *abelheide* te kennen geeft *schoonheid*, *bevalligheid: Mnl. Wb.*
6) *Rijs* d.i. *tak*, wij zouden zeggen *palm*, *eerepalm.*
7) *Pant* d.i. *schat.* 'Oorspronkelijk *het te pande gegevene* - zegt VERWIJS - maar bij uitbreiding *schat*, *bezitting.* Nog spreken we van onze dierste panden'. *Wap. Mart. Gloss.* Verg. *Dander Mart.* vs. 85:

> Emmer moet dese gheven *den pant*,
> Den liefsten dien God ye vant:

waarbij hij aanteekent: 'het *liefste pant*, dat God ooit *vant* of schiep, is hier het leven' en de juistheid zijner opmerking met de vertaling staaft. Verg. *M. Lp. Gloss.*

Rogier.

O hoghe gheboren wigant,
Ic hebbe mine boetscap ane u ghedaen.
Nu willic wederkeren gaen
Toter joncfrouwe Florentijn.

Die hertoghe.

Rogier, Rogier, nu soe moetti sijn
Goet ende ghetrouwe in alder stont
Ende draghen enen hoveschen mont:
Wat ghi hoert ende wat ghi siet,
Dat en seldi voerder[1] vertrecken niet,
Rogier, dan men u bevelt:
Hi es te prisene die wel heelt.
Lieve Rogier, nu sijt ghetrouwe
Ende groet mi sere die scone joncfrouwe
Ende segt hare in ware dinc[2],
Dat nie wijf van mi en ontfinc
Groete meer dan si allene.
Maer om dat si es soe reine
Ende soe noyael van haren live,
Soe segt den edelen sconen wive,
Dat si mi houde hare reynecheit
Tot onser beiden salicheit,
Ic sal hare oec ghestadich sijn.

Rogier.

O edel here, bi Apolijn,
Si bat mi uter maten sere,
Dat ic u vraghen soude, edel here,
Of si u nemmermeer soude moghen sien.

Die hertoghe.

Rogier, dat sal hare gescien:

1) *Voerder* d.i. *verder.*
2) *In ware dinc* d.i. *in waarheid.*

Eer dat liden[1] die seven weken,
Salic die joncfrou sien ende spreken,
Op dat[2] mi god behout mijn lijf;
Ende groet mi sere dat edel wijf,
Die god altoes bewaren moet.

Rogier.

Nu willic gaen lopen metter spoet.
Mamet ende Apolijn
Ende Mahoen ende Jupetijn,
Die moeten u gheven goeden dach.

Florentijn die maghet.

Rogier, nu doet mi ghewach:
Hebstu ghesien den hoghen man?

Rogier.

Jaic, vrouwe, bi Tervogan,
Hets een man van hogher weerde:
Ic weet wel, dat op die eerde
Sijns ghelike niet en leeft,
Noch die werelt binnen en heeft,
Van scoenheden noch van hoghen moede.
Hi es een man van edelen bloede,

1) *Liden* d.i. *voorbijgaan.* DAVID zegt *Rijmb. Gloss.* te recht, dat het volstrekt overeenkomt met het Fransche *passer*, en *doorgaen*, *overgaen*, *overstappen*, *voorbijgaen* beteekent. Het is nog over in *geleden* en *verleden* (welk laatste in de rechtstaal beteekent, wat nu doorgaans *gepasseerd* genoemd wordt: *een acte voor een notaris verleden:* zie *V.d.L.O.H. Gloss.*) en *overlijden* d.i. eig. *overgaan*, *voorbijgaan*, v.w. *mit swijghen overliden* d.i. *met stilzwijgen voorbijgaan:* verg. CLIGN. *Bijdr.* bl. 229 vlgg. Met *die seven weken* laat zich ons *binnen de acht dagen* zeer goed vergelijken.

2) *Op dat* d.i. *indien*, *ingeval dat*, eene beteekenis, die in 't Mnl. zeer algemeen is en voortvloeit uit hetgeen *op dat* eig. wil zeggen nam. *op voorwaarde dat*, b.v. *Rijmb.* vs. 27897:

> Dat si den casteel hem souden gheven,
> *Up dat* si hem lieten tleven;

St. Christ. vs. 777:

> . . . . . Gods genade,
> Die niemanne oec dan en comt te spade,
> *Op dat* hi ghewarigen rouwe heeft,
> Wi qualec dat hi heeft geleeft.

Rijc van haven, groet van gheslachte
Ende edel gheboren van groter machte,
Ende die oec hout een rikelijc[1] hof.
Ic en hoerde nie soe groten lof
Gheven als men gheeft Gloriant.
Hi es te male een coen wigant
Ende ontsien van allen man.

Florentijn die maghet.

Rogier, Rogier, nu segt mi dan:
Wat groeten heeft hi mi ghesent?

Rogier.

O edel vrouwe wide bekent,
Hi seide mi in ware dinc,
Dat nie wijf van hem en ontfinc
Groete meer dan ghi allene,
Ende bidt u, edel vrouwe rene,
Dat ghi hem hout u suverheit
Tot uwer beiden salicheit:
Hi sal u oec ghestadich sijn.

Florentijn die maghet.

Segt mi, Rogier, bi Apolijn,
En seide hi niet, dat hi mi gerne soude sien?

Rogier.

Jahi, vrouwe, dat sal u ghescien:
Noch eer liden seven weken
Sal hi u sien ende daer toe spreken:
Alsoe seide mi die wigant
Ende ghelovet[2] mi in mine hant

1) *Rikelijc* d.i. *rijk*, *aanzienlijk*, hier bijv. nwoord.
2) *Ghelovet* van *gheloven* d.i. *beloven* v.w. *ghelof* en *ghelofte* voor *belofte.* KIL. heeft *gheloven Gode*, *vovere*, *vovere votum*, *sancte promittere;* VONDEL gebruikt *bedeloften* t.w. - zegt HUYD. *Proeve* II bl. 357 - zulke *Beloften*, die men den goden *biddende* doet, en waartoe men zich verbindt, indien men de weldaad, om dewelke men *bidt*, erlangt.
In mine hant d.i. *met eene handbelofte*, zooals NOORDEWIER het noemt. 'Algemeene bekrachtiging van alle beloften en verbindtenissen, bij welke de zeden geen plegtiger symbool voorschreven, was *de handslag* en is het, bij sommige gelegenheden, bij ons nog. Vandaar oulings *handbelofte*, *hand in hand beloven*': t.a.pl. bl. 34.

Ende swoert bi der trouwen sijn.

Florentijn die maghet.

Bi minen god Apolijn,
Na dien tijt soe salic wachten.
Mocht noch comen na mijn achten[1],
Dat mi dat noch mochte ghescien,
Dat ic den hertoghe mochte anesien,
So waric alle sorghen vri.
Rogier, staet op ende gaet met mi:
Ghi hebt u boetscap wel bewaert[2].

Gloriant die hertoghe.

Waer sidi, edel oem Gheraert,
Van Normandien hoghe baroen?
Uws raets hebbic nu te wel te doen,
Edel oem, hoghe wigant.

Gheraert.

Wat segdi, neve Gloriant,
Wat sijn die dinghen die u ghebrect[3]?

Die hertoghe Gloriant.

Edel oem, dat mi int herte stect[4],

1) *Achten: Mnl. Wb.* heeft als derde beteekenis *denken*, *meenen*, *ramen* (*er op*) *rekenen*, *verwachten.* Vandaar de uitdrukking *dat comet na sijn achten* d.i. *dat gebeurt naar zijne raming, zooals hij het zich had voorgesteld*, waarbij als voorbeeld o.a. deze plaats.
2) *Bewaert* van *bewaren* d.i. *volbrengen. M. Lp.* II vs. 3705:

> Die jonghe was starck ende snel:
> Hi meynde, hi sout *bewaren* wel;

in het *Gloss.* haalt de heer LEENDERTZ nog deze plaats van HILDEGAERSBERCH aan:

> Dit sprac die bode sonder sparen.
> Twas sijn dienst, hi mostet *bewaren.*

3) *Ghebrect* van *ghebreken* d.i. *ontbreken:* geconstruëerd als intrans. met den derden nval des persoons of als impers. met den tweeden nval der zaak en den derden d.p. Voor *die* zal hier ongetwijfeld *dier* behooren te staan.
4) *Stect* van *steken* d.i. *inzitten*, hier evenals *Beatr.* vs. 115:

> Der minnen strael (*pijl*) *stect* mi int herte,

van Amor's pijl gezegd, gelijk elders b.v. *Carel* vs. 944 van rouw, die in het hart *stect:* zie ook beneden vs. 422.

Dies ic niet langher en can ghehelen[1].
Gherechte minne doet mi soe quelen[2],
Dat mi costen sal mijn lijf.
Ic minne soe sere een edel wijf,
Dat ic ure no nacht no dach
Gherusten gheslapen niet en mach,
Sent dat ic ierst die minne began.

G h e r a e r t .

Dats dat ic niet en can
Gheloven, soe wats ghesciet,
Dat u edel herte verdriet
Lijdt om enech wijf die leeft
Of die die werelt binnen heeft:
Dies en canic gheloven twint.

D i e h e r t o g h e .

Och edel oem wide bekint,
Ic lide[3] wel ende gheve mi sculdich,
Dat ic hier voermaels menechfuldich
Dommelike hebbe ghesproken:
Edel oem, dat wert nu al ghewroken.
Dat ic sprac die domme woert,
Dies es vrouwe Venus op mi ghestoert
Ende heeft mi int herte gheraect,
Ende enen dienere der vrouwen ghemaect,
Ende leert mi gaen der minnen pas[4].

G h e r a e r t .

Ende hoe willic gheloven das?
Ghi draghet soe hoverdeghen moet,

1) *Ghehelen* d.i. *verhelen* met den tweeden nval, zie *Bloeml. Gloss.*
2) *Quelen* d.i. *ziek zijn*, v.w. *kwaal* en *kwellen.*
3) *Lide* van *liden* of *lien* d.i. *bekennen:* zie op *Lippijn* vs. 170. Opmerkelijk is de uitdrukking *verwonnen lien* d.i. niet *verwonnen liggen*, zooals *Ferg. Gloss.* wordt vertaald, maar *zich overwonnen erkennen*, *Wal.* vs. 8631:

> . . . . Ridder, wat soes ghesciet,
> Ic ne *lye verwonnen* niet;

Ferg. vs. 2423:

> Hets recht, dat nieman *verwonnen lie*
> No bloetheit toghe vore sine amie;

sculdich lien is derhalve *zich schuldig bekennen*, verg. DE JAGER *Versch.* bl. 284.
4) *Pas:* KIL. *terd*, *trede:* verg. vs. 575.

Ghi maket mi ende Godevaerde vroet,
Dat[1] gheen wijf op eertrike
Soe hoghe gheboren noch soe rike,
Die u dochte dat uws werdich ware;
U herte dat vlieght ghelijc den are
Boven alle minnen crachte.
Het en mach niet comen in u ghedachte,
Hets al sceren dat ghi segt.
U herte soe vol hoeverde stect:
Die vrouwen en moghen ane u niet winnen.

Die hertoghe.

Och edel oem, wilt mi versinnen[2],
Dat ic soe dommelike sprac,
Dat quam daer bi dat mi ghebrac
Wetentheit[3] in rechter trouwen.
Nu comic te ghenaden[4] allen vrouwen
Om ene, die mi quelen doet;
Want herte ende sin[5], ziele, lijf ende moet
Staet al in eenre joncfrouwen ghewelt.

Gheraert.

Wie es die joncfrou die u dus quelt,
Gloriant neve, laet mi dat weten.
Want ic en can emmer niet vergheten

1) Lees hier: *dat en es gheen* enz.
2) *Versinnen* d.i. *begrijpen*, eig. *met den zin vatten*, v.d. *bedenken*, *nagaan* enz.
3) *Wetentheit* d.i. *kennis*, *scientia*, *cognitio* bij KIL. 'Verschillende naamwoorden eindigden oulings in *heit*, welke thans met dien uitgang niet meer in gebruik zijn', zegt CLIGN. *Bijdr.* bl. 312 en geeft dan als vbb. *stercheit; siecheit; verstannesheit* voor *verstand*, *oordeel; armheit* voor *armoede; coutheit; droocheit; sierheit* enz.
4) *Te ghenaden: ghenade* geeft eig. te kennen *toenadering*, v.d. *de goedheid* en *gunst*, *die zich tot iemand neigt*, *genegenheit*, *barmhartigheid*, zie BORMANS *St. Christ.* bl. 364. *Te ghenade* d.i. *ten gunste*, *Rein.* vs. 1743:

> Laet mi doch lesen een pater nooster,
> Der hoenre sielen vanden clooster,
> Ende den gansen *te ghenade.*

Die hertoghe zegt dus dat hij in liefde ontstoken voor ééne vrouw *te ghenaden comt* d.i. *welwillend* of - om Mnl. te spreken - *ghenadich wordt* voor alle vrouwen.
5) *Sin* d.i. *verstand.* Doorgaans - zegt DE VRIES *L. Sp. Gloss.* - in ruimere opvatting dan thans, de zetel van het *denken* zoowel als van het *gevoelen*, van het *weten* zoowel als van het *willen*, dus *hoofd* en *hart* beiden.

Der hogher woerden die ghi spraect,
Ende sidi nu ane ene minne gheraect,
Seker, neve, dat wondert mi.
Seght mi doch, wie se si
Die u herte alsoe beswaert.

Die hertoghe.

Van Normandien oem Gheraert,
Si heet Florentijn van Abelant,
Edel oem, coene wigant,
Ende heeft enen vader van hoghen doen,
Dats van Abelant die rode lioen
Es haer vader, des sijt wijs.

Gheraert.

Hulpt, here god vanden paradijs,
Neve, hoe mach dat comen bi?
Dat heeft mire herten alte vri[1],
Om dat si woent soe verre van hier.

Die hertoghe.

Och, edel oem, der minnen vier
Es snelder vele dan enech ghescot[2].
Oem Gheraert, bi minen god,
Si heeft mi een saluut[3] ghesent

1) *Vri* d.i. *zonderling* volgens HOFFMANN *Hor. Belg.* VI *Gloss.:* '*Vri* musz gar vielerlei Bedeutungen gehabt haben, die sich oft nur aus dem Zusammenhange errathen lassen, z.b. *dat heeft mire herten alte vri*, *das nimmt mich sehr wunder*.' Eene dergelijke spreekwijze vind ik in het *Hildebrants-lied* (ed. WILLEMS *Oude Vlaemsche liederen* bl. 129) strophe 19:

Hi voerde hem ghevangen
Al sonder arghelist;
Hi sette hem bij sijn moeder
Boven aen haren disch.
'Wel sone, wel lieve sone,
Dat *gevet* my alsoe *vry*,
Dat ghy my desen ghevangen
Hier settes al boven my;

waarbij WILLEMS *Belgisch Museum* VIII bl. 470 aanteekent: *ik vinde dat al zeer vrij van u;* verg. *Bloeml. Gloss.: enen te vri gheven* d.i. *verwonderen.*

2) *Ghescot* d.i. *het geschotene*, b.v. *pijl.*

3) *Saluut* d.i. *groete.*

Ende een anschijn na thare gheprent,
Ghelijc den haren ene figure:
Si es die scoenste creature,
Die leeft onder des hemels trone;
Si ware wel weert te spannen crone[1],
Al waert een coninc van Vrankerijc.
Sie en es gheenre vrouwen ghelijc
Die die sonne nu bescijnt.
Al es mijn herte van hare ghepijnt[2],
Seker, oem, si eest wel weert,
Si es van hare doghet vermeert
Ende oec van haren hoghen moet.
Och, edel oem, ic maects u vroet,
Minen verborghen heimeliken staet:
Nu biddic u, oem, gheeft mi raet,
Dat ic mijn lief ghewinnen mach.

G h e r a e r t .

Gloriant neve, dien dach[3]
En mach u nemmermeer ghescien:
Ghi moghet wel om een ander sien.
Ic sal u segghen redene waer bi:
Die rode lioen, hi es soe vri[4]
Ende een man van groter machte,
Ende die oec haet al ons gheslachte
Boven al die leven op die eerde;
Want ic versloech metten sweerde
Sinen vader voer Abelant,
Ende u vader, die coene wigant,
Versloech sinen oem Eysenbaert,
Die vroemste man, die nie ghewaert,
Ende in heydenesse gorde sweert[5],

1) *Spannen croene* d.i. *de kroon op het hoofd zetten*, *drukken*, eig. *binden*, zie JONCKBLOET *Spec.* bl. 93 en *Rijmb. Gloss.*
2) *Ghepijnt:* zie op *Esm.* vs. 45. Behalve *moeite doen* intr. beteekent *pinen*, ook *pijnigen* tr., b.v. *L. Sp.* I 14 vs. 71:

> Ende die de zielen *pinen* daer (nam. *in de hel*),
> En wordens niet moede, dats waer.

3) *Dach* d.i. *geluk*, eene beteekenis uit de zegswijze *goeden dach gheven* te verklaren.
4) *Vri* d.i. *edel*, *aanzienlijk*, zie op *Esm.* vs. 576.
5) *Gorde sweert:* door veelvuldig gebruik schier bijwoordelijk geworden, mist deze uitdrukking, gelijk zooveel andere, het lidwoord.

Maer u vader wide vermeert
Sloech hem den hals ontwee[1].
Noch dede hi hem scade mee,
Daer hi noit sint omme en loech[2]:
Twee sijnre moien[3] kindre hi versloech
Die uut Antiotsen waren gheboren.
Dies heeft die rode lioen noch toren,
Dat wetic wel gewaerlike[4].
Al waerdi here van al kerstenrike,
Hine gave u sijnre[5] dochter niet.

Die hertoghe.

Bi gode die hem crucen liet,
Oem Gheraert van Normandien,
Ende bider maghet sente Marien,
Ic salse hebben of bliven doot,
Al ware hi mijn viant noch alsoe groot,
Ende daer toe van hogher macht:
Behendicheit gaet voer cracht[6].
Ic sal ghewinnen die vrouwe rene,
Met minen properen[7] live allene
Meinicse te halene, ans[8] mi god.

Gheraert.

Gloriant neve, al sonder spot,
Ende hoe wildi dat leggen an?

Die hertoghe.

Dat salic u segghen, edel man

1) *Ontwee* d.i. *in stukken*, *kapot*, niet juist *in tweeën*, verg. het Lat. *dis: L. Sp. Gloss.*
2) *Daer hi noit sint omme en loech:* zeer gewone uitdrukking voor *dat hem alles behalve pleizier deed.*
3) *Moien* van *moie* of *moeye* d.i. *moei*, *tante.*
4) *Ghewaerlike* d.i. *in waarheid*, *inderdaad.*
5) *Sijnre:* over deze vreemde constructie van *nemen* met den tweeden nval zie JONCKBLOET *Wal.* II bl. 200.
6) *Cracht* d.i. *geweld*, v.d. *cracht doen* d.i. *geweld aandoen: c. ghedogen* d.i. *geweld lijden; met crachte* d.i. *met geweld; verkrachten* d.i. *violare*, waarvoor in het Mnl. ook *met crachten sijn met*, b.v. *Rijmb.* vs. 2680:

> Des conincs sone verwinnetse saen
> Ende *was er met crachte mede;*

verg. *Rijmb. Gloss.* Het vers beteekent dus: *list gaat boven geweld.*
7) *Properen:* KIL. *proprius*, *peculiaris* d.i. *eigen.*
8) *Ans* d.i. *an des* van *onnen* d.i. *gunnen.*

Van Normandien, coene wigant.
Ic sal riden onbekant
Ghelijc enen ridder van avonturen.
Der minnen pas moetic besuren:
Dat doet al Florentijn die scone joncfrouwe.
Och, edel oem, nu blijft ghetrouwe
Den goeden lande van Bruyswijc;
Want van vromicheiden uus ghelijc,
Edel oem, nu niet en leeft.
Ic bidde u, dat ghi niet en begheeft[1],
Ghine sijt ghetrouwe den goeden lande
Ende verwaert[2] al omme mijn scande:
Dies biddic u, edel oem Gheraert.
Eest dat ic doot blive op die vaert,
Soe es u verstorven[3] dlant.
Nu blijf met gode, coene wigant,
Dese vaert moet ghevaren sijn.

G h e r a e r t .

O Gloriant, neve mijn,
Ic duchte, dat u dese vaert sal rouwen.
Men vint soe vele scoender vrouwen
In kerstenheit, hoghe baroen.
Hi es soe fel, die roede lioen,
Ic weet, wel kint hi u gheslachte
Om dwonder, dat u vader wrachte

1) *Begeeft* van *begheven* d.i. *nalaten*, *laten.* Wat de constructie aangaat in verband met het volgende ghi*ne* in plaats van ons *iets nalaten te doen*, deze is zeer gewoon b.v. *Esm.* vs. 577:

> Dan salic *laten* nemmermeer
> Ic *en* sal met enen corten keer,
> Edel wijf, tot u comen;

vs. 860:

> . . . . nu biddic u
> Dat ghijs mi niet *af* en *gaet*
> Ghi *en* blijft bi mi enz. enz.;

en alhier vs. 556.

2) *Verwaert* van *verwaeren* d.i. *bewaken*, *beschermen.* Tusschen *verweren* en *verwaren* bestaat, althans bij STOKE volgens HUYD., dit verschil, dat het eerste altijd *verweren*, het tweede *bewaren*, *bezorgen*, *oppassen* te kennen geeft: verg. KIL. in voce.

3) *Verstorven* van *versterven* d.i. *door den dood des eigenaars als eene erfenis vervallen.*

Voer Abelant onder die sine,
Hi sal u beraden pine:
Seker, neve, dit duchtic al.

Die hertoghe.

Nu comer af datter af comen sal,
Dese vaert moet emmer sijn ghedaen.

Gheraert.

Soe moetse u te goede vergaen,
Dies biddic gode vanden trone,
Gloriant neve, dat u god lone!
Nu sijt behindich in uwen raet,
Ende uwen heimeliken staet
En seldi niemen maken cont,
Ende luttel worde in uwen mont
Ende die behindich ende vast;
Ende als ghi comt daer u herte op rast[1],
Tot Florentijn, die vrouwe goet,
Soe draght heerlijc[2] uwen moet
Ende en sijt emmer te haestich niet;
Eest dat ghi comt in enich verdriet,
Doeghet[3] mi te wetene, neve mijn,
Ic sal seker u vader sijn
Alsoe langhe als mi god behout mijn lijf.
Maer lietti dese vaert een blijf[4],
So dadi als die vroede doet.

Die hertoghe.

Nenic, oem, om al dat goet,

1) *Rast* van *rasten* d.i. *rusten.* Eene variatie van hetzelfde thema geeft vs. 717, alwaar de uitdrukking *het herte anelegghen*, verg. vs. 939.
2) *Heerlijc* d.i. *op de wijze van een heer*, *edelman*, dus *dapper*, *stout* en *prachtig*, *grootsch*, *deftig*, *M. Lp. Gloss.*
3) *Doeghet* d.i. *doch het*, zooveel als *doe het.* Gelijk van *sien* de gebied. wijs *sich;* van *slaen*, *slach;* van *dwaen*, *dwach* luidt, alzoo ook van *doen*, *doch:* verg. *Bloeml.* IV bl. 230.
4) *Lietti een blijf: een blijf laten* beteekent *achterwege laten*, zoo b.v. vs. 796 alhier:

Her hertoghe, *laet* dese woerden een *blijf;*

verg. *Lanseloet* vs. 501:

Ay mi, nu *es* al mijn vroude *een blijf;*

zie *Hor. Belg.* VI *Gloss.* Ik aarzel de lezing *deser vaert* en vs. 796 *deser woerden* over te nemen, omdat *een blijf*, gelijk uit de plaats van *Lanseloet* blijkt, even bijwoordelijk werd gebruikt als ons *achterwege.*

Dat die sonne nu mach bescinen,
Soene latic niet, ic en sal Florentijnen
Bescouwen, dat edel wijf.
Waer es mijn ors[1] Vaelentijf?
Ic wil gaen varen metter spoet.
Maer, edel oem, ghetrouwe ende goet,
Ic set mijn lant in uwer gheweelt,
Dat ghijt trouwen bewaren seelt,
Tote dat ic come van Abelant.

Gheraert.

O edel neve Gloriant,
God ons here moet u bewaren
Ende altoes in doghden sparen[2],
Waerwaert dat ghi u bekeert[3].

Die hertoghe.

Ay god, hoe sere mi die minne leert
Hovescheit[4], dat vindic nu wel.

1) *Ors* d.i. *paard*, ons *ros.*
2) De wensch in dit vers uitgedrukt verschilt niet veel van de voorwaarde in *Carel* vs. 1028:

> So langhe alse u God *gespaert.*

In doghden: MAERLANT spreekt *St. Franc. L.* vs. 1911 in éénen adem van

> Die *doget* entie weldaet,

de dichter van *Carel* vs. 1303 van de *doghet* Gods; van Theophilus lezen we dat hij was

> .... in *doeghden* al volmaect;

Ferg. vs. 896 beteekent *doghet voordeel:*

> Ghi hebt recht, het sal u vromen (*frommen*),
> Daer sal u alle *doghet* af comen;

even als in de uitdrukking (*daer an*) *sijns selfs doeght doen* d.i. (*daarmede*) *in zijn eigen belang handelen*, verg. *L. Sp. Gloss.:* al welke beteekenissen geleidelijk voortvloeien uit deze eene: *wat goed is*, *wat deugt*, met welken ruimeren zin het woord in het Mnl. voorkomt, nu met deze dan met die verscheidene tint. *God beware u bij al wat goed is* zal dus het vers te kennen geven.
3) *Bekeert* van *bekeren* d.i. *zich wenden*, *begeven.*
4) *Hovescheit* d.i. *galanterie: Flor.* vs. 72 vlgg. wordt het woord door ASSENEDE zelven verklaard:

> . . . . *hoveschen* clerken
> Ende *hoveschen* ridderen ende vrouwen,
> Dat sijn *die minnen met rechter trouwen*
> *Ende emmer der minnen sijn onderdaen.*

In den regel beteekent *hovesch* (van *hof*) in tegenstelling van *dorper* (van *dorp*), dat wordt gezegd van al wat *verachtelijk* en *laag* en *gemeen* is, zooveel als *wat goed*, *schoon en edel is*, v.d. wordt het gebruikt voor *welgemanierd*, *wellevend*, *beleefd*, *heusch* enz. enz., in één woord: voor al wat *loffelijk* is, als verstand, moed, sterkte, vlugheid, deugd, welvaren': CLAR. *Hem. d. Hem.* bl. 203. 'Men moet *hovesch* evenwel - zegt JONCKBLOET - naar den geest der tijden uitleggen, want in de middeneeuwen bleef men *hovesch* al pleegde men daden, die

Mijn herte stont tot allen vrouwen fel[1],
Eer ic minnende wert die scone.
Maer nu spannen alle vrouwen crone
In mijn herte: dat doet allene
Florentijn die vrouwe rene,
Die mi leert gaen der minnen ganc.
O overste god, die minne u dwanc
Dat ghi van boven nederquaemt
Ende menschelijc nature anenaemt:
Ane ene maghet een suver wijf
Onfingdi menschelijc lijf,
Dat ghi liet hanghen ane een hout
Sonder verdiente ende buten scout
Ende u edel herte opbreken[2],
Met eenre ghelavie[3] al doersteken:
Dat dede al der minnen cracht.
Ay god, wat wonder hebdi ghewracht
Ende al uut rechter minnen vloet!
Daer omme die haers sins sijn vroet
Die en doerven mi begripen[4] niet,

naar onze zeden tot de ergste *dorpernie* zouden gerekend worden.' Verg. *Beatr.* (1e uitgave) bl. 38 en *L. Sp. Gloss.*

1) *Fel* d.i. *boos*, *afkeerig*, zie op *Esm.* vs. 320.
2) *Opbreken* d.i. *open breken*, *Rijmb.* vs. 20288:

> Dat hi thelighe graf *up brac*,

alwaar de *Hist. Schol.* heeft *de apertione sepulcri.*

3) *Ghelavie* d.i. *speer*, *lans*, *Limb. Gloss.;* zie *Slag v. Woer.* vs. 1897, waarop WILLEMS aanteekent *gelavien*, *glavien* d.i. *speren*, *lansen;* en *Rijmb.* vs. 11797 en 11801, waar *glavien* en *scachte* met elkaar verwisseld en door *lanceae* en *hastae* worden vertaald. Verg. DIEZ *Etym. Wbch. d. Roman. Sprachen* II bl. 312.
4) *Begripen* d.i. eig. *aangrijpen*, v.d. *berispen*, *Rein.* vs. 32:

> Al *begripic* die grongaerde (*knorrepotten*)
> Ende die dorpren entie doren (*dwazen*)
> Ic wille dat die ghene horen,
> Die gherne pleghen der ere;

een *begriper* is een *vitter*, een *berisper*, zie *L. Sp. Gloss.*

Dat mi die minne doet verdriet;
Want die minne es soe crechtich
Dat si den starken god almechtich
Vanden hemel neder dede dalen,
Om die scout vore ons te betalen:
Dat dede al der minnen aert,
Dat hi vercoes den edelen bogaert,
Marien, dat edel vat,
Daer in verborghen was die scat,
Die ons allen heeft gecocht
Ende uter ewegher pinen brocht.
O minne, du best een edel cruut[1],
Doe best dat alder soetste fruut,
Dat god op eerde nie wassen dede.
Nu sie ic Abelant die scone stede
Daer in dat woent die vrouwe mijn.
Maer si dunct mi besloten sijn:
Hets recht, hets twe uren in der nacht:
Ic soude gheloven dat mense wacht[2].
Daer goede hoede es daer es goeden vrede.
Abelant, Abelant, wel soete stede,
Na dien dat ic niet inne en mach,
Soe willic beiden tote merghen dach
Ende minen nacht raste[3] hier gaen doen,
Ende Vaelentijf sal gaen weiden int groen,
Tote opgaet dat sonne schijn.

Florentijn die maghet.

Danc hebbe Mamet ende Apolijn,
Ic sie den valke van hogher aert
Neder dalen in minen bogaert
Daer ic soe langhe na hebbe ghewacht;
Hi heeft een teken vore[4] hem bracht

1) *Cruut* d.i. *gewas.*
2) *Wacht* van *wachten* d.i. *bewaken*, zie op *Esm.* vs. 172.
3) *Nacht raste* d.i. *nachtrust.*
4) *Vore* d.i. *voor-uit.* Het vers wil zeggen, dat de hertog eenig zichtbaar teeken op de borst of aan het hoofd draagt (verg. *Rijmb. Gloss.*, alwaar *te voren brenghen* door *te gemoet dragen*, *offerre* wordt vertaald), waaraan de jonkvrouw hem ‘al te hant verkennen kan’: vs 634 vlg.

Daer ane dat ickene kinne;
Hi es dien ic met trouwen minne:
Dat sie ic wel ane sine ghedaen[1].
Nu willickene vriendelijc gaen ontfaen,
Want hi es comen te mire hant[2],
Een edel valke uut kerstenlant,
Van Bruyswijc die hoghe baroen:
Ic sachen nederbeten[3] int groen
Van sinen paerde, die coene wigant.
Sijt willecome, Gloriant!
Ghi hebt beseten[4] die herte mijn.
Ic sach u onder dat maenschijn
Ende oec verhoerdic[5] uwe tale;
Al te hant verkindic u wale
Bi den teken, dat ghi daer dracht.

Die hertoghe.

O Florentijn, wel scone maght,

1) *Ghedaen* d.i. *gedaante* of liever *uiterlijk voorkomen.* VELTHEM *Spiegel Historiael* (ed. LE LONG) III 41 vs. 60:

> . . . . daer al warm
> Dbloet ute quam geronnen,
> Ende tehant sine *gedane* begonnen
> Te verwandelne opter stat (*tevens*)*;*

STOKE IV vs. 1198:

> Dus eist dat ghi seker zijt
> Dat een verradre kennet wale
> Sinen ghelike telken male
> An sinen worden, an sine *ghedane;*

'hiervan - zegt HUYD. t.a.pl. - *daanig* in *hoedaanig*, *zodaanig*, enz., van ouds ook *hoegedaen*, *dusgedaen.*'

2) *Hant:* uit zegswijzen als *onder hande gheven* d.i. *in de handen leveren; in hant hebben* of *houden* d.i. *in de macht hebben* of *houden; uter hant werpen* d.i. *doen verliezen; in hant gaen* d.i. *zich onderwerpen*, zie *Rijmb.* en *L. Sp. Gloss.*, is de zin klaar.

3) *Nederbeten* d.i. *afstijgen.* '*Beeten* beteekende eig. *laten bijten*, zoowel met het doel om te eten als om te vangen en te dooden. V.d. de twee hoofdbeteekenissen van *beeten:* 1°. *van zijn paard of ezel stijgen om die dieren te laten bijten;* en 2°. *met valken jagen*, *valken en sperwers laten bijten.* De eerste hoofdbeteekenis ging over in die van *afstijgen* in het algemeen, *neerdalen*, *neerlaten*, *zich neerzetten*, *zich ter rust begeven*, *ondergaan* (van sterren).' TE WINKEL *Tgids* I bl. 160.

4) *Beseten* van *besitten* d.i. *vermeesteren:* KIL. *possidere*, *occupare*, *tenere.*

5) *Verhoerdic:* het voorvoegsel *ver* heeft daarin evenmin als in het volgende *verkendic* de beteekenis, welke het heeft in ons *verhooren* en *verkennen:* beide zijn zij in het Mnl. zooveel als *hooren* en *kennen.*

Sidi dit, wel edel vrouwe rene,
Soe biddic gode van Nasarene,
Dat hi beware u reine lijf.
O Florentijn, wel scone wijf,
Wat hebbic al door u besuert
Ende mi gheaventuert[1],
Eer ic hier comen ben in dlant!

Florentijn die maghet.

O edel hertoghe Gloriant,
Ghi sijt mi groet willecome!
Ghi moghes[2] wel draghen uwen roeme,
Dat ic op eerde nie man en sach
Die mijn herte verhoghen[3] mach
Meer dan ghi, hoghe baroen.
Maer wijst mijn vader, die roede lioen,
Dat wi hier beide vergadert sijn,
Bi minen god Apolijn,
Onser beider lijf dat ware verloren!

Die hertoghe.

God, die van der maghet was gheboren,
Moet onser beider hoeder sijn,
O uutvercoren Florentijn,
Spieghel boven alle wiven,
Saelt verloren moeten bliven
Dat ic hebbe doer[4] u ghedaen?
Ic hebbe mijn lantscap laten staen
Om u te sprekene, vrouwe rene,
Ende come al dus ghedoelt allene

1) *Mi gheaventuert:* '*aventuren*, reflexief gebruikt, *gevaer loopen*, *het wagen*' zegt DAVID *Rijmb. Gloss.* Verg. vs. 31756 aldaar:

> Entie Joden begonden striden
> Ende namen scilde voor hare borste,
> Wie *hem* meest *aventuren* dorste;

iets aventuren d.i. *iets wagen: M. Lp.* I vs. 271:

> Ende mit malcander avonturen
> Lijff, goet, zoete mitten zueren;

ook werd *aventuren* met *te* gebruikt.

2) *Moghes* d.i. *moghet des.*
3) *Verhoghen* d.i. *verheugen.*
4) *Doer:* zie op *Esm.* vs. 573.

Ghelijc enen aermen knecht.

Florentijn die maghet.

O Gloriant, dat ware onrecht,
Bi minen god Tervogan,
Hets recht, wie enen doeghden an[1)]
Ende in rechter trouwen mint,
Dat hi troest daer af ghewint,
Also ic van u hebbe ghedaen.
Nu seldi oec van mi ontfaen
Al dat u edel herte begheert
In reinen aerde, ridder weert,
Al sonder eneghe doerpernie[2)].

Die hertoghe.

Bi der maghet sente Marie,
Florentijn wel suverlike,
Om al dat goet van eertrike
En dadic u ghene doerperheit.
Maer, edel wijf, maect u bereit
Met mi te Bruyswijc te varen,
Want hier en es gheen langher sparen.
Vernaemt uw vader, die roede lioen,
Hi soude ons beiden lachter doen:
Soe bleven wi ewelijc ghescant.

Florentijn die maghet.

O edel hertoghe Gloriant,
Bruyswijc soudic gherne besien:

1) *Doochden an:* zie boven vs. 566 en *Esm.* vs. 1005.
2) *Doerpernie* d.i. *gemeenheid.* Evenals het volg. *dorperheit* wordt het in ongunstigen zin gebruikt: zonden van allerlei soort worden aldus genoemd. ‘Ook wordt onder dien naam in 't gemeen begrepen alles wat tegen de eerbaarheid strijdt, hetzij in woorden of in werken.’ *Ferg.* vs. 3652:

> Wi hadden se lief ende si ons,
> Al dat wi hadden was gemene,
> Het hadde geduert van kinde clene,
> Sonder eneghe *dorperheden;*

welk laatste vers door HUYD. *Stoke* I bl. 533 wordt vertaald door *in eere en deugd*, zooveel als *in reinen aerde:* verg. de aangehaalde plaats benevens CLIGN. en STEENW. *Sp. H.* II bl. 97 vlgg.

Mochte mi dat met trouwen ghescien,
So woudic varen daer ghijs begheert.

Die hertoghe.

O Florentijn vrouwe weert,
Die ic boven alle vrouwen minne,
Ic sal u maken hertoghinne
Van Bruyswijc, den goeden lande:
Dies settic u mine trouwe te pande,
Edel wijf van hogher aert.

Florentijn die maghet.

Soe salic met u bestaen die vaert,
Boven alle man, die leven mach,
Of die ic met oghen nie ghesach,
Edel hertoghe, hoghe baroen.
Nu laet ons hier nedersitten int groen
Tote nedergaet dat maenschijn;
Dan selense alle gader slapen sijn,
Die te mijns vader hove[1] behoren,
Dan moghen wi sonder toren
Varen sonder yemens ghemoet[2].

Die hertoghe.

O edel wijf, het dunct mi oec goet,
Want die vaec gaet mi soe an,
Dat ic niet langher ghestaen en can,
Ic moet emmer legghen mijn hoet[3].

Florentijn die maghet.

Soe legghet dan neder in minen scoet

1) *Mijns vader hove:* zie op *Esm.* vs. 13.
2) *Ghemoet* d.i. *ontmoeting: Floris* vs. 130:

Tierst dat sise vernamen
Reden si hem *tenen ghemoete;*

Limb. V vs. 366:

Met ontplokenen banieren
Reden si hem *ten ghemoete*,
Dat *ontmoet* was onsoete.

Ghemoeten d.i. *ontmoeten*, *te gemoet komen*, hetzij met goede of met kwade bedoeling.
3) *Hoet* d.i. *hoofd*, v.w. in 't Mnl. *hoetman*, *hoetkerk* enz.

Ende slaept, hoghe geboren wigant:
Dan selen wi rumen Abelant.

Floerant des roedelioens neve.

Hulpe, Mamet ende Apolijn,
Hoe es die joncfrou Florentijn
Alsoe dommelijc ghesint?
En wert nie man van hare ghemint
Die in heydenesse mochte spannen crone,
Soe hoghe gheboren noch soe scoene,
Dat si haer herte daer woude legghen an,
Ende mint nu enen kerstenen man
Ende wilt met hem rumen dlant!
Soe blijft si ewelijc ghescant,
Eest dat ic swighe hier van.
Bi minen god Tervogan,
Nenic, ic saelt segghen haren vader,
Want ict ghesien hebbe al gader,
Waer sidi, hoghe gheboren baroen
Van Abelant, heer roede lioen?
Staet op, hoghe gheboren man,
Doet haestelijc u cleder an,
Ghi selt vernemen, dies ghi niet en wet.

Die roede lioen.

Nu benic hier al onghelet[1]:
Floerant neve, wat saels[2] ghescien?

Floerant.

O edel oem, ic hebbe ghesien
Wonder ane Florentine die scoene,
Die met rechten mochte dragen crone
Voer Babeloen[3] den soudaen.
Si leghet aerm ende aerm bevaen[4]

1) *Onghelet* d.i. *dadelijk*, *onverwijld.* CLIGN. *Bijdr.* bl. 59 handelt breedvoerig over de Mnl. woorden van gelijke beteekenis.
2) *Saels* volgens DE VRIES; in het Handschrift staat *saelt.*
3) *Babeloen:* men zou verwachten *van Babeloen.*
4) *Bevaen* van *bevaen* d.i. *omvatten: M. Lp.* II vs. 3254:

So sal ic, als een dom beest,
U *bevaen* in minen armen.

In ghenen boegaert, coene wigant,
Met enen man uut kerstenlant,
Van Bruyswijc den hertoghe vri.
Ic salse u wisen, comt met mi,
Edel wigant, wide vermeert,
Want ic hebbe hem ghestolen sijn sweert,
Daer hi leghet bi dat edel wijf,
Ende sijn ors, dat heet[1] Vaelentijf,
Dat hebbic hem heymelijc ghenomen.
Uut Bruyswijc soe es hi comen
Ende es een hertoghe daer van.
Nu siet, hoghe gheboren man,
Waer dat hi leghet in haren scoet.

Die roede lioen.

Ay, dat heeft mi wonder groet
Van mijnder dochter Florentijn.
En was nie soe edelen Serrasijn[2],
Daer si haer herte wilde legghen an,
Ende leghet nu met enen kerstenen man,
Die niet en es van onser wet[3].
Ay, waer toe si haer heeft gheset[4],
Ende alsoe jammerlijc ghescant!
Bi minen god Tervogant,

1) *Dat heet:* lees *heet*, zie op *Esm.* vs. 13.
2) *Sarrasijn* d.i. *Sarraceen*, hier en elders in de algemeene beteekenis van *heiden*, *ongeloovige*, verg. *Wal.* II bl. 281.
3) *Wet* d.i. *geloof*, *religie. Wap. Mart.* I vs. 826:

> Of (*indien*) dat hovet van onser *wet* (nam. *Kristus*)
> Met scarpen dornen was beset
> Alst noch es bescreven,
> Wiltu wesen een sijn let,
> Magherlike drinc ende et, enz.;

de dichter van *M. Lp.* vertelt III vs. 1165, dat men ‘gheen liefte voert en setten’ moet

> Dan mit luden van Kersten *wette;*

vooral komt de beteekenis duidelijk uit in de uitdrukking *bi miere wet* d.i. *bij al wat mij heilig is*, *per fidem meam*, *pro Deum fidem*, niet te verwarren met *na mine wete* d.i. *naar mijn weten*, *gelijk ik wel weet*, zooals HUYD. *Stoke* III bl. 400 heeft gedaan. Verg. *Hor. Belg.* IV bl. 61; *L. Sp.* en *Bloeml. Gloss.*
4) *Gheset:* zie op *Lipp.* vs. 27.

Si sal daer omme berren[1] in een vier,
Ende die hertoghe en sal niet van hier
Mi ontriden, ic en salne vanghen
Ende ane enen boom doen hanghen,
Bi minen god Apolijn.
Gawi, Floerant neve mijn,
Ende laet ons vanghen den hoghen baroen!

Floerant.

O edel oem, dat hebben wi goet te doen,
Want hi es van wapen bloet[2].

Staet op, hoghe gheboren ghenoet
Van Bruyswijc, coene wigant!
Ghi selt besitten Abelant,
Die soete stede, dat scoene juweel;
Daer staet verborghen een casteel,
Daer seldi werden casteleyn[3].
Het staet op soe scoene pleyn,
Dat men dies ghelike niet en vint.

Die hertoghe.

Van gode so moetti sijn ghescint,
Fel Sarrasijn, vul keitijf!
Bi mijnder wet, het cost u dlijf,
Dat ghi mi heden quaemt soe bi.

Floerant.

O edel here, van herten vri,
Laet sinken uwen hoghen moet:
Hoghen roem en was noit goet.
Want ghi moet verwonnen bliven,
Ende daer toe sal men u ontliven,
Want ghi hebt die doet verdient.

1) *Berren* d.i. *branden:* zie *Limb.* en *V.d.L.O.H. Gloss.*, alwaar ook de vorm *barren* die tot *berren* staat als *barnen* tot *bernen.*
2) *Bloet* d.i. *ontbloot van*, *zonder:* hier *van wapen bloot* d.i. *ongewapend*, hetgeen ook wel door *bloot* alleen wordt uitgedrukt.
3) *Casteleyn* d.i. *slotvoogd*, *châtelain.*

Die hertoghe.

Ay mi, dit spel es mi ontsient[1],
Want ic hebbe mijn sweert verloren.
God, die van der maghet was gheboren,
Moeten bedroeven, diet mi nam
Ende al heimelijc tot mi quam,
Daer ic in groter vrouden lach.
Met rechten ic dat wel claghen mach
Dat ic verloren hebbe minen Brant[2].
Bi mijnder trouwen, haddicken in mijn hant,
Ghine sout mi niet vangen, fel keitijf!

Die roede lioen.

Her hertoghe, laet dese worden een blijf,
Uwen overmoet wert nu ghevelt[3].
Ic mene dat ghijt becopen selt,
Dat u vorders hebben ghedaen.
Voer Abelant sachic verslaen
Minen vader van uwer partien:
Dat dede Gheraert van Normandien,

1) *Ontsient* d.i. *leelijk*, *slecht:* het vers beteekent hetzelfde als het zeer gewone: *het gaet mi uten spele.* Wat *ontsient* betreft, dit is het verl. deelw. vant *ontsienen* d.i. *ontluisteren*, *misvormen*, *mismaken*, zooals uit de door HOFFMANN *Hor. Belg.* VI *Gloss.*, *Limb. Gloss.* en DE VRIES *Mnl. Taalz.* bl. 55 aangehaalde plaatsen blijkt, alwaar o.a. sprake is van *een werc ontsienen* en van dingen, die iemand *ontsienen*, en van *hem* (*zich*) *ontsienen* d.i. *onkenbaar maken:* voeg er bij KAUSLER *Denkm.* III bl. 209 vs. 15:

> . . . . . hets mi *ontsient*,
> Want ic hebbe hier maech no vrient,
> Daer toe ben ic die aremste man
> Die ye ter weerelt lijf ghewan;

bij STOKE VIII vs. 354 komt het omgekeerde nam. *sienen* d.i. *schoon worden* voor:

> So dat haer spel daar mede *siende;*

nog was in het Mnl. bekend *versienen* d.i. *verfraaien.* Ongetwijfeld zijn de bijv. nw. *siene* d.i. *schoon* en *onsiene* d.i. *leelijk* daarmede nauw verwant, verg. *L. Sp. Gloss.* in voce *zelsien* en HUYD. *Stoke* I bl. 104.

2) *Brant* d.i. *zwaard. Wal.* vs. 446 wordt verhaald, dat de held 'vergat sijn goede *swaert*', en wat later vs. 521, dat hij, bij den kamp met het 'felle serpent' in diens 'staert ghewonden', eindelijk 'verloste sine ene hant' en daarna 'taste om sinen *brant* an sine side', maar bevond dat 'hi was verloren.'

3) *Ghevelt* van *vellen* d.i. *doen vallen*, *ten val brengen*.

Versloech den lieven vader mijn,
Ende u vader, bi Apolijn,
Versloech minen oem Eysenbaert
Ende twee ridders van hogher aert, -
Mijnder moien kinder, als ghi moghet horen,
Uut Antiotsen waren si gheboren, -
Versloech u vader met sijnder ghewelt:
Ic mene, dat ghijt becopen selt,
Bi minen god Apolijn,
Ende mine dochter Florentijn
Salic leveren doen den brant[1].

Die hertoghe.

Och edel here van Abelant,
Doet met mi dat ghi begheert;
Maer Florentijn, die es wel weert
Te draghen crone voer elken man;
Want biden vader, die mi ghewan,
Si heeft te male een reine lijf,
Si en was noch noit niemans wijf,
Dat wetic wel, te gheenre ure,
Si es ene edel creature:
Sijt haers ghenadich[2], hoghe baroen!

Die roede lioen.

Bi minen groten god Mahoen,
Dan[3] lietic om al die werelt niet:
Si sal daer omme berren, wats gesciet,
Dat sie nie groete van u ontfinc.

Die hertoghe.

Ay, gheweldich hemels coninc,
Nu bewaert dat edel wijf;
Al eest dat ic verliese mijn lijf,
Bewaert die scoene Florentijn:

1) *Den brand* d.i. *den vure:* verg. boven vs. 759 en later vs. 826, 865.
2) *Ghenadich: gh. sijn* met den tweeden nval: *Rijmb.* vs. 16504:

Bi aventuren God hi sal
Dijns ghenadech sijn voor waar.

3) *Dan* d.i. *dat en* evenals het volg. *wats* staat voor *wat des.*

Dies biddic u, werde sceppere mijn,
Dat si die doot mach ontgaen
Ende kerstenheit moet ontfaen[1];
Dies biddic u, moeder ende maeght,
Want si een reine herte draeght,
Ende heeft te male ene edel nature,
Moeder gods, bewaert die scoene creature;
Dies biddic u, god, doer uwen oetmoet,
Want gherechte minne ons beiden doet,
Dat wi sijn in dit verdriet.
Ay god, nu en wilt vergheten niet,
Dat u die minne daer toe dwanc,
Dat ghi ane[2] ene wigaert ranc
Ontfinc menschelijc nature:
Dat was Maria, die maghet pure,
Die u ontfinc in reinen live,
Dat noit en ghesciede ghenen wive,
Ende maghdelijc ter werelt bracht:
Dat dede al die minne cracht;
Ende daer na stoerfdi die bitter doot,
Om ons te bringhen in vrouden groet:
So brinct mi noch uut desen prisoene.

Florentijn die maghet.

Waer sidi, Rogier, deghen coene,
Mijn lieve vrient ende ghetrouwe?

Rogier.

Ic ben hier, wel edel vrouwe.

1) *Kerstenheit ontfaen:* zie op *Esm.* vs. 73, en aldaar vs. 83 over het vs. 840 volgende *doen.*
2) *Ane:* even als wij nog zeggen *iets ontleenen aan iemand*, waarin *aan* te kennen geeft, dat het te verkrijgen voorwerp gelegen is in een persoon en van dezen verkregen wordt, zoo 'gold in het mnl. hetzelfde bij alle ww. zonder onderscheid, die op eenigerlei wijze hetzij eene ontleening van elders, hetzij eene begeerte daarnaar of poging daartoe uitdrukten. Thans moet *aen* veelal door *van* of *bij*, somtijds door *op* worden wedergegeven': *Mnl. Wb.*, alwaar o.a. wordt aangehaald *L. Sp.* II 6 vs. 165:

Aen een maghet (hi) vleesch ontfinc
Ende nuwe wesen ende nuwe dinc.

Nu seght mi, wats die raet?

Florentijn die maghet.

Ay Rogier, al minen toeverlaet
Die steet al te male ane di.
Och lieve Rogier, nu segt mi:
Wat seet[1] mijn vader, die hoghe baroen?

Rogier.

Och edel vrouwe, bi Mahoen,
Hi heeft ghesworen op sinen tant[2],
Dat hi sal hanghen den hoghen wigant
Ende u leveren sal ten viere:
Dat heeft hi gheswoeren alsoe diere,
Dat mens hem wel gheloeven mach.
Dies en benic ure noch nacht no dach
Sonder droefheit, edel vrouwe.

Florentijn die maghet.

Och edel Rogier, nu sijt ghetrouwe,
Want ghi hebbes[3] wel die macht:
Ic weet wel, dat ghi den kerker wacht,
Daer die hertoghe in leghet ghevaen[4].
Nu wilt hem in staden staen[5],
Dat hi behouden mach sijn lijf.

1) *Seet* d.i. *zegt* van *segghen.*
2) *Op sinen tant:* gelijk bij den baard, bij de oogen, bij de borst, bij de lokken, zwoer men in de Middeleeuwen ook bij andere leden, ongetwijfeld evenzoo bij zijne *tanden*, hoewel mij daarvan geen andere voorbeelden bekend zijn: verg. GRIMM *Deutsche Rechtsalterthümer* bl. 897 vlgg. en NOORDEWIER *Regtsoudh.* bl. 427.
Sweren op d.i. *zweren bij*, niet *samenzweren tegen*, in welken zin het overigens ook voorkomt, verg. b.v. *Floris* vs. 3659:

> Dat der (*durf*) ic wel *op* (*bij*) die heileghe *sweren*
> Voor u ende voor al dese heren;

met *Rijmb.* vs. 13853:

> Des wart tfolc upten coninc gram,
> Ende *swoeren up* hem daert af quam,

waarvoor in de *Hist. Schol.:* et facta est contra Amasiam conjuratio, enz.
3) *Hebbes* d.i. *hebt des.*
4) *Ghevaen* d.i. *gevangen.*
5) *In staden staen* d.i. *te hulp komen:* wij hebben nog *te stade komen.* Verg. *L. Sp.* en *Rijmb. Gloss.*

Rogier.

Och edel uutvercoren wijf,
Doe ic dat, soe ben ic doot,
Al die werelt van goude roet
En sal mi connen ghehulpen niet.

Florentijn die maghet.

Rogier, hulpt mi uut mijn verdriet
Ende oec den hertoghe Gloriant,
Dan selen wi rumen[1] Abelant
Ten lande wert van Bruyswijc.
Rogier, ic ghelove u sekerlijc,
Ic sal ewelijc sijn u vrient.

Rogier.

Och edel vrouwe, dies hebdi wel verdient
Over meneghen tijt hier te voren.
U vader hadde eens mijn doot ghesworen,
Doen waerdi al minen toeverlaet.
Ach, nu dadic als een quaet[2],
Soudic dies al nu vergheten;
Al soudic in vieren werden ghespleten,
Ic sal u hulpen, wel edel wijf,
Dat ghi behouden selt u lijf
Ende oec die hertoghe van Bruyswijc,
Want hi ontfinc mi soe vriendelijc,
Doen ic hem van u die boetscap bracht,
Ic sal daer om pinen dach ende nacht,
Edel vrouwe van herten reen,
Ic sal ontsluten die kerker steen[3]
Ende verloessen die hoghe wigant.

1) *Rumen* d.i. *ruimen.*
2) *Quaet* d.i. *kwaaddoener*, *booswicht*, *ellendeling*, hier meer bepaald *lafaard*, waarvan het meerv. *quadiën* evenals van *sieraad* en *kleinood*: *sieradiën* en *kleinoodiën*, verg. *L. Sp. Gloss.* HUYD. *Stoke* I bl. 425 haalt nog het vrouw. *quadersse* d.i. *slechte vrouw* aan uit *Limb.* I vs. 2241:

> Onsen sone verliesen wii
> Ende al bi derre *quaderssen.*

3) *Kerkersteen* d.i. *kerker*, evenals vs. 904 *prisoen. Steen* geeft op zich zelf reeds *kerker* te kennen, zie *Lorr. Gloss.*, de samenstelling is dus pleonastisch evenals zoovele, waarvan een der leden door den tijd min of meer duister is geworden.

Waer sidi, her Gloriant,
Edel hertoghe, hoghe baroen?
Comt uut desen swaren prisoen
Want alle die slote sijn ontdaen[1].

Die hertoghe.

Wie heeft mi dese gratie ghedaen?
Rogier vrient, berecht mi dat.

Rogier.

Florentijn dies mi bat[2],
Dat ic u hulpe uut uwen verdriet.

Die hertoghe.

Ay, god die hem crucen liet,
Die moets hebben lof ende danc,
Dat ic ben uut desen swaren stanc,
Daer ic soe langhe in hebbe ghesijn.
Nu segt mi: waer es Florentijn,
Die overscoene creature?

Rogier.

O edel here, si leghet tusschen vier muren
Ghesloten ende vaste ghevaen;
Te hare soe en mach niement gaen,
Want haer vader wiltse ontliven.

Die hertoghe.

Dien wille sal achterbliven[3],
Op dat mi god behout mijn lijf;
Ic sal verlossen dat edel wijf,
Eer ic scheden sal van hier.
Och, haddic minen desterier[4]

1) *Ontdaen* d.i. *opengedaan:* zie CLAR. *Hem. d. Hem.* bl. 226 en 421, en hier beneden vs. 945.
2) *Dies: bidden* wordt geconstrueerd met den tweeden nval.
3) *Achterbliven* d.i. *niet uitgevoerd worden*, eig. *achterwege blijven* v.d. *onvermeld blijven*, *ongedaan blijven*, enz., verg. *Esm.*. vs. 742.
4) *Desterier* d.i. - zegt HOFFMANN - 'ein grosses starkes Pferd, welches die Ritter zu reiten pflegten, wenn sie zum Turniere, zum Kampfe oder in die Schlacht zogen', van het Fransche *destrier*, waarover zie LITTRÉ in voce.

Valantijf metter hant
Ende mijn sweert, den goeden Brant,
Soe wildic Florentijnen halen
Ende den roedenlioen betalen
Sijn huushure in rechter trouwen!
Het sal hem sekerlike rouwen,
Dat hise soe jammerlijc hout ghevaen.

R o g i e r .

Here, ic wijls[1] u te hulpen staen
Ende met u varen uten lande.
Mamet willic doen die scande,
Dat ic wille kerstenheit nemen an.
Nu siet hier, hoghe gheboren man,
Valantijf, u goede paert,
Ende uwen Brant, dat goede swaert,
Daer u herte soe sere op rast.

D i e h e r t o g h e .

Ay, nu haddic minen last[2],
Haddic Florentijne die scoene.
Lieve Rogier, dat god u loene,
Nu wijst mi die kerkersteen,
Daer in dat leghet die maghet reen,
Ic salne ontsluten ende ontdoen,
Ende werdes gheware[3] die roedelioen,
Seker, ic gheve hem sijn payment[4].

R o g i e r .

Ay here, soe waren wi ghescent,
Worde dit hof met allen[5] ghestoert.
Ic sal ons vele bat hulpen voert:
Ghi selt hier houden[6] in dit groen,

1) *Wijls* d.i. *wil des*, het laatste afhangend van *in hulpe staen.*
2) *Last* d.i. *lust.*
3) *Gheware* met den tweeden nval d.i. *bekend met*, een bijv. nw. 'in de latere tael uitgestorven en nog alleen bestaande in de zamenstellingen *gewaerworden* en *gewaerwording*': BORMANS *Sint. Christ.* bl. 176.
4) *Payment* d.i. *loon:* verg. vs. 929.
5) *Met allen* d.i. *geheel en al*, vaak overgegaan tot eene bloote verzekeringsformule, soms niet meer dan een stopwoord, zie *L. Sp.* en *Rijmb. Gloss.*
6) *Houden* d.i. *blijven*, zooals ook vs. 958. *Lorr.* I vs. 1078:

> Ende leide (nam. *Jan v. Mes*) van achter die magt (*maagd*) fijn
> Uter stat, ende brochtse mede
> Tote daer hi ons *houden* dede;

Carel vs. 1281:

> Men sloech corden op dat velt,
> Daer menich man ghewapent *helt* (*hield*)*;*

verg. *Bloeml. Gloss.*

Ende ic sal gaen ten roedenlioen
Ende sal hem segghen ende maken vroet,
Dat hi morghen metter spoet
Florentijn, dat edel wijf,
Sal doen dooden ende nemen dlijf:
Dies salic hem maken wijs,
Ende ghi selt hier houden in dit rijs[1)]
Ende emmer seldi op die waerden[2)] sijn.
Als men uutbrinct Florentijn
Ende mense ontliven sal,
Dan seldi comen over al
Ghereden, hoghe gheboren wigant.
Bi minen god Tervogant,
Ic sal u ter hulpen staen.
Ghi selt steken ende ic sal slaen,
Ende god sal in onser hulpen sijn:
Aldus selen wi Florentijn
Verlossen, dat edel wijf.

Die hertoghe.

Rogier, het sal mi costen dlijf,
Ofte ic bringse uut hare noet.
Nu gaet henen met haesten groet.
Ic sal hier bliven in dit foreest.
Ay vader, sone ende heilich geest,
Nu moetti bewaren Florentijn.

1) *Rijs* d.i. *hout*, *boschage* verg. vs. 973. *Rijs* is eig. *rijsje*, *takje*, en had in het mvd *risere.*
2) *Waerden* van *waerde* d.i. *wacht: custodia* et *vigilia* heeft KIL. in voce. V. HASSELT haalt daarbij de volg. plaats aan: een *waerde* bij dage, ende een wake bij nachte. In *M. Lp. Gloss.* wordt ook het w.w. *waerden* d.i. *hoeden*, *oppassen* opgegeven.

Rogier.

O Mamet ende Apolijn
Ende Mahoen ende Tervogant,
Edel here van Abelant,
Die moeten u gheven goeden dach.

Die roede lioen.

Rogier, nu doet mi ghewach[1]:
Hoe salic varen met Gloriant?

Rogier.

Edel here van Abelant,
Dat salic u segghen ende maken vroet,
Dat ghi morgen metter spoet
Florentijn, dat felle wijf,
Dooden selt ende nemen dlijf,
Want si hevet wel verboert[2],
Alse men recht na rechte coert[3],
Want si heeft onse gode ghescant;
Ende dan seldi Gloriant
Hanghen doen ane enen boem.
Want vernaemt Gheraert sijn oem,
Dat hi hier ghevanghen leghet,
Here, voer waer si u gheseghet,
Soe sal hi comen met groter cracht
Ende met al sijnder macht
Ende sal ons doen grote pijn:
Daer omme duncket mi dbeste sijn
Dat ghise beide ontliven doet.

1) *Ghewach: gh. doen* d.i. zoowel *gewag maken*, *gewagen* als eenvoudig *zeggen*, b.v. *D. Doctr.* II vs. 3774:

> Nu sal ic u voert *doen ghewach* (*gewagen*)
> Van dinghen, wet wel, van dien
> Niemen tasten en mach no sien,
> Maer metten hoerne verstaen moet;

I vs. 398:

> Want selve Cristus *doet ghewach* (*zegt*)*:*
> Niemen tote mi comen en mach,
> Dan dien die vader aen mi trect.

Over *ghewach doen* voor *gh. maken* zie op *Esm.* vs. 174.

2) *Verboert* d.i. *verbeurd*, van *verboren*, *verboeren.*

3) *Coert* van *coeren* d.i. *keuren*, *oordeelen.* Rogier wil zeggen, dat Florentijn den dood heeft verdiend naar recht en gerechtigheid.

Die roede lioen.

Rogier, desen raet dunct mi goet.
Nu en willic beiden dach noch ure,
Gaet henen, haelt mi die scoene figure,
Florentijn, die felle pute,
Ic salse doen leiden ter poerten ute
Ende doen haer thoeft afslaen.

Rogier.

Here, dit dunct mi dbeste ghedaen.
Ic salse halen, bi Apolijn.

Waer sidi, scoene Florentijn?
Ghi moet gaen voer den hoghen baroen,
Uwen vader, den roedenlioen.
Hi wilt met u justicie houden
Ende meint, dat u sal werden vergouden[1],
Dat ghi sine gode hebt ghescant
Ende dat ghi bi Gloriant
Hebt gheslapen, vri edel wijf.
Dat sal u costen u edel lijf,
Want hi hevet soe dier[2] ghesworen.

Florentijn die maghet.

God, die vander maghet was gheboren
Ende sijn voetsel van haer soeghede,
Ende daer na dat hi[3] ghedoeghede,

1) *Vergouden* van *verghelden* d.i. *vergelden*, *betaald zetten.*
2) *Dier* d.i. *kostbaar*, *duur. Bi dieren ede sweren* of *dier sweren*, zie boven vs. 866, beteekent *zweren bij wat lief en dierbaar is*, trouwens wij spreken nog van *een duren eed.*
3) *Dat hi:* over deze primitieve spreekwijze, nog bestorven in den mond van onbeholpen zegslieden, verg. BRILL *Holl. Spraakl.* bl. 731 vlgg. en de *L. Sp. Gloss.* aangetogen plaatsen, waarvan hier eene uit II 58 vs. 183. Chaerters die stede - zoo luidt het verhaal - werd belegerd door die Normanne

> Omdat sise wouden winnen.
> Die bisscop doen van daer binnen
> Nam onser vrouwe (nam. *Maria*) himde (*hemd*) thant,
> Ane enen schacht *dat hijt* bant,
> Ende staect daer boven sciere
> Optie mure tere baniere.

Datten die felle joden vinghen,
Ende aen een cruce hinghen,
Daer hi an sterf die bitter doot,
Om ons te bringhen in vrouden groet,
Die moet mine ziele ghenadich sijn.

Die roede lioen.

Nu segt mi, dochter Florentijn,
Wie mach u hier toe hebben bracht,
Dat ghi sijt aldus bedacht
Ende aenbedt enen vremden god
Ende maect met onsen goden u spot,
Ende mint daer toe enen kerstenman?
Bi minen god Tervogan,
Ghi selt daer omme uw lijf verliesen.

Florentijn die maghet.

Vader, die doot willic gherne kiesen
Om den ghenen, diese door mi ontfinc
Ende naect ane een cruce hinc
Met sinen aermen wilde ontdaen,
Ende liet hem hande ende voete doerslaen
Met plompen[1] naghelen drie.
Ghewarich[2] god, so moetti mie
Bescermen vander hellen brant,
Ende bewaert den hertoghe Gloriant,
Want hi es in pinen groot.
O edel hoghe gheboren ghenoet[3],

1) *Plompen* van *plomp* d.i. *zwaar* of *groot*, zooals staat *V.d.L.O.H.* vs. 3035:

> Si nichelden vaste sine voete
> Met *groten* naghelen vele onsoete.

2) *Ghewarich* d.i. *waarachtig.*
3) *Ghenoet* d.i. '*iemand*, *die met eenen anderen*, *uit welke oorzaak ook*, *gelijk staat' :* CLIGN. *Bijdr.* bl. 197. Uit *echtgenoot*, *landgenoot*, *reisgenoot*, *dischgenoot*, *eedgenoot*, *speel*(*ge*)*noot*, *gerichtsgenoot* blijkt dat voldoende; in het Mnl. zeide men ook voor *zonder weerga: zonder ghenoot*, en bestond een w.w. *genoeten* d.i. *paren*, *coire*, *concumbere*, eig. *iemands gelijke zijn. Ghenoot* op zich zelf staande beteekent veelal *ridder*, *pair: Lorr.* 1 vs. 780:

> Menech prince, menech *genoet*
> Wasser, ende menech man;

II vs. 542 wordt Garijn genoemd *die stoute genoet. Die genote* zijn meestal *de twaalf pairs van Karel* of *de paladijnen van de Tafelronde*: *Bloeml. Gloss.* HOOFT spreekt nog van *de genooten* van het Gulden Vlies en *de genooten van Vrankrijk:* zie *Wb. Hooft.*

Hoe gherne haddic u noch ghesien!
Maer en mach mi niet ghescien,
Dat doet mijnre herten alte wee.

De hangdief.

[1]

Dien moghdi scouwen nemmermee,
Hoghe gheboren edel wijf,
Want ic u nu sal nemen dlijf,
Dat deert sere die herte mijn.
Och edel joncfrouwe Florentijn,
Waer toe hebdi u gheset?
Woudi noch anebeden Mamet,
Ghi sout noch wel u lijf behouden.
Het comt al touwe[2] bi uwen scouden,
Dat ghi onsen gode aldus blameert[3]
Ende u selven scandeleert[4]
Ende ghi hoghe gheboren sijt.

Die roede lioen.

Ghi gheeft haer alte langhe respijt[5].
Haestu ende slaet haer af thoet,
Want hare mesdaet es soe groet,
Al die werelt en halpe hare niet.

Die hertoghe.

Bi gode die hem crucen liet,

1) *Hangdief* d.i. *beul*, ook *hanghman* genoemd: KIL. en NOOKDEWIER t.a.p. bl. 419.
2) *Touwe* d.i. *toe.* HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. 222 zegt: '- *ouwe* oder - *owe* für - *oe* lässt sich aus den ältesten niederl. Schriften nachweisen', en haalt een stuk aan van 1275 uit den Codex Diplomaticus, gevoegd achter WILLEMS' uitgave van den *Slag v. Woer.* bl. 571, alwaar deze noot: '*dowe*, *doe;* comme plus bas *howe*, pour *hoe* et *towe* pour *toe.*' Hij had er *brouc* voor *broek* d.i. *moeras* en *drouch* voor *droeg* nog kunnen bijvoegen.
3) *Blameert* van *blameren* d.i. *lasteren:* KIL.
4) *Scandeleert* van *scandeleren* d.i. *te schande maken.*
5) *Respijt* d.i. *uitstel:* KIL.

Dan sal niet wesen, fel tierant!
Van gode moetti sijn ghescant
Dat ghi sijt soe putertier[1].
Ter quader tijt maect u van hier,
Of die duvel sal uws wouden[2],
Ende Florentijn sal haer lijf behouden
Ende tuwer scande mijn eyghen sijn.
O uutvercoren Florentijn!
Van deser doot sidi vri:
Dies danct der werder maghet Mari
Ende Rogier, den coenen wigant,

Florentijn die maghet.

Och edel hertoghe Gloriant,
Ic dancs gode van den troene,
Dat mi[3] ghevallen es soe scoene,
Ende daer naest u ende Rogier.
Och edel here, laet ons van hier
Trecken, hoghe gheboren man.

Die hertoghe.

Florentijn, nu varen wi dan
Te minen lande van Bruyswijc.
Mijn herte staet in vrouden[4] rijc.

Edel wijf van hogher aert,
Nu sie ic den edelen boegaert,
Bruyswijc dat goede lant.
O edel oem, coene wigant,
Van Noermandien hoghe baroen,

1) *Putertier:* zie op *Esm.* vs. 972.
2) *Wouden* d.i. *bemachtigen*, *zich meester maken van*, geconstrueerd met den tweeden nval. 'Meermalen - zegt LEENDERTZ - komt het, gelijk hier, bij eene verwensching voor': zie *M. Lp. Gloss.* en *Rein.* vs. 3189:

Cuwaert, laets den duvel *wouden;*

vs. 430:

God moeter af *ghewouden.*

3) *Dat mi...* enz.: het vers beteekent: *dat het zoo heerlijk is uitgevallen*, *dat alles zoo goed is afgeloopen.*
4) *Vrouden* van *vroude* d.i. *vreugde.*

Nu laet die poerte wide ontdoen
Ende laetse incomen met bliden sinne,
Die ic met al miere herten minne,
Van Abelant die scoene Florentijn.

G h e r a e r t .

O Gloriant, neve mijn,
Sijt willecome op desen dach,
Ende Florentijn, die ic nie en sach
Meer dan nu te deser tijt.
Mijn herte wert mi van vrouden wijt
Dat ic u sie met ghesonden live
Comen metten edelen wive.
Nu segt mi: hoe voerdi[1] in Abelant?

D i e h e r t o g h e .

Och edel oem, coene wigant,
Al slapende wardic daer ghevaen
Ende in enen kerker ghedaen,
Daer mi met rechte uut mocht verlanghen,
Want aderen, padden ende slanghen
Waren daer mijn naeste ghebueren.
Maer god, die gaf mi avonture[2],
Bi vriende hulpe, bi goeden rade,
Dat ic ben comen sonder scade
Uut den vangnesse swaer.
Het en quam nie man in selken vaer[3],
Maer die minne vanden edelen wive
Hielt mi altoes te live[4],
Dat ic hoepte, het soude beter werden.
Aldus hebbic met volherden
Ghewonnen daer mijn herte op rast.

1) *Voerdi* van *varen* in den zin van *valere*, *gerere*, *habere se hoc aut illo modo:* KIL.
2) *Avonture* d.i. *geluk:* van dit woord geldt wat GRIMM *Wbch.* aanteekent van *Abenteuer*, dat daarmede ‘sich stets verknüpft die Vorstellung eines ungewöhnlichen, seltsamen, unsichern Ereignisses oder Wagnisses, nicht nur eines schweren, ungeheuern, unglücklichen, sondern auch artigen und erwünschten’.
3) *Vaer* d.i. *vrees*, v.w. het oude *vaerweder* d.i. *horrida tempestas* en ons *vervaard;* ook *gevaar:* zie CLIGN. *Bijdr.* bl. 166.
4) *Hielt... te live: te live houden* d.i. *am Leben erhalten* volgens HOFFMANN.

G h e r a e r t .

Gloriant neve, ghi hebt ghepast[1)]
Der minnen boegaert leren bouwen.
Maer doch en derft[2)] u niet rouwen,
Al eest u worden een deel[3)] te suere:
Ghi brinct hier ene scoene creature,
Die oec niet edelre en mochte sijn;
Al es haer vader een Sarrasijn,
Hi es een hoghe gheboren man,
Want van Babeloen die soudan
Was sijn vader, dies benic vroeder,
Ende des heren dochter was sijn moeder
Van Antioetsen, des benic wijs,
Ende oec heeft haer vader den prijs
Voer ende na in tkerstenrijc,
Sone es van vromichede sijns ghelijc
In heydenesse die wapen draght
Daer om was ic van u versacht[4)],
Dat u ten quaden soude vergaen.
Maer ghi hebt wel ghedaen:
Met volherdene hebdi verwonnen.

1) *Ghepast* d.i. *opportune*, *apte*, *apposite:* KIL.
2) *Derft* (*derf het*) van *derven* d.i. *behoeven.* De derde persoon van den tegenw. tijd was zoowel *derf* als *darf*, mv. *dorven*: *L. Sp. Gloss.*
3) *Een deel* d.i. *zeer*, *grootelijks*, *grootendeels*, wij zouden zeggen *voor een goed deel. Limb.* VIII vs. 223:

> Nu ben ic hem *een deel* ghenaect,
> Die mi sere miin lant mesmaect
> Hebben, enz.;

waar uit den samenhang blijkt, dat hij er zeer dicht bij was; XII vs. 369:

> Hi gaf enen slach den jongelinc,
> *Dat wonder was dat hiis ontginc.*
> Echites seide: 'bi gode, here,
> U slach dede mi *een deel* sere
> Dat ic u nu lonen sal,
> Mine scrincke (*verhindere*) god ende ongheval;'

Lorr. II vs. 1990:

> Die mane sceen oft ware dach,
> Want het vroes *een deel* sere.

BORMANS *St. Christ. Gloss.* teekent hierbij aan dat *een stic* of *een stuk* insgelijks voor *veel* wordt gebruikt.
4) *Versacht* d.i. *bevreesd*, ook *laf* van *versaghen* (en *hem v.*) d.i. *bevreesd maken* (en *bevreesd worden*)*: Bloeml. Gloss.*

En dochte[1] oec gheen dinc begonnen,
Dat men niet volherden en wille.

Nu swicht ende maect een ghestille!
Dit voerspel es ghedaen,
Men sal u ene sotternie spelen gaen.

Hier beghint die sotternie.

Siet doch, en benic niet hier?
Ic ben een wijtmolder[2] ende drinke gerne bier.
Tesschen[3], hantscoen canic nayen,
Hoy ende coren canic oec mayen;
Ja, woudic oec daer omme lopen,
Ic can oec copen ende vercopen.
Oec so benic een temmerman
Daer ic noit niet en wan,
Ic ben oec een molder ende can malen,
Ic can oec wel borghen ende qualijc betalen,
Ic can roden[4] ende hacken,
Ic can dijcken ende dammen,
Ic can derschen ende wannen.
Noch canic vele dincs meere:
Esser enich vrouwe of here
Die mi wilt hueren tenen knape?
Al eest, dat ic gherne langhe slape,
Ic ben herde traech te minen werke.
Woude hier iement ane mi leggen merke[5]

1) *Dochte* van *doghen* d.i. *deugen*, meer bepaald in den zin van *waarde hebben*, *iets beduiden.*
2) *Wijtmolder* d.i. *tarwemolenaar:* verg. vs. 9.
3) *Tesschen* van *tessche* of *tassche* d.i. *tasch:* KIL.
4) *Roden* d.i. *rooien*, van aardappels b.v. gezegd.
5) *Leggen merke* d.i. *de aandacht vestigen op*, *reflecteeren* of *regardeeren*, zooals HOFFMANN vertaalt. Zoo zegt de dichter van *D. Doctr.* aangaande het stuk der drieëenheid III vs. 1942:

> Hier op en sal gheen man
> Sere *legghen* sinen *merc*,
> Want en was nie soe wisen clerc
> Van sinne in ghenen stonden,
> Die dese dinc conste ghegronden;

en de Winter zegt tot Mojaert, *Winter ende Somer* vs. 219:

> Want die winter es u te steerc.
> Als ic aen u *legghe* minen *merc*,
> So sijn u lippen van couden blau;

Lantsloet vs. 181:

> Gherechte minne en *ledt* gheen *merc*
> Aen rycheit noch an groetheit van maghen.

Die mi tenen knape woude hueren?
Want ic can wel ter tafelen dueren[1)]
Ende oec canic graven ende luken[2)].

Die ander man.

Ende ic can binden[3)] steinen kruuken
Ende melcteilen[4)] van erden ghedrayt.

Die ierste man.

En trouwen, die duvel brinct u hier gewait
Met uwer foberdien[5)] te maken.

Die ander man.

God gheve u ramp in uwe kaken!
Duncket u wesen foberdie?
Alsoe gerne woudic mijn broot als ghie,
Want ic hebbe wijf ende kinder thuus.

Die ierste man.

Jaet, het dunct mi een vri abuus:
Steinen cruuken binden ende melcteilen!

1) *Ter tafelen dueren* d.i. *lang tafelen.*
2) *Luken* d.i. *sluiten*, stellig in den zin van *Zäune und Hecken machen*, zooals HOFFMANN heeft.
3) *Binden:* ironisch natuurlijk, daarom noemt die ierste man het vs. 32 ook *een vri abuus* d.i. *eene vroolijke vergissing.*
4) *Melcteilen: melcteile* is *steenen melkkan.* Verg. KIL. in voce *teyle* en de noot.
5) *Foberdien* van *foberdie* d.i. *gekkernij*, *scherts*, kennelijk afkomstig van *fobaert*, zie *Rose* vs. 8030 variant. KIL. heeft het woord niet, en mij is geen tweede voorbeeld bekend. KAUSLER *Denkm.* III bl. 262 teekent er bij aan: 'Verwandt mit dem hochdeutschen *foppen*, engl. *fob.*'

Condi die wel te gader heilen,
Soe sidi wel een constich man.

Die ander man.

Waendi dat ic noch niet meer en can?
Ja woudics mi onderwinden
Ende minen sac van consten ontbinden[1],
Ic soude van u maken een peert,
Het soude schinen tien pont weert,
Swert van hare ende daer toe ru[2].

Die ierste man.

God brachte mi ane u,
Ic hore wel, ghi sijt een constenare.
Soudi mi connen verdriven mijn grawe hare
Ende tien jaer jongher maken van dagen,
Dat ic minen wive mocht wel behagen,
Ic soude u gheven goeden loon.

Die ander man.

Jaic, ic sal u maken alsoe scoen,
U wijf sal duncken om u rasen[3].
Lietic u in dit busken blasen,
Ghi sout al ene ander varuwe[4] ontfaen,
Ghi sout werden alsoe ghedaen[5],
U wijf en soude u niet connen gekinnen.

Die ierste man.

Bi mijnder trouwen, daer seldi ane winnen,

1) *Minen sac van consten ontbinden* d.i. *met mijne kunsten voor den dag komen*, eig. *den zak losmaken*, *waarin mijne toovermiddelen zijn verborgen*, b.v. *het busken* d.i. *het busje*, waarover vs. 50. Of hebben we hier, gelijk *Rein.* II vs. 5787:

> . . . . . Tibert, neve,
> Een *sac* vol raets ic ons wel geve:
> Dat weet ic wel, hebben wijs te doen:

eene spreekwijze als onze *een schip vol?* Het eene zoowel als het andere kan er door.
2) *Ru* d.i. *harig.*
3) *Rasen* d.i. *dol zijn*, hier van verliefdheid natuurlijk. Van *duncken* d.i. *schijnen*, als hulpwerkwoord gebruikt met volgenden onbep. wijs zonder *te*, heeft *Rijmb. Gloss.* tal van voorbeelden.
4) *Varuwe* of *varwe*, *verwe* d.i. *kleur.*
5) *Ghedaen:* zie op *Glor.* vs. 623.

Op dat mi dat mach ghescien.

Die ander man.

Bi gode, uw wijf saelt wel sien,
Als ghi weder tot hare comt.

Die ierste man.

Alsoe en moetic nemmeer sijn verdoemt,
En saelt mi niet costen van minen miten[1].
Si pleeght mi alte dicke mijn lelicheit te verwiten,
Dat ic selden met vreden leve.
Hout, siet, ic sal u gheven
Dese goede borse ende tghelt daer toe.
Ic vercocht gisteren mine goede coe:
Daer es tgheelt in al gheheel,
Dat seldi hebben tuwen deel.
Si gout[2] tien schillinc ende veertich pont.

Die ander man.

Hout, set dat busken ane uwen mont
Ende blaest stijf met al uwer macht.
Ic hebbe soe menich const volbracht,
Ic sal emmer dese oec volbringen.

Die ierste man.

Salics iet te bat singhen?
Want dat en constic noit geleren.

Die ander man.

Jaghi, ende u varwe sal u verkeren
Ende u stemme sal werden claer.

Die ierste man.

Keren[3], god gheve u een goet jaer,

1) *Miten* van *mijt* d.i. ongeveer *anderhalve penning*, dus *klein geld*, van daar dat *de mijt* inzonderheid gebruikt wordt ter aanduiding van eene kleine waarde of tot bloote ontkenning, b.v. *niet ene mite* gelijk beneden vs. 146, of wel *niet* 2 *mijten* voor *niets hoegenaamd.* Toen de uitdrukking verouderd was geworden, heeft men weleens aan den *kaasworm* in plaats van aan het *muntstukje* gedacht: verg. DE JAGER *Lat. Versch.* bl. 69 vlgg.
2) *Gout* d.i. *gold* van *ghelden.*
3) *Keren:* 'Ausruf der Verwunderung: - zegt HOFFMANN - ha! Ich habe mich vergebens umgesehen nach einem sonstigen Vorkommen dieses Wortes und nach seiner Etymologie.' Ik zou meenen met VAN VLOTEN *Ned. Kluchtsp.* bl. 18 dat het even als *Key* is verbasterd uit *Kristus. Een goed jaer* d.i. *geluk*, evenals *een quaet jaer* vs. 124 voor *ongeluk* wordt gebezigd.

Tot alden ghelde wetics u danc;
Machic beteren ane minen sanc,
Soe eest tghelt te male behouden.

Die ander man.

Nu blaest in, dat god moets wouden[1)],
Jaboye[2)], nu sidi een man.
Ic swere u bi sente Jan,
Dat hi niet en leeft op desen dach,
Die u met oghen noit en sach,
Dat hi u niet kinnen en sal.

Die ierste man.

Nu wouts god ende goet gheval,
Hoe ic sal varen[3)] met minen wive.
Des es leden vier daghe ende vive,
Dat si mijn lelicheit verweet.
Nu willic thuusweert gaen ghereet,
Ende laten haer sien hoe ic haer behage.
Si heeft ghedaen soe grote claghe,
Dat ic lelic was ende out:
Dies en hebbic nu nemmeer scout,
Want mijn anschijn heeft nu een ander huut.

Die ander man.

Dat doeghet[4)], ende tghelt van der coe es in de muut.

1) *Wouden* en vs. 86 *wouts:* zie op *Glor.* vs. 1069.
2) *Jaboye* d.i. *zie*, *ziedaar:* 'Ausruf der Verwunderung', zooals HOFFMANN; 'Ausdruck frohes Erstaunens', zooals BENECKE *Mhgd. Wbuch* heeft. Het is oorspronkelijk het Fransche *à vous.*
3) *Varen* d.i. hier zooveel als *het hebben;* het vers wil zeggen: *hoe ik het zal hebben met mijn vrouw.*
4) *Doeghet* d.i. *doet het*, zooals door HOFFMANN hier zelfs wordt gelezen, en met eene kleine wijziging behoort te worden gelezen. *Dat doet* voor *dat doetet* d.i. *so it does*, zal er wel moeten staan.
Muut d.i. *kooi:* KIL. *cavea;* ook *nest*, *woning. Ferg.* vs. 3776:

> Jc wane hijt hadde in ene *mute*
> Doen crupen, hadt geweest sijn wille;

Limb. II vs. 1:

> Alse alle die crude beghinnen spruten,
> Entie liewerke hare *muten*
> Ghelatet....;

Winter ende Somer vs. 62:

> Jc doe den meneghen in vrouden leven,
> Die ghi hout ligghene in die *muut.*

Die ander man wil natuurlijk zeggen, dat *het geld binnen is.* Verg. ook WEIL. in voce *muite* en DE JAGER *Taalk. Mag.* I bl. 319.

Die ierste man.

Entrouwen, ic ben ghebetert an mijn springen.
Hulp god, hoe claer salic nu singen!
Nu hebbe god lof ende danc:
Ic ben ghebetert ane minen sanc
Alsoe wel als ic ane mijn scoenheit bin.
O wijf, mijn minnekijn, laet mi in,
Ende comt, besiet mi nu!

Sijn wijf.

Keren, siet met desen scu[1)]!
Wat duvel, wie heeft u soe begaet[2)]?

1) *Scu* d.i. *vogelverschrikker*, *molik:* VAN VLOTEN t.a.pl.; KIL. in voce *schouw* heeft *terriculum*, *terriculamentum.* In de *Verklar. Wlijst op de kantteekeningen van den Statenbijbel*, DE JAGER *Lat. Versch.* bl. 346, staat: *schouw*, *afkeer*, *afschrik*, hoogd. *Scheu.* Claeglied. 3, 94: 'Sulcke menschen, daermen eenen afkeer ofte *schouw* van heeft'. Wij zeggen nog wel *afschuw* in dezen zin, en Mr. FRANQUINET in zijne *Proeve over het Taaleigen der stad Maastricht* teekent aan op *schouw:* 'dit woord bezit, als afstammende van *schouwen*, Nederd. *schuwen*, ook nog die van het Nederd. *schuw*, *bevreesd*, *schroomachtig*, *ligt verschrikt*, en die van *leelijk*, *afgrijselijk*, *vervaarlijk*, staande dus in dien laatsten zin voor: *die geschuwd moet worden. Dat is ene schouwe vent*, *dat is een leelijke*, *afgrijselijke kerel': Archief N.T.* bl. 381.

2) *Begaet* van *begaden* d.i. *toetakelen*, eig. *uitrusten*, *toestellen*, *in orde brengen: L. Sp.* II 58 vs. 1:

> Doe die magheden tamelijc
> *Begaedt* hadden dat salighe lijk,
> Alse thant te doene ter aerden,
> Nament die apostelen mit waerden,
> Ende leident thant optie bare,

waarbij DE VRIES aanteekent, dat '*een lijk begaden* de gewone uitdrukking is voor al de zorg, die men aan een doode vóór de begrafenis ten koste legt.' Verder vinden wij *begaden met goud* d.i. *vergulden; begaden met slijk* d.i. *vuil maken;* iemand als een dief *begaden* d.i. *behandelen;* vleysch *begaden* d.i. *toebereiden*, uit welk een en ander de zin duidelijk is. Verg. *Hor. Belg.* V bl. 36.

Die ierste man, haer man.

Ic hebbe in enen joeghtborren[1] ghebaet.
Hebdi mijns nu enegben lost?
Dese scoenheit heeft mi ghecost
Tgheelt van onser coe algheel.

Sijn wijf.

Entrouwen, dies hebbe die duvel deel,
Hebdi tgheelt hier omme ghegheven?

Die ierste man, haer man.

Jaic, ende mi en es niet bleven,
Die borse ic gafse oec met,
Ende hi heeft mi een busken an minen mont geset,
Daer bliesic in al mijn macht[2],
Ende daer quam uut soe groten cracht,
Dat ic ben worden aldus scoene.

Sijn wijf.

Keren, hoert, dat god u loene,
Een wijf vare wel met desen man!
Entrouwen, die duvel brachter mi an.
Ghi sijt recht swert al een moriaen.

Die ierste man, haer man.

Wat duvel! benic alsoe ghedaen?
En benic niet scoene, wit ende claer?

Sijn wijf.

Jaghi, ghi sijt een quaet jaer:
Ic en sach noit leliker creature.

1) *Joeghtborren* d.i. *jeugdbron*, *bron voor de verjongingskuur.*
2) *Al mijn macht:* verg. vs. 69, alwaar *met al uwer macht.* Beide waren gebruikelijk*: Winter ende Somer* vs. 378:

> Ende oec soe dunckt mi, haddi geelt,
> Ghi soudet verdobbelen *al u macht;*

Rubben vs. 209:

> Soe doet ende haest u *al u macht.*

Wat, Gheert, lieve ghebure,
Comt ende besiet minen man!

Gheert, sijn ghebuer.

Wat Goesen, bi sente Jan,
Wie heeft u alsoe begaet?
Ghi hebt emmer in ene weedtcupe[1] gebaet:
U anscijn es al met swerten[2] bestoven.

Die ierste man, haer man.

Ay mi, ende benic al verscoven[3]?
Es dit emmer seker waer?
Latet mi doch sien in enen spiegel claer,
Dat ic mi selven mach anesien.

Sijn wijf.

Entrouwen, dat sal u ghescien.

Die ierste man, haer man.

Hulpe, hulpe, goede liede!
Des wonders ghelijk en sach ic nie,
En was nie man aldus bedroghen.

Sijn wijf.

Ghi wanet, dat ic hadde gheloghen,
Vul ondier sot!

Die ierste man, haer man.

Ghi segt waer, alsoe hulpe mi god,
Ic mach nu wel een sotkijn sijn.
Ay uutvercoren minnekijn,
Hulpt mi, dat ics mach werden quite.

Sijn wijf.

Bi gode, ic en gaver niet omme ene mite,
Al bleefdi ewelijc alsoe ghedaen.

1) *Weedtcupe* d.i. *weedekuip*, *verfkuip.*
2) *Swerte* d.i. *zwart. Met swerten bestoven:* op dezelfde wijs als *in 't zwart zijn*, zooals wij nog wel zeggen.
3) *Verscoven* d.i. *ellendig*, *rampzalig*, vandaar *verschoveling.* De verklaring van VAN VLOTEN als zoude het hier *veranderd* willen zeggen, durf ik niet over te nemen.

Die ierste man, haer man.

Ic hore wel, u en leter niet aen,
Al es mijn anschijn aldus verkeert.
Goede ghebuer, goede Gheert,
Hoe salics quite moghen werden?

Gheert, sijn ghebuer.

Men sal uw anscijn met seiken eerden[1)]
Ende met ander dinghen die daer toe hoeren.

Die ierste man, haer man.

Hulpe, hulpe! soe salic versmoren,
Gheet met mi met stilder seiken toe[2)].

Sijn wijf.

Ic woude ic tgheelt hadde van mijnder coe,
Dat ghi dus wel hebt bestaet,
Ende ghi in enen scijtputie haet gebaet,
Vul ondier keitijf!

1) *Seiken* van *seike* d.i. *pis.*
Eerden. Eerden: aldus in het Handschrift, maar even onverklaarbaar als *eren* van HOFFMANN. DE VRIES stelt voor te lezen *terden*, hetgeen dubbel aanbevelenswaard is zoowel om 't voorgaande *werden* als om de duidelijkheid van den zin: bovendien is de verandering *eerden* in *terden* handschriftelijk zoo gering, dat zij geen 't minste bezwaar kan opleveren. *Met seiken terden* d.i. *m.s. treden*, dus *met pis trappen*, gelijk de vollers het laken doen. Verder wijst hij op vs. 155 *met stilder seiken* d.i. *met rotte pis*, dus datgene, waarmede juist de vollers plegen te werken, en haalt daarbij aan KUYPER *Technologie* II bl. 440, die over deze zaak breedvoerig handelt. Is het uit een en ander niet twijfelachtig, waaraan de beeldspraak is ontleend, de lezing *terden* voor *eerden* zal wel meer dan eene gissing, veeleer eene evidente verbetering mogen heeten. Wat betreft *terden* voor *treden*, dat dit eene gewone omzetting is, zal wel geen lang betoog behoeven: verg. o.a. *L. Sp. Gloss.*

2) *Gheet - toe* van *toegaen* d.i. *naderen*, hier *op het lijf komen: St. Christ.* vs. 579:

> Ende als hi haerre scenen *toe ginc*,

waarbij BORMANS bl. 182: *toe ginc* d.i. *naderde*, *de hand er aen zetten; Rijmb.* vs. 24908:

> Dat keerde sulc (*sommigen*) in quader dinc,
> Dat hi enen sondare *toe ghinc*,

hetgeen Luc. XIX vs. 7 luidt: Murmurabant dicentes quod ad hominem peccatorem *divertisset.*

Stilder seiken van *stille s.* d.i. *oude pis*, *rotte pis:* verg. KIL. in voce *stel*, *stel bier* en *stele pisse.*

Die ierste man, haer man.

Al waerdi noch alsoe quaden wijf
Ende ghi noch alsoe vele daer toe sout seggen,
Ic salder tgheelt van onser soch[1] anleggen,
Of ic saels werden quijt.

Sijn wijf.

Keren, nu siet dit scoen abijt,
Dat mijn man heeft ontfaen!

Die ierste man, haer man.

Wat, die lodder[2] gaf mi te verstaen,
Dat ic soude scoen werden ende wel singen,
Ende jonc soude werden ende verre springen,
Ende dat ic u al te wel soude ghenoeghen.

Gheert ghebuer.

Bi gode, men moet in dbeste voeghen[3]:
Hi hevet ghedaen om beters wille.

Sijn wijf.

Keren, goede ghebuer, swijcht al stille!
Ghi sout mi oec verscoven maken.
Hi ware weert, dat icken smete[4] onder sijn kaken.
Ende hi nemmeer in mijn huus en quame.

Die ierste man, haer man.

Keren, in leeds[5] duvels name,
Aldus vele en seidicker niet toe,
Doen ghi tgheelt van onser goeder blaren[6] coe
Verseerdet[7] ane broeder lollaert[8],

1) *Soch* d.i. *zeug.*
2) *Lodder* d.i. *gemeene kerel*, *schavuit:* KIL. heeft o.a. *scortator*, verg. beneden vs. 188.
3) *In dbeste voeghen* d.i. *er de beste uitlegging aan geven.*
4) *Smete* van *smiten* d.i. *slaan:* verg. vs. 204. Zie *War.* bl. 144 en *Wb. Bred.* in voce *smijten* en de daar aangehaalde plaatsen.
5) *Leeds:* zie op *Esm.* vs. 31.
6) *Blaren* van *blaer* d.i. *met een blaar*, *met eene kale plek:* KIL. *blaere*, *vacca nigra*, *sed fronte alba.*
7) *Verseerdet:* een basterdvorm van *vercieren* d.i. *verbrassen*, zooals DE JAGER *Lat. Versch.* bl. 197 vertaalt. Elders staat *hem verchieren* d.i. *zich aan een kostbaar en weelderig leven overgeven.* Ook komt voor *siere maken*, b.v. *Drie daghe Here* vs. 280:

Bette, nu *maect* ons blide *siere*,

blijkbaar ons *goede sier maken*, *faire bonne chère.*
8) *Broeder lollaert:* andere naam voor de broeders van de orde der Alexiani of Fatres Cellitae, ten jare 1300 ongeveer in Antwerpen gesticht. Oorspronkelijk geen scheldwoord als afkomstig van Walter Lollard, 1322 te Keulen om ketterij verbrand, is *lollaert* evenals *lolle-broeder*, *broeder lollaerd* zulks allengs geworden in den mond des volks, en dit ‘mochte wol guten

Ende minen goeden grauwen tabbaert[1)]
Lietti voer sijn ghelach te pande:
Ic saelt u segghen, al eest scande,
Ende makent al mine gheburen cont.

Gheert ghebuer.

Keren, ghebuer, hout uwen mont,
Ghi sout u wijf al te scanden maken.

Sijn wijf.

God gheve hem ramp in sijn kaken,
Hoe condi dit van mi ghesegghen?

Die ierste man, haer man.

Ic sach den lodder op u legghen,
Oec hinc sijn flesschelkijn op den eers,
Ende oec lach hi lanchs, hi en lach niet dweers:
Ic sach herde wel, wat ghi deet.
Ic en was noit sint te bat ghevreet[2)],
Dat ic u sach metten bloeten knien.

Sijn wijf.

Ic mochte na die vloyken sien,
Vul out quaet grijsaert!

Die ierste man, haer man.

Wat duvel maecte dan die lollaert,
Dat hi alsoe lach ende roerde sijn lijf?

Grund dazu haben, wenn es häufig darunter nur liederliche und scheinheilige Müssiggänger verstand': verg. b.v. *De Truwanten* vs. 74:

> Maer suesters, baghinen, *lollaerde*,
> Si sijn alsoe loei van aerde,
> Datse qualijc pinen (*werken*) moghen,
> Maer si droilen wel grote toghen
> Als sire connen ane gheraken.

Zie *Hor. Belg.* VI bl. 232 vlg.

1) *Tabbaert:* zie de afbeelding bij VAN WIJN *Histor. en Letterk. Avondstonden* II bl. 140 n°. 9.
2) *Ghevreet* van *vrijen*, *vrijden* d.i. *beminnen*, *liefhebben.*

Sijn wijf.

God gheve u ramp, vul keitijf,
Dan hadde ons beiden niet dan spel.

Die ierste man, haer man.

Wattan, het en ghenoeghde[1] mi nie wel
Spel, dat ghi daer bedreeft.

Sijn wijf.

Swijt! hets jammer dat ghi leeft,
Vul ondier plavant[2]!
Ic sal u smiten op uwen tant!

Ghi goede liede, dit spel es ghedaen:
Ghi moght wel alle thuusweert gaen
Ende lopen alle den graet neder.
Ghenoeghet u, comt alle weder.

1) *Ghenoeghde* van *ghenoeghen* d.i. *behagen*, *bevallen:* zie *Lippijn* vs. 163.
2) *Plavant:* evenmin als HOFFMANN zie ik kans van dit woord eene bevredigende verklaring te geven. In den tekst van het Handschrift (*Hor. Belg.* VI *Gloss.*), waar even goed *plauant* als *plavant* kan worden gelezen, gist DE VRIES, en op goeden grond, dat *plaisant* zal moeten worden geschreven. Dit woord toch wordt in het Fransch niet alleen in den zin van *aangenaam*, *vroolijk*, *grappig* maar ook ironisch voor *belachelijk* en *onbeschoft* gebruikt, hetgeen, hier juist van pas komt. Gelijk *un plaisant animal* voor *een onbeschofte kerel*, zoo zal ook *ondier plaisant* voor een dergelijk scheldwoord in het Mnl. hebben gediend.

Een abel spel van Lanseloet van Denemerken, Hoe hi wert minnende ene joncfrou, die met synder moeder diende[1], Ende ene sotternie na volghende.

Ic bidde gode vanden trone[2]
Ende Maria, der maghet scone,
Dat si ons allens wille bewaren
Ende in doghden[3] alsoe ghesparen,
Dat wi hemelrike ghewinnen:
Dies biddic der maecht Marien, der coninghinnen,
Die een vrouwe es bovenal.
Nu hoert, wat men u spelen sal.
Hets van enen ridder prinsipael[4],
Die minde ene joncfrou noyael,
Hovesch van herten ende reine,
Maer si was hem te cleine[5]
Van goede ende oec van gheboert:
Dies was sijn moeder op hem ghestoert,
Dat hi sine minne soe neder[6] droech:
Sijn herte altoes in vrouden[7] loech,

1) *Met - diende* van *dienen met* d.i. *in dienst zijn van* evenals *Ferg.* vs. 5115:

> *Met* enen hertoghe ben ik garsoen.

2) *Trone* van *troon* of *throon* d.i. *hemel.*
3) *Doghden:* 'die innere Sprachform des Wortes *Tugend* ist nicht mehr das *Taugende*,' gelijk COHEN in het *Zeitschrift f. Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* VI bl. 235 terecht opmerkt, doch in het Mnl. is zij het stellig nog: verg. Afd. I bl. 101.
4) *Prinsipael* d.i. *voornaam.*
5) *Cleine* d.i. *gering.*
6) *Neder* d.i. *laag, gering: L. Sp.* III 25 vs. 65:

> En es coninc, grave noch hertoghe
> Noch mensche so *neder* noch so hoghe
> Die hem ter ledicheit tien (*begeven*)
> Sine hebben scade ende scanden van dien.

Minne draghen d.i. *liefhebben;* HOFFMANN vertaalt: 'dasz ich jemanden von so niederer Herkunft liebe.'
7) *Vrouden* van *vroude* d.i. *vreugde*, v.w. *vroudelijk*, *vroolijk.*

Als hi anesach haer edel lijf[1]:
Maer sijn moeder, dat felle wijf,
Hats[2] altoes toren ende nijt
Ende verweet hem te meneger tijt,
Dat hi hem soe neder daelde[3],
Maer hi altoes hem vertaelde[4]
Met hoveschen worden, als hi wel conste.
Maer altoes droech hi vriendelijc onste[5]
Der scoender joncfrouwen, heet[6] Sanderijn;
Sien[7] mochte niet noyaelder sijn,
Maer si was hem te neder gheboren.
Dies hadde sijn moeder soe groten toren,
Dat sijt namaels brachte te werke[8], -
Nu biddic u, dat ghi uwen merke
Daer an wilt legghen ende versinnen:
Ic wane, dat ghi noit gheen [spel][9] van minnen
En hebt ghehoert dies ghelike.
Nu biddic u allen, arme ende rike,
Dat ghi wilt swighen over al,
Ende merct, hoet beghinnen sal.

1) *Lijf:* over *haer lijf* voor *haer* zie Afd. I bl. 71.
2) *Hats* d.i. *had des*, *dies.*
3) *Hem - daelde* d.i. *zich vernederde.* Over het gebruik van het wederkeerig vnw. bij intransitiva sprekende merkt GRIMM *Gramm.* IV bl. 28 op: 'tritt das Pronomen zu intransitiven, so steht es fast pleonastisch und könnte entbehrt werden, ohne dasz sich die Meinung bedeutend änderte: es ist dann eine Zugabe von leiser Wirkung, wie sie dem Wesen des Mediums grade entspricht.'
4) *Hem vertaelde* van *hem vertaelen* d.i. *zich verantwoorden*, *zich verdedigen* (verg. Afd. I bl. 26), van *taelen:* KIL. *loqui*, *dicere.*
5) *Onste* d.i. *gunst*, *genegenheid: L. Sp. Gloss.*
6) *Heet* d.i. *met name:* zie Afd. I bl. 2.
7) *Sien* d.i. *si en.*
8) *Brachte te werke: te werke brengen* d.i. *ten uitvoer brengen*, *mettre à effet. M. Lp.* I. vs. 2284 vlgg.:

> Si dacht ende raemde (*beraamde*) menigen stonde
> Ende fantaseerde dach ende nacht
> Hoe *sijt* beste *te wercke bracht*,

voor welke elliptische spreekwijze vs. 2306 wordt gelezen:

> Daer sy *hoir opset* heeft *volbrocht.*

Namaels d.i. *later*, *naderhand.*
9) *Spel* staat niet in het Handschrift, maar is hier door HOFFMANN ingelascht. Mij dunkt, dat *gheen* en *spel* beide uit den tekst moeten.

L a n s e l o e t .

Ay god here, hoe mach dit sijn,
Dat ic die scone Sanderijn
Aldus met herten hebbe beseten[1],
Nochtan wert mi verweten
Van mijnder moeder alle daghe,
Dat ic mine minne soe neder draghe:
Dies horic menich spitich woert.
Maer haer minne heeft mi soe doerboert[2],
Dat icse ghelaten niet en can,
Ic en[3] moet haer altoes spreken an,
Als icse metten oghen anescouwe:
Dies heeft mijn moeder groten rouwe,
Daer omme soe moet[4] verborghen sijn.
Nu willic hier wachten die vrouwe mijn,
Onder desen neghelentier[5]:
Want si sal hier comen scier[6],
Dat wetic wel, in desen bogaert.

S a n d e r i j n .

Ay edel ridder van hogher aert,
God, die alle dinc vermach,
Die moet u gheven goeden dach,
Edel ridder van herten vri[7].

L a n s e l o e t .

O scone maghet, god die si ons bi
Ende moet u ende mi in doghden sparen,
Ende van allen quaden bewaren,

1) *Aldus met herten* enz. d.i. *in het hart draag.*
2) *Doerboert:* men denke aan ‘der minnen *strael*’ d.i. *pijl*, die hem in het harte stak.
3) *Ghelaten niet en can Ic en:* verg. Afd. I bl. 51.
4) *Moet* d.i. *moet het.*
5) *Neghelentier* d. i: *duinroos.* De oorspronkelijke vorm van het woord is *eghelentier* en de *n* de zoogenaamd paragogische, gelijk die - de opmerking van CLARISSE is immers waar gebleven? - ‘nog hedendaags dikwerf vóór klinkletters wordt uitgesproken, waar zulks niet behoort’: *Hem. d. Hem.* bl. 377. Verg. *Hor. Belg.* V bl. 37; DE VRIES *War.* bl. 90.
6) *Scier* d.i. *schie*(*r*)*lijk.*
7) *Vri* d.i. *minzaam.*

Ende sonderlinghe[1] van niders[2] tonghen,
Alsoe dat niet en werde ghesongen[3]
Van ons beiden enich quaet.
O Sanderijn, gheeft mi raet,
Mijn herte, dat es te male[4] ontstelt
Ende van uwer minnen ghequelt,
Dat mi costen sal mijn lijf.
O Sanderijn, wel scone wijf,
En machic uus niet gheweldich[5] sijn,
Dat sal mi costen dleven[6] mijn,
Ende ewelijc benic verloren.

S a n d e r i j n .

O edel ridder hoghe gheboren,
Dat en mach nemmermeer ghescien;
Al eest, dat ic u gerne mach sien,
Ic en ben niet uus ghelijke,
Ghi sijt mi te hooch gheboren ende te mechtich[7],
Edel ridder, te sine u wijf:
Daeromme soe moet sijn een blijf[8],
Al eest, dat ic u met herten minne.
Ende oec en willic gheens mans vriendinne

1) *Sonderlinghe:* oorspronkelijk *afzonderlijk*, gelijk b.v. *L. Sp.* II 36 vs. 1342:

> Doe zaten si neder ende screven
> Elc van andren *zonderlinghe;*

ten tweede *een voor een*, b.v. *Rijmb.* vs. 34129:

> Die vechters, die dieve, die zeloten
> (Want elc wroegde andren in der roten)
> Hi ontlivedse alle *sonderlinge;*

daarna *verschillend*, *onderscheiden*, b.v. t.a.pl. vs. 34421:

> Ende daer toe beeste van meneghen lande
> *Sonderlinge* ende menegherande;

eindelijk, gelijk op onze plaats, *inzonderheid*, *bovenal*, *in het bijzonder.*

2) *Niders* van *nider* d.i. *benijder.*
3) *Ghesongen* d.i. *verteld:* zie *Wal.* II bl. 279 vlg.
4) *Te male* d.i. *ten eenen male*, *geheel en al.*
5) *Gheweldich* d.i. *machtig.*
6) *Dleven* voor *het leven* evenals *dlant; dliegen* (*het liegen*)*; dlam; dlijf* enz.
7) *Te mechtich:* aldus in het Handschrift, in den ouden Goudaschen druk van 1490,92 daarentegen:

> Ghi sijt mi te hooch ghehoren ende *te rike.*

8) *Een blijf:* zie Afd. I bl. 100 en beneden vs. 744:

> Reinout, dit moet sijn *een blijft*,

'es musz unterbleiben,' zooals HOFFMANN vertaalt.

Sijn, die leeft onder des hemels trone:
Al waer hi een coninc ende spien[1] crone,
Soe en dadic mi niet te cleine.

Lanseloet.

O scone maghet van herten reine,
Al dadi die wille mijn,
Uutvercoren Sanderijn,
En bleve u onvergouden[2] niet.
Want messelike[3] dinge sijn ghesciet:
Ghi mocht noch werden wel mijn vrouwe.
Sijt mijns ghenadich ende blijft ghetrouwe,
Ende comt met mi in dit casteel,
Ic sal u gheven een juweel,
Ic wane, ghi noit des ghelike en saeght.

Sanderijn.

Neen, edel here, noch benic maeght,
Dies dancic gode vanden trone:
Al woudi mi gheven te lone
Dusent merct[4] van goude roet,
Hoghe baroen, edel ghenoet,
Nochtan woudic behouden emmermeer,
Lanseloet, hoghe geboren heer,
Mijn suverheit: al en benic niet rike van haven
Noch gheboren van groter maghen[5],

1) *Spien* van *spannen* d.i. *binden;* over *crone spannen* zie Afd. I bl. 97. De zin van het volgende vers is: 'ik zoude mij in geen geval verlagen,' want van een huwelijk meende zij, dat volstrekt geen sprake zou kunnen zijn. De zegswijze laat zich zeer goed met het nog gebruikelijke 'zich te goed doen' vergelijken.
2) *Onvergouden* d.i. *onvergolden.*
3) *Messelike* van *messelyc* d.i. *raar*, *zonderling.*
4) *Merct* d.i. *mark:* KIL.: XVI stufer. Brabant.
5) *Maghen* rijmt assoneerend op *haven* van het voorgaande vers, evenals *Wal.* vs. 199:

Dat hi an hem hevet ghes*leghen.*
Walewein reet wech ende si sijn b*leven;*

vs. 1515:

Het sal jou wel sochte *draghen;*
Het can wel telden ende *draven.*

Verg. JONCKBLOET *Over Mnl. epischen versbouw* bl. 165 vlgg.

Nochtan menic mi soe te houden,
Dat ic niet en sal werden ghescouden[1].
Ic en wil niet wesen [Her Lanseloet][2] enich mans vriendinne,
Maer ic wille gerne gherechte minne
Draghen sonder dorpernie.

L a n s e l o e t .

O Sanderijn, bider maghet Marie,
Dorperheit en leggic u niet te voren,[3]
Want daer en es nu gheen wijf gheboren
Op eerde onder des hemels trone
Soe rijc, soe mechtich no soe scone,
Die mi verhoghen mach dan ghi.
Och Sanderijn, ende seldi mi
Laten dan in dit verdriet,
En sal uus[4] mijns ontfermen niet,
Dat ic troest van u mochte ontfaen
Ende ghi met mi wout spelen gaen
Hier neder in dit groene dal,
Daer die voghelkine maken ghescal[5]
Ende die bloemen staen int groen,
Scone maghet, sonder mesdoen
Ende al sonder dorperheit?

S a n d e r i j n .

Her Lanseloet, hets dicke gheseit:[6]

1) *Ghescouden* d.i. *uitgescholden*, van *scelden*, *scalt* of *scolt* enz. *Ghescouden* is het tegengestelde van *onbesproken*, *scelden* oorspronkelijk niets anders dan *beschuldigen* wordt vaak zooveel als *luide verklaren*, v.w. *quite scelden* - d.i. *kwijt schelden; quaet scelden* d.i. *afkeuren* en derg. Verg. BENECKE *Mhgd. Wbuch* II II bl. 131; DIEFENBACH *Vergl. Wbuch der Gothischen sprache* II bl. 254.
2) *Her Lanseloet:* in den druk staat hier:

Ende ic en wil sijn gheens mans vriendinne.

3) *Leggic te voren: te voren legghen* d.i. *voorstellen.*
4) *Uus:* zoo staat duidelijk in het Handschrift, eenvoudig eene schrijffout, dunkt mij, voor *u.*
5) *Gescal* d.i. *geschreeuw*, *geraas*, *rumoer*, hier *gezang*, verg. *Beatr.* vs. 328 vlgg. waar wordt verteld, dat de gelieven ‘smorgens quamen aen een foreest,’

Daer die voghele hadden feest.
Si maecten soe groet *ghescal*,
Dat ment hoerde overal:
Elc *sanc*(*zong*) na der naturen sine.

Verg. *L. Sp. Gloss.*
6) *Hets dicke gheseit* d.i. *het is eene bekende waarheid: Ferg.* vs. 659:

Het es waer ende *het es dicke geseit:*
‘Die mont sprect dat int herte leit.’

‘Bi lichte gheloven es die menege bedrogen,’
Dats seker waer ende niet gheloghen,
Want hets menechweerf ghesien
Dat vrouwen oneerlijcheit ghescien,
Omdat si mans te verre betrouwen,
Dat hem namaels sere berouwen[1)],
Als die saken waren ghesciet.
Ic en weten[2)] op eerde gheboren niet,
Dien ic soe verre betrouwen soude,
Ginic met hem spelen si[3)] te woude,
Hi en soude met mi doen sijn gherief[4)].

L a n s e l o e t .

Daertoe hebbic u te lief,
Sanderijn, wel scone wijf,
Dat ik onteren soude u lijf,
Scone maghet, haddicx[5)] die macht;
Alsoe en was ic nie bedacht,[6)]

1) Aldus in het Handschrift, het gedrukte stuk heeft hier:

Dat hem namaels seer doet rouwen,

eene lezing waaraan ik de voorkeur geef, tenzij men schrijve:

Dat hem namaels hevet berouwen:

verg. *Rubben* vs. 4.
Ook zal *dat* vs. 128 wel behooren te worden geschrapt; van de eenigszins gewrongene constructie geeft BORMANS *St. Christ.* bl. 120 meer voorbeelden, o.a.

Ende dies gelijcs en wart *gesien*
Noyt onder sterflec minschen *gescien.*

2) *Weten* d.i. *weet hem*, *ken hem.*
3) *Si te woude:* ‘der Abschreiber hat sich öfters verschrieben,’ zegt HOFFMANN, zoo ook hier: de druk heeft *in den woude. Ginic* verschreef hij waarschijnlijk voor *gincic* d.i. *ging ik.*
4) *Gherief* d.i. *voordeel:* verg. hierbij *Winter ende Somer* vs. 170 vlgg. waar de Winter zijn goed recht o.a. op den volgenden grond verdedigt:

Ic doe soe menegen roeden mont
Cussen diese langhe nachte
Al op een beddeken soete ende sachte
Liggen ende slapen twee ghelieven
Ende si daer mallijc anderen *gherieven*, enz.

V.d. *een gerieflijk meisje* d.i. *une fille de joie: Hor. Belg.* V bl. 35.
5) *Haddicx* d.i. *had ic des.*
6) *Bedacht* d.i. *besloten*, *van plan: Rein.* vs. 82:

ende also saen
Alse die heleghe waren brocht
Was hi andersins *bedocht.*

Dat ic u doen soude enege scande.
Al haddic u in vremden lande,
Sanderijn uutvercoren,
Ic soude u dbroet bidden te voren,
Eer ic u hongher hebben liet:
Bi ridderscape, ic en mesdade u niet,
Sanderijn, jeghen uwen danc.

S a n d e r i j n .

Her Lanseloet, wi sijn hier te lanc,
Ons mochte iement horen ofte sien.
Want nijders sijn altoes uut om spien,
Of si iement mochten te scande bringen.
Een verrader hadde liever quaet te singhen
Dan goet, want hets sijn nature.
Nu willen wi scheden in corter ure,
Dat hem niement ane ons en stoet[1)]
Hoghe baroen, edel ghenoet,
God onse here moet u bewaren,
Ende altoes in doghden sparen,
Waerweert dat ghi u bekeert[2)].

L a n s e l o e t .

Ay noch soe blijft mijn herte verseert[3)]

1) De beteekenis is: ‘opdat wij niemand aanstoot geven,’ letterlijk staat er: ‘opdat niemand zich aan ons stoote.’
2) *Bekeert:* zie Afd. I bl. 101.
3) *Verseert* van *verseren* d.i. *bedroefd zijn* zoowel als *bedroeven*, *leed doen: Limb.* VII vs. 726:

dien therte sere *verseerde;*

Rijmb. vs. 27740:

Dese sake *heeft verseerd*
Der goeder herte;

als subst. gebruikt *L. Sp.* II 3 vs. 76:

Dat God dine bede heeft ontfaen
Ende dine scande ende dijn *verzeren*
Al in vruechden di sal keren:

naast *verseren* staat *zeer*, *zere* d.i. *verdriet*, *droefheid; seerech* d.i. *bedroefd; zeericheit* enz.

Vander scoender Sanderijne:
Sine wilt niet doen den wille mine,
Dies moetic droeven alle mijn dage.
Wat ic kerme of wat ic claghe,
Sine wilt niet gaen met mi int wout:
Si mint ere voer enich gout,
Dat horic wel aen haer ghelaet,
Si leidt enen reinen staet,
Ende haer herte es soe noyael,
Bi ridderscape, ic woude wael,
Dat si gheboren waer mijns gelijc,
Al en waer si niet van haven rijc,
Ic souder maken af mijn wijf,
Want si heeft een reine lijf,
Ende haer herte es al vol eren.
Si en wilt haer niet te mi waert keren,
Dies lijdt mijn herte rouwe groet.

Sine moeder.

Van Deenmerken Lanseloet,
Ic hebbe u herde wel horen vrien.
Lanseloet, bider maghet Marien,
Dat en can mi verwonderen niet[1)],
Dat ghi u selven niet bat en besiet,
Dat ghi u minne soe neder draeght:
Ghi staet soe weeldelijc[2)] ende claeght
Om ene die luttel om u gheeft:
Tfi[3)] der scanden dat ghi leeft,

1) De zin der woorden van dit vers is duidelijk, maar de beteekenis in het verband verre van dien, de druk heeft hier trouwens:

Het ghevet mi wonder boven maten.

Volgens het Handschrift kan de moeder alleen willen zeggen, dat zij het natuurlijk vindt, dat haar zoon zich zoo aanstelt, en wel op grond van vs. 184 en 185: immers hij scheen wel van zijn verstand beroofd?

2) *Weeldelijc* d.i. *wildelijc*, *wild en woest: L. Sp. Gloss.*

3) *Tfi* d.i. *bah: Wap. Mart.* I vs. 475:

Twi seghetmen ten dorpre: '*Fi!*
Ganc wech, God onnere di!
Du best der werelt scame.

Dat ghi sout minnen soe nederen wijf!

Lanseloet.

Och moeder, si heeft soe reine lijf,
Ende haer herte es alsoe proys,[1)]
Ende van live soe gratioys,
Dat icse emmer minnen moet.
Mijn herte, dat bert[2)] al een geloet,
Als icse methen oghen anscouwe.
Lieve moeder, edel vrouwe,
Ic moetse minnen, wat ghesciet.

Sine moeder.

Lanseloet, ic wille, ghi u bat besiet,
U scone lijf, u hoghe gheboert,
Ende werct na minen rade voert,
Ende wilt minnen uus ghelijc

Lanseloet.

Sone wetic wijf int kerstenrijc,
Die ic woude hebben voer Sandrijn.
Ic woude, si mochte mijn eygen sijn,
Lieve moeder, bi uwen danc[3)]
Al ware al die werelt an mi belanc[4)]

1) *Proys* d.i. *vroolijk*, *opgeruimd:* welke beteekenis vooral blijkt uit *Winter ende Somer* vs. 470:

> Ende dat hi alle herten *proys*
> Maecte ende *van vrouden wijt;*

verg. Afd. I bl. 27 n°. 3 en bl. 84.

2) *Bert* van *berren* d.i. *branden.*

3) *Bi uwen danc* d.i. *met uwen danc*, gelijk in den lateren druk wordt gelezen, dat wil zeggen *mit deinem Willen.*

4) *Belanc:* KIL. *propinquus*, *proximus*, *vicinus*, *affinis; belanc sijn* d.i. *behooren tot*, gebruikt b.v. van aanverwantschap en bezitting of welke betrekking dan ook: zie *Leven van J.* Cap. VIII: 'Want Joseph ende onse vrowe waren van enen gheslegte, ende deen den andren na *belanc*' d.i. *verwant*, en MEIJER t.a.p. bl. 283; *D. Doctr. Gloss.* bl. 331, alwaar o.a. deze verzen uit HILLEGAERSBERCH:

> Doet al an Gode *was belanc*,
> Doe sprac hi: enz.

in den zin van *afhangen van*, *overgelaten zijn aan; Hem. d. Hem:* vs. 970:

> Hi sal nutten talre stont
> Sulke spise ende sulken dranc
> Als sire complexien *es belanc*

d.i. *overeenkomt met:* CLARISSE bl. 368 vlg.; vaak eenvoudig *betreffende:* zie VAN WYN HEELU bl. 95 en DE VRIES *L. Sp. Gloss.* alwaar o.a. '*Belangen* is in den grond *zich in de lengte* of *langs iets uitstrekken*, dus *aanliggen* of *aangrenzen*, vandaar *aanverwant zijn*, verder *behooren tot*, *in betrekking staan*, *betreffen*, eindelijk *aangelegen zijn*, *er op aan komen*.'

Ic woude wel, dat si ware mijn wijf.

Sine moeder.

Scaemt u der scanden, vul keytijf,
Dat ghi soe neder mint,
Ende men soe scone joncfrouwen vint
Van hogher gheboert, van groten geslacht.

Lanseloet.

O lieve moeder, der minnen cracht
Ansiet hoghe geboert no[1] rijcheit van goede,
Maar si soect haers[2] gelijc van moede,
Die beide sijn van enen wesen,
Ic hebbe dicke wel horen lesen[3],
Dat die minne soect haers ghelike;
Al es deen arm ende die ander rike,
Die edel minne die doet haer werc;
Gerechte minne en let[4] geen merc
Aen rijcheit noch aen grootheit van maghen
Noch nie en dede te ghenen daghen,
Maer het comt al bi gheluc:
Gheeft die edel minne haer stuc[5],
Si anesiet ghene hoghe gheboert.

Sine moeder.

O Lanseloet, ende hoe versmoert,

1) *No* d.i. *noch.*
2) *Haers:* hier reflexief, gelijk vs. 215.
3) Variatie van vs. 124: waarvoor elders ‘men heeft gheseit ooc over (*voor*) lanc;’ ‘hebbic horen segghen;’ ‘ende hets een out bispel,’ enz. enz. Over *lesen* zie *Wap. Mart. Gloss.*
4) *Let* voor *leet* van *legghen*, waarvoor *Lippijn* vs. 50, 55 *leet.* Over *merc legghen* zie Afd. I bl. 126.
5) *Stuc* d.i. *stuk*, *gedeelte:* ‘dikwijls enkel omschrijvend,’ zegt LEENDERTZ *M. Lp. Gloss.* Verg. II vs. 110:

> Wat is mi, arme deerne, verbaert!
> Ic hadde ghehoept up svroechdens *stuck:*
> Nu vindic alle leyt ende druck.

Onze dichter zegt: ‘als de min beschenkt met hare gaven’ enz.

Soe es u herte ane Sanderijn!
Wildi doen den wille mijn,
Ic salse u doen hebben tuwen willen
Al desen nacht heimelijc, al stille,
Op u camer, heer ridder weerdt,
Ende doet daer mede dat ghi begheert,
Wildi mi ene ghelofte[1] doen.

Lanseloet.

Vrouwe moeder, bi sente Symoen,
Dat ghi begheert, willic u gheloven,
Op dat ic metter maght mach hoven[2]
Op mine camere, ic ende si.

Sine moeder.

Heer Lanseloet, gheloefdijt mi
Bi ridderscape ende bi trouwen:
Als ghi met Sanderijn der joncfrouwen
Hebt ghedaen al u ghevoech,[3]
Dan seldi segghen: 'ic hebbe uus genoech,
Sanderijn, ic ben uus nu sat
Ende van herten alsoe mat,
Al[4] haddic VII baken gheten':
Dies en seldi emmer niet vergheten,

1) *Ghelofte* d.i. *belofte*, verg. vs. 233, 236, 264, enz.
2) *Hoven* d.i. *zich vermaken.*
3) *Gevoech* d.i. *genoegen.* Eigenlijk *wat voegt of te pas komt*, *wat dienstig of nuttig is* '*naer maet en tijd en gerief*,' dus *nooddruft*, *behoefte;* van daar verder *voordeel*, *genoegen*, *gemak*, *sieraad* en dergelijke, verg. *L. Sp. Gloss.*. 'De vertaling door KIL. van het woord *gevoeg* gegeven als *commodum*, *commoditas* beteekenende, brengt reeds eenigermate tot die van *jucunditas*, *fruitio*,' gelijk dan ook 'aan *gevoegelijkheid* meer de beteekenis van hetgeen *genoeglijk*, *veraangenamend*, *begeerlijk* is, dan die van *geschiktheid*, *gepastheid* is toegekend:' CLARISSE t.a.pl. bl. 357 en 356. *Al u gheroech* of *al u ghevoeghen* is dus *al wat u aangenaam is.*
Het tegengestelde is *onghevoech* eigenlijk dus wederom *wat niet voegt*, van daar *wat schadelijk is*, *noxium*, *kwaad*, *nadeel*, *ongeluk*, en eindelijk *onaangenaamheid*, *last*, *verdriet*, zoodat het tautologisch met *leed* wordt gebruikt, b.v. *M. Lp. IV* vs. 784:

Soe moeten sij bij wilen let (*leed*)
Ende grote *onghevueghe* lijden;

zie het *Gloss.* en BORMANS *St. Christ.* bl. 376 vlgg.
4) *Al* d.i. *alsof. Bake* d.i. *varken. Gheten* d.i. *gegeten.*

Ghi[1] selt spreken dese woert,
Ende dan seldi rechte voert
U van hare keren al den nacht,
Ende ligghen ende slapen soete ende sacht,
Sonder spreken, ende swighen al stille.

L a n s e l o e t .

O lieve moeder, es dat u wille,
Dat ic spreke dese dorper[2] woert?
Des ghelike en hebbic niet ghehoert:
Wat mach u hier met gheholpen sijn,
Dat ic dit tot Sanderijn
Spreken soude met minen mont,
Ende ligghen voert ane[3] als een hont
Sonder spreken, als een keytijf?
Wat soude peinsen dat reine wijf,
Dat ic die dorperheit begonste,
Ende ic haer draghe soe vriendelijke onste?
Dat soude mi daer mijn herte deren.

S i n e m o e d e r .

Lanseloet, dits mijn begheren,
Seldise hebben in uwer ghewelt,
Dat ghi mi dit gheloven selt,
Ende volbringhen als goet man.

L a n s e l o e t .

Vrouwe moeder, doetse mi comen dan:
Ic sal doen, dat ghi begheert,
Al eest dat mire herten deert.

'De meneghe[4] sprect, hi en meines niet:'
Al dier ghelike es mi ghesciet,

1) *Ghi:* lees *ghine.*
2) *Dorper* d.i. *gemeen.*
3) *Voert ane* d.i. *voorts*, *vervolgens;* over de drie beteekenissen van dit woord (1° *voort*, *terstond;* 2° *voorts*, *vervolgens;* 3° *voortaan*, *van nu af aan*, *in 't vervolg*) zie *Mnl. Wb.* bl. 54 vlg.
4) *De meneghe* d.i. *menigeen:* 'Menigeen zegt waar hij niets van meent' bedoelt Lanseloet met dit gewone gezegde.

Want al spreict mijn mont,
Ic en saels niet meinen in minen gront,[1)]
Want ic an hare alder doecht.[2)]
Ic bidde gode den oversten voeght[3)]
Dat sijt mi qualijc nemen en moet:
Si es soe eersam ende soe goet,
Ende eest dat sijt qualike nemt,
Soe wert haer herte van mi ontvremt,
Dan soe blijft mijn herte in pinen staen.

Sine moeder.

Daer omme soe eest mi al ghedaen,
Dat ic u beiden sal doen scheden.
En siedi niet, hoe hi hem soude beleden[4)],
Ende es die hoechste vanden lande,
Ende doet hem selven die grote scande,
Dat hi mint soe nederen wijf?
Hi soudse trouwen, die keytijf,
Dat horic wel, woudics hem ghestaden,[5)]
Maer ic salt al anders begaden[6)].
Dat dat nemmermeer[7)] en sal sijn. -
Waer sidi, scone maghet Sanderijn?
Ic moet u spreken, comt te mi.

Sanderijn.

Hoghe geboren vrouwe, dat si:
Nu segt mi, wats u begheert?

Sine moeder.

Sanderijn, dat mijn herte sere deert,

1) *Gront* d.i. *gemoed.*
2) *An hare alder doecht: hare* is derde, *alder doecht* tweede nval.
3) *Voeght* d.i. *heer.*
4) *Beleden* d.i. *beleedigen*, in den zin van *verongelijken*, *schande aandoen. Beleden* is zooveel als *leed doen:* zie *Rymb. Gloss.* in voce *leet.* De afgeleide w.w. met *ig* worden met de simplicia door elkaâr gebruikt, waarvan voorbeelden bij DE JAGER *WW. van Herhaling en During* bl. 207 vlgg. *Leeden* heeft overigens ook KIL. in voce.
5) *Ghestaden* d.i. *toelaten*, *veroorloven*, het *Hgd. gestatten.* 'Afkomstig van *stade* d.i. *de juiste plaats*, *gelegenheid*, duidt het in den grond aan: (*iemand tot iets*)*gelegenheid geven.*' *L. Sp. Gloss.*
6) *Begaden* d.i. *beschikken.*
7) *Nemmermeer:* lees *nemmeer.*

Moetic u claghen minen noet.
Hier es mijn lieve sone Lanseloet,
Es met siecheden sere bevaen:
Hi wert ghister navont alsoe bestaen[1],
Dat hi noit sint[2] woort en sprac.
Ic en weet niet wat hem ghebrac[3].
Ochte wat dat hem deren mach.
Maer heden merghen, doent was dach,
Gaf hi enen swaren sucht:
Sanderijn, ic hebbe sijns levens ducht,[4]
Dies doeght mijn herte grote pijn.
Nu biddic u, scone maghet Sanderijn,
Dat ghi wilt gaen te Lanseloet,
Want hi leghet in groter noet,
Dies doeght mijn herte swaer verdriet.

S a n d e r i j n .

Edel vrouwe, dat ghi ghebiet,
Wert herde gerne van mi ghedaen.
Ic wille vriendelike met u gaen,

1) *Bestaen* d.i. *aangetast:* BENECKE *Mhgd. Wbuch* II II bl. 578 geeft als 1e beteekenis van *bestân*, *bestên* (transitief) *stehen bei*, *um jemand;* 2e *stehen auf etwas*, *stehend besetzen;* 3e *sich gegen etwas stellen*, *sich an etwas machen* (*um ihn* b.v. *zu bekampfen*, *an zu greifen* enz.), alle welke geleidelijk de eene uit de andere ontspringen: desgelijks in het Mnl. Nu eens is het *aanvallen met de wapens: Stoke* II vs. 752 (en HUIJD. aldaar en op VIII vs. 114):

> Hi sprac in ghetrouwen rade,
> Datmen best *bestonde* de scare,
> Daer Saladijns Beniere in ware,

soms met bijvoeging van *met stride*, *met wighe;* dan weder *met woorden aan boord komen: L. Sp.* II 23 vs. 8 (en het *Gloss.*)*:*

> Ende heeften herdelijc *bestaen*
> *Met* fellen stueren *woorden*,
> Daert vele liede hoorden;

elders *aanpakken* in den zin van *ondernemen* en dan zoowel met den 4e nvl. b.v. *twerc* (*Rijmb.* vs. 17861) of den 2n b.v. *des bestaen* (vs. 18537 t.a.p.) als met de onbep. wijs (*bestaen te winne* d.i. *winnene*). Verder *bestaen* (deelwoord) *met felheden* d.i. *in woede ontstoken* en *bestaen van* (of *met* vs. 327 beneden) *sieckte* (KIL.) d.i. *affectus morbo* en derg.

2) *Sint* d.i. *daarna.*
3) *Gebrac* van *ghebreken* d.i. *ontbreken*, *schelen.*
4) *Ducht* d.i. *vrees.*

Want mi ware leet, mesquame[1] hem iet.

Sine moeder.

Die hem in tijts wel besiet,
Die mach in eren staende bliven.
Al dus soude men een dinxken bedriven[2],
Om een wijf te bringhen inden stric.
Wie soude dit bat ghedaen hebben dan ic?
Want, als die wille es ghedaen,
Soe es die minne al vergaen,
Dit es menichweerf ghesciet.

Nu heeft si gheweest met hem in die camere.

Sanderijn.

Ay god, die hem crucen liet,
Wat valscher wijf es Lanseloets moeder!
Dies benic nu vele vroeder,[3]
Dan ic gister navont was:
Want si scout[4] mi ene sterke loghene ende las,
Dat hi met siecheide ware bestaen,
Ende bracht mi inden stric ghevaen,

1) *Mesquame* van *mescomen* d.i. *anders gaan dan men wenscht*, vandaar zoowel *mishagen* als *overkomen*, *wedervaren* en het znw. *mesquame* d.i. *ongeval*, *onheil*, *Ungemach.* Van het eerste geeft een voorbeeld *Flor.* vs. 549:

> Die niemare hem harde *mesquam*,

van het laatste vs. 2655:

> Beide uw *mesquame* ende uw *ongheval:*

zie Afd. I bl. 27 n°. 3.

2) *Bedriven* d.i. *uitrichten*, *tot stand brengen*, ons *aanleggen.* Over de uitgestrekte beteekenis van het woord zie *L. Sp. Gloss.*

3) *Vroeder: des vroet sijn* d.i. *het begrijpen*, *inzien.*

4) *Scout* van *scelden* d.i. *zeggen*, zie boven op vs. 104 en verg. vs. 329, waar *tellen* d.i. *vertellen* in hetzelfde verband wordt gevonden. Het volgende *las* van *lezen* is hier weder eenvoudig *zeggen*, *spreken*, eene beteekenis, die verklaarbaar wordt uit 'de destijds algemeene gewoonte van het *voorlezen* der boeken, een gevolg van het geringe aantal personen, die lezen konden:' *L. Sp. Gloss.* Vandaar dat *lesse* vaak beduidt *het gesprokene*, gelijk in den ouden druk:

> Want si mi seker een *lesse las*,
> Dat hi met siecten was bevaen.

Ende heeft mi loghene voer waer getelt,
Ende brachte mi in Lanseloets gewelt,
Dat mi ewelijc rouwen sal.
Nochtan deert[1] mi boven al,
Die woorde, die hi sprac die ridder vri,
Ende keerde sijn anschijn omme van mi,
Al haddic gheweest een stinckende hont.
Dat hebbic soe vaste in minen gront,
Ende doet mijnder herten alsoe seer;
Ic meine, dat hi mi[2] nemmermeer
Van mi en weet goet noch quaet.
Ic salt al laten ende gaen mijnder straet[3]
Dolen in vremden lande.
Ic bidde gode, dat hi mine scande
Wille decken, die ic nu hebbe ontfaen,
Want ic hebt sonder danc[4] ghedaen,
Dies es mi te moede wee.
Lanseloet, ghi en siet mi nemmermee:
Ic wille gaen dolen in dit foreest.
O vader, sone, heilich gheest,
Ic bidde u dat ghi bewaert mijn lijf,
Dat ic nemmermeer mans wijf
Werden en moet te minen scanden,
Waer ic come in eneghen landen,
Dat ic moet bliven dat ic si.
Dies biddic u, moeder ende maghet vri,
Fonteine alder suverheit,
Dat mi nemmermeer dorperheit
Gheen man te voren legghen en moet:
Dies biddic u, fonteine, der doghden vloet,
Werde moeder ende maghet reine. -
Ic sie ghinder ene scone fonteine,
Daer op[5] willic gaen nemen rast:
Ic hebbe soe langhe tijt gevast,

1) *Deert - die woorde* (of *woert?*)*:* over eene dergelijke constructie zie beneden op vs. 417.
2) *Mi:* eene verschrijving natuurlijk voor *nu.*
3) *Mijnder straet* d.i. *mijns weegs.*
4) *Sonder danc* d.i. *mijns ondanks*, zooals de druk ook heeft. Daarnaast was gebruikelijk *an minen danc* met *an* in de beteekenis van *zonder*, waarover *Mnl. Wb.* bl. 55.
5) *Daer op* d.i. *daarbij*, evenals in *optie zee*, *op dat dorp* en derg.

Dat ic hebbe hongher ende dorst,
Ic hebbe te drinckene soe groten lost[1],
Dat icx[2] niet langher en can ghedragen.

Een ridder.

Nu, wouts god[3], ic wille varen jaghen,
Ic bidde gode vanden trone,
Ende Marien, der maghet scoene,
Dat si mi heden bewaren moet,
Ende gratie wil gheven ende spoet[4],
Dat ic moet jaghen ende vangen:
Want seker, ic en vinc in langhen,
Dies ic mi van rechte[5] scofiere.
Ic hebbe gejaghet der dagen viere,
Nochtan en vincic[6] noit conijn.
Ic scaems mi inder herten mijn,
Dat mine aerbeit dus blijft verloren.
Nu willic steken[7] minen horen
Ende besien, of mi god beraden[8] mochte.

1) *Lost* rijmt hier op *dorst:* over deze en dergelijke slechte rijmen in onze tooneelspelen handelt HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. XXXVII en V bl. 38, alwaar: 'wahrscheinlich würde früher das r in der Aussprache unterdrückt, so sagt man noch jetzt in meiner Heimath Dost, Durst; Bost, Brust; Wost, Wurst; Boste, Bürste; Veste, First, und anderswo sogar swat für swart, schwarz.'
2) *Icx* d.i. *ic des.*
3) *Wouts god:* zie Afd. I bl. 130 en 123.
4) *Spoet* d.i. *voorspoet*, *goed geluk*, vandaar de gewone uitdrukking, b.v. *Carel* vs. 1037:

> Dats pine jeghen *spoet*

d.i. *het is vergeefsche moeite gedaan: Wal.* II bl. 250.
5) *Van rechte* d.i. *te recht*, *met goeden grond. Mi scofiere* van *hem scofieren* d.i. *zich schamen* (vs. 376), van het Romaansche *desconfire.*
6) *Vincic* d.i. *ving ik* van *vaen.*
7) *Steken* (*den hoorn*)*:* KIL. *buccinare*, *canere buccina*, *cornu*, evenals wij nog praten van *de trompet*, *de bazuin steken.*
8) *Beraden* d.i. *helpen*, *verzorgen*, *redden:* CLIGN. *Bijdr.* bl. 213, alwaar aangehaald *Rijmb.* vs. 26486:

> Die papen (*de Joodsche grooten*) seiden mede: 'Hi,
> Die andren lieden stont in staden,
> Ne mach (*kan*) hem selven niet *beraden!*'

verg. Afd. I bl. 3. *Kristus* wordt ons aller *berader;* de Romeinsche Senatoren worden de *beraders van der stede* genoemd.

Nu stect hi den horen.

Biden here, die mi ghewrochte,
Ic sie ginder porren[1] een wilt,
Daer mijn herte op es ghestilt[2]:
Ic wane noit man op ghenen dach
Alsoe sconen wilt en sach
Als ghinder staet op ghene fonteine.
Een scone maghet ende ene reine,
Dunct sijt[3] mi sijn an haer ghedaen.
Ay god here, mochtic die ghevaen,
Soe en ware mine aerbeit niet verloren!
Noch willic steken minen horen
Ende besien, hoe si haer stellen[4] sal.

Noch stect hi den horen.

Ay god, die here es boven al,
Die moet mi geven avonture,
Dat ic die scone creature
Gecrighen moet te minen wille.
O scone maghet, nu staet al stille,
Ghi moet mijn ghevanghen sijn.
Ic hebbe u liever dan een everswijn,
Al waert van finen goude gewracht[5].
Ic dancke[6] god der scoender jacht,
Dat ic heden merghen vroech opstoet.

S a n d e r i j n .

Och edel ridder van prise goet,
Nu en doet mi ghene dorperheit:
Dies biddic u doer uwe edelheit,

1) *Porren* d.i. *gaan:* HUYD. *Stoke* II bl. 397 haalt o.a. als eene zeer gewone uitdrukking aan *te heervaert porren*, die tot in de XVIe eeuw toe in Holland gebruikelijk was tegenover *te heervaert ghebieden.*
2) *Ghestilt* d.i. *gesteld:* evenals in ons *ergens op gesteld zijn.*
3) *Sijt* d.i. *zij het:* men vergelijke onze spreekwijze: ‘eene schoone maagd, dat dunkt ze me te wezen.’
4) *Stellen* d.i. *aanstellen*, *houden.*
5) *Gewracht* (*van werken*) d.i. *gewrocht*, waarmede het rijmshalve wisselt.
6) *Dancke: dancken* wordt geconstrueerd met den 2^{n} nval der zaak en den 3^{n} des persoons.

Dat ghi mi ghene dorperheit bewijst,
Want het worde u sere mesprijst[1],
Waer ghi quaemt tot eneghen hove.
Ghi dunct mi een ridder van groten love,
Daer omme biddic u, hoghe baroen[2],
Dat ghi mi niet en wilt mesdoen
Ende laet mi over[3] dat ic si.

Die ridder.

O scone wijf, nu segt mi,
Wanen[4] comdi in dit foreest?
Dat wondert mi in minen geest,
Dat ic u vinde al dus allene
In dit foreest op dese fonteine.
Wat sijn die saken die u let[5]?
Heeft u hier iement dach gheset[6],
Daer ghi, scone wijf, na wacht?

1) *Worde - mesprijst:* over *worde* als onvolm. tijd zie VERWIJS *Bloeml.* IV bl. 219 en over *mesprijst* (voor ons *misprezen*) bl. 223 aldaar.
2) *Baroen:* over de afleiding van dezen eeretitel handelt LITTRÉ in voce.
3) *Over* d.i. *voor.* De zin is: *en laat mij voor wat ik ben.*
4) *Wanen* d.i. *van waar*, ook wel *wan* of *waen* geschreven. Er staat tegenover *danen* of *dane* of *dan* d.i. *vandaar.*
5) *Die saken die u let:* over *letten* d.i. *deren* zie Afd. I bl. 69. Wat de constructie aangaat, welke *letten* in plaats van *let* vereischt evenals vs. 332/3 *deren* in plaats van *deert*, de afschrijver heeft hier stellig *die* in de plaats geschreven van *dat* (evenals trouwens *Glor.* vs. 387, waar ik de lezing *dier* voorstelde, ook wel kan zijn geschied) en zoodoende eene ietwat vreemde wijze van spreken onhandig gecorrigeerd, gelijk later tot nog meerdere verduidelijking eenvoudig is geschreven (zie den tekst van 1490/2):

Wat es die sake die u let.

Over *dat* voor *die* zie BORMANS *St. Christ.* bl. 182 vlg. en verg. *Rijmb. Gloss.* alwaar aangehaald vs. 5349:

Aaronne hiet hi dies ghedinken,
Dat hi niet ne soude drinken,
Noch sine kindre, *gheene saken*,
Dat se dronken *mochte* maken,

waarvoor Handschriften C en F insgelijks hebben *diese;* vs. 16714 vlgg. is sprake van *die muur van Babilone*, die was

Van teglen (*tichels*), wi lesent dus,
Dat altoes nemmermeer *te gheet* (*vergaat*).

6) *Dach gheset: dach setten* vergeleken met *dach nemen* en *dach geven* is kennelijk *een dag bepalen*, hier in den zin van *bestellen:* 'hat dich jemand hieher bestellt?' vertaalt HOFFMANN. Wij zouden thans spreken van 'rendez-vous geven.'

Hi mochte[1] sijn van sulker macht,
Ic soude u te noder spreken an.

Sanderijn.

Och edel ridder, om ghenen man
En staic hier, hoghe baroen:
Het sijn ander saken, diet mi doen.
Ic ben verdoelt uut mijnder stat,
Daer ic met eren ende in vrouden sat,
Benic verdoelt ic en weet waer,
Ende sta hier in groten vaer[2],
Ende ic en weet niet waer ic henen sal:
Dies clagic gode mijn mesval[3],
Dat ic dese werelt moet besueren[4].

Die ridder.

Noch dancic gode der avonturen[5],
Dat ic heden merghen[6] opstoet,
Ende dat ic soe edelen scone ghemoet[7]
Vonden hebbe te mire jacht.

1) *Hi mochte* enz. tot *an* wordt door hem aldus vertaald: ‘wäre er noch so mächtig, um so eher spräche ich dich an.’ Ongelukkig, dat er precies het omgekeerde staat, want het gaat niet aan ‘*node* affirmativ für *ode*’ op te vatten. En toch heeft hij gelijk: ‘schwerlich darf doch der Ritter feige sein und sagen: um so *ungerner* oder *schwieriger* spräche ich dich an.’ De dichter schreef dan ook stellig niet *ic soude* maar *in soude* d.i. *ic en soude*, *ik zoude niet.* Over *sulk* zie Afd. I bl. 14.
2) *Vaer* d.i. *vrees.*
3) *Mesval* d.i. *ongeluk* vanwaar *mesvallen* (*mi mesvalt*) d.i. *een ongeluk ondervinden.*
4) *Dese werelt - besueren* d.i. *dit leven torsen*, *doorworstelen:* verg. vs. 830 beneden. Over *besueren* d.i. *ontgelden*, *lijden*, *met smart doorstaan* zie *L. Sp. Gloss. Dese werelt* staat hier in den zin van *dit leven* evenals *Floris* vs. 2228:

> Parijs,
> Wat *werelden* dreef hi ende hoe soete *lijf* (*leven*)
> Doe hi den coninc van Grieken sijn scone wijf
> Helenen ontfoerde over see;

vs. 3162:

> Die twee ghelieven leden onderlinghe
> Die beste *werlt* ende dat scoenste *lijf*
> Dat noit hadde man ochte wijf.

5) *Avonturen* van - *ure* d.i. *geluk.*
6) *Merghen opstoet:* het zal wel moeten wezen: *merghen vroech opstoet* evenals vs. 401.
7) *Ghemoet* d.i. *ontmoeting:* zie vs. 591 beneden.

God heeft ons tegader bracht:
Dat wetic seker wel te voren.
Ghi sijt te minen behoef gheboren,
Want ghi ghenoecht mi alte[1] wale.
U scone lijf, u hovesche tale,
Dat ghenoecht mi al gader wel:
Wi selen te gader maken spel!
Nu comt met mi in mijn casteel,
Ghi en saght noit soo scone juweel,
Dat sal wesen u ende mijn.

S a n d e r i j n .

Her ridder, nu laet u tale sijn[2].
Dies biddic u om den riken god,
Dat ghi met mi niet en maect u spot,
Al benic dus verdoelt al hier.

D i e r i d d e r .

O scone wijf, inder minnen vier
Soe leght mijn herte te male ende blaect:
Ghi sijt hovesch ende wel gheraect,
Ghi selt bi ridderscape sijn mijn wijf,
Ghi hebt soe edelen scoenen lijf,
Opdat u wille es ende bequame[3].

1) *Alte* d.i. *zeer.*
2) *Laat - sijn: laten die tale* of *laten sijn* d.i. *d.t. staken*, dus *zwijgen.*
3) *Opdat* d.i. *indien. - Bequame* d.i. *aangenaam*, *welgevallig* van *becomen* d.i. *behagen.* 'Wijdstrekkend is het gebruik der Bijv. Nwn. *bekwaam* en *onbekwaam.* Beide drukken het gevolg eener zaak of verrigting uit: hetzij ze iemand *wel bekomt* of *niet wel bekomt*, kwalijk bekomt, derhalve *miskomt*, zoodat er *misquame* van ontstaat:' CLARISSE *Hem. d. Hem.* bl. 193 vlg. Vandaar *bequame* d.i. *goed*, *deugdzaam*, *nuttig*, *aangenaam*, *voegzaam*, en *onbequame* voor het tegendeel. Tautologisch worden b.v. gebruikt *lovelijc* ende *bequame* d.i. *loffelijk* en *goed; onbequame* ende *verdervelijc*, en dergelijke. Tegengesteld zijn *het es u bequame* en *het es u leet*, b.v. *Ferg.* vs. 832:

> Op ene vorwerde quam ic hare:
> Waert dat (*dat het*) u *bequame* ware,
> Alse ghi quaemt, so mochtic bliven,
> Men soude mi niet verdriven.
> Maer es dat sake, dat u es *leet*,
> Ic rume die herberge gereet.

Ic bidde u, segt mi uwen name,
Ghi selt seker sijn mijn vrouwe!

Sanderijn.

O edel ridder, eest dan trouwe,
Minen name doe ic u weten:
Sanderijn benic gheheten,
Ende mijn vader hiet Robberecht,
Ende was een wael geboren scilt knecht[1],
Ende diende metten coninc van Averne.

Die ridder.

Scone maghet, dat hoeric gerne,
Dat ghi van wapene gheboren sijt.
Noch dancic gode der salegher tijt,
Dat ic heden merghen niet vaste en sliep:
Het was een ingel, die mi riep,
Dat ic te woude soude varen jaghen!
Mijn oghen nie liever wijf en saghen,
Ghi selt seker werden mijn!

Sanderijn.

Her ridder, saelt alsoe moeten sijn,
Soe willic mi gerne tuwaert keren,
Ende dancken gode ende u der eren,
Dat ghi u selven soe neder daelt.
Ghi hebt mi soe vriendelijc ane getaelt[2]
Met hoveschen woorden ende met sconen,
Ic bidde gode, dat hijt u moet lonen,
Dat ghi soe hovesch van herten sijt,
Dat ghi mi nu te deser tijt
Soe vriendelijc hebt ghesproken an.

Die ridder.

O scone maghet, so gawi dan,
Ic sette u mijn trouwe te pande.

1) *Wael geboren scilt knecht* d.i. een man *van wapene gheboren* gelijk vs. 465 het uitdrukt, of wel *Waffenträger edler* (*?*) *freier Abkunft* zooals HOFFMANN vertaalt. *Edler* is echter overbodig: *welgeboren* en *schildboortig* immers waren alle vrijen in de middeleeuwen? Verg. NOORDEWIER *Regtsoudh.* bl. 90 vlgg.; CLIGN. *Bijdr.* bl. 393.
2) *Ane getaelt* van *anetalen* d.i. *aanspreken:* zie *Mnl. Wb.*

Sanderijn.

Nu gawi dan in dese warande[1],
Her ridder, spreken al luttelkijn,
Ende verstaet die redene mijn,
Dies biddic u, hoghe gheboren baroen.
Anesiet desen boom scone ende groen,
Hoe wel dat hi ghebloyet[2] staet;
Sinen edelen roke[3], hi daer gaet
Al omme desen bogaert al;
Hi staet in soe soeten dal,
Dat hi van rechte bloyen moet;
Hi es soe edel ende soe soet,
Dat hi versiert al desen bogaert.
Quame nu een valcke van hogher aert
Ghevloghen op desen boem, ende daelde,
Ende ene bloeme daer af haelde,
Ende daer na nemmermeer neghene
Noch noit en haelde meer dan ene,
Soudi den boem daeromme haten,
Ende te copene daeromme laten?
Dat biddic u, dat ghi mi segt,
Ende die rechte waerheit sprect,
Edel ridder, in hovescher tale.

Die ridder.

Scone wijf, ic versta u wale.
Ene bloeme, dat en es niet[4]:

1) *Warande* d.i. *besloten plaats*, *park*, het Fransche *garenne*, Oudfr. *warenne*, 'du même radical - zegt LITTRÉ - que *garer* (*garenne* signifiant proprement un lieu réservé, défendu),' ons *waren*, *bewaren:* verg. ATZLER *Die Germanischen Elemente in der Französischen Sprache* bl. 104/5.
2) *Ghebloyet* van *bloyen* d.i. *bloeien.* Wat betreft *ghebloyet staen* voor *bloeiende*, *in bloei staan* verg. uitdrukkingen als *gestaan*, *gelegen*, *gezeten zijn* tegenover *staan*, *liggen*, *zitten; ghelopen comen* d.i. *komen aanloopen* en *ghesleghen comen* d.i. *zich ergens komen neêrslaan*, b.v. *Rijmb.* vs. 5992:

> Hi ontseid hem al te hant
> Ende *quam* met here hem jeghen
> In die woestine *gheslegen*
> Ende vacht uppe tfolc van Israël.

3) *Roke* d.i. *reuk.*
4) *Niet* d.i. *niets*, evenals in vs. 508 *nemmeer* is *niet* (*niets*) *meer.* 'Één bloem - zegt de ridder - dat wil niets zeggen, dat is zooveel als geen bloem.'

En esser nemmer toe[1] ghesciet,
Daer omme en salic den boem niet haten.
Noch te copene daer omme laten,
Want hi es soe scone ghedaen[2].
Ic sie daer op soe meneghe bloeme staen
Met groten hopen sonder ghetal,
Daer edel vrucht af comen sal,
Opdat god ghedoghen wille.
Nu doet ewelijc hier af een ghestille,
Ende comt met mi, wel scone wijf.

L a n s e l o e t .

Ay mi, nu es[3] al mijn vroude een blijf,
Die ic op eerde ie ghewan,
Dat icse niewer vinden kan
Die overscone Sanderijn.
Ondanc[4] hebbe die moeder mijn,
Dat ic die woorde nie[5] ghesprac.
Mi dochte, dat mi mijn herte brac,
Doe ic sprac die felle woert;
Daer om es si op mi ghestoert,
Ende es mi heimelijc ontgaen:
Dat heeft mijn moeder al ghedaen,
Die mi die woorde spreken dede.
Nemmermeer en hebbic vrede,
Voer dat ic anescouwe dat edel wijf.
Ay, ic minne haer reine lijf

1) *Toe* d.i. *daarenboven*, *bovendien: Bloeml. Gloss.*
2) *Ghedaen* d.i. *de gedaante hebbende*, *er uit ziende:* zie Afd. I. bl. 104 en 52.
3) *Nu es...* enz.: de latere druk heeft: *nu es mijn vroocht ten ende.*
4) *Ondanc hebbe: ondanc* (het tegengestelde van *danc*) is hetzelfde als het Mnl. *onwille* d.i. *wat men volstrekt niet wil*, *geen voordeel*, *geen pleizier*, dus *straf*, *vergelding verdriet*, *Glor.* vs. 182:

> Van gode moetic hebben *ondanc*
> Of dat emmermeer ghesciet;

M. Lp. II vs. 2639:

> Soe was si altois in vaer
> Dattet horen vrienden *tondanc* waer.

Verg. *L. Sp. Gloss* in voce *ondanc*, *onwille.*
5) *Nie* d.i. *ooit.*

Soe sere, mi dunct dat ic verdwine[1].
Hets een leven bi haer te sine,
Want si es te male noyael,
Si es een vrouwe princepael
Ende keyserinne van minen vijf sinnen;
Ende mochte gheen man een wijf meer minnen
Dan icse minne noch dier ghelike.
Ic salse doen soeken al omme int kerstenrike,
Of ic sal weten waer dat si si. -
Waer sidi, Reinout? Comt te mi,
Mijn alderliefste camerlinc.

Reinout.

O edel here, wat sijn die dinc,
Daer ghi al dus omme staet ende claght[2]?

Lanseloet.

Och mi en was nie soe leide verdacht[3],
Alst nu es te deser ure,
Dat ic die scone creature
Sanderijn dus hebbe verloren.
Mi dunct, dat mi mijn herte sal scoren
Van groten rouwe die ic drive[4];
Dat ic in minen sinne blive,

1) *Verdwine:* KIL. *verdwijnen*, *verswijnen*, *verswinden* d.i. o.a. *emori*, *perire*, *bezwijken.* Het herinnert ons het *perii* der Romeinen.
2) *Staet ende claght* d.i. *staat te klagen*: zeer gewone wijze van spreken in de middeleeuwen.
3) *Verdacht* van *verdencken* (actief van *verdincken*) d.i. *uitdenken*, *bedenken* (verg. Afd. I bl. 88), *overdenken*, ook *denken* in het algemeen, zooals b.v. *St. Franc. L.* vs. 8585:

> Hi ontdalft (*groef het op*) ende brocht (nam. *het*)
> Doot, des hem hevet *verdocht*,

waarbij TIDEMAN aanteekent: 'van *verdinken*, *dunken*, onb. ww. met den gen. van de zaak': zie *Gloss.*
M. Lp. II vs. 1683:

> Hadde Oenoene *verdocht* die dinghen,
> Doe sij ende Parijs te bedde ghinghen,

waarin *verdocht* van *verdencken* d.i. *overdenken*, *bedenken.*
Mi was verdacht nu is hetzelfde als *ic verdacht*, het vers geeft alzoo te kennen: 'nog nooit heb ik zulke droevige gedachten gehad,' enz.: verg. HUYD. *Stoke* III bl. 222. *Leide* - zegt HOFFMANN - scheint mir blosz ein verstärkendes Adverbium zu *bedocht*, wie wir etwa sagen: erschrecklich schlimm': over de toonlooze *e* zie *Bloeml.* IV bl. 236.
4) *Drive* van *driven* d.i. *bedrijven.*

Dat es wonder alte groet.
Ic ware mi vele liever doet
Dan icse nemmermeer en soude sien.
Reinout, ghi moetter omme gaen spien,
Of ghise iewerrinc[1] vinden moghet:
Want nemmermeer en werdic verhoghet,
Voer dat icse metten oghen anescouwe.
Reinout, nu sijt mi ghetrouwe,
Ende vaer se soeken oest ende suut;
Segt hare, ic salse maken bruut[2]
Ondanc alle minen maghen.

R e i n o u t .

Here, ic wilder gerne om waghen
Mijn lijf ende ghenen aerbeit sparen,
Maer het ware beter, liettijt[3] varen,
Hets messelijc[4], hoe si haer sal bekeren[5].

L a n s e l o e t .

Ay, haer herte[6] es al vol eren,
Ende van haren live soe reine,
Ic weet wel, si en dade haer niet te cleine
Om al dat goet van eertrike:
Dat wetic wel waerlike.
Si es soe edel van ghedacht.
Reinout, haest u al u macht,
Ende vaerse soeken oest ende noert,
Ende suut, west, alsoe voert
Totter tijt, dat ghise vint,

1) *Iewerrinc* d.i. *ergens.*
2) *Bruut* d.i. *bruid*, in uitgebreider beteekenis dan tegenwoordig gebruikt: verg. b.v. vs. 743.
3) *Liettijt* d.i. *liet ghi het.*
4) *Messelijc* d.i. *onzeker.*
5) *Bekeren* d.i. *houden*: eig. *keeren*, *wenden*, *leiden;* vandaar de spreekwijze *waer si hen bekeren* d.i. *waarheen zij zich richten* (op het pad der zeden), *hoe zij zich gedragen;* en *hoe si hen bekeren* d.i. *hoe zij zich gedragen*, *houden zullen*, evenals bij KAUSLER *Denkm.* III bl. 67 in de *Dispitacie van Rogiere en van Janne* vs. 1450:

Na der sterren *bekeeren.*

Zie *L. Sp. Gloss* en den daar aangehaalden *Brief*, en verg. *Wb. Hooft.*
6) *Haer herte* d.i. *zij:* verg. Afd. I bl. 72.

Wantse mijn herte met trouwen mint,
Mijn oghen nie liever wijf en saghen.

Des ridders warande huedere.

[1]

Met rechte machic mi beclaghen,
Dat ic alsoe menich jaer
Hebbe ghewandelt hier ende daer,
Ende mijns heren bosch huedere gheweest,
Ende ghehoet sijn foreest
Ende dese fonteine in dese boschalie[2],
Ende dicke ghegaen op dese rivalie[3],
Ende meneghen dach ende menech ure,
Maer noit en viel mi die avonture,
Dat ic hier noit wijf ghesach, -
Dies ic mi met rechte beclaghen mach, -
Noch noit en quam[4] in mijn ghemoet.
Maar ghisteren, doen[5] mijn here opstoet
Ende soude te woude varen jaghen,
Ic wane mine oghen noit en saghen
Scoender wijf dan hi hier vant;
Hi namse vriendelijc metter hant
Ende brachse te hove met bliden sinne, -
Al waer si ene keyserinne,
Soe en mochse niet noyaelder sijn:
Gheheten essi Sanderijn, -
Ende heefter af ghemaect sijn vrouwe.
Met rechte machic dies hebben rouwe,
Dat mi dat noit en mochte ghescien.
Bi gode, ic sal daer omme gaen spien
Vroech ende spade, in alder stont,
Mochtic alsoe sconen roeden mont

1) *Warande huedere:* in den lateren druk zeer juist overgezet door *boswaerder* d.i. *boschwachter:* verg. vs. 583 *bosch huedere.* Voorts heeft KIL. *huede*, *hueden* d.i. *hoede*, *hoeden.*
2) *Boschalie* d.i. *woud*, immers was het, blijkens *Flor.* vs. 3405:

Meneghe *boscalie* met groten buschen,

uitgestrekt genoeg.
3) *Rivalie:* '*r.* aus *rivage* wie *boscalie* aus *boscage*,' zegt HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. 257.
4) *Quam* nam. *het* (d.i. *wijf*).
5) *Doen* d.i. *toen.*

Ghevangen, ic souts te blider sijn,
Ende met alder herten mijn
Gode daer af dancken alle mine daghe.
Nu willic mi berghen achter dese haghe
Ende verbeiden der avonturen.

Reinout.

O Maria, moeder ende maghet pure,
Ic bidde u om een goet beleyt[1)]
Ende om een goet claer bescheit[2)]
Te vernemene van Sanderijn.
Want Lanseloet, die here mijn,
Es van herten sere ontstelt
Ende van hare minnen sere ghequelt,
Soe dat hi niet gheduren en mach.
Want al sijn herte ende sijn gheclach
Es, dat hise dus heeft verloren.
Nu heeft hi bi ridderscape gesworen,
Canicse vinden, hi maecse sijn vrouwe;
Want hi heeft soe groten rouwe,
Dat hise dus verloren heeft;
Dat hi in groter pinen leeft
Ende al uut rechter minnen.
Ay god here, mochticse ghewinnen,
Soe waric blide in minen moet. -
Deus god, wie sal mi maken vroet,
Wat die man ment[3)], die ghinder staet?
Hi dunct mi hebben soe fel ghelaet
Ende ene colve[4)] groet ende swaer:
Hets seker een moerdenaer,
Ofte mi bedriecht mijn waen.

1) *Beleyt:* KIL. *deductio* et *administratio*, dus *beheer*, *uitvoering* en derg.
2) *Bescheit* d.i. *zeker bericht*, *zekerheid: Wap. Mart.* III vs. 321:

> Naer die godheit (van Kristus), spreect onse lere,
> So was onstervelijc sijn ere;
> Dit es een *besceit*,

hetgeen elders door *dus eist bekint* wordt uitgedrukt.
3) *Ment* van *menen.*
4) *Colve* d.i. *knods*, *kluppel van prikkels voorzien*, van waar *kolfkerel* voor *claviger:* verg. HUYD. *Stoke* III bl. 81 vlgg.

Nochtan sallic hem riden an[1],
Want en dunct mi maer[2] een:
Ic en sach noit man alleen,
Dat icker mi af ontsach[3].
Vrient, god gheve u goeden dach,
Ende een vriendelijc morghenstont
Wil u god gheven, ende ghesont
Moetti bliven in alder tijt!

Warande huedere.

Vrient, god lone u wie ghi sijt,
Dat ghi mi vriendelijc sprect an.

Reinout.

Nu berecht mi als goet man,
Hebdi hier in langhen tiden
Ene joncfrou sien liden,
Die scone was ende wel ghedaen?

Warande huedere.

Vrient, ghi selt mi verstaen.
Ic hebbe hier ghewandelt menegen dag,
Dat ic hier noit wijf en sach

1) *Riden an* d.i. *aanklampen*, eig. *op iemand of iets aanrijden*, in den regel *met vijandig oogmerk:* zie *Mnl. Wb.* De druk heeft hier *spreken aen*, dus *aenriden* naar alle waarschijnlijkheid voor het bij KIL. voorkomende *aenreden: alloqui*, *affari* aangezien.

2) *En - maer* d.i. *slechts.* CLIGN. *Bijdr.* bl. 194 vergiste zich, toen hij stelde, dat de schrijfwijze *ne maer* in het Mnl. niet voorkomt, gelijk HUYD. *Stoke* I bl. 37 had beweerd, eene plaats als *Ferg.* vs. 1606 bewijst het tegendeel:

> *Ne maer* ane die bramen wreet
> Sloech hi sijn hant;

en bij *maer*, voor ons *slechts* d.i. *niet dan*, is de negatie zeer natuurlijk: *Flor.* vs. 829:

> Ende (si) seiden, si dorste haer niet ontsien,
> Haer *en* soude *maer* al goet geschien;

aldaar vs. 3587:

> Floris *en* hadde *maer* jare viertiene;

Rijmb. vs. 7310:

> Maer *hine* leefde *maer* een jaer.

3) *Ontsach* van *ontsien*, dat 'was bij de ouden zeer algemeen in gebruik voor *vreezen*, hetzij dan uit hoofde van verschuldigden eerbied of wel ter zake van angst of bloodheid, voor naderend gevaar:' CLIGN. *Bijdr.* bl. 240, waar o.a. deze plaats uit HEELU *Slag v. Woer.* vs. 1026:

> Wat hi *ontsach van* resen
> Die op hem souden ghescien,

want hij *duchte den aanval*, enz. enz.

Jonc noch out, dats emmer waer.
Maer dies[1] es bi na een jaer,
Dat mijn here, die ridder goet,
Op enen morghenstont op stoet
Ende voer jaghen op dese fonteine:
Daer vant hi van herten reine
Ene joncfrou verborghen staen,
Ende brachse met bliden moede ghevaen
Ende riep, hi hadde wel ghejaecht,
Want hi brachte ghevaen een maecht,
Die scone was ende wel gheboren.

Reinout.

Vrient, daer moetic meer af horen:
Ic bits u, secht mi, hoe was si gheheten?

Warande huedere.

Vrient, die waerheit seldi weten:
Si es gheheten Sanderijn,
Si en mochte niet noyaelder sijn
Noch bat ghemaect van haren live.
Si en ghelijct ghenen wive,
Die hier inden lande gheseten si:
Want si es scone ende goet daer bi.
Hi heetter af ghemaect sijn vrouwe,
Want si es hem soe ghetrouwe
Ende ghehoersaem ende onderdaen,
Ende alle die minen here bestaen[2],
Die minnense om hare grote doeght,
Si sijnder algader bi verhoeght,
Die den hove toe behoert[3].

1) *Dies:* zie Afd. I bl. 30, en verg. het Fransche: il y a longtemps *de cela:* BORMANS *St. Christ.* bl. 72.
2) *Bestaen* d.i. *verwant zijn* evenals vs. 827.
3) *Die - behoert:* zie boven op vs. 417. Stellig luidde de oorspronkelijke tekst hier wederom *dat - behoert.*

Reinout.

Nu moet mi god beraden voert,
Dats die joncfrou, die ic mene.
Ic hebbe ghesocht die vrouwe rene
Meneghe [mile][1] ende menich lant,
Maer noit en quamic daer ic vant
Soe scone bescheet als ghi mi doet.
Och lieve vrient, nu maect mi vroet:
Hoe salicse moghen spreken?

Warande huedere.

Vrient, dat moet u ghebreken,
Te sprekene jeghen die vrouwe mijn,
Het[2] moeste bi mijnder hulpen sijn:
Want ic bens met haer gheloeft[3]:
Ic ben van alden knechten thoeft,
Die mijn here onthouden[4] heeft.
Eest dat sake, dat ghi mi gheeft
Enen drincpenninc in mijn hant,
Ic salse u doen spreken, coen wigant,
Alsoe veel als u herte begheert.

Reinout.

Ene penninc es saen verteert

1) *Mile:* aldus terecht aangevuld door HOFFMANN uit den druk, die heeft 'Menich mile in' enz.
2) *Het:* lees *hen* d.i. *het en.* Over *en* in den zin van ons *of*, gelijk wij het bezigen in 'dat kan niet gebeuren of 't zou door mijn toedoen moeten wezen,' zie Afd. I bl. 51 vlg.
3) *Want ic* enz.: 'denn das ist mir mit ihr erlaubt, nämlich mit ihr zu reden,' vertaalt HOFFMANN. Ik twijfel aan de juistheid dier verklaring: *eenigher sake loven* of *gheloven* d.i. *iets beloven*, *iets verzekeren*, *iets vast overeenkomen*, blijkbaar o.a. uit ons *gelofte* en b.v. uit *M. Lp.* I vs. 367:

> Si *gheloefde* hem *lijfs* ende *eren;*

II vs. 2700:

> Ende *wes* men *looft* den goden
> Dat salmen houden sonder wanc,

waaruit ik besluit, dat ons vers moet worden vertolkt door: *zoo ben ik met haar overeengekomen*, *zoo ben ik met haar afgesproken*, nam. dat het door mijn toedoen alleen zal geschieden.
4) *Onthouden* van het eensluidend w.w. d.i. *in dienst nemen: Ferg.* vs. 601:

> Here nu wetti mine gessciente,
> *Onthout* mi op grote verdiente;

vs. 709:

> Ja, vrient, ic sal di *onthouden.*

Ende oec qualijc over bracht[1]!
Loopt ende haest u al u macht,
Ende doet mi spreken Sanderijn:
Daer sijn twe penninghen roet guldijn[2].
Segt hare met woorden sterke,
Dat hier een bode es uut Deenmerke,
Diese met haesten spreken moet.

Warande huedere

Nu willic lopen metter spoet,
Ende sal bringhen die vrouwe met mi. -

O edel vrouwe van herten vri,
Ic bidde u vriendelike, comt tot hier:
Hier buten hout[3] een deghen fier,
Die u met haesten spreken moet.

Reinout.

O edel vrouwe, ghetrouwe ende goet,
God die alle dinc vermacht[4],
Die moet u gheven goeden dach,
Scone maghet Sanderijn.

Sanderijn.

Willecome moetti sijn:
Nu segt mi, wats u begheert.

Reinout.

Dat salic u segghen, vrouwe weert[5],
Dat ghi varen moet met mi,

1) *Over bracht* van *overbrenghen* d.i. *verteeren*, *doorbrengen:* KIL. *prodigere*, *dissipare* etc. De zin is: 'één penning, een halve duit, is gauw op en bovendien in armoede (*qualijc* d.i. *op slechte wijze*) verteerd.'
2) *Roet guldijn: root* was een 'gewoon epitheton voor 't goud in tegenstelling van het witte zilver.' *Beatr. Gloss.*
3) *Hout* van *houden* d.i. *blijven.* Over *deghen* zie Afl. II bl. 75.
4) *Vermacht:* verg. *plag* en *placht.*
5) *Weert* d.i. *lief*, postpositief evenals *lief*, *fijn* en derg.

Want Lanseloet, die here vri,
Heeft u doen soeken over al.
Want tachters[1] dat hi mi beval,
Dat was, of[2] ic u vinden mochte,
Edel vrouwe, dat ic u brochte:
Hi sal u seker maken bruut.

S a n d e r i j n .

Reinout, vrient, dat spel es uut.
Segt dat hi een ander beghinne:
Ic en gave niet om Lanseloets minne
Een gers[3], dat uutter eerden gaet.

R e i n o u t .

O scone wijf, ghi selt[4] sinen staet
Anesien ende sijn swaer mesval:
Het en was noit sint hine qual[5],
Edel wijf, dat hi u verloes,
Soe heeft hi gequolen altoes,
Ende gheleeft in pinen groet.
Het sal hem seker gheven die doet,
Est dat hi u niet en ghewint.
Want ic weet wel, dat hi u mint
Boven alle die nu sijn gheboren.
Hi heeft bi ridderscape ghesworen,
Als hi van u vernemt ende weet,
Al waert alle sine maghen leet,
Dat ghi werden selt sijn wijf.

S a n d e r i j n .

Reinout, dit moet sijn een blijft,
Want ic ben eerlic ende wale ghehout[6],

1) *Tachters* (van *achter*) d.i. *het laatst:* CLIGN. *Bijdr.* bl. 270; *Rijmb. Gloss.*
2) *Of* d.i. *indien.*
3) *Gers* d.i. *gras:* zie DE VRIES *Nog een proefje van Mnl. Taalzuivering* in *Tgids* VII bl. 49 vlgg. en *War.* van denzelfden bl. 138; DE JAGER *Lat. Verscheid.* bl. 57 vlgg.
4) *Selt* van *selen* in de beteekenis van *moeten*: verg. LORR. II vs. 1561:

Nu dat sijn *sal*, dat *moet* sijn

met *Ferg.* vs. 4459:

Dat emmer sijn *moet*, dat *moet* sijn.

5) *Qual:* van *quelen*, *qual*, *qualen*, *gequolen* d.i. *treuren: Tgids* I bl. 152.
6) *Ghehout* van *houden* d.i. *houwen*, *huwen:* KIL.

Ende hebbe enen edelen man ghetrout,
Dien ic minne boven alle die leven.
Hem en willic niet begheven,
Al waer Lanseloet alsoe rike,
Dat hi ware Hectors van Troyen ghelike,
Ende dat hi hadde van gode te lone,
Dat hi droeghe die selve crone,
Die die coninc Alexander droech,
Soe en ware hi nochtan niet mijn ghevoech[1],
Ic en hebbe liever minen man,
Die mi alder doeghden an[2],
Dien salic ewelijc sijn ghetrouwe.

R e i n o u t .

O Sanderijn, wel scone vrouwe,
En mach hi u dan ghewinnen niet,
Soe moet hi ewelijc int verdriet
Bliven ende in pinen staen.
Dat ghi desen huwelijc hebt ghedaen,
Dat mach u rouwen emmermere,
Want Lanseloet, die edel here,
Hadde u sekerlijc ghetrout.

S a n d e r i j n .

Dats een dinc, dat mi niet en rout
Noch emmermeer rouwen en mach,
Want ic nie man op eerde en sach,
Dien ic meer doeghden an,
Dan ic doe minen lieven man.
Hets recht, want hi eest wel weert,
Hi es een ridder wide vermeert,
Ende een vaelyant[3] ridder van hogen moede,
Wael gheboren ende rijc van goede,
Ende gheradich[4] ende vroet,

1) *Soe en ware* enz.: waarvan de latere lezing:

So en waer hi mi niet goet ghenoech.

2) *An* van *onnen*, welks praeteritum opgeschoven en als praesens gebruikt is, het jongere praeteritum luidt *onste* (*gunde*). Het vers beteekent: *die mij alles geeft wat ik kan begeeren*, *die alles voor mij doet.* Zie boven vs. 273.
3) *Vaelyant* d.i. *vaillant*, *dapper.*
4) *Gheradich* d.i. *raadkundig:* evenals hier met *vroet* elders b.v. *Flor.* vs. 2238 met *gehulpech* verbonden.

Oec es hi te wapene goet
Ende van groten doene bekint,
Want hem mijn herte met trouwen mint
Boven alle creaturen.
Nu en willic hier niet langer duren[1]:
Reinout, vaert met haesten sere,
Ende segt Lanseloet uwen here,
Dat hi nemmermeer en peinse om mi.

Reinout.

O edel vrouwe, van herten vri,
Na dien dat al dus wesen moet,
Soe biddic u, edel vrouwe goet,
Om een litteken[2], dat ic mach
Metter waerheit seggen, dat ic u sach
Ende ghesproken hebbe ende ghesien.

Sanderijn.

Reinout, dat sal u ghescien.
Ic sal u gheven prinsepael[3]
Een litteken proper[4] ende noyael.
Ghi selt segghen den ridder vri,
Dat wi stonden, ic ende hi,
In enen sconen groenen bogaert,
Ende dat daer quam van hogher aert
Een edel valcke van hogher weerde,

1) *Duren* d.i. *blijven*, gelijk Afd. I bl. 127 in *ter tafelen dueren.*
2) *Litteken* d.i. *kenteeken*, *Wahrzeichen*, ons *litteeken*, *een teeken* eig., *waaruit blijkt*, *dat iets geloofwaardig*, *betrouwbaar*, *waarachtig is*, *waardoor het een of ander vaststaat*, zooals trouwens ook de door DE JAGER gegevene etymologie leert: *N. Archief* bl. 67. Zoo zendt Hannibal *lijctekene* van zijne zegepralen naar Carthago; zou Jezus zijne opstanding 'met menegen *lijctekine* claer' hebben gestaafd; verzoekt Floris een kastelein hem aan een vriend te recommandeeren 'met uwen *littekine;*' zegt elders iemand 'goede *licteken*,' waardoor hij vertrouwen verwerft, of krijgt er een, waaraan hij den duivel kan kennen, enz. enz. MEIJER *L.v.J.* cap. XI: 'ende dit seldi hebben teenen *littekene.* Ghi selet tkint vinden bewonden in duekelkene ende ghelegt in ene krebbe': verg. *Flor. Gloss.*
3) *Prinsepael* voor *principaelick:* KIL. *principaliter*, *praecipue* enz. d.i. *meer bijzonder*, *meer bepaald.*
4) *Proper* d.i. *zuiver*, *net*, *wel geschikt:* BORMANS *St. Christ.* bl. 359.

Ende beete[1] neder op ene gheerde[2]
Die scone met haren bloemen stoet.
Dat seldi segghen den ridder goet,
Ende dat die valcke, die daer quam,
Ene bloeme van dier gheerden nam,
Ende alle die andere liet hi staen.
Sine vlercken ghinc hi van hem slaen
Ende vloech wech met haesten groet:
Dit seldi seggen den edelen ghenoet.
Ende cort[3] soe quam die valcke daer weder
Ende sochte die gheerde op ende neder,
Maer hi en mochse vinden niet:
Dies doeghde[4] die valcke wel swaer verdriet,
Dat hi die gheerde dus niet en vant;
Dit seldi segghen den coenen wigant.
Hi sal wel gheloven van dien[5],
Dat ghi mi ghesproken hebt ende gesien,
Als ghi hem dese tale[6] ontbint.
Nu hebbic mine woorde gheint[7].
Reinout, god moet u bewaren.

R e i n o u t .

Ay god here, nu moetic varen
Ende die scone vrouwe achterlaten!
Nu benic beraest[8] utermaten,
Hoe ic mine boetscap seggen sal.
Seggic hem die waerheit al,
Dat si noch leeft ende es ghehout,
Ic weet wel, dat ons allen rout:
Hi sal willen hebben dat scone wijf.

1) *Beete* van *beeten* d.i. *neerdalen.*
2) *Gheerde* d.i. *tak.* KIL.
3) *Cort* d.i. *spoedig*, *weldra:* de druk heeft *corts.*
4) *Doeghde* van *doghen* d.i. *lijden:* van waar ons *gedoogen.*
5) *Van dien* d.i. *van dat oogenblik af:* zie BORMANS t.a.p. bl. 390.
6) *Tale* d.i. *gesprek. Ontbinden* d.i. *uitleggen*, *verklaren*, hier eenvoudig *openbaren* evenals *Rein.* vs. 188:

> Die claghen, die die diere *ontbonden*
> Proefden (*bewezen*) si met orconden.

7) *Gheint* van *eynden* d.i. *eindigen. Volint* heeft de druk.
8) *Beraest* d.i. *razend:* KIL. *furore percitus*, *furiatus*, *furiosus.*

Ic weet wel, het cost hem dlijf,
En al den ghenen, die hem bestaen
Ende ten tienden lede anegaen[1],
Sael hi daer omme avonturen.
Daer sal die meneghe om besueren
Die bitter doet, dat wetic wel te voren:
Nochtan bleve die aerbeit al verloren,
Want hi en mochse ghewinnen niet,
Hi soude hem selven int verdriet
Bringhen ende oec groten heren.
Ic sal mine tale wel keren[2]
Ende sal segghen dat si es doet. -

Waer sidi, hoghe gheboren ghenoet,
Van Deenmerken her ridder stout?

Lanseloet.

Sijt willecome, lieve vrient Reinout,
Groet willecome soe moetti sijn.
Hebdi van Sanderijn
Iet vernomen, dat segt mi.

Reinout.

O edel here van herten vri,
Ic hebse ghesocht[3] menich lant
Soe langhe dat ic die scone vant
In ene stat, heet Rawast[4].

1) *Anegaen* d.i. *bestaan*, *verwant zijn:* zie *Mnl. Wb. Ten tienden lede:* over de berekening van bloedverwantschap verg. NOORDEWIER t.a.p. bl. 195.
2) *Keren* d.i. *draaien*, *wenden:* KIL. *vertere*, *convertere.* 'Ik zal een anderen draai aan het verhaal geven,' bedoelt Reinout. Voor *keren* heeft de Goudasche uitgaaf het meer gewone *verkeren:* verg. *Bloeml. Gloss.*, waar o.a. deze plaats uit de *Teesteye* (ed SNELLAERT) vs. 3150 vlgg.:

> Wouter, soudic die waerheyt spreken
> Al uut vander papen ghebreken,
> Si souden mi vermaledien;
> Want si souden mi betyen,
> Dat ic onghelove brachte voert,
> Ende souden *verkeren* mine woert.

3) *Ghesocht menich:* lees *gh. in menich.*
4) *Rawast:* wellicht, evenals het geheele verhaal, alleen bestaande in de verbeelding van Reinout.

Daer was die scone vrouwe ghepast[1)], -
Ende es[2)] in Afrijka ghelegen, -
Lanseloet here, vri edel deghen.
Daer vandic die scone wijf,
Dat haer coste haer edel lijf[3)],
Doe si van u hoerde spreken.
Haer edel herte, dat moeste haer breken,
Doen si van u hoerde ghewaghen.

Lanseloet.

Reinout, dit sijn al saghen[4)]
Ic hore wel, dat ghi mi liecht,
Ic wille, dat ghi mi niet en bedriecht,
Ghi en[5)] segt mi die waerheit claer.
Brachti mi goet litteken van haer,
Te bat soudix gheloven dan.

Reinout.

Lanseloet, hoghe gheboren man,
Ic sal u segghen principael
Een litteken proper ende noyael,
Dat mi gaf die vrouwe reen.
Si seide mi, dat ghi onder u tween
Stont in enen sconen groenen bogaert,
Ende dat daer quam van hogher aert
Een edel valcke van groter weerde
Ende beete neder op ene gheerde,

1) *Ghepast* d.i. *aardig.* HOFFMANN teekent aan: 'Ich kann keinen weiteren Beleg geben dasz *ghepast* hier ein ehrendes Beiwort ist': ik uit het Mnl. evenmin, maar wel uit het Mhgd. waar *gevuoc* van *vuoc* d.i. *passend*, *geschickt* ook in dezelfde beteekenis van 1° *artig*, *manierlich*, 2° *klug* voorkomt: BENECKE t.a.pl. IV bl. 437.
2) *Ende es:* nam. *si* volgens den bekenden regel.
3) *Lijf* d.i. *leven.*
4) *Saghen* van *saghe* d.i. *vertelsel*, *praatje*, *sprookje*, vanwaar de vaak voor rijmlap dienende verzekeringsformule *zonder saghe* d.i. *voorzeker: Reinout* vs. 452 (var.):

Sprac die coninc *sonder saghe;*

vs. 790;

Mi dinct dat ghi mi *saghen* telt;

elders worden *loghene* en *saghe*, *saghen* en *droeme*, *truffe* en *saghe* verbonden. HUYD. *Stoke* II bl. 119 vlg. voegt er bij: 'gelijk *fabula* komt van *fari*, zoo komt *sage* van *seggen* of *sagen.*'
5) *En* d.i. ongeveer ons *of.*

Die scone met haren bloemen stoet.
Dit hiet[1] si mi segghen, her ridder goet,
Ende dat die valcke, die daer quam,
Ene bloeme van dier gheerden nam,
Ende alle die andere liet hi staen.
Sine vlerke ginc hi doe van hem slaen
Ende vloech weech met haesten groet:
Dat seise mi, hoghe gheboren ghenoet.
Ende daerna quam die valcke weder
Ende sochte die gheerde op ende neder,
Maer hi en mochse vinden niet:
Dies doghede die valcke wel swaer verdriet,
Dat hi die gheerde niet en vant:
Dit litteken, coene wigant,
Gaf mi die vrouwe vri.
Ende doen keerdese haer anschijn van mi
Ende sprac daer na nemmermeere.

L a n s e l o e t .

Ay hemelsche coninc, gheweldich here,
Dats litteken proper ende goet,
Daer bi dat[2] icx gheloven moet.
Nu segt mi, Reinout, es si dan doet?

R e i n o u t .

Ja si, hoghe gheboren ghenoet,
Ende begraven in die eerde. -

Lanselоet beclacht hier Sanderijn ende blijft hier doet.

O Sanderijn, ghi waert die gheerde,
Die scone met haren bloemen stoet.
Ende ic die valcke, dies benic vroet,
Die ene bloeme daer af nam.
Want mi nie sint vroude en bequam[3],
Dat ic die edele gheerde verloes.

1) *Hiet* van *heeten* d.i. *bevelen.*
2) *Daer bi dat* d.i. *waarbij dat.*
3) *Bequam* van *bekomen* d.i. *behagen*, *welgevallig zijn.*

Sint soe hebbic ghequolen altoes,
Uutvercoren vrouwe mijn.
Alle vroude es mi nu een pijn,
Die ic op der eerden mach bescouwen.
Spieghel boven alle vrouwen,
Die ic op eerde nie ghesach,
Met rechte roepic 'o wi! o wach'[1)]
Over die moeder, die mi droech,
Want haer herte in vrouden loech,
Doen si mi gaf den valschen raet:
Owi[2)] der bitterliker daet
Ende der jammerliker moert,
Dat si mi spreken dede die woert,
Daer ic bi verloes dat scone wijf,
Dat haer ende mi sal costen dlijf,
Want mijn herte es al doerbeten.
Ic woude wel, dat mi ware ghespleten
Ende ic des levens hadde ene ende,
Want soe waerweert ic mi bewende[3)],
Ic blive ewelijc vroudeloes.
Die ic met goeder herten coes,
Hebbic bi valschen rade verloren:
Dies heeft mijn herte soe groten toren,
Dat mi scoren sal van rouwen.
Ic hoepse in hemelrike te scouwen,
Daer omme willic nu sterven blidelike.
Ay oetmoedich god van hemelrike,

1) *O wi*, *o wach:* daarover handelt GRIMM *Gramm.* III bl. 292 vlgg.
2) *Owi der* enz.: 'denn bei *ach* häufig stehenden gen. treffe ich bei *owe* gleichfalls an,' schrijft GRIMM. t.a.pl. bl. 294.
3) *Bewende* van *bewenden* (hem) d.i. *wenden*, *keeren*, *begeven* (zich) *Beatr.* vs. 145:

> Dat niemen wete in dit covent
> Werwaert dat wi sijn *bewent*,

vs. 310:

> Waer dat wi ons *bewinden*
> In scede (*scheidde*) van u te ghere noet.

Vandaar verder de uitdrukking: *te sorghe bewant sijn* d.i. *er hachelijk beginnen uit te zien*: *Renout* vs. 614:

> Edel here, *hets* ons *bewant*
> *Te sorghen* jamerlike:
> Jeghen Caerl van Vrancrike
> Ne moghen wi striden min no me:

verg. *Hor. Belg.* V bl. 110 vlg.

Nu wilt haer ziele ende die mine ontfaen,
Want dleven es met mi ghedaen.

R e i n o u t .

Ghi heren, vrouwen, wijf ende man,
Nu nemt hier exempel[1] an:
Soe wie dat met trouwen mint,
Als hi sijn lief te wille ghewint,
Hi spreke hoveschelike[2] daer van.
Want van Deenmerken die edel man
Bi qualike spreken, bi valschen rade,
Es hi bleven in die scade,
Dat hem coste sijn edel lijf.
Nochtan dat hi dat scone wijf
Minde boven alle die leven.
Bi valschen rade, die hem wert gegeven,
Dat hi sprac messelike[3] woert,
Wort[4] gerechte minne ghestoert,
Alsoe dat si hem ontginc.
Daer omme radic boven alle dinc
Hoveschelike te sprekene elken man,
Waer hi mach ende waer hi can.
Ende sonderlinghe van allen vrouwen
Sprect hoveschelike ende mint met trouwen,
Soe moeghdi troest van vrouwen vercrighen.
Nu biddic u allen, dat ghi wilt swighen:
Ons voerspel dat es ghedaen,
Men sal u ene sotheit[5] spelen gaen.

1) *Exempel:* zonder lidwoord, evenals ‘nach präpositionen pflegt häufig der art. auszubleiben, desto lieber je formelhafter die redensart ist’: GRIMM t.a.pl. bl. 398.
2) *Hoveschelike:* hetgeen Lanseloet, blijkens vs. 241, 332, 525 enz. juist niet had in 't oog gehouden.
3) *Messelike* van *messelijc* d.i. *gevaarlijk.*
4) *Wort:* wederom voor *wart.*
5) *Sotheit* d.i. *klucht.*

Hier beghint de sotternie.

M a c h t e l t .

Ach goede liede, hoe salic varen!
Die wolle es beter dant garen:
Het gheet met mi al achterwaert!
Hoe comet dat aldus qualijc vaert?
In weet, wat mi es ghesciet:
En daet die lede duvel niet,
In soude aldus niet moghen dolen.

L u u t g a e r t .

Nu segt mi, Machtelt, onverholen:
Waer omme stadi dus ende claecht?
Ic come ende hebbe den vos verjaecht
Die mi twee hoender heeft verbeten.
Hoe sidi aldus hier gheseten?
Op[1] alle trouwe, berechtes mi!

M a c h t e l t .

Luutgaert, daer es groot redene bi,
Want dat ic niet en rase[2], dats wonder.
Die avonture[3] hout mi soe tonder,
Want wat ic pine nacht ende dach,
Te ghenen profite ic comen en macht:
Het doet emmer[4] toverie.

L u u t g a e r t .

Machtelt, bider maghet Marie!

1) *Op:* zie Afd. I bl. 87. *Berechtes* van *berechten*, *berichten* d.i. *onderrichten*, of blootelijk, in zwakkere opvatting, *melden*, *zeggen*, geconstrueerd met den 2^{n} nvl der zaak en den 4^{n} des persoons.
2) *Rase* van *rasen* d.i. *razend zijn.*
3) *Avonture* d.i. *fortuin*, *geluk.*
4) *Doet* van *doen* d.i. *te weeg brengen*, *veroorzaken. Emmer* d.i. *bepaald.*

Ic wene[1)], ghi niet en hebt gheloghen.
Met toverie benic bedroghen:
Alsoe Machtelt maecht u staen[2)].
Miere coe es haer melc ontgaen,
Hen es anders niet dan water[3)].
En daet niet die helsche cater[4)]
Ofte die lede perlesijn[5)],

1) *Wene* van *wenen* d.i. *gelooven*, *denken*, *van oordeel zijn*, volstrekt niet, zooals het tegenwoordige *wanen*, *een ijdel meenen: St. Christ.* vs. 1756:

> Maer ic *wane* dat *sekerlike*,
> Dat hare die ingele dienden daer,
> Al(s) en sachmense niet oppenbaer;

verg. BORMANS aldaar bl. 434 en 455 vlgg., waar o.a. dit: dat 'bij *wanen* drij verschillige constructies worden opgemerkt; met den infinit.: hine *waende sparen;* met *dat: wanic dat* hi hiet; eindelijk met uitlating van *dat* (gelijk in ons vers): si *wanen* si hadden verloren.'

2) *Staen* d.i. *geschapen staan.*

3) Dienaangaande verhaalt VAN DEN BERGH *Myth. Wb.* bl. 292 vlg. een en ander. Uit den zeer gewonen scheldnaam van de heksen *molkentreckse*, *molckentovernische* alleen zou reeds blijken, dat ze op eenigerlei wijs evenals het bier ook *de melk* betooverden, gelijk men waande: en inderdaad werd, indien uit de melk geen boter kon worden gekarnd (verg. vs. 40 vlgg.) of *der coe de melc* was *ontgaen*, zulks hetzij aan nijd, hetzij aan hebzucht van eenige toovenaarster toegeschreven: 'fremden kühen verstehen sie, ohne dasz sie ihnen nah kommen, den enter leer zu melken': GRIMM *Deutsche Mythol.* bl. 1025. VAN DEN BERGH deelt een formulier uit de XVe eeuw mede, gebruikt door een oud wijf, dat, om de melk van haar buurmans koe weg te tooveren, daartoe, met een mes in de hand geposteerd aan de staldeur, het aangezicht gekeerd naar 't licht der maan, de volgende woorden prevelt:

> Hier snijdick een spaen
> In mollekens ghewaen
> Ende een ander daertoe,
> Soo neem ick het melck van deser koe;

het effect wordt echter verijdeld door den eigenaar, die onder 't toedienen van eenige stokslagen een tegenformulier aanwendt, zeggende:

> Hier slaen ick eenen slach,
> Ende eenen anderen als ick mach,
> Ende den derden daartoe,
> Soo behoud ick die melck metter koe.

Een ander tegenmiddel bl. 338 n°. 201 bij denzelfden schrijver.

4) *Die helsche cater* d.i. *de duivel:* V.D. BERGH, t.a.pl. bl. 29; GRIMM bl. 1051.

5) *Perlesijn* d.i. *jicht*, *perlisia*, middeleeuwsch Latijn voor *paralysia:* HOFFMANN: sonst gewöhnlich im Mnl. *vledersijn*, *flercijn.* Het woord geeft hier eenvoudig te kennen *duivel*, hetgeen door een gezegde van GRIMM wordt opgehelderd: 'da man die krankheiten für dämonische wesen ansah,' bl. 965 t.a.pl., nam men dientengevolge den naam van *ritt* (*pestis*) b.v. of *süke* of dergelijke voor dien *des duivels zelven.* Over de jicht meer bijzonder zie bl. 1108/9; voor den vorm van het woord verg. LITTRÉ, die *paralisia*, *perlezia* en *parelisi* als Ital., Spaansche en Provenc. vormen opgeeft.
Dat voorts 'die idee eines buhlerischen bündnisses zwischen den teufel und jeder einzelnen hexe' bestond, leert GRIMM bl. 1015.

Hen soude aldus niet moghen sijn.
Maer wel vermoedic mi[1] op ene;
Want ghisteren daer ic quam allene
Op ene vierweechstede[2] buten weghe,
Vandic sittene ene oude teve
Ende hadde botere voor haer staende:
Ic wane dat si den duvel maende[3]
Die daer die botere comen dede[4].

M a c h t e l t .

Luutgaert, bi gods moghenthede!
Ic moet u segghen onverholen,
Die boter hadse mi ghestolen:
Met quaden messen moet mense ontliven.
In coste in eenre maent ghecrighen
Van mijnre blare[5] coe eneghe botere:
Wat ic clutse[6] of wat ic clotere,
Het es al te male om niet!
Op alle trouwe, kindise niet
Die stronthoere? woense hier bi?

L u u t g a e r t .

Jase, Machtelt, gheloves mi:
Si es van Corterike gheboren,

1) *Vermoedic* (*mi*) van (*hem*) *vermoeden* d.i. *vermoeden hebben op iemand: Bloeml. Gloss.*
2) *Vierweechstede* d.i. *viersprong:* 'solche wegscheiden galten für sammelörter der geisten und hexe': GRIMM bl. 1028 en 1069.
3) *Maende* van *manen* d.i. *bezweren;* KIL. *maenen den duvel* d.i. *exorcismo monere demonem*, *adjurare.*
4) 'Ferunt enim suis maleficiis aera posse conturbare, et grandines immittere, futura praedicere, fructus et lac *auferre aliisque dare*, et innumera a talibus fieri dicuntur': V.D. BERGH t.a.pl. bl. 286.
5) *Blare* d.i. *met eene kale plek.*
6) *Clutse* van *clutsen:* KIL. *quatere*, *concutere*, dus *karnen. Clotere* van *cloteren* d.i. *klonteren*, *coagulari:* KIL., van waar *klottermelck* of *klontermelck* of *klobbersaen* voor *lac coagulatum*, enz.

Ende heeft haer ene ore verloren[1)]
Van quader dieften[2)], dat es waer,
Ende oec wasse cort daer naer
Uut Ghint ghebannen op den pit[3)].
Met meneghen dinc es si besmit[4)],
Daer si met pleghet om te gane.
Kindise niet? hets Juliane,
Die ghinder woent op den hoec,
Si heeft een toveren[5)] boec,
Daer si met te toveren pleghet.
Het jammer, dat si niet en leghet
In enen put onder die galghe
Vaste ghedolven metten balghe[6)]!
Si vercoept nu oesters bier[7)].

1) *Ende heeft haer ene ore verloren:* '*Op een merckelijck stick van uw oore*' was een gebruikelijke term van de banvonnissen in Gent. Te Delft was het vrouwen verboden, om met ballingen in vrijplaatsen gevlugt omgang te hebben: 'ende so wat wijf, jonckwijf of dierne dat dede - -, dat waer *op* (poene van) *haer rechter oer*, ten ware dat saec, datsi den balling alsoe na waer van maechscip of van zwagerschip, datsi ende die balling geen archeit tsamen doen en soude': NOORDEWIER *Regtsoudh.* bl. 314; HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. 225.
2) *Diefte* d.i. *wanbedrijf* in het algemeen: verg. CLIGN. *Bijdr.* bl. 176 vlg.; *Flor. Gloss.*
3) *Op den pit* d.i. *op* (straffe van) *den put*, *van levend te worden begraven:* 'de gewone doodstraf voor vrouwen wegens misdrijven, om welke mannen werden gehangen of geradbraakt': NOORDEWIER t.a.pl. bl. 309.
4) *Besmit* d.i. *besmet.*
5) *Toveren:* of *toverie?*
6) *Metten balghe: balgh* d.i. *buik*, *maag*, vanwaar *den balch vullen:* KIL. *curare cuticulam* d.i. *goed voor zijn buik zorgen. Vaste ghedolven metten balghe* doelt op de zeer gewone straf van de paal, in de middeleeuwen en later in zwang. Een eikenhouten paal, behoorlijk gepunt, werd den misdadiger, overspeler b.v. of kindermoordenares, op het hart gezet en daarin geslagen: 'dieses pfälen würde auch bei hexen angewendet', verzekert GRIMM *D. Rechtsalterth.* bl. 691.
7) *Oesters bier:* HOFFMANN, t.a.pl. bl. 227, en V. VLOTEN *Ned. kluchtsp.* bl. 20, denken aan het zoog. *Marzenbier* en houden het voor 'das welches von Ostern bis Fastnacht gebraut wird'; het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat met *oesters bier* niet is bedoeld Paaschbier maar bier uit het Oostland, Hamburgsch b.v., dat hier reeds in de XIIIe eeuw stellig veel werd gedronken (zie PAULUS *Unie van Utrecht* I bl. 384) evenals later ook het Lubeksch: vanwaar in het *Moortje* bl. 46:

> Jae seecker sulcke sijnder al, die 't heur wel hartigh souden belghen,
> Dat sij de *Oostersche* kop met geen *Pomersche* sleurip (*teug*)
> souwen kunnen uytswelghen.

Verg. HOFDIJK *Ons voorgeslacht* VI bl. 42; SCHOTEL *Het Oud. Holl. huisgezin der zevent. eeuw* bl. 331; *Het maatsch. leven onzer vaderen* bl. 13.

M a c h t e l t .

Luutgaert, wat sitten wi dan hier?
Ic kinse weel, eest Juliane?
Laet ons beiden bestaen te gane
Ende enen poet biers te gader meten[1].
Wi selen al die waerheit weten
Van desen saken groet ende smal.

L u u t g a e r t .

Gherne, Machtelt, groet ongheval
Moet haer gheven sente Bride[2]!
Want ic menech quaet ghetide[3]
Hebbe leden[4] dat si mi brachte ane.

M a c h t e l t .

Segt, vrouwe ver Juliane,
Hebdi enich oesters bier?

J u l i a n e .

Jaic, ghi vrouwen, wanen comdi hier
Aldus te gadere onder u lieden?
Het moet emmer ijt[5] bedieden,
Over mi moghdi wesen coene[6].

1) *Meten: te gader meten* hier voor *samen bijeenbrengen*, *met* (*ons*) *tweeën nemen.*
2) *Sente Bride* d.i. *de heilige Brigida*, *virgo Dei Brigida*, die o.a. de dieven verdoet, zooals MAERL. *Sp. H.* III VI 16 vs. 129 vlgg. vertelt:

> Dieve quamen quadertiere
> Van verren over ene riviere
> Ende stalen hare haer vie.
> Int wederkeren verdronken sie,
> Entie beesten sijn wedercomen
> Ten velde, daer si waren genomen.

3) *Ghetide* d.i. *tijd; menigen kwaden dag* wil Luutgaert zeggen.
4) *Leden* voor *geleden.*
5) *IJt:* hetzelfde als *iet* d.i. *iets.*
6) *Coene* d.i. *moedig*, *onbevreesd.* Het vers beteekent: ge behoeft u om mij niet te geneeren': verg. *M. Lp.* I vs. 1789:

> *Teghen* u en wart hi nymmermeer *koen.*

VAN VLOTEN t.a.pl. bl. 20 vertaalt *verstoord*, HOFFMANN verwijst terecht, dunkt me, naar vs. 83:

> Altoes ghebiet te mi weert,

waarin hetzelfde denkbeeld.

Luutgaert.

Juliane, wi hebben hier te doene:
Wi droncken gerne van uwen biere.
Ic bits u, set ons biden viere.
Haelt ons bier, wi selent betalen.

Juliane.

In vragher niet na, ic gaets u halen.
Altoes ghebiet te mi weert[1)]!

Machtelt.

Vrouwe Juliane, ons beiden deert,
Ende gherne souden wijs u vraghen,
Maer qualijc dorren[2)] wijs ghewaghen,
Wij weten wel dat ghijs sijt vroet:
Gherne gheraecten wi ane goet,
Coster[3)] wi wel comen ane.
Ons es ghegheven te verstane,
Waert dat sake, dat ghi wout,
Dat ghi ons wel hulpen sout,
Ende hier omme siwi tote u comen.

Juliane.

Wat, gebuerinnen! mochtic u iet vromen[4)]
Met mire const, met minen rade,
Ic ben die ghene, diet gerne dade,
Want u welvaren ware mi lief.
Haddi die hant van enen dief
Daer neghen messen op waren ghedaen[5)],
Het soude u altoes voerwaert gaen,

1) *Te - weert* d.i. *tot*, bij *ghebieden* evenals bij *bidden*, *oorlof nemen* vaak voor *aan.*
2) *Dorren* d.i. *durven.*
3) *Coster* d.i. *costen* (*konden*) *er.*
4) *Vromen* d.i. *baten*, *voordeelig zijn*, evenals *vrome* d.i. *voordeel*, *onvrome* d.i. *nadeel*, *schade; vromelic* d.i. *nuttiglijk.*
5) Dit vers beteekent: *waarover negen missen gelezen zijn.* Van de hand van een dief schrijft GRIMM *Mythol.* bl. 1091: 'auch die diebshand, der aus einer galgenkette geschmiedete sporn, der galgenstrick, diebstrang selbst, haben eigenthümliche kraft': verg. bl. 1027, alwaar: 'ähnlichen vortheil schaft der daume, welcher einen aufgehängten dieb abgeschnitten wurde.' Verg. VAN DEN BERGH t.a.pl. bl. 296.

So waer ghi die hant ane sloecht.

L u u t g a e r t .

Ay hoere, dat ghi ons dies ghewoecht,
Dies moetti hebben vele quader jaren.
Nu weten wi wel al openbaren,
Wat ghi met ons hebt ghedreven.
Ghi selt ons moeten wedergheven,
Dat ghi ons qualijc hebt ghestolen,
Ofte wi selen u oghen uutpolen[1)]
Ende met desen pot soe gheraken,
U toverie sal nu uutcraken[2)].

Hier vechten si.

J u l i a n e .

Ay ghi vrouwen, slaet met ghemake[3)]!

1) *Uutpolen* d.i. *uitkrabben* eig. *uithollen*, KIL.: *poelen*, *polen* d.i. *excavare*, *suffodere*, *forare.* 'Polen het bedrijvende van *puilen*, gelijk zoogen van zuigen': V. VLOTEN t.a.pl. bl. 21.
2) *Uutcraken* d.i. *uitbarsten:* zie *L. Sp. Gloss.*
3) *Met ghemake* d.i. *rustig*, *op uw gemak*, dus *zachtjes aan:* verg. Afd. I bl. 65.

Ene sotte boerde ende ene goede sotternie.

M e s s a g i e r .

Nu hoert, ghi heren, ende swighet stille.
Men seet[1], hine heeft niet sinen wille,
Die aen een quaet wijf es ghehuut;
Sijn doghen esser met[2] vernuut,
Want men seet, met ghenen dinghen
En mach men een quaet wijf ghedwinghen.
Ende seker hets waer, men saelt u toghen[3]
Hier voor u allen voer u oghen,
Scone exempel van desen saken.
Nu swijcht ende hout met ghemaken:
Men sal hier spelen slechts ter stont.

G h e b u e r .

Men sal hier spelen enen stront
Boven toverst op u hoot[4].
God gheve u scande ende lachter groot!
Gaet thuusweert ende onderwinnes[5] uus.

1) *Seet* voor *zeit*, *zegt.*
2) *Met* d.i. *mede. Vernuut* van *vernuwen* d.i. *vernieuwen*, trans. en intrans.: *Floris* vs. 3762:

> Doe *vernuwede* den ammirael sijn seer
> Ende (*hi* nam.) vermat hem, dat hi nemmermeer
> Dor (*om*) niemens bede soude vergeven:

sijn seer evenals hier *sijn doghen* d.i. zijn *lijden.* De zin is: *zijne ellende wordt daardoor vernieuwd*, *veroudert nimmer; daar komt geen eind aan*. Verg. *Rijmb.* vs. 23836:

> Noch werct hi alle daghe ghemeene
> In *verniewene:* hi bedrijft
> Sijn werc so, dat (*dat 't*) *staende blijft.*

3) *Toghen* d.i. *toonen*, waarvan 't het stamwoord is.
4) *Hoot* d.i. *hoofd.* De beide verzen zijn eene eigenaardige paraphrase van: ‘dat mocht wat!’
5) *Onderwinnes* van *onderwinnen* d.i. *zich bemoeien met*, geconstrueerd met den 2^{n} nvl of met *van:* b.v. *eener zaak onderwinden* en (*hem*) *onderwinden van ander mans wijf* d.i. *het houden met de vrouw van een ander:* verg. BILD. *Taal- en Dichtk. Verscheid.* III bl. 157; CLAR. *Hem. d. Hem.* bl. 427; *L. Sp. Gloss.* De vorm-*winnen* voor-*winden* kan woorden vergeleken met ‘*vinnen.* vetus. *vinden*’: KIL. en beneden vs. 17 en 18, alwaar *hi moeste hem onderwinnen* door HOFFM. zeer goed wordt vertaald met *er musste sich drein misschen!*

Ic wene wel, hi heeft wat thuus,
Dat hi morghen vroech sal vinden.
Die keytijf, hi moeste hem onderwinnen!
En conste hi niet gheswighen stille?
Men speelt hier hedemeer[1] om sinen wille:
Ende al met sinen quaden clappe[2]!
Ic wil gaen sitten voer den tappe[3]
Ende drincken een goet hoet[4] biden viere.
Tapt in, tapt uut vanden biere!
Tapt al vol, haest u ter vaert!
God gheve hem ramp, die hemer[5] spaert!
Ic sal drincken sonder sorghe.
Levic nu, ic sterve morghen.
Laet sien, canicker niet an?
Het riect wel, bi sente Jan!
Ende nu wetic wel, hoet smaect.
Siet[6], hoe dit volc nu steet ende gaept!
Saechdi noit liede? wildi mi copen?
Mi dunct, en derf niet verre lopen
Om sotte te vane[7] al sonder nette.
Ay! siet dese gapaerts[8], bi Coels sette!

1) *Hedemeer* d.i. *heden:* verg. *emmermeer*, *saermeer*, *tameer*, *voortmeer*, *sidermeer*, en derg. op *meer.*
2) Deze regel wordt door V. VLOTEN t.a.pl. bl. 22 vertaald: 'en toch stoort hij ons met zijn gesnap': eig. 'altijd door met zijn gebabbel', nam. 'komt hij aan'. *Clap* d.i. *garrulitas:* KIL.
3) *Tappe* van *tap* d.i. *kroeg:* KIL.
4) *Hoet* d.i. *mensurae aridae genus:* KIL., 'gelijk wij nog een *kop* voor drooge waren bezigen': V. VLOTEN.
5) *Hemer* d.i. *hedemeer* evenals *nemmermeer* tot *nimmer* verloopt.
6) Hier richt de acteur het woord tot de toeschouwers: in Engeland gingen de *Clowns* vaak zoo ver, dat ze 'entered into a contest of raillery and sarcasm with some of the audience', gelijk MALONE *Histor. account of the English Stage* bl. 143 vermeldt.
7) *Vane* van *vaen* d.i. *vangen.*
8) *Gapaerts* van *gapaert* of *gaeper* d.i. *gaper. Bi Coels sette* d.i. *bij Sint Nicolaas' billen*, zooals V. VLOTEN vertaalt: *Coels* is ongetwijfeld *St. Nicolaas*, bij wiens *passie* en *herten* ingelijks wordt gevloekt evenals bij *hemzelven*, b.v. vs. 120:

Ic swere u, Jan, *bi sente Cleis!*

vs. 372:

Ghevader, ic swere u *bi Coels herten;*

vs. 388:

Lieve ghevader, nu swijt al stille
Bi Coels passie soe en salic oec;

hoe *set:* KIL. *sedes*, *culus et anus* er bij komt, is licht te verklaren: het is òf eene herinnering aan den bisschoppelijken *zetel* van den Sint her Claes, den heiligen heer Claas, Sanctus dominus Nicolaus, òf wel *set* is eene euphemistische verbastering van eenig ander woordeke, waarbij oorspronkelijk werd gevloekt, gelijk er in zooveel vloeken voorkomen. Want dat *set* zou doelen op zekere 'gemeine histori van Sante Nicolaus', 'welche als ein neu und schimpflich gesang verboten wurde' - verg. VERWIJS *De Christelijke feesten*, I, *Sinterklaas* bl. 63 - kan ik niet denken.

Men soude meer liede vaen dan musschen.
Ic moet drincken onder tusschen.
Baa! wat duncket u, maghict wel?
Ghine siet hier hedemeer ander spel,
Hets sonder reden, dat ghi hier staet.

W i j f .

Wat duvel! hebdi hier ghemaect?
Ghi hebt ghemaect een onderhaspe[1].
Ic sal u op den velle tasten[2]:
Want wat ghi doet, hets altoes quaet.

G h e b u e r .

Ay! jement van u allen gaet
Ende hael elken een cussen onder sine voete[3]!
Maria moeder ende maghet soete,
Entrouwen, ghine hebt gheen scande in u.
Besiet mi wel! dunckic u een scu[4]?
Dit wonder en was noit ghehoert.

J a n .

Ghebuer, ghi schijnt harde sere ghestoert,
Hebdi iet, dat u jeghen gheet?

1) *Onderhaspe:* daarop teekent HOFFMANN aan: 'Du hast gemacht einen Unterhaspel' d.h. wahrscheinlich so viel als: 'du hast das Garn in Verwirrung gebracht.' Bei unvorsichtigen schnellen Haspeln nämlich kann leicht ein Faden von der Winde abgleiten, der sich dann zunächst um die Kurbe des Haspels mit herumdreht, so dass man also *unter* den Haspel gleichsam noch einen Haspel hat. Het *wijf* zegt dus: 'je hebt heelemaal verkeerd gehaspeld.'
2) *Tasten* d.i. *raken: het vel touwen* zeide Lippijn, Afd. I bl. 65.
3) Zie boven op vers 32.
4) *Scu* d.i. *vogelverschrikker.*

G h e b u e r .

En siedi niet dit volc, hoet steet
Ende gaept op mi in mijn ghelach[1)]?
Het scijnt, dat[2)] noit lide en sach:
Lieve ghebuer, besiet, besiet!

J a n .

[3)]

Ghebuer, ghebrect u anders niet,
Ghebuer, soe en clagic u niet sere;
Want, bi onsen lieven here,
Ghebuer, ghi claegt al van gemake,
Want haddi al selken wijf thuus gelaten
Als ic, dies willic mi vermeten,
Ghi sout der lieden herde wel vergheten,
Daer ghi nu op sijt soe stuer[4)]:
Ay ghebuer, ghebuer, ghebuer,
Wijstijt[5)], hoe si sijn bestelt,
Dien hebben no cleder no pant[6)] no gelt,
Ende altoes thuus een quaet wijf venden[7)]!
Si hebben wel alsoe groot ellenden
Als inden afgront vander hellen.

G h e b u e r .

Ghebuer, nu secht mi als gheselle,
Wat u ghebrect, want ics begheert.

J a n .

Ghebuer, wetti wat mi deert?
Ic hebbe een quaet wijf, als ghi wel wet,
Die mi altoes sceelt ende et[8)]:

1) *In mijn ghelach* d.i. *op mijn kosten.*
2) *Dat* d.i. *dat het.*
3) In het Handschrift hier en vs. 74 en 229 voor JAN: HENNEN, blijkbaar een abuis.
4) *Stuer* d.i. *barsch*, *grimmig:* vandaar *stuer sien*, *stuer ghesicht:* KIL., en ons *stuursch.*
5) *Wijstijt* d.i. *wijst* (*wist*) *ghi het.*
6) *Pant* d.i. *possessie.*
7) *Venden* d.i. *vinden:* verg. *wenden*, *winden*, die dezelfde klankwisseling lijden.
8) *Et:* HOFFMANN heeft *Hor. Belg.* VI *Gloss.* in voce *eten:* ‘die mi altoes sceelt ende et, die mich allezeit schimpft und frisst, beisst’: ten onrechte, meen ik. We hebben hier een nieuw bewijs voor hetgeen door DE VRIES *Mnl. Taalz.* bl. 86 wordt gezegd, dat ‘de eigenaardige, vooral in Vlaanderen gewone, verwisseling van den *spiritas asper* en *lenis* bij de verklaring onzer oude schrijvers tot allerlei kluchtig misverstand en vreemdsoortige verwarring aanleiding heeft gegeven’: evenals nam. *heten* vaak voor *eten*, *heere* voor *eer*, *heet* voor *eed* en derg. zijn geschreven, zoo ook omgekeerd. *Gebeten* (posito, dat *eten* kon beteekenen *bijten*) lees ik in dit heele stuk nergens dat de man werd: ransel kreeg hij, gebeukt werd hij desnoods tot ‘dat hi bloet spude’ toe, maar tot *bijten* had zijne wederhelft 't nog niet gebracht. Lettende op vs. 158 vlgg., waar zij hem thuis komende op zijne verzekering, dat hij nog geen druppel had geproefd, tegemoet voert:

Ghi liecht, al soude men u ontleden!

Si sceelt mi tsnachts wel seven werven
Soe sere, mi dunct dat ic sal sterven,
Ende weerdic mi, als si mi slaet,
Si doets te meer, soe eest al quaet,
Ende smekicse, sine houter niet af.
Ghebuer, dit es noch al een caf[1],
Want en es noch dach noch ure,
Sine maect mi mijn leven tsuren.
Dit es een ordeel sonder ende.
Hoe soudic gheleven in dit ellende!
Hoe mach enech wijf sijn soe quaet!
Ghebuer, ghi wet al minen staet,
Ic drincke gerne in die taverne[2]:
Dan comt si op mi scelden gherne
Ende dan en steet mi niet tonberne[3],

Waendi, dat ics niet en gerieke?
Ghi staet ende daesbolt als een kieken!
Gaet ende doet, dat ic u *hete*,
Of ic gheve u selken smete,
Dat u craken selen die rebben!

ervaren we, dat hij werd uitgescholden en op den kop gezeten, *gecommandeerd.* Dàt zal hij dan ook zelf in het bovenstaande vers hebben gezegd:

Ik hebbe een quaet wijf, als ghi wel wet,
Di mi altoes sceelt (*scheldt*) ende (*h*)*et.*

Het van *heeten* d.i. *gebieden* met de gewone verkorting van *ee* tot *e*, en in denzelfden, algemeene zin als in *Vander Zielen en vanden Lichame* (ed. BLOMMAERT *Theoph.* enz.) vs. 126:

Goet ende edel waerdi gheboren:
God maecte di vore mi te voren,
Dattu souts *heten* ende ic horen.

1) *Caf: een caf* d.i. *het allerminste*, *zoo goed als niets:* verg. DE VRIES *War.* bl. 138.
2) *Taverne* d.i. *kroeg.*
3) *Tonberne* van *onberen* d.i. *nalaten* met den 2^{n} nvl. VELTHEM *Sp. H.* III 24 vs. 34:

Doe spraker vele daertoe saen.
Dat hijs *ontberen* soude daer;
Maer hi, die therte had zonder vaer,
Sprac: In (*ic en*) *laets* dor (*om*) genen man
In sal enz. enz.

In evenals vs. 92 *ic en:* zie Afd. I bl. 99.

Ic en moet met scoppe[1] ende met scherne
Met hare haesteleec thuus wert gaen.
Dan gheet si mi boken[2] ende slaen,
Mi dunct, dat mi die rebben craken.
Ic weet wel, si liet mi met ghemake,
Woudicse met mi leiden drincken:
Si soude haer selven oec wel scinken
Ende drincken altoes, als haer sal dorsten.
Dan hout si niet op, al soudse borsten,
Sine heeft den croes al uut ghelect,
Ende als haer anden croes ghebrect,
Dan setsi den pot an haren mont;
Soe en hout si niet op, sine siet den gront.
Ghebuer, hier werdic met onteert.
Constic ghevinden eneghen keer[3]
Daer ic peis met mochte ghecrighen,
Dat icse met eeren mochte doen swighen,
Ic ware een here alle mine daghe.
Mi dochte goet, dat ic haer gave
Ene pels[4] of een goet roc laken:
Si soude mi macschien[5] in peise laten.
Mochtie peis hebben drie daghe,
Macschien het soude haer soe behaghen,
Het soude dueren ses maent of seven,
Ende macschien oec al ons leven:
Ic salse smeken om hare quaetheit.

1) *Scoppe* van *scop* d.i. *scherts*, *spot*, hetzelfde als s*ceren: Ferg.* vs. 671:

> Die knape verstont herde wale
> Keyes *sceren*,

vergeleken met vs. 677:

> Ic soude uws *scops* wel sijn gewroken,

bewijze het. Van *scop* komt *scoppen* d.i. *bespotten.*

2) *Boken* d.i. *beuken*, *slaan.*

3) *Keer* d.i. *wijze*, *manier van doen*, *handeling*, hier *middeltje:* zie *Bloeml. Glos.* en *Rein.* vs. 1914:

> Sine *list* soe es so groot
> Ende hi weet so meneghen *keer*,
> Hine wert ghevanghen saermeer.

4) *Pels* d.i. *onderkleed van wollen* of *bonten stof:* verg. KIL. en *Beatr. Gloss.* - *Roc* d.i. *rok*, die werd gedragen over het hemd: verg. JONCKBLOET *Beatr.* 1e uitg. bl. 39 vlgg. - *Laken* d.i. *lap laken:* zie *Teuthon.* in voce *doick.*

5) *Macschien* d.i. *peut-être*, letterlijk hetzelfde.

G h e b u e r .

Lieve Jan, dat es mi leit,
Dat ghi hebt eneghen onpeis[1].
Ic swere u, Jan, bi sente Cleis,
Men moet verdraghen om beters wille
Ende somtijts swighen al stille,
Al eest dat enen tjeghengheet.
Maer, seker, u doghen es mi leet.
Si willen ghesmect sijn som[2] die vrouwen,
Selc[3] wilt met ghevene sijn ghehouwen,
Die selken willen sijn bescouwen[4],
Ende die selken al haer lijf gheblouwen[5]
Met goeden stocken over haer vel;
Nochtan en doen si nemmermeer wel
Ende bliven altoes even quaet.
Het dunct mi sijn die beste raet:
Versmeecse met giften, of ghi cont,
Sprect vriendelike in alder stont:
Si mochte haer quaetheit wel laten.
Het sijn quade wive, die niet en saten[6].
Ghebuer, doet dit, het dunct mi goet.

J a n .

Gherne, ghebuer, metter spoet.
Adieu, ghebuer, ic moet gaen.
Nu laet sien, hoe si mi sal ontfaen,
Als si mi in huus siet comen. -

1) *Onpeis* d.i. *onvrede*, *twist.*
2) *Som* (*zome* of *zomme*) d.i. *sommige*, 'ook gevolgd door *die* met een plur. als partitief' b.v. *zomme die* yngle d.i. *sommige der* engelen, *some die* dinc d.i. *eenige van de* zaken, gelijk *si some* d.i. *sommigen hunner* (verbogen: *van hem somen* d.i. *van sommigen hunner*). *Som die vrouwen* is dus zooveel als *enkele vrouwen.*
3) *Selc* en vs. 127/8 *die selken* d.i. *sommige: L. Sp. Gloss.*
4) *Bescouwen* voor *bescholden* van *beschelden* d.i. *bekijven.*
5) *Gheblouwen* van *blouwen* d.i. *klappen geven*, *slaan.*
6) *Saten* van *sitten* d.i. *rustig zijn* evenals *ghesitten* in het bekende:

Groet wint *gesit* met clenen regene:

gelijk *Ferg.* vs. 1331 in codice staat. De zin vordert de emendatie van V. VLOTEN t.a.pl. bl. 24, die leest: *die nie en saten* d.i. *die nooit rustig*, *altijd oproerig waren.*

B e t t e .

Siet, ons vrouwe moeten verdoemen!
Waer hi comt, datten god scende[1],
Die mi doet soe groten ellende
Met sinen drincken nacht ende dach!
Ic mach wel roepen ‘o wi! o wach’,
Dat icken noit[2] ghecreech te manne.
Nu gaet, keytijf, god gheve u scande!
Ende haelt water ende haest u snel,
Of ic sal op u vel
Met voeten terden[3]. U sal rouwen,
Dat ghi mi noit saecht, entrouwen!
Hi es soe druncken, hine can ghestaen
Op sine voete, vul corliaen[4]!
Gaet wel vollec[5] van voer mijn oghen!

J a n .

Lieve Bette, laet u ghenoeghen!
Seker, ic en dranc noch heden.

B e t t e .

Ghi liecht, al soude men u ontleden.
Waendi, dat ics niet en gerieke?
Ghi staet ende daesbolt[6] als een kieken!
Gaet ende doet, dat ic u hete,

1) *Scende* van *scenden* d.i. *verdoemen.*
2) *Noit* d.i. *ooit.*
3) *Terden* d.i. *treden:* Afd. I bl. 134.
4) *Corliaen* d.i. *nieteling*, *lummel.* ‘Ein Schimpfwort - zegt HOFFMANN *Hor. Belg.* VI *Gloss.* - dessen eigentliche Bedeutung ich nicht weiss, ja ich weiss nicht einmal, ob die Form richtig ist.’ Aangaande de laatste zal bij vergelijking van de plaats in *Een Dispitacie van Rogiere ende van Janne* (ed. KAUSLER *Denkm.* III) vs. 660 vlgg. geen twijfel bestaan:

> Constu mi niet dus verstaen,
> So bestu een *corlyaen:*
> Die stont verloren lijt
> Die men omme di slijt.

En als hij het in verband brengt met *krol*, *krul* (bij KIL.: *fastuosus*, *arrogans*, *audaculus*), geef ik de voorkeur aan KAUSLER'S verklaring: ‘ohne Zweifel eines Ursprungs mit dem mnl. *Kaerl*, bei KIL. auch (*s*)*chaerluyn* (d.i. homo incompositus et ignavus, scurra, nebulo, vappa), hd. *Kerl*, eng. *Churl*, Bauer, Grobian.’
5) *Vollec* d.i. *direct*, *dadelijk.*
6) *Daesbolt: daes* van *daesen* d.i. *dwaas*, *dol zijn*, vanwaar *daesbollen* d.i. *schuddebollen* (verg. *knikkebollen*), *zich aanstellen als een dolleman*, of een *daesaerd* (*delirus*) of *een daes hoenken:* KIL.

Of ic gheve u selken smete,
Dat u craken selen die rebben.

J a n .

Lieve Bette, nu laet u segghen:
Mochtic tuwer vrienscap comen,
Bi gode, het soude ons beiden vromen.
Woudi mi laten wesen here
Drie daghe lanc ende dan nemmere
Van onsen huse al gheheel,
Ic soude u gheven selc juweel,
Hen[1] es vrouwe binnen der straten,
Sine souder omme met peise laten
Haren man al djaer dore:
Enen sconen pels goet ter core
Hebbic jeghen Peteren ghecocht,
Hi heeftse mi uut Inghelant brocht:
Dese seldi hebben, wildi mi laten
Drie daghe here sijn ende al met maten,
Wildise hebben, so segghet mi.

B e t t e .

Tfi der pelsen, tfi!
Ghi hebse ghecocht ene ander tripe[2]:
Calle, die sout mi verwiten,
Te wies behoef datse ghecocht was.

J a n .

Lieve minne, hets al ghedwas[3].

1) *Hen* d.i. *het en.*
2) *Tripe* d.i. *buik*, *pens:* DIEZ *Wbch.* I bl. 424 zegt er van: 'Das Wort harrt noch etymologischer Aufklärung': verg. ATZLER *Die Germ. Elemente in der Franz. Sprache* bl. 202. Hier en elders bij BREEDEROO b.v. is het kennelijk een scheldwoord ongeveer gelijk aan *hoere*, zooals blijkt uit vs. 187:

> Gaefdise ene ander *hoeren* dan mi;

en uit *De Truwanten* vs. 11:

> Ay hoere, dat men u berren moete
> Wat quader *trijpsack* sidi!

Trijpsack, *trijpbuyck*, *panssack* KIL.: *venter* enz. Zie ook DE VRIES *War.* bl. 107.
3) *Hets al ghedwas* d.i. *het is allemaal leugen:* BOENDALE *Brab. Yeesten* (ed. WILLEMS) II vs. 1554:

> Dits al *loghene* ende *ghedwas;*

Limb. III vs. 52:

> Hets waer, hens geen *ghedwas;*

ghedwas d.i. eig. *dwaasheid* wordt niet alleen van *dwaze taal* maar ook van *dwaze dingen* gezegd, b.v. *M. Lp.* III bl. 210:

Nemtse ende doet, dat ic u rade.

B e t t e .

Ic sal, want het mochte mi scaden,
Gaefdise ene ander hoeren dan mi.
Maer ic mochte wel segghen ‘tfi,’
Wiste jement, dat ic mi vercope aldus:
Maer maecter ons af een ghesus[1)]
Ende willet niement te kinnen geven

J a n .

Nenic, soe moetic met eren leven,
Ic salder af swighen al puer stille.

B e t t e .

Nu doet dan al uwen wille
Ende sijt meester ende here
Drie daghe lanc ende nemmere:
Nochtan saelt mi wel lanc vallen.

J a n .

Wey! nu benic doch here van allen.
Hout mine huke[2)]! gaet scommelen[3)], scuren!

Dus plachsi daghelicx haer *ghedwas*
Mitten stier also *te driven*,
Ende plach steets bij hem te bliven,

waar *ghedwas* voor *tegennatuurlijke min;* MAERL. *Sp. H.* III II 25 vs. 44: - er is sprake van een door den duivel verleiden monnik -

Ende als hi vuldoen waende gereet
Sinen wille ende gripen twijf,
Verghinc geent ghebore lijf
Alse eene *scade;* want hen was
Anders niet dan een *ghedwas*,

waar het voor *droombeeld*, *hersenschim* staat: verg. *L. Sp.* en *Wap. Mart. Gloss.*

1) *Ghesus* d.i. *geheim* van *sussen* d.i. *cessare*, et *tacere*, et *sedare*, *tranquillare:* KIL.
2) *Huke* d.i. *lange mantel:* KIL. *toga*, *pallium.* De Limb. Kroniek vermeldt op het jaar 1351: ‘man trug lange *hoiken*, die waren geknupft vornen nider bis auf die vüsse’, en dat die van de vrouwen den noodigen omvang hadden, bewijst eene plaats bij NOORDEWIER t.a.pl. bl. 236: ‘De notthwege sollen.... so weit gelaten werden (in Westfalen), dat tho beiden seiten des Wagens eine fraue mit einer langen *heuken* - huik - gehen könne, dat sey kein mangel van weygen des wagens en kriege’.
3) *Scommelen* d.i. *vaten wasschen:* KIL.

Waer sijn dese boffers[1] nu, mijn ghebueren?
Ic wets[2], ic sal nu gaen drincken.
Saghicker eneghe, ic soudse wincken,
Want ic wil drincken gaen vanden biere.
Si sitten nu bi haren viere
Ende haspen[3], spillen, die vul keytijfs;
Sine dorren niet drincken om haer wijfs,
Diese scelden ende verspreken[4].
Mijn wijf mochte haer liever breken
Beide haer bene, eer si dat dade,
Want ic souse alsoe begaden[5],
Daer soude hem ander castien[6] bi.
Tfi hen coekaerts[7]! tfi hen! tfi!
Die hem haer wijfs dus dwinghen laten!
Seker, ic sie wel, hiers gheen bate.
Ic wil gaen drincken sonder sorghen,
Want al en quamic niet voer morghen,

1) *Boffers* van *boffer* of *poffer* d.i. *pocher*, *bluffer.*
2) *Wets* d.i. *weet des.*
3) *Haspen* d.i. *haspelen. Spillen* d.i. *spinnen:* verg. *spille-korfken* en *spinne-korfken; spille-wervel* en *spin-wordel:* KIL.
4) *Verspreken* d.i. *uitschelden*, *beschimpen: Rijmb.* vs. 26499:

> Jhesus, onse troost, onse lieve,
> Was gehangen tusschen II dieven.
> Deen *versprakene* daer hi hinc,
> Ende dander scaltene omme die dinc,

alwaar in de *Hist. Schol.:* 'etiam unus de simul pendentibus *blasphemabat* eum.' Dat het ook *berispen* en *uit hoofde van een slecht gedrag verachten* beteekende, leert CLIGN. *Bijdr.* 262.
5) *Begaden* d.i. *toetakelen.*
6) *Castien* (*hem*) d.i. *een voorbeeld nemen.* Zoo draagt een der capittels van VELTHEM'S *Sp. H.* ten opschrift: Hoe hem elc minsce *castien* sal *bi* (*aan*) den andren: zie ook aldaar vs. 17 en 19, alwaar:

> Want alse die ander sagen leren
> Gerechticheit, ende leven met eren,
> Doe nam yegewelc daer omtrent
> In den andren *castiement* (*voorbeeld*)*;*
> So dat elken scande dochte
> Die also niet leven mochte;

Van den Liebaerde ende van den Vos Reinaerde (ed. WILLEMS *Reinaert de Vos* bl. 292) vs. 99:

> Die hem *castijt* (*spiegelt*), hi es vroet,
> Bi saken die een ander doet:

CLAR. *Hem. d. Hem.* bl. 397 vlg.
7) *Cockaerts* van *cockaert* d.i. *coquard*, zooveel als *gek*, *uilskuiken:* verg. LITTÉ in voce.

Mijn wijf, die souts wel sijn ghepait[1]:
Si scuert, si scommelt, si spent, si nait,
Ende doet haren orbore[2] binnen huus;
Daer sitsi stilder dan ene muys
Ende doet dbeste, dat si mach.
Ic wene, noit man beter wijf en sach.
Nu willic gaen drincken, al versmoert[3].

G h e b u e r .

Ghebuer, heer, drincken? segt mi, hoert!
Ghebuer, hoe hebdi ghevaren?

J a n .

Ic saelt u segghen al sonder sparen,
Maer ic moet emmer tiersten drincken.

G h e b u e r .

Nemt den croes, ic sal u schincken.
Drinct al ute, hets goet bier.

J a n .

Ay mi! god die brachte mi hier:
Dit bier hulpt mi in al mijn lijf.

G h e b u e r .

Ghebuer, nu segt mi, wat seit dwijf?
Want wistict, mi waers vele te bat[4].

J a n .

Ghebuer, ic saelt u segghen plat[5],
Ghi sijt mijn vrient uutvercoren:
Mijn vernoy[6] hebbic verloren,
Als ghi noch heden wel selt weten.
Ghi moet met mi comen eten,

1) *Ghepait* d.i. *tevreden* van *payen* d.i. *contentum reddere* KIL., zie beneden vs. 287.
2) *Orbore* d.i. *nut*, *voordeel.*
3) *Versmoert* d.i. *bezopen:* zie Afd. I bl. 81.
4) *Mi waers* (d.i. *ware des*) *vele te bat* d.i. *ik zou er mooi van profiteeren:* t.a.pl. bl. 53.
5) *Plat* d.i. *ronduit:* KIL.
6) *Vernoi* d.i. *verdriet* vanwaar *vernoyen* d.i. *verdrieten*, *vervelen.* Over de afleiding zie DIEZ. t.a.pl. I bl. 29, sub *noja.*

Ic bidts u ende u weerdinne[1].
Ghi selt horen, hoe ic met minnen
Here vanden huse ben lude ende stille[2].
Ic mach nu drincken gaen, als ic wille,
Sonder scelden van minen wive.
Ic ben ghehuut wel twintich jaer ende vive,
Dat ic daer binnen noit raste en gecreech,
Wat ic verdroech, wat ic sweech,
Sonder[3] op den tijt van nu.
Ende daer omme soe biddic u,
Dat ghi met mi wilt comen eten
Stappans[4] ende dies niet en vergheten,
Want ic ben nu groet ende clene
Meester vanden huse allene.
Comt haestelijc sonder letten.

G h e b u e r .

Gaet ende doet die tafel setten:
Ic sal comen, in saels niet laten.

J a n .

Ic sal gaen die tafel maken:
Volcht mi stappans ende brinct Betten.

G h e b u e r .

Gherne ghebuer, in sal niet letten. -

Lijsbet! Lijsbet! ghi moet gaen mede.
Jan ons ghebuer heeft ons ghebeden,
Dat wi met hem comen eten,
Want hi heeft hem dies vermeten[5],
Dat hi noit binnen sinen live
Soe wel en was met sinen wive

1) *Weerdinne* d.i. *vrouw des huizes* evenals *weert* d.i. *heer des huizes: M. Lp. Gloss.* en beneden vs. 283.
2) *Lude ende stille:* ‘algemeene spreekwijze, - zegt DE VRIES *L. Sp. Gloss.* - welke men nu eens door *geheel en al*, *volstrekt*, dan eens door *in elk geval*, *in elk opzicht* moet wedergeven’: verg. vs. 251: *groet ende clene.*
3) *Sonder* d.i. *behalve:* Hgd. *sondern.*
4) *Stappans* d.i. *terstond*, evenals vs. 253 *sonder letten.*
5) *Vermeten:* de zin zal wel wezen: ‘hij heeft het zóó ver gebracht, dat’ enz.

Als nu op den dach van heden.
Maer hine heeft maer[1] sinen vrede
Drie daghe lanc ende sijn respijt,
Maschien niet toter vespertijt.
Lijsbet, ghi moetter u toe ghereden[2]!

W i j f .

Imberecht, heeft hi mi oec ghebeden,
Soe willic stappans mede gaen.
Ic duchte, dat hi niet lange en sal staen
Aldus in peise ende in rusten;
Hem en sal ons niet sere te noden lusten,
Begonste Bette te wesen erre.
Nu gawi, Imberecht, sonder merren,
Want het dunct mi herde goet.

G h e b u e r .

Nu gawi haestelec metter spoet.
Men sal ons setten biden viere. -

J a n .

Bette, nu maect ons blide siere!
Eest al ghereet om eten te gane?
Hier sal comen, dat ic wane,
Ons ghebuer ende sine weerdinne.

B e t t e .

Seker? eten es hier dunne:
Ghi hebt recht, dat ghi gaste bit,
Want hier en es anders niet dan dit.
Maer ic bens ghepait, doetse comen.
Sente Marie, ghi hebt saen vernomen,
Dat ghi here sijt vanden huus;
Nochtan mochtijs wel sijn confuus[3],
Dadi eneghe dinc boven mate.

1) *Ne - maer:* zie boven op *Lans.* vs. 637.
2) *Ghereden* d.i. *klaar maken.*
3) *Confuus* d.i. *beschaamd*, *verlegen;* 'en Bette zelve dacht ongetwijfeld:

Ic sal u noch soe *confuus* maken,
Dat u rouwen sal u leven:

zoo als *Winter ende Somer* vs. 348 staat uitgedrukt.

J a n .

Bette, dese reden moetti laten,
Want ons ghebuer, die sijn hier.

G h e b u e r .

God ende sente Mechiel
Moet u hier in peise laten staen!

J a n .

Willecome, ghebuer, gaet dwaen[1],
Sit daer ende u weerdinne hier,
Ende ic sal sitten neven tfier.
Bette, lect hier sout ende broet
Ende al dat teten es cleine ende groet.
Haelt ons wijn ende brinct ons nappe,
In die herberghe voer den tappe,
Dat heet die beste vander poort[2].

B e t t e .

Het hoet uwer moeder soort[3],
Ghine selt mi niet lange aldus doen driven[4].

G h e b u e r .

In hoerde noit van quaden wive,
Die noit aldus wel was bestelt[5].
Ic sie wel, men doet vele om ghelt.

1) *Dwaen* d.i. *handen wasschen*, hetgeen in de middeleeuwen altijd werd gedaan voor den eten:

> Van ere fonteinen hiet men bringen
> Water....
> Si *dwoegen* (*wieschen de handen*).... enz.;

en eveneens après diner:

> Men brochte hem water ende si *dwoeghen:*

Ferg. vs. 797 en 856.

2) *Poort* d.i. *stad.*
3) *Soort* van *sooren*, *soren*, *seuren:* KIL. *pijn hebben. Dat soret of seurt mij* d.i. *id me uret*, *ea cura me remordet: id mihi acerbum est.*
4) *Driven* d.i. *heen en weer draven*, *sloven*, *zwoegen*, wij zouden 't frequentatief *dribbelen* gebruiken.
5) *Bestelt* d.i. *gesteld:* verg. vs. 364, door *gedisponeerd* is het zeer goed te vertolken.

Die mach gheven ende swighen stille,
Hi doet altoes sinen wille.
Nochtan seet men, met ghenen dinghen
En mach men quade wiven dwinghen:
Lieve ghebuer, hoe mach dit sijn?

B e t t e .

Nu drinct sere! siet hier den wijn.

G h e b u e r .

Willecome! nu gheeft haer drincken.

B e t t e .

Bi gode! ghi en dorft om mi niet schincken.
Wildi els iet, dat laet mi weten,
Dat ic oec mach comen eten.
Nu segghet mi ende comes af[1].

J a n .

Bette, hets noch maer een caf.
Ghi moet ons compost[2] gaen ghereiden,
Die wi eten eer wi scheiden.
Nu gae ende doetene slechts te viere
Ende en makes u niet diere![3]
Het moet sijn, dat seggic u.

B e t t e .

Ic hadde liever teten nu
Dan iet anders gaen te doene.

1) *Comes af* van *afcomen* d.i. *een einde maken*, geconstrueerd met den 2^{en} nvl.; *Rijmb.* vs. 11878:

Salomon wrochte XX jaer,
Eer hi *sijns makens af quam;*

vs. 29685:

Dus *quam hijs af:*

zie het *Gloss.*

2) *Compost* d.i. *gebak met confituren.*

3) *Diere:* HOFFMANN *Hor. Belg.* VI *Gloss.* in voce heeft: '*diere*, kostbar, selten. *En makes u niet diere*, mach dich nur nicht kostbar, thu nur nicht so.' Verg. *Die Rose* vs. 2139:

Alsment u bidt, so doet sciere,
Ende en *makes u* niet *te diere:*

hem enegher sake te diere maken d.i. *zich iets te duur laten betalen*, *zich ergens te veel om laten bidden: Bloeml. Gloss.*

J a n .

Nu gaet ende sijt niet soe coene,
Dat ghijt laet, want, sonder lieghen,
Hier souden slechts meer smeten vlieghen
Omtrent u oren dan ouder grote.

B e t t e .

Ic hebbe liever, dat ic ga lopen
Ende doe dbeste, dat ic can.

J a n .

En sprekic nu niet als een man?
Men heeft gheseit oec over lanc:
'En doech gheen eers sonder bedwanc[1].'
Nu eet ende drinct, mijn lieve gheburen
Ic sal haer die pelse maken te suere,
Bi gode, dat ic[2] haer hebbe ghegheven,
Om dat ic in peise soude leven
Drie daghe ende here wesen.

G h e b u e r .

Jan, hier es ghenoech met desen,
Al en ware hier hedemeer el.

B e t t e .

Nu proett, ghenoechti u wel?
Hi dunct mi herde wel ghemaect.

J a n .

Hi en es niet, hi es mesraect[3],
Hi es te dunne: wildi mi leren
Hoe men compost sal viseren[4]?

1) *En doech geen eers sonder bedwanc* d.i. ongeveer hetzelfde als *steege paarden moet men met scherpe spooren berijden* of *tegen booze honden booze knuppels;* de eers (aars) moet worden bedwongen, anders 'wordt de aars tegen de krib gezet,' zooals het spreekwoord zegt. Het zou mij niet verwonderen, dat het door TUINMAN II bl. 159 aangehaalde: 'Daar geen dwang is, is geen eer, zei de Koster, en hij sloeg de beelden in zijn kerk' zijn oorsprong had in het bovenstaande Mnl. spreekwoord.
2) *Dat* voor *die:* een ander voorbeeld BORMANS *St. Christ.* bl. 425.
3) *Mesraect* d.i. *verkeerd uitgevallen.*
4) *Viseren* d.i. *bedenken*, *overleggen*, *uitdenken*, hier dus *het aanleggen om te krijgen.*

Gaet ende doeten weder over,
Want ghi dunct mi al verscoven[1].
Eest goet compost? wat segdier af?

G h e b u e r .

Mi dunct, dat icken wel mach:
Ic sit beslabbert[2] toten oren.

J a n .

Seker, ghebuer, soe moeti booren[3]
Ende dan, Bette, seldi drincken,
Ende dan seldi mi stappans scinken,
Et tantos je buveray.

G h e b u e r .

Ghebuer, ghi sijt nu herde gay[4]:
Het scijnt ghi sijt een verrot Wale[5].

J a n .

En duncket u niet an mine tale,
Dat ic mijn wijf nu wel can dwinghen.
Ic salse doen doer treepken[6] springen,
Eer ghi van hier scheden selt.

W i j f .

Ghevader[7], hoe sidi dus bestelt?
Hoe hebdi u selven dus vercocht?
Die vint men, dat men heeft ghesocht:

1) *Verscoven* d.i. *ellendig;* de zin is: 'je bent toch een ellendeling.'
2) *Beslabbert* d.i. *bezoedeld*, *bevuild. Beslabben* KIL.: *lambendo inquinare*, *cibo liquido commaculare.*
3) *Booren:* 'kein undeutliches Wort - zegt h o f f m a n n -, es heisst: *heben*, erheben, tragen; doch das passt alles hier nicht, da ein Objekt fehlt. Am Ende ist *voren* zu lesen, V und B unterscheiden sich in Hss. des 15 Jahrh. oft nur wenig von einander, und so wäre denn gleich alles deutlich: 'so musst du, nachtbar, voran, zuerst (trinken) und dann, Bette, sollst *du* trinken.' *Boren* of *beuren* staat hier dunkt me in den zin van *gebeuren*, *uitvallen:* Jan wijst op de compost en zegt: 'Zóó (nam. *veel dikker*) moet hij *uitvallen* en dan, Bette, seldi drincken' enz. enz.
4) *Gay* d.i. *vroolijk.*
5) *Wale:* zie de noot van HOFFMANN t.a.pl., bl. 230.
6) *Treepken: reep* is *hoepel.*
7) *Ghevader* d.i. *petemoei*, *commère:* zie Afd. I bl. 65.

Soe doet u man oec, dunct mi nu;
Hine wijst hoe meester sijn van u
Sonder met desen scalken[1] vonde.
Ende blijft hi meester te desen stonde,
Wi selender om doghen[2], het sal ons smerten.
Ghevader, ic swere u bi Coels herten,
Eer ic om enen pelse verdroeghe[3],
Ic hadde liever, dat icken sloeghe,
Dat hi bloet spude, die keytijf.
Ghi sout peinsen, onsalich wijf,
Als u pelse of roc ghebrect,
Eest dat ghi twee woorde smekeleec sprect,
Soe seldi hebben, dat ghi wilt:
Ghi keert wel stappans uwen scilt[4],
Soe sidi meestersse als te voren[5];
Ende mach hi des comen te voren[6],
Die mans die selen onderlinghe
Haer wijfs aldus willen dwinghen,
Ende en es vrouwe binnen der straten,
Mach hi voert gaen metter saken,
Sine heves te wers[7] om uwen wille.

1) *Scalken* van *scalk* d.i. *slim*, *schalksch.*
2) *Doghen* d.i. *te lijden hebben.*
3) *Verdroeghe* van *verdraghen* d.i. hetzelfde als *doghen.*
4) *Ghi keert wel stappans uwen scilt* d.i. volgens H., t.a. pi., 'du wendest sogleich deinen Schilt.' En dan vraagt hij: 'Heisst das: du wirfst den Schild auf den Rücken und greifst zum Schwerte, wie im Walewein:

> Hi begreep tswaert met biden handen
> Ende warp den scilt achterwaert?'

Stellig niet: daar is hier sprake van een *wapenschild*, 'een clein scildekin voir die Herberghe' namelijk, dat wil zeggen: *een uithangbord; verander van blazoen*, zegt het wijf, 'hang, in plaats van *De goê vrouw*, *De kwâ vrouw* uit,' zie VAN LENNEP en TER GOUW, *De Uithangteekens* II bl. 24, V. WIJN *Histor. Avondst.*, III bl. 56.
5) *Als te voren* d.i. *vóór alles: Mnl. Wb.* bl. 173.
6) *Comen te voren* d.i. *vooruit komen*, *de eerste worden* evenals *gaen te voren. Des* slaat op vs. 381. De vertaling moet luiden: 'kan hij daarentegen u naar zijne pijpen doen dansen, dan' enz.
7) *Te wers* d.i. *te slechter*, 'evenals het Eng. *worse*, *erger*, kwalijker en vandaar moeilijker,' *Hem. d. Hem.* vs. 1705:

> Raed hi *bet*, hi maghes volghen,
> Ende laten tsine al onverbolghen:
> Raed hi *wers*, houde hem an tsine.

Wers of *te wers hebben* d.i. *er erger aan toe zijn: L.v.J.*c. 75: Dese (de vrouw 'die tuelef yar sik hadde ghewest) hadde al hare goet ghegheven den mestren van ersetrien (*aan de medici*), maer so si meer gaf, so si *wers* hadde; *te wers* (*hem*) d.i. *tant pis* (*pour lui*): *Rein.* vs. 1549:

> Te *wers* hem, dat hire quam;

verg. CLAR. en MEIJER, t.a. pi. en *Rein. Gloss.*

B e t t e .

Lieve ghevader, nu swijt al stille,
Bi Coels passie soe en salie oec.
Ic hinghen mi liever inden roec
In ons roecgat in ene mande.
Tfi! god gheve den pelse scande,
Dat ic mi selven noit overgaf.

J a n .

Mijn wijf die loept nu wel den draef.
Ic sal haer compost leren gherecken[1)]
Of wi selen om tlanxte trecken,
Want meere sottinne en sagic nie.

G h e b u e r .

Lieve Jan, gheloves mie:
Hier es spise boven spise.
Aldus salic u leren, Lise,
Over[2)] maeltijt lopen ende rennen.

W i j f .

Bi gode, daer en soudi niet vele ane winnen.
Soe en sal hi oec, dat wetic wel.

J a n .

Ic wille, dat si wese snel
Te doene dat ic haer bevele[3)]

1) *Gherecken* d.i. *klaar maken*, *schaffen*, hetzelfde als *ghereken* (verg. b.v. *trecken* en *treken*), *gheraken:* zie Afd. I bl. 87. Naast *wel gheraect* staat insgelijks *wale gherakt: L.v.J.*c. 144: 'Een rike man was op enen tijt, dis coren wale gherakt was op den velde' en MEIJER t.a.pl.

2) *Over* d.i. *gedurende: over maeltijt* of *over tafel* d.i. *aan tafel; Rijmb.* vs. 15747:

Die *over maeltijt* vant;

verg. vs. 13567:

Maer doe hi *over tafle* sat.

3) Gaarne neem ik hier de woorden over van dr. VAN VLOTEN: 'Ongelukkig is het slot van het vermakelijke stuk niet bewaard gebleven, wij zouden anders waarschijnlijk hebben bevonden, hoe waarachtig die voorspelling der buurvrouw was, en hoe jammerlijk het lot van Jan, na die drie dagen van weelde, verkeerde.' Bette zal wel met dezelfde moraal het stuk hebben besloten als de vrouw uit de 'ghenouchlike clute van *Nu Noch*,' *Belg. Mus.* II bl. 120:

So nemes goom (*neem u in acht*):
Elc wacht hem, die wel wil varen!
Gods gratie wil ons allen bewaren.
De vader, die zone, de helighe gheest
Verleenen ons zalicheit aldermeest.

(Ene sotte boerde ende ene goede sotternie)[1].

(D i e v r o u w e).

Comt voert! den hals moeti breken,
Dat dus langhe vasten mijn beesten.
Hebdi nu gheweest in feesten?
Comt voert! ons vrouwe[2] moet u bedroeven!

D e m a e r t e.

Swucht, vrouwe! laet u ghenoghen
Met dat ic desen bundel draghe.
In ginc noit in ghenen daghe
Om voederinghe aldus verre:
Tonrecht sidi op mi erre,
Wat nie sent en rustic mine voete.

D i e v r o u w e.

Ay hoere, dat men u berren[3] moete!
Wat quader trijpsac sidi!

1) Eene vrouwe heeft woorden met haar *maerte* (*meid*), die, op hare beurt geaffronteerd - 'In wil niet versproken sijn' - door hare meesteres, haar 'gheldekijn, suer ende swaer' verdiend, opvraagt en haars weegs gaat:

> Vrouwe, nu willic van u schiden
> Nu hulpt god, diet al verleent.

Het begin is verloren geraakt, we worden verplaatst 'in medias res.' *Moeti* d.i. *moogt gij*: vs. 1.

2) *Ons vrouwe* nam. *de heilige maagd.*
3) *Berren* d.i. *branden.*

De maerte.

Vrouwe, waer omme smitti[1] mi
Sonder verdiente? dats mi leet,
Ramp moetti hebben in u sweet!
In wil niet versproken sijn.
Maer gheeft mi mijn gheldekijn,
Dat mi es worden suer ende swaer.

Die vrouwe.

Keren, hets een quaet jaer[2].
Al soude die duvel alles wouden[3],
Niet langher en willic u houden:
Gaet weech, die duvel moet u geleiden!

De maerte.

Vrouwe, nu willic van u scheiden,
Nu hulpt god diet al verleent. -

Ende hoe saen benic verbeent[4],
Dat ic ute minen dienste dus scheide!
Dat mi broeder Everaet[5] seide,

1) *Smitti* van *smijten* d.i. *slaan.*
2) *Quaet jaer* d.i. *een ellendeling*, *een ongeluk:* Afd. I bl. 129.
3) *Wouden* d.i. *bemachtigen.* Naast *God wouds*, dat - gelijk het spreekwoord zegt - 'aller beden moeder' is, stond: *de duvel wouds:* t.a.pl. bl. 123.
4) *Verbeent* van *verbeenen* d.i. *beschimpen:* KIL. *Verbeent* laat zich zeer goed vertalen door ons *verlakt*, *gedupeerd: Derde Martijn* vs. 51:

> Ic wane dine harte meent
> Dattu mi heves *verbeent;*

zie het *Gloss. Wap. Mart.*, alwaar o.a. deze plaats uit ANNA BIJNS I bl. 37:

> Gods dienst gaet te niete, de waerheijt lijt gewelt,
> Veel wolven werden onder Godts schapen getelt.
> Hieremias wert verjaeght, Ezechiel *verbeent:*
> Die de waerheijt wilt segghen (dus ist mi gestelt)
> Wert schiere als sinte Steven ghesteent:
> De werelt is op een eijnde, voorwaer ick meent.

5) *Everaet*, opzettelijk (?) aldus veranderd, voor *Everaert.* Over de *Everardijnen* of *broeders van Sinte Everaerts oerde*, die tot het bedelmonnikgespuis behoorden, geeft Hildegaersberch uitsluitsel:

> Si horen selden metten (*de vroegmis*) singhen,
> Maer achter noene gaen si dringhen
> Bijden vrouwen in dat bier,
> Entan worden sy voer theete vier
> Root ghecammet als een haen;

en overal loopen ze

> daermen gheeft

Dunct mi dat ic nu bevinde.
Wanneer ic sinen tsau[1] bekinde,
Moetic met sire minnen dolen.
Ic moet noch gaen te sire scolen
Ende haesten mi ter clusen waert. -
Hoerdijt, broeder Everaet?
Nu benic hier, god gheefts mi vrome.

Die broeder.

Ay minneken, sijt groot willecome,
Nu willic van mire clusen[2] scheiden,
Achter lande[3] salic u leiden
Ghelijc of ghi waert suster Lute.
Ic can soe menigerande clute[4],
Dies al die liede niet en weten.

De maerte.

Wat! broeder Everaet, sidi beseten?

Butter, case, eyer of spec.

Zie VERWIJS X *goede boerden* bl. 50.

1) *Tsau* d.i. volgens HOFFMANN 'vielleicht das noch in Holland gebräuchliche *sjouw* (Weiland Wb. IV bl. 442): Pack, Paket, im gemeinen Leben eine Last die schwer zu tragen fällt.' De zin zou dan wezen: 'Wann ich seine schwere Arbeit kennen lerne -': ik geloofde het niet. Mijne eigene gissing om deze plaats te verklaren - als zou *de maerte* namelijk zeggen: *wanneer ik zijn dienst* (*soldy*) *zou dragen* (over *bekennen* in dezen zin zie *V.d.L.O.H. Gloss.*) enz. enz. - geef ik ook gaarne voor die medegedeeld in G.L. VAN DEN HELM *Proeven van Woordgronding* II bl. 142: 'Prof. DE VRIES herstelt vs. 29 en 30 aldus:

Wanneer ic *mi tsinen tsaut* bekinde
Moestic met si(e)re minnen dolen.

d.i. "wanneer ik mij in zijne soldij (d.i. in zijnen dienst) begaf, mocht ik.... enz.," waarin dus, terwijl *moeten* naar Mnl. gebruik aan Nnl. *mogen* beantwoordt, *tsaut* niet anders is dan het onder 4 v. vermelde *tsout.*' En daar ter plaatse wordt verwezen naar *L. Sp.* I XLIV vs. 4, alwaar

Die was (nam. Numa Pompilius) eerst vinder daer af
Dat men riddren *tsout* gaf;

verg. *Rein.* 2409:

Die dienen wilden omme *tsout* (*om soldij*).

2) *Clusen* van *cluse* d.i. *kluis.*
3) *Achter lande* d.i. *het land door.*
4) *Clute* d.i. *aardigheid:* 'een bewijs - zegt VAN VLOTEN -, dat het woord toenmaals reeds zijne nieuwe beteekenis had aangenomen.'

Wildi mi leren nu truwanten[1)]?

Die broeder,

Swijcht, minneken, bi allen santen,
Truwanten en es ghene pine.
Hout, doet ane dese slavine[2)],
Ic soude u node qualijc raden,
Wat bider liever gods ghenaden,
Es int lant een goet morseel[3)],
Wi selens hebben beide ons deel.
Oec sal menich edelen traen
Van wine doer ons stroetken[4)] gaen.
Nu volghet mi, suster Luetgaert.

De maerte.

Gherne, broeder Everaet!

Die broeder.

Hulpt god, hoe moede siwi van gane!
Want te sente Jans te Latrane[5)]
Ende te Jerusalem ten heileghen grave
Hebben wi gheweest vele droever dage:
Moeten wi doghen in alder tijt?
Ay, dat ghi werden moet verblijdt,
Wilt mi ende suster Luten gheven
Van uwen goede, daer wi bi leven.
Brinct ons iet leckers in onse caken,

1) *Truwanten* d.i. *truwant zijn. Truwant* d.i. *vagebond*, *bedelaar* hier *bedelmonnik:* zie *Wap. Mart. Gloss.*
2) *Slavine* d.i. *pij*, *pelgrimskleed: Rein. Gloss.* De lezing *stamine* van HOFFMANN wordt door het Handschrift niet gestaafd.
3) *Morseel* d.i. *morceau*, *brok.*
4) *Stroetken* van *strote* of *storte* d.i. *keel*, vroeger ook *kraeghe*, naar het bekende versje:

Ik, Jonker Sissinga
Van Groninga,
Dronk dees hensa
Door mijn *kraga*
In mijn maga:

KIL. bl. 321.

5) *Te Sente Jans te Latrane:* in welke kerk elk, van waar en wanneer hij ook kwam, 'als hire comt es hi quite ende vrij van allen sonden ende van penitencien indien dat hi rouwe heeft:' verg. VAN VLOTEN, *Proza* bl. 66 vlgg.

Want gerne waren wi te ghemake.
Ghelaten hebben wi alle pine
Ende meinen voert truwante te sine:
Het hulpt ons alte wel dlorinen[1].
Men vinter noch, die node pinen,
Want wi hebben vele ghesellen
Beide in clusen ende in sellen,
Die de werelt quantsijs[2] begheven.
Maer gingese vollen ofte weven,
Si souden bat met selken saken
Gode onsen here ghenaken.
Maer swesters[3], baghinen, lollaerde,
Si sijn alsoe loei van aerde,
Datse qualijc pinen moghen,
Maer si droilen[4] wel grote toghen,

1) *Dlorinen* d.i. *het bedriegen*, volgens VAN VLOTEN en HOFFMANN, waarbij wordt herinnerd aan *lorerije* d.i. *impostura*, *fraus*: KIL. Bij *lorinen*, gesteld tegenover *pinen* d.i. *werken* van vs. 67, zou ik liever denken aan *lodder* (Mghd. *luoder*, Eng. *lure*, Fr. *leurre*) d.i. *brasser*, *zwelger* (verg. DE JAGER *Lat. Verscheid.* bl. 146 vlgg.), vanwaar *loddernie* d.i. *brasserij*, *lodderlick* d.i. *luxuriose:* KIL. en dergelijke, - omdat er geen kwestie is van *bedriegen* maar veeleer van *lui en lekker leven.*
Van een ww. *lorinen* is mij echter geen tweede exemplaar voorgekomen in eenig *Wb.* of *Gloss.* Is wellicht het geheele woord een lapsus calami van den afschrijver, die *dlorinen* zette waar staan moest: *dlaveijen* d.i. *leegloopen* door *vagari otiose*, *otia agere*, *errare*, *palari* vertaald in KIL.? Over dit ww. zie DE JAGER *Archief* III bl. 366 vlgg. Ik voeg er bij, dat de onnauwkeurigheid van rijm bij dezen dichter geen bezwaar kan opleveren tegen de verandering. Overigens videant doctiores.

2) *Quantsijs* d.i. *quasi*, *kwansuis*, niet te verwarren met het *quansijs*, waarover DE VRIES in DE JAGER'S *Archief* I bl. 72 vlgg., heeft gehandeld. *Begheven* (met of zonder *de werelt*) d.i. *kluizenaar worden*, vanwaar de zeer gewone uitdrukking *een begheven clusenare* d.i. *een heremiet* en *begheven sijn* d.i. *heremiet zijn.*

3) *Svesters* d.z. *geestelijke dochters van Duitschen oorsprong: Theoph. Gloss.* Oorspronkelijk *Sehwestern des freien Geistes* en *voluntariae paupertatis sorores* en evenals de *baghinen* of *bogaerden* (*Begijnen* d.i. *geestelijke dochters*, *die geene gelofte aflegden*) eene heilige zusterschap,

> Die ons leren ende wisen
> Soe dat se ons billics staen te prisen,

ontaardden ze weldra als die

> Wat si leren uit sermoen,

zelve niet meer betrachtten, en kwamen in een kwaad blaadje van wege haar ongerechtigheid: verg. HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. 231 vlgg., en *Bloeml. Gloss.* Over de *lollaerds* Ald. I bl. 135.

4) *Droilen* of *drollen* d.i. *inslaan*, eig. *wentelen.* Hier te vertalen door: ‘maar ze verschalken een goed glas’ enz.

Als sire connen ane gheraken.
Hier met willicx een inde maken,
Want ic wel te vele mocht spreken.
Die wel doet, en derf ghenen wisch[1] uutsteken.

Die duvel.

Hoert, ghi heren over al,
Ic hebbe bracht in den val
Desen brueder met minen treken[2]:
Sine heilicheit heeft hi nu besceten.
Al draechti nu grau abijt[3],
Het sal noch comen wel den tijt,
Dat hi rekeninge doen sal,
Ende sijn brueders groot ende smal,
Die dus truwanten achter lande
Ende eten der lieden sonden ende scande:
Dies selen si noch voren singhen[4]
Ende in minen ketel[5] springhen.

1) *Wisch* d.i. *stroowisch* als symbool van te koop zijn. 'Die wel doet, behoeft er niet meê te koop te loopen' beteekent de regel.
2) *Treken* van *treke* d.i. *booze streek*, *bedriegerij: Rein. Gloss.*
3) *Abijt* d.i. *kloosterkleed* (*habit*).
4) *Singhen* d.i. *zengen*, *branden*, *blaken*, waartoe de duivelen ruimschoots gelegenheid gaven in de hel met het vagevuur,

> Dat fel es ende onghetier
> Ende dusentwerven heter indien
> Dan tfier dat wi hier sien.

Daar nu worden van de zielen

> Som ghezoden, som ghebraden,
> Som gesmouten alse caden (*korstjes vet*),

en dat vuur:

> Al waest dat aellinghe
> Die zee daer door ghinghe,
> Die hitte nochtan van desen
> En soude twint te minder wesen!

Voren d.i. *vooraan*, *onder de eersten*; *voren gaen* d.i. *voorop gaan*, zie *Rijmb. Gloss.*
5) *Ketel:* 'Wi sullen noch al ons ketels vullen' zegt *Belet van duegden* in *Heil. Sacr.* vs. 329 en 837.

Een abel spel vanden winter ende vanden somer. Ende ene sotternie na volghende.

Ghi heren, vrouwen, wijf ende man,
Ic bidde gode diet wel doen can,
Dat hi ons wil sijn gracie[1] gheven
Ende hier na dat eweghe leven:
Dies biddic hem doer oetmoet.
Nu seldi merken ende werden vroet,
Heren ende vrouwen in allen siden[2],
Hoe winter ende somer selen striden
Ende van elken sijn viertuut[3].
Nu swijcht ende maect gheen gheluut,
Ende merct ende hoert, hoet beghint.
Ic bidde u, dat ghijt wel versint[4],
Want hets proper ende noyael,
Ane[5] die woorde ende wedertael
Van somer ende van winter beide.
Die somer, hi es int ghereide[6],
Ende weet, dat hi comen sal.
Nu swijcht ende maect gheen ghescal[7],
Dies biddic u vriendelike alle gader.
Ic bevele u gode den hemelschen vader.

Die somer.

Ic ben die somer ende doe singhen
Die voghelkine inden locht, die bloemen springen

1) *Gracie* d.i. *genade.*
2) *In allen siden* d.i. *aan alle kanten*, *geheel en al.*
3) *Viertuut* d.i. *vertu*, *goede hoedanigheden.*
4) *Versint* van *versinnen* d.i. *nagaan*, *overwegen:* KIL.
5) *Ane* d.i. *ten opzichte van*, *betreffend.* - *Wedertael* d.i. *weerspraak*, *antwoord.*
6) *Ghereide* d.i. *zadel: Ferg.* vs. 475:

> Hi grepene (het paard nam.), int *gereide* hi spranc,
> Den steghereep (*stijgbeugel*) wistijs cleinen danc.

7) *Ghescal* d.i. *leven*, *lawaai.*

Ende die loveren[1] inden woude,
Ende beneme des winters coude.
Ic bringhe ons den soeten tijt
Ende doe den menegen met jolijt[2]
Met sinen liefken spelen gaen,
Als men die bloemken scone siet staen,
Die te winter sijn verborghen.
Ic bringhe so menegen soeten morghen
Metten dauwe inder dagheraet.
Die dan met sinen liefken gaet
Spelen in der minnen dal:
Ach, dats vroude boven al,
Metten dauwe die bloemken lesen.

Die winter.

Swijcht, sot, al stille van desen!
Ic ben die winter, diet al can dwingen.
Die voghelen, die te somer singen,
Canic wel doen swighen stille.
Ic hebt al te minen wille:
Als ic werke na minen aert
Endet fellijc uten oesten haert[3],
Dan doe ic den meneghen cliptanden[4]
Ende oec slaen met sinen handen,
Dat hem die vingheren moghen spliten.
Oec doe ic die verken[5] criten

1) *Loveren* van *loof* d.i. *blad:* vanwaar Mnl. *lindenloof* voor *lindenblad*, en *daert een loof niet wayt* voor *bladstil:* DE JAGER *Lat. Versch.* bl. 95. Het mvd. luidt *lover*, *lovere*, *loveren: Rein.* vs. 41:

> Het was in enen sinxen daghe,
> Dat beide bosch ende haghe
> Met groenen *loveren* waren bevaen.

2) *Jolijt* d.i. *vermaak* evenals *joye*, en met de bijbeteekens van *joyen* KIL. vet. *jocari*, *delectari*, *venere delectari*, *venerea voluptate frui.*
3) *Haert* van *haren:* KIL. *frigore aut calore nimio torrere vel urere: urentem aurem spirare*, *snijdend koud waaien.*
4) *Cliptanden* d.i. het oudere *klippertanden*, het tegenwoordige *klappertanden*, ongeveer hetzelfde als *klipklappen.* De klok *klept* is mede zeer gewoon. Verg. DE JAGER *Werkwoorden van herhaling* enz. bl. 124. BILD. op HUYGENS *Korenbl.* V. bl. 353.
5) *Verken:* dat hier vroeger, in de XIVe eeuw b.v., evenals nu nog in Duitsche dorpen, de varkens los bij den weg en op straat liepen, kan uit stukken als de Brusselsche Keur van 1342 worden bewezen: 'Item. Dat nijement en gheene verkene opt strate sal laten gaen, binnen der stad.' Item. Wie verkene houdt te Brussele binnen sinen huys, hi en salse niet laten gaen opt strate, tusschen beyde de clocken, dats te verstane tusschen de clocke smergens te werke te gaen, ende de clocke savonts van den werke te gane: waer mense vonden opt strate, zij waren verboert:' *Belg. Mus.* I bl. 253. Verg. I.A. STRESO, *Levenswijze en gewoonten onzer voorvaderen* bl. 66. *Criten* d.i. *schreeuwen* v.w. *krijtende tienden* voor *tienden van blatende lammeren:* WEILAND in voce.

Van groter couden achter straten.
Ghi moghet wel u beroemen[1] laten,
Want ic hebt al in mijn bedwanc.
Ic beneme den vogelkinen haren sanc
Ende oec soe dwingic alle diere,
Ende die vische in die riviere
Doe ic woenen onder dijs.

Die somer.

Her winter, dies benic wel wijs,
Dat ghi hebt ene felle[2] nature
Ende sijt van aerde alsoe stuere,
Dat den menegen sijn herte beeft,
Die te somer in vrouden leeft.
Als ic werke na minen visouwe[3],
Dan vergheten si allen rouwe,
Die si te winter hebben ghedreven.
Ic doe den menegen in vrouden leven,
Die ghi hout ligghene[4] in die muut,
Als die bloemken springhen uut,
Daer ane dat men die somer kint.
Van den menegen benic ghemint
Die u haet, want ghi sijt soe fel.

Die winter.

Her somer, dat wetic herde wel,
Dat mi die selke[5] niet sere en gheert:
Dat sijn die ghene, die hebben verteert
Haar geldekijn in die taverne,

1) *Beroemen* d.i. *pochen*, *bluffen.*
2) *Fel* d.i. *wreed.*
3) *Visouwe* d.i. *denkbeeld*, *plan*, KIL.: consideratio, animadversio, sensus.
4) *Ligghene:* de lezing van DE VRIES *ligghende* zal wel de ware zijn en geene aanbeveling behoeven.
5) *Die selke* d.i. *sommige*, *deze en gene.*

Ende drincken ende dobbelen alsoe gherne,
Dat si hem niet ghecleden en connen
Ende te somer liggen ter sonnen,
Ende wenen, dat si ewelijc sal dueren.
Als ic dan come met minen scueren[1]
Ende bringhe haghel ende couden snee,
Dan doe ic desen alsoe wee,
Dat hem die darme van couden beven:
Dit sijn die ghene, die lodderlijc[2] leven
Ende hem te sere op u verlaten;
Dese doe ic gaen beven achter straten,
Al warent jonghe edelinghen[3].
Aldus canic den selken dwinghen,
Die sijn geldekijn niet en spaert.

Die somer.

Her winter, ghi hebt enen fellen aert:
Dats dicwile wel an u te sien.
Maer mi wondert sere van dien,
Dat ghi[4] u wilt setten jeghen mi,
Want al die werelt blives mi bi.
Ic ben soe edel van naturen:
Ic ben die ghene, die vult die scueren
Ende doe wassen alle vrocht;
Ic bringhe ons die soete locht,
Den lieven somer, hets mijn aert:
Ic doe bloien meneghen bogaert,
Die te winter staet al droghe.

Die winter.

Daer omme moetic bliven int hoghe[5],

1) *Scueren* van *scuere* d.i. *onweer: Stoke* VII vs. 67:

> En alsmen boven was op tlant,
> Verkeret doe tweder alte hant,
> Ende quam een donre *scuere* so groot
> Dat water van den hemele vloot
> Of ment met backen hadde ghegoten:

verg. de aant. van HUYD. III bl. 461, en voor het Mhgd. *Schûr*, *schûre* BENECKE in voce.

2) *Lodderlijc* d.i. *als een lodder:* Afd. I bl. 135.
3) *Edelinghen* van *edelinck* d.i. *edel jonghelinck:* KIL.
4) *Dat ghi* enz.: het vers beteekent: *dat gij u wilt vergelijken met mij. Setten* d.i. *schatten*: KIL.
5) *Int hoghe* d.i. *verheugd:* Afd. I bl. 52.

Om dat ic alle dinc can dwinghen:
Ghine cont dat niet voer oghen bringhen,
Ic en ben[1] here ende ghi sijt knecht.

L o j a e r t .

Bi gode, her winter, dats goet recht,
Want dat die somer can gheneren[2],
Dat condi herde wel verteren,
Als ghi sijt[3] bi uwen viere,
Eet ende drinct vanden goeden biere,
Ende hebt broet, wijn, vleesch ende visch,
Ende doet dat bringhen op uwen disch,
Ende sit biden viere al coe sat[4],
Alst soe cout es op die straet,
Dat niemen van couden en can ghedueren.
Al dat die somer can besueren[5],
Dat verteert die winter al.
Als men die waerheit segghen sal,
Sone es die somer maer een slave.
Si sijn soe lanc, die hete daghe,
Dat ic werde van werken mat.
Ic ben die langhe daghe soe sat:
Ic prise den winter minen here.

M o y a e r t .

[6]

Her Lojaert, ghi sijt al buten kere,
Dat ghi den somer sijt soe fel,
Die jolijt, vroude ende spel

1) *Ic en ben* d.i. *of ik ben; zoodat ik niet zou zijn.* Het volgende *lojaert* d.i. *luiaard.*
2) *Gheneren* d.i. *onderhouden*, *voeden.* Vandaar *hem gheneren* d.i. *zijn kost winnen*, met den tweeden nvl. der zaak: *Carel* vs. 489:

Nu secht mi *wies* ghi *u gheneert.*

3) *Sijt:* of *sit*, gelijk vs. 109?
4) *Coe sat* d.i. *stom dronken.* KIL. heeft *koedronck* hetzelfde als *fonckdronck* d.i. *het ledigen van een beker in een teug*, vanwaar *fronckdrincken* d.i. *uutdrincken sonder snoeven* (*ademhalen*)*:* KIL. *amystin vel amystide bibere*, *ducere*, *educere: affatim bibere sine respiratione*, *strenue epotare.*
5) *Besueren* d.i. *lijden*, *doorstaan*, *hard werk doen.* Lojaert wil zeggen, dat de winter op al de vruchten van den zomer (vs. 103) en al *den zuren arbeid* (*al dat die somer can besueren*) beslag legt en ze voor zich neemt. Voor *besueren* heeft HOFFM. *Gloss.*: *mit Mühe und Anstrengung hervorbringen:* zie boven bl. 161.
6) *Moyaert* d.i. *fat:* KIL. *homo elegans*, *bullatus*, *ostentator:* verg. *Hor. Belg.* VI. bl. 241.

Dic doet driven te meneger stont:
Hi doet cussen menegen mont,
Die somer, heimelijc int groen,
Dat men te winter niet en can gedoen.
Als die bloemken staen int dal
Ende die voghelen maken ghescal,
Elkerlijc[1] na sijn nature,
Dan en es op erde ghene creature,
Sijn herte en[2] verblijt hem daer van:
Heren ende vrouwen, wijf ende man,
Elc wert sijn herte van vrouden wijt;
Als comt die soete somer tijt
Met sconen bloemen, met sueten crude,
Ende die voghelen beginnen te luden[3],
Dan doet hi spelen der minnen spel
In heimelike steden, dat wetic wel,
Daer die bloemken rieken soet:
Dies men ter[4] winter derven moet,
Want hi heeft soe fellen aert.

C l a p p a e r t .

[5]

Nu benic hier ende hete Clappaert,
Ende sal segghen die waerheit al gader.
Ic swere bi gode, den hemelschen vader,
Dat mijn here die winter alsoe wel doet
Spelen, dies benic vroet,

1) *Elkerlijc* d.i. *elk:* over dezen pleonastischen vorm zie GRIMM *Gramm.* III bl. 54.
2) *En:* de zin is: 'of zijn hart' enz.
3) *Luden* d.i. *zingen*, eig. *geluid geven*, *zich uiten*, vandaar zoowel *klinken* als *spreken* en *loeien*, *Rijmb.* vs 4914:

So hingen bellekine van goude
LXXII die *luudden* daer;

vs. 4619:

Dune salt, in ghere (gheenre) stonde,
Luden eneghe valsche orconde (*getuigenis*)
Jeghen iemen;

vs. 30263:

Het donrede ende blexemde onsochte
So dattie erde *luden* dochte,

waarvoor in het Latijn: et ingentes terrae concussae mugitus.
Insgelijks werd *de bosine* d.i. *trompet* gezegd te *luden; luedde daer een wonderlijc sanc*, enz. enz., verg. *St. Christ.* en *Ferg. Gloss.*
4) *Ter:* lees *te.*
5) *Clappaert* d.i. *babbelaar*, *ratelaar*, waarvan *klappei* het vrouwelijk is.

Der minnen spel, daer ghi af segt:
Daer twee ghelieve liggen ghedect
Op een bedde al moedernaect[1],
Daer wert wel grote vroude gemaect,
Al en es daer ghenen voghelensanc;
Die nacht sijn cout ende daer toe lanc,
Die coude doetse crupen bi een
Elc tusschen anders been,
Daerse mijn here die winter toe dwinct
Ende al selc vroude te gader brinct,
Dat si der minnen spel gaen spelen:
Ic segt al sonder helen,
Want ic die waerheit daer af wel weet.
Maer te somer sijn die nachte soe heet,
Dat deen leget hier, dander daer;
Si en dorren malleec anderen niet comen naer,
Dat doet die hitte vanden tide,
Maer te winter dringhen si side ane side
Ende cleven mallijc anderen dicwile an thaer.

Die winter.

Bi gode, Clappaert, ghi hebt waer
Ghesproken ende daer toe wel.
Ic soude node der minnen spel
Disstruweren in eneger stont.
Ic doe soe menegen roeden mont
Cussen diese langhe nachte;
Al[2] op een beddeken soete ende sachte
Liggen ende slapen twee ghelieve
Ende si daer mallijc anderen gherieven[3],
Daer wert oec ghespeelt der minnen aert,
Al en eest in ghenen bogaert,
Daer die voghelen lude singhen.

Bollaert.

[4]

Her winter, ghi sout gerne tonder bringen
Den somer, maer dat en sal niet sijn.
Het soude mi eer costen dleven mijn,

1) *Moedernaect:* zie Afd. I bl. 1. Over de middeleeuwsche gewoonte van *naakt* te slapen, verg. JONCKBLOET, *Beatr.* bl. 50 (1e uitg.).
2) *Al:* HOFFMANN voegt hier in *daer*, en vat dan *al daer* natuurlijk op als *alwaar:* doch *al* verschilt niet van *alse* d.i. *toen: Mnl. Wb.*
3) *Gherieven:* zie boven bl. 147.
4) *Bollaert* d.i. hetzelfde als *Clappaert:* verg. KIL. in voce.

Eer ic dat ghedoghen soude,
Want ghi en brinct el[1] niet dan coude,
Reghen, haghel ende couden snee;
Ghi doet den menegen alsoe wee,
Dat hi alle vroude verghet[2].
Maer mijn here den somer hi met
Elc sijn herte in vrouden vol,
Die te winter es een pol[3],
Leghet in die asschen biden viere:
Ic en can aen u gheen maniere
Ghemerken, ghine moet bliven tonder.

Die winter.

Her Bollaert, dat heeft mi wonder,
Dat ghi sprect dese hoghe woort:
Ghine cont dat niet gebringen voert[4],
Ic en moet die overste sijn.
Ic neme den somer sinen heten schijn
Ende ic verdrucke[5] die clare locht
Ende oec verteric alle vrocht,
Die de somer ghewinnen can.
Op erde en es wijf noch man,

1) *El* d.i. *anders. El niet* of *niet el* d.i. *niets anders:* verg. *elwaert* d.i. *naar eene andere plaats; ellende* d.i. eig. *anderlandigheid*, en derg. *L. Sp. Gloss.*
2) *Verghet:* over dergelijke formaties als deze en *met* voor *meet* (vs. 186) en *sprect* voor *spreekt* enz., zie Afd. I bl. 28.
3) *Pol* d.i. *boel*, *minnaar*.
4) *Gebringen voert: voert bringhen* d.i. *uiten*, *zeggen of schrijven:* hier *voor den dag brengen. Dat* geeft te kennen *hetgeen gij daar vertelt.* De zin is: 'gij kunt zooveel niet aanvoeren, of ik moet het altoos winnen.'
5) *Verdrucke* van *verdrucken* d.i. *onderdrukken*, KIL. *opprimere.* Doch ongetwijfeld behoort hier te worden gelezen:

Ende ic VERDECKE die clare locht

nam. *met wolken* of, zooals *Rijmb.* vs. 129, *met demsterheden.* Omgekeerd *verclaert* men hetgeen *verdect* is: *Hem. d. Hem.* vs. 407:

Wetten en dinghe *verclaren*
Die tevoren *verdect* waren.

Immers geeft *verdect* ook meer bepaald te kennen *overtogen*, met een sluier b.v. of iets dergelijks, gelijk duidelijk blijkt uit *Car.* vs. 377:

Des conincs scilt was *verdect*,

waarbij HOFFMANN *Hor. Bel.* IV bl. 56, de verklaring voegt: 'regis clipeus erat *velatus*, non eum voluit portare apertum propter insigne in eo depictum, ex quo illico Elegastus regem agnovisset. Sic insignia clipeorum tegumento aliquo aut velo subtilis lintei aut foliis velabantur, ne clipeati agnoscerentur.'

Sine moeten te minen dienste staen:
Ic willer in een crijt voer gaen,
Of ic sal te boven bliven.

M o j a e r t .

Nu en canic langher niet gheswigen
Noch der wareheit oec ghederven[1].
Her winter, ghi sout van honger sterven,
En daet die somer die hoghe baroen;
Salich winter, wat soudi doen,
En dade die somer met[2] sijnder genaden,
Die wassen doet vroech ende spade
Broet ende wijn, daer ghi bi leeft?
Ende al dies men ter werelt heeft,
Doet die somer comen uut,
Appelen, peren ende ander fruut
Daer al die werelt bi leven moet.
Waerdi ghesindich[3] ende vroet,
Ghi sout hem toter eerden nighen[4].

C l a p p a e r t .

Her Mojaert, ghi moet noch[5] swigen,
Want die winter es u te steerc.

D i e w i n t e r .

Als ic aen u legghe minen merc[6],
So sijn u lippen van couden blau;
Bi gode, ghine hebbet niet te lau,
Grote hitte es u onghereet[7];

1) *Ghederven* d.i. *derven*, *missen.*
2) *Met:* het door HOFFMANN ingeschovene *niet* is een onnoodig inlapsel.
3) *Ghesindich* d.i. *verstandig*, hetzelfde als *sinnich* van *sin* d.i. *verstand.* En daarvan weder: *sinnicheit* en *zinlicheit*, verg. HUYD. *Stoke* I bl. 2. Dezelfde beteekenis heeft *zin* in ons *scherpzinnig*, *diepzinnig*, *krankzinnig*.
4) *Nighen* d.i. *buigen. Hem* d.i. *voor hem.*
5) *Noch* d.i. *bovendien*, *toch wel.*
6) De zin is: 'als ik u maar aankijk' enz.
7) *Onghereet* d.i. *onaangenaam*, *nadeelig*, eig. *hetgeen niet bij de hand is*, *niet te vinden: M. Lp.* I vs. 168:

> Onheyl was alle wege mijn.
> Wes ic jaechde was onghevangen (d.i. *niet te vangen* verg. Afd. I bl. 35);
> Doch en ist niet al ontganghen.
> Wort mij gheen lieff, so creech ic leyt:
> Wes ic begheerde was *onghereyt;*

vandaar fig. *wat niet voor de hand ligt*, *moeilijk: Der Ystorien Bloemen* (ed. A.C. OUDEMANS in de *Dietsche Warande* I bl. 137 vlgg.) vs. 4248:

> Mi ware *ongereet* sekerlike
> Te seggene die miraclen, die hi dede;

eindelijk *gevaarlijk*, *nadeelig* enz.: *Carel* vs. 708:

Ic siet wel, ghine hebbet niet te heet,
Al hebdi aldus hoghe gesproken.

Die somer.

Bi gode, her winter, dit wert gewroken,
Dat ghi laet spreken dese hoghe tale.
Als die bloemen in ghenen dale
Staen ende rieken ende bloyen scone,
Ende die sonne aen ghenen trone
Soe vriendelijc in vrouden schijnt,
Ende men gheen dinc op eerde en vint,
En[1] sal blojen of draghen vrocht:
Her winter, dan es uus levens docht[2]
Ende ghi selt verliesen uwe cracht.

Bollaert.

Ende si dan comen, die soete nacht,
Metten edelen dauwe in ghenen dale,
Ende si dan sinct, die nachtegale,
Ende die bloemen staen int groen,
Wijt ende roet ende elc na sijn doen,
Ende die bloomken[3] staen ghebloit,
Elc sijn herte in vrouden groit,
Dan dobbeleert[4] die minne in vrouden rijc.

Die winter.

Nu en hoerdic nie des wonders gelijc.
Ghi sprect recht, dat heeft mi wonder,
Of ic die minne woude houden tonder

Het soude mi wesen onghereet,
Soudicker nu binnen gaen.

Verg. *M. Lp.*, *L. Sp.*, *Lorr.* (en den *Brief* van DE VRIES bl. 29), *Carel* en *Wap. Mart. Glossaria.*

1) *En* d.i. *het en* (*hen*).
2) *Docht* d.i. *vrees.* De zin is: 'dan is er vrees voor uw leven.'
3) *Bloomken:* aldus in het Handschrift. HOFFMANN leest hier, en m.i. terecht, *bomen.* Over *staen gebloit*, zie boven bl. 164.
4) *Dobbeleert* van *dobbeleren* d.i. *verdubbelen:* KIL.

Ende si te winter niet en ware:
Daer af soe willic comen int clare,
Dat men te winter alsoe wel mint
Ende meer noyaelder minne vint
Dan te somer, dies sijt vroet.
Al en es die dan niet soet,
Die nachte sijn lanc, verstaet dit wale,
Elkerlijc te hebben tale[1],
Twee ghelieve, daer si sijn
Elc met sinen mijnnekijn
Vriendelijc omvaen metten aermen,
Ende si dan mallijc anderen verwaermen,
Daerse van recht[2] die coude toe dwinct,
Al eest dat die nachtegale niet en sinct:
Daer wert ghespelt der minnen spel
Meer dan te somer, dat wetic wel,
Daer willic onder setten mijn lijf.

Die somer.

Dies willic vallen[3] in een crijt,
Al soudic daer omme liden smerte.
Soe[4] blider tijt soe blider herte,
Soe blider herte soe meer minnen.
Als men den somer can ghewinnen,
Ende die bloemken staen ende springhen
Ende die voghelkine lude singhen,
Soe werden alle herten proys,
Want die somer es soe gracioys,
Ende alsoe edel na sine nature,
Al ware een herte verbolgen ende suere,
Als die somer comt int lant,

1) *Tale: tale hebben* d.i. *spreken*, *vertellen: Beatr.* vs. 397:

Dus *hadsi tale* ende wedertalen.

2) *Van recht* d.i. *naar eisch*, *naar behooren: L. Sp. Gloss.*
3) *Vallen:* elders *gaen* of *comen in een crijt.* Dat *vallen* niet uitsluitend van eene *vallende* beweging werd gebruikt, kunnen uitdrukkingen, als *L. Sp. Gloss.* worden aangehaald, bewijzen: zie boven bl. 61.
4) *Soe-Soe* d.i. *hoe-deste: St. Christ.* vs. 602:

Nu moeghdi dit bi gelikenes verstaen:
Men neme gescut (*pijl*) in enen boghe
En spanne so men alder stijfst moghe (*zoo strak men kan*);
So (*hoe*) menne stiver spant en dwinct,
So (*deste*) hi starcleker sciet ende swinct.

Hem wert alle vroude becant.
Die te winter sijn bedwonghen,
Beide menschen ende vogheltonghen,
En maken te winter gheen gheluut:
Het moet al ligghen in die muut,
Alst vriest ende es ghesnout[1].
Den selken hem sijn leven rout
Van groten aermoede, die hi lijt,
Die hem te somer sere verblijdt,
Als hi vernemt dat sonneschijn.
Her winter, hier mede soe moeti sijn
Verwonnen, wildi die waerheit kinnen.

Die winter.

So moetti anders sins beghinnen,
Soudic mi noch verwonnen lien[2].
Ic ben soe sterc met mijnder paertien,
Dat ic den selken noch sal doen beven.
Soude ic mi dan verwonnen gheven?
Dies moestic hebben van gode ondanc[3]!
Ic hebt al in mijn bedwanc
Dat leeft onder des hemels trone.
Maer in die ere van Venus, die ene crone
Draghet ende es vrouwe vander minnen,
Daer mede dat ghi mi wilt verwinnen,
Dat mense te somer meest antiert[4]
Ende dat si te winter faelliert[5]:

1) *Ghesnout: snouwen* of *snauwen* voor *sneeuwen* kan niet bevreemden: in DE JAGER'S *N. Archief N.T.* bl. 477 wordt de vorm onder eenige 'Zaanlandsche woorden en spreekwijzen' opgegeven. Van *es* voor ons *heeft* geldt GRIMM'S opmerking, *Gramm.* IV bl. 249: 'das zusammengesetzte prät. wird meist mit *haben*, zuweilen mit *sein* gebildet: es *hat* getagt, gedonnert, geblitzt, geschneit, geregnet;.... aber einmal: sam all die wochen trunzen *waere* gesnîet; morgen dô ez *was* ertaget;' enz.
2) *Verwonnen lien:* zie Afd. I bl. 94.
3) *Ondanc* d.i. *verdriet*, *ongeluk.*
4) *Antiert* van *antieren* of *hantieren* d.i. *in praktijk brengen:* 'het woord was in de middeleeuwen van veel uitgebreider toepassing dan ons hanteeren - zegt DE VRIES -, nu eens drukt het object de eene of andere deugd of ondeugd, eene goede of kwade eigenschap uit, en dan is het zooveel als *plegen*, *in praktijk brengen;* dan eens is het object een beroep of bezigheid, en beantwoordt het aan ons *hanteeren* of *oefenen:*' enz. enz., verg. *L. Sp. Gloss.*
5) *Faelliert* van *faellieren*, *faelgieren*, *failgieren* of *failgeren* d.i. *feilen*, *missen*, ook *bezwijken*, *afnemen*, waarvan de Mnl. vorm is *falen.* Zeer gewoon is de stoplap *zonder falen*, *zonder faelgie* d.i. *zonder mankeeren*, *stellig* en *bestendig:* zie *L. Sp.* en *M. Lp. Gloss.*

Dies willic comen in een crijt,
Dat ghi daer af loghenere sijt,
U lijf te setten jeghen mijn,
Te becortene[1] tusschen twee sonneschijn.
Dat die minne noyaelder es
Te winter, sijt seker des,
Dan te somer, des sijt wijs:
Dies willic voer hare draghen prijs,
Venus[2]; die vrouwe es vander minnen,
Ende doer hare den camp beghinnen.
Ontfaet den hantscoe[3], of ghi sijt goet.

Die somer.

Nu en wannic nie soe bliden moet,
Als ic doe te deser uren,
Dat ic soe meneghe creaturen
Verbliden sal ende maken vroe,
Dat mi comen es alsoe,
Dat ic u hebben sal ten campe.
Ic sal u doen al sulken scampe[4],

1) *Becortene* van *becorten* d.i. *den twist eindigen door een kamp*, *uitmaken*, eig. *het geding bekorten door een duel; Lorr.* III vs. 23:

> Waer ic gesont,
> Dat *becorte* ic nu ter stont,
> Ende souts wel u wedde ontfaen;

Limb. VIII vs. 148:

> En lietict dor den sondaen, wi beide
> Souden *becorten* mine meesterie:

verg. *Gloss.* en *Car. Gloss.* in voce *corten*, alwaar minder juist *bekorten*, beter *beslechten. Tusschen twee sonneschijn:* de verklaring van HOFFMANN, dat deze woorden hetzelfde zijn als *binnen* 24 *uren* verdient, dunkt mij, de voorkeur boven die van GRIMM *Rechtsalterth* bl. 540 noot 2, die bij *vechten zwischen zwo sunnenschinen* denkt aan 'die theilung des kampfplatzes *bei duellen* nach der sonne.' Want, al was den kampioenen voorschreven: 'die sunnen sol man in gelich tailen, als sie erst zesamen gaut,' daarom waren er nog niet *twee sonneschijn.* Verg. t.a.pl. bl. 814.

2) *Venus* enz.: zie Afd. I bl. 57, n°. 4, bl. 76 n°. 3, enz.

3) *Hantscoe:* verg. *Rein.* II (ed. WILLEMS) vs. 676:

> Siet hier, ic biede u den *hantscoe!*

m.a.w. 'ik zeg u vrede en vriendschap o p ,' gelijk NOORDEWIER t.a.pl. bl. 38 verklaart. *Of* d.i. *indien.*

4) *Scampe* d.i. *smaad*, *schandelijke bejegening*, dus niet uitsluitend hetgeen mij tegenwoordig *schamper* noemen.

Dat ic u daer in sal ontliven.
Aldus salic u verdriven
Ende ewelijc saelt somer sijn.

Die cockijn.

[1]

Dies benic blide int herte mijn:
Her somer, ghi selt hem spelen sijn spel.
Her winter, ghi hebt mi gheweest soe fel,
Dat ic niet en hebbe dorren spreken.
Ic weet wel van uwen treken[2]:
Ghi hebt mi gedaen soe groten aermoede,
Nu prisic den somer met sinen hoede[3],
Want hi verblijdt die herte mine
Ende daer toe ander cockine,
Die in die asschen liggen ende braden.
Nu comt die somer met sijnder genaden,
Die u verdriven sal van hier.
Ghi hebt mi doen sitten bi tfier
In die asschen ghelijc der hinnen:
Daer omme moetic den somer minnen,
Die u nu verdriven sal.
Ghi hebt mi gedaen groot ongheval,
In die asschen doen sitten bi den vier:
Her winter, nu moetti van hier.
Ghi sijt mi hier al te lanc,
Ghi hebt mi doen sitten inden stanc
Ende inden roec, alst mi wel schijnt[4]:
Daer omme es hi van mi ghemint,
Die somer, die u sal nemen dlijf.

Die winter.

Maect u henen, wel vul keytijf,
Met uwer overmoedegher spraken.

1) *Cockijn* d.i. *schooier*, KIL. heeft: Cockin. Mendicus, homo petax, amator sive sectator culinae. Et homo ineptus et nebulo, vappa, tenebrio.
2) *Treken* van *treke* d.i. *list*, *booze streek:* CLIGN. *Bijdr.* bl. 309. Het woord staat tot *trekken* als *getrahijnt* (*Ferg.* vs. 1243: Die minne es so *getrahijnt* d.i. *listig*) tot *traîner* en *geslepen* (*sluw*) tot *slijpen:* 'en de Limburger zal zoowel zeggen dat men hem *gesleept* of *getrokken* heeft, als dat hij daervoor het werkw. *bedriegen* zal aanwenden:' BORMANS *St. Christ.* bl. 58.
3) *Hoede* d.i. *bescherming.*
4) *Schijnt* van *scinen* d.i. *blijken:* zie boven bl. 83.

Ic sal u noch soe confuus maken,
Dat u rouwen sal u leven.
Ic sal u noch van couden doen beven
Ende dmeerch[1] doen berren uten schenen.
Vul keytijft, nu maect u henen,
Ghi moet gaen ligghen in die muut.
Her somer, ic segghe u over luut,
Dat ghi moet setten enen borghe[2],
Dat icx mach bliven sonder sorghe,
Her somer, tuwen camp te comen.

Die cockijn.

Alsoe moet mi god verdoemen,
Ic wil een vanden borghen sijn:
Ic minne met alder herten mijn
Den edelen somer, die coene wigant.
Ic sette te borghe al mijn lant
Ende mijn lijf ende al mijn goet,
Dat hi sal comen met hoghen moet,
Her winter, jeghen u int crijt.

Clappaert.

Swijch al stille, ter quader tijt,
In duvels name, maect u van hier,
Ende gaet sitten biden vier,
Want ghi hebt die coude soe groet;
Mi dunct ghi sijt van clederen bloet,
Ghi staet recht als een cockijn.
Ghi hebt emmer ter goeder merct gesijn[3],
Want ghi hebt herde wel vercocht!
Welken duvel heeft u hier brocht?
Ghi dunct mi een recht lodder wesen.
Haddi den somer, ghi waert ghenesen,
Dat sieic wel aen uwen scilt,
Ende oec soe dunct mi, haddi geelt,

1) *Dmeerch* d.i. *het merg.*
2) *Setten enen borghe* d.i. *borgstellen.* Evenzoo *Rein.* II. vs. 6787:

> ‘Set gi twee ons *weddenborgen*
> Dat gi opten dach van morgen
> Ten criten comet als campioen,
> Te doen dat gi sculdich sijt te doen!’

3) De zin is: ‘je bent alles kwijt, je hebt niets meer over.’ Over *ghi hebt ghesijn*, zie boven bl. 3.

Ghi soudet verdobbelen al u macht.
Vrient, ghi en sijt hier niet geacht,
Ghi moet hier besiden staen.

Die cockijn.

Ay voey, haddic goede cleder aen,
Soe soudic voert ghetrocken sijn.
Maer nu benic ghescouden cockijn,
Om dat ic niet wel en ben ghecleedt.
Aldus hebbic mi beleedt[1)]
Metten boeven onder die cockine.
Mi waer ghereder ene gardine[2)]
Dan enen mantel van scaerlaken roet.
Maer ware die felle winter doot,
Soe soude mijn herte in vrouden leven.
God moet[3)] den somer victorie gheven,
Dat hi verwinnen moet tghevecht.

Mojaert.

Her winter, na der campen recht
Soe werdic borghe den hoghen baroen,
Dat hi sal comen als een lioen,

1) *Beleedt* volgens HOFFMANN van *beleiden* of *hem beleiden* d.i. *sich begeben*, *verfügen*, ik geloof ten onrechte. LEENDERTZ *M. Lp. Gloss.* wijst op de *omstandigheid* dat vanwege het gelijkluidend deelwoord *beleyt* de ww. *belegghen* en *beleyden* met elkaâr zijn verward. Wel is waar heeft KIL. *be leyden sijn leven* voor *vitam instituere*, maar daartegenover staat *M. Lp.* IV vs. 2256:

> Hier mede latic dese woert,
> Die wijs sijn hebbent wael ghehoert
> Ende die in duechden *hem belegghen:*
> Den quaden en machmen doch niet segghen;

Lantsloot (*Hor. Belg.* V, volgens den ouden druk van 1490) vs. 799:

> Nu ben ic belast seer utermaten
> Hoe ic mijn bootscap *belegghen* sal;

Beatr. vs. 1006:

> Ic sal in een sermoen
> U biechte openbare seggen
> Ende dat soe wiselike *beleggen*, enz. enz.:

uit welke plaatsen de uitdrukking *hem belegghen* voor *het leven belegghen*, evenals *zich beteren* voor *zijn leven beteren*, voldoende wordt verklaard.

2) *Gardine* d.i. *gordijn*, zie KIL. in voce. V.D. SCHUEREN *Teuthon.* bl. 58 heeft: '*crame*, *gardijn.* Cortina enz. Lectica enz. De zin zal dus wezen: 'ik heb liever een bed dan mooie kleeren.'

3) *Moet* van *moeten* d.i. *mogen.*

Sijn ere verwaren[1] int crijt.
Her winter, om dat ghi aenlegger sijt,
Soe doet oec na der campen gise[2].

C l a p p a e r t .

Nu willic, dat men den winter prise.
Ic werde sijn borghe nu alte hant,
Dat hi sal comen als een coen wigant
Voldoen, dat hi heeft begonnen.
God moet hem der doeghden onnen,
Dat hi moet bliven in sijn ere.
Nu gaet henen ende haest u sere:
Die winter, die sal hem ghereiden.

M o j a e r t .

Ay god, wie sal dit moghen scheiden
Tusschen dese twee heren, dit paerlement[3]?
Al die werelt die blijft ghescent,
Eest dat die somer tonder blijft,
Ende wert oec die winter ontlijft,
Soe eest tfierendeel van den jare verloren.
Daer sal af comen groten toren,

1) *Verwaren* d.i. *verdedigen:* zie echter boven bl. 99.
2) *Gise* d.i. *gewoonte*, *wijze*, het Fransche *guise*, dat overigens van het Germaansche *Weise* of *Wîse* afstamt: verg. LITTRÉ in voce.
3) *Paerlement* d.i. *samenspreking*, of *pleit*, of *sprake*, gelijk STOKE V vs. 552 het noemt, hier *bijeenkomst* van strijdende partijen. '*Paerlement* - zegt HUYDECOPER - is eigenlijk een *gesprek.* Doch vooral zulk een gesprek, waarin gemeenlijk of Staats- of Rechts- zaaken verhandeld worden. Eene *bijeenkomst* van afgezondenen uit verscheiden Landen, om eenen Vrede te beraamen, heet bij STOKE een *parlement*,' bij wien het ook in den zin van *terechtzitting* voorkomt evenals elders - in dien van *raadsvergadering:* 'beide maar al te dikwijls eene bron van hevige woordenwisseling, van twist en tweedracht,' voegt DE VRIES *L. Sp. Gloss.* in voce *perlement* er bij. Daaruit is het te verklaren, dat *paerlement* ook voor *twist* wordt gebruikt, b.v. beneden vs. 498 en 598 en *L. Sp.* I 34 vs. 15:

> So en ghebrac nie zint nijts,
> Noch *perlements*, noch strijts;

elders *perlement* ende *discoort; werre* (*opschudding*) ende *perlement; ghescelt* (*smaad*) ende *perlement*, enz. enz. Verg. verder *Floris* vs. 3729:

> Ghi heren, nu gheraden wi
> Onsen here, dat hi sonder lachter si,
> Ende *tperlement* met sinen eren schede,

alwaar *scheden* gelijk hier ter plaatse voor '*aus einander gehen lassen.*'

Welc van beiden tonder gaet.
Ay, nu en wetic ghenen raet,
Hoe men dit ghebreken[1] mocht,
Want si sijn beide alsoe bedocht[2]
Ende hebbent bi dieren eden ghesworen:
Hine es op eerde niet gheboren
Diet soude beletten met siere macht.
Maer mi es comen in mijn ghedacht
Dat ic wil gaen met bliden sinne
Tot Venus der godinnen,
Die een vrouwe es boven al.
Ic hope, dat sijt wel breken sal,
Als ict haer segghe ende make vroet
Venus der edelen vrouwe goet,
Hoe die saken sijn ghesciet.
Ic weet wel si en saels laten niet,
Sine saelt opnemen[3] dit ghevecht.
Nu willic gaen lopen als een knecht
Tot Venus der vrouwen mijn.

1) *Ghebreken* of *breken* (vs. 426) d.i. *afbreken*, *een einde maken aan: M. Lp.* II vs. 3063:

> Condijs anders niet *ghebreken*,
> So moechdi const ende list toe spreken.

2) *Bedocht* d.i. *besloten:* zie boven bl. 147.

3) *Opnemen* (*dit ghevecht*) d.i. *overnemen* (*den kamp*), *in handen nemen ter beslechting; als scheidsrechter optreden in*, v.d. *den kamp*, *het duel opheffen:* verg. vs. 447 (alwaar *opghenemen*), 456, 493, 498, 596, 610, 620, maar vooral vs. 484 waar *opnemen* is verwisseld met *benemen:*

> Edel vrouwe, *benemt* dat striden,

d.i. *voorkomt het gevecht door een vonnis;* vs. 505 alwaar *bevellen* in gelijken zin:

> Hine leeft niet op eertrike
> Diet *bevellen* (verg. *vonnis vellen*) mach dan ghi.

Eigenlijk staat *opnemen* tegenover *opgheven:* daarom vraagt Venus ook vs. 530:

> Ghi heren, ic bidde u, dat ghi mi *gheeft*
> Dit paerlement ende desen strijt:

waarop vs. 542 *die somer* antwoordt:

> So willic u *gheven* desen strijt,
> Doet daer mede dat ghi ghebiet;

en Venus aanvaardde de beslechting, zooals ze zegt vs. 599:

> Daer uut te segghene minen wille.

Verg. de merkwaardige beschrijving van den kamp tusschen *Reinaert* en *Isengrim: Rein.* II vs. 7381 vlgg., alwaar insgelijks:

> Ende baden hem menichfoude
> Dat hi den camp *opnemen* woude, enz.

Verloren wi den somer metten sonneschijn,
So waer die vrocht al meest verloren.

Waer sidi, vrouwe hoghe gheboren,
Venus edel coninghinne?

Venus.

Segt mi, vrient, met soeten sinne,
Om wat saken sidi uut?

Mojaert.

Vrouwe, ic segt u overluut:
Hets van tween heren hoghe geboren,
Die hebben mallijc anderen doot gesworen
Ende ghedaecht al in een crijt:
Eer morghen te vespertijt
Hebben si ghesworen mallijc anders doot.
Hine es op der eerden niet soe groet,
Die dit op ghenemen can,
Here noch vrouwe, wijf noch man,
Meer dan ghi vrouwe allene.
Dese twee heren en sijn niet clene[1]:
Die een es die somer van haven rijc,
Die ander es die winter al ghelijc,
Ende sijn ghevallen in een kijf[2]
Om uwen wille, vri edel wijf,
Sijn dese saken al toecomen.
Nemmermeer en werdet op ghenomen,
En si dat ghijt selve doet.

Venus.

Lieve vrient, nu maect mi vroet,
Hoe sijn die saken comen bi[3]?
Ghi segt, dat es ghesciet bi mi,
Ende ic ben onschuldich alder daet.

1) *Clene:* HOFFMANN had hier *Helene:* 'verrassend nieuws! - schreef DE VRIES *Taalz.* bl. 9. - De beide heeren, Zomer en Winter, zijn niet Helena! Natuurlijk schreef de dichter

Dese twe heren en sijn niet *clene.*'

Het Handschrift maakt deze emendatie waar.

2) *Kijf* d.i. *ghekijf:* KIL.

3) *Comen bi* d.i. *gebeuren:* KIL. *cedere*, *succedere*, *evenire: Glor.* vs. 446:

Hulpt, here god vanden paradijs,
Neve, hoe mach dat *comen bi.*

M o j a e r t .

Vrouwe, ic wille dat ghijt verstaet:
Si hebben ghestreden met fellen woorden;
Daer stonter vele omtrent diet hoerden,
Hoe si mallijc anderen verspreken gingen
Ende elc bracht voert van sinen dingen,
Van sinen doen, van sinen viertuut.
Doen sprac die somer overluut,
Dat hi ware scone ende gracioys
Ende dat hi alle herten proys
Maecte ende van vrouden wijt,
Ende dat men inden somertijt
Meer noyaelder minne vint
Dan te winter, si u bekint:
Edel vrouwe, dat was sijn woort.
Doen tart[1] die felle winter voert
Ende wert verbolghen ende gram;
Enen hantscoe dat hi nam
Ende hiesch[2] den somer in een crijt,
Ende die somer scoet[3] met vlijt
Ten hantscoe ende heeften op ghenomen
Ende meint hem te camp te comen[4],
Ende hebben ghesekert[5] in beiden siden.
Edel vrouwe, benemt dat striden,
Want ghi hebbes wel die macht.

1) *Tart* d.i. *trat* van *treden.*
2) *Hiesch* van *heyschen* d.i. *vorderen*, *eischen*, *uitdagen:* verg. vs. 443 en *Brief* van DE VRIES aan JONCKBLOET, bl. 28.
3) *Scoet* van *scieten. Met vlite* eig. *met vlijt*, hier *fluks*, *zonder aarzelen:* zie *Bloeml. Gloss.*
4) *Hem te camp te comen:* verg. vs. 357.
5) *Ghesekert* van *sekeren* d.i. *zich verbinden*, hier *met borgstelling*, zie vs. 355. *Sekeren* is hetzelfde als *sekerhede doen: Reinout* vs. 1160:

> Wildi mi *doen* des *sekerhede*,
> Ghi sult mi vinden hier ter stede,

of *trouwe gheven*, t.a.pl. vs. 1167:

> Alsus sal Renout, semmin leven,
> Roelant sine *trouwe gheven*,

hetgeen ook kon geschieden door *handslag*, t.a.pl. vs. 1402:

> Want elc hat andren vanden wiganden
> Tevoren *ghesekert* wel *met handen.*

Schulden werden niet alleen *gezekerd* of *ongezekerd* genoemd, maar ook *geplogende schoud* of *onverplogen* (van *plicht* in den zin van *obligatio*): zie NOORD. t.a.pl. bl. 257 en 265.

Die winter es van felder cracht,
Ic duchte[1] den somer minen here.

Venus.

Vrient, ic sal mi haesten sere,
Ic sal daer morghen tilijc[2] wesen,
Eer die sonne es op gheresen,
Sal ic daer wesen wel in tijt,
Eer die heren gaen int crijt,
Sal ict opnemen in beiden siden;
Want liet men die heren striden,
Daer soude af comen menich wonder;
Welc van beiden dat ginge tonder,
Die werelt blever bi ghescent.
Ic sal opnemen dit paerlement,
Op dat icx macht hebbe ende ic can.

Mojaert.

Och edel vrouwe, soe willic dan
Keren met enen bliden moede:
Ghi selet bringhen wel te goede,
Dat wetic wel ghewaerlike.
Hine leeft niet op eertrike,
Diet bevellen[3] mach dan ghi.

Venus.

Vrient, ic sal daer wesen bi,
Eer dat morghen die sonne opgaet.

Mojaert.

Dit dochte mi die beste raet.
Hets beter, dat ghescheiden blijft,
Want worde enich[4] van tween ontlijft,

1) *Ducht* van *duchten* d.i. *vreezen*, *vereeren.* De constructie gedoogt niet aan *duchten* in den zin van *bezorgd zijn* te denken, immers zou dan de tweede nvl, evenals b.v. bij *drien* of *drigen* (*bevreesd zijn*) en het tegenovergestelde *verbliden* een noodwendig vereischte zijn: in den zin zoude die opvatting anders uitnemend passen.
2) *Tilijc* d.i. *tijdig*, hetzelfde als vs. 491 *in tijt* d.i. *bij tijds.*
3) *Bevellen* d.i. *te niet doen*, dus hier *bijleggen*, eig. hetzelfde als *vellen* d.i. *doen vallen:* verg. *V.d. L.O.H.*, *L. Sp.*, *Rijmb. Gloss.*
4) *Enich* d.i. *een*, *iemand; Slag v. Woer:* vs. 6028:

Ochte door noot *enich* vloe;

en beneden vs. 576.

Daer soude af comen jammer groot.
Maer bleve mijn here die somer doot,
Soe hadden wi alle qualijc ghevaren,
Want die winter en souts niet sparen[1],
Hi heeft te male enen fellen aert.

Die winter.

Nu soe benic op die vaert
Inden camp, als mi toe behoert.
Hier roepic den somer voert,
Dat hi come ende beware sijn ere.

Die somer.

Her winter, ghine doerft nemmermere
Peinsen, ic en sal u comen.
Daer omme hebbic den camp ghenomen,
Dat ic u dleven nemen sal.

Die cockijn.

God die here es boven al,
Her somer, die moet u victorie gheven,
Dat ghi den winter moet nemen dleven:
Soe soude verbilden al mijn herte.
Hi doet mi dicke soe groten smerte,
Dat mi die lever van couden beeft.

Venus.

Ghi heren, ic bidde u, dat ghi mi gheeft
Dit paerlement ende desen strijt;
Want ghi beide ghebroeders sijt,
Soe duncket mi herde qualijc staen
Jeghen een[2] in een crijt ghegaen,
Ende sout mallijc anderen willen ontliven.

1) *Sparen* d.i. *dralen*, *wachten.* De zin is: 'want de winter zou er niet mede wachten.'
2) *Jeghen een* d.i. *tegen elkaar:* verg. *bijeen* voor *bij elkaar* en *ineen* voor *invicem*, *inter se*, zooals HOFFMANN *Hor. Belg.* IV bl. 67 vs. 1341 van *Carel* m.i. goed verklaart (verg. editie JONCKBLOET bl. 115). *Ghegaen* d.i. *gaan.*

Her somer, nu willes te miweert bliven[1)],
Dies biddic u op gherechte minne.

Die somer.

Vrouwe Venus, edel coninghinne,
Dies en doe ic niet al te gherne.
Nochtan en willicx u niet wernen[2)]:
Om dat ghi vrouwe vander minnen sijt,
Soe willic u gheven desen strijt,
Doet daer mede, dat ghi ghebiet,
Hine leeft op der eerden niet,
Diet mi verbidden[3)] soude dan ghi.

1) *Bliven te - weert* d.i. evenals vs. 555 *zich houden aan*, hier dus *aan de uitspraak van.* Daarvoor ook, en eveneens met den tweeden nvl der zaak, *bliven an*, b.v.*L. Sp.* III 26 vs. 155:

> Doe elc dus hadde ghesproken
> Ende sine redene uut ghetroken,
> *Bleven sijs an* clerken drien,
> Ende dat si souden versien
> Welc van hem int scoonste ware
> Ende dat uut gheven openbare;

of *bliven in* b.v. *Rijmb.* vs. 19785:

> *In* Alexandre sijn *sijs bleven;*

of *bliven op* b.v. *Stoke* VII vs. 117:

> Dat hi woude, dat men begheve
> Des orloghen, ende *mens bleve*
> *Op* den coninc, sine here,
> Ende *op* hem selven.

Verg. *Limb.* IV vs. 1375:

> Nu *blijft te* gode, wi moeten sceden,
> Onse here god moet u gheleden,

en verder *L. Sp.*, *Wap. Mart.*, *Rijmb. Gloss.*

2) *Wernen* of *weernen* d.i. *weigeren. Rein.* vs. 189:

> Daer toe willic helpen gherne:
> Mijn oom en salt ooc niet *wernen*,

Rose vs. 11293:

> Die herberge, die gi hier siet,
> Sine werd u *gewerend* niet;

V.d.L.O.H. vs. 946:

> Dies mij wille *wernen*, hi es sot.

Wernen werd geconstrueerd zoowel met den tweeden als met den vierden nvl. Waarom HOFFMANN hier *weren*, evenals in het vorige vers *gheren*, heeft geschreven, vat ik niet.

3) *Verbidden:* zie op *Esm.* vs. 383. Het is opmerkelijk dat *verbidden* aan den eenen kant, esenals *verspreken* en *versmeken*, beteekent *door bidden overhalen*, en aan den anderen, evenals *verdinghen* en *vertaelen* te kennen geeft *door bidden verlossen*, *vrijbidden:* al naar mate dus

Venus.

Her somer here, dies moetic mi
Van u bedancken[1] emmermere.
Nu biddic u, her winter here,
Dat ghi mi vanden selven doet.

Die winter.

Venus vrouwe, ghi draecht den hoet
Ende sijt vrouwe vander minnen:
Daer omme en wijstic hoe beghinnen
U tontsegghene, dat ghi begheert.
Venus vrouwe, ghi sijts mi wel weert,
Ic wils gherne tuweert bliven.

Venus.

Sone seldi voert ane nemmermeer kiven
Ende ewelijc ghebroeders sijn.
God die ghemaect heeft water ende wijn
Ende al, dat men ter werelt vint,
Hi heeft ghemaect dat firmament
Ende seven planeten daer ane gheset
Ende daertoe twaelf teken met;
Dese hebbent al in haer behout[2]:
Si makent heet, si makent cout,
Dese doent winter ende somer wesen,
Als ons die astrominen[3] lesen;
Deen es cout, die ander heet,
Nemmermeer dat stille en steet,
Het[4] moet winter of somer sijn,

bij het woord de persoon, tot wien men bidt, of hij, voor wien wordt gebeden, meer op den voorgrondt treedt, wijzigt zich de beteekenis in dezen of in genen zin.

1) *Bedancken:* in voce verwijst KIL. naar *beloven* en vertaalt *sich* (*hem*) *beloven* door *contentum esse*, *gaudere empto*, *facto* etc. *Hem bedancken* is dus zooveel als *tevreden zijn over.* Venus zegt: 'deswegens mag ik voor immer over u tevreden zijn, daar zal ik u eeuwig dankbaar voor wezen.'
2) *Behout* d.i. *macht:* zie HUYD. op *Stoke* I bl. 450.
3) *Astrominen* van *astromijn* d.i. *sterrekundige:* zie OUDEMANS *Bijdrage tot een Middel- en Oudnederl. Wbk.* in voce.
Lesen: zie op *Lanseloet* vs. 326.
4) *Het.* DE VRIES leest hier *hen*, en zeer zeker terecht: *hen* voor *het en*, in den zin van *of het*, komt menigvuldig voor ook in deze stukken: zie b.v. *Esm.* vs. 117, 341, *Lans.* vs. 859 enz. enz.

Somtijt dat hete sonneschijn,
Somtijt den haghel ende couden snee;
Dit en sal vergaen nemmermee;
Soe langhe als die werelt sal dueren,
Sal elc werken na sijn nature,
Want god hevet alsoe gheset;
Worde enich van beiden belet,
Somer of winter dier ghelijc[1],
Al dat es op eertrijc
Soude vervaren[2] ende vergaen,
Bleve die tijt al stille staen,
Deen en mach sonder dander niet wesen.

Die winter.

Venus vrouwe, ghi hebt mi ghenesen,
Want u woorde, die sijn al waer.
Ic moet den somer volghen naer
Ende die somer moet volghen mi.

Die somer.

Dat wetic alsoe wel als ghi,
Dat deen sonder dander niet sijn en mach.
Maer mijn verdriet ende mijn beclach,
Dat es, dat ghi mi wout verdriven,
Doen ic sprac, ende hiet mi swighen
Ende seit, ghi waert die dwinghelant.
Her winter, dats mi wel becant,
Dat ghi der gheenre dwijngher sijt,
Die ic doe leven met jolijt,
Als ic come met minen bloemen.

Venus.

Ghi heren, dit hebbic op ghenomen

1) *Dier ghelijc* d.i. *op gelijke wijze*, *eveneens.* 'Onverschillig, zomer of winter' wil Venus zeggen. Men had in het Mnl. voor ons *gelijkerwijs* zoowel *dies ghelijc* (of *ghelike*) als *dier* of *deser ghelijc: Rijmb.* vs. 25554:

O du! Jherusalem,
Hoe dicken wildic ghewillike
Dijn volc vergadren, *dies ghelike*
Dattie hinne hare kiekine broet;

t.a.pl. vs. 26575:

Hi vint gescreven sekerlike
Al dus of *deser ghelike.*

2) *Vervaren* d.i. *vergaan.*

Tusschen u beiden dit paerlement
Bi uwen wille ende bi u consent
Daer uut te segghene minen wille.
Nu swijcht van allen saken stille,
Ende ewelijc seldi ghebroeders sijn.
Laet ons eten ende drincken wijn
Ende met goeder vrouden leven.

Die cockijn.

Ay, nu moetic al mijn leven
Sijn onder dies winters roede,
Die mi doet soe groten aermoede,
Dat ic en weet wies[1] beghinnen.
Dies wetic Venus der coninghinnen
Ondanc[2], dat si daer quam
Ende tusschen hen beiden den camp opnam.
Die duvel brachse daer in tijt[3],
Ic was int herte alsoe verblijt,
Dat die winter soude sijn verdreven.
Die somer hadde hem ghenomen dleven,
Want hi hadde soe goeden moet
Ende sine wapene was soe goet
Ende sijn sweert van goeder snede,
Hi hadden seker verslegen daer mede,
Hadden si ten camp ghecomen.
Nu heeften vrouwe Venus op genomen:
Dies es droeve die herte mijn.
Nu willic gaen lopen als een swijn
Te Maestricht biden steencolen,
Daer willic gaen ligghen ter scolen[4],
Tot dat die somer comt int lant.

1) *Wies* d.i. *wat*, afhangend van *beghinnen*, dat den tweeden nvl regeert.
2) *Ondanc: ondanc weten* d.i. *misprijzen* met den tweeden nvl der zaak en den derden des persoons: verg. ons *dank weten.*
3) *In tijt* d.i. *intijds*, *op tijd.* De bedoeling is ongeveer dezelfde als die der oude lezing *in ontijt*, maar het Handschrift heeft duidelijk *in tijt* en waarom met HOFFMANN hier eene verandering gemaakt? De zin toch is: 'de duivel bracht Venus daar net bij tijds,' m.a.w. 'ik wou, dat ze maar gevochten hadden.'
4) *Ligghen ter scolen* d.i. *studeeren:* X *Goed. Boerd.* n°. 9 vs. 24:

> Nu *liggic* te Parijs *ter scole*,
> Ende bem daer een studant.

Cockijn zou zich dus gaan troosten bij het vuur te Maastricht en daar gaan 'studeeren' om te worden 'meester vander arten.'

Hier beghint die sotternie.

R u b b e n .

Ay boy[1)], nu es mi wel becant
Ende daer toe benicx wel vroet,
Dat die meneghe met haesten doet,
Dat hem namaels sere berout.
Ic ben hier selve ende hebbe een jonc wijf ghetrout,
Dies es omtrent drie maent leden[2)] dat icse nam,
Ende gister navont, doen ic thuus weert quam,
Was si van enen kinde genesen[3)].
Ende ic hebbe dicwile horen lesen,
Dat ment neghen maent plecht te draghen;
Nochtan segghen si alle diet saghen,
Dat hem en ghebrac dach noch ure,
Ende es[4)] voldraghen, een scoen creature,
Ende alle sijn ledekijn wel ghemaect,
Naghelken, teelken[5)], ende al wel geraect:
Es dit binnen drie maenden al ghesciet?
Alle die leven en seiden mi niet,
Dat ic dat kijnt hebbe ghewonnen.
Si moets emmer hebben begonnen
Langhe te voren eer icse nam.
Die duvel hebts deel, dat icker noit an quam!
Maer haer moeder en liet mi niet met gemake,

1) *Ay boy:* verg. op *Buskenbl.* vs. 81 en *Winter* vs. 382.
2) *Dies es leden;* zie boven bl. 171.
3) *Van - kinde genesen: genesen van kinde* of *eens kints* of *der vrucht* d.i. *bevallen.*
4) *Ende es* nam. *het*, volgens den gewonen regel.
5) *Teelken* d.i. - volgens HOFFMANN *Hor. Belg.* VI bl. 259. - *Knöchel*, *Gelenke;* beter m.i. VAN VLOTEN t.a.pl. bl. 29: 'het is het verkleinwoord van *te* voor *teen;* zoo lager: 'ochte naghel aen vingher oft aen *te.*' Liefst zou ik het van *teen* met de niet ongewone wisseling der liquidae *n* en *l* afleiden. Wat den vs. 50 voorkomenden vorm *tee* aangaat, deze is bekend al geeft KILIAEN hem niet: verg. *Lorr. Gloss; Rein.* (ed. WILLEMS) Var. vs. 774 vs. 10; *Teuthon.* bl. 270: 'dye groitste Tee.'

Bi gode, si wijst wel vander dochter sake
Bat[1] dan ic dede, dat wetic wel voerwaer.

D w i j f .

Wat, Rubben, en[2] sidi daer?
Nu segt mi, hoet met mijnder dochter steet?

R u b b e n .

Ewaerheit, vrouwe, ic en weet.
U dochter es van kinde gelegen[3]
Ende heeft bracht enen jongen degen,
Al waer hi een haelf jaer out.

D w i j f .

Dies hebbe god danc menichfout,
Dat si dat nu heeft leden.

R u b b e n .

Ic en beens niet wel te vreden,
Dat si haer soe sere heeft ghehaest.
Ic sta van herten soe beraest[4],
Dat ic en weet wat viseren[5].

D w i j f .

Hoe ende in wat manieren?
Vertrect mi coenlic uwen staet.
Ic sal u gheven selken raet,
Ghi seles wel in vreden[6] bliven.

1) *Bat:* 'bij HOFFMANN verkeerdelijk *wat*,' zegt VAN VLOTEN en terecht.
2) *En:* over deze wijze van spreken zie BORMANS *St. Christ.* bl. 236 en de bl. 529 in voce *en* aangehaalde plaatsen.
3) *Gelegen: gheligghen* of *ligghen van kinde* d.i. *bevallen*, nog voortlevend in het tegenwoordige *in de kraam liggen.*
4) *Beraest:* zie boven bl. 177.
5) *Viseren* d.i. *uitdenken*, *bedenken.*
6) *Vreden* d.i. *gerustheid*, verg. vs. 42, alwaar *tonvreden* d.i. *in ongerustheid*, *bekommering:* zie op *Esm.* vs. 256 en *Rijmb.* vs. 4465:

> Ende doe hi sach den groten *onvrede*,
> Die Moyses hem selven dede, enz.;

St. Christ. vs. 1870:

> In twivels niet, hien (*of hij*) worde verloest
> Van sunden, van scande ende van *onvrede*,
> Ende van alre siecheit daer mede.

R u b b e n .

Ewaerheit, al soude men mi ontliven,
Ic en mochte niet meer sijn tonvreden:
Want dies es op den dach van heden
Drie maent, dat ic uwer dochter[1] nam
Ende ierst in haer gheselscap quam,
Ende omtrent vijf nacht,
Ende heeft[2] nu een kint ter werelt bracht,
Al waert out een haelf jaer.
Hem en ghebrect niet alsoe vele als een haer
Ochte naghel aen vingher of aen tee;
Het es ghedragen min of mee
Neghen maent al uut ende uut[3],
Ic deert[4] wel segghen over luut,
Dat ic dat kint noit en wan.

D w i j f .

Keren, nu hoert met[5] desen man!
Entrouwen, ghi sijt emmer verdoert[6]!

R u b b e n .

Ic en ben druncken noch versmoert,
Ic weet herde wel wat ic segghe.
Als ic een op twee legghe,
So eest drie, ende vijf nacht.

D w i j f .

Lief kint, ghi sijt qualijc bedacht[7]:
Dien tijt hebdi qualijc onthouden.

1) *Uwer dochter:* zie op *Glor.* vs. 493.
2) *Ende heeft:* nam. *si.*
3) *Uut ende uut* d.i. *geheel en al:* verg. *op ende op*, ons *opentop.*
4) *Deert* van *dorren* d.i. *durven*: voor *ic dar* (*der*) *het.*
5) *Met* voor *me* d.i. *mij.*
6) *Verdoert* d.i. *gek*, *dwaas*, (eig. *misleid*, *begekt*, *verdwaasd* van *verdoren* (*door* d.i. *dwaas*). *Bloeml. Gloss.*)*: D. Doctr.* I vs. 299:

> Die wise Salomon aldus seit:
> Die antwerdt, eer hi volhoert,
> Toent, dat hi es *verdoert*,
> Ende valt in confusen sulc stont.

7) *Bedacht:* op eenigerlei wijze *bedacht sijn* gaf in het Mnl. te kennen zus of zoo *te werk gaen:* verg. *L. Sp. Gloss.* alwaar *wel bedacht sijn* d.i. *met goed overleg te werk gaan* en *dullike b.s.*d.i. *zonder overleg te werk gaan.*

Ghi waert wel weert, dat ghi waert bescouden[1],
Dat ghi van uwen wive wilt spreken lachter.
Drie maent vore ende drie maent achter
Ende drie maent in die midden gestelt,
Dits emmer neghen te gader getelt,
Want dat wetic wel bi saken[2].

R u b b e n .

Condijs mi dies vroet ghemaken,
Ic wille, dat ghi mi Hughe[3] heet,
Want ic weet soe goeden bescheet[4]
Van eenre coe, die ic doe vercocht,
Daer was mi gister navont tgelt af brocht,
Ende doense die man copen soude,
Bat hi, dat icse hem borgen woude,
Drie maent was sijn ondersprect[5].
Wat! waendi, dat ic ben een gect,
Ic en onthoude wel den tijt?

1) *Bescouden* d.i. *bescouwen*, waarover zie boven bl. 196.
2) *Bi saken* d.i. *met reden*, *met grond*, dus *secuur.* HOFFMANN teekent hierbij aan: 'Rubben erinnert sehr an die bekannte ungarische Geschichte. Ein Ungar kommt zum Pfarrer und klagt ihm, seine Frau sei zu früh niedergekommen. 'Wie lange bist du denn verheirathet?' - 4½ Monat. - 'Und deine Frau?' - Auch 4½ Monat. - 'O du dummer Esel, das macht ja neun.'
3) *Hughe:* met toespeling op de afleiding des naams van *hugu* of *hugi* d.i. *verstand*, *Sinn*, *Geist*, en niet, gelijk KIL. bl. 895 wil, van '*hauen*, *haugen*, *hougen* i. *caesim ferire:* verg. GRAFF *Alth. Sprachschatz*, IV bl. 784, H.F. OTTO ABEL *Die deutschen Personen-Namen* bl. 35, LITTRÉ in voce. Waarom de dichter van *Cassamus* (zie *Mnl. Bibl.* Afl. 2 bl. 54 n°. 6) den naam *Hugo* in dit verband:

> In bem Huge noch Thomas
> Niemene sone wilt mi minnen,
> Ende ine wille niemenne lief gewinnen,'

gebruikt, begrijp ik niet.
Rubben zegt dus: 'als ge me dat aan mijn verstand kunt brengen, moogt ge me wel *een heele bol* noemen.'
4) *Bescheet* d.i. *zekerheid*, zie boven bl. 169.
5) *Ondersprect* d.i. *afspraak*, *voorwaarde*, van *onderspreken* d.i. *samenspreken*, *onderling spreken*. HUYD. *Stoke* II bl. 310 merkt op, dat *onder* in den zin van *onderling* 'wordt geplaatst voor allerlei werkwoorden, die iets beteekenen twelk *onder* twee of meer personen geschiedt' en voert als vbb. aan: *ondersien*, *ondermoeten* (*ontmoeten*), *ondergroeten*, *onderlachen*, *onderminnen*, *ondercussen*, *onderhelzen* (*omhelzen*), *onderbinden*, *ondertrouwen*, *onderhouwen*, *onderslaen*, *ondersteken:* ook worden nog gevonden *onderscriven*, *ondernemen* (voor *omarmen*), enz. enz.

D w i j f .

Nu horic wel, dat ghi druncken sijt,
Want driewerven drie dats neghen te gader.
Hier es mijn man, onser dochter vader,
Ic weet wel, dat hijt oec wel weet.
Hou! Gosen, sidi ghereet?
Comt tote hier, ic moet u spreken.

G o s e n .

Keren, wat duvel sal u ghebreken?
Nu benic hier, wat saelt sijn?

D w i j f .

Nu segt, goede Goeswijn,
En ghedinct[1] u niet, dat ons dochter hude?

G o s e n .

Jaet, ende dat si enen man troude,
Dies es omtrent drie maent leden.

D w i j f .

Dat eest op den dach van heden
Neghen, diet wel teelt,
Maer Rubben ons sone en sere ontsteelt,
Dat si van kinde nu es bleven[2].
Al en ware der maenden maer seven,
Nochtan mocht dat wel sijn ghesciet.

G o s e n .

Wat, Rubben goede sone, ic en sach u niet:
Es ons dochter bleven? god hebse in hoeden!

1) *Ghedinckt* van *ghedincken* d.i. *indachtig zijn*, ook onpersoonlijk gebruikt met den tweeden nvl der zaak en den derden des persoons: zie *Rijmb. Gloss.*
2) *Bleven* van *bliven. Eens kints* of *van e.k. bliven* d.i. *bevallen: L.v.J.* cap. 6: Doe de tijt was comen dat Elisabet *bliven* soude, so *bleef* se *ens soens;* verg. cap. 219 en MEIJER aldaar bl. 282 en 381. Vandaar de uitdrukking *van een kint doot bliven* voor *in de kraam sterven: Sp. H.* I ı 51 vs. 41:

Want soe (d.i. Rachel) *van* Benjamine *bleef doot.*

R u b b e n .

Jaes, maer ic en can niet bevroeden,
Dat icker vader af soude sijn.
Ic deert wel sweren bider trouwen mijn,
Dat icse maer drie maent en hebbe gat[1].

D w i j f .

Ende drie maent, datse bruut[2] sat,
Ende drie maent, die ghi niet en teelt,
Ende als men dit te gader steelt,
Soe eest neghen tenen hoep:
Dats ten[3] rechten jaer loep,
Dat een vrouwe kint te draghen plecht.

G o s e n .

Hets waer, dat si u secht:
Hier ane en heeft si niet gheloghen.

R u b b e n .

Heeft mi die duvel dan bedroghen?
Ende ict soe wel weet bi mijnder coe!
Noch salicker meer segghen toe:
Doen ic uwer dochter nam
Ende ierst werven bi haer slapen quam
Ende icse te werke soude stellen,
Vrouwe, dit moetic u vertellen,
Si wijst alsoe wel als ic dede,
Si ghincker toe stellen al haer lede
Al hadser seven jaer met omme gegaen.
Daer namic alte quaden exempel[4] aen,

1) *Gat* d.i. *gehad.*
2) *Bruut* d.i. *jonggehuwde vrouw:* bij de Germanen toch werd het woord beide voor *sponsa* en *uxor* gebruikt, zie NOORDEWIER t.a.pl. bl. 176.
3) *Dats ten* staat voor *dat is de*(*n*), gelijk in den eersten nvl. nog vaak de *n* wordt gehoord. *Jaerloep* d.i. eig. *jaargang*, *jaarverloop*, verg. *tijdsverloop:* KIL. in voce *verloop des jaers.* Dwijf wil dus zeggen: ‘dat is precies het deel van een jaar, dat een vrouw haar zwangerschap pleegt te duren.
4) *Exempel* d.i. *voorbeeld. Exempel nemen an* d.i. *leeren van:* KAUSLER *Denkm.* III bl. 212 vs. 237:

> Elc lantsheere mach *nemen* wel
> *Exempel an* dit bispel.

Rubben had dus een zeer (*alte*) treurige ervaring opgedaan, een slecht lesje gekregen.

Al sweechic, ic was herde gram.

G o s e n .

Soe dede haer moeder, doen icse nam
Ende wi te gader slapen gingen:
Si wijst alsoe wel van allen dingen,
Al haddicse seven maent gehat.

D w i j f .

Waer bi quam dat?
Dat haddic van horen segghen geleert;
Want wie datter hem toe keert
Ende al onthout, dat hi hoert spreken,
Hem en mach nemmermeer const[1] gebreken:
Alsoe wast mijnder dochter ghesciet.
Hoert, liefkint, ende verslaet u[2] niet.
Wildi die waerheit wel verstaen?
Die tijt es u bi nachte ontgaen,
Die soe en hebdi niet ghetelt,
Als ghi in vrouden hebt gespelt[3]
Met mijnder dochter uwen jongen wive,
Als ghi laecht bi haren sconen live
Vriendelijc ghedect waerme,
Elkerlijc in anders aerme:
Dien tijt hebdi vergheten.
Maer die daghe hebdi ghemeten,
Als ghi die sonne verbaren[4] saecht.

1) *Const* d.i. *kennis*, *wijsheid.*
2) *Verslaet u:* zie KIL. bl. 725 alwaar verscheidene voorbeelden.
3) *Ghespelt* voor *gespeeld.*
4) *Verbaren* d.i. *zich vertoonen*, eig. evenals *baren*, *openbaren* (trans) en *openbaar worden* (intr.) van waar ook *hem baren* en *verbaren* d.i. *zich openbaren*, *verschijnen: Floris* vs. 1050:

> Eneghe joncfrouwe met eneghen jonghelinge,
> Die ghelieve waren onderlinghe,
> Die hovesc ende natuurlic waren,
> Die moesten te hant haer minne *baren;*

Lorr. II vs. 3578:

> Ende het wert scone dach
> Ende teerst dat menne (d.i. *men hem*) *baren* sach;

Carel vs. 186:

> So moeti in mijn gheleide sijn
> In deser deemsteren nacht,
> Ende *verbaren* aen mi u cracht!

Hetzelfde woord zal ook moeten worden gelezen *Beatr.* vs. 287:

> Hem dochte, daer si voer hem stont,
> Dat die dach *verclaerde:*

immers hoe kan de dag *verclaeren* (d.i. helder*der* worden), als het nog baarblijkelijk nacht is volgens vs. 290:

En es gheen vrouwe die kint draecht,
En wast alsoe wel bi nachte als bi daghe:
Dits emmer waer, dits ghene saghe,
Hiermet hebdi den tijt verloren.
Wildi die waerheit sweren hoeren,
So deric[1] wel sweren op een cruus,
Doen mijn dochter quam in u huus,
Dat si niet te meer van man en wijst
Noch daer op en hadde gheghijst[2],
Dan ic en dede, doen ic haren vader nam.

G o s e n .

Bi gode, nochtan wasic herde gram!
Om dat ghi u soe wel te werke ghinc stellen,
Peinsic: dese heeft onder goede gesellen
Yewerijnc enen hort[3] ontfaen.
Maer ghi gaeft mi te verstaen,
Dat ghijt al van horen seggen wijst.

R u b b e n .

Ewaerheit, here, vrouwenlist,
Hebbic horen segghen, es quaet te gronden.
Maer haddic uwer dochter vonden
Saeftier[4] dier ghelijc icse meesterse vant:

Dus voren si henen beide
Soe verre, *dat began te daghen?*

1) *Deric* van *dorren*, welks 1e pers. Tegenw. Tijd met klankwisseling ook *der* in plaats van *dar* luidt.
2) *Gheghijst* van *ghissen* d.i. niet *vermoeden*, *muthmassen* maar eenvoudig *denken:* zie *M. Lp. Gloss.*
3) *Hort:* KIL. in voce: *pulsus*, *pulsatio*, enz. enz.
4) *Saeftier:* HOFFMANN leest daarvoor: *maecht dier ghelijc* enz., VAN VLOTEN t.a.pl. *maecht*, *gelijc* enz. Iets dergelijks moet er blijkens het volgende, o.a. vs. 178 vlg., hebben gestaan, want dat in *saeft* een andere vorm van *saecht* of zoo iets zou schuilen, komt mij vanwege het verband onwaarschijnlijk voor.

Wat duvel, het ghinc haer soe wel in hant,
Dat mi niet verwonderen en conste.

D w i j f .

Dat quam daer bi, dat sijt u wel onste
Ende groet vrienscap tuwert droech.
Haer herte altoes in vrouden loech,
Wanneer dat si u sach.
Tierst dat si te segghen plach:
Haddic Rubben mijn lief ghesien,
Soe en mocht mi van desen dagen[1] gheen quaet ghescien:
Dat was altoes haren sanc.
Het was grote vrienscap, diese dwanc,
Daer omme en conste si haer niet gheveinsen[2].
Ghine doerft nemmermeer peinsen,
Mijn dochter en was maecht te voren
Vijf jaer[3] na dat si was gheboren:
Dat deric wel ten[4] heileghen sweren.

R u b b e n .

Bi gode, soe sout mi ewelijc deren,

1) *Van desen daghen* d.i. *dezer dagen.* Het vers zal wel primitief geluid hebben:

‘Soe en mocht mi van daghe gheen quaet ghescien.’

gelijk VAN VLOTEN hier heeft. Dat het de eerste regels van een bekend minneliedje zijn, is duidelijk: maar uit WILLEMS *Oude Vlaemsche liederen* en HOFFMANN *Niederl. Volkslieder* (*Hor. Belg.* Pars II) herinner ik ze mij niet.

2) *Haer gheveinsen* d.i. (evenals *hem veinsen*) *veinzen.*

3) *Vijf jaer:* dat dit *vijf* ‘bedorven’ zou zijn, kan ik den heer VAN VLOTEN t.a.pl. bl. 33 niet toestemmen. Dat *vijf* is zoo koddig in 's wijfs mond, juist tegenover dien stumperd van een Rubben, dat het comisch effect van het tooneeltje er m.i. niet weinig door wordt verhoogd.

4) *Ten* d.i. *bij de*, gelijk elders *up* of *bi;* vs. 195. *Heileghen* van *heileghe* d.i. *reliquie der heiligen: Rein.* vs. 82:

Ende also saen
Alse die *heleghe* waren brocht,
Was hi andersins bedocht,
Ende ontvoer in sine veste;

Lorr. II vs. 161:

Den *helegen* enten santen mede
Hi grote onwerde dede,
Ende altemale die hi vant,
Cruce ochte kelecte in tlant,
Die dede hi tsinen scatte draghen
Ochte hi gaeft sinen maghen.

Haddic haer onvrede[1] ghedaen.
Maer dat mi die tijt dus es ontgaen,
Dats een dinc, dies ic mi niet en bevroede[2],
Want mi es emmer alsoe te moede[3],
Dats maer drie maent en es leden.

D w i j f .

Hoert, liefkint, sijt dies te vreden.
Den tijt willic u te rechte stellen[4]
Ende op dese drie vingher tellen:
Die ierste drie maent settic hier,
Ende dander drie maent sat si bi den vier,
Ende die derde drie maent dat sijn die nacht:
Hier met es die tijt volbracht,
Dits neghen maent te gader.
Ic swere u bi allen heilegen: kints es[5] vader,
Ende peinst anders nemmermeere.

G o s e n .

Si segt waer, bi onsen here,
Daer en can si niet ane ghelieghen.

R u b b e n .

Latic mi dan den duvel bedrieghen,
En hebbic die nachte niet ghetelt:
Soe hebbic mijn herte om niet gequelt,
Soe sijn die scouden al gader mijn;
Soe soudic ewelijc rouwich sijn,

1) *Onvrede* d.i. *onrust*, *bekommering*, ook *twist*, *krijg*, zooveel als *onpeys:* verg. *Rijmb. Gloss. Onvrede doen* d.i. *verwijten doen:* zie vs. 204.
2) *Mi - bevroede* van *hem bevroeden* d.i. *inzien*, *begrijpen* eig. *zich vroed maken*, *zich verklaren*, geconstrueerd zoowel met den 2den als met den 4den nvl. *M. Lp.* II vs. 514:

> Doch om te doden tquade vermoeden,
> Woude hi sinen here *den sin bevroeden;*

verg. *Gloss.* in voce.
3) *Te moede:* 'moet - in het Mnl. -, een woord van zeer ruime beteekenis, *gemoed*, *gedachte*, *meening*, *begrip*, *verstand*, *zin*, *gezindheid*, *bedoeling:' L. Sp. Gloss.* Verg. Afd. I bl. 39.
4) *Te rechte stellen* d.i. te recht brengen.
5) *Es:* lees met DE VRIES: *wes* d.i. *wees*, evenals met VAN VLOTEN vs. 199 voor *dan: van.*

Haddic minen wive verweten.
Nu willic gaen ende ghereiden haer teten
Ende doen haer werdicheit ende ere
Ende danckens gode onsen lieven here,
Dat si mi soe sconen kint heeft bracht.

D w i j f .

Soe doet ende haest u al u macht
Ende doet ons enen pot met vleesche te viere,
Want ic sal darweert comen sciere
Ende besien hoet met haer steet.

R u b b e n .

Dat salic gherne doen, god weet!
Ende saelt alsoe lecker maken,
Dat u soe wel sal duncken smaken,
Ghi selter al u vingher na lecken.

D w i j f .

Aldus soude men roden[1)] gecken,

1) *Roden:* dit vers wordt door HOFFMANN verklaard als: ‘also sollte man Narren austreiben,’ *roden* opgevat als *roeien*, *uitroeien*, en *gecken* als 't mvd van *geck.* Edoch, *roden* is een zelfst. nwrd en *ghecken*, een w.w., dat te kennen geeft *bespotten*, *voor den gek houden*, *bedriegen*, verg. KIL. in voce. *Roden* is een basterdvorm van *rueden* of *ruyden* (evenals in de handschriften *rode* d.i. *hond*, *rekel* varieert met *roede* en *ruede*), het mvd van *rued* d.i. *ruw*, *dom*, *onbeschaafd*, hier *onnoozele bloed*, 't Lat. *rudis: M. Lp.* II vs. 646:

> Ic houde mij voer een menschelic romp,
> Onverstandel, *ruyde* ende stomp;

Jans Teesteye (ed. SNELLAERT) vs. 1726:

> Maer mi wondert sonderlinghe,
> Dat ghi in allen dinghen
> Also *ruyt* sijt ende so blent;

MAERL. *Sp. H.* III VIII 93 vs. 185:

> Die dese *rude* boerde vant,
> Was emmer ute Vrieselant,
> Een rudaris, ende was *bedroghen.*

Zie de KAUSL. *Denkm. Gloss.* aangehaalde plaats en *L.v.J.c.* 71 enz. enz. benevens DE JAGER *Taalk. Mag.* IV bl. 83 vlg.

Als men hadde alsulken man,
Ende hanghen hem ene blau hoyke[1] an
Ende steken hem thoeft in enen sac.

G o s e n .

Ghi ende u dochter sijt beide lac[2]:
Ghi soudes Rubben vele ontmeten[3]!
Ic hebbe oec wel selc dinc geweten,
Dat ghi mi al te male ontgaeft[4].

D w i j f .

Ic waen, ghi noit niet an mi en sacht,
Ghine mochtet wel vertrecken met eren.

G o s e n .

Ghi wet soe vele loser keren:
Al sie ic een dinc, ghi gheeft mi anders te verstaen,
Als ghi Rubben hebt ghedaen

1) *Blau hoyke* enz.: van dezen en den volg. regel zegt HOFFMANN: 'Letzteres geschah beim Ertränken' en te recht: verg. NOORDEWIER t.a.pl. bl. 309, het was eene zeer gewone vrouwenstraf. Dwijf is dus van oordeel, dat luî als haar schoonzoon maar moeten '*gesackt*, int water geworpen ende verdroncken worden.' Was ist aber - gaat hij voort, - unter Anziehen einer *blauen huke* gemeint? Noch im 16 Jahrh. wurde erkannt auf 'de tonne, die men noemt de heike, te draghene' oder 'den *houten huik* of tonne om den hals te draghene' enz.: ook dit laatste is juist, t.a.pl. bl. 319. Maar wat is de *blau* hoyke? Evenmin als dwijf bij 'steken hem thoeft in enen sac' denkt aan de straf voor toovenarij of kindermoord, maar die uitdrukking eenvoudig gebruikt voor *verzuipen*, zoo ook bij de 'blau hoyke, dat is *de blauwe huik* (*mantel*).' Ze wilde Rubben den blauwen *mantel* wel aantrekken, dat wil zeggen: hem bont en *blauw* slaan, eene verklaring die te aannemelijker zal voorkomen, als ze wordt vergeleken met spreekwoorden gelijk: 'hij zal klopzak hebben;' 'iemand een wambuis geven,' welke hetzelfde beteekenen, en met analoge spreekwoorden als: 'hij heeft de hondschoenen aangetrokken' voor 'hij is onbeschaamd;' 'hij heeft zijn rokje gekeerd' voor 'hij is van partij veranderd;' 'hij is wel in zijn lobbe' voor 'hij is in zijn schik;' 'hij staat in 't hemd;' '*hij heeft den fijnen mantel omgehangen*' voor 'hij is vroom geworden' en met zooveel, die aan de *huik* zijn ontleent: zie b.v. DE JAGER *N. Archief* bl. 300 vlgg.; SCHOTEL'S *Holl. Huisgezin der* XVIIe *eeuw* bl. 129 vlg., waar nog had kunnen zijn genoemd: 'met de blaauwe huik voor yemand uitgaan:' TUINMAN I bl. 86.
2) *Lac* d.i. *gemeen.* KIL.: lack. *Fland*, venereus, luxuriosus, lascivus.
3) *Ontmeten:* zie Afd. I bl. 62.
4) *Ontgaeft* van *ontgheven:* t.a.pl. bl. 66.

Ende hebt hem neghen voer drie ghetelt
Ende hebbet hem alsoe wel ghespelt,
Dat hi daer jeghen niet en can geseggen.
Maer ghi[1] ende ghi conet soe wel omleggen
Ende maect[2] den selken mans die mouwe.
Het gheeft die selke een wijf sijn trouwe
Ende wense[3] hebben voer maeght,
Bi gode, si[4] doer haer boschkijn ghejaecht!
Soe waerdi oec, doen ic u nam,
Ende doen ons dochter aen Rubben quam
Si wijst oec wel van melc meten[5].

D w i j f .

Sidi op uwen clapstoel[6] gheseten?

1) *Ghi ende:* deze twee woorden zijn blijkbaar overtollig. *Conet* d.i. *cont het*, *kunt het. Omleggen* d.i. *inkleeden*, *bemantelen*, *L. Sp.* III 4 vs. 131:

> Ist dat u vrient aen u soect
> Dinc die ghi te doene roect,
> Dat doet saen met bliden sinne:
> Daer leit danc tweevout inne.
> Wildijt hem ooc ontsegghen (*weigeren*)
> Dat wilt so hoveschelijc *omlegghen*
> Ende so bedectelijk, dat hire
> Hem niet omme en sconfire;

zie het *Gloss.* in voce: 'het is dezelfde metaphora als *er doekjes om winden*, enz.'

2) *Maect - die mouwe: die mouwe - maken* d.i. *bedriegen*, *voor den gek houden*, *Wap. Mart.* I vs. 452:

> Menich seghet nu ende echt:
> 'Mijn sin es ane di gheheeht
> So sere, ic wane bedouwen;'
> Achter *maecsi* die *mouwen;*

zie verder de in het *Gloss.* aangetogen plaatsen, alwaar tevens de oorspronkelijke beteekenis van het woord *mouwe* (*vorstehende Unterlippe*) en verg. ATZLER *t.a.pl.* en LITTRÉ in voce. Dat men na het verouderen van het woord *mouwe* is begonnen aan *mouw* (*manche*) te denken, is zeer natuurlijk, en daardoor *wat op de mouw spelden* wellicht verklaarbaar.
De zin van deze regel en den voorgaanden is: 'maar jij kunt 't zoo netjes inkleeden, en maakt menegen de dupe.'

3) *Wense* voor *waent se.*
4) *Si:* lees *si es.*
5) *Melc meten:* moeder en dochter waren dus beide 'al boter uit eene kern,' daar was bij beiden 'melk aan de kan:' zoowel de eene als de andere had er slag van, een slecht maatje melk te geven, d.i. te bedriegen.
6) *Clapstoel* d.i. *praatstoel.*

Dies moet die duvel hebben deel!
Ic soude u vollijc voer u museel[1)]
Smiten, die tande souden u uutspringen.

G o s e n .

Soe seldi tierst voren singhen.

Hier vechten si.

1) *Museel* d.i. *smoel* van *museau* evel *morseel* van *morceau.*

Een cluijte van Plaijerwater[1] of van den man diet dwater haelde.

Een man en heet Werrenbracht.

Och bedruecht[2] man van hertten, zere tongemake,
Wat salic nu allene op dese alleyndege werelt maken!
Tsal nu gesceyden worden, alleyndich man,
Dlieste paer volcs dat noyt binnen der werelt quam.
De vrucht[3] van ons beyen es nu ten eynde.
Jc mach wel ropen met allen: ic ben de gesceynde[4],
Verliesic mijn wijf. Sij heet siec gewest alle den dach. -[a]
Lieve dochter, hoe vaerdij?

Dwijf.

Zere qualic, lieve her Werrenbracht,
Eest met mij gestelt, soe ghij siet, wachermen[5].

Werrenbracht.

Laet staen u derlic[6] kermen
En wilt mij u verdriet voer ogen leggen.

Dwijf.

Och, mijn gebrec en maghic u niet al seggen,
Lieve Werrenbracht, ten sou mij niet betamen.

1) '*Playerwater* beteekent zooveel als *speelwater*, of water dat men uit lauter spel, voor de klucht, zulken naam geeft. De wortel is plaren freq. pladeren, d.i. ludere, jocari, nugari, verwand met het engelsch *to play:*' deze woorden van den Hr. mertens, *Een cluyte van Playerwater*, bl. 1, maak ik tot de mijne. Verg. kil. in voce *pladeren*, *plaeyeren*, dat hij vertaalt met *ludere*, *jocari*, *nugari;* jonckbloet *Spec. Gloss.* in voce *pleijen.*
2) *Bedruecht* d.i. *bedroefd.*
3) *Vrucht* d.i. *vreugd.*
4) *Gesceynde* d.i. *gescende* van *scenden* d.i. *in het ongeluk storten*, *verderven: L. Sp. Gloss.*
a) Var. Soo eest al quay vracht.
5) *Wachermen* d.i. *wach armen; wee mij*, *ongelukkige.*
6) *Derlic* d.i. *deerlijk.*

W e r r e n b r a c h t .

Soudij u voer mij scamen
U gebrec te seggen: nu horic wonder dan.

D w i j f .

Och, jaic, lieve man,
Jc en mach u myn verdriet niet beseffen[1)].

W e r r e n b r a c h t .

Ja, waerbij?

D w i j f .

Ghij cont mij qualic verleggen oft verheffen[2)],
Tes u le moeylic nacht nae naecht.

W e r r e n b r a c h t .

Ten es[3)], seker, lief.

D w i j f .

Ic behoeft te vele, tes buyten uwer macht[a)];
Sij es u te pijnlic, mijn moeite, hoort mijn vermaen,
Want ic behoeft te vele[b)].

W e r r e n b r a c h t .

Och, lieve wijf, ic sal u bij staen
Tot in deynde van ouwer[4)] noot.

D w i j f .

Lieve Werrenbracht, hout mij thoot
Met beyen handen, in[5)] douwet met dallen[6)] stijft.

1) *Beseffen*, d.i. *gewaar worden*, *opmerken*, ons *beseffen;* hier wel niet anders te verklaren dan causatief als *doen begrijpen, te kennen geven*, zie MERTENS t.a, pl. bl. 2. Andere voorbeelden dan dit vond ik niet.
2) *Verheffen* d.i. *optillen.*
3) *Ten es* d.i. *het en es*, *het is niet zoo.*
a) Var. Alle den dacht.
b) Var. Ic ben so siech.
4) *Ouwer* d.i. *uwer.*
5) *In* d.i. *en:* de vorm *in* is in dit stuk zeer gewoon.
6) *Met dallen* d.i. *volstrekt, toch.* Ook zeer gewoon in de uitdrukkingen: *al met allen* d.i. *geheel en al*, *ten eenen male; met allen niet* of *niet met allen*, ons *niemendal* d.i. *volstrekt niets* of *volstrekt niet; al met allen niet* d.i. *volstrekt niet.* Zie *Mnl. Wb.* bl. 174.

W e r r e n b r a c h t .

Hoe? Alsus?

D w i j f .

Ja, maer ghij sijt mij te zere opt dlijf,
Gij maeckt mij te heet: beyt[1)], laet mij vercolen.
Och, hoe wel souwic mijnen mont willen spolen
Met coelen water als ten tijen[a)].

W e r r e n b r a c h t .

Beyt, lief, ic saels u halen.

D w i j f .

Ey, lieve Werrenbracht, ten es niet van dien[b)],
Dat ic meyne: ic hebts so groten lost[c)].

W e r r e n b r a c h t .

Ja, wat water eest dan?

D w i j f .

Player water, lieve man:
Dies moet ic hebben, wat cost[d)].

W e r r e n b r a c h t .

Hebdij nae player water so groten doorst?
En waer haelt my datte, gevracht[2)] bij gedoghe?

D w i j f .

Waer myt[3)] haelt?

W e r r e n b r a c h t .

Maer ja.....

1) *Beyt* d.i. *wacht* van *beiden.*
a) Var.: Hoort mijn bediet.
b) Var.: Ten es van dat water niet.
c) Var.: Ic moets hebben wat cost.
d) Var.: Oft tis al verbost.
2) *Gevracht* d.i. *gevraagd. Gevracht bij gedoghe* is *met permissie gevraagd.* De Hr. MERTENS had zijne lezing *gebracht* in zijn eigen exemplaar in margine verbeterd naar het handschrift: verg. DE VRIES *Mnl. Taalz.* bl. 157, noot 1.
3) *Myt* d.i. *men het*, voor *ment*, *met*, gelijk de spreektaal nog heeft: zie BORMANS *St. Christ.* bl. 250.

D w i j f .

Tonvreen[1)], in oest lant, in het vloeyt hoghe
Uten berghe van ontwijste[2)] bij tal[3)] van drofheyen.

W e r r e n b r a c h t .

Nu, ic wil gaen der waert, sonder beyen:
Hout u vromelic[4)], ic sal my gaen spoeyen.

D w i j f .

Lieve Werrenbracht, en wilt u niet vermoeyen:
Nempt thijts genoch, den wech es ongereet;
De meneghe gerachter haestelic al eest hem leet,
Lieve vrient, dus moetict seggen.

W e r r e n b r e c h t .

Waeye, ic sal over zere[5)] gaen.

D w i j f .

Maer woerptij u oec dan tsegen[6)] bedde
Met vermoeyheiden, soe est al verdriet:
Dus gaet suverlick[7)], ghy en verleet[8)] niet,
Ic sorghe alse zere voer u, als ghij doet voer mij,
In druct[9)] tallen herbergen.

W e r r e n b r a c h t .

Och, wat getrouwer wijve sij[a)]!

1) *Tonvreen* d.i. *te onvrede*, dus zooveel als *in onrust en bekommering*; de vrouw maakt er maar wat van, om Werrenbracht te verschalken.
2) *Ontwijste* d.i. *onwijsheid*, *onnoozelheid*: zie vs. 130 en 212.
3) *Tal* d.i. *het dal.*
4) *Vromelic* d.i. *dapper*, hier: *goed*, *taai.*
5) *Over zere* d.i. *zoo gauw mogelijk. Zere* in den zin van *snel*, *hard* is zeer gewoon: zie b.v. *Rein. Gloss.*; en *over* voor *zeer* (*valde*) insgelijks: verg. DE JAGER *Versch.* bl. 212 vlgg., alwaar o.a. *over scone*, *over stoute*, *over coene*, *over vrome*, *over swaer*, *over cuussche*, *over vaste*, *over gruet*, trouwens *overoud* en *overgroot* hebben we nog.
6) *Tsegen* d.i. *op*, *te.* De zin is: 'Valt gij er ook bij neer,' enz. VAN VLOTEN *N. Kluchtsp.* bl. 35, No. 3. *Tsegen* voor *tegen: Die Rose* vs. 2075:

> Want hovarde es altoes *tsegen*
> Dies gerechte minnaren plegen.

7) *Suverlick* d.i. *bedaard*, *niet overhaast*: KIL. *Suyverlick gaen:* lente, sensim, lento gradu incedere, pedententim ingredi.
8) *Verleet* van *verletten* d.i. *uitstellen*, *wachten.*
9) *Druct*: lees *drinct*: DE VRIES, t.a.pl.; VAN VLOTEN item.

a) Var.: Wijf sijde ghij.

Sij scheet[1] van mij zere noey[2], dat sieic wel.
Al es huer verlangen noch so groten gequel[3]
Van den water, sij steelt huer te gemake[a].
Orlof, lief.

D w i j f .

Ja, wildij mijn herte nu swaer maken?
Lieve Werrenbracht, wilt u toch sussen!

W e r r e n b r e c h t .

Och, mijn troest, ic moet u eens cussen:
Ter avonturen[4] sieic u nemmermeer met ogen ane.

D w i j f .

Lieve Werrenbracht, beghint toch te gane,
Tverlangen tsal myn herrte doen berueren[5],
Gaet toch.

W e r r e n b r a c h t .

Nu, nu, ic sal mij gaen steken duere[b)6],
In hangen stoppe en flessche aen mijnen hals,
En brengen ons water uut oestlant van als[7],
Ic sal u uten dale van droefheyt besoeven[8].

1) *Scheet* d.i. *scheidt* van *scheyden.*
2) *Noey* d.i. *noode.*
3) *Gequel* d.i. *kwellig*, *last*: KIL. in voce. Van *quelen* d.i. *ziek zijn*: zie op *Esm.* vs. 390.
a) Var.: Te vrede, dats claer.
4) *Avonturen: ter avonturen* d.i. *misschien*, evenals *bi avontueren.*
5) *Berueren* d.i. *in beroering* of *beweging brengen*, *agiteeren. D. Doctr.* II vs. 1925:

> Ghi en selt oec ter gheenre uren
> U wijf ter gramscap *berueren*
> Daer ghijt wel coent ghedoen,
> Dat leert ons her Salomoen.

b) Var.: Ga mij duersteken, wilt niet trueren.
6) *Steken duere* d.i. *zich op de baan begeven*: MERTENS op dit vers. Verg. beneden vs. 79, en CLIGN. *Bijdr.* bl. 271.
7) *Van als:* zie *Mnl. Wb.* bl. 173, *Aanm.*, en 176, no. 6. *Van als* (*al*) is dus *van overal*, *van alle kanten*, *overal van daan.* Hij wil zeggen, dat hij 't zal halen waar hij 't krijgen kan.
8) *Besoeven*: d.i. *bezorgen*: KIL. De Hr. OUDEMANS haalt op dit woord alleen deze plaats aan: *Afl.* II bl. 604. Lees voor *sal: salt* d.i. *zal het.*

D w i j f .

Och ja, ic souts alte gherne proven,
Maer ten duuecht u niet dan wijse vasen[1].

W e r r e n b r a c h t .

Nu, ic sal gaen lopen dat ic mach rasen,
Orlof, ic steke mij duere sonder beijen.

D w i j f .

So doet dat u verdriet moet verleyen;
En nemmermeer en moet hij wer thuys geraken[a],
Want ic heb tavont en dachvaert[2] van enen pape,
Die mij tsommels[3] es alte goeder tieren, -
Sij en willen niet langhe vrijen, dats de maniere, -
Dus willic haestelic op gaen staen,
Want ic en ben met ghender siechten bevaen,
Die mij tot dien spele mach hinderen, God wet.
Hoe mij dese mans verseynt[4] gereet!
Tes oec niewe, hoe sommeghe vrouwen blijven in haer ere!
Nu, nu, niet merre: ic wilt gaen tot mijn here,
In seggen hem, dat hij noch tavont
Tonsent come, alst wordt avont.

Een man (met enen honder corve.)

Hoe ic oec altoes met comescapen ben belayen,

1) *Wijse vasen:* de Hr. MERTENS merkt op, dat *wijse vasen* het overgestelde is van *visevase* of *vise-vase*, *phantasma*, en door *wijzen raad* moet worden verklaart; de zin zou dan zijn: 'maar gij behoeft niet dan wijzen raad.' Ik geloof het niet: *vise vasen* en *wijze vasen* zijn m.i. hetzelfde en beduiden *fables*, *resveries*, *nugae*, *fabulae:* PLANTIN in voce; *duuecht* lees: *duncht*, zie vs. 142, is van *dincken* d.i. *dunken*, *schijnen.* De zin is dan; 'ik zou er dol graag eens van proeven, maar jij houdt het voor allemaal gekheid.' Want hij gaat niet gauw genoeg naar haar zin.

a) Var.: En nemmermeer en thuys comen
Want ic sal tavont eenen paep hebben tot mijnder vromen.

2) *Dachvaert* d.i. *afspraak tot samenkomst*, *rendez-vous:* OUDEMANS in voce.

3) *Tsommels* d.i. *te somwijlen:* MERTENS. Beter, meen ik, BISSCHOP en VERWIJS *Gedichten van Willem van Hildegaersberch*, 's Hage 1870, *Gloss:* '*sommaels*, *sommels*, uit *som* en *mael*,' over welk laatste woord zie *Taal- en letterbode* (1873) IV, I, blz. 68 vlgg.

4) *Verseynt* d.i. *weggestuurd* van *versenden;* verg. vs. 123, 146, 188, 206, enz. Beneden vs. 242 is *seynen* zooveel als *zegenen.*

En tsomme tsmorgens tijlic[1)], in tsavons spaye[2)],
In altoes so benic int lopen tachter!
Int treysen moetic altoes sijn ewen wacker,
Ic heb te dragen mijn volle vracht.

W e r r e n b r a c h t .

Goeden moerghen.

M a n .

Goeden dach, her Werrenbracht.
Wannen comdij sus tijlic gestreken[3)]?

W e r r e n b r a c h t .

Ic loep, siet, dat mij den nuese mach leeken[4)],
En wet mij van vresen hoe gehermen[5)].

M a n .

Ja my[6)] scout[7)] u yet?

W e r r e n b r a c h t .

Jaet, wachermen.
Ic sta beraest, verstaet mijnen snater[8)].

M a n .

Werrenbracht, waer wildij sijn?

W e r r e n b r a c h t .

In oestlant, om player water,
Dat moetic hebben, wats ghesciet[a)].

1) *Tijlic* d.i. *vroeg:* zie *Winter ende Somer* vs. 489.
2) *Spaye* d.i. *laat*, *spade.*
3) *Gestreken* van *strijken* d.i. *trekken*, *gaan:* KIL. in voce.
4) *Leeken* d.i. *vloeien*, *druipen.*
5) *Gehermen* d.i. *bewegen:* KIL.
6) *Ja my* d.i. *ja maer*, *immo vero.* Van *maer* toch is *me* zoowel de verminking als van *men* en *mij.*
7) *Scout* van *scelen* d.i. *ghebrecken*, zooals de *Teuthon.* heeft.
8) *Snater* d.i. *gesnater:* KIL.
a) Var.: Al souic sweeten gelijk eenen dasse.

M a n .

Waertoe, Werrenbracht?

W e r r e n b r a c h t .

Lieve vrient, mijn wijf es alte siecht[a)],
Ic duchte sij saelt willen besterven,
Est dat sijs langhe moet derven:
Sij heves te grooten loost[b)].

M a n .

Het u wijf nae player water doerst[c)],
So en hoerdic mijn dage noyt merder wonder.

W e r r e n b r a c h t .

En haeldics huer niet, sij storve, al waer haerder honder[1)],
Dat merck ic wel aen haren lost, tsij u verclert.

M a n .

De meneghe crijcht tsommels wel, dat hij beghert,
Die beyen mach: nemet int tgoye[2)].

W e r r e n b r a c h t .

Och, huer es alte we te moeye:
Tsou u verwonderen haer smerttelic gequel.

M a n .

Werrenbracht, ic versta huer meninghe wel:
Sij het u verseynt in wil u tampteren[3)].

W e r r e n b r a c h t .

Waer om souse mij verseynden?

a) Var.: Qualijk te passe.
b) Var.: Begheerte.
c) Var.: Water, dats een vrempt geveerte.
1) *Honder: haerder honder.* De Hr. MERTENS zet hier een vraagteeken; de zin kan wel geen andere wezen dan: ‘al waren er honderd menschen bij.’
2) *In 't goye* d.i. *ten goede.*
3) *Tampteren* d.i. *tenteren; tentare*, *pertentare* KIL., eig. dus *beproeven*, hier in den zin van *kwellen*, *leed berokkenen:* verg. uitdrukkingen als *ik ben beproefd*, *het is eene ware tentatie* en derg.

M a n .

Dat sij wil hoven[1)].....[a)] in brasseren,
In u tonvreden maken bijnen uwen huyse.

W e r r e n b r a c h t .

Nu horic wonder van dien abuise:
Sout te mijnent sijn tal[b)2)] van droefheyen?
Daer moettij mij meer af seggen, eer wij sceyen,
Ic ben in ontwijste racht tonghemake.

M a n .

Dat salic gherne doen, verstaet de sake,
Maer ghij moetet secretelic bedecken.

W e r r e n b r a c h t .

Ja, willet mij dan vertrekken,
In bedien mijns wijfs siechte tusschen ons beyen.

M a n .

Gherne. U wijf plecht den blijndeman te leyen
Int tfoereest van Venis palen.

W e r r e n b r a c h t .

Den blyndeman?

M a n .

Ja, Werrenbracht.

W e r r e n b r a c h t .

Bij Wijds doot[3)], dat sal sij betalen!
Segt mij, wat guyte dat sij heet onder staen.....

1) *Hoven*: zie op *Esm.* vs. 542; *Lanc.* vs. 234, en beneden vs. 231 en 321.
a) Var.: Achter *hoven* staat *in ontlie*, maar vrij onleesbaar.
b) Var.: het tal.
2) *Tal:* verg. vs. 47.
3) *Wijds doot: bij Wijds doot* d.i. *bij Wodans dood:* verg. vs. 379 alwaar *bij Vids mortelhamer.* Dat de hamer oorspronkelijk Thor niet Wodan heeft toebehoord, kan geen bezwaar zijn, omdat, zooals MERTENS terecht opmerkt, Wodan en Thor wel eens met elkander verwisseld werden, inzonderheid, toen de godenleer van het noorden in vergetelheid geraakte.' Verg. GRIMM *Myth.* I, 166; VAN DEN BERGH, *Myth.* bl. 265; MERTENS bl. 26. Dat bij *Vijts* doot later evenzeer aan *S. Vitus* werd gedacht, is buiten kijf, dunkt mij.

M a n .

Wat guyte?

W e r r e n b r a c h t .

Ja.

M a n .

En pape oft een capellenlaen.

W e r r e n b r a c h t .

Wat necker, sou sij daer af den offer ontfaen?
Daer af slut[1)] mijn herte al waert een clater[2)].

M a n .

In hier omme seynsse u om player water:
Woudijt bevroyen[3)], ghij vijnes touwent met hopen.

W e r r e n b r a c h t .

Ic hore wel, ic en derf in oest lant niet lopen
Om player water, tfloeyt tonsent toeten dike[4)].
Ey, oft ic heymelic thuys ware!

M a n .

Leeft mijns raets: wij selent wel maken.
Ic salter u in brengen, geseet goed ront,
Alte[5)] abelic[6)], sijt toch onbesoercht.

W e r r e n b r a c h t .

Ja, hoe?

M a n .

Ghij selt hier achter gaen sitten in mijnen corft[a)],

1) *Slut:* lees *slat* of *slaet*, zooals de Hh. MERTENS en DE VRIES voorstellen.
2) *Clater* d.i. *ratel. Al* d.i. *als*, *gelijk;* zie *Mnl. Wb.*
3) *Bevroyen* d.i. *bevroeden.*
4) *Toeten dike* d.i. *tot den dijk toe*, zooveel als: *meer dan mij lief is.*
5) *Alte* d.i. *zeer* of *heel: Mnl. Wb.*
6) *Abelic* d.i. *proprement*, *joliment*, *élegamment*: PLANT. Dus hij zou dat eens *netjes* lappen: verg. vs. 206.

a) Var.: Ghy selt hier in mijnen corf cruypen ter stont.

En ic sal u thuys waert dragen voer enen verhauden[1] cappoen.

W e r r e n b r a c h t .

Her, set neer uwen corf, dat willic doen.
Och, mocht ic den losen pape
Binnen mijnen huyse betrapen[a]
Ic sou hem beyen player water geven te dege!
Maar, hoe comdij in huys?

M a n .

Sijt te vreden: ic sal bidden, so ic pleghe,
Touwent om herberghe, sijt onververt,
In ic sal u draghen aen uwen heert
Met mijnen coerffe; soe moechdij sien allet bedrijf.

W e r r e n b r a c h t .

Her, her, set mij op u lijf:
Ic sal uwen arbeyt wel betalen,
Ic ben rachts[2] tonvreen.

M a n .

Daer moet mij player water halen:
Nu nempt toch in u hertte verstant,
Dat ghij niet en doerft gaen in oest lant:
Men vijnes hier genoeg te cleynen bederve[b][3].

W e r r e n b r a c h t .

Ic wet wel, ic sout alte wel derven,
Maar tes u moeylic, dat ic sus[4] hange aen u lijf.

1) *Verhauden* d.i. *oud*, zou ik denken. PLANT. en KIL. hebben beide *verouden* d.i. *oud worden*; de eerste ook *veroudt*, *veroldt* d.i. *enveilli; inveteratus*, *antiquatus:* verg. *Rijmb.* vs. 179:

Nu, alsic van daghen
Bem *veroud*, salic kint draghen:
Ende mijn here es kevel mede.

a) Var.:

En machic dese pape vinden in mijn huys,
Ic salle so nutrechten, voort een abuys.

2) *Rachts* d.i. *met grond: recte*, *rite*, *juste*, KIL. Verg. vs. 46.
b) Var.: Want ghi selet hier ghenoech verwerven.
3) *Bederve* van *bederf* d.i. *behoefte:* HUYD. *Stoke* I bl. 7 en III bl. 428.
4) *Sus* d.i. *zoo.*

M a n .

De meneghe souwer de doet voer sterven,
Dien ha getrout al selcken wijf.

W e r r e n b r a c h t

Ic wet wel, ic sout waltewel derven.

M a n .

Player water te halen, tes een arm bedrijf.

W e r r e n b r a c h t .

Ic wet wel, ic souts alte wel derven.
Maer tes u alte moeylic, dat ic sus hange aen u lijf.

M a n .

Nu sit al stille ende macht geswijch,
Ic sal u vast wocken[1] in scoecken.
Wij selen desen pape alte wel bestoppen[2]
In u wijf, dat sij hueren loest mach verslaen
Met player water. Nu laet ons vast gaen.

D w i j f .

Nu benic properlic racht te ghereke[3]!
Hier om hebbic siec gelegen alle de weke
En raet gesocht, hoeic mijnen man sou verseynden!
Hij es nu ewech. Nemmermeer en moet hij weynden,
Dat biddic hem, die ons hee morgen gaf den dach.
Ic wil gaan tot mijn here, oft hij thuys sijn mach:

1) *Wocken: wocken in scoecken* d.i. *heên en weer schokken:* MERT. Van *wocken* heb ik geen tweede voorbeeld aangetroffen: het is wellicht met *wiegen* of *wegen* (-*wogen*) in verband te brengen.
2) *Bestoppen* d.i. *verschalken*, *obthurare et fallere:* KIL.
3) *Ghereke* van *gherec* d.i. *orde*, *goede staat.* De zegswijze *te ghereke sijn* (waartegenover staat *uten ghereke sijn*) beteekent oorspronkelijk dus *in orde zijn*, zooals o.a. blijkt uit *Ferg.* vs. 2687:

> Si waren *te gereke* saen
> Ende gingen op Ferguet slaen;

en in afgeleiden zin: *in goeden welstand verkeeren; goed uitgerust*, *uitgedost zijn* en, zooals hier, *in zijn schik zijn.* Verg. *L. Sp. Gloss* en HOFFMAN V.F.'s *Gloss. Belg.*

Dat duncht mij dbeste, dus lopic voor zijn duere. -
Ou, sech, ou!

Een Pape.

Wije es daer voere?

Dwijf.

Ic, here, in come u herttelic groten.

Pape.

Keren[1)], wille comen, lieve zoete.
Sijt neer, ic moet u eens vriendelijken[a)] aan u mondeken.....

Dwijf.

Dats wel mijn willeken op dit stondeken,
Maar en vercroecht[2)] niet mijn verchs[3)] wympelken[4)],
Slaet toch gaye[5)] mijn proper tympelken[6)]:
Maer doet anders dat u hertte beghert.

Pape.

Ja, waer gaey wandelen?

Dwijf.

Ic come touwert,
Omdat gij tonsent sout comen, sy u bekynt[b)].

Pape.

Waer is u man dan?

Dwijf.

Dien hebbic alte abelic verseynt
In hebben doen lopen gelic enen cater.

1) *Keren* d.i. *Kristus:* zie op *Buskenblaser* vs. 16.
a) Var.: Eens cussen aen.
2) *Vercroecht* van *verkroken* d.i. *verkreukelen*, KIL.
3) *Versch* d.i. *nieuw*, idem.
4) *Wijmpelken* d.i. *sluier;* PLANT. vertaalt 't door *estandart*, *baniere*, *guimple* ou *voile: vexillum vel velum quod capiti apponitur.*
5) *Gaye* d.i. *gade. Gadeslaan* hier zooveel als *oppassen met.*
6) *Tympelken* d.i. *halsdoek:* dwijf zegt dus: 'wees toch voorzichtig met mijn sluier, pas toch op met mijn halsdoek.'
b) Var.: Want ic meynt.

P a p e .

Waer hene, soete?

D w i j f .

In oest lant om player water
Hebbicken verseynt tsijnen groten leyen[a)].

P a p e .

Ja, waer sal hij dat water vijnden?

D w i j f .

Aenden berch van ontwijste, bij tal van droefheyen
Sal hijt halen alle sijn leef daghe lanc.

P a p e .

In waer omme haelt hij dyte?

D w i j f .

Ic lach te bedde, in ic sey ic was met dallen[1)] cranc,
En clachde hem mijn grote alleynde.

P a p e .

In heb dien so verseynt?

D w i j f .

Jaic, gelijc enen jongen kijnde:
Hi en sal in drie dagen connen gekeren.

P a p e .

Willic dan tavont comen?

D w i j f .

Och, jaghij, lieve heren[b)]:
Ic heb uus te doene, ghij plecht mij mer te gerieven[2)].

a) Var.: Al sonder beyen.
1) *Met dallen* d.i. *geheel en al*, *te eenen male; Mnl. Wb.*
b) Var.: Wij willet wagen.
2) *Gerieven*: zie o.a. op *Winter ende Somer*, vs. 174.

P a p e .

Seker soete, tot uwen believen
Salic dan comen, sonder enich verbeyen[a)]:
Maer bereyt ons wel te brassen.

D w i j f .

Ic sal ons vrijlic wel bereyen[b)]
Lacker vlaykens, gecruyt met canele, in fijne[1)],
En doen ons hallen[2)] van den besten wijne
Tot uwer liefden, racht oft ghij quaemt van buyten.

P a p e .

Ja, ja, in laet ons met uwen man nu guyten:
Wij willen brassen, hoven in vrolijk singen!
Tot dat u man player water sal bringen,
Also langhe salic u vrij bij blijven.

D w i j f .

Dat ghij ommers[3)] compt?

P a p e

Jaic, in trouwen.

D w i j f .

Nu salic mijnen man een screve ontscrijven,[4)]

a) Var.: Cesseren.
b) Var.: Bereyen in laboreren.
1) *Fijne* d.i. *lekker*, zie *L. Sp. Gloss.*, en beneden vs. 239.
2) *Hallen* d.i. *halen*, zie vs. 240 beneden.
3) *Ommers* d.i. *bepaald*, *stellig.*
4) *Screve ontscrijven: 'eene schreef aenschrijven*, proverbialiter: *te leur stellen*,' zegt MERTENS. *Ontscrijven* zou dan eene verbastering zijn van *aenscrijven* d.i. *asscribere (Teuthon.) of noteeren*, van het *schreefje* (ook wel een *kruisje*) gezegd, dat 'met een krijtje' op wand of balk werd aangeteekend: TUINMAN I bl. 146; en de zin der uitdrukking primitief dus *een streepje aankalken*, en vervolgens *beet nemen*, *verlakken* moeten wezen, eindelijk *te leur stellen.* Het is mogelijk, maar *ontscrijven* kan ook, niet verbasterd uit *aenscriven*, beteekenen *afschrijven* of, van het bewuste streepje, *uitdoen*, - even als het bij BREDEROO voorkomt in den zin van 'door valschheid in geschrifte iemand te kort doen, bestelen,' zie OUDEMANS in voce, - en dan zou de spreekwoordelijke uitdrukking moeten worden opgevat als de bij HARREBOMEÉ II bl. 261 medegedeelde: 'men zal een schreefje voor hem uitdoen,' d.i. 'als men iemand ergens niet meer onder telt, 't zij onder levenden, gasten, enz.' Dwijf zou dan zeggen: Zie zoo, nu reken ik mijn man niet meer mêe, doe net alsof hij er niet is.'

Want de sake es racht wel verwaert[1].
Ic wil de taffel gaen decken nae den aert[2]
Van spijsen, van drancke, kijselic[3] in fijne,
En halen ons van den besten wijne[a]:
Ic moet hem doch doen goet geryef.

P a p e .

God seynt[4] hier al.

D w i j f .

Keren, wille comen, suete lief,
Compt sitten, u cussen es gescuut[b].

P a p e .

Soete, siet dat ghij de duere sluut[c],
Dat ons niement over den hals en come bekijken.

D w i j f .

Sijt vrij sonder sorghe hen allen te spijte,
Diet leet es. Her, schenckt ons van den coelen wijne,
Wij willen emmer ons beyen pinen vrolic te sijne.
Ic moet u eens bringen: hout daer, siet.

P a p e .

Dat wachtic, en ic en heb een haer niet,
Dats u weygeren sal desen nacht.

D w i j f .

Ic sette u vrij in mijn, daer siet,

1) *Verwaert* van *verwaeren* d.i. zooveel als *bewaeren*, *custodire:* KIL. hier *bezorgen:* zie boven bl. 99 en 232.
2) *Aert* d.i. *kunst* voor *aerte*, *arte.* Over de verwisseling van *aert* en *aerte* zie *Mnl. Wb.* bl. 120.
3) *Kijselic* voor *kieselijk* d.i. *verkieselijk.*
a) Var.:

> En spijsen en dranck om vrolic tsijne,
> Lief bij lieve dat en es gheen pyne.

4) *Seynt* van *seynen* d.i. *zegenen*, eig. *signare*, ergens een kruis over maken.' DAVID in *Rijmb. Gloss.*
b) Var.: Opgescuut seer net.
c) Var.: Dat ghij op tsluyten vander dueren wel let.

Ic brinct u, en spaert mij niet, en proeft u cracht.

P a p e .

Dat wachtic, en ic en heb een haer niet.....

D w i j f .

Ic brinct u, en doet vrij u macht.

P a p e .

Dat wachtic, en ic en heb een haer niet,
Dats u weygeren sal desen nacht.

D w i j f .

Dits ghenuechte, al sou mijn man sijn versmacht[1].
Laetten nu lopen, dat hij mach breken sijn beene!

M a n .

Ja, sijttij wel?

W e r r e n b r a c h t .

Wat? Jaic, ic sitte allene
Al waric een roettaert[2] in een ghyoelken.[3]

M a n .

Hoe u wijf u verseynt heet!

Werrenbracht.

Sij hout met mij haer foelken[4]
In verseynt mij! Al sou sij huer nach[5] been verstuycken,
Ey oft ic bij haer ware!

1) *Versmacht* van *versmachten* d.i. *ombrengen*, zie op *Esm.* vs. 370.
2) *Roettaert* d.i. *kauw:* 'sorte d'oiseau; gracus, graculus;' PLANT.
3) *Ghyoelken* d.i. *kooitje*: 'cavea, caveola, carcer, seu *domuncula* avium. Gall. gayole: Ang. gayle:' KIL.
4) *Foelken: sijn foelken houden met enen* d.i. *den gek met iemand scheren*, OUD *Bijdr.* III, bl. 313. Andere voorbeelden van deze zegswijze heb ik niet kunnen vinden. De uitdrukking zelve, vergeleken met 'sijn scheren houden met enen,' wordt overigens duidelijk, daar *folen met enen* beteekent *schertsen*, *boerten met iemand*: *Hor. Belg.* VI bl. 1, vs. 15:

   Selc houden sotte, daer si met *folen.*

5) *Nach* d.i. *nack*, *nek.*

M a n .

Blijft vast sitten duychten[1)]:
Jc salder u dragen aen uwen heert wel ter cuere[2)].

W e r r e n b r a c h t .

Hoe salicse begayen[3)]!

M a n .

Swijt al stille: wij sijn aen de duere,
En maecht geen geruchte, cleyne noch groet:
Ic sal cloppen. Ou, sec, ou!

D w i j f .

Daer es een voere, bij der doot,
Wie maecht sijn, die hier compt so verghe[4)a)]?
Wie esser voere?

M a n .

Jc, lieve vrouwe, in hae gherne herberghe,
Om Gods wille in mijnen penninc me.

D w i j f .

Tes hier al vol vochs[5)].

M a n .

Och lasen, eest?

1) *Duychten* lees: *duycken* d.i. *zich verschuilen.*
2) *Ter cuere* d.i. *naar wensch*, eig. *naar verkiezing*, *zooals men het zou kunnen wenschen*: verg. CLAR. *Hem. d. Hem.* bl. 402 vlgg. 'Doorgaans wordt het - zooals hier bij *wel* - bij een adj. of part. gevoegd om de beteekenis te versterken; *ter core goet* is dus *zoo goed als men maar wenschen kan*, *zeer goed*, *ter cure besloten*, *ter deeg ingesloten:' L. Sp. Gloss.* Desgelijks *wel ter cuere gewapent; scone ter coere; ter core vast (hecht en sterk); reine ter cuere* d.i. volkomen gelijk aan ons *keurig netjes.* Verg. *Nu Noch.* vs. 241.

Hi machse wel *ter keure (zeer gaarne).*

3) *Begayen* d.i. *begaden*, waarover zie boven bl. 131, 154, 200.
4) *Verghe* voor *verghen* d.i. *storen:* MERTENS. De pape en dwijf werden stellig gestoord, wie zal 't ontkennen, maar *verghen* is *vragen*, *voorstellen; proposer*, *mettre du devant*, *encharger*: PLANT. verg. KIL.
a) Var.: Die ons dit nu compt vergen.
5) *Vochs:* lees *volchs:* DE VRIES t.a.pl.

D w i j f .

Jaet, gaet voerder in stee,
Daer vindij herbergen genoech met hopen.

M a n .

Och, vrouwe, ic en wet nu waer lopen,
Tes avont, en ic plege hier te leggen[a)].

D w i j f .

Wat stan[1)], ic moet u op desen tijt ontseggen,
Ic en ben mijn selfs niet, nemet int tgoye[b)].

M a n .

Herbercht ons toch.

D w i j f .

Ic seggu, dat ict niet en doeye[c)];
En geloefdij mij niet? Waer me lijcdij[2)] mij, en quelt?

a) Var.: En ghij plecht mij hier wel te leggen.
1) *Wat stan:* KIL. heeft *wat ist dan?* waarvan dit eene verkorting is: zie MERTENS.
b) Var.: Goe.
c) Var.: Doe.
2) *Lijcdij* van *lijcken* d.i. *vergelijken:* zie KIL. in voce en VERWIJS *Mnl. Biblioth.* Afl. IV en V, bl. 67:

> So bistu wijf van hogher aerden,
> Wes machnen di *gheliken* dan?

Hildeg.: XXXIX vs. 17:

> Hoe soude ic dan figuren neemen,
> Die enighen mensche mochte betemen,
> Te *liken gyeghen (met)* rechte hoveerde?

t.a.pl. LVIII vs. 214:

> Men machen *nerghent liken tieghen*
> Dan Lucifer: den hoort hi toe.

Ook onzijdig: t.a.pl. XLVI vs. 92:

> Wat minne mach *daer liken tieghen?*

Verg. *L. Sp. Gloss.* in voce *ghelicken*, en *L.v.J.* C. 90, het opschrift: 'Van den exempele daer hi hemelrike *gheleec* den man die sayde goet saet op sijn lant, maer des nachts quam sijn vient ende sayde op dat selve lant crocken.' Dwijf vraagt dus: 'Waar vergelijkje me meê of waar houje me voor, en valt me lastig?'

P a p e .

Keren, soete, ghij selt
Den man herbergen, tes beter in hier gebleven[1].

D w i j f .

Ja? hoe soe?

P a p e .

Hij sout ter avontueren alden lieden te kinnen geven,
En seggen int tgemeyne en int clare
Oppenbaerlic, dat ic hier ware:
Dus duncht hij mij best hier behouwen,
So en weter niement af.

D w i j f .

Ghij segt waer, bij mijnder trouwen,
Om dat hij u hier noch meer heet sien vernachten.

P a p e .

Roepten inne!

D w i j f .

Komt naer, al soudij versmachten,
Ic sal u verleenen dac in stro[2].

M a n .

Gherne, lieve werdinne.

P a p e .

Tes, segc, dbeste also.
Laetten gaen sitten daer besijen.

1) *Gebleven: tes beter in hier gebleven* is, vergeleken met vs. 296, alwaar terecht *behouwen*, zeer zeker minder juist uitgedrukt, indien althans niet de regel dus behoort te worden gelezen:

De man herbergen, tes beter. In hier gebleven.....

waarop dwijf hem in de rede vallende:

Ja? hoe soe?

2) *Stro:* '*verleenen dac in stro*, - dak en stroo geven. *Herbergen zoo goed als ik kan:*' MERTENS.

D w i j f .

Gaet daer duere.

M a n .

Dits met orlove[1)], dat ic dus moet lijen
Aen u taffele alsus ruym?

P a p e .

Vrient, wats in den corf?

M a n .

Here, kiekenen, in enen groten cappuyn
Esser in gesprongen desen[a)] morgen.

D w i j f .

Gaet, segc, sitten in uwen vre, en wilt niet sorgen[b)]:
Ic moet desen priester doen goey siere.
Segt, wildij yet hebben?

M a n .

Ic wou, ic hae een pijntken van uwen biere,
Daer me sou ic der vruchden lieken singen!

D w i j f .

Hout, daer eest een pijnte.

M a n .

Eest, lieve werdinne[c)]?
Gelofsij God, nu benic te vreden alte male.

1) *Orlove* van *oorlof*, d.i. *verlof*, *goedvinden. Met oorlof van u* d.i. *tua pace*, *tua venia dixerim*, *fecerim;* in gelijken zin hier: 'kunt gij gedoogen, dat ik me met niemendal moet tevreden stellen aan uw zoo wel voorziene tafel?' Over *lijen* zie KIL.

a) Var.: Heden.

b) Var.: Esser in gesprongen, met ghedoghe, te deser ste.

D w i j f .

Gaet, segc, sitten in uwen vre.

c) Var.: Soo salict in mijn buycsken dringen.

In beyt, ic hae noch kasen broet in mijn male[1]:
Daer sal dit bierken alte wel op smaken.

D w i j f .

Nu, laet ons gaen sitten hoven in craken[2]
En met genuechten eten in drincken!

P a p e .

Ja, in van desen coelen wijne scijncken!
Ic moets u emmert een bringen uter[a] scalen.

D w i j f .

Die wachtic seker alte male:
Her, gefse mij, sij en sal mij niet ontspringen.

P a p e .

Wat, ou, en seley wij niet eens een lieken singen?
Wij sichten[3] racht al hadden wij den moet verloren!
Wat, liefken, sincht ons eens.

D w i j f .

Nee, in trouwen, heren, sincht ghij voeren,
Dan salic oec singen, in[4] heb so sotten liet gedacht.

P a p e .

Nu, dits ter liefden van u.

(Dit sincht hij.)

Her Werrenbracht, *her Werrenbracht*,
Ghij sijt wel uwer vrouwen knacht!

1) *Male* d.i. *reiszak*, *reistasch. Floris* vs. 1705:

Doe dede Floris *reken (halen)* in sine *male*
Een guldene cop al metter scale;

vs. 1820:

Sijn orse ende sijn someren dede hi ontschepen,
Sijn scrinen, sijn *malen (Gepäck)* te lande slepen.

2) *Craken* d.i. *zwetsen*, volgens MERTENS. *Leven* en vervolgens *lawaai maken* zal wel de beteekenis sijn, v.w. *kcraecken ende poffen*, crepare, jactare, ostentare: KIL. Voor andere toepassingen zie *L. Sp.* en *Wal. Gloss.*

a) Var.: Uut deser.

3) *Sichten* d.i. *zitten.*

4) Lees voor *in: ic*, gelijk het verband kennelijk vereischt.

Den wach es swaer, den buere[1] *es claer*:
Ghij en compt in VII dagen daer:
Dat est dat ic wane.

D w i j f .

Ey, loerdeken, ghij moetter tavont ane:
Ic bringe u een dronckens sonder verdingen[2].

P a p e .

Dat wachtic: maer ghij moet oec eens singen.
Vruecht es in mijn hertte gesoncken.

D w i j f .

Ic singhe, haddic u dese scale gesconcken.

P a p e .

Nu, liefken, doet u belof[3].

D w i j f .

Swijcht, ghij selter vrijlic horen of.

(Dit sijncht sij.)

Hier sijttic bij mijnder hertten vruecht!
Verblijt, *ghij scone*, *jonghe juecht*,
Frijchs[4] *in wael gedaene*,

1) *Buere:* OUD. in voce heeft *buer: beddetijk*, *matras*, *kussen*, naar PLANT. alwaar *un coutil; culcitra:* verg. boven vs. 244. - *Buere* kan ook *huis* beduiden: KIL., in welke beteekenis OUD. het hier opvat: t.a.pl. De zin is dan, daar *claer* hier *leêg*, *vacuus*, *inanis* te kennen geeft, blijkbaar: 'we hebben hier vrij spel;' of 'wij hebben het huis vrij', zooals MERTENS vertaalt. Ik heb gedacht, of *buere* hier ook in denzelfden zin (voor *boer*) kon staan als in *Carel.* vs. 1070:

Dat was hem een scone *boer (gunstige kans)*,

waarover DE VRIES *Mnl. taalz.* bl. 174 vlg., zoodat de *pape* zou zeggen: 'de fortuin loopt blijkbaar meê:' maar durf niet te beslissen.

2) *Verdinghen: sonder verdinghen* d.i. *zonder voorwaarde:* MERTENS *Gloss.*, eigenlijk *zonder marchandeeren:* PLANTIJN in voce.
Wat 't laatstgenoemde betreft, zie STOKE III vs. 217:

En *verdingheden* tier stont
Aldaer om vijf hondert pont;

v.w. *verdinc* d.i. *verdrag*, *beding. Taalk. Mag.* IV bl. 56, vlg. Verg. voorts vs. 250, 254, 254.

3) *Belof* d.i. *belofte. Sijn belof doen*, d.i. *zijne belofte volbrengen:* OUD. in voce.

4) *Frychs* d.i. *frisch*, zooveel als *lustig* en *vroolijk:* t.a.pl.

Ghij selt noch tavont moeten slanen[1)a)]:
Dat est dat ic wane.

M a n .

Een walpuyt[2)] biers en heet niet vele ane,
Als meynchs met doerste es beringhelt[3)].

P a p e .

Ou, vrient met ten corve, hoe est met u gestelt?
Ghij en maecht ons geen genuechte: sijt vrolic.

M a n .

Dats waer, vrient.

P a p e .

Want ghij sijt al toelic[4)b)]!
Keren, ghij sout ons wat ghenuechten voert bringen!

D w i j f .

Ey, goejer, segt hem, hij moet ons wat singen,
Een proper lieken, goet van verstane.

P a p e .

Vrient, ghij moet eens singen.

M a n .

Wachermen, so benicker qualijc ane:

1) *Slanen* d.i. *vechten*, volgens MERTENS *Gloss.* Een tweede voorbeeld van dezen vorm is me niet mogen gelukken te vinden: alleen heeft PLANTIJN: *slaninge of slaginge*, dat hier allicht van dienst kan zijn.

a) Var.: In mijn armken slapen gaen; en

Frisch, geut en reyne,
Ghy selt noch tavont hebben alleyne
Ghij weet wel wat meyne,
Tis ooch seer cleyne.

2) *Walpuyt* d.i. *halve pot:* zie KIL.

3) *Beringhelt* van *ringhelen* d.i. *kwellen:* zie DE JAGER *W.w. van. herhaling* enz. bl. 61 volg., en verg. ons *ringelooren.*

4) *Toelic* d.i. *te oolijk:* wanneer DE VRIES *Taalz.* bl. 155 vlgg. eene allerbelangrijkste aanteekening heeft. De zin is hier: 'jij neemt het een beetje al te gemakkelijk op.'

b) Var.: Al waerdij van der kerren gevallen.

Ic en cans niet, ic bidde om verdrach[1].

D w i j f .

Nene, ghij moet singen.

M a n .

Moet ic singen? En wet niet wat ic best singen mach.
Verdraghet mij, ic bids u touwen[2].

P a p e .

Ne, ghij moet singen in dere van allen vrouwen.:
Ons werdinne begerijs, sij sal u den wijn scijncken.

M a n .

Souwic wijn drincken,
So salic eens vrolic singen.

D w i j f .

Wat? Jaghij?

M a n .

Hoert nauwe, ic sal gaen beghinnen,
Tsal wat niews sijn.

1) *Verdrach* d.i. *kwijtschelding*, hier dus zooveel als *verschooning*, of wel *uitstel:* zie *L. Sp. Gloss.* Verg. vs. 365 alwaar *verdraghen* d.i. *verschoonen: Nu noch* vs. 293.
2) *Touwen.* MERTENS heeft hier: '*verdraghet mij - touwen*, verschoont mij bid ik u vriendelijk - *touwen* voor *te houwen: benevole.* Zie KIL: s.v. houd.' VAN VLOTEN t.a.pl. bl. 36 verklaart *touwen* door *toe.* Met geen van beide uitleggingen kan ik me vereenigen, met de eerste niet om de beteekenis van *houde*, met de tweede niet om de constructie, die aan *toebidden* eerder dan aan *bidden tot* doet denken: de vorm geeft anders geen bezwaar, zie *Glor.*: op vs. 1056. Ik stel voor te lezen: *trouwen* zooveel als *in trouwen.* waarvoor het ook staat *Hildeg.*, XLVI vs. 176:

Trouwen, hi waer harde vroet.
Diet altoes te voren wiste;

BLOMMAERT *Ovl. Ged.* I bl. 74 vs. 99:

Trouwen, vader, men seide mi dat,
Dat ic soude op ene stat
Met vele sweerden sijn verslaghen;

en op vele plaatsen in den *M. Lp.:* zie het *Gloss.* Verg. verder voor de beteekenis VERWIJS, *Van vrouwen* enz. bl. 25 vs. 653:

Nu soe doet mi voert bekinnen,
  Dies *biddic* u *in* goeder *trouwen*
Welc dat ghestadeliker minnen
  Ende serst, soe manne ofte vrouwen?

(Dit syncht de man metten corve.)

Her Werrenbracht, *her Werrenbracht*,
Smijt den pape nu op sijn vacht,
Hij doet u soe groten confuyse:
U wijf maecht met u huer sceren,
Ghij siet wel hoe sij douwe verteren:

En vindij nu niet player water bijnnen uwen hyuse?

Werrenbracht.

Bij Vids mortelhamert!
Ey, valcs pape, hier sal u af comen dat meste saus!
Longher gaten[1)], dit seldij bey becopen!

Pape.

Wachermen, waer salic lopen?

Werrenbracht.

Wat maechtij hier, hier, segc, horen cater[2)]!

Man.

Beghieten met player water,
En latet op u wijf oec druppen.

Dwijf.

Eey, ey, ey, mijnen arm es mij in stucken:
Ic bidde ghenade. Wat salic nu aen gaen?

Werrenbracht.

Ey, valsche lougenen, ghij moet uwen loest nu verslaen[3)]!
Waerdij hier om siec? Dat sal u vergaen te leye[4)].

Pape in dwijf.

Ey! Ey! Wachermen!

1) *Longher gaten:* een vloek, verbasterd uit *jongheren* gelijk het in *Pots longeren* d.i. *Gods jongeren (Kristus discipelen)* en *Hulp* of *Hulpe longeren (Maria's Blisc:* vs. 393 voorkomt): en uit *gaten* d.i. *wonden:* zie OUD. *Wb. Bred.* in voce *Pots longeren;* VERWIJS *Heil. Sacr.* bl. 84; DE VRIES *War.* bl. 97-100.
2) *Horen cater* d.i. *hoerenkater*, zooveel als *duivelsche hoerenzoon.*
3) *Verslaen* d.i. *blusschen*: zie PLANT.
4) *Leye* d.i. *leede;* de zin is: 'het zal u opbreken': VAN VLOTEN.

M a n .

Ghiet vrij, Werrenbracht, '*tes al meye*'[a)].
Twaer scaye[1)], datter yet besijen ghinge.

W e r r e n b r a c h t .

Ic sal ghieten van boven neer.

M a n .

Och ja, Werrenbracht, enen geringhe[2)],
Twaer scaeye, soudij nu stille staen.

W e r r e n b r a c h t .

Longeren, dermen[3)], ic sal u beyen doot slaen,
Ghij valschs pape, dat ghij mij noit deet de confuyse[4)].

P a p e i n d w i j f .

Ey! Moert! Moert! Moert!

M a n .

Schijgaeten[5)], loept bey uten huyse,
Eer ghij u lif verliest: ghij siet wel, hoet hier steet.

P a p e .

Och, lieve vrient, gaet int bescheet[6)],
Om Gods wille, de slagen maken mij so mat.

M a n .

Gheringe, loept hier duer dit gat
Alle beye, oft en can u niet gehelpen.

a) Var.: In de.
1) *Scaye* d.i. *schade*, *jammer* hier.
2) *Gheringhe; enen gheringhe* d.i. *en een beetje gauw ook.* Over *gheringhe* zie OUD. Dat dit woord, in later tijd niet meer gebruikt noch begrepen, werd verwisseld met *gheerne*, zooals b.v. in 't volksboek *De* 4 *Heemskinderen*, is zeer natuurlijk.
3) *Dermen:* eenmaal vloekende en zwerende bij *longheren* deed men geen grooten sprong van daar (*longheren* heeft zooveel klankovereenkomst met *longen)* tot *darmen*, indien men evenmin als door *bij den zweten* en *bij den storten (strot)* door *bij Gods darmen* meende te zondigen tegen het gebod.
4) *Confuyse* d.i. *schande;* zie *M. Lp. Gloss.*, alwaar bijv. *iemand confuus doen* d.i. *iemand schande aandoen; confuus maken* d.i. *schandaal maken*, en derg.
5) *Schy gaeten* lees: met DE VRIES *Taalz.* t.a.pl. *schijtgaeten*, een gewoon scheldwoord.
6) *Bescheet* d.i. *tusschenkomst* hier: KIL. in voce.

W e r r e n b r a c h t .

Beyt, en hout mij niet, laet mij hueren commer stelpen
Met player water, daer sij mij om heet gesonden.

M a n .

Sij tocht te vreden, ghij hebbes genoch vonden,
Ghij en doerster[1] niet om lopen in oest lant[a].

W e r r e n b r a c h t .

Tes waer, ic hebts duchtig, mijn leven lanc,
Scompte[2], verdriet, verwit[3] in grote onneren:
Wij willen alle eerbaer vroukens eren,
Die gherne sijn bij hueren eyghen man.

Nu gaet Marien alle bevolen dan
En haren sone, Jhesum van Naserenen;
Dat hij u allen peys in vre wil verleenen,
En uwen houwelic so wilt hanteren[4],
Dat ghij in dewich leven muecht ringeneren[5]. -

1) *Doerster* lees: *doerfter* d.i. *behoeft er.*
a) Var.: Goddanck.
2) *Scompte* d.i. *schimp*, en staat voor *scampe.*
3) *Verwit* d.i. *verwijt.*
4) *Hanteren:* zie op *Winter ende Somer* vs. 299.
5) *Ringeneren* d.i. *regeeren*, régner.

Een tafelspeelken van twee personnagien om up der dry coninghen avond te spelen.

Ghewonelicke vruecht.

Holla, ic hadde daer bijcans ghevallen!
Ic hoorde hier zo groote ghescallen,
Dus moester commen binnen ghestreken.
Comt inne, tes ghenouch ghekeken
Ende groet den coninc, al zoet betaemt,
Sonder langhe dralen.

Alwarich Voortstel.

[1)]

Ic ben al te seer beschaemt:
Doettet ghije: ghij connet al te wel.

Ghewonelicke.

Ba, neen, ghij heet Alwarich Voortstel:
Van u zo mueghen se seer zijn verhuecht.

Alwarich.

Neen, groetten ghij, ghij heet Ghewonelicke Vrueght:
Bij uwer duecht veel droufheyt vergaen es.

Ghewonelicke.

Ghewonelicke vruecht nu verre ghedaen es
Midts Pieter Diertijt, die nu voor handen es,
Niet alleen hier maer in allen landen es:
Dit doet ghewonelicke vruecht verdrooghen,
Soot blijct voor ooghen.

1) *Alwarigh* d.i. *brooddronken*, *dartel*, *vroolijk:* zie vs. 9:

> Ba, neen, ghij heet *Alwarigh Voortstel*:
> Van u zoo mueghen se seer zijn verhuecht.

Verg. *Mnl. Wb.* in voce *aelwerich; Nnl. Wb.* op *aalwaardig;* OUDEMANS op *aalwaerdigh*, *aelwarigh*, *aelwarrich*, *aelweerdich* en *aelwerich*.

A l w a r i c h .

Willic mij dan pooghen[1)]
Te groeten den coninc van hooghen leven?

G h e w o n e l i c k e .

Ja ghij, in trouwen.

A l w a r i c h .

Godt moet u grueten, heer coninck verheven,
Ende oic tghezelschap groot ende cleene.
Wij comen hier, zeer licht te beene,
Tot uwer feesten reene, zo ghij muecht mercken,
Om svreuchts verstercken.

G h e w o n e l i c k e .

Ons simpel ghewercken
Ghewillich ontsiet hier, coninc gent[2)],
Wij sullen u gaen schijncken een present
Alzo ic meene.

A l w a r i c h .

Een present?

G h e w o n e l i c k e .

Ja.

A l w a r i c h .

Ic en hebber gheene.

1) *Pooghen: hem (zich) pooghen* d.i. *zijn best doen*, *zich inspannen: Heil. Sacr*. vs. 141:

J a n .
Spoet u dan gheringe,
Opdat hi selve sie metten ooghen,
Hoet gheschiet es.

IIe V r o u w e .
Ick sals mij pooghen;
Mijn beenen en sal ick niet sparen.

2) *Gent* d.i. *lief*, ook *edel*, *aanzienlijk:* zie LITTRÉ in voce, vooral ook voor de afleiding van iet woord contra DIEZ. *Ontsiet* van *ontsien* voor *aanzien:* zie op *Playerw.* vs. 236.

G h e w o n e l i c k e .

Neen? Hoe stadij alzoo? Wat sijdij een slurf[1)]!
En es daer niet in uwen curf?
Ic meene jaet, bij ja bij neen.

A l w a r i c h .

Ja, daer rotelt[2)] eenen pickelbeen
Ofte eenen steen, ic en weet niet watte.

G h e w o n e l i c k e .

Het es een present alzo ic schatte:
Waer pleighmen pickelbeenen te draghen
Op sulcke daghen?

A l w a r i c h .

Ja, wilt dan ghewaghen
Wat dat wij brijnghen up dit saeysoen.

G h e w o n e l i c k e .

Dat zal ic gaen doen
Ter eeren dezen coninc, die de croone draecht:
Want wij brijnghen hem een suver maecht,
Die een conincghinne ooc es beseven[3)],
Die willen wij hem tot een present gheven
Zonder sneven[4)].

1) *Slurf* d.i. *Sloof*, *dauwel*, *onnoozel lam*, OUD. *Wb. Bred.* in voce, wellicht hetzelfde als *sloef:* KIL.
2) *Rotelt* van *rotelen* d.i. *geraas maken;* movere aut quatere cum sonitu, crepitare: KIL. *Pickelbeen* d.i. zoowel *enkel* als *koot* (talus lusorius), bij 't koten of bikkelen (pickelen) of wellicht bij ‘steentje beentje’ gebruikelijk. Zie SCHOTEL *Ohh. Huisg.* bl. 63 vlgg.
3) *Beseven* van *beseffen.* ‘Bekend is voor eene koningin,’ vertaalt WILLEMS *Belg. Mus.* II bl. 104, terecht, meen ik; verg. OUD. *Bijdr.* in voce bl. 549 no. 13, alwaar de plaats:

> Maer Liederic van Lile lez Buc, Salvaerts zone,
> Wat deerste Forestier van Vlaenderen *beseven.*

4) *Sneven: zonder sneven* d.i. *zonder falen*, *wis en zeker.* KIL. haalt aan:

> Den oppersten Mercurius, die eeuwelick leeft,
> Ende alle consten gheeft zijn creaturen,
> Die noyt in 't minste pointcken en heeft *gesneeft.*

A l w a r i c h .

Heylaes, ic moeter om beven:
Waer es u maecht, wat stadij en calt[1)]?

G h e w o n e l i c k e .

Men salse hier varijnc[2)] sien.

A l w a r i c h .

Hij goer[3)], dat zult.
Wij sullen hier duer u clappen en talen
Eenen zac met scande behalen!
Maer haddij gesweghen, ten ware gheen noot.

G h e w o n e l i c k e .

Noch zegghic, wij brijnghen een maecht mijnjoot[4)],
Rasch wilse halen met uwen curf of mande,
Ende gheefse den coninc; ten es gheen scande:
Hij zalder te blijder af zijn van zinne,
Want hem wel dient een conincghinne,
Om zijnen tijt wat te vergeten.

A l w a r i c h .

Helpt tantgapen[5)], tes een mespele.

G h e w o n e l i c k e .

En wiltse niet eten,
Maar geifse den coninc onversaecht,
Want dit es de zelve conincghinne en maecht,
Daer ic u van te voren af hebbe ghewaecht:
Nempse in dancke.

1) *Calt van callen* d.i. *praten.* De zin is: ‘wat staje daar te leuteren?’
2) *Varijnc* d.i. *terstond:* CLIGN. *Bijdr.* bl. 60.
3) *Goer:* ‘*hij goer dat zult.* Zoo staat er, doch waerschijnlijk moet men lezen: *ei*, *goer*, *dat en zult. Goer* of *gorre* is een oud versleten paerd; hier dus een spotnaem’: WILLEMS. Ik stel voor te lezen: *bij gord* of *bij goy dan zalt* d.i. *lieve god*, *dat zal niet.*
4) *Mijnjoot* d.i. *lief*, 't Fransche *mignonne.*
5) *Tantgapen:* ‘*helpe tantgapen.* Het eerste woord is eene uitroeping, verkort van *God helpe mij;* doch het tweede versta ik niet: misschien een scheldwoord (*tandgaper?)’:* aldus dezelfde: de basterdvloek is ook mij niet duidelijk; waarvan het woord *tantgapen* de misvormde vertegenwoordiger is, vat ik niet.

A l w a r i c h .

Bediet[1] dees mespel op den coninc snel,
Of anders, al es u ghifte schoone,
Si es niet weert een boone.

G h e w o n e l i c k e .

Ten eersten de croone,
Die met vijf tacken wert ghezien,
Die mach men up eenen coninc bezien
Wanof[2] den eersten toe mach zijn ghezeyt
In alle dijnghen rechtveerdicheyt;
Den anderen wijsheyt, die eenen coninc betaemt,
Of anders en es hij gheenen coninc ghenaemt;
Den derden goedertierentheyt, dat[3] te zijne zaecht;
Den vierden voorsienicheit, den vijften maecht:
Dat dient eenen coninc, zo ic begrijpe,
Ende dat de mespele es bruin en rijpe
Dat bediet, dat elc coninc ghepresen
Moet hebben een rijpe en manierlijc[4] wesen
Up zijn onderzaten tallen stonden.

A l w a r i c h .

Tes ontbonden.

G h e w o n e l i c k e .

Waert wel ghedaen!

A l w a r i c h .

Dat doen de zonden.

G h e w o n e l i c k e .

Tes wel ontbonden.

A l w a r i c h .

Al ons vermonden[5]

1) *Bediet* van *bedien (bedieden)* d.i. *doelen op*, *slaan op en uitleggen* (gelijk vs. 73, waar voor *bezien* stellig *bedien* moet staan), het Mhgd. *bediuten*: BENECKE in voce.
2) *Wanof* d.i. *wanen of*, hetzelfde als *waerof*, dat er wellicht staan moet.
3) *Dat:* lees *dats* voor *dat is* in den zin van *dat wil zeggen*, *dat beteekent.*
4) *Manierlijc* d.i. *zedig;* modestus: KIL., zie ook PLANT.
5) *Vermonden* d.i. *spreken*, van waar *vermonder* d.i. *spreker. Ferg.* vs. 1134:

> No en hore avonture fel
> *Vermonden* in enich lant,
> In vaerse proeven al te hant,

alwaar het origineel (ed. MARTIN, 1872) heeft:

Int beste wilt slaen[1].

A l w a r i c h .

Tes wel ontbonden.

G h e w o n e l i c k e .

Waert wel ghedaen.

A l w a r i c h .

Oorlof, her coninc, wij willen gaen
Als nu te desen[2].

G h e w o n e l i c k e .

Die hoogste coninc (dats Christus gheprezen)
Wilt u, her coninc, ende al te samen
In hemelrijcke croonen. Zeght alle Amen.

Ne jamais en tote ma vie
Norai d' aventure parler
U je ne me voisse esprover
Por vaselage et por proece.

1) *Slaen:* over de verschillende beteekenissen en betrekkingen, waarin dit w.w. voorkomt, zie *L. Sp.*, *M. Lp*, *Hild. Gloss. Int beste slaen* is hier zooveel als *zoo goed mogelijk opnemen*, *er de beste uitlegging aan geven;* verg. de uitdrukking *voor niet slaen* d.i. *voor niets achten: Brand.* vs. 896:

Die sintmeer hebben verstolen
Willent al *voer niet slaen:*

Bloeml. Gloss. in voce *slaen.*

2) *Als nu te desen* d.i. *nu* 'in verband met het expletieve gebruik van *alse*, *als* staat de uitdrukking *Alse nu*, *Als nu* nagenoeg gelijk met het enkele *nu*, evenals thans nog *alsnu* voor *nu*, *alsdan*, *alstoen* en *alsnog* voor *dan*, *toen* en *nog* gebezigd worden:' *Mnl. Wb.* bl. 206.

Eene ghenouchelicke clute van nu noch, van IV personagien te weten, de man, de ghebuer, dwjf ende de pape.

De man.

Ey lacen, die altoos is gheplaecht
Ende nemmermeer blijden dach en bejaecht,
Hem mach wel langhe dyncken den tyt.
Als ic buten ben, hebbic eenich jolijt[1],
Maer als ic thuis ben, leyt mijn herte ghebonden:
Zo minnelic ben ic ghelevert den honden!
Mijn wijf, zij loddert[2], zij bouft[3]:
Dan[4] es mijn herte zo zeere bedrouft.
Dit waer te liene, om claer vermanen[4]:
Zij doet mij lachen, dat mijn ooghen tranen,
Zoo stijf versetse mijnen capproen[6].

De ghebure.

Ghebure, hoe vaerdij?

Man.

Lieve ghebure, wat soude ic doen?
Mijn wijf es teghen mij zo quaet.

1) *Jolijt* d.i. *pleizier.*
2) *Loddert* van *lodderen* d.i. *lodderlijc leven*, zie boven *Afl.* I, bl. 135, III bl. 219, *de hoer spelen.* PLANTIJN vertaalt: *caignarder au lit*, en KIL. heeft *lodderen in de sonne* d.i. *apricari; lodderen int bedde* d.i. *voluptuose volutari in lecto sive cubili.*
3) *Bouft* van *bouven;* evenals *lodderen* van *lodder*, alzoo *bouven* van *bouf* voor *boef.*
4) *Dan* d.i. *danen*, *van daar.*
4) *Vermanen* d.i. *zeggen* evenals *vermaen doen; Hor. Belg.* V bl. 36 en 9 vs. 251:

> O Sandrijn, mijn uutvercoren,
> Ic bid u doch, wilt na mi horen -
> Van dies ic u sal *doen vermaen.*

Om claer vermanen vertaalt de Hr. VAN VLOTEN met *om het rechtuit te zeggen.*
Het voorgaande *liene* is van *lien* voor *liden* d.i. *verdragen*, *lijden.*
6) *Capproen* d.i. *muts.*

G h e b u r e .

En beteret niet?

M a n .

Wacharmen, jaet,
Achterwaert, als de hinne schert[1].

G h e b u r e .

Anders niet?

M a n .

Het staet voorwaer alzoo verwert
Als noynt garen dede up een strene[2].

G h e b u r e .

Ic sal u leeren een rene[3]:
Daermede zuldijse up een ander ploye[4] bringhen.

M a n .

Up een ander ploye? ic heb van als gheproeft[5].

G h e b u r e .

Tsuere metten soeten?

M a n .

Ja, al, datter behoeft:
Tquaet met goet, tes alleleens[6].

1) *Schert* van *scherren* of *scharren* d.i. *krabben*, van waar *scharrelen.*
2) *Strene* d.i. *streng.* KIL. heeft *strene garens* d.i. *strenghe.*
3) *Rene* voor *redene*, *rede* d.i. *reden*, *spreuk* gelijk de Hr. VAN VLOTEN, niet *redene*, *raed* zooals WILLEMS heeft. Ghebure wil zeggen, dat hij hem een woordje zal leeren, dat de uitwerking van een tooverwoord zal doen.
4) *Ploye* d.i. *plooi.* De zin is: er eene andere plooi aan geven.
5) *Gheproeft* van *proeven* d.i. *beproeven*, *probeeren*: *Carel* vs. 342:

> Bi den here, die mi ghewrochte,
> Hine ontridet mi te nacht,
> In sal *proeven* sine cracht.

6) *Alleleens* d.i. *eveneens.* Het eene, wil hij zeggen, hielp evenmin als het andere.

G h e b u r e .

En blijvet noch altoos even quaet?

M a n .

Godt weet, neens,
Maer lancx om[1] quader dat sij wort.

G h e b u r e .

Ic sal u wel raet gheven op een cort[2].

M a n .

Dat beteren sal?

G h e b u r e .

Godt weet.

M a n .

Nu segt mij dan.

G h e b u r e .

Verstaet wel tbescheet:
Als ghij thuus comt, een voor al,
Spreect sij dan quaet zo sij ooc sal,
Watse u smijt of wat sij u doet:
Zecht altoes *nu noch.*

M a n .

Waer dat goet,
Dat waer tghene dat ic haer hiette.
Ende indien sij mij trocke, smete of stiete,
Zey ic *nu noch*, ic weet wel te voren,
Sij slouge mij doot, dat waer verloren[3]!

1) *Om:* verg. over uitdrukkingen als *langs hoe ongeruster*, *langs hoe slechter*, *langs hoe meerder; soe lanc so meer; hoe langhs so meer*, *lancx* OM *min* d.i. *hoe langer hoe minder*, *lancx* OM *bet* d.i. *hoe langer hoe beter:* HUYD. *Proeve* II bl. 210.
2) *Op een cort* d.i. *kort en goed*, *in korte woorden;* verg. *op een niew*, *op een her:* KIL.
3) *Verloren:* '*dat waer verloren*, eene gewoone Vlaemsche zegswijze voor: *dat ware al om niet*.' WILLEMS. Zie beneden vs. 169:

> Zij meent, dat ic ben uuten zinne:
> Jc moeter om lachen: dats verloren.

‘Haut, dat *nu noch*, dat wert u droufelic swaer:’
Dat zou zij zegghen.

G h e b u r e .

Daer en vraecht niet naer:
Ghij moetet herden[1)], groot en cleene.

M a n .

En soudic altoos *nu noch* zegghen?

G h e b u r e .

Ja ghij, al teenen[2)].

M a n .

Goy[3)], zo zoudic langhe *nu noch* zegghen.

G h e b u r e .

Tot dat ghijze verwect[4)] en leert *nu noch* te zegghen,
Ghij moetet verduwen[5)].

M a n .

Hoe zoudic pijnen mij dat an te legghen?
Gheifse mij een smete, ic zegghe *nu noch*,

1) *Herden* d.i. *uitstaan*, *verduren:* OUD. in voce, en een ander voorbeeld beneden vs. 82.
2) *Al teenen* d.i. *altijd door*, vs. 202 alhier:

> En sprect hi anders niet al teenen
> Dan *nu noch?*

Zie *Mnl. Wb.* in voce.
3) *Goy* d.i. *God.* LITTRÉ haalt op *jarnidieu* (d.i. *je renie Dieu*) de volg. plaats aan: ‘les paysans de la comédie disent *jarnigoi*, *jarnigué*, *jarniguienne*, *jerniguienne;*’ enz., zie voorts vs. 131, 134, enz.; zie boven bl. 288 no. 3.
4) *Verwect* van *verweecken* d.i. *verzachten*, *vermurwen*, hetzelfde als *weecken*, zie *Rijmb.* vs. 33870:

> Maer Galylee bestont hi voren,
> Om te *weckene* uwe felhede;

alwaar JOSEPHUS heeft: ut vobis poenitentiam agendi daret opportunitatem, en de variant luidt: *om te weckene.* Hebben we *Brandaen* vs. 948 wellicht ook aan *weeken* te denken? De Duitsche teksten (ed. SCHRÖDER) geven geen uitsluitsel.
5) *Verduwen* hetzelfde als *verdouwen* d.i. *slikken*, zooals wij zouden zeggen. Zie KIL. op *verdouwen de spijze*.

Zoo gheefse mij dusent mael meer toch:
Hoe zal ict daer mede maken?

G h e b u r e .

En of zij namaels wel stoffeerde u caken
Met goeder spijse na u ghevoech,
En zoudij nu niet connen *nu noch* zegghen?

M a n .

Ja ic, man, mij passeret[1] ghenouch
Nu noch te zegghen even stijf,
Gaefse mij wel tetene.

G h e b u r e .

Jaese. Up u lijf,
Herderet in smijten in eenen doene,
Ghij zullet haer maken alzo ghewone,
Dat zij haer zal vervaren[2] dan
En wanen, dat ghij uus sins mist.

M a n .

Dats rechs die man!
Mochtmense alzo ontvechten[3]!

G h e b u r e .

Jaet, zechdij *nu noch.*

M a n .

Ja ic, bij allen Godts knechten,
Ic zal *nu noch* zegghen, wat zij mij doet.

G h e b u r e .

Soo dat ic sal haer maken vroet,

1) *Passeret* van *passeren.* De Hr. VAN VLOTEN vertaalt: *passeerde het*, *zou het gebeuren:* ik vond geen ander voorbeeld van dergelijk gebruik en durf dus niet tegen te spreken, maar het komt mij vreemd voor, dat moet ik bekennen. Wellicht staat het eenvoudig voor *passet* d.i. *paste het* van *passen* d.i. *commodum esse* evenals het volg. *herderen* voor *herden:* zie KIL. in voce, verg. vs. 82, en boven vs. 47.
2) *Vervaren* (*hem*) d.i. *ontstellen: Rijmb. Gloss.*
3) *Ontvechten* d.i. *ontgaan*, eig. *ontworstelen: L. Sp. Gloss.*

Dat sij u heeft al dul ghesmeten[1],
En dat ghij van den duvel zijt beseten:
Dat heifse met haren smijten ghedaen.

M a n .

Dat wort een groete boerde!

G h e b u r e .

Nu, ghij zout ghaen.
Gaet henen thuiswaert, rasch.

M a n .

Ghij zecht zeker waer.
Adieu, ghebuer.

G h e b u r e .

Gaet henen, gaet henen, ic werpe u een schoelap[2] naer
Dat ghij wel herden moet in desen:
Want het zal zeker vremt te hooren wezen.....
Daer wort een groot gheschal.

M a n .

Nu dus, vooren! God zeghent het al.

Zet ons teten en te drijncken, haest u snel:
Wat duvel, waer blijfdij?

D w i j f .

Ke[3], zecht, heer, willecome, schoon spel,
Zecht uut: waer hebdij ghebeyt zo langhe?

M a n .

Nu noch.

1) *Dul ghesmeten*: evenals wij spreken van ‘lam slaan,’ ‘bont en blauw slaan.’
2) *Schoelap:* over den schoen als symbool zie NOORDEWIER bl. 38 vlg., en HARREBOMÉE II bl. 254 over het spreekwoord ‘hij werpt er zijn schoen op.’ Ghebure wil [...]en: ‘ik bezweer u, dat gij u goed houdt.’
3) [...]: zie *Afl.* I bl. 130 vlg.

W i j f .

Ja, ghaet u ghanghen:
Ic wedde, ic prouf[1] u.

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Swijght! Godt bedrouve u,
Dat ghij dus langhe leeft, auden dwaes!

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Ja, goeij faes[2],
Nu noch? eyst anders niet?

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Hoort dit bediet[3]:
Met dezen *nu noch* wat hebbic geleden*!*

1) *Prouf* van *prouven* d.i. *op de proef stellen* en - er in laten loopen. *Rijmb.* vs. 11939 vlgg., alwaar van de koningin van Saba wordt verhaald; dat zij

> Quam in Iherusalem
> Te Salomoene (te *provene* hem)
> Met rijcheden al onghetelt,
> Met feesten, met groter ghewelt;

vs. 22231:

> Om hem (Jezus) te provene quam hi (de duivel) daer,

verg. vs. 24141, 25348 en *L. Sp. Gloss.*

2) *Faes:* '*goey faes*, goed gerafel! ik wensch, dat het u rafelen wel gelukke: ga voort, ik wensch u goed spel (gelijk eenige regels hooger). Verg. HOEUFFT, *Proeve van Bredaasch taaleigen*, bl. 148:' aldus WILLEMS, waarbij OUD. *Bijdr.* in voce voegt: 'rafelen nu is volgens WEILAND "delirare" dat is *raaskallen.*' Ik geloof dat men er *rafelen* niet bij behoeft aan te halen maar eerder het bij KIL. voorkomende *vaesche* of *vaese*, dat *phantasia*, *delirium* beduidt, en de uitdrukking *goey faes* best vertolkt door '*mooie praatjes*, *allemaal gekheid.*'

3) *Bediet* d.i. *antwoord*, verg. vs. 106 alwaar *bedrijf* in ongeveer dezelfde beteekenis. Ze wil eenvoudig zeggen: 'hoor me zoo'n kerel eens aan.'

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Godt moet u schaden en scheden[1)],
Wat meendij hier me, vuil catijf?

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Ke, hoort doch dit bedrijf!
En zal mer anders niet zegghen?

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Laet ons met vreden met dezen *nu noch!*
De duvel schinde u!

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Ic wedde, ic vinde u
Dat u sal rauwen: ic zecht u claerlijc.

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Dats emmer die duvel baerlic,

1) *Scheden* d.i. *scheiden*, in den zin van *oordeelen.* Dat het alleenstaande in die beteekenis voorkomt, bewijst *Hild.* bl. 121 vs. 153:

> Dit en daet hi niet, diet al wat weet,
> Ende gheen dinck en blijft verborghen,
> Ende alle recht na rechten *sceet.*

Ghij en vraechter niet naer[1)],
Dat mercke ic doch.

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Haut dat! zecht *nu noch*,
Vuil catijf! wat hebdij voren?

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Wey, tes al verloren!
Ic zals u noch gheven, dat u zal grouwen!

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Ic zal u zo douwen,
Ghij zult dat *nu noch* achterlaten.

M a n .

Nu noch.

W i j f .

En macht niet baten?
Ic en hoorde derghelijcx noynt mijn leven.

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Goy, ic zals u genouch geven
Dat u grauwelen zal, zonder ghetal.

1) ..... *naer:* den regel vat ik niet te best, of hij moet beduiden: ‘het schijnt je niet te kunnen schelen.’

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Bij goy, ic zal.
Haut dat! Wildijs noch meer?

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Amij[1)], mijn hant doet mij zo zeer.
Al soudij ramp hebben en die u drouch[2)],
Wat meendij doch?

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Dat es vreemt bescheet,
Ja tvremste dat ic noynt hoorde.

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Ic zal ghereet.
Haut dat! nu zecht *nu noch* al teenen.

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Wat mach hij hier mede meenen?
Ic en hoorde mijn daghen vremder advijse[3)].

1) *Amy* d.i. *wee mij.*
2) ..... *drouch:* zij bedoelt *uwe moeder*. Willems vraagt: 'droeg? of: *die u bedotte?'* en denkt aan *driegen* wellicht: stellig ten onrechte.
3) *Advijse* d.i. *raad*, *denkbeeld*, verg. vs. 141 boven, alwaar in gelijken zin *bescheet*: KIL. bl. 832.

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Tjan, ic loope uten huse!

Lieve gheburen, comt mij ter baten!

G h e b u r e .

Wat ist, lieve ghebure?

W i j f .

Dat zal ic u weten laten:
Wat ic mijnen man doe, goet of quaet,
Hij zegt altijt *nu noch*, wat ic hem doe.

G h e b u r e .

Jc zoude den pape halen daer toe:
De man heeft claer sijns sins ghemist
Met uwen smijtene.

W i j f .

Est dat dan best,
Dat wij den pape halen?

G h e b u r e .

Jaet, Godt weet.

W i j f .

Nu gaen wij dan!

G h e b u r e .

Jc ga mede ghereet[1)].
Nu gaen wij den pape halen, onder ons beeden.

1) *Ghereet* d.i. *dadelijk*, *aanstonds*, *bereids*. Over dergelijke adverbia zie CLIGN. *Bijdr.* bl. 59 vlgg.

M a n .

Aldus zou men deze quade wijven beleeden[1)]!
Bij sent Jan, dats goeden raet,
Dat ic *nu noch* seide. Al es twijf quaet,
Ic hebse emmers versubtielt[2)] hier inne
Zij meent, dat ic ben uuten zinne:
Ic moeter om lachen, dats verloren!
Ic ben wijzer dan Salomon hier te voren
Of Virgilius of Aristoteles met.
Dat ic *nu noch* zey, was goet opset.
Ic zal haer quaetheit nu afbrijnghen[3)]:
Gelijk den cochuit[4)] zal ic zijnghen
Altoos *nu noch* tot mijnder vromen.
Zo waen ze dat mij nu es over comen,
Ende zal mij steerckelic smeeken dan.

D w i j f .

Lieve heere, comt tot mijnen man,
En ziet doch, wat hem deert.

P a p e .

Wat mach hem ghebreken?

W i j f .

Hij zeyt altoos *nu noch*.

1) *Beleeden* d.i. *behandelen*, '*t aanleggen met*, *omspringen met:* zie OUD. t.a.pl. in voce en op *beleiden.*
2) *Versubtielt* van *versubtielen* d.i. *verschalken*, eig. *door spitsvondigheden verwikkelen: te slim zijn;* verg. *L. Sp.* en *Rijmb. Gloss.* in voce *subtijl* en *Bloeml. Gloss.* in voce *versuptilen.* BLOMMAERT *Ovl. Ged.* III bl. 82 vs. 672:

> Si *versuptilen* ende vercloeken
> Trecht in soe menigher manieren
> Met niewer consten, die si versieren,
> Eude maken tonrecht soe ghemeen
> Dat men recht ende onrecht gheen
> Vaerinc onderkinnen sal,
> Het dunct mi, nu overal.

3) *Afbrijnghen* d.i. *afleiden*, *een einde maken aan:* deducere, et avocare, removere a proposito: KIL.
4) *Cochuit* d.i. *kockuut-voghel*, Vlaamsch voor *koekoek:* idem.

P a p e .

Wat? dat sijn vremde treken[1]:
Nu noch, wat ramp heeft dat inne?

G h e b u r e .

Hij is claerlic uuten zinne.
Dwijf heift hem ghestooten en ghesmeten,
Dus mach hij wel zijn bezeten
Om deze onverduldicheit[2] swaer.

P a p e .

Ic zal met u gaen tot daer.
Haelt mij mijn stole[3] en mijn bouc
Ende mijnen quispele[4].

G h e b u r e .

Dit wert een schoon besouc!
Nu zullen wij weten wat *nu noch* bediet.

P a p e .

Nu gaen wij rasch.

W i j f .

Hier wonic, heere, ziet.
Dit es mijn man, spreect hem toe.

1) *Treken* van *treek* d.i. *streek*, zie boven Afl. III bl. 215 en 229.
2) *Onverduldicheit* d.i. *wanhoop. M. Lp.* I vs. 883:

> Laet die stompe doren lopen,
> Dat ghi niet en derft wanhopen,
> Als die guede Perna dede,
> Die starff in *onverduldichede*,

en in het *Gloss.* wordt aangehaald: 'En zeer na daer bij is de vlier-boom, daer Judas hem aen verhing van *onverduldigheyt*,' uit de *Reyse* van JAN MANDEVIJL.
3) *Stole* d.i. *stool*, 'de breede band, dien de priester bij het verrichten van den heiligen dienst om den hals en de schouders draagt:' DE VRIES *Taalg.* IX bl. 198 vlgg., alwaar hij à propos van *Rein.* vs. 378:

> Ic hebbe bi der scole (lees: *stole*) vergheven
> Al vleesc ende vleeschsmout,

over het woord breedvoerig uitweidt.
4) *Quispele* d.i. *wijkwast;* 'aspergillum, aspersorium, *vulgo* dispersorium; Gal. guespillon' heeft KIL. Over het nieuw Fransche *goupillon* zie LITTRÉ in voce; DIEZ I bl. 219 en NAGEL bl. 359 in voce *vulpes*, alwaar: 'goupillon, Wedel eig. Fuchsschwanz.'

P a p e .

In nomine patris et filii.

M a n .

Nu noch.

W i j f .

Ic zegghe, de man es claer beseten,
Des zoudic meenen.

M a n .

Nu noch.

P a p e .

En spreect hij anders niet al teenen
Dan *nu noch?*

W i j f .

Neen hij, heere,
Dit heeft hij curts[1] aenghenomen.

P a p e .

Sa vrient, tot uwer vromen
Ic wil u belezen en besweeren
Ende manen, bij al dat u mach deeren,
Bij nachtridders[2] ende bij avondtroncken

1) *Curts* d.i. *binnen kort.*
2) *Nachtridders*: daarover geeft Broeder GHERAERT *(Natuurk. v.h.G.)* uitsluitsel: zie vs. 709:

> Duvele die sijn in die lucht,
> Ende doen den mensche dicken vrucht.
> Si connen oec wel maken vier,
> Dat ons vlame dinct schinen hier,
> Dat si schieten onderlinghe.
> Daer seghet men of vele dinghe.
> *Nacht ridders* heten si,
> Ende sijn duvele, ic seg di;
> Haghetissen ende varende vrouwen;
> Goede kinder in goeden trouwen;
> Coubouten, alven, nickers, maren,
> Die hem smorghens openbaren,
> Ende comen halen vier.
> Maren heten wise hier,
> Minnen, het sijn duvele alle,
> Die ons ghenre brochten te valle.

'*Nachtridders*, of misschien naauwkeuriger *Nachtridderessen*, Geesten, of geestachtige wezens, vooral (zoo niet alleen) van het vrouwelijk geslacht, welke des nachts reden,

Die achter den hoven de belle cloncken[1)],
Bij cocketoysen[2)], bij neckers, bij maren,
Ende bij den drollen[3)] int weer weghen,

Nachtrijdsters, zooals zij in de Edda genoemd worden (Qveldridha, Myrkridha):' CLARISSE, bl. 215. Verg. VAN DEN BERGH *Mythol.* bl. 160; GRIMM *Mythol.* II bl. 1010 vlgg.
Avondtroncken: 'het woord schijnt uit *avond* en *tronck* zamengesteld te zijn; het Vlaamsch had een werkwoord *troncken*, KIL. truncare, dus avondschender? evenals straatschender; een geest, die des avonds eene klok luidt of eene schel trekt, om de lieden te plagen of te verschrikken. Hier komt weder de karakteristieke trek der alven te voorschijn. Willems echter wil *avetroncken* lezen en vergelijkt het met het Duitsche *abetroc* (phantasma) ons *droch:*' VAN DEN BERGH t.a.pl. bl. 9; *Belg. Mus.* II bl. 116. Ik zou de lezing van den tekst wenschen te behouden en *avondtroncken* eerder als eene verbastering van het andere aanmerken; *avetronck* is dan hetzelfde als het Hgd. âgetroc of abegetroc, dat, volgens GRIMM t.a.pl. bl. 432, 'bezeichnet in der älteren Sprache vorzugsweise teuflische, von bösen Geistern ausgehende Täuschung,' ons *alfsgedroch.* De afleiding van den Hr. VAN DEN BERGH komt ook mij niet waarschijnlijk voor: verg. *Heil. Sacr.* bl. 88 vlg.

1) *Cloncken* van *clinghen* d.i. *doen klinken*, *doen hooren: Bloeml. Gloss.*

2) *Cocketoysen*: WILLEMS verklaart aldus: 'helsche poelgeesten, van het middeleeuwsch Latijnsch woord *cochetus* (cocytus). Zie DU CANGE in voce; of misschien *cocketrijsen*, serpenten.'
Neckers van *necker* d.i. *nikker:* zie VAN DEN BERGH in voce.
Maren van *mare* d.i. *kwelgeest:* idem in voce *nachtmerrie;* CLARISSE t.a.pl. bl. 221 vlgg. De maren behooren evenals de bovengenoemde tot de luchtgeesten, die 's menschen verderf bedoelen en werken, handlangers en dienaren van den Boozen Geest.

3) *Drollen* van *drol* d.i. *kaboutermannetje*, 'een geest, die nu eens de menschen dient, dan ze weer erg plaagt, en die vooral in het noorden zeer bekend is:' VERWIJS *Heil. Sacr.* bl. 94; VAN DEN BERGH t.a.pl. bl. 24 vlgg.; Dr. VAN HELTEN *Proeven van woordverklaring* bl. 43, noot 2.
In 't weer weghen: WILLEMS vraagt, of het zooveel is als 'luchtbewegen, storm,' VERWIJS bl. 88 beweert: 'voor *int weer weghen*, dat onzin is, leze men: *uut Noerweghen*,' eene lezing, die 1° door het rijmpje

> Auch sagt man wie daz trollen
> In Norwegen sein sollen,

zie *Heil. Sacr. Gloss.* op *Drol;* 2° door de plaats *Heil. Sacr.* vs. 1033

> Du, *noertsch* drol,

niet weinig wordt aanbevolen. En toch vermoed ik, dat in de bedoelde uitdrukking eene vertaling van het door VAN DEN BERGH *Mythol.* bl. 24 vlg. aangehaalde *aura levatitia*, *auram levare* schuilt, en hier is te denken aan de 'vis daemonum concitans procellas' (verg. GRIMM *Mythol.* bl. 604 vlgg. en 1040 vlg.), een invloed later toegeschreven aan menschelijke werking aan de 'homunculi, a sanctitate, justitia et sapientia alieni, a fide et veritate nudi, odibiles etiam proximis, a quibus dicunt verhemenissimos imbres, sonantia aquae tonitrua et levatitias auras posse fieri:' GRIMM t.a.pl. Maar ik moet bekennen, dat de conjectuur van den Hr. VERWIJS verleidelijk genoeg is.

Bij catten[1] die te dansen pleghen
Tswoendaechs, en bij varende vrauwen[2],
Dat ghij zecht, op goeder trauwen,
Wat u letten mach of ghebreken.

M a n .

Nu noch.

P a p e .

Wat? En condij anders niet spreken?

W i j f .

Neen hij, seker, heere.

P a p e .

Tjan[3]: noch bemane ic u meere
Bij den zonnen boom en bij der manen
Die Alexander verfierde in wane[4],

1) *Catten:* dat 'hexen und feen oft katzengestalt annehmen und katzen besonders verdächtige, zauberhafte thiere sind' (GRIMM t.a.pl. bl. 476), is bekend; 'nog heerscht onder ons, zelfs in de steden en bij lieden uit den beschaafden stand, het bijgeloof dat zwarte katten (soms ook witte), gelijk men het noemt, niet pluis zijn, d.i. tot den boozen geest in eenige betrekking staan; neemt men ze op, zoo worden zij hoe langer zoo zwaarder, en zij kunnen zich ook zoo groot als een kalf maken': VAN DEN BERGH bl. 123. En dat ze dansen op Wodan's dag is niet bevreemdend, daar 'Mittwoch und Freitag für verworfne Hexentage gelten:' GRIMM *Mythol.* bl. 1092; *Abergl.* bl. 613.

2) *Varende vrouwen:* 'dit zijn geene andere dan de *rijdende* (nachtridders). Zij varen, zweven, vliegen door het luchtruim, somtijds op dieren, en schieten daaruit gevaarlijke pijlen af.' CLARISSE.

3) *Tjan* d.i. *bij St. Jan:* OUD. *Wb. Bred.* in voce, *Bijdr.* in voce *Batjan.* Zie vs. 150, 292 alhier, enz.

4) *Wane:* dit en het voorgaande vers zijn niet te begrijpen zonder kennis van hetgeen door MAERLANT *Alex.* X vs. 560 vlgg. wordt verhaald.
In Indië ontmoetten hem o.a. 'twe oude man' (vs. 540), die hem wat wonders zouden te aanschouwen geven. De een zeide:

Sijt seker des,
Ende merct des wale ende gome,
Wi solen di tonen twe bome;
Die een es der manen, die ander der sonnen,
Die griex en ints spreken connen:
Waer af dattu oec wout horen
Solen si di bringen te voren;'

en verder (vs. 631):

Der sonnen boom sal spreken saen
Als die sonne sal onder gaen,
Want hets sijn recht ende sijn sede,
En alse die sonne riset mede;
Dier manen boem sprect also saen,
Alse die mane sal op gaen
Ende alse hi te hove gaet.

En bij alle doode papen,
Ende ic bemane u bij alle die gheselschape,
Die te Babelonien[1] leyt up tcasteel.

M a n .

Nu noch.

P a p e .

Wey, Godt hebs deel[2],
Jc en weet niet wat hem mach letten.

G h e b u r e .

Of men hem teten gave?

P a p e .

Ja, ja, wilt hem dat voren zetten
Van den besten ghezoden en ghebraden.

W i j f .

Ic heb hier een stic van eender vladen:
Wil ic prouven of hijse mach?

M a n .

Nu noch.

De twee boomen profeteerden (vs. 715 en vs. 751), dat hij, schoon onverwonnen, binnen kort te Babilonien in die stat den dood sterven zou. Verg. MAERL. *Sp. II.* I IV 48. *Verfierde* van *verfieren* d.i. KIL. *ferocire*, *protervire.* Het kan hier weinig anders beteekenen dan *fier maken*, eene beteekenis die ook door MEIJER in zijn *Woordenschat* wordt opgegeven. Over het feit zelf zie bv. *Alex.* vs. 875, 975, 985, t.a.pl.

1) *Babylonien:* in hetzelfde verband in *Rein.* vs. 20:

> Si maken sulke rime valsc,
> Daer si niet meer af en weten
> Dan ic doe, hoe dat si heten,
> Die nu in *Babilonien* leven:

De beide verzen 224 en 225 beduiden alzoo: ‘ik bezweer u bij ik weet niet al.’

2) *Deel:* zie *Afl.* I bl. 60 no. 6.

G h e b u r e .

Nu rasch, zonder verdrach[1].
Haelt hem te eten: hij zal claer ghenesen.

M a n .

Nu noch.

P a p e .

Ten mach gheen quaed wesen:
Hij heet zo mughelijc al duere[2].

M a n .

Nu noch.

P a p e .

Hij machse wel ter kuere:
Ic zie wel, de man en heift gheenen noot.

G h e b u r e .

Vrouwe, tes u schult cleen en groot:
Gaefdij uwen man wel tetene,
En ghij hem niet en waert zo fel,
De man zoude hem hebben wel.

M a n .

Nu noch.

P a p e .

Gij moet den man smeeken[3] schiere.

1) *Verdrach: zonder verdrach* d.i. *zonder dralen: L. Sp. Gloss.*
2) *Duere:* het vers geeft te kennen: 'mogelijk zal hij het door eten'. WILLEMS.
3) *Smeeken* d.i. *zoete broodjes bakken*, eig. *vleiend en zacht behandelen. L. Sp.* II XXXIX vs. 83:

> Rechte also men een kint,
> Dat hem niet en versint,
> Allencskine *smeken* moet,
> Alst weent ende gram is ghemoet,
> Eerment te pointe can ghesetten;

III IV vs. 297:

> Hebdi stiefmoeder ofte stiefouder,
> Die so suldi beide gader
> *Smeken* in allen zinnen
> Ende mit duechden hem verwinnen;

verg. het *Gloss.*

W i j f .

Ic zal, heere, in alder manieren,
En bidden hem vergeiffenesse van alle mijn mesdaet.
Jan, vergheift mij, dat ic u oynt was so quaet
En oynt zo fel was teghen u.

M a n .

Ic vergheift u gherne.

G h e b u r e .

Ja, wat zechdij nu?
De man es ghenesen ter stont.

W i j f .

Hoe vaerdij, Jan? hoe vaerdij, Jan?

M a n .

Ic ben al ghezont,
Als ghij mij niet meer quaet zijt.

W i j f .

Neen ic, nemmermeer.

P a p e .

Godt zij ghebenedijt,
Die man es van den evel[1] gescheyden.
Adieu, vaert wel.

W i j f .

Heere, Godt wilt u gheleyden,
Ghij hebt mijn herte ghepaeyt[2] ter deghe.
Ic wil ooc gaen.

1) *Evel* d.i. *kwaad*, hier *ziekte*, evenals in *St. Jans evel*, *vallende evel* en derg. Evenals *van den live sceden* beteekent *sterven*, zoo ook *van den evel sceden* hetzelfde als *beter worden.*
2) *Ghepaeyt* van *paeyen* d.i. *bevredigen: Afl.* III bl. 201.

G h e b u r e .

Dwijf es up weghe,
Wij mueghen wel spreken met goeden raet[1]:
Dat ic u *nu noch* dede zegghen,
Was dat niet goeden raet?

M a n .

Bij Sent Jacob, jaet:
Maar metten eersten[2] was ic daerom ghesmeten.

G h e b u r e .

Maer nu hebdij namaels goede vladen gheten!

M a n .

Dat doe ic, sekere.

G h e b u r e .

Ic en sach noynt wijf bat beghect!
Wanneer se meer haar man uut stect[3]
Of dat zij quaet sprect, een vooral:
Zecht altijts *nu noch.*

M a n .

Bij sent Thoon[4], ic zal,
Want anders gheen zaken en mach mij vroomen.

G h e b u r e .

Ja, zo meent zij, dat u curen overcomen,
En ghij zullet al te boven blijven.

W i j f .

Ay, lodders, dat men u moet ontlijven!
Dat hebbic al te malen ghehoort!

1) *Met goeden raet* d.i. *onder ons*, eig. *met goed geheim* (zie *Rein. Gloss.*), zoo dat niemand het hoort. *In rade* d.i. *heimelijk; Rein.* vs. 3161:

In rade dat hijt mi riet.

2) *Metten eersten* d.i. *aanvankelijk*: OUD. *Bijdr.* III bl. 214.
3) *Uutstect* van *uutstecken* d.i. *uitdrijven*, *verstooten;* expellere, extrudere: KIL.; verg. *Rijmb. Gloss.*
4) *Thoon* d.i. *Antonius.*

M a n .

Wacharmen! wacharmen!

G h e b u r e .

Moort! moort! dwijf zal ons vernielen!

W i j f .

Nu zecht *nu noch!*

M a n .

Ic en zal, bij minder zielen,
Nemmermeer, seker, lief wijf.

W i j f .

Suldijt meer zegghen?

M a n .

Neen ic, up mijn lijf,
Twas mijn ghebure, diet mij riet.

G h e b u r e .

Tjan, heere, ic en riet u niet:
Daerom willet mij verdraghen.

W i j f .

En weettij niet, dat hem mesvalt met vlaghen,
Die zijn hant steect tusschen schus en boom?

G h e b u r e .

Och ic kenne dat waer es!

W i j f .

So nemes goom.

Elc wacht hem, die wel wil varen.
Godts gratie wil ons allen bewaren.
De vader, die zone, die helighe gheest
Verleene ons zalicheit aldermeest.

Een tafelspeelken van twee personagien, eenen man ende een wijf, gecleet up zijn boersche.

D w i j f .

(Van buiten, met eenen zac up den hals, beghint.)

Waer zijdij, Han, Hannen?

D e m a n .

(Van buten, met eenen eyerpaendere.)[1)]

En hannent niet vele.

W i j f .

Comt, men licht[2)] hier de cannen.
Waer zijdij, Han Hannent?

M a n .

Ic wilde, ghij waert ghebannen:
Versmachten moet u kele!

W i j f .

Waer zijdij, Han Hannen?

1) *Eyerpaender* d.i. *eierkorf.*
Hannent van *hannen* d.i. *han roepen. Hanne*, verkorting van Johan, werd ook in malam partem gebruikt voor *hoorndrager*, *laffe vent*, *Jan Hen* en derg.: zie WILLEMS *Belg. Mus.* II bl. 121 en OUD. *Bijdr.* in voce *Hanne* en *Henne* en *Jan.* Dus de man wil zeggen: 'leg toch niet zoo te *hannen*, dat is een ellendig woord, dat ik niet hooren mag': zie vs. 14, 15, 17.

2) *Licht* van *lichten*, *oplichten*, dus *oppakken*, hier *ledigen.*

M a n .

En hannent niet vele;
Of zeghdijt in spele? Hoe stadij en tiert!
Roept niet zo luyde.

W i j f .

Wat deze loeten[1] versiert!
Sijdij al bebiert? Wat zuldij hier brouwen?
En heettij niet Hannen?

M a n .

Hannen? Neen ic, in trouwen:
Hannen en was noynt mijn rechte name.

W i j f .

Tes oec waerachtich, twaer voor u een blame!
Want Hannen es een zot, met curten verhale.

M a n .

Een Hans[2] es een duutssche, een hackino een wale:
Hoe sal ic dan heeten? Ic en weets niet, bijlo.

W i j f .

Een Hanneken es een kint en Jan[3] wyo:
Dies muegdij wel Jan heeten op elc termijn.

1) *Loeten* d.i. *lomperd;* homo agrestis, insulsus, bardus, stolidus: KIL. Verg. L.L. DE BO *Westvlaamsch Idioticon.* Brugge, 1870, in voce.
Versiert van *versieren* d.i. *opdisschen*, *leuteren*, *verkoopen*, zooals wij wel zeggen.

2) *Hans:* de Hgd. verkorting van Johannes.
Hackino: 'waerschijnlijk een *vrouwen kwaaddoener;* van het waelsche werkwoord *haguigner* of *hoguiner.* Volgens MENAGE was *hoguineur* een sobriquet van die van Arras.' WILLEMS t.a.pl. bl. 122; zoo ook OUD. V bl. 20. Ik zou eerder denken, dat *hackino* (waarin toch m.i. evenmin *faquin*, It. *facchino* als *haquenée*, It. *acchinea*, Holl. *hakkenei* kan schuilen) eene waalsche verbastering van Jan vertegenwoordigen moet evenals Hans het de Hgd. doet: het verband dwingt tot die opvatting. Dat de spotnaam *hoguineur* invloed op *hackino* heeft geoefend en er eene minder gunstige beteekenis aan toegevoegd, is mogelijk.

3) *Jan:* zie *Afl.* I bl. 64.
Wyo d.i. '*horendrager*, fr. cocu. Men noemde de Doornikkers *les wyos d'Tournay*, 'parce que (zegt HECART, *Dictionnaire Rouchi-français*, pag. 491) les Tournesiennes étant assez généralement belles femmes, sont fort recherchées': WILLEMS t.a.pl. Het woord komt ook voor *Rose* (ed. KAUSLER) vs. 8501 (ed. VERWIJS vs. 8613):

> Ondanc hebs die vilein *wi hot*
> Die so ialous es ende so zot;

waar KAUSLER aanteekent: 'wi hot H.S., lies *wihot*, *Hahnrei.*' Verg. ROQUEFORT'S *Glossaire* en DUCANGE in voce *willot.*

M a n .

Wat es *wyoe* te zegghen?

W i j f .

Cuendij gheen Latijn,
Zo en zuldij dat woordeken niet verstaen,
Dat ghij zo[1] zult.

M a n .

Ic Latijn cuenen? Swa neen[2], ic waen.
Zoudic Latijn in den coestal gheleert hebben?
Ic mach altemet den harync ghekeert hebben!

W i j f .

Waer? Int cloostere?

M a n .

Ke, neen, op eenen roostere:
Waer keert men anders? Ha! Sufte ghije?

W i j f .

En als ghij twee butten[3] cocht, ghij brochter drye:
Dus moester proffijt in u huus ghewerden.

M a n .

Hoe es datte mueghelic?

W i j f .

Ghij waert den derden!
Want ghij zijt al buttachtig[4], zoot mach blijken.

1) *Zo:* namelijk *indien gij Latijn verstaat.*
2) *Swa neen* d.i. *zoo waar neen*, *waarlijk niet:* WILLEMS.
3) *Butten* van *but* d.i. *bot*, *botvisch:* KIL.
4) *Butachtig* d.i. *botachtig: bot* nam. in den zin van *stom;* boeoticus, boeotus, stolidus, stupidus, hebes, obtusus, rudis: KIL. Verg. HARREBOMEÉ I bl. 83.

M a n .

Mijn heren, zij wilt mij bij eenen but ghelijcken!
Eyst niet jent[1)], dat zij met haren man gaet ghecken?
Maer de vrouwen moeten altoes ane becken[2)]
En tlaetste behauwen van der tale!

W i j f .

Ghij spreict quaet vlaemsch, al en zijdij geen wale.
Secht, de mans willen altijts de vrauwen duercaerden[3)].

M a n .

Wa jen[4)], zij en willen. De vrauwen draghen zom baerden,
Daeromme willen zij boven binden[5)], zonder ontvlien.

W i j f .

Draghen zij baerden?

M a n .

Ja zij, ic hebt ghezien:
Eyst wonder, dat de werelt gheheel gaet verdraeyt!

W i j f .

Ke, zwijcht, stopt uwen bec! Hoe stadij en craeyt?
Ic hoore wel, ghij meent u dijnghen int vuile[6)].

M a n .

De vrauwen draghen baerden an haer nuyle[7)]:
Es datte vuyl? Laet vaeren u snaterijnghe:
Ic zout doen blijcken.

1) *Jent* d.i. *lief.*
2) *Ane becken* d.i. *beginnen te bikken* d.i. te slaan, te hakken, te houwen en te vechten: *Nnl. Wb.* in voce *aanbikken* en OUD. *Bijdr.* op *aenbicken.* 'De vrouwen beginnen altijd, en moeten eeuwig het laatste woord hebben,' wil Man zeggen.
3) *Duercaerden* d.i. *doorhalen*, *de les lezen*, verg. KIL. in voce *katerden*, bl. 273, noot.
4) *Wa jen*: waarschijnlijk verbasterd uit *wat Jezus* of zoo iets. Verg. *Nu noch* vs. 122, alwaar *wey*.
5) *Boven binden* d.i. *de bovenhand hebben*, eene spreekwijze - zegt WILLEMS t.a.pl. bl. 123 - van het *bannier binden* ontleend; alsof men zeggen zoude: de bovenste kleur overtreft de andere. Hiervan komt de kreet: '*Oranje boven!*' Het woord is gevormd als *bovengaen* d.i. *overwinnen; bovenkomen* d.i. *de overhand krijgen; bovenzijn* d.i. *de overhand hebben; bovenstaen* d.i. *de overhand behouden.*
6) *Int vuyle* d.i. *in het gemeene*, *in het obscoene.*
7) *Nuyle* d.i. *muyle*, *gezicht*, *moel:* verg. vs. 55 beneden.

W i j f .

Welke taterijnghe[1)]!
Hebben de vrauwen nuylen? Waer sijn u sinnen?

M a n .

55 En hebben zij gheen mulen, die cattinnen,
Daer zij baerden an draghen, in reynder vauwen[2)]?
Ic wedde, ja zij.

W i j f .

Zijn de cattinnen vrauwen?
Wat caut es mij datte? Spreict bij manieren!

M a n .

60 Tsijn de vrauwen van de caters, bij gans bieren[3)]!
Blijckt niet in de maerte[4)]? Tesser al te verhoene:
Elk wilt een vrauwe hebben.

W i j f .

Wat heift men te doene
Met sulcken caut? Tschijnt, dat ghij al zot zijt.

M a n .

65 Fij, Clemme, mij dijnct, dat ghij al besnot zijt;
Vaecht uwe nueze af: zuucht het zoch.

W i j f .

(Tastende naer hare nueze.)

Wat ghebreict u an mijnen nueze?

1) *Taterijnghe* d.i. *gesnater*, titubantia, titubatio: KIL.
2) *Vauwen: in reynder vauwen* d.i. '*rein uit gezeid:*' WILLEMS.
3) *Bieren:* 'verdraaide vloek, voor *bij St. Jans viere!*' idem. *Bieren* staat hier m.i. voor *nieren:* zie op *Playerwater* vs. 381.
4) *Maerte: in de maerte*, evenals in het bekende liedje 'in de mei.'. *Verhoene* van *verhoeden* d.i. 'verhoeden. Een meisjes verhoeden is haer trouwen (in hoede nemen):' WILLEMS; terecht, dunkt mij. WEIL. heeft in voce *hoeden:* '*hoeden* beteekende oulings ook *ter vrouw nemen.*' Wat de afleiding aangaat, denk ik eerder dat het woord oorspronkelijk luidde *verhuwen* (KIL. heeft *houden* zoowel als *houwen*) dan dat het met *hoede* in verband staat, iets dat te minder bevreemdt als men let op de samenstelling *verhuwelijken.* De zin is: ''t is alles trouwlustig.' Verg. DE BO in voce *verhuwen* d.i. *hertrouwen.*

M a n .

Ja, tes waer, ghij hebten noch:
Stonde dien nueze niet u caken ontrent,
U schoon aensicht ware met allen gheschent!
Tes eenen schoonen blusscher[1] meerder dan zom!

W i j f .

Wat ghebreict u an mijnen nueze?

M a n .

Stonde hij niet stom[2],
Ic en zouden niet gheven om eenen ducaet.

W i j f .

Kijct, welc eenen fraeyen nueze dat daer staet!
Ic hadde mij liever zulc eenen nueze ghezact[3]!

M a n .

Al es mijnen nueze gherompelt, hij lach ghepact
Even[4] in de mande als wij eerst overquamen.

W i j f .

Hij is swinters al blau: ic soude mij schamen
Zulc een nueze te draghen, want hij te snode[5] es.

M a n .

De vrauwen prijsen altijds dat root es:
Hij wert root, als ic dryncke crabbeleere[6].

1) *Blusscher* d.i. *domper;* verg. *bluschpot* d.i. *doofpot.*
2) *Stom* d.i. *stomp.*
3) *Ghezackt* van *zacken* d.i. *in den zak steken.* Het wijf wil zeggen: 'ik had liever zoo'n neus in mijn zak dan op mijn gezicht.' De verklaring van WILLEMS: '*ghezact*, tot vernietiging gedoemd; van *sacken*, iemand tot den zak verwijzen, dat is, in een zak steken en verdrinken,' is m.i. te gezocht.
4) *Even*, waar tegenover staat: *gherompelt,* is *effen, vlak;* dus de neus was glad bij de geboorte (want *overquamen* van *overkomen* d.i. *ter wereld overkomen* - oriri, oboriri, suboriri: KIL. - doelt daarop).
5) *Snode* d.i. *leelijk. Snood* toch had vroeger een veel minder ongunstige beteekenis dan tegenwoordig: zie OUD. *Wb. Hooft* in voce; V. LENNEP *Vondel's* index in voce en de daar aangehaalde plaatsen. In het Gron. *sneu* (verg. *bleu* van *blood*, en *beu* van *bo:* MEIJER in voce) voor *onpleizierig, dat is sneu* voor *dat is een tegenvaller*, leeft die gunstiger beteekenis voort. Verg. DE BO in voce.
6) *Crabbeleere* d.i. *schrickenbergher:* KIL., en dat verklaart hij aldus: 'denarius decem asses: numus decusse X signatus: numus sive grossus saxonicus novus: numus quatuor stuferorum.' WILLEMS heeft hier: '*crabbeleere*, waerschijnlijk de naem van eenig Vlaemsch bier,' bl. 125; en voegt er bl. 134 bij: 'het bier crabbeleere is ook te Gent nog bekend. Bij DE BO vind ik het woord niet. *Crabbeleere* is m.i. oorspronkelijk eene hoeveelheid van zeker bier ten bedrage van een *crabbeleere*, evenals men van een *paartje* en een *vaantje* sprak: *Taalg.* I bl. 32 en

W i j f .

Waen, Jan, ghij zijt een aerm brabbeleere,
Ghij hebt altoos in uwen nueze, zo ic zeye.

M a n .

Wat hebbic in mijnen nueze?

W i j f .

Jnu[1)], de papeije,
Van dat ic u eerst te trauwen begoeste.

M a n .

En ghij zijt deerlic gequelt van den schaephoeste:
Van achteren niesdij, dats meerderen roy[2)].

W i j f .

Al waerdij met uwen nueze noch zo moy,
Den mijnen es genter, ic wilt betoghen.

M a n .

Dats waer, Clemme, haddij gheen verkens ooghen,
Ghij warlicht veel claerder dan een tijncken[3)].

W i j f .

Mijn ooghskens zien claerder dan een vijncken,
Ja veil claerder dan een cauken[4)] van een craeyken ziet.

33, noot van DE JAGER; later een bepaalde soort van bier, waarvan zeker quantum een *crabbeleere* kostte.

1) *Jnu* d.i. *ei nu.*
Papeye d.i. *pipeye*, *pippe*, *pipse*, *sprouwe*, pituita, gallinarum morbus, KIL, dus *pip.*
2) *Roy* d.i. '*plaeg*, van *roede*, doch als *geeselroede* te verstaan': WILLEMS. Of is *roy* hetzelfde als *rouw* d.i. *verdriet*, *ellende.*
3) *Tyncken:* of *slije* d.i. *zeker lichtende visch.* Zie DE BO in voce *Tinke*, al. 2.
4) *Cauken* d.i. *de hals*, *de krop van een vogel:* WILLEMS; verg. KIL, in voce: *kauwen*, *kouwe*, *kuwe.*

M a n .

Ic wedde om een zesken[1)], ghij en ziet dat draeyken niet:
Eyst wit of zwart? Willet mij accordeeren[2)].

W i j f .

Deis[3)], sente Loys temptatie zal mij tempteren:
Tes ghenoech, tes beter dat wij thuiswaert gaen.

M a n .

Ic hebbe mijnen gughelroc[4)] just anghedaen,
Dies moet ic wat ghuchelen, dats verloren.

W i j f .

Mijn heeren, en wilt u niet stooren:
Hi en es van den wijsten niet, tblijct an zijn vijte.[5)]

M a n .

Holla, hoe gaeptij alzo? Zuldij mij bijten?
Ghij hebt emmers een gente backtreye[6)],
En daar mede zijdij ooc wacker, ghije,
In uwen mont en zal gheen coppe ghespin wassen.

1) *Zesken* d.i. *een groot*, ook *sisken.*
2) *Accordeeren* d.i. *antwoorden;* KIL. *App.* bl. 83.
3) *Deis:* voor *deus* d.i. *god:* gewone Mnl. vloek. *Sente Loys* d.i. *St. Louis*, *de Heilige Lodewijk.*
4) *Gughelroc:* van *gughelen*, d.i. *goochelen.*
5) *Vijte* d.i. *levenswijs*, *wijze van doen*, van *vita*, het Fransche *vie. St. Amand*: vs. 2052:

> Ende vele inghelen quamen daer,
> Ende brochten licht scoone ende claer,
> Ende songen ende dreven melodie;
> Dus daden sij solaes ende *vye*,
> Tote dat die dach up quam.

Benevens *levenswijs* beteekent *vite;* 1° *leven*, 2° *levensbeschrijving*: t.a.pl. II vs. 6314

> Alle gader die dese *vite* ghehoort
> Hebben, dien biddic.... enz.;

Sp. H. I IV 40 vs. 44:

> Die dueren, leest men inder *viten*,
> Waren yvorijn alle ghemeene.

3° *Geschiedverhaal* in 't algemeen: zie *Taalk. Mag.* IV bl. 76 vlgg.
6) *Backtreye* d i. *bakkes*: OUD. in voce.

Wijf.

Hoe zoude ment connen naer uwen zin passen!
Haddic Godt gheweest, ghij zout de vrou al anders maken sien.

Man.

Tzou zonder twijfel zo gheschien.
Waert dat ic Godt ware, verstaet de reden saen,
Ic zou de braen[1] stellen daer de schenen staen,
Zoo en zoude men zoo veel blauwe schenen niet steken
An stoelen en bancken.

Wijf.

Hoort dien man spreken!
Heeft hij niet van Kieribus[2] nepen, waende?

Man.

Ende de buucken zoudic maken opengaende
Al met cnoppen, hoort mijn ontpluuc[3], care,
Ende alsser rammelijnghe in den buuc ware,
Zo zoude ment met een clotken[4] cuusschen.

1) *Braen* van *braede* of *braeye* d.i. *kuyte des beens:* KIL. Verg. DE BO in voce *Bra.*
2) *Kieribus:* '*Kieribus nepen*, zotte knepen. Er zijn verscheidene spreekwoorden van *Kieribus.* Zie, onder anderen MONE'S *Uebersicht*, enz. blz. blz. 146': WILLEMS. MONE citeert: 'Alzo zot als een drille, ofte als Kiribus, die in zijns moeders ers blies.' KIL. haalt op *K.* aan: 'Stultior Coroebo, furiata mente Coroebus' en dacht stellig aan *Κοροίβου ἡλιθιώτερος* van ZENOBIUS (IV 58).
Nepe (of *nijpinghe*) d.i. *kneep:* KIL,
Waende d.i. *waant gij*, *meent gij.*
3) *Ontpluuc* d.i. *verhaal* van *ontpluycken* d.i. eig. *opendoen*, dan *verhalen. St. Amand* I vs. 585:

> Maer Amand bat hem met ootmoed,
> Dat hi te negheenen stonden
> *Ontploke* huut sinen monde
> Van dies hi van hem hadde ghehoort.

Verg. *L. Sp. Gloss.*
4) *Clotken* d.i. '*klots*, *vaegklos*,' (WILLEMS), om mede te *cuuschen* (*kuisschen*) d.i. *reinigen; Hem. d. hem.* bl. 224: 'wij gebruiken thans in dien zin (nam. van ons *kuisch*) meest het bijv. *kuisch*, doch, hoezeer dit eigenlijk hetzelfde zij met *rein* en *zuiver*, blijkt uit het spreekwoord: "Als morsige menschen *kuisch* worden, schuren zij de pannen van buiten." In Zeeland bezigt men ook nog doorgaans de woorden *kuisch* (*kuusch*) voor zindelijk, en *kuischen* (*kuuschen*) voor schoonmaken.' Verg. DE BO in voce *kuischen.*

W i j f .

Mijn heeren, hoeren[1] ruusschen
Van zulk een clap! Twaer beter gheswegen
Dan alzoo te rasen.

M a n .

Ende jeghen den reghen,
Die de luden dicwils comt verdooft quellen,
Zoudic elc mensche een bordessche[2] up dooft stellen;
En achter zoudic een cave[3] noort of zuit drieghen,
Omdat den doom[4] van den biere zoude uut vliegen:
Zo en zoude dbrein zo vullic niet zijn versmoort.

W i j f .

Dats emmers wel zottelick verzint.

M a n .

Ende voort
Moet ic u noch zegghen int platte[5], calle,
Dat ic van elcx mont soude maken een ratte valle,
Zo en dorft men gheen catten daer toe hauwen
Noch ratten cruut coopen.

W i j f .

Bij mijnder trauwen,
Ghij waert weerdich ghesmeten met vurte sleteren[6]!
Zoude ghij Gods werken willen verbeteren?
Wa, willecom cochuut, wech, cust den brandere[7].

M a n .

Tes daeraf ghenouch: nu up een andere.
Tes mij leet, hebbic messeght tzij groot of clene.

1) *Hoeren* d.i. *hoor hem. Ruusschen* d.i. *lawaai maken.*
2) *Bordessche* of *borddecks* d.i. *luifel:* OUD.
3) *Cave* d.i. *schoorsteen*, *schouw. Drieghen* d.i. *naaien*, *rijgen.* De Hr. OUDEMANS vraagt in voce: ‘quid? eene cave of opening maken?’ Ik meen, dat de man, die wel van Lotje getikt schijnt, voor dergelijke dwaze combinaties als *een cave drieghen* niet te goed is: het moet blijkbaar eene aardigheid verbeelden.
4) *Doom* d.i. *domp*, *damp.*
5) *Int platte* d.i. *platweg*, *kort en goed. Calle* d.i. *liefje;* pulchra, formosa: KIL.
6) *Vurte sleteren* d.i. *rotte (vorten* of *verten* d.i. *rotten) lappen (slete* of *slets* d.i. *linteum tritum).*
7) *Brandere* d.i. *gloeiend ijzer*, *brandijzer. Cust den brandere* is dus zooveel als *word gebrandmerkt*, *krijg een brandmerk op uw wang:* NOORDEWIER t.a.pl. bl. 314 vlg. Zie DE BO in voce.

W i j f .

Nu wel, twerdt varijnc hoogh tijt van scheene:
Dus dat wij ghijnghen, twaer wel mijn wille.

M a n .

Kenne boeye[1)], wij moeten noch gaen naer Bentille,
Tes daer kermesse, laet ons derwaert poghen.

W i j f .

Twaer schande, zouden wij ons hier vertooghen
Zonder een present te gheven dees heeren verheven.
Schuelter niet in den curf?

M a n .

Daer es wat bleven.

W i j f .

Nu, zegt mij, watter inne es, up rechter minnen.

M a n .

Watter inne es?

W i j f .

Ja.

M a n .

Tjan, daer es een hinne.

W i j f .

Een hinne, zechdij?

M a n .

Hoe, meendij, dat ic lieghe?

1) *Kenne boeye:* hierover WILLEMS aldus: ‘bode, ik kenne - zoo antwoordde men aan den gerechtsbode, die een citatie deed, om te zeggen dat men van zijn aenzegging kennis nam. In Brabant gebruikt men gewoonlijk de samentrekking *boo* of *boei*, voor *bode.*’
Bentille was een gehucht van het dorp St. Jan-in-Eremo, op een groot uur afstands van Eecloo gelegen: *Belg. Mus.* II bl. 102.

W i j f .

Haut den curf toe, dat zij niet uut en vlieghe!
Ic meende waerlijck, dat zij ter maerct vercocht was:
Maar tes noch wel, datse tot hier ghebrocht es,
Wij zullen der, hopic, de eere mede bewaren.

M a n .

Ygo[1], dat peynsdic ooc.

W i j f .

Rasch, zonder sparen,
Groet dit lieve gheselschap, jonstich verweten[2].

M a n .

Gans mierentant[3], ic hebbe mijn sprake vergeten!
Groetse ghije, ghij kuenet wel ter kuere.

W i j f .

Moet ic altoos ghequelt zijn met dezen luere!
Ghij heeren, en belcht u niet van tsotte ghemoetsele[4]:
Wij bieden u al tsamen een minnelic groetsele,
En brijnghen u, zonder yemant te stooren,
Een goede vette inne, om te smoorne,
En bidden u: wiltse in dancke ontfanghen.

M a n .

Wacht, willicse uut trekken.

W i j f .

Wacht, laetse mij langhen[5].
Ontbeyt! Hoe sta ic aldus en babbele?
Mij dijnct, dat ic niet dan hoy en grabbele,
Dees hinne es te gheven en niet te coope.

1) *IJgo* d.i. *ei god.*
2) *Jonstich verweten.* Den zin van dezen stoplap vat ik hier niet.
3) *Mierentant: Gans m.* d.i. *Gods* (niet *St. Jans)* - ? - een vloek in oorsprong al even onherkenbaar als *tantgapen.*
4) *Ghemoetsele* d.i. *ontmoeting:* OUD. in voce.
5) *Langhen* d.i. *krijgen*, *halen.*

M a n .

Siet wel toe, dat zij u niet en ontloope,
Want ic zouder om zijn een beschaemt catijf.
Vatse wel.

W i j f .

Mijn hant bernt an mijn lijf:
Ic en vintse niet, eyst niet wel een plaghe?

M a n .

Daer es nochtans een inne.

W i j f .

Ic wildicse zaghe
Of ghevoelde, zo ware ic der zake vastere.

M a n .

Laetse mij tasten.

W i j f .

Nu tast, hinne tastere,
Ghij en zullet niet bet dan icke duergronden.

M a n .

Ey wijfken, lacht, al vonden, al vonden!
Siet wat ic hier hebbe, en maect gheen gheschrey.

W i j f .

Es dat een hinne?

M a n .

Neent, tis een ey.
Haut, ziet, dit zijn vremde miraculen!
Zoude de hinne gheleyt hebben sonder cakelen?
Ic en hoorde mijn dagen noynt vremder clute!

W i j f .

Daer was een inne, maer nu eysser ute*:*
Een ey wasser inne, nu hebbic tverstant.

M a n .

Daer was een inne.

W i j f .

Maer twas een ey, mijn quant,
Dees ey esser van, een waer woirt niet gheloghen!

M a n .

Nu moeten wij de duecht van den eye betoghen,
Of wij zullen hier teenegaer blijven in schande.

W i j f .

Een ey maect veel spijse.

M a n .

Jaet, menegherande:
Men maecter me goe supenen[1], gheswollen met sap
En wittemoes.

W i j f .

Ja, en goede appelpap.
Ooc dienet zij zeer wel in taerten, in vlaen.

M a n .

Een wafelken, up den rooster ghebraen,
Curt[2] gheyert, en es niet te vermulene.

W i j f .

De vadden[3], hoe beghinnen zij te huulene,
Als zij wel gheeyert zijn: men zoudeze zoucken[4].

1) *Supenen* van *supen* d.i. *soepen; botermelck:* KIL.: lac serosum, lac agitatum, lac secundarium, lac pressum, enz. Zie KIL. in voce *wronghel.*
2) *Curt* d.i. *een weinig. Gheyert* d.i. *geëierd. Vermulen* d.i. *versmaden;* stomachando amittere, contemnere cum indignatione, KIL.: verg. PLANTIJN in voce en OUD. *Wb. Bred.* en *Hooft* t.a.pl.
3) *Vadden* van *vadde* d.i. *meelkoek;* laganum, libi admodum tenuis et flaccidi genus: KIL. *Huulene* van *huulen* d.i., volgens WILLEMS, *heulen*, *verkieslijk zijn*: stellig onjuist. Het is m.i. eene samentrekking van *hovelen* of *heuvelen* d.i. *gisten*, *door gist of zuurdeeg oprijzen;* assurgere in clivum, excrescere in collem, extubare; KIL. in voce, en OUD. op *hevelen.*
4) *Zoucken* d.i. *zoeken* evenals vs. 212 *coucken* voor *koeken.*

M a n .

Sghelijcx de craustelijn[1].

W i j f .

En deyer coucken:
Daer en zijn gheen graten in, ghezegt goet ront.

M a n .

Een eyken ghebraden en es ooc niet onghesont,
Alst men heit up zijn hollandsche metten botere.

W i j f .

Van ghedopte eyers en crijch men niet den snotere[2]
Men v.....[3] er wel af, dats ic u prijze.

M a n .

De eyers dienen bijcans tot alle spijze,
En men cocse menichsins, sout an den trein[4] gaen.

W i j f .

Men cocse met booccruit[5].

M a n .

Ja, en met reyn vaen[6]:
Maer dats jeghen de vloeyen vul van ghequelle.

1) *Craustelijn* d.i. het Fransche *croustille* (crustula), *korstje.*
2) *Snoter* d. i hetzelfde als *snoteringhe;* rheuma, catarrhus, coryza: KIL.
3) *V.....:* daarin zou mij niet verwonderen dat schuilde het door VERWIJS, in zijn *Boerden*, besproken *veizen* d.i. *veneri operam dare* eig. *zich heen en weer bewegen:* zie *Gloss.* in voce.
4) *Trein: sout an den trein gaen* d.i. *indien men vroolijk wil wezen.* Zie LITTRÉ in voce *train*, sub. 3°.
5) *Booccruit:* 'lees *boecweit*'. zegt WILLEMS: ik zou het niet durven; schuilt er niet *boonkruid* in? Ongetwijfeld is het dit, de 'soort van kruid dat de keukenmeid in de boonen stooft, ook keule genaamd; fr. *sarriette*': DE BO in voce.
6) *Reyn vaen* d.i. *reyn-vaeren*, *reyn vaer*, *worm-kruyd:* KIL. Heetekoeken - zegt DE BO in voce *reinevane* - met mater d.i. *moederkruid* en *reinevane* gebakken, worden kruidkoeken genaamd.

W i j f .

Men roerse metten ingune[1] en metter pecele:
Dan maect men appeltasseyen[2] metten mostaerde.

M a n .

O, de eyers zijn puicgoet van aerde:
De schippers als zij hebben een hongher bijstere,
Zo maecken zij van eyers eenen vijstere[3]
Inne baken vleesch[4], ghebacken in de panne.

W i j f .

Maer als zij dan te zeer lichten[5] de kanne,
Zoo zouden zij wel schieten om te naest
Den coc[6] van Vranckerijcke.

M a n .

Duufkens met eyers ghefaest[7]
En zijn ooc niet quaet, dats goet te ghevroene[8];
De eyers plegen de lieden te voene;
Eenen sangher van eyers gheentijts heesch es.

W i j f .

Men zecht, dat een ey bloet en vleesch es,
Binnen drij daghen, zo ic ghepresen las:

1) *Ingune* van *inguen* d.i. *ajuin. Pecelle* van *pekel:* KIL. in voce.
2) *Appeltasseyen:* daarmede worden de koekjes bedoeld, waarvan KIL. ons in voce *tas-eye* het recept geeft: 'moretum: libum ex lardo, pomis, pyris, herbis, superaddilisque ovis confectum': dus koekjes toebereid uit meel, melk, spek, appelen, eieren, enz.: OUD.
3) *Vijstere* d.i. intritum, intritum alliatum; moretum alliatum, ventris flatus provocans: KIL.; WILLEMS noemt 't eene *omelette souffleé.*
4) *Baken vleesch* d.i. *varkensvleesch.*
5) *Lichten* d.i. *ledigen*: Zie boven op vs. 3.
6) *Coc:* 'den Franschen haen, het wapen van Frankrijk:' volgens WILLEMS. Onmogelijk: 'le choix de cet oiseau comme symbole de la nation française est de date récente (la première révolution et surtout celle de 1830); il ne paraît guère fondé que sur l'homonymie latine de *gallus*, qui signifie à la fois coq et gaulois': LITTRÉ. Eerder is hier aan eene fout te denken; lees cō d.i. *coninc*, en dan zal de zin wezen: 'we zijn den koning van Frankrijk te machtig.'
7) *Gefaest* van *fasen* d.i. *opvullen*, *stoppen:* KIL. in voce. WILLEMS vertaalt 'met dooreengeslagen eieren' minder goed.
8) *Ghevroene* van *ghevroen* d.i. *bevroeden*, *vatten.*

Sghelijcx ooc Christus ghebenedijt verresen was
Binnen drij dagen, tes een schoon exempele.

M a n .

Hij hadde gheseyt, breict desen tempele,
En binnen drij daghen zal ic hem verwecken.

W i j f .

Int uitterste oordeel, up diversche plecken,
Zal van den menschen gheropen worden menich *ey*,
Deen met blijdschap ende dander met gheschrey:
Leert hier up dijncken, o menschelicke zinnen.

M a n .

En leert Christus uwen zalichmaker beminnen,
Die ons met zijn precieus bloet ghecocht heift.

W i j f .

Goede jonste, die ons tot hier ghebrocht heeft
Hadde noch wel vonden ons presentatie[1)].

M a n .

Nemet doch danckelijc, dat jonste ghevrocht heeft;
En blijft bevolen Gods moghende gratie.

1) *Presentatie* d.i. *voorstelling*, *vertooning*, KIL. *App.* bl. 855.

Het mysteriespel, genaamd: De eerste bliscap van Maria.

Maria, voncke ende rayende[1] licht
Des Hemels, die den toren swicht[2]
Vander heiliger Drievuldicheyen,
Ic bidde u minlijc aengesicht
Dat ghi u gratie soe in ons sticht,
Dat uwen lof daer bij moet breyen
Sonder verbeyen. Rein suver kersouwe[3],
Wilt onsen prince ende oec sijn vrouwe
Ende Charloot, onsen jongen here,
Met sijnder vrouwe behueden vor rouwe;
Ende alle hare vruende jonge en ouwe
Moet God bescermen van allen seere,
Ende oec voort mere sijn lant, sijn steden,
Dorpe, slote wil God in vreden
Altoes behueden vor mesval,
Ende alle de ghene, om cort gebeden[4],
Die geerne tslands profijt in deden.
Vor Bruessel biddic boven al.
Voert groetic u minlijc, groet en smal,
Sijt willecome, edele en gemeyne,
Die hier dus minlic sijt versaemt
In desen melodyosen pleyne;
Sijt willecome, edele en gemeyne.

1) *Rayende* van *rayen* d.i. *stralen*, zie vs. 1686 beneden. *Straal* is in het Mnl. *raeye* (voor *radie*) of *reye:* zie JONCKBLOET *Spec.* bl. 126; *L. Sp. Gloss.* en MEIJER.
2) *Swicht* van *swichten* d.i. *bedaren:* KIL. In het Mnl. was het zoowel transitief als intransitief.
3) *Kersouwe* d.i. 'het zedige veldbloempje, dat wij *madeliefje*, de Franschen *marguerite*, de Engelschen *daisy* (eene verbastering van *day's eye*) noemen': dus luidt de aanhef van het stukje van den hr. DE VRIES *Taalbode* I bl. 265 vlgg. over het woord.
4) *Om cort gebeden* d.i. *om het niet te lang te maken met mijn gebed*, iets waaraan Abraham b.v. schuldig staat:

> Abrahams gebedt is gemeenlijck lanck,
> Hij heeft veel noten in sijnen sanck.

Zie dr. SCHOTEL *Gesch. der Rederijkers in Nederland* I bl. 135.

Tprieel[1] uut Troyen, den edelen greyne[2]
Gegroeyt, gebloeyt es Bruesel genaemt.
Wij grueten u minlic, groet en cleyne,
Die tonser feesten hier sijt versaemt;
Sijt hier welcomen, soet betaemt,
Want dat lieflijc beelde lofsam,
Dwelc hier noch opten Savel[3] steet,
Van Antwerpen te Bruesel quam
Bij miraculen, soet menich weet:
Soe souden wi u geerne ende sijns bereet,
In love der hemelscher tresorie,
Figuerlic, speelwijs doen bescheet
Die eerste bliscap, die haer gescye,
Hoe dat die suete maecht Marie
Ontfinc den Gods sone onbesmet
Ende loste ons van den ewigen strie[4],
Bij singels salute te Nazaret.
Ende altemet, jaerlix, soet hoert,
Sonder verlet en sonder discoert,
Soe meinen wier vort, ter stat beveelne
- Verstaet mijn woert - noch VI te speelne.
Al es die boetscap tprincipale
Ons speels, tes noot dat men verhale
Waer omme dat God tot onsen behouwe
Menscelicheit aen nemen wouwe.
Niet min wi laten overlien[5]
Lucifers val met sijnre partien,
Die hen bi hoverdien gesciet.
Dies bliven si ewelic int verdriet,
Int ewige demster[6], sonder verlaet[7].
Om een gepeys waest sonder daet,

1) *Tprieel* d.i. *het grasplein;* zie BLOMMAERT *Ovl. Ged.* I bl. 125 en KIL. in voce.
2) *Greyne* van *greyn* d.i. *kern. zaad*: WILLEMS.
3) *Opten Savel:* 'de toeschouwers waren *ter feesten versaemt in* eenen *melodyosen pleyne* (vs. 22, 27), waerschijnlijk op de groote markt, na de processie van O.L. Vrouw van den Zavel': WILLEMS *Belg. Mus.* IX bl. 57.
4) *Strie* van *stride (strijd)* evenals vs. 36 *gescye* voor *geschiedde.*
5) *Overlien* d.i. *passeeren*, *voorbijgaan.*
6) *Demster* d.i. *duister* evenals *demsterheit* d.i. *duisternis* en *deemstigh* d.i. *duister:* OUD. *Bijdr.* in voce.
7) *Verlaet* d.i. derelictio, remissio KIL., van *verlaten* in den zin van *vergeven*, *kwijtschelden. Sonder verlaet* (vs 359) is derhalve *onherroepelijk*, *onverbiddelijk*: zie MAERL. *Sp. H.* ed. CLIGNETT II bl. 139.

Maer want de viant met scalkere liste
Den mensce benijdde; om datti wiste,
Dat hi ter gracien was vercoren,
Soe dee hi hem Gods gebod verhoren[1],
Dwelc Adam ende alle sijn geslachte
Moeste besueren, tot dat dit brachte
Dontfermicheit Gods tot enen vree:
Dit was de sake, daert God om dee,
Dat hi in donbesmette zeborie[2]
Wou rusten, ende bringhen ons tsijnder glorie.
Dus, eerbaer, notabele, lieve geminde,
Ic woude dat yegelic wel versinde:
Ons meyn es reyn, slecht es ons conste.
Verstaedt ende vaedt[3] ons goede jonste:
Wij doent uut minnen, wilt dat bekinnen,
Om vruecht vermeeren
Gode en der stat,
- Ic segt u plat -
U allen ter eeren.
Dus eygelic wilt dan duegdelic keren[4]

1) *Verhoren* d.i. *niet aanhooren*: *Parthonopeus* (ed. BORMANS, Brussel 1871) vs. 3483:

> Wel met rechte hebbic toren.
> Wat hebbic ellendich wijf ghedaen,
> Dat ic mijn lief sach voor mi staen,
> Ende het mi omoedelike bat
> Ghenade, ende ic *verhoorde* dat;

vandaar *ongehoorzaam zijn*, *in den wind slaan: Carel* vs. 88:

> Wildi Gods ghebot *verhoren*,
> Coninc, so sidi ontdaen,
> Het sal u an uwen live gaen;

Lanc. II vs. 44583:

> Doe maectijs sinen lieden vroet,
> Het dochte hen allen gaderen goet,
> Ende spraken alle met enen monde
> Dat hi dbeste hadde vonden.
> Sine wilden sinen raet niet *verhoren*;

beneden vs. 988:

> Ic hope, si en sal mi niet *verhoren.*

Vandaar *verhorich* d.i. *ongehoorzaam: Hildeg. Gloss.*

2) *Zeborie* d.i. *ciborie*, ciborium, cibotium, hierotheca: arcula rei sacrae: KIL.; 'in der kathol. Kirche der Weihbrodhälter oder das Gefäsz, worin die geweiheten Hostien verwahrt werden': HEYSE *Fremdwörterb.* in voce. Hier dus voor de heilige maagd zelve.
3) *Vaedt* van *vaten* d.i. *vatten*, *begrijpen.*
4) *Keren: duegdelic keren* evenals ons *ten goede*, *ten kwade*, *ten beste keeren.*

Ende nement danckelic nu ter tijt:
Wi gaen beginnen, hoert en swijt.

N i j t .

Och, Lucifer meester, hoe gevaren
Wij! Die daer aen gescreven waren
Int boeck des levens metten heere,
Sijn nu gecondampneert, met sere
Die ewige doet te liden, wachermen,
Sonder verganc[1] ocht sonder ontfermen
Van hem, die ons hier neder velde;
Om dat wij boven sijn ghewelde[2]
Ons wilden verheffen, dies moeten wi bliven
In dit verdriet.

L u c i f e r .

Ja, als keytiven,
Diene bij minen rade vererreden[3];
Bij uwen consente, Nijt, wi ontferreden[4]
Der bliscap ende der ewiger erven,
Dies wi hier ewelic moeten sterven
In swaerder ellenden, in groter smae:
Ons mochts wel rouwen.

N i j t .

Neen, dats te spae,
Meester, van onsen berou te sprekene,

1) *Verganc: sonder verganc* d.i. *zonder ophouden: St. Franc. L.* vs. 7761:

> Die helege ziele voer, weetmen wale,
> In der ewelicheden zale,
> Daer soe van des levens dranc
> Versaet wart *sonder verganc*;

verg. de andere *Hildeg. Gloss.* aangetogen plaatsen.

2) *Ghewelde: ghewelt* d.i. *macht.*

3) *Vererreden* van *vererren* d.i. *vertoornen:* zie op *Lippijn* vs. 12, en KIL. in voce.

4) *Ontferreden* van *ontferren* d.i. trans. *verwijderen* (vandaar *ontvreemden)* en zooals hier ter plaatse intr. *afgaan*, *zich verwijderen.* Verg. ook *St. Amand* I vs. 2886:

> Ende van Gode seere *ontverret*,

d.i. *verwijderd* nam. *afgegaan*, *ver afgegaan.*

Maer dbest es, pinen[1] wijs ons te wrekene
Ende met ons int strec te bringene,
Die nu bi hem sijn: ic weette te ringene[2],
Ja, meester, op dat ghijs radich[3] sijt,
Ic crijchse bij ons.

L u c i f e r .

Jaic, seker, Nijt,
Ic hulpse u bringen oec int sneven:
Bij ons was den raet bedreven[4],
Dat wi ons stelden tegen de weerden
Des heren bi nide ende bi hoveerden,
Dus es ons dit mesluc gesciet;
Dus dan, Nidicheit, soe ghi gesproken
Hebt, hulpt, dat wi worden gewroken,
Ende brinctse bi ons int jammerdal,
Die de here vercoes.

N i j t .

Vrilic, ic sal.
Soe uterlic sere eest mi spitende,
Dat ic mi selven ga al verbitende,
Uut rechter hatijen[5] etic mijn hande
Van ongenuechten.

L u c i f e r .

Dat scijnt uwen tande,
Die ghi dorcnauwelt hebt en versleten
Van groten spite.

1) *Pinen* d.i. *trachten*, *zijn best doen.*
2) *Ringene* van *ringen* d.i. *vatten*, *insluiten*, eig. annulo circumdare et domare: KIL. 'Hetzelfde woord als het Brabandsche *rengelen*, vasthouden, *overmeesteren*'*:* zegt WILLEMS. Zie ook KIL. op *ringheden.*
3) *Radich* d.i. hier noodwendig hetzelfde als *gheradech* d.i. *behulpzaam:* zie *Flor. Gloss.* In den zin van *beraedzaem* (frugi) bij KIL. en bij MEIJER.
4) *Bedreven:* omdat de *raet* iets misdadigs was.
5) *Hatye* d.i. *nijdigheid;* verg. OUD. in voce, die evenwel deze beteekenis niet heeft.

N i j t .

Ik heb, seg[1], gheeten
Mi selven, alsoet oec wel es seinende
Aen mijn fautsoen[2]: ic ga al dwinende
Tot eender scaduwen, soe nipet mij
Dat iemen bat varen soude dan wi;
Ende na mijn macht salict bevellen[3]
Tot ewigen tiden.

L u c i f e r .

Gi sijt der hellen
Seer profitelic, claerlic, Nijt.
Maer segt, wies dat ghi tornich sijt
Ende wien ghi sout, quamt tuwen wensche,
Bi ons hier stieren.

N i j t .

Wat? trouwen, den mensche,
Dien hopic, canic, te verdullene[4],
Dien God gestelt heeft te vervullene
Bi sijnre hoger caritaten
De stoele, daer wi als ingele saten:
Daer benic op uut, om die te geckene
En hier int demster bi ons te treckene,
Lucifer meester, - dit hebbic voren
Te trapeneerne[5].

L u c i f e r .

Constu dat gelaboren[6].
Nijt ons saken, die souden versconen
Ende sere versoeten.

1) *Seg* d.i. ‘zeg ik. Zoo hoort men nog dikwijls in Braband: ja zek, voor *ja zeg ik’:* WILLEMS. Zie vs. 653.
2) *Fautsoen* d.i. *uiterlijk;* ‘forma, habitus’ heeft o.a. KIL.
3) *Bevellen* d.i. *nedervellen:* hier *ergens een einde aan maken.* Verg. OUD. in voce.
4) *Verdullene* van *verdullen* d.i. *verdwazen*, *bedriegen*, in welken zin insgelijks het een paar regels verder staande *gecken* d.i. *verschalken*, beneden vs. 829.
5) *Trapeneerne* van *trapeneeren* d.i. *vangen*, *betrappen*, *op eene listige wijze verschalken*, hier *bedriegelijk en listig uitvoeren.* Verg. het Fransche *atraper* d.i. *attrapper*, *erreichen*: BARTSCH *Chrestomathie de l' ancien Français Gloss.* in voce.
6) *Gelaboren* d.i. *bewerken*, *gedaan krijgen (élaborer).*

N i j t .

Ic salne wel honen,
Laet mi gewerden, ic saelt wel coken;
Hoverde, Giericheit selent oec stoken
Bedectelijc: ic weet dbedrijf
Wel bi te bringene.

L u c i f e r .

Tempteret dwijf:
Si en es soe vast niet als de man
Van wederstane.

N i j t .

Ic brinct haer best an
Biden serpente, dat onbevlect
Nu bi haer es: het gaet ende sprect
In dat erdsche paradijs,
Oec eest seer listich, subtijl en wijs,
Bi dien so hopic stille ocht lude
Den mensce te bedriegene.

L u c i f e r .

Dat worden de crude,
Dier toe dienen, seker soe doent.
Scoey[1], duvel, scoey: ten doech gesermoent
Niet langere[2]: hets den besten sin
Tot onsen profite.

N i j t .

Tword groet gewin
Der ganser hellen, maecht soe gescien.
Dits wech[3] ic heb de stat versien,
Daer de here na sijn gelieven
In heeft gestelt Adam en Yeven,

1) *Scoey* van *scoeyen* d.i. *haasten*, *voortmaken;* grassari, incedere cum impetu: KIJ. en beneden vs. 493. Verg. vooral het zeer lezenswaardig art. van DE BO, bl. 1002 en 1003.
2) *Langere*: de zin is hier: 'het is verkeerd om het langer bij spreken te laten, maak voort, zóó bedoelt gij ons voordeel het best.'
3) *Dits wech* d.i. *dezen weg uit.*

Om daer te verdienen sonder lac[1)]
De vroude, daer hi ons selve uut stac,
Dwelc ons te lidene es onsoete.
Tsus, laet geworden: yuust te gemoete
Comt mi tserpent, dat lopic smeeken
Met bliden geveerte[2)], dits wel een teeken
Van voortgange mijns bedrijfs geveyst[3)].

Serpent, hoert mi, ik heb ghepeyst
Nutte saken, reyn int becliven[4)]
Tot uwen orbore.

T s e r p e n t .

Consti die bedriven,
Daer wildic toe hulpen ende pinen eenpaerlic,
Haddics de macht.

N i j t .

Jaghi, soe claerlic,
Ja, wildi werken bi minen avise.
In midden van desen paradise
Daer steet een boem, si u gewaecht,
Die orborlike vruchten draecht:
Wiste Adam, hoe datse smaken,
Hi soudse plucken.

T s e r p e n t .

Wat connen si maken,
Die vruchten alsoe hoge gepresen,
Ochtse Adam nutte?

W i j f .

Soe wordhi genesen[5)]

1) *Lac* d.i. *smet*, zie vs. 773 en 1476.
2) *Geveerte* van *geveert* of *gevaert* d.i. *gedoen*, gelijk HUYD. (*Stoke* II bl. 515) het woord vertaalt, zie *M. Lp. Gloss. Met bliden geveerte* is dus zooveel als *met een vroolijk gezicht.* Verg. OUD. in voce *gevaert* en *geveert.*
3) *Geveyst* voor *geveynst* evenals *ghepeyst* voor *ghepeynst (penser).*
4) *Becliven* d.i. *beklijven*, *bestendig zijn*, *voortduren; in 't becliven* d.i. *steeds*, *voortdurend* met de bijgedachte van *vermeerdering*, *toeneming.* Zie *L. Sp. Gloss.* en OUD. in voce.
5) *Genesen* d.i. *verlost* van *genesen.*

Vander natuerliker doot;
Oec wordhi verheven en alsoe groot
Volmaect en van so hoger weerden
Als es diene hier sciep van eerden,
Ende voort soe soudi onverspleten[1)]
Alle die groote sciencien weten,
Die liggen verborgen in den here,
Diene hier stelde.

T s e r p e n t .

Nu dan, ic keere
Tot Yeven, can icser toe beringen,
Si salre Adame wel toe bringen[2)]
Niet jegenstaende dat God verbood:
Der vrouwen list es alsoe grood,
Dat si volcomen[3)] selen haer saken,
Al souden sire qua note om smaken.
Dus werdet best soe aen geleit
Om voordganc te hebbene.

N i j t .

Hets claer bescheit;
Gaet vrou Yeven aen subtijlic,
Het sal volcomen.

T s e r p e n t .

Gheerne, vrilic.
Ic saelt besorgen op een cort
Vertrec; ic meent ons orbaer wort.

Yeve, vrouwe van desen vergiere[4)],
Die hier de here reyn van bestiere

1) *Onverspleten* d.i. *onverdoken* volgens WILLEMS. Zou het niet eerder (want meer voorbeelden van het woord heb ik nergens kunnen vinden) beduiden: *in haar geheel?*
2) *Beringen:* zie boven op vs. 98, zooveel als *er in krijgen*, *er in laten loopen.*
3) *Volcomen* d.i. *ten einde brengen* even goed als *ten einde gebracht worden.* KIL. in voce heeft: perficere, consummare, absolvere, exequi, zie vs. 1113 beneden.
4) *Vergiere* van *vergier* d.i. *boomgaard.*

Bij sijnre groter gracien wrachte,
Om dat ghi ende al u geslachte
Verdienen sout, om cort verclaren,
De glorie, daer dingele in waren,
Ja, vrouwe, bi sijnre groter genade:
Maer wildi werken bi minen rade,
Ic weet u selc avijs te gevene,
Dat u ewelic steet te levene,
Ende selt oec weten hoe ende watte
Van allen wijsheiden.

Yeve.

Serpent, wats datte?
Waert soe, daer wildic mi toe pinen:
Wats de sake?

Tserpent.

Van goeder minen[1)]
Staet hier een boem in desen pleyne,
Wies appele soe soet sijn ende soe reyne,
Dire nutte, hi leefde emmermeere;
Oec soude hi sijn gelijc den here
In vruechden, in vreden, sonder verdriet
Teewigen dagen.

Yeve.

Na dijn bediet,
Serpent, waert groet[2)] om ons, vorwaer.

Adam, verstaet mijn redene claer:
Ic bringe u meere[3)], die emmer geprueft
Moet sijn, ende die ons sere behoeft
Te doene, want wijs selen genesen
Van der doot.

Adam.

Wat soude dat wesen,

1) *Minen* van *mine* d.i. het Fransche *mine:* vena: et natura, ingenium; et vultus, species, status: KIL.
2) *Groet:* lees *goet.*
3) *Meere* d.i. *tijding*, *mare*, vanwaar b.v. *niemare* d.i. *nieuwstijding; vermaard*, *onmare* en derg.

Vrou Yeve, dat ghi met nernste begeert
Aen mi? Eest dat ghijt mi vercleert,
Ic salre in doen sonder verdrach
Tuwer liefden, dies ic vermach;
Want noode so soudic u vererren,
Soet redelic si.

Yeve.

Dan, sonder merren,
Adam, so wilt na mijn begeren
Deser vrucht nutten, sonder ontberen,
Van die in midden[1] staet gegroyt
Den paradise; want claerlic doyt[2],
Ghi werter bi, dats wel mijn weten,
Ontsterfelic en groot.

Adam.

Ja, hebdi vergheten,
Dat ons de here sonder genoet
Van diere vrucht te eten verboet,
En dat wi elder na ons gevoech
Van allen vruchten nutten genoech,
Maer dat wi emmer niet en daden
Tegen tgebod?

Yeve.

Laet u geraden,
Lieve Adam, op alle trouwe,
Et[3] vander vrucht.

1) *Midden: in midden den paradise* is eene zeer gewone constructie in het Mnl., b.v. *Rijmb.* vs. 4777:

> *In midden* den vloer stont een outaer;

St. Christ. vs. 1519:

> Somwile des avonds als si quam weder,
> Ginc si *in midden* thues op en neder,

en BORMANS bl. 95, bl. 378 (alwaar *in midden den dach* en *in midden tfelt*), bl. 402 (alwaar, gelijk hier, *in midden den paradise*, en wordt opgemerkt dat *in midden* zoowel den datief als den accusatief regeert). Over het Mhgd. *enmitten* zie BENECKE II, bl. 197.

2) *Doyt:* '*want claerlic doyt*,' want dit klaerlijk daeruit voortkomt. Zie wegens *dooijen* de *Verhandeling over de Geslachten* van BILDERDIJK bl. 131:' aldus WILLEMS, en desgelijks OUDEMANS in voce *doyen.*

3) *Et* van *eten*, zeer gewone vorm van den imperatief.

A d a m .

Ach, weerde vrouwe,
Wi en hebben emmer geen noot van dien
Te doene tegen des heeren verbien.
Hier staet soe menegen boem seer lieflic
Gegroyt, wiens vruchten sijn gerieflic
Van scine, van roke, ende oec van smaken:
Wat node waerts, dat wij dan braken
Tgebod Gods ende tegen sijn woerden
In contrarien dan overhoerden[1],
Die ons tsier lieften[2] heeft besneden
Te deser hoecheyt?

Y e v e .

Keeren, sijt te vreden.
Adam, wi selen den here wel payen,
Getroest u dies; laet u gerayen,
Wi selender vrame bi ontfaen,
Dat hopic. Hout, siet.

A d a m .

Ic saelt bestaen,
Al eest mi tegen, maer tuwen begeerne
En willic mi niet pinen te weerne.
Ic hebt gedaen. God laet ons vromen
Ende tenen salegen ynde comen.

(Selete cort.)

G o d .

Ic die ben ende hebbe ghemaect
Alle dinc, ende van nieute[3] omstaect,

1) *Overhoerden* van *overhoeren* d.i. *ongehoorzaam zijn.* CLARISSE *Hem. d. Hem.* bl. 218 zegt van *overhoricheit*: 'het staat over tegen *onderhoricheit*, dat *gehoorzaamheid*, *onderdanigheid* beteekent;' voorts haalt hij aan *overhorich*, dat mede alhier vs. 294 voorkomt. Voor het w.w. *overhooren* heeft KIL. alleen *audire aliquem;* ook PLANTIJN en de *Teuthon.* en de meeste *Gloss.* geven het niet op.
2) *Lieften: tsier lieften* d.i. *naar zijn geliefte*, *naar zijn wil:* zie KIL. in voce, alwaar *liefte* met *beliefte* wordt gelijk gesteld.
3) *Nieute* voor *niete* d.i. *niet*, *het niet* nam. *Omstaect* d.i. volgens WILLEMS *gevestigd*, eig. *met staecken omgeven*, dus zooveel als *omheinen*, *omtuinen.*

Ende op[1] rechtverdicheit gescepen,
Ben nu bi redenen in dien begrepen[2],
Dat ic justicie sal doen baren[3]
Op hen, die overhorich waren
Mijns geboots, reyn int behagen.
Dies selen sire penitencie om verdragen
Soe lange, als recht met redenen brieft[4],
Dats hem van desen boete geheft;
Dan sal mijn gramscap sijn geswicht
Van den sonden, die sij in mij
Hebben bedreven. Adam, waer sijdij?

(Adam sal comen met enen blade gedect ende Yeve oec.)

A d a m .

Here, ic hoorde u stemme, ende wert in vare,
Mids dat ic naect dus ben int clare.

G o d .

Adam, wie hevet u doen weten,
Dat ghi naect waert? Dan, du hebs gheten
Der vrucht des houts, dwelc ic verboet.

A d a m .

Dwijf, die ghi als mijn gemoet
Teenre ghesellinnen hebt gegeven,
Graf mi den raet.

1) *Op* d.i. *op voorwaarde van*, *met;* verg. *L. Sp. Gloss.*
2) *Begrepen* (van *begripen*) d.i. *op uit*, *van idee: Bloeml. Gloss.*, alwaar de plaats van *Floris* vs. 3151:

> Claris was wijs ende van sinne,
> Ende decte hare twier minne,
> Ende was emmer *begrepen* in dien,
> Dat si gherne hadde ghesien,
> Dat verholen ware bleven
> Die minne, die de kinder dreven.

Zie ook OUD. in voce.
3) *Baren* d.i. *openbaren*, *doen blijken.*
4) *Brieft* van *brieven* d.i. *gebieden:* eig. litteris sive epistolis significare, denuntiare: KIL. *Als recht met redenen brieft* beteekent dan: *als recht en billijk is.* Ik merk verder op, dat in het volgende vers *boete* de eerste naamval is, zie beneden vs. 505.

God.

Twi hebstuut bedreven?

Yeve.

Tserpent heeft mi bedrogen int waen[1)]
Mids sinen rade.

God.

Wantstuut[2)] hebt gedaen,
Serpent, soe seldi vermalendijt
Sijn ende bliven tewiger tijt
Onder alle dieren ende beesten ter erden,
En tusscen di ende dwijf sal werden
Viantscap ende haren ende uwen sade,
Ende u hoet sal vroech ende spade
Bedruct wesen onder haer voete.
Ende, Yeve, ic sal di onsoete
Vermenichfuldegen u ermoe,
In arbeide seldi spa ende vroe
Dijn kinder baren, ende sonder fijn
Seltstu onder tsmants macht sijn.
Adam, om dat ghi sonder noot
Uut uus wijfs rade, dwelc ic verboot,
Aet van den bome, sal deerde, wilt merken,
Vermalendijt sijn in uwen werken;
In arbeide seldi van haer gevoet sijn;
Dornen, distelen, aldus moet sijn,
Sal si u bringen; crude seldi eten
Der erden; oec seldi int zweten
Dijns aenscijns dijn broet eten vornoemt[3)],
Tot dat ghi weder ter erden coemt:
Want van slike ende van eerden
Sidi gemaect en weder selt werden,
Mits dien datstu dus hebt gebroken
Mijn hoge gebod; tmoet sijn gewroken,
Des en can nyemen doen beweerte[4)].

1) *Int waen* d.i. *in dien waan.*
2) *Wantstuut: want is omdat; tuut* is *du het*, de *s* (voor *des)* staat pleonastisch, evenals vs. 349 in *datstu dus* enz.
3) *Vornoemt* d.i. (?). Of mogen we *vornoemt* in *verdoemt* veranderen en zoo den tekst herstellen?
4) *Beweerte* d.i. *afwering*, *tegenstreving.* OUD. in voce. Verg. vs. 441, 574, 828 beneden, alwaar het woord *beweren* als w.w. in gelijken zin.

Bi mi moet risen rechts begeerte:
So wel hem diet volcht ende na mi hayt[1].

Waer sidi, mijn ingele? Hebdi genayt
Van desen besondegen[2] haer lieder clere,
Soe ict beval?

Een ingel.

Siet, ja wi, Here;
Si sijn bereet tot uwen vermane[3],
Soet redelic sij.

God.

Nu, doetse hen ane.
Ic sal hen helpen decken haer lee,
Ende slutense hier uut deser stee,
Daer van nu voert na desen tijt
Negeen natuerlic mensce en blijt[4],
Ja, sonder enege, die int versterken
Mijn prophecie selen vol werken
Ter vramen van hen, die na dbehoren
In minen name werden herboren
Int salege doepsel, sonder verlaet,
Tot haren behouwe. Nu, Adam, gaet,
Hier uut moetti gesloten werden
Ewelic om u overterden[5]:
Ghi hadt te wensche al uwen cuere.
Serubin, blijfter staende vuere:
Met uwen zwerde, sonder sparen,

1) *Hayt* van *hayten* d.i. *verlangen* (het Fransche *haiter*, waarover zie ROQUEFORT in voce).
2) *Besondegen* van *besondech* d.i. *zondig. V.d.L.O.H.* vs. 1414:

> Ic ben een *besondichste* wijf
> Die nie ter werelt ontfinc lijf,

regels, die ik aanhaal om den eersten te emendeeren: lees *een die b.w.*
3) *Vermane* van *vermaen* d.i. *bestraffing;* admonitio, adhortatio: KIL. 'Ze zijn bereid om het doemvonnis aan te hooren': wil de engel zeggen.
4) *Blijt:* voor *blijft* evenals elders *swijt* voor *swijcht*: zie beneden vs. 844.
5) *Overterden:* zie boven bl. 134. In het volgende vers is *al uwen cuere: al uwe keuze;* 'gij hadt al wat gij kondt wenschen te kust en te keur.'

Seldi dese suver stat bewaren:
Hets mijn bevelen, dat ghijt doet.

(Dingel Cherubin blijft staende tot Adams doot).

D i n g e l .

O Here vol gracien, in uwer oetmoet
Ghevic mi over sonder verdrach.
Ghi hebbet al in uwer behoet,
Want ghi in uwer genaden soet
Hebt doen verscheeden[1] nacht ende dach;
Van uwer groetheit niemen en mach
Te vollen begripen; benic wel vroet,
Ghi blijft ende waert, eer oude[2] plach;
Grondeloes vloyende soe es u vloet:
Dies men u lof toe scriven moet.

(Selete sanc of spel).

A d a m .

O laes, wat salic nu bestaen,
Erm, onsalich knecht vol rouwen!
Wat salic maken? waer salic gaen?
Hoe hebdijt, erm keytijf, gebrouwen[3]!
In weelden haddi u mogen houwen,
Daer ghi nu ellindich blijft:
Die duecht wilt lonen met ontrouwen,
Hets redelic, dat hijs druc bedrijft.
Ic heb gesteken[4] ende ghekijft

1) *Verscheeden:* voor *verscheyden* d.i. *afscheiden*, *scheiding maken:* zie *Rijmb. Gloss.*
2) *Oude* d.i. *ouderdom*, *tijd* volgens WILLEMS, die de uitdrukking vertolkt met: ‘eer de ouderdom, eer de tijd bestond.’ ‘Eer oude plach’ was hij er, dat wil zeggen: hij is niet aan ouderdom, aan oud worden, onderworpen, gelijk de schrijver van den *L. Sp.* (I, I, vs. 48) het uitdrukt:

> Die noyt, noch min noch mere,
> Beghin noch ende en heeft,
> *Ende altoos zonder ouden leeft.*

3) *Gebrouwen* van *brouwen* d.i. hier *aanleggen.*
4) *Gesteken* van *steken* d.i. *vechten*, met *ghekijft* een dier tautolegomena, waarvan het een het ander verklaart. PLANTIJN heeft *jouster*, *courrir la lance*, eig. *stek-spel houden.*

Tegen den meester der meesteren gemeene,
Mij selven hebbicker mede ontlijft
Ende ewelic brocht in bitteren weene.

Yeve.

Ay laes, nu vinden wi ons alleene,
Die tierst van Gode waren bevrijt[1]:
Tserpent, die scalke beeste onreene,
Heeft ons bij rade aldus ontwijt.
Wij moesten emmer sijn benijt,
Om dat wi dus in eren saten:
Wi hebben ons qualic daer in gequyt[2],
Dies sijn wi nu aldus verwaten[3].

Adam.

Vrou Yeve, ten can ons niet gebaten,
Dat wi veel meer rouwen dreven,
Maer hopen wi in der caritaten,
Die ons de Here van desen wilt geven.
Wi hebben ons selven brocht int sneven
Onversien, bi dommen rade:
Dies laet ons bidden den Here verheven,
Dat hi ons toene sijn genade.

Yeve.

Gheminde man, hout, nemt dees spade,
Daer mede soe moetti wercs beginnen:
Met bitteren arbeide ende met smade
Soe moeten wi onsen nootdorst[4] winnen.

Adam.

Laes, int paradijs daer binnen
En hadden wi des negenen noet,
Want alle vruchten, na tsheren verzinnen,

1) *Bevrijt* van *bevrijen* d.i. *beveiligen;* munire, tutum reddere: KIL.
2) *Gequyt* van *quyten* d.i. *kwijten*, vroeger natuurlijk zwak vervoegd.
3) *Verwaten* d.i. *vervloekt* van *verwaten*, in het Mnl. zeer gewoon evenals *vermesamt* (van *vermesamen*) en *vermaledijt.* Oorspronkelijk 1° *hard op het lijf vallen*, 2° *scherp aanspreken*, 3° *dreigen*, *weigeren*, enz., DIEFENBACH II bl. 604 vlg.
4) *Nootdorst* d.i. *nooddruft.*

Die wiesen, alsoe hise geboet,
Eer hi ons dus daer buten sloet.

(Selete, pause).

N i j t .

O Lucifer meester, verhuecht u, lieve!

L u c i f e r .

Hoe gevaren, Nijt?

N i j t .

Juust tonsen gerieve
Eest comen: wi en souden cume anders wenscen.

L u c i f e r .

Eest waer? Duvel, eest waer?

N i j t .

Jaet: alle menscen,
Die moeten nu sterven, dats verloren,
Ende dan selense ons toe behoren
Ende bliven bi ons hier inder qualen[1],
Ocht thoechste recht sal moeten falen
Ende dat voertspel[2] des groets heren.
Maer, hemel ende eerde soude eer verkeren,
Eer hi veranderde luttel of yet
Die regle van rechte.

L u c i f e r .

Dats wel bespiet!
Hulpe longeren, nu horic vrij.
Comt dus die mensce met ons hier bi,
Soe sal hi betalen ons gequel,
Dat wi hier lijen.

N i j t .

Mijn mager vel,

1) *Qualen* van *quale* d.i. *pijn*: zie boven bl. 94 en 174.
2) *Voertspel* d.i. *profetie:* WILLEMS. Verg. vs. 484 beneden.

Dat ic dus na heb liggen verbiten,
Es nu soe vrolic, het waent spliten
Om dies, dat ic den mensce verheven
Met Gode dus heb gebracht int sneven!
Hadde hi de vroude beseten so soete,
Ic hadde af gheeten hande en voete,
En haen wijs hem niet connen beweren
Haer welvaert.

L u c i f e r .

En weet mi hoe gebeeren[1)]!
Mi selven en canic niet bedwingen!
Ic sal uut minen velle springen
Van bliscepen, dat ghise dus uut duechden
Hebt getrocken! Soe groten vruechden
En hadde noyt duvel voor desen int lijf!
Nijt, ic geef u voor dit bedrijf,
Dat ghi an Adame hebt bedreven,
Dat ghi voert ewelic selt leven
Op deser werelt, ende daer na erfelic
Seldi wesen altoes onsterfelic;
Oec blijfdi hier met mi gecroent
Inder hellen.

N i j t .

Soe worden gehoent
Veel sielen die ic noch sal betrapen;
Ende clerke, moencke, canoenke, papen,
Die pittereren[2)] selen te strie
Op anderen bi gierichеiden en bi nie,
Die salic hier noch met hopen bringen,
En doense in onsen ketel springen
Van boven neder, bi menegen cudde,
Ongetelt.

L u c i f e r .

Ic lache, dat ic scudde,

1) *Gebeeren* d.i. *aanstellen*, hetzelfde als *ghebaren:* zie OUD. *Gloss.*
2) *Pittereeren:* 'die impetreren zullen ten strijde?' - vraagt WILLEMS. *Ten strijde* is zeer zeker juist voor *te strie* (verg. in het volg. vers *nie* voor nijde), maar *pittereren?* Over *impetreren* verg. OUD. in voce, en ROQ. in voce *empetrer* en *impetreir:* het geeft weinig. Zit er ook *empieteeren* in?

Om dat de mensce, die was verheven,
Aldus der gracien es ontdreven,
Die hem die here dor sijn gena
Verleende, en sal nu moeten met sma
Bi ons sijn. Twas een abel practike,
Daer ment soe coecte!

I. D u v e l .

Noyt des gelike
En hoorde geen duvel singen noch lesen
Van liste. Nijt, ghi suit claer wesen
Lucifers raet in allen dingen;
Ghi selt allene meer wercs toe bringen
Dan al de duvels of neckers broet
Der ganser hellen. De sake eyscht spoet,
Om te vervolgene tot meer profijts,
Hoe dat verkeerde.

L u c i f e r .

Nu toe in tijts
Vor den rechtere, soet behoert,
Eer dat vercoele*:* wi selen hem dwoert
Verhalen, dat hi hen lieden spelde
Als hise int paradijs ierst stelde;
Dan als wijt hem aldus vorbringen,
Hi en saels niet loechenen.

N i j t .

Hi en canse niet verdingen
Bi rechte; ende anders, in genen kere,
Dan redene ende recht en gheert de Here;
Tegen recht en ginchi niet een hoy
Om hemel en eerde.

L u c i f e r .

Scoy, duvel, scoy
Tot vor den rechtere: het geeft wel vrame
Terstont te besoekene[1)]. Brinct met Adame,

1) *Besoekene* van *besoeken* d.i. *beproeven*, *onderzoeken.*

Dat hi sijn vonnesse hoer laet sien:
Na sijn mesdragen sal recht gescien,
Dat hopic an die gerechtiche
Des groets heren.

N i j t .

Nu, ghi moet me,
Adam, aenhoren tvonnesse van Gode.
Ghi hebt contrarie sinen gebode
Bi uwen consente willen sondegen:
Dies seldi van ons horen becondegen,
Wat boeten datter toe behoert
Tselker mesdaet, ende ghi tert voert;
Yeve, ghi hebt bedreven tfeit,
Dus moettier oec aen.

A d a m .

Het es de waerheit,
Dat wi bi onversienen rae
Tgebod braken, des hoert genae,
Des heren, ter saken, om cort verclaren,
Want wire doch verleit in waren
Van u, viant, die ons uut spite
Brocht hebt aldus te Gods verwite[1];
Ende uut u es, lude ende stille,
Geresen den swaren overwille[2],
Die wi in mensceliker natie
Broesscelic wrachten: dies hort wel gratie
Van den rechtere: dit aengesien,
Hopix genade.

L u c i f e r .

Neen, wacht u van dien:
Van gracien en wasser niet gesproken.
In rechte, begeric, dat si gewroken
Die sonde des overwils, bedreven
Van u beiden, en dat int sneven

1) *Verwite* van *verwijt* d.i. *schande*, *oneer: Rijmb. Gloss.*
2) *Overwille* d.i. *aanmatiging*, *overmoed:* KIL., van waar *overwilligh.*

Ghi ende u afcomst gemeene
Ewelic bliven selt in weene,
Want ghi verhoert[1] hebt den volleestere
Des hemels enter eerden.

N i j t .

Alsoe waest, meestere,
Dat sijn de crude[2], vor waer soe sijnt.
Al waerdi van ons in dien gepijnt
Dat ghi dit deet en hebt gedaen,
Ghi haddet mogen wederstaen,
Wat ghi van Gode had uwen wille
Te doene: aldus te desen gescille
En hoert geen gracie, ic zegt u plat;
Ende oft ghi uwen wille hadt
Te doene, en consti dan ons beswaringe
Niet wederstaen, tes al plaringe[3]
Dat ghier tegen te seggen moogt weten:
Bi rechte salment u af meten.
Tes verloren veel gemaut
Ocht gepluert[4].

L u c i f e r .

Mi hoert alst naut[5]
Oec daerin te sprekene een woert.
O alder rechtverdichste rechter, hoert.
Ic bid u, dat ghi hier op let:
Ghi hebt den mensce gegeven een wet,
Ende in menichfuldegher wijse
Gestelt in uwen paradijse,
Ende hem geseit en weten laten,
Te wat uren si van den houte aten,
Dat daer in midden den pleyne stoet,
So sou hi sterven: dus, rechter goet,
De mensce heeft ongehorsamheit
Bewijst ende u gebod weerleit[6]:

1) *Verhoert* zie boven op vs. 58. *Volleester* d.i. *voleinder* van *volleesten:* KIL.
2) *Crude:* zie vs. 158.
3) *Plaringe* d.i. *gekkernij*, *zot geklap:* zie MERTENS *Playerw.* bl. VI en VII.
4) *Gepluert* van *plueren* d.i. *tieren;* '*van ploderen*, in het Hoogduitsch *plauderen*, *strepere;*' WILLEMS.
5) *Alst naut* d.i. *als nu*, *thans.*
6) *Weerleit* van *weerleggen* d.i. *verwerpen*, *ter zijde stellen;* KIL. heeft: rejicere, repudiare, enz.

Dies eyschic, datti sterve al voren,
Ende dat mi dan sal toe behoren
Sijn siele, ende daer na emmermeere
Sijnder nacomers.

N i j t .

Tes redelic, heere,
Want de mensce, also men weet,
Heeft af geworpen u zuver cleet,
Ende es uwer gracien contrarie vonden,
Ende ons cleder aen gedaen van sonden.
Ten es geen wonder, dat ghi u bolcht[1]:
Hijs u ontgaen ende ons gevolcht,
Ende ofti, here, aldus int fijn
Met u niet en wilde, so moesti met ons sijn,
Want u contrarie in rechts bediet
Ons gebod dede ende duwe liet:
Aldus en can hi hem niet beweren
Bi genen rechte, na ons vercleren,
Hi en moet ons ewelic horen toe
Ende al de sine.

G o d .

Lieve Adam, hoe
So hebdi u selven hier toe gegeven?
Waerdi van mire gracien moe,
Daer ic u toe hadde verheven?
Ghi hadt hier binnen mogen leven
Termijn van redeliken jaren,
Dan haddi ewelic sonder sneven
Daer boven in dewige vruecht gevaren.
Nu es verloren dijn mesbaren:
De regle van rechte sal moeten gescien;
De duvels eysschen om u mesvaren,
Dat ic u wise te hem lien.
Wetti iet te seggene te dien
In u behulp op tsviants treeken,
Sprect op: elcx sake wel oversien,
Soe en sal hier niemen geen recht gebreken.

1) *Bolcht* van (hem) *bolgen* of *belgen* d.i. *verbolgen zijn.*

A d a m .

Lacen, here God, en weet wat spreken,
Ic kynne, dat ic de sonde dede.
Maer, genadechlic soe wiltse wreken
Op mij ende minen nacomers mede.
Selen die moeten den ewigen vrede
Derven om onser beider sonden,
Dan dunct mi geen gerechtichede,
En si mesdadich niet en sijn vonden
Anders dan wise hebben gebonden
In sonden bi onversienen rade:
Mi dunct, hier hoert wel toe genade.

N i j t .

Antworde van desen, here, wilt verstaen.
Die sondare, die moet loen ontfaen
Na dat es sijn weerdichede
Van hem daer hi de sonde aen dede,
Oec sidi geduerech rechter, here,
Dus moet de beteringe nemmermeere[1)]
Van de sondaren sijn bedreven
Die tsegen u in sonden sneven;
Oec dor u groetheit, hort wes ic meene,
Waer die emende[2)] veel te cleene
Van hem gedaen, die tfeit selve wrachte:
Dus moet dan arnen[3)] al tgeslachte;
Ende noch en dade u uus selfs genoech
En waer u dit niet groet genoech,
U grote mogentheit aenghesien,
Wist men meer wraken te doen gescien
Dan aenden mensceliken knecht.
Bi redenen ende dies versuekic recht,
Here, op een cort, sonder verdrach.

G o d .

O mensce, wat horic van di, o wach!
Rechts soe sal ic mi moeten bewinden[4)].

1) *Nemmermeere:* tier bij ontstentenis van *en* in positieven zin.
2) *Emende* d.i. het Fransche *amende.*
3) *Arnen* d.i. *boeten*, eig.: *de vruchten inoogsten van zijne daden.* Verg. TEUTHON: in voce *arnen*, (*ernarnen*), waar de hr. BORMANS m.i. terecht *erarnen* lezen wil.
4) *Bewinden* (tem) d.i. *in toepassing brengen*, een woord, 'dat niet alleen *omwinden*, inwikkelen, maar ook *besturen*, regeren *(administrare)* en vandaar *behandelen (tractare)* beteekent': CLARISSE t.a.pl. bl. 297. Zoowel voor handel en bedrijf *uitoefenen* wordt het gebruikt als in den zin van *in praktijk brengen*, gelijk hier: 'Ik zal verplicht zijn recht te doen': WILLEMS. Verg. *Hem. d. Hem.* vs. 466:

Op dat hem elc daer mach bewinden
Sire neringhen in vreden.

Want na dat redene en recht vermach,
En condier geen onscout tegen vinden.
Ic dede u lieden als mijn verminden[1)]
Ende coes u te mire glorien bequame,
Maer ghi hebt u laten verblinden,
Dies salder u af risen blame.
Want al, dat mensceliken name
Voert aen sal dragen na desen tijt,
Geboren werdende van Adame,
Die worden van mi vermalendijt,
Ende geefse u over in u berijt[2)],
Viant; wanneer si selen sterven,
Soe seldise om deser sonden spijt
Met u inder hellen erven:
Dit vonnesse gevic te deser werven.

L u c i f e r .

Lof, rechter, van uwen rechte vercoren,
Wi dancken ons uwer weerdicheien.

N i j t .

Ghi hebt gemindert onsen toren,
Lof, rechter, van uwen rechte vercoren.

L u c i f e r .

Wi selen gaen stampen[3)] en smoren,
En tegen hen lieden ons coken bereyen.

1) *Verminden* van *verminnen* d.i. *beminnen: Rijmb. Gloss.*, en beneden vs. 957, 958.
2) *Berijt:* een woord, waarover wijlen de hr, VAN DALE in den *Taal- en Letterbode* III bl. 187 vlgg. breedvoerig uitweidt: zie vooral bl. 192. Het beteekent 1° *rechtsgebied*, *jurisdictie*, eig. 'berijding, de daad van berijden, het berijden, tot oefening van de rechtsmacht'; 2° 'grondgebied, dat men berijden mocht; landstreek, welke aan het berijd onderworpen was; de uitgestrektheid, welke de schepenen, de burggraaf of zijne dienaren af te rijden hadden.' 'Geen wonder - voegt hij er bij - dat *berijt* in de volkstaal niet alleen de beteekenis kreeg van *omtrek*, *omvang*, *gebied*, maar ook die van *macht*, *heerschappij*, *bedwang*, *bereik*', die hier o.a. voorkomt.
3) *Stampen en smoren* d.i. *schelden* en *slaan;* intonare verbis et verberibus, ventose minari: projicere ampullas et sesquipedalia verba: ira agitari., supplodere insultare': KIL.

N i j t .

Lof, rechter, van uwen rechte vercoren
Wi bedancken ons uwer weerdicheyen.

L u c i f e r .

Scoyen wi, duvel, sonder beyen
Tot in den groten kakebo[1)]!
Gawi de plaetse lingen[2)] en breyen:
Het comter nu al, des ben ic vro!

N i j t .

Het worter bestiert, seg, so, Heer, so.
Laet werden, laet wassen Adams tronc,
Si moeten alle, in desen no,
Bi ons springen enen spronc,
Ja sijnse out of sijnse jonc.

L u c i f e r .

Ghi, helle, hoert, wes ic doe bekint:
Doet maken alrande instrumint
Van ruesters, van craulen[3)] en van tangen,
Daer ghi den mensce met selt ontfangen,
Van cupen, van pannen ende van ketelen,
Van pecke en van gloyende zeetelen,
Om yegeliken nae sinen state
Tontfane; coninge en prelate,
Al saelter comen, rijf[4)] en raf:

1) *Kakebo* d.i. *ketel* (cacabus: DU CANGE in voce).
2) *Lingen ende breyen* d.i. *uitleggen in de lengte en in de breedte.*
3) *Craulen;* zie over dit werktuig *(drietandige vork)* in de keuken zoowel als in de hel gebruikelijk *V.d.L.O.H.* vs. 4024:

Die duvele
hebben *cravele* vele gereet,
Vaste, sware, gloeiende heet,
En houden die caitivighe sielen:
Hen waer beter dat sie wielen!

Verg. vs. 4282: over het algemeen is de beschrijving van de hel in dat dichtstuk zeer lezenswaard.

4) *Rijf* d.i. *breed*, *overvloedig*, *rijk. Raf* d.i. de tegenstelling daarvan volgens WILLEMS, die *rif en raf* verklaart met 'breed en smal, wat gerijffeld en geraffeld is.' Ik houd mij aan den hr. DE JAGER *Lat. Verscheid*, bl. 460, die de uitdrukking vergelijkt met het Engelsche *riffraff* d.i. *uitschot*, eig. *dooreen gehutselde hoop*, en haar gelijkstelt met *overhoop*, *door elkander*, *zonder onderscheid:* zie WOECESTER's *Diction:* en WHEATLEY *A Dictionary of reduplicated words* in voce. Over *raf* zie KIL. in voce: hij heeft: 'ligulae cubitales vel bicubitales ex ventre rhombi piscis.'

Maect u bereescap en comes af[1],
Sijt blide en vro! Helle, maect feeste:
Het wert al onse, beide minste en meeste!

Groet gerommel ende geruusch salmen in de helle maken met alrehande geruchte. Ende dan selete.

A d a m

(seit tot sinen kinderen:)

Och lieve, geminde kinder vercoren,
Wi hebben de gracie Gods verloren,
Des moeten wi alle als erme slaven
Labueren, luken[2], dersschen ende graven,
Ende winnen in regen, in couden met sere,
Daer wi bi leven.

I. K i n t .

Lof hebbe die here,
Die mach ons troesten van allen hindere.

A d a m .

O laes, mijn uutvercoren kindere,
Ic werde versleten, out en cranc,
Dus dese ellinde valt mi te lanc,
Want ic heb hier in pinen sware
Geleeft over IX^{c} jare,
Dies mijn siecte es ongemeten;
Lacen, nu soudic geerne weten,
Wanneer dat ic de medicine
Gecrigen sal van mire pine,
Woude mi yemen den zin ontbinden,
Soe waric vroe.

D a n d e r k i n t .

Wildi yet sinden
Ten paradise, dat men daer vrage
Om medecine tot onsen behage,

1) *Comes af* van *afcomen* d.i. *afmaken*: OUD. *Bijdr.* in voce sub 5.
2) *Luken* d.i. *beluiken*, *omheinen:* zie KIL.

Hoe dat u boete sal gescien,
Van uwer qualen?

A d a m .

Set, gaet besien
Ten paradise in corten stonde,
Want mi lanct[1] na mijn gesonde:
Dies vraecht den ingel, wanneert sal wesen,
Dat ic mire qualen worde genesen,
Ende hoe men blusscen mochte dmesval[2];
Gaet, spoet u, lieve.

S e t .

Wel, vader, ic sal
Der wert lopen met groter haesten,
Ende besoeken ten alder naesten
Die medicine, die u mach falen.
Adieu, dits wech; om cort verhalen,
God wil u hoeden altijt vor lee[3].

A d a m .

Lieve kinder, mi es soe wee,
Mijn herte wert zwaerder dan een loot,
Lacen, mi naect de bitter doot,
Mijn aderen crempen, mi cout mijn bloet:
Ic moet van hier.

I. K i n t .

Hebt goeden moet,
Vercorne vader, ic hoep ghi saen
Vertroest selt werden.

A d a m .

En mach niet ontgaen
Der doet, mi wert soe wee ter herten;
En can niet meer van groter smerten:

1) *Lanct* van *langen* d.i. *verlangend zijn.* ‘En zoo zeide men oudtijds *mij gedenkt*, *mij schrikt*, *mij vaakt*, *mij ijvert* en eene menigte dergelijken’: DE VRIES *War.* bl. 238.
2) *Mesval* d. is *zondeval*, ook *ongeluk*, als gevolg van eigen schuld: verg. vs. 753.
3) *Lee* voor *leed.*

Mijn zenuwen crympen, mi faelgeren[1] de sinnen:
Dus leyt mi te mijnder cameren binnen;
Mijn herte bezwijct mij; ic worde soe cranc;
Die doot, die noept mij.

I. Kint.

O vaderlijc sceiden wreet ende stranc[2]!
Die nu den ganc der doot moet terden,
Haddij mogen verbeyden dontfanc
Van Set eerlanc, oft ghi verlost mocht werden,
Die ten paradise wert es met groten scerden[3],
Het soude volherden[4] u, hopic, algadere
Al dinen druc.

Dander kint.

O lieve vadere
Adam, nu sidi, soet God begeerde,
Ghestorven. - Nu laetten ons inder eerde
Begraven ende bidden Gode den here,
Dat hi sijn gracie op hem kere.

I. Kint.

Wel, broeder, ic ben bereet tot desen
O laes, tmoet al gestorven wesen.

Dander kint.

Orlof, Adam geminde vadere:
Tenen sceidene so eest nu comen;
IX^{C} en XXX jaer hebdi geleeft te gadere,
Nochtan hebdi nu inde genomen;
Wat mach den langen tijt dan vromen!

Set.

God danc, ic heb so lange geronnen,
Dat ic sie blieken gelijc der zonnen

1) *Faelgeeren* d.i. *afnemen*, *bezwijken:* zie boven bl. 227, no. 5.
2) *Stranc* d.i. *wreed*, *hard:* zie KIL. op *strengh.*
3) *Scerden:* dezelfde metathesis als in *terden* voor *treden.*
4) *Volherden:* lees *volhenden* (voor *voleynden* d.i. *ten einde brengen*).

Dat paradijs, groet van gewichte,
Dwelc God met sire hant selve stichte
Tot tsmenscen vrame, reyn int gescien.
Oec hebbic den sconen ingel gesien,
Die God, dor sijn hoge weerde
Daer voer stelde met enen zweerde:
Des willic hem te desen stonden
Gaen vragen na mijns vader gesonden
Met groten nernste, sonder versagen.

Eerwerdich ingel, ic come u vragen
Na die over sware mesquame
Van minen geminden vader Adame,
Ocht enege medicine tot dien
Bij gracie tsheren sal gescien.
Sier quetsen[1] naem hi geerne bet,
Dies bidt hi om raet.

Dingel vor tparadijs, Cherubin.

Verstaet mi, Set,
Ic sal u seggen, hoe en waer mede
Dat hi sire qualen, die hem let,
Gecrigen sal gesondichede.
Dit es den boem, daer hi aen dede
De sonde hier inden paradise:
Bi hem soe sal hem oec den vrede
Comen in menichfuldeger wise.
Ghi selt verstaen met desen rise[2],
Die ic van desen bome u trac:
Daer sal Adam, die oude grise,
Bi werden verlost sijn ongemac.
Gaet henen, plant mi desen tac
Uwen vader onder sijn hoet:

1) *Quetsen* van *quetse* d.i. *wond*, *beleediging*, *kwetsuur:* OUD. in voce, en beneden vs. 1463. *Bet:* evenals *van sire qualen te bat hebben* beteekent *van zijne kwaal herstellen*, *L. Sp. Gloss.* in voce *bat*, zoo *sier quetsen (te) bat nemen: van zijne kwaal genezing bekomen:* verg. vs. 761 vlg. alwaar het antwoord, en vs. 778.
2) *Rise* van *rijs* d.i. *tak.*

Het sal op groyen, sonder lac,
Ende werden een boem, scoen en groet.
Adame soe soldi vinden doot,
Dus doet als ic u heb geseit:
Bij desen wert hi verloest sier noot,
En brocht tot sire gesondicheit
Van selker qualen als hi in leit.

S e t .

Lof en danc, God, here bequame,
Soe moet u ewelic toe vloyen,
Dat uten rise tot smenscen vrame
Medecine van sonden sal bloyen.
Maer, lacen, den ghenen sal seer vernoyen,
Die selen liggen in bitteren clagen,
Na tgene dat[1] God sijn gracie sal spoyen
Op trijs, dat medecine sal dragen.
Orlof, her ingel. Na Gods behagen
Soe sal u hoge begerte gescien;
Doch, hopic, sal yemen gebyen[2] den dagen,
Dat men vruchtbarich dit rijs sal sien.
Om te volcomene als van dien,
Dat mi die ingel maecte cont,
Soe willic sier hoger begeerten plien
Ende planten trijs in corter stont
Ten teekene, dat noch sal maken gesont,
Bij gracien tsheren, al ons geslachte,
Ende dier nu bitterlijc liggen gewont
Inder demster hellen grachte.
Ic bevele u, rijs, des heren crachte.

Hier sal men singen of spelen, en dan comt Lucifer.

1) *Na 'tgene dat* d.i. *na dien dat. Spoyen* voor *spoeden* d.i. *verhaasten*, *niet vertraden.*
2) *Gebijen* d.i. volgens WILLEMS *bij-zijn.* Ik houd het voor hetzelfde als *gebeyen* d.i. *verbeiden*, *afwachten* en alzoo *zien*, *beleven*, verg. beneden vs. 2220:

Dat wi in vreden ende in hogen
Met salicheyen den tijt *gebeyen.*

L u c i f e r .

O, duvels alle, versterct u neringe,
Hier wert so over grote geeringe[1)]
Vander sielen, die hier zweymen[2)],
Wi en selense waer weten heymen[3)]:
Mijn buuc sal bersten int verblien
Van deser conscilien[4)].

N i j t .

Tmoet hier al lien[5)],
Dat van den geslachte van Adame
Es comen, dat blijct aen Abrahame
Ende Melchisedech, den iersten pape,
Die hier oec sit,

L u c i f e r .

Hets tonsen betrape[6)],
Dat bi naturen geboren es:
Jacop, Joseph ende Moyses,
Josue, Sampsoen ende meer andere,
Yesse, Salemoen ende Alexandere,
David, Job ende Ezechias,
Daneel ende oec Ysayas:
En soudse half niet connen bedien
Wat hier getont[7)] es.

N i j t .

Den duvel, van lien
Het comt hier al, eest leec of clerc,
Hoe wijs, hoe constich of hoe sterc

1) *Geeringe* voor *gaderinge* d.i. *bijeenkomst*, *vergadering*.
2) *Zweymen* d.i. 's*weven in der lucht*, *volitare*': *Teuthon.*
3) *Heymen* d.i. *verbergen*, *versteken* (niet *herbergen:* WILLEMS), zooals wij *stoppen* gebruiken: 'ik weet niet waar ik ze stoppen zal.'
4) *Conscilien* d.i. *concilie*, *vergadering.*
5) *Lien* voor *liden* d.i. *komen.*
6) *Betrape: betrape* of *betrappen* d.i. *listig vangen*, *inpalmen: betrap* (het zelfst. nw.) dus hetzelfde: zie OUD. *Gloss.* Lucifer zegt alzoo; 'het is altemaal een goede buit voor ons, alwat' enz.
7) *Getont* voor *getoont* van *toonen. Wat hier getont es* d.i. *wat hier te zien is*, dat zoude Lucifer niet kunnen (*en soudse* d.i. *in* (*ic en*) *zoude ze*) *opsommen* (*bedien*).

Dat si sijn mogen, tcomter al na,
En elc sit hier na sinen sta[1].
Den last valt groet, al doewijt geerne.
Wie salt ons beletten?

L u c i f e r .

Twaer quael te beweerne:
Niemen en mocht ons so verdullen,
Wi[2] selen den groten kakebo vullen:
Noit scure en was so vol gestommelt
Met scoven.

Groet geruchte inde helle.

N i j t .

Hoort, hoe men rommelt:
Het dunken mi horselen, die daer swermen,
Soe cruysschen[3] de zielen.

L u c i f e r .

Laet crisen, laet kermen:
Wi selen ons selven aen hen wreken!
Scoy wech, laet ons de brander[4] vort steken.

Gheruchte. Dits tclagen ende tkermen in de helle van den vaders.

A d a m .

O alder rechtverdichste rechter verheven,
Hort mi Adam, het dunct mi tijt,
Want in den boeken so staet gescreven:

1) *Sta* voor *staete*: 'the right man on the right place' is de bedoeling, elk naar rang en waardigheid: zie boven vs. 664.
2) *Wi:* lees *wine* d.i. *of wij.*
3) *Cruysschen* d.i. *schreeuwen*, *kermen*, *krijten:* het woord staat ongetwijfeld voor *crijschen*, KIL.
4) *Brander*: meervoud van *brand (Bloeml. Gloss)* d.i. *brandend stuk hout. Vort steken* staat tegenover *op steken* (d.i. *wegsteken*, verg. *recondere gladium* in vaginam, KIL.) en beteekent *te voorschijn halen*, *voor den dag brengen:* zie *L. Sp.* en *Hildeg. Gloss.*
Dat met dergelijk tuig de duivelen gewapend waren, leeren plaatsen als *Brandaen* vs., 1094, 1105; *v.d.L.o.H.* vs. 4281. Ze droegen die *brande* (of *brander*) in de hand en gooiden er meê, bij aanval en verdediging.

Nader grootheit der sonden bedreven
Soe moet ment beteren sonder respijt,
Ende wie dat in dootsonden blijt,
Vint men inder scrifturen claer,
Die moet der penitencien lijt
Daer voer gedogen ende int gestrijt[1)]
Der pinen bliven menich jaer.
O here, nu eest wel openbaer,
Dat wi V^{m} jaer tuwer weerden[2)]
Hier hebben geseten, ende op der eerden
IX^{c} jaer oec hebben gedaen
Penitencie, dies wilt opslaen
U ogen van gracien tonser vrame,
Here, dor uwen weerdegen name.

Yeve.

Eest u bequame,
O here, ic, Yeve, bid u om gena
Der mesdaet, die bi minen ra
Gesciet is, dwelc alle creaturen
Genieten[3)], dat mi nu rout te spa.
Ontfermt u onser sonden qua,
Die donsculdege met ons besueren
In desen kerkere.

I. Ander.

Hoe lange saelt dueren!
O God, of ghi den hemel scordet,
So waer ons allen wel gesciet,
Met uwer claerheit tdoncker dorbordet,
Ende brocht ons, daermen ewelic siet.

1) *Gestrijt* d.i. *strijd*, *gevecht:* OUD. in voce.
2) *Weerden: tuwer weerden* d.i. *ter eere van u*, zooveel als: '*omdat uwe waardigheid*, *uwe eer*, *het vorderde* (zie vs. 104).
3) *Genieten* d.i. *bezuren.* Verg. het Mhgd. *nieten* en *genieten*, waarvan BENECKE II bl. 348 zegt, dat het, in tweede beteekenis, te kennen geeft: 'ununterbrochen mit etwas zu thun hahen, wobei man eine ganz passive rolle spielen kann. Der gegenstand ist entweder angenehmer oder unangenehmer natur, a. mit etwas *angenehmen* beschäftigt sein, vergnügen daran haben, enz. enz.; *b.* (bl. 349) mit etwas *unangenehmen* zu schaffen haben, es ertragen, es leiden müssen:' aldus is die beteekenis van *bezuren* (OUD. in voce) te verklaren.

D a v i d .

O, waer zijn, here, die ontfermicheden,
Die ghi besworen hebt vorleden
Davitte, dinen knecht getrouwe,
Die hier nu met bitteren rouwe
In zwaerder ellinden sit geplaecht?
Ontfermt sijns, die u dliden claecht,
Want seker wi sijn in bitteren sere.

J o b .

O God, antwoordt mi, lieve here,
Hoe vele gerechticheiden van mesdaden
Ic, Job, sal moeten liden noch meere,
En wilter mi cortelinge[1] af ontladen.
Oec toent mi, here, dor u genaden,
Twi ghi u aenscijn bercht dus lange
Vor mij: hoe moechdi ons dus gescaden[2]
Te laten in der duvelen bedwange?
Tverdinken van desen valt mi seer strange[3],
O here, ontbint den zwaren bant:
Ic loefdu met woerden ende met sange
Nu houdi mi, scint[4], vor uwen viant.

Y s a y a s .

Alsoe ic inder scrifturen vant,
Doen ic op de werelt was,
Soe dedic van doen u allen becant
Als die prophete Ysayas:
Soe seide ic u, hoe dat ic las,
Dat een kint soude sijn geboren
Van eenre maecht, sijt seker das,
Dat lossen[5] soude, dat was verloren.
Dat kint soude na sijn behoren
Heten God, na mijn verclaren:
Dus, vriende, soe ic u seide te voren,

1) *Cortelinge* d.i. *in korten tijd*, *eerlang* evenals *cortelicke: Rijmb. Gloss.*
2) *Gescaden* d.i. *benadeelen. Te laten* lees *En laten. Verdinken* in het volg. vers is zooveel als *overpeinzen:* zie boven bl. 166 en bl. 88.
3) *Strange* d.i. *hard:* KIL.
4) *Scint* voor *scint het* van *scinen* in den zin van *blijken.*
5) *Lossen* d.i. *verlossen.*

Saelt al volscien; drijft geen mesbaren,
Den tijt, die naect ons sonder sparen.

A d a m .

Verhuecht u, vriende, ende blijft in hopen:
Die prophecie en mag niet liegen.

I. Ander.

De gracie Gods steet al noch open:
Verhuecht u, vriende, en blijft in hopen.

D a v i d .

Hoe ons dees demsterheit mach nopen,
Gods woert en sal ons niet bedriegen.

A d a m .

Verhuecht u, vriende, ende blijft in hopen:
Die prophecie en mach niet liegen.

Sanc of spel.

B i t t e r e l l e n d e .

(op crucken, ermelic gecleet.)

Lof heb de gracie des heren volmaect,
Doch benic met groter pinen geraect
Tot op dees weerelt, soe men siet,
Daer ic eens mijn vriendinne liet,
Die mi beleefde hier in mijn stede
Te blivene, ende heet Innige Bede,
Ende es getrouwe, altoes bereit
Vor de hoghe drievuldicheit:
Daer willic aen gaen, sonder versagen,
Ende haer dat bitter liden clagen,
Die[1)] Moyses ende haer vriende gemeene
Gedogen in den kerkersteene[2)]
Der hellen te haren ongevoege[3)],
Op dat sijt vor den hoechsten droege:
Hen souts, dat hopic, gracie gescien.

1) *Die:* lees *dat.*
2) *Kerkersteene: gevangenis*, *kerker.*
3) *Ongevoege:* zie boven bl. 152.

God danc, doch hebbicse versien[1],
Dies hopic een sake groet van gewinne.
God gruetu, vrouwe.

Innich Gebet.

God loens u, vriendinne,
De gracie des heren wil u bescermen:
Ghi scijnt sere mesmaect.

Ellindicheit.

Dat benic, wachermen,
Soet blijct, en was noit niemen soe wee
Als mij.

Innich Gebet.

Hebdi de beene ontwee[2],
Dat ghi soe deerlic, en weet hoe,
U leede sleept?

Ellindicheit.

Jaic, en trugbeen[3] toe.
En can gestupen[4], gecnielen, gebucken,
Dies moetic jammerlic op mijn crucken
Dus henen sweyven in zwaerder allinde,
Alsoe ghi siet.

Innich Gebet.

Wie sidi, geminde?
Ghi scijnt so druckich[5], dat ghi mi deert:
Hoe es u name?

1) *Versien:* voor *gezien.*
2) *Ontwee* d.i. eig. *in tweeën*, vandaar in 't algemeen *stuk* (adj.), *gebroken*, *kapot*, *L. Sp. Gloss.*, alwaar 'die zide met enen spere *ontwee* steken' (d.i. *door*steken, *stuk* steken) en 'tlijf *ontwee gheeselen (aan flarden geeselen.)*
3) *Trugbeen* d.i. *het ruggebeen.*
Toe d.i. *daarenboven: Bloeml. Gloss;* dus haar ruggebeen was almede gebroken.
4) *Gestupen* d.i. *buigen*, *bukken.*
5) *Druckich* d.i. 1° *bedrukt*, *benauwd*, *bezwaard;* 2° *droevig*, *deerniswaardig;* 3° *beangst.* Van de 2e bij OUD. *Bijdr.* in voce genoemde beteekenis is dit een nieuw voorbeeld.
Deert von *deren* d.i. *kunnen schelen*, *belangstelling en medelijden gaande maken:* KIL. heeft - '*gij deert my.* Miseret me tui.'

Ellindicheit.

Dat wert u vercleert,
Wie dat ic ben, van ende tende,
Ende wanen ic come. Och, Bitter Ellende
Soe es mijn name, hort mi vertellen:
Die oude vaders, die inder hellen
Noch liggen moeten[1] houden stede,
Die namen geerne, Innich Gebede,
Sercoers[2] van haren bitteren lidene,
Dus, vrouwe, wisticse te verblidene,
Ghi daetter wel aen boven maten,
Want si hebben u hier gelaten
In haer stat om Gods behagen,
Dat ghi haer boetscap sout gewagen
Aenden here, die u vermint
Om u snelheit.

Innich Gebet.

Dats waer, ic kint,
Dat si mi ter meniger stede
Gelast hebben als Innich Gebede,
Dat ic hen soude sijn bereet,
Soet in den soutere[3] ende elder steet,
Die Moyses, Saelmon ende Davit
Ordineerden. Maer, dat ghijt wit[4],
Mijn jaghen, mijn vlieghen ende mijn volgen
En baet niet: de heer es verbolgen,
Dat ic hem, vrouwe, in desen saken
En der[5] aenrueren noch genaken;
Hi es verherdicht al in een
Ende ruect[6] mijns lutter.

Ellindicheit.

Ach, lacen, neen,

1) *Moeten:* lees *moeten ende.*
2) *Sercoers* d.i. *hulp* (secours).
3) *Souter* d.i. *psalm: St. Amand Gloss.*
4) *Wit* voor *weet.* 'Ik zeg 't u, opdat gij 't weet': WIILEMS.
5) *Der* van *dorren* d.i. *durven; L. Sp. Gloss.*
6) *Ruect* van *roeken* d.i. (ergens) *om geven. Lutter* voor *luttel.* De zin is: 'en bekommert zich weinig om mij.'

Soe bliven si verloren plets[1],
Mijn vriende vercoren.

Innich Gebet.

Sijt niet te wets[2],
Allindicheit, geminde vrouwe,
Ic hebber een vriendinne getrouwe
Biden here, die mi te gerieve
Ons tale sal vueren.

Ellindicheit.

Wie esse, lieve,
Die tuwer talen sal sijn bereit
Vor den meesten.

Innich Gebet.

Ontfermicheit,
So es van deser vrouwe den name,
Die vor den here es soe bequame[3],
Dat onmogelic waer te tellene,
Hoe hise vermint.

Ellindicheit.

Pijnt u derweert tstellene[4],
Innich Gebet, ic bids als vuere[5];

1) *Plets* d.i. *plat af*, *kort en goed* (nam. *gezegd*): zie boven bl. 321, op vs. 132
2) *Wets: sijt niet te wets* d.i. volgens WILLEMS: 'zijt niet te *weidsch*, *jaeg er niet te veel naer*, *zoek er niet naer;*' en voegt hij er bij: 'van *weiden*, jagen.' - Ik geloof er geen woord van: òf *sijt* is een nevenvorm van *set*, en dan beteekent de regel gelijk vs. 1746 - want *te wets* d.i. *te pand:* verg. KAUSLER *Denkm.* III bl. 326, *Parthonop.* en *Bloeml. Gloss.* -: *wed er niet om*, *zet er niets voor te pand*, *wees daaromtrent niet onzeker;* of wel *wets* is een nevenvorm van *wis* d.i. *zeker*, *vast* (verg. *wet* en *wit (geloof)*), en dan zegt INNICH GEBET: *wees niet te boud in uw spreken*, *daarvan behoeft gij alles behalve zeker te zijn.* Ik geef bij nader inzien de voorkeur aan de eerste verklaring, vooral ook na lezing van hetgeen bl. 93 van het Acad. Proefschrift *(Teksteritiek van Mnl. Schrijvers*, Leiden W.T. Werst 1872.) van dr. J. VERDAM geschreven staat: '*Te wets* beteekent vooreerst *te pand;* 'vervolgens gaat deze beteekenis over in *onzeker*, *in twijfel*, omdat natuurlijk altijd de kans bestaat, dat men iets, wat men *te pand* zet, nooit terugkrijgt.'
3) *Bequame* d.i. *aangenaam*, immers 'in de oogen des heeren', zooals de geijkte term luidt. Over het woord zie boven bl. 162 en 180.
4) *Tstellene:* lees *tsnellene* d.i. *te snellen.*
5) *Als vuere* d.i. *vóór alles*: zie boven bl. 208.

Want saelt gescien, dat wert bi huere[1],
Dat hopic ende bi niemen el:
Dus spoetter u mee.

Innich Gebet.

Ellindicheit, wel,
Ic hope, si en sal mi niet verhoren[2]:
Met minen eggere salic gaen boren
Nernstelic in den hemel een gat
Ende vliegen tot hare.

Ellindicheit.

Ghi en moecht niet bat.
Doet de bederve[3] sonder vermien:
Datter de ouders af verblien.

Sanc of spel, ende Innich Gebet sal dicwile metten eggere een gat willen boren in den hemel enz. ende seggen boven:

(Innich Gebet.)

O alder hoechste here almechtich,
Lof heb u gracie, di mi so crechtich
Maect, dat ic ten hemele dus saen
Des menschen bederve hier heb gedaen,
Want alsoe sciere als mi vercleert
De mensce, soe weet[4] die hi begeert,
Eest God selve, sentinne oft sant.
Noit snelder bode men en vant
Dan ic, Innich Gebede, si. -

1) *Huere* d.i. *heur*, *haar.*
2) *Verhoren* d.i. *ongehoorzaam zijn. Egger*, in het volg. vers, beteekent *groote boor:* zie WEILAND in voce.
3) *Bederve: doet de bederve* d.i. *doe het noodige:* verg. vs. 1286, 1431, enz. *Sonder vermien* d.i. *zonder tijdvermijden*, *zonder uitstel.*
4) *Weet:* de opmerking dat hier *weet* voor *weet het* staat, zal, vermoed ik, hier niet ondienstig zijn.

Ontfermicheiden so benic bi,
Dies willic haer gaen vertogen
Mijn hoge bederve.

Ontfermicheit.

Hoe comdi gevlogen
Dus snellic, geminde vrou eersame?
Wanen es ditte?

Innich Gebet.

Vrouwe, van Adame
So comic, die tot mi dede sinden
Op der erden seer Bitter Allinden,
Die nemmermeer, also so dede gewach,
Hier boven selve niet comen en mach,
Dus heefse mi haren sin ontbonden
Ende mi met nernste aen u gesonden
Om, vrouwe, te nemen met u raet,
Ende dat ghi dan wort haer avecaet,
Als ghi selve wet, dat es van noe
Ende haer behoeft.

Ontfermicheit.

Sijt willecome, boe[1],
Maer segt mi Bitter Ellinden bedrijf:
Esse niet ermelic?

Innich Gebet.

Soe maten[2] wijf
En sach noit mensce met ogen ane:
Haer waer seer ongereet te stane,
Hadsi niet crucken daer si op leende;
Si hulsde[3], si bulsde, si crochte, si steende,
Haer cleder dorscuert ende al berost[4],

1) *Boe:* zie boven bl. 322, No. 1.
2) *Maten* van *mate*, door KIL. opgegeven als een verouderd woord dat *laag*, *gering* beduidt. Hij heeft voorts *mate-lieden* d.i. *arme lui* en *mate-man* d.i. *arme man.* Verg. MEIJER in voce.
3) *Hulsde van hulsen* d.i. *hoesten*, meer voorkomend in verband met *bulsen* d.i. *kuchen:* OUD. *Bijdr.* in voce. *Crochte* van *crochen* d.i. *zuchten*, *kermen*, *kreunen:* t.a.pl.
4) *Berost* d.i. *berooid:* w i l l e m s ; liever *beroest* d.i. *verroest*, *door roest bedorven* van *beroesten: Hildeg. Gloss.* Hier *bedorven* in 't algemeen, *versleten*, *vergaan* dus.

Haer scoen dorgaet[1)], haer cousen vermost,
Haer hoet dorsmeten[2)], haer wangen dorpletst,
Haer nese dorblutst[3)], haer ogen dorcretst
Te halven: so crupse met swaren onluste;
In LII^{c} jaren en hadse ruste:
Eest wonder, vrouwe, al es si verbeent[4)]
Van selken tormente.

O n t f e r m i c h e i t .

Och, lacen, neent.
Mijn sinne verscricken, mijn hert weent bloet,
Dat si dit liden dus doegen moet:
Dies willic van haren overterdene[5)]
Haer advocaet bestaen te werdene
Vor den here gebenedijt.
Ic ga tot hem, hets meer dan tijt.

Selete opt cortste. Die wile[6)] salmen Gode bloet sien sitten.

O n t f e r m i c h e i t (tot Gode).

O alderhoechste, mogenste en mechtichste,
Rechtverdichste rechter en warechtichste,
Ic Ontfermicheit, die in minnen
Wonachtich es tuwer herten binnen,
Noit niemen en conster mi uut gedriven,
Mijn woninge moet daer ewelic bliven
Ocht de werelt opt corte verginge.

1) *Dorgaet* van *dorgaten* d.i. *doorschoten:* OUD. *Bijdr.* III bl. 116 en *Wb. Hooft*: alwaar 'hoe veel zij der, op een rij, met een roer oft mosketloodt, *doorgaten* konden;' ook KIL. heeft het. Hier is *dorgaet* zooveel als *vol gaten.*
Vermost (van *vermossen*) d.i. *verrot.*
2) *Dorsmeten* d.i. *vol wonden en bulten* van *dorsmijten* d.i. *door en door afranselen:* OUD. t.a.pl. III bl. 63 in voce *deursmijten*, *deursmiten*; PLANTIJN in voce *doerslaan.*
Dorpletst van *pletsen* d.i. *kneden:* KIL. heeft in voce 'palma quatere: et depsere, subigere,' dus *doorpletst* zal zooveel beteekenen als '*morwe*' d.i. (*murw*) *geslagen.*
3) *Dorblutst* d.i. *kapot gebroken*, zoodat er geen stuk van heel was, *door en door gekneusd:* zie OUD. in voce *blutsen.*
Dorcretst van *cretsen* d.i. *krabben*, *krauwen*: KIL.
4) *Verbeent:* zie boven bl. 211.
5) *Overterdene: terden* voor *treden.*
6) *Die wile* d.i. *gedurende dien tijd; bloet* d.i. '*bloot*, *baerblijkelijk:*' WILL.

Hoert dan, wies ic u sunderlinge
Met groten nernste ben vercleerende,
Dats dat ic intelic[1] ben begerende,
Dat ghi de gevangene, die sijn gevaen,
Telivereert[2], here, en wiltse ontslaen:
Dies benic tu[3] als Ontfermicheit
Met nernste biddende.

G e r e c h t i c h e i t .

Ja, al ghereit[4].
Men doe haer gereetscap, si bid des boye[5],
Opdat u, here, niet en vernoye.

1) *Intelic* d.i. *inniglijk:* t.a.pl., ook OUD. verklaart 't alzoo.
2) *Telivereert:* van *telivereren* nevenvorm van *triveleren*, beide het romaansche delivrer: *St. Amand Gloss.*
3) *Tu:* voor *tot u:* WILL. Desgelijks *Limb.* X vs. 447.

Dies soe comic *tu* om raet;

XII vs. 905:

Want ics mi sere betrouwe *tu*;

zie HUYD. *Stoke* II bl. 281.

4) *Ghereet* d.i. *gereedelijk*, *spoedig. Gereetschap* in den volgenden regel is *gelegenheid:* OUD. *Bijdr.* IV bl. 531: verg. *plantijn* in voce. *Gereetschap doen* vat ik op als *bescheid doen*, *audientie geven.*
5) *Boye* d.i. volgens WILLEMS *vol.* '*Des boye*, daervan vol zijnde: uit een overloopend gemoed. Zie KIL. verbo *Bo.* Zoo zeggen wij nog '*van iets beu zijn:*' *Belg. Mus.* IX bl. 95.
'Deze verklaring zal wel niemand bevredigen,' zegt DE VRIES *L. Sp. Gloss.* bl. 390. Uit plaatsen als *L. Sp.* II, XI, vs. 21:

Dat mach elc wel weten,
Dat vele yngbele wouden beten
Ter feesten, daer geboren waert,
Jeghen der naturen aert,
Haer scepper (Jezus nam.) van eenre maghet reine.
Si achtens herde cleine (gaven er weinig om)
Ende en hadde hem twint *boy*
Dat hi daer lach opt hoy;

Ferg: vs. 5108:

Die naen sweech, het haddem *boy*;

Lanc. II vs. 37198:

Het sal ben hebben harde *boy*,
Dat wi des tornoys dorren roeken;

III vs. 13836:

Gygantion makede bem berde *boy:*

is de beteekenis genoegzaam op te maken, die nam. van *verdrietig*, *landerig*, maar den oorsprong heb ik nergens gevonden, evenmin als verwanten. *Ontfermichheit* is alzoo *verdrietig*, *bedroefd:* verg. vs. 1044, 1092, 1349. *Boye* zal zooveel zijn als *met seere* d.i. *met smart.*

Mi geliefter oec toe te sprekene
Als Gerechticheit, die te verstekene
Niet en mach sijn, ic seggu twi:
Wat also wel benic als si
In uus selfs herte, here verlicht,
En op mi hebdijt al gesticht
Dat bevaen heeft hemel en eerde.
Aldus dan, dor u hoge weerde
So sidi mi sculdich dan int clare
Te horne alsoe wel als hare:
Haer soetelic spreken mach niet gehoert sijn
Sonder mijn antworde.

G o d .

Wilt niet gestoert sijn
Op anderen[1], weerde, lieve vriendinnen:
Ghi wet mijn sinnen vierich dorboert sijn
Noyaellic met uwer beider minnen,
Dies seldi mi duegdelic laten bekinnen
Uwer beider gebreke[2] in wedersie,
Ende alsic uus vortstels ben te bynnen,
Soe salic sonder enich envie[3]
U beiden payen van desen gestrie.

O n t f e r m i c h e i t .

Te goeder tijt, here, te vreden blivic
In u sentencie, mer noode so kivic
Tegen mire suster Gerechticheit.
'Maer scade sceet vrienscap,' soemen seit:
Dies sijt mi gunstich van dat mi noest[4],
Dats dat ghi derme menscen vertroest,
Ocht si moeten gemeynlic alle
Verloren sijn in den mesvalle,
Want David seit ten cleeren bescouwe:

1) *Anderen:* nam. de eene op de andere.
2) *Gebreke* van *gebreck* d.i. *behoefte*, *nood. Wedersie* voor *wederside*, dus *v.w.* d.i. *van wederzijden.*
3) *Envie* d.i. hier *onpartijdigheid. Payen* in het volg. vers is *te vreden stellen:* WILLEMS.
4) *Noest* van *nosen* d.i. *verdrieten* (het Lat. nocere). *Vertroesten* vs. 1093 d.i. *helpen*; zie beneden vs. 1473 en 1472.

Den tijt komt, dat mender ontfermen souwe:
Dies benic begerende, dat dan gescie
Vlues[1] op een cort.

Gerechticheit.

Van kleinen bedie
Es u vortstel, soe ghijt bediet;
Ghi hebbet scrifture noch qualic dorwiet[2],
Want dat God sprac, dats uutgenomen:
Boven alle dander moet dat volcomen.
Hi seide, dat sterven moet, groet en clene,
Adam met sinen navolgers gemeene
Van dier tijd, dits ander besceet,
Dat Adam in den appel beet,
Toten jonxten dage, seide hi toe:
Cnuut[3] dat wort wel.

Ontfermicheit.

Suster, ic doe:
Al en dadijs so scerpelic niet vermaen,
Ic soudu ten nausten emmer verstaen,
Maer, Gerechticheit, suster, u woerdeken sniden
Als sceerse[4]; mer benic om overliden
Ghestelt, here vader, in uwen moet,
Waertoe soe benic dan te goet?
En magic niet in u gedochte
Volcomen, daermen mi toe wrochte,
So blijft de werelt met allen tenden,
Want u Gerechticheit sout al scenden,
Dat wesen sal ende menscelic leeft:
Des seggic: neen.

1) *Vloes* d.i. *fluks*, *spoedig*.
2) *Dorwiet* van *dorwien* d.i. *nagaan*, *doorvorschen;* KIL. in voce. Het woord wordt bij OUD. gemist: verg. bl. 64, 119, 130 van afl. III.
3) *Cnuut* van *cnuwen* (*cnauwen*, *cnouwen*) d.i. *overdenken:* OUD.
4) *Sceerse* van *sceers* of *scaers* d.i. *scheermes.*
Overliden: volgens WILLEMS: ‘om te laten voorbijgaan, om zoo nauw niet toe te zien.’ Ik zou denken, dat het was: ‘om voorbij te gaan, d.i. om niet geboord (gepasseerd) te worden;’ *Ontfermicheit* laat er dan ook zeer natuurlijk op volgen (vs. 1117): ‘waar dien ik dan voor?’

Gerechticheit.

Dwoert, dat God heeft
Gesproken, suster, dan mach niet falen.
Al waerdi noch so suet van talen,
U en steet dat Gode niet tontsmekene,
En sal u seggen bi desen tekene:
Worde Adam niet dewige doot besurende,
Gerechticheit en waer niet ewelic durende,
Ende na dat ic gescreven vinde,
So es Gods waerheit sonder ynde,
En aldus dan, na u verstaen,
Soe soude de waerheid Gods vergaen:
Ontfermicheit, suster, dan mach niet sijn,
Dat wetti selve wel.

Ontfermicheit.

Verstaet den fijn[1]:
Tscrifture seit, daer ics mi aen houwe:
God sciep den mensce, om datti souwe
De glorie besitten, alsoe ic las,
Daer Lucifer uitgeworpen was:
Daer was hi toe geordineert,
Van der Gods gracien geviseert[2],
Ende te bescouwene die ewige claerheit
Van Gods anscine; nu na de waerheit,
Daer ghi, Gerechticheit, op dinct,
Eest dat ghi dit den mensce niet en gehinct[3],
So en sal de wille noch de macht fijn
Van sinen makere niet volbracht sijn,
Want hijs niet, so ic seide te voren,
En maecte om te bliven verloren,
Maer wilde hine ter glorien maken,
Hi moet sijns makers wille dan smaken,
Dan can hem niemen wederstaen,
Of Gods wille moet falen.

1) *Fijn* d.i. *bedoeling:* beneden vs. 1187 is het *einde.*
2) *Geviseert* van *viseren* in den zin van *beramen*, *bepalen*, zooveel als *voorbeschikken* hier: *L. Sp. Gloss.*
3) *Gehinct:* ons *gehengt.*

Gerechticheit.

Hoert mijn vermaen:
Suster Ontfermicheit, dat ghi segt,
Luyt vremde, want na dat ghi sprect,
Soe soude de mensce van sinen mesdaden
Ongecorrigeert bliven en bi genaden
Nuyt[1] gaen van dat hi mesdoet,
So dadense hem so lief quaet als goet.
Gi en ergeweert[2] niet, suster, versinde ghijt
Na u voertstel.

Ontfermicheit.

Neen, suster, bekende ghijt,
Daer hebbic u niet te voren geleit,
Maer de wise meester die seit
In sinen boeke, nu hort na mi,
Dat God vele geringere[3] si
Den mensce tontfermen, sijt seker des,
Dan hine te verdoemen es,
Want sijn grote ontfermicheit besneden[4]
Es meerder dan smencen quaetheden;
Ende om dat dit prueflic ende claer es,
So eest noet[5] temelic, dat waer es,
Dat de mensce van sinen bedrive
Verlost si dan[6] hi verloren blive
Ewelic, suster. Hier mede ic slute
Ende begeers recht.

Gerechticheit.

En heb noch niet ute:

1) *Nuyt:* voor *uyt.* Verg. CLAR. *Hem. d. Hem.* bl. 377 vlgg.; DE VRIES *War.* bl. 90. 'De zondaar wil *G.* zeggen, zou dan weer uit zijne schuld kunnen komen,' verg. vs. 1176 en 1177.
2) *Ergeweert:* van (*e*)*argueren*, (*e*)*arguweren* d.i. *argumenteeren:* OUD. t.a.pl. I bl. 243.
3) *Geringere* van *gering* d.i. *gemakkelijk*, *eerder geneigd:* KIL. in voce.
4) *Besneden* d.i. *volmaakt*, van *besniden* eig. *het overtollige wegsnijden*, *besnoeien* en *daardoor zoo schoon mogelijk maken. Besneden van aensicht* vertaalt KIL. met 'gracilis et exilis facie.' Zie vs. 1250, 1363.
5) *Noct* d.i. *nood. Temelic* d.i. *billijk*: verg. DE JAGER *Archief* IV bl. 160, alwaar o.a. 'dat de onderscheiding (van *tamelijk* en *betamelijk*) niet in de woorden ligt, maar eerst in later tijd is ontstaan.'
6) *Dan:* elliptisch voor *eerder* of *meer dan.*

Hier op willic antworde geven.
Segt doch: waer vondi noit gescreven,
Wie dat mesdede, om cleer verstaen,
Hi en moeste bi rechte correxie ontfaen?
Dus Adam es mesdadich vonden,
Dies moet hi aernen dan sijn sonden
Ewelic geduerich, sonder fijn:
Want alle die leven of selen sijn,
En souden na groetheit des heren
De souden gebeteren na der leren
Van der ewiger scrifturen:
Dus moet hise ewelic besueren,
Hi en sijn geslachte me:
Dit seggic als Gerechtiche.

De Waerheit.

Heer vader, ic bid u om een woert
Ten besten te sprekene. Ik heb gehoert,
Dat mijn susteren in gescille
Gevallen sijn om des menscen wille,
Dat qualic vuecht, here, mocht gelien[1)],
Dat si dus jegen elc anderen strien:
Dus soudicse als Waerheit geerne versamen
Ende enegen, here; maer na dbetamen[2)]
Van mi, Waerheit, en van hem beyen
Dat si in dit gedinge voerseyen,
Soe waert wel noet, dat men dan vonde
Yemen, die beterde tsmenscen sonde
Metter doot ende dat uut trouwen,
Die in de sonde niet en waer gehouwen,
Die Yeve ende Adam bedreef:
Dus vondemen yemen die suver bleef
Ende onbesmet ende claer van desen,
Die soude tgeslechte al mogen genesen:
Ende anders so en maecht niet gescien
Bi mi als Waerheit.

1) *Gelien* d.i. o.a. *voortduren*, *blijven bestaan*, *aanhouden:* OUD. IV, bl. 449 sub. 3 en 4.
2) *Dbetamen* d.i. *het betamen:* waarover verg. DE JAGER t.a.pl. bl. 158: *Betamen* d.i. *voegzaam*, *betamelijk achten*, *goedkeuren*, *aannemelijk achten. Waerheit* zegt derhalve, dat ‘naar het gevoelen van haar en de beide anderen,’ enz. enz.

Ontfermicheit.

Dan onder ons drien
Soe laet ons met begeerten groet
Besueken, of yemen der ewiger doot
Van den sonden Adams bedreven
Onsculdich en onbesmet es bleven:
Wat segdi dies, Gerechticheit?

Gerechticheit.

Neent, sustere, want tscrifture seit
In den latine, claer becondicht[1],
Wi hebben alle in Adam gesondicht,
Oec en es niemen na Davids leere,
Si en hebben gesondicht tegen den here.

De Waerheit.

Suster, om u te besceidene
Als Waerheit gelieft mi u te leidene
Ten chore der Ingelen, verstaet den fijn,
Want daer noch enege Ingele in sijn,
Die noyt noch en mesdaden in sonden
En ongehouden sijn en ontbonden
Van Adams mesdaet, dit es waer:
Dies gawi onder ons drien tot daer,
Ic hope, wi wordender bi gevraemt[2].
Siet, sustere, daer steeter veel versaemt:
Als Ontfermicheit doet de relacien.

Ontfermicheit.

O heilege Ingele, van hoger nacien,
Sonder blamacien
Sidi bi Waerheiden, mire sustere, vonden,
Regnerende in jubilacien:
Sonder falacien
Biddic geerne, hoert mijn orconden:
Soude yemen die sonden
Af doen willen van Adame
Ende tenegen stonden

1) *Becondicht* d.i. *afgekondigd:* OUD.
2) *Gevraemt* van *vramen* d.i. *baten.*

Sterven willen om smenscen vrame,
Dat waer mi uterlic[1] seer bequame.
Als Ontfermicheit doe ics bede,
Die vor u knielt in smenscen stede.

Een Ingel.

Vrou Ontfermicheit, u tale besneden
Hebben wi gehoert, ende tuwer beden
Souden wi ons vuegen als[2] van dien:
Wies der heileger drievuldicheden
Ghelieft van desen, sijt dies te vreden,
Dat moet wel van ons gescien;
Hier en es niemen int oversien,
Dien de natuerlike doot verdriet:
Eest God begerende tot ons lien,
Wij willen alle geerne plien,
Wes dat de here aen ons gebiet:
Dus wordet u, vrouwe, van ons bediet.

Ontfermicheit.

Lof hebt ghi, Ingele. Mijn susteren beie,
Laet ons vor den here dan gaen,
Want soe mi die Ingel seye,
Soe doen sijt, wilt hijt hebben gedaen.

Gerechticheit.

Neen, suster, dat hebdi qualic verstaen:
Ghi sout mi so mijns rechts verdringen,
Si moestent minlic selve aengaen,
De here en machser niet toe dwingen:
Die sake die soude mi dus ontspringen,
En fortse[3] so worde gerekent dat feit.
De doot en mach hem niet verlingen[4].
Diet doen sal: dats verloren geseit.

1) *Uterlic* d.i. *bijzonder:* KIL.
2) *Als van dien* d.i. *geheel* naar datgene.
3) *Fortse* d.i. *kracht*, *geweld*, *gewelddadigheid*, dus geen *vrije wil*, en juist dit was een vereischte: verg. vs. 1277 'minnen.'
4) *Verlingen* d.i. volgens WILLEMS *vervelen.* KIL. en PLANT. hebben het woord niet, wel de *Teuthon.* die in voce *verlangen* verwijst naar *verdryeten* d.i. '*tedere*, *pigere*,' enz. Verg. benevens vs. 1359 en 1578 beneden, *Theoph.* vs. 123:

De Waerheit.

Nu dan, ghi Ingele, ic als Waerheit
Die spreke u toe, wilt mi verzinnen[1]:
Heeft yemen ten mensce selc onst geleijt
Datti de doot wilt sterven uut minnen,
So mogense dewige vroude gewinnen
Ende inden hemel besitten dees stee.
Doet mi daer af u const[2] bekinnen,
Des biddic u, Ingele, als de Waerhe.

(Hier swigen sij alle).

Si swigen gemeyn op alle be.
Anderwerf vragic, of ghi wilt sterven
Om den mensce ten ewigen vree
Te bringene; noch vragicx u derde werven,
Ocht niemen en antwert tonser bederven.

Ontfermicheit.

O laes, den troest, die wi hier vinden,
Es cranc, latet ons gaen ontbinden
Gode, den almechtegen here,
Hi sal ons beraden, hopic sere,
Of de mensce blijft onverloest,
En crigen wi anders genen troest:
Dies gaic, als vriendinne getrouwe,
Tot Gode den vadere met groten rouwe.

Here vader, onder der ingele scaren
En es nu niement int oppenbare,
Die hem uut minnen wilt laten ontliven,
Noch oec ter werelt dies werdich ware
Om te verlossen den armen sondare:

1) *Verzinnen* d.i. *letten op: L. Sp. Gloss.* en b.v. beneden vs. 1373.
2) *Const* d.i. hier zooveel als: *wat men kan.*

Sal hi dan dus verloren bliven?
Ghi moecht doch alle leet verdriven:
Ic bids u, staet hem nu in staden,
Als u Ontfermicheit.

God.

Wilt mij beraden,
Suete sone, ende hoert mijn woerde.
U susteren drie sijn buten trade[1)]
Gevallen ende sere van discoerde:
Gerechticheit als die gestoerde
Begeert, dat Adam blive in weene;
Ontfermicheit wilten te minen acoerde
Bringen en sijn geslachte gemeene:
Hoe salict maken, en[2)] stoerder eene?
Want alle beide moeticker plegen,
Dadict niet, Sone, hoert wies ic meene,
Ic ginge mire hoger godheit tegen,
Dies wilt mi tesen avise gewegen[3)].

De Soen Gods.

O vader, uwen wille van dien,
Soet recht begeert, moet wel gescien,
Wi en mogen niet bat noch ghi noch icke
Dan trecht inhout van desen sticke[4)]:
Dus salmen recht ende waerheit vragen,
Wats hen van desen best sal behagen:
Dat dunct mi goet, eest soe u wille.

De Heilige Geest.

O vader, laet zwichten dit gescille,
Dies biddic u als Heilich Geest,
In u, als wortele ende keest[5)],
Eenwillich, volmaect ende onversceyen:
Wes u behaecht, gelieft ons beyen

1) *Buten trade* d.i. *ten einde raad;* 'buiten raed ('t raden)' WILL.
2) *En* wederom voor *in* (*ic en*). De zin is alzoo: *Zonder eene boos te maken.*
3) *Gewegen* d.i. *ghewaegen*, *gewagen*, *mededeelen.*
4) *Sticke: van desen sticke* d.i. *op dit stuk.*
5) *Keest:* KIL. heeft: nuleus, granum, germen; *uitspruitsel* zal het hier beteekenen: verg. *keesten:* germinare, pullulare, bij denzelfden. Zie ook OUD. in voce.

Als u en wi, sonder mestermen[1],
Want doch ons proper es ontfermen:
Wat ghi begeert, dats oec mijn raet.

De Vrede.

Ic als Vree, Here, na dat staet,
Bid der Waerheit ende u om hulpe:
Die gaf den raet dat hi dit stulpe[2];
Ghi sijt genadich in allen keere.

De Waerheit.

Soe seggic dan als Waerheit, here,
Yegelijcs saken wel oversien,
Sal den mensce sorcoers gescien,
Dat wort bi rechte[3] van uwen sone,
Ende dat bi redenen, om dat gone
Elken in recht staende onbegrepen[4].
Bi hem was ierst de mensce gescepen
Oec es gescreven, alsoe ic las,
Dat alle dinc bi hem gescepen was:
Dies laet ons sire wijsheit dan duer oetmoet
Bidden om sijn hulpe soet
Sire vriende, die sijn in bitteren weene.

Ontfermicheit.

O sone des vaders, in duechden reene,
Ic, vrou Ontfermicheit, bid met seere
Vor u vriende, groet en cleene,
Die bliven verloren emmermeere,
Ten si bi uwer sueter leere,
Dat ghi hens[5] deugdelic wilt ontfermen;
Dan u genadicheit op hen keere,
Ende wilt gedincken haer bitter kermen: Niemen dan ghi en machse bescermen.

1) *Mestermen* d.i. *misspreken:* WILL. verg. *betermen: Teuthon. Als u en wi* is stellig corrupt; heeft er wellicht *alsoe wale* gestaan?
2) *Stulpe* van *stulpen* d.i. *stelpen*, *doen ophouden.* Deze regel wil zeggen: 'dat de zoon een einde make aan het geschil.'
3) *Bi rechte* d.i. *met recht.*
4) *Onbegrepen*?? Een corrupt vers, waarin ik de ware lezing, ook na omzetting en dergelijke hulpmiddelen, niet heb gevonden.
5) *Hens* voor *hunner;* zie ook beneden vs. 1441.

God.

Mijn sone, na dat ghewarich[1] toe bringen
Van mire dochter Ontfermicheden
Soe es mi zwaer ende groet verlingen,
Dat si daer sitten in onvreden,
Die mi dicwile in tiden voerleden
Hebben gedaen eere ende vrame,
Patriarken ende propheten besneden,
Ende meest de afcomst van Adame:
Dus dan het waer mi seer bequame,
Haddi de minne tot hem so groet,
Woudise met uwen sueten name
Verlossen ende sterven de bittere doot.

De Soen Gods.

O Vader, twi eest, dat recht geboot,
Dat ic sal moeten boeten de sake
Ende ontsluten, dat Adam sloet,
Met pinen ende met ongemake
Meer dan hi soude? Versint mijn sprake,
Heilige Geest, dat vragic dij,
Die alsoe mechtich es al wij.

God.

Mijn lieve sone, de sake aenhoert:
Ic ben soe uterlic seer gestoert
Op den mensce, ic segt u naect,
Dat mi leet es dat icken heb gemaect;
Ende tusscen den ingelen, ic sec u mee,
Ende den mensce es oec een vee[2];
Ende ghi sijt middel persoon int weesen
Mi ende tsheilichs Geests in desen:
Soe sidi sculdich, verstaet int cleere,
Hier af te sine een middeleere
Om te peysene[3] tuwen wensche

1) *Ghewarich* d.i. *waarachtig. Toebringen* d.i. *bijbrengen*, in casu van bewijzen.
2) *Vee* d.i. *veete.*
3) *Peysene* van *peysen* (*paix*, *pais*) d.i. *bevredigen*, ook *vrede maken: Rijmb.* vs. 19925:

Maer die Jueden setter hem jeghen,
En hebber c dusent versleghen.
Dandre *paisden* jeghen (met) den here:
Dus hadden die Jueden al die ere.

De vete tusscen mi ende den mensche
Ende tusscen die ingelen, die in gescille
Oec liggen: aldus soe es mijn wille,
Dat ghi, sone, de sake aengaet
Ende sijts een middeleere.

De Waerheit.

Voert mede verstaet,
Wies dat ic uut des vaders monde,
Sone Gods, als die Waerheit orconde:
Ghi hebt de cracht ende macht waerachtich
Van uwen vader ontfaen almachtich,
Oec hebdi sijn wijsheit groet sonder getal;
Ende wie dees sake aenveerden sal,
Moet doen bi also wisen zecrete,
Datter de viant niet af en weete,
Want, here, geraecte hijt te verhorne,
Hi soude hem pinen u doot te storne
Ende te beletten smenscen profijt.
Dus dan ghi, die de wijsheit sijt,
Selt best de sake al oversien
Tes menscen vrame, ende doense gescien
Ten siensten[1]: dit slutic als Waerheit
Dat u behoert.

Gerechticheit.

Dats wel geseit,
Bi redenen, die ic, als Recht, sal gheven.
Bij wijsheiden ontfinc de mensce sijn leven,
Ende was van eerden, alsoe ic thoone[2],
Bi u geordineert als den soone:
Das es hi u bi enegen saken
Ontrocken, so moettien weder maken,
Ende bat behoert u, Sone, nu marc,
Te volcomen uus selves werk,

1) *Siensten:* 'naer het beste uitzicht,' zegt WILLEMS. *Sien* (waar tegenover staat *nsien*) is 'hetgeen schoon is, hetgeen men gaarne ziet, aangenaam:' HUYD. *Stoke* I 1. 105; tot compar. had het *sien*(*d*)*er;* tot superl. *sienst*, welk laatste ook in den in van *best*, *gevoeglijkst Rijmb. Gloss.*; CLIGN. *Bijdr.* bl. 397; vooral ook DE VRIES *Taalz.* bl. 54.

2) *Thoone* van *thoonen* zooveel als *toonen.*

Diet mi recht te gronde[1] besochte,
Dan dat u een ander vol wrochte.
Alsus, soe lidic[2] onbevreest,
Dat God, u Vader, noch Heilich Geest
En betaemt den mensce, hoe dat si,
Te verlossene, Sone, tegen[3] di:
Want ghijt voer hen sijt sculdich te doene.

God.

Ghi wet doch wel mijn stercheit, Sone,
Die hebdi oec in u bedwanc,
Ende die mensce es teeder en cranc,
Het es van node, dit wel verdacht[4],
Dat hi bi u ontfa dan cracht:
Aldus soe seggic ende es mijn raet,
Dat ghi des menscen bederve bestaet[5]
In minnen reyn ende onbevreest.
Het hoert u bat dan den Heilegen Geest,
Soe ghi wel wet, Sone, ocht dan mi.

De Sone.

Heer vader, al dat u wille sij,
Dat moet bi mi altoes gescien;
Uwer hoger begeerten so blivic bi[6],
Minlic soe willic mi voegen te dien;
Die doot en willic niet ontsien,
Sterven willic in rechter minnen;
Met minen bloede salic haers plien,
Die nu sijn ter hellen binnen;
Hen willic vriendelic doen bekinnen,
Dat mi Ontfermicheit heeft ontstaect[7],

1) *Te gronde* d.i. *grondig; besoeken* d.i. *onderzoeken:* verg. de bij OUD. aangetogen plaatsen.
2) *Lidic* van *liden* of *lien* d.i. *bekennen.*
3) *Tegen* d.i. *in vergelijking van:* zie *Bloeml. Gloss.* op *jeghen.*
4) *Verdacht* van *verdenken* of *verdinken*: zie boven bl. 166, No. 3.
5) *Bestaet:* de zin is: ‘dat gij 's menschen bekommernissen op u neemt.’
6) *Bi: bliven bi* hier zooveel als *volharden.*
7) *Ontstaect* van *ontsteken.* De zwakke vorm staat voor *ontstoken* (*ontvlamd*): ik ken er geen tweede voorbeeld van. Dat overigens de *zwakke* en de *sterke* vervoeging reeds in het Mnl. weleens door elkander loopen, is eene bekende waarheid: den vorm zalven te verwerpen zou m.i. uit dien hoofde alleen reeds gewaagd zijn.

Vuerich dorscoten mijn hert, mijn sinnen,
Ende metten strale[1] van minnen geraect:
Dies wort van mi de doot gesmaect.

(De Vrede sal Gerechticheit cussen ende seggen dit:)

De Vrede.

O Gerechticheit, heb danc van desen,
Ende alle, die hier toe hulpich wesen.

Ontfermicheit.

Lof werdich Gods sone gebenedijt,
Als Ontfermicheit Gods togic mijn quale,
Daer ghi een medicijn af sijt,
Ende een triacle[2] int generale:
Aensiet hoe ic met desen strale
Ben dorscoten om die onvrame,
Dat smenscen geslachte altemale,
Moet liden die over zwaer mesquame:
Seert der beeten van Adame
Soe heeft dees wonde ye sint gebloet.
Soet mi Ontfermicheit betame,
Vindic u Gods sone nu gemoet,
U suete minne so in mi gloet,
Dat mi de quetse van desen gescichte[3]
In u herte mijns seers verlichte.

Gerechticheit.

Lof, Sone des Vaders, tot mi genegen!
Als Gerechticheit Gods gevic orconde,
Dat ghi de balance van mi gedregen
Hebt effen geladen te deser stonde:
Want bi uwen rechtverdegen vonde:
So wert de mensce sijns drux verloost;
Dies rise u lof uut elken monde
Dat ghi de uwe aldus vertroest.

1) *Strale* van *straal* d.i. *pijl:* zie *Beatr. Gloss.*
2) *Triacle* d.i. *geneesmiddel*, eig. *tegengif:* verg. KIL. in voce *dieriaeckel* en HEYSE *Fremdwörterbuch* in voce *Theriak.*
3) *Gescichte* d.i. *pijl* (*schicht*).

De Waerheit.

Lof, Sone des Vaders, van dat ons noest
Sijn wi bi uwen eygenen wille
Als susteren, ja, diet wel geloest[1],
Verenicht van onsen swaren gescille:
Bi waerheiden ende rechte verstoert de hille.

Ontfermicheit.

Lof, specie[2], edel, vruchtbarich tac,
Sonder nommer[3] soe es u weerde.

Gerechticheit.

Lof, bloyende rijs, dat Adam brac;
Lof, specie, edel, vruchtbarich tac.

Waerheit.

U vruchten sijn reyn ende sonder lac;
Noyt edelre vrucht en wies op eerde.

Ontfermicheit.

Lof, specie, edel, vruchtbarich tac,
Sonder nommer soe es u weerde.

Gerechticheit.

Ghi wert gebloeit uut Yessen geerde,
Also ons Balam heeft versproken;

Waerheit.

Ende ons in den scrifturen vercleerde,
Werdi gebloyt uut Yessen geerde.

Ontfermicheit.

Geen edelre bloeme noch soe vermeerde
En stont ter werelt noit ontploken.

Gerechticheit.

Ghi wert gebloeyt[4] uut Yessen geerde,
Alsoe ons Balam heeft vorsproken.

1) *Geloest* van *geloesen* d.i. *uitleggen*, *verklaren:* hier zooveel als *opmerken;* verg. OUD. in voce en WILL. t.a.p.
2) *Specie* d.i. *specerij*, *welriekend kruid.*
3) *Nommer:* verg. 1397: 'sonder getal' voor *ontelbaar*, *onmetelijk groot.*
4) *Gebloeit:* zie boven bl. 164, no. 2.

W a e r h e i t .

Bi u soe wert de helle tebroken,
Voetsel van vramen leit in u keerne[1].

O n t f e r m i c h e i t .

U grote genaden staen wide ontploken:
Bi u soe wert de helle tebroken.

G e r e c h t i c h e i t .

Ghi sult sorcoersen met uwen roeken
U vrienden, Lucifer te deerne.

W a e r h e i t .

Bi u soe wert de helle tebroken,
Voetsel van vramen leit in u keerne,
Al onduecht steet tot uwen beweerne.

Selete.

J o a c h e m .

O makere en stichtere van alder stichtinge,
Ic bidde uwen heilegen, weerdegen name,
Dat mijn offerande ende mijn beghichtinge[2]
In den tempel van duechden mach sijn bequame.
Ic sie de priesters: God geefs mij vrame
Als dat haer mijn onvruchtbaricheit
Onversteken[3] moet wesen, alsoet betame;

1) *Keerne* van *keern* d.i. *kern*, *pit.*
2) *Beghichtinge:* voor *begift(ig)ing*, met de gewone wisseling van *f* en *ch.*
3) *Onversteken* d.i. *niet verwerpelijk:* immers *versteken* d.i. *verstooten*, *verwerpen: Rijmb.* vs. 8828:

> Samuel sprac dese dinc:
> Nu hebdi, heren, enen coninc;
> Ghi hebt *versteken* Gode en mi,

alwaar de *Hist. Schol.* heeft: ‘me *abjecistis* et dominum’; vs. 11085:

> Also alse Samuel voorsprac,
> Moegdi lesen dat men *verstac*
> Helys gheslachte, dat nemmermere
> Daer na ne quam te ghere ere;

vandaar eene *verstekene (vrouw)* voor eene *verstootene (repudiata*, van welk woord het *Rijmb.* vs. 5391 de vertolking is).

In den tempel vol duechdeliker claerheit,
Met bescaemder herten, met groter zwaerheit
Salic hier mijn offerande bewisen:
Vrame van duechden moeter uut risen.

(Pause).

O Pyleren des tempels, gesticht in vreden,
Ontfaet hier in onderhoricheden
Mijn offerande ter Gods eeren.
Al wordic oud ende zwaer van leden,
Van alder vruchtbaricheit af gesneden,
En wiltse mi niet blamelijc wederkeren[1]:
Woude God mijn generacie vermeeren,
Hi soude mi wel doer sijn hoge weerde
Natuerlike kinderen verleenen op eerde,
Dus nemtse int goe.

I. P r i e s t e r .

Gaet uwer veerde:
U offerande die es seer onbequame.

II. P r i e s t e r .

Ghi sijt onvruchtbarich, tes scande en blame:
Ghi moet emmers verwaten sijn van Gode.

D e B i s s c o p .

Ghi doet enichsins tegen Gods gebode,
Dat ghi dus onvruchtbarich hlijft.

I. P r i e s t e r .

Tes uus levens scult, dat ghi bedrijft,
Anders en dorfdijs niemen op[2] tijgen.

J o a c h e m .

Ten es, oft God wilt.

B i s s c o p .

Ghi moegt wel swigen.

1) *Wederkeren* d.i. *teruggeven:* ‘etiam *restituere* notat,’ teekent VAN HASSELT aan op het woord bij KIL.
2) *Op:* ons *aan.*

Dat u God geen vruchtbaricheit toe en sint,
Dats een teeken, dat hi u niet en kint,
Ende en kint u God niet in u werken van minnen,
Twaer onredene, souden wi u dan kinnen
In den tempel van duechden verchiert met eeren,
Hier sittende in de stad des heren,
Als die alle onduegden werpen ter nedere.

II. Priester.

Hout daer u offerande.

Joachem.

Ic en begheerse niet wedere.

I. Priester.

Neen, dats om niet:
Want diemen onvruchtbarich siet,
Tes een teeken van quaden exempel.

II. Priester.

Heft u van hier.

Bisscop.

Gaet uten tempel:
Wij refuseren u nu dijn offerande,
Hout, worptse hem na.

Joachem.

Och, noyt meerder scande
En gescie mij, lacen, noch sulkere confuse
Binnen minen geslachte.

I. Priester.

Nu, elc verhuse
Uten tempel metter spoet;
En volgen wi den bisscop opten voet.

Joachem.

Och, God, en hoe mij de ogen leeken
Van drucke dor dese grote blaemte!

Men saels mi ewelijc scande spreken
Ende minen geslechte noyt[1] selken onvraemte!
O, God here, aensiet mijn grote scaemte,
Hoe ic in den tempel nu ben vercleent,
Om dat ghi mij na der naturen betaemte
Gheen vrucht op erterike en verleent.
Waer magics verdient hebben? En weet wat meent[2].
Noyt en was mijn herte soe sere ontstelt.
Al suchtende, met natten ogen beweent,
Willic mijn beestkens gaen wachten[3] opt velt
Ende bevelen mi der godliker gewelt.

Hier singen ende spelen inden trone;
God sal seggen totten Ingel:

G o d .

Nu willic recht, het dunct mi tijt,
Mijn Ontfermicheit, suet van seden,
Gansen[4], die lange gehadt heeft strijt
Jegen mine Rechveerdicheden.
Dat vliecht, mijn ingel, tot daer beneden
Aen enen, Joachemme genaemt,
Die es bevaen met zeericheden,
Om sijn onvruchtbaerheit es hi geblaemt:
Segt hem dat hi niet bescaemt
En si noch en draghe geen verlingen,
Want Anna, sijn wijf, alsoet betaemt,
Die sal een salege vrucht voort bringen,
Soe salich, dat alle, die lesen of singen,
Haer salicheit niet en souden gegronden[5].

1) *Noyt* d.i. *jamais*, positief opgevat. *Onvraemte* d.i. 1° *nadeel*; 2° *kwaad*, zooals wij het in *kwaadspreken* gebruiken. Joachem wil zeggen, dat men het ongeluk *in het nadeel* ook van zijn geslacht zou uitleggen, evenals men er schande om sprak van hemzelven.
2) *Meent:* bij dit en de drie voorgaande woorden zij men op den zin van *en* (d.i. *ik niet)* en de crasis van *wat* met *het* of '*t* bedacht.
3) *Wachten* d.i. *bewaken; L. Sp. Gloss.*
4) *Gansen* d.i. *heelen*, *genezen.*
5) *Gegronden* d.i. *doorgronden; Wap. Mart.* vs. 248:

Jacop, menich proeft ende coert
Der helegher scrifturen woert,
Ende waenste wel *ghegronden;*
So clapt hijt lecken diede voert,
Dat gherne niewe dinghe hoert,
Wat hi hevet vonden.

Ghi sulten vinden nu ten stonden
Bi sinen beesten, daer hi mi claecht
Sere bitterlijc, om waer orconden,
Dat Anna, sijn wijf, geen kint en draecht.

D i n g e l .

O Here, na dat ghijt hebt gewaecht,
Soe saelt gescien, sijt dies te binnen[1]:
Ic sal hem blide ende onversaecht
U hoge bederven laten bekinnen.

J o a c h e m .

O, God here, met bedructen sinnen
Soe clagic u mijn bitter vernoysele.
O, Anna, vercorne bloeme vol minnen,
U vruchtbarich boem en draegt geen groysele.
O Here, sint ons een overvloysele
Van uwer minliker gracien soet,
Dat den boem der natueren mach crigen bloysele,
Daer ons salige vrucht uut groyen moet.
Alsoe waerlijc als ghi uut rechter oetmoet
Uter droger roetsen doet water springen
Ende naemt al dysraelsche in u hehoet,
Soe wilt ons met uwer gracien mingen[2],
Dat Anna een vrucht ter werelt mach bringen.

D i n g e l .

Joachem, u seit God ons here,
Dat ghi u selven te vreden stelt
Ende en truert noch en droeft niet mere,
Want uwen druc wert haest bevelt[3];
Al dus dan u niet meer en quelt

1) *Te binnen*: *te binnen sijn* d.i. *weten:* OUD. *Bijdr.* in voce; *in inne sijn* is er zeer goed mede te vergelijken, en ons *te binnen brengen;* verg. vs. 1758.
2) *Mingen* d.i. *mengen*, *vereenigen:* hier zooveel als *beschenken*, *begiftigen.*
3) *Bevelt* van *bevellen* d.i. *doen bevallen* (d.i. *vallen*, zie *Hild. Gloss.).*

En gaet thuus, hoert wies ic meyne:
God seit, dat ghi gecrigen selt
Een vrucht, van allen vruchten greyne:
Vol duechden wort si, een fonteyne,
Elc sondaer sal in haer genaden
Hem mogen suveren van allen weyne[1];
Derfsonde, die wert bi haer ontladen.
Ten tekene, dat u God sal gestaden[2],
Soe sal u comen te gemoete
U wijf, bevreed van allen quaden,
Ende sal u bieden hoefsche groete
Ter guldender porten om stwifels boete[3],

J o a c h e m .

Lof, here, en danc soe hebt van dien,
Dat ghi den uwen aldus versiet.
Den ewigen lof moet u gescien
Altoes, dat ghi der uwen pliet:
Des willic, also mi es bediet,
Thuus keren, ende stellen mi te vreden;
In hem, die mi dit weten liet,
Soe settic[4] mijn ellendicheden.
Lof hebbe sijn gracie groet, besneden,
Want ic ter guldender porten mach scouwen[5],
Dies danckic Gode met sueter beden,
Annen mijnre geminder vrouwen.
Vor waer soe magic nu wel behouwen[6],
Dat mi seide die ingel soete:
Dies willic haer bieden huessche groete.

(Pause lutter).

God gruetu, Anne, suete vercorne:
Los benic van allen torne,
Want mi dingel heeft verhuecht:
Dies gawi te vreden, suver juecht,

1) *Weyne* van *weyn* d.i. *geween*, *verdriet*, voor *ween:* zie *L. Sp. Gloss.*
2) *Gestaden*: verg. *in staden staen* en ons *te stade komen.*
3) *Boete* d.i. *betering.* '*Om stwifels boete*, om des twijfels betering, om allen twijfel weg te nemen': WILLEMS.
4) *Settic*: Joachem wil zeggen, dat hij al zijne bekommernissen op God werpt.
5) *Scouwen:* de tweede nvl. kan bij werkwoorden van *zien*, *merken* enz. niet verwonderen: vs. 1632.
6) *Behouwen* voor *behouden* d.i. *houden* (*voor waar houden*, verg. vs. 1610).

Hi heeft mi bracht seer goede mare:
Dies benic vroe.

A n n a .

In grooten vare
Wasic om u, vercorne man,
Om dies ic u te volgen began,
Ende bid u vriendelic, hoert mijn vercleeren,
Dat ghi u emmer in Gods begeeren
Niet en verslaet[1)], want waert sijn wille,
Wi cregen wel vrucht.

J o a c h e m .

Vrouwe, zwijcht al stille:
Daeraf es mijn clagen gedaen.
Dies laet ons beide te vreden gaen
Gode biddende als van dien,
Datter ons salicheit in moet gescien,
Soe ic ben hopende van den sticke:
Dies gawi te vreden, ghi en icke.

Sanc spel, opt lanxste.

E e n v a n d e n g e b u e r e n .

En hoorde mijn dage noyt vremder abuus[2)]:
Wat seit men van Joachem?

II. G e b u e r .

Hi es weder thuus,
Alsoe ic corts heb horen verclaren,
Ende oec en was hi in VII jaren
Soe vrolijc noch soe blide van moede,
Ja van gelate.

1) *U verslaet* van *hem verslaen* d.i. *beroerd worden in de ziel* (perturbari animo: KIL.), *neerslachtig worden:* zie de door VAN HASSELT, bl. 725 noot, aangehaalde plaatsen.
2) *Abuus* d.i. *vreemde zaak*, zooveel als *wonder* (*wonderlijk ding*). *L. Sp.* I XLII vs. 160:

> Daer te hem (Romulus en Remus) eene wolfinne quam,
> Diese zoghede ende hielt *te live* (*in 't leven*)*:*
> Dit is *wonder* dat ic hier scrive,

waarvan de varia lectio: Dit es *abuus* dat.

I. G e b u e r .

Na dat ic bevroede,
Soe en waest niet goed, dat men hem dede
Ja alsulken onwerde ende confusichede,
Ende vor alle tvolc alsoe bescaemde.

II. G e b u e r .

Mi docht, dat alsoe niet en betaemde,
Ja mocht ment seggen int openbaer.

I. G e b u e r .

Thoet es thoet, dat latic daer.
Laet ons van onsen woerden stillen,
Dese papen makent alsoe si willen,
Ic hebs meer gehoort, ic en segge niet hoe.

II. G e b u e r .

Het en hoert ons oec niet wel toe
Daerin te sprekene, dats anders nochtan[1].

I. G e b u e r .

Wilt ment hem witen?

II. G e b u e r .

Wat maechs de man,
Oft hem God geen vrucht en verleent?
Eest dan sijn scout?

I. G e b u e r .

Wat? Trouwen, eer neent:
Hi creechse wel, waren si aen hem versien[2].

II. G e b u e r .

Gods gracie, die moeter inne gescien

1) *Nochtan* d.i. *bovendien.*
2) *Versien* d.i. *voorzien*, in den zin van *beschikken.* PLANTIJN heeft '*alle sijn saken versien ende beschicken:* prouvoir à tous ses affaires et y mettre ordre.' Hij zou ze wel krijgen, bedoelt Gebuer, als God ze hem in zijnen raad had beschikt: zie vs. 1965 en 1971 b.v.

Ende oec in onser alder leven,
Tsi hier oft eldere.

I. G e b u e r .

Dat moet God geven,
Ende wil den bescaemden sijne scaemte so lyen[1],
Datti na dese scaemte vor sijn scaemte noch moet verblien.

Selete.

A n n a .

O godlijc licht, vol gracien claer,
U scijnte es blickende altoes eenpaer,
Op den uwen ghi hittelijc laeyt[2];
U grote gewichte es openbaer
In hemel, in erde grondeloes zwaer;
U vonc invierich[3] altoes raeyt:
Lof hebt der vrucht, die ghi gesaeyt
Hebt in minen besondegen lichame.
Mijn man, die teersten was ontpaeyt[4],
Sal nu des drux, here, sijn verfraeyt[5]:
Ghebenedijt si dies u name,
Want seer bequame
Soe wert mijn vrucht, ic hebt bevonden.
Dies rise u lof, here, tallen stonden.

Pause. Sanc of spel.

1) *Lijen:* voor *leiden.*
2) *Laeyt* van *laeyen* d. i *vlammen* evenals *laeye: vlam.*
3) *Invierich:* evenals *inargh* (*heel erg*), *indorre*, *infraey*, *inghierig*, *ingloedigh* (zie beneden vs. 2018), *ingoet*, *ingram*, *ingroen*, *inheet*, *inheymlick*, *inherd*, *inkleyn*, *inkoud*, *inleelijck*, *inlief*, *inloos*, *inluy*, *inluyd*, *inscherp*, *inschoon*, *insoet*, *insout*, *inwel*, *inwijs*, *inwit.*
4) *Ontpaeyt* d.i. het tegengestelde van *gepaeyt (tevreden)*: vs. 1714.
5) *Verfraeyt* van *verfraeyen* d.i. *opvroolijken* (van *fraey*, waarover zie OUD. in voce). VAN HASSELT haalt op KIL. bl. 706 o.a. deze inscriptie aan op een beker:

Weynich wijns die *verfraeyt* het hert,
Maer veel gedroncken baert smert,
Tot gedenckenis zijn wij gelate
Voor de vrienden hier uyt charitate.

J o a c h e m .

Noyt blider man en was op eerde,
Want Anna, mijn wijf, soet God begeerde,
Die heeft, alsoe mi es verclaert,
Een suete dochter nu gebaert;
Soe edel, soe reyn, soe scoen van live
En was ter werelt noyt van wive
Geboren: lof hebt dies, hemelsche vader,
Want ghi mijn troest sijt en berader,
Dies sijt geloeft in ewegen tie.

E e n p r i e s t e r .

Joachem, ghi scijnt seer blie,
Vercorne vrient, wats u gesciet?
Segt ons de sake.

J o a c h e m .

En soudic niet?
Ghi heren, ic ben soe wel gepaeit!
God heeft sijn gracie op mi gespraeit
Soe overvloedich, ja diet wel vaet;
Ic hopic nemmeer en werd versmaet
In den tempel, des ben ik vro,
Om mijn onvruchtbaerheit.

D a n d e r P r i e s t e r .

Keren[1], lieve, hoe soo?
Joachem, dats ons lief om[2] horen!

J o a c h e m .

Noyt scoender kint en was geboren,
Ghi heren, dat si u wel verclaert,
Dan Anna een dochter heeft gebaert,
Mijn lieve wijf: dies soudic begeeren
Aen u beiden, om cort vercleeren,
Dat ghi mi enen sueten name
Wout condegen, soet haer best betame
Na haer scoenheit ende behoerte[3].

1) *Keren:* basterdvloek voor *Kristus.*
2) *Om* voor *om te:* zie BORMANS *Christ.* bl. 25.
3) *Behoerte* d.i. *vereischte.*

Een priester.

Welk tijt was des kints geboerte,
Joachem vrient, doets ons gewach:
Dit horen wi gheerne.

Joachem.

Den VIII^{n} dach
Van September dat kint lofsam[1)]
Van harer moeder ter werelt quam,
Ende daer om spoet u sonder beyen:
Ic wil gaen thuus en doen bereyen
Mijn dingen, alsoe daer toe behoert,
Ende wilt mi volgen rechte voert[2)]:
Dies biddic u, tes meer dan tijt,
Scep hem den name.

Dander Priester.

Ghebenedijt
Moet sijn de vrucht om ons verhogen.
Maer hoe selen wijt heeten mogen,
Dit kint? Geselle, wilt mi beraen:
Ic bens te weets[3)].

Deerste Pape.

Bidt vol genaen
Den oversten here met goeden avise,
Datti ons enen naem bewise,
Als sijn heilege wille si:
Bidt dies met nernste.

Hier bidden si.

Dingel.

Soe hoert na mi,
Wies dat ic u nu sal vercleeren.
Noemse Maria: dit seit hi di,

1) *Lofsam* d.i. *loffelijk* (zie VERWIJS *Bloeml. Gloss.* in voce *loefsam*), 'een zeer gewoon adjectief, geheel met ons loffelijk gelijkstaande, was vooral als prijzend epitheton van edele ridders in gebruik'*:* DE VRIES *Taalz.* bl. 57.

2) *Rechte voert* d.i. 1° *regelrecht*, *rechtstreeks;* 2° *aanstonds: Rijmb. Gloss.*

3) *Te weets:* zie boven op vs. 975.

Die hoechste here, tes sijn begeren.
Den wreeden viant te sijnder deeren
Ende alle den hemelschen here ter vrame
Makic te binnen u deser meeren,
Dat Maria wert haren name;
Si wort den here alsoe betame[1)],
Dat noyt haer weerde en was volscreven,
Hoe hoge, hoe groet ende hoe bequame
Dat si daer boven sal sijn verheven;
Den stoet der inglen sal haer aencleven.

Een Priester.

Lof, salich kint, gebenedijt
Van Gode, die ons dees boetscap brachte.

Dander Pape.

In uwer moeder lichame gewijt,
Lof, salich kint gebenedijt.

Een Priester.

Ghespruyt, geboren dat ghi sijt
Uut Yesse, den edelen gheslachte.

Dander Pape.

Lof, salich kint, gebenedijt
Van Gode, die ons dees bootscap brachte;
Van groter crachte, hoge inden here
Soe sijn u machte onsprekelic seere,
Dies vloye u lof toe emmermeere.

Selete wech.

Anne.

Lof, here, en danc in allen tien.
Vercorne man, wilt u verblien:
Al es ons kint seer jonc van dagen,
Soet blijct, het es, na Gods behagen,

1) *Betame* d.i. *passend*, *geschikt*, *goed:* versta *aangenaam in zijne oogen*: zie vs. 1873.

Seer wijs van sinne, suptijl[1] en vroet,
Scoen, bequame, vol der oetmoet,
Nochtan en eest, God hebs gewout[2],
Nu recht omtrent maer III jaer out:
Dus waert u wille, ic sout wel raen,
Dat wise in den tempel daen,
Want si hevet mi gevraecht:
Wat sechdier af, dochter?

Joachem.

Mijn suver maecht
Uwe begeerte als van dien,
Lief kint, die sal u wel gescien:
Dies segt mi, gaet mi me of tegen,
U wille sal sijn.

Ons vrouwe, een ionc kint.

Vader, ic ben genegen
Altijt te doene na u bevelen
Ende Gode te dienene.

Anne.

Dees vier gespelen,
Maria dochter, wilt met u leyen:
Wijsheit en laet van u niet sceyen;
Oetmoedicheit es der anderen name;
Suverheit de derde, die geeft vrame;
Gehorsamheit, om duecht verstiven[3]:
Dese selen altoes met u bliven.

Nu, kinder, tert[4] op, weest onversaecht.
Here, ontfaet dees suver maecht

1) *Suptyl* d.i. *schrander:* KIL. bl. 863; en beneden vs. 1844.
2) *Ghewout:* zie boven bl. 5, no. 7.
3) *Verstiven* d.i. *versterken.* 'Verstijven. *Obdurescere'*: heeft VAN HASSELT, en voegt er bij: 'et ideo pro *corroborare;* in Vlaerd. Redenr. b.

Alle wat men behoeft tot nootdrufts *verstijven;*

atque ibid.

Wat eendracht doet *verstijven.*

4) *Tert:* voor *treedt.*

Met haren gespeelen, dies biddic dij,
En nemtse in hoeden.

B i s s c o p .

In Gods namen sij.
Nu gawi, dochter. Onder u viven
Dat ghi eendrechtich tsamen moet bliven,
Alsoe ic hope, na recht bekin[1)],
Dat sal volcomen.

J o a c h e m .

Nu, kinder, tert in;
Dat al den hemelscen heere soet
U reyn bestaen bequaem sijn moet.
Wi sceiden van u nu als in desen[2)]:
Gods gracie wil altijt bi u wesen.

B i s s c o p .

Lief kint, hoe es den name dijn?

M a r i a .

Maria.

B i s s c o p .

Wel moetti comen sijn,
In duechden wil u God gesterken.
Ghi selt nayen, stofferen en werken
De orlementen[3)] des tempels, en voort
Seldi u oefenen, alsoet behoort,
Ten geboden Gods in allen tijen;
Ter leeringe ende ter prophecien
Pijnt u te volgen[4)] in allen kere:
Seldi, Maria?

1) *Bekin* d.i. *kennis:* OUD. in voce, en op *beken. Na recht bekin* wil zeggen: *gelijk ik wel wil bekennen* of *gaarne beken.*
2) *Als in desen* d.i. *hiermede:* zie *Rijmb. Gloss.* voor *in desen* en *in dien* en DE VRIES *Mnl. Wb.* bl. 206 sub. *f.*
3) *Orlementen:* blijkbaar voor *ornementen.*
4) *Volgen:* of *voegen? In allen kere* d.i. *in alle opzichten:* OUD. in voce *keer* sub 9 en de daar aangehaalde voorbeelden.

M a r i a .

Jaic, geerne, here.

A n n a .

Nu, gawi, Joachem, vercorne man,
Maria es inden tempel bleven.

J o a c h e m .

God wilse met duechden verlichten voort an.

A n n a .

Nu, gawi, Joachem, vercorne man.

J o a c h e m .

Die hemel ende erde heeft int gespan[1],
Die wille haer salegen voortganc geven.

A n n a .

Nu, gawi, Joachem, vercorne man,
Maria es inden tempel bleven.

J o a c h e m .

Haer onsprekelike wijsheit, haer duegdelijc leven,
Die sal noch, hopic, naer Gods gehingen,
Allen menscen salicheit inbringen[2],
Want na de wijsheit, die in haer gesticht es,
Si metten heilegen geest verlicht es:
Hoe soude haer joncheit anders beseffen
Den keest[3] van duechden.

A n n a .

God wiltse verheffen
In duechden als alder weertste geminde,
Datter elc gracie ende troest aen vinde.

Selete.

1) *Gespan: int gespan* d.i. *in zijn bestier:* WILLEMS. Ik zou liever vertolken *in het verband*, *vereenigd*, *bij elkaar:* zie *M. Lp. Gloss.*
2) *Inbringhen* d.i. *veroorzaken:* zie Afl. I bl. 4, no. 7.
3) *Keest* d.i. *pit*, *merg*; 'het fijne', zeggen wij.

Bisscop.

Ghi heren, mi wondert al te sere,
En dede de gracie vanden here,
Hoe dat Maria, dese suete maecht,
Dus jonc haer soe suptijlec draegt:
In allen dingen, dats openbaer,
Es si soe duegdelijc.

Een Priester.

Dats seker waer,
Heer bisscop, wi en hebben noyt vernomen
Selc maegt hier in den tempel comen
Van bedene, van werkene soe wijs, soe vroet,
Soe scoen, soe lieflijc en vol der oetmoet:
Ic en can gepeynsen, hoe dat sij,
Na haer joncheit.

Bisscop.

Wat raeddi mij?
Ghi heren, wi moeten den gebode
Gehoorsaem wesen, al sceiden wi noode
Van deser maegt, om cort verclaren.
Si es seer nakende hueren jaren:
Onsprekelijc eest dat men soude rueren[1)]
Van enegen jongen creatueren,
Dat sij mocht hebben alsulken sin
En hadsi den heiligen geest niet in,
Want si es een vorme der reinicheit
Ende der oetmoet.

Dander Priester.

Vor waer geseit,
Si es de sorchfuldichste ende de bequaemlijxte,
De gehorsamste ende de tamelijxste
In allen dingen, soet es beseven[2)];
Si leit bat yngelen dan menscen leven,
Si es volmaect ende onbevlect.

1) *Rueren* d.i. hier *aanroeren*, *ervan spreken*, verg. *L. Sp.* en *M. Lp. Gloss.* - *Onsprekelijc* d.i. *wat niet uitgesproken kan of mag worden*, hier zooveel als *ongehoord.*
2) *Beseven* of *beseft* d.i. *begrepen*, *verstaan*; OUD. afl. II bl. 548 vlg.

B i s s c o p .

Maecht sijn, daer Salomon af sprect
In sinen cantiken, soe ic verzinne:
'Ghi sijt met allen scoen, mijn vriendinne,
In u en es geen smette gesticht,
Scoender dan de sonne ende boven dlicht,
Der sterren duytnemenste, ongebreckelijxste,
Fonteine vloyende inder gracien, de reckelijxste[1],
Die noyt ter werelt ontfinc wesen':
Wat saels gescien?

D e e n P r i e s t e r .

Nu als te desen[2]
Wille ons de here verlenen spoet,
Dat tonser salicheit wesen moet.

Selete. Dan sal Ons Vrouwe groet sijn.

J o a c h e m .

Anna, vercorne, geminde vrouwe,
Daer ic in duegden mi toe betrouwe,
Eest wonder, dat mi therte verhuecht es,
Als Maria, de duegdelike kersouwe,
Besprayt es metten hemelscen douwe
Van gracien, daer elkerlijc in verhuecht es,
Want si tverchiersele van alder duecht es,
Oetmoedelijc in den tempel des heren
Boven alle maechden, dwelc ons een vruecht es:
Salicheit moeter bij vermeeren.

A n n a .

Joachem, geminde man vol eren,
Si en salder niet lange in mogen bliven.

1) *Reckelijxste* van *reckelick* hetzelfde als *ghereckelick*, d.i. *schoon*, *voortreffelijk*, *edel*, *goed*; KIL. heeft 'decens, cultus, ornatus: et *probus*' enz. enz. *M. Lp.* IV vs. 1919:

> Het schiede te Ghent enen goeden wive,
> Die *rackelic* was van horen live,
> Ende van rouwen daer na starff;

en elders in hetzelfde werk worden in een adem genoemd *reckelic ende edel*; *rackelijc* ende *guet; rackelic ende wel beleyt*, waaruit de zin genoegzaam blijkt: zie *Rein. Gloss.*

2) *Desen: nu als te desen* d.i. *nu wat* dat *betreft;* WILLEMS.

J o a c h e m .

Soe machse haer tot huweliken state keren
Oft in suverheden haer selven bescriven[1].

A n n a .

Gods gracie, die wil in haer becliven,
Want si scier[2] hubaer wesen sal,
Reyn duegdelijc boven alle wiven:
Dies lovic den oversten here van al.

J o a c h e m .

Hi, die hemel en erde, berch ende dal
Gemaect heeft, die laetse voort regieren,
Hi salse best hueden voor ongeval
Ende duegdelic tsijnder gelieften bestieren.

A n n a .

Nu laet ons met herten goedertieren
Loven den here, tes meer dan tijt,
Dat Maria soe duegdelijc es van manieren
Dor de gracie des heren gebenedijt.

J o a c h e m .

Lof, goddelijc wesen diet al verblijt,
Ingelen, menscen, hemel ende eerde.

A n n a .

Lof, specie vol duechden, der yngelen jolijt.

J o a c h e m .

Lof, goddelijc wesen, diet al verblijt,
Ingelen, menscen, hemel ende erde,
Dat Maria die meegdelike geerde[3]
Met uwer gracien dus es versien:
Dies moet u ewigen lof gescien.

1) *Bescriven* d.i. *beperken*, *afperken:* verg. OUD. *Wb. Bred.* bl. 495.
2) *Scier* d.i. *spoedig.*
3) *Geerde* d.i. *tak* evenals ook vs. 1486. *Belg. Mus. IX Gloss.* heeft WILLEMS terecht '*Staef*, *roede*, *tak*' (niet *prieel* of *hof*, zooals hij in de aanteekening bl. 109 en 125 zegt). Zie ook vs. 1929 beneden.

B i s s c o p .

Na Gods gebod moet u verclaert sijn:
Alle maegden die verjaert[1] sijn,
Die trecken thuus bi vader ende moedere
Ende nemen man als haren behoedere,
Dit benic gebiedende sonder respijt.
Maria, ghij hebt oec uwen tijt,
Die daertoe steet, reyn, suver geerde,
Ghi moet oec huwen.

M a r i a .

Bij uwer weerde,
Eerwerdich vadere, ic hebbe in mij
Genomen, op dat Gods wille sij,
Dat ic mijn reinicheit ende mijn trouwe
Gode almechtich offeren souwe,
Dus soudic geerne houden Gode
Mijn opset[2] van dien, ende den gebode
Niet en ware[3] contrarie van dien.

B i s s c o p .

Maria, dat en mach niet gescien
Na mijn verstaen: ic en weets hoe keren.
Almechtich God, Here alder heren,
Wilt ons verlichten met saleger leeren
In duegden tot onzer sielen bate,
Oft Maria, wiens duegden altijt vermeeren,
Hier bliven sal in den tempel des heren
Oft haer voegen tot huwelijken state.

I. P r i e s t e r .

Balseme van gracien, suet honichrate,
Wilt u grote genadicheit hier bewisen.

1) *Verjaert* van *verjaeren* d.i. *jarig zijn?* Ik stel voor te lezen: *voljaert*, dat o.a. voorkomt bij NOORDEWIER t.a.pl. bl. 175, bij KIL. voor 'adultus, adulta aetate, *plenis nubilis annis.*'
2) *Opset* d.i. '*veurneminghe*:' KIL.
3) *Ware:* nam. het, aan te vullen uit *niet* d.i. voor *niet 't*

II. Priester.

Verwerft ons in glorien de hemelsce sate[1],
Daer men de sielen mach ewich spisen.

Bisscop.

Soe datter elc comfoort van duechden in vate,
Balseme van gracien, reyn honichrate.

II. Priester.

Verwerft ons inder glorien de hemelsce gesate,
Daer men de sielen mach ewich spisen.

Bisscop.

Balseme van duechden, reyn honichrate,
Wilt u grote genadicheit haer bewisen,
Wiens lof dat niemen en can volprisen.

Dingele.

Her bisscop, hoort de redene mijn:
Alle, die van Davits geslachte sijn,
Die bringen droege roeden, sonder vernoyen,
Ende de wiens[2] dat daer sal bloyen
Sal Maria hebben in hoeden[3]
Te huwelike: wilt u hier met spoeden.

Bisscop.

Lof, cracht, des alle crachten cracht hebben,
Dat ghi u vriende aldus versiet.

I. Priester.

Wel hem, die u in haer gedacht hebben:
Lof, cracht, des alle crachten cracht hebben.

Bisscop.

Wat dat wi menscen in duechden gewracht hebben,
Bi uwer duecht soe en eest al niet.

1) *Sate* d.i. *zetel*, *woonstede*, (niet *bezitting*, zooals WILLEMS heeft), verg. 1953 *gesate* en OUD. in voce.
2) *De wiens:* voor *die wiens* ('hij wiens roede': WILL.).
3) *In hoeden:* voor *ten huwelijk:* zie op *hoeden* bij OUD. sub 3°.

II. P r i e s t e r .

Lof, cracht, des alle crachten cracht hebben,
Dat ghi u vrienden aldus versiet.

B i s s c o p .

Nu salic, sonder te letten[1] yet,
Alle, dat van Davits geslechte geresen es
Ende tot huweliken state beqaume int wesen es,
Gaen doen versamen met groter spoede:
Laet sien wie Marien vol der oetmoede
Sal vallen te goede, si es soe duegdelijc.

I. Priester.

Elc mach int herte wel wesen vruegdelijc;
Al Davits geslechte mach wel verblien!
Tert voort, ghi heren, in allen sien[2].

I. J o n g e l i n c .

Gods werken sijn wonderlijc te verstane.

II. J o n g e l i n c .

Wie sal sijn wijsheit dan gronderen?

III. J o n g e l i n c .

Het gaet verre buten minen vermane[3].

I. J o n g e l i n c .

Gods werken sijn wonderlijc te verstane.

III. J o n g e l i n c .

Nu pinen wi na sbisscops bevel te gane
Ten temple daer elc mach veryubileren.

I. J o n g e l i n c .

Gods werken sijn wonderlijc te verstane.

1) *Letten* d.i. *toeven.*
2) *Sien:* voor *siden.*
3) *Vermanen* d.i. *vermelden*, *gewagen van*; *buten minen vermane* is zooveel als *onuitsprekelijk.*

II. J o n g e l i n c .

Wie sal sijn wijsheit dan gronderen?

III. J o n g e l i n c .

Die hem in wijsheden met wijsheden fonderen,
Doent sonder vaer[1].

II. J o n g e l i n c .

Die wisen dolen meest.

I. J o n g e l i n c .

Dats emmer waer.

III. J o n g e l i n c .

Te beter hebben sijt, die goet clerc[2] sijn.

I. J o n g e l i n c .

Ja, wat segdijs? Moet niet een wonderlic werc sijn,
Dat Maria de maegt, reyn van gedachte,
Bi Gods bevelene uut Davits geslachte
Enen man sal trouwen, geseit vor al[3],
Niet wetende wie dat hi wesen sal,
Dan si in Gods begeerte te vreden es?

II. J o n g e l i n c .

Menich maecht, die opten dach van heden es,
En soude soe lichte niet gepayt sijn.

III. J o n g e l i n c .

Die haer gecrigen sal, mach wel verfrayt sijn,
Want haer minlijc opsien es soe sedelijc.

1) *Vaer* d.i. *vrees:* zie boven bl. 124, no. 3.
2) *Clerc* d.i. *geleerde:* zie HALBERTSMA'S *Aanteekeningen op het* IVe *Dl. van Maerl. Sp. H.* bl. 350: 'met *leeken*, *lieden*, ende met *clerken*, *clerken* geleerden of geestelijken, *leken* ongeletterden, *lieden* menschen uit het volk.'
3) *Geseit voral:* d.i. *vooral in aanmerking genomen*, een stoplap die althans den dienst doet van de aandacht op het volgende te vestigen.

I. J o n g e l i n c .

Ende Maria, die oetmoedege maecht seer vredelijc,
Sal op Gods betrouwen, soet jonst huer riet[1)],
Enen man gaen trouwen, al en kint sijs niet.

II. J o n g e l i n c .

Wie hoerde noit wonderliker dingen?

III. J o n g e l i n c .

Die sijn rijsken bloyende sal bringen,
Sal de maecht trouwen, dats openbaer.

I. J o n g e l i n c .

Dat teeken sal groot sijn.

II. J o n g e l i n c .

Dats emmers waer:
Men sach sulc wonder noyt gevallen[2)].

III. J o n g e l i n c .

Diense geburen sal van ons allen
Es van Gode seer uutvercoren.

I. J o n g e l i n c .

Op eerde en was noyt scoender geboren,
Haer scoenheit verlicht al tscijn der sonnen.

II. J o n g e l i n c .

Haren meegdeliken lichaem es soe dor ronnen
Met minnen tot duegdeliker ingloedicheit.

III. J o n g e l i n c .

Si es soe vol der oetmoedicheit,
Elker herten geeft si goet exempele.

1) *Soet jonst* enz.; WILLEMS vertolkt, en terecht, *naar* de schikking der (hoogste) gunst.' *Raden* in den zin van *beraden:* 'raden, zegt HALBERTSMA t.a.pl. bl. 303, is parare, gereed maken, schaffen, waarvan consulere, door raad klarigheid schaffen, eene latere specificatie is.'
2) *Gevallen* voor *gebeuren:* verg. *het geviel*, *goed geval* en derg. Voor *men sach* leze men: *men en sach.*

I. J o n g e l i n c .

Hets de vorsienichste[1] van den tempele,
De wijste, de oetmoedichste ende de reynste,
De gehorsamste den Here ende de serteynste[2],
Die noyt op groyende was in duechden.

II. J o n g e l i n c .

Dat esse waerechtig.

III. J o n g e l i n c .

Si es soe vol vruechden,
Dat noyt op eerde en quam haers gelike,
Alsoet wel blijct.

I. J o n g e l i n c .

Ic ben mechtich ende rike,
Maer mocht mi de scoen maecht geburen,
Ic dancte Gode der goeder aventuren
Ende ic wilder herte ende sin toe leggen
Haer te beminnene.

II. J o n g e l i n c .

Alsoe mochten wi oec seggen,
Hier en es niement, vaet mijn vercleren,
Hi en soudse te huwelike wel begeren,
Marien, die een beseut[3] vor toren es.

III. J o n g e l i n c .

Hi salse wel crighen, dire toe geboren es:
Ic meynder noch sulc es, diere na lesen[4] sal.

1) *Vorsienichste* van *veursienigh*, dat door KIL. in voce wordt gelijk gesteld met *veursichtigh* d.i.o.a. *schrander.*
2) *Serteynste* van *s(c)erteyn* d.i. *standvastig.*
3) *Bescut* d.i. *bescherming*, *hoede:* OUD. Afl. II, bl. 581.
4) *Lesen* d.i. '*kiezen*, *keuren*' volgens WILLEMS. *Ergens na lezen* is *ergens onderzoek naar doen*, verg. *L. Sp. Gloss.*, zoodat m.i. de jongeling te kennen wil geven, dat hij van oordeel is, dat er wel *sommigen zijn (sulc es)*, die de zaak tot klaarheid zullen brengen.

I. Jongelinc.

Sijn roede sal bloyen, die brudegom wesen sal.
Gawi ten temple de maecht aenscouwen.

II. Jongelinc.

Tes messelic, wie ons meskief[1] genesen sal:
Sijn roede sal bloyen, die brudegom wesen sal.

III. Jongelinc.

Sijn aventure es groet, die in desen sal
Gode behagen ende de maget trouwen.

I. Jongelinc.

Sijn roede sal bloyen, die brudegoem wesen sal.
Gawi ten temple de maecht aenscouwen:
God wil ons met sire gracien bedouwen.

Bisscop.

In den name des Heren hoort alle, die sijt
Van Davits geslechte, sonder verwijt
Te huwene: brinct elc een roe[2]
Droege, dat God sijn gracie doe
Tot onser salicheit, hoe dat geet.

I. van Davits geslechte.

Heer bisscop, wi sijn alle bereet
Naer u gebod, soet redene si.
Joseph, tert vort.

Joseph.

Wat hangt aen mij?
Ghi heren, wilt mi dies verdraghen[3],
Ic bens onwerdich.

1) *Meskief* d.i. *ongeluk*, het Oudfr. *meschef*, waarover zie ROQUEFORT iu voce.
2) *Roe* voor *roede;* in het volg. vs. *droege* voor *droge.*
3) *Verdraghen* d.i. *verontschuldigen*: zie op *Playerw.* vs. 365, en beneden vs. 2075 alwaar *verlaten* in denzelfden zin.

B i s s c o p .

Hoort mi gewagen:
Wiens roede dat bloyt mach wel verblien,
Want hi sal trouwen[1] der maecht Marien,
Joachems dochter, na Gods bevel.
Stect op u roeden. O God Emanuel,
Hoe mach dit wesen? Dits vremt bediet,
Hier en bloyt een ynckel roede niet:
Nochtans seide dingle int openbaer,
Dat soude gescien.

I. P r i e s t e r .

Joseph, comt naer;
Wees onderhorich naer dbetamen;
Stect op u roede en wilt u niet seamen:
Wat God begeert, dat moet gescien.

J o s e p h .

Ghi heren, dat kennic, maer al in dien
Benic bereet in alder maten:
Maer dees soe mochti mi wel verlaten.

B i s s c o p .

Lof, Here, die niement en can geliken,
Hier doedi openbaerlijk bliken,
Dat alle dinc es in u vermogen.
Joseph, ghi moecht u wel verhogen,
Want God die heeft u uutvercoren
Boven al dandere; nu, na dbehoren,
Joseph, soe moetti trouwen te wive
Marien, reyn, suver, bequame van live,
Alsoet de overste here begeert.

J o s e p h .

Her bisscop, dat en wert u niet geweert.

1) *Trouwen:* de tweede naamval hier kan worden vergeleken met dien bij de verba van *vangen*, *winnen*, *nemen:* waarover zie GRIMM *Gramm. IV* bl. 646 vlgg. en met dien waarvan Afl. I, bl. 98, no. 5 en II, bl. 244, no. 1 sprake is.

B i s s c o p .

Nu, Joseph, in onderhoricheden
Soe geloefdij den here, dat ghi met vreden
Ende met getrouwicheden in werken van minnen
Marien, vol der oetmoedeger sinnen,
Volstandich bi bliven selt emmermeere
Sonder afsceiden?

J o s e p h .

Dat gelovic here[1] ende Gode den here
Vor u, her bisscop, als man van trouwen.

B i s s c o p .

Dat geloefdij oec, Maria?

M a r i a .

Jaic, here.

B i s s c o p .

God laet u wel houwen.
Nu, Joseph, vrient, wilt u bereiden,
Thuus wert te treckene sonder beiden,
Maria dochter ende Joseph ghi,
Weest onderhorich.

J o s e p h .

In Gods namen si.
Maria, laet ons gaen gereetscap maken,
Soet ons betaemt, van allen saken:
Ick wil gaen trecken ongelet
Te Bethleem waert.

M a r i a .

Ende ic te Nazareth.
Gods gracie wil ons alsoe gewegen[2],
Datter sinen lof in sij gelegen.

(Selete).

1) *Here* lees*: haer.*
2) *Gewegen* d.i. *geleiden*: OUD. in voce, sub 3 (de sub 3 aangehaalde plaats vervalt, zie *Rose* (ed. VERWIJS) vs. 3906).

G o d .

Gabriel, hoert: wilt u bereyen,
Sijt snel en wilt niet langer beyen:
Ic wil aen nemen menscen natuere
Volcomen, dat die propheten seyen
Van mire hoger gebuertelicheyen,
Aen eene meechdelike figure,
Om te verlossen, die daer int sure
Lange bedruct hebben geseten;
Die willic nu als creature[1)]
Bringen, daer ewelic geduere
Mijn grote bliscap ongemeten.
Gabriel, ic doet u weten,
Dat ghi selt trecken te Nazaret:
Daer seldi vinden in secreten
Maria, die maget onbesmet:
Haer seldi seggen ongelet
Van minen wegen in corter spacien:
'God gruetu, sonder wee, vol gracien':
Dat segt haer van den monde Gods.

G a b r i e l .

O here, behouden[2)] uus gebods,
Mi wondert, hoet u gelieven souwe
Menscheit te nemen aen een vrouwe,
Al es si suver, ic segt u bloet,
En sterven natuerlic dan de doot,
Ende ghi onsterfelic sijt, soet claer es:
Want de mensce, soet openbaer es,
Met sonden ontreint es en besmet
Contrarie sgebods en tuwer wet:
Dits hoech[3)] verstaen, ic segt u vrilic.

G o d .

Gabriel, dees maecht heeft mi so blilic
Gedanct, geloeft als haren verminden,
Ghi en selter blame noch smette in vinden,

1) *Creature* d.i. *schepsel*, *mensch*: zie vs. 2130.
2) *Behouden* d.i. *behoudens*, *met behoud van.*
3) *Hoech* d.i. *zwaar:* verg. KIL. 'hoogh ende swaer: arduus,' en ons 'dit of dat is me te hoog.'

Dies es mijn harte in haren bedwange.
Gescreven staet in Salomoens sange:
Mijn liefste vriendinne eest, hoe dat si,
Want si es geheilicht in mi;
Ende op wien sal rusten Gods geest
Dan opten oetmoedegen alder meest?
Dus segt haer voert, sonder respijt:
'De Here es met di; gebenedijt
Soe sidi boven alle vrouwen.'

G a b r i e l .

O claerheit, die niemen en mach dorscouwen,
Hets meer dan tijt: ic lide[1] verwonnen.
Grondeloes sijn u hoge connen
Ende u genaden onbesneden[2]
Uut uwer hoger godlicheden
Om, here, te quitene die nu sterven:
Soe werdic nernstich ter bederve[3].

(Pause cort): Gabriel knielt vor Marien, ende si leit en leest in haer camere, haer hande te Gode wert hebbende.

G a b r i e l .

Van Gods wegen, suver vercorne,
Los van allen smetten, reyne,
Soe comic tu in tsviants toorne:
Ghi selt verlossen die verloorne,
Hi wilt hem rusten in uwen pleyne[4]
Ende wilt vertroesten[5] vor die veleyne,

1) *Lide* van *lien* d.i. *bekennen. Gelove lien* of *verwonnen lien* d.i. *het gewonnen geven:* verg. JONCKBLOET *Wal.* II bl. 332 vlgg.
2) *Onbesneden* d.i. '*onbepaald':* WILLEMS; liever *volmaakt.*
3) *Ter bederve* d.i. *tot hetgeen noodig is*, nam. *het bevolene.*
4) *Pleyne* van *pleyn* d.i. *vlakte*, *plein:* hier figuurlijk genomen: verg. vs. 63 boven.
5) *Vertroesten* d.i. *te hulp komen*, *hulp brengen:* zie KIL. in voce *troesten. Veleyne* van *veleyn* d.i. zondaar. Belangrijk is hetgeen ROQUEFORT in voce *villain* aanteekent: 'depuis le XII$_e$ siècle jusqu'au XVIe (?) ce mot ne présentoit rien d'infâme, quoqu'il fût employé pour *vilis:* il servoit à désigner l'ordre du Tiers-etat; il signifioit, paysan, habitant de la campagne, laboureur, fermier et cultivateur; homme du peuple, marchand, roturier, qui n'est pas noble d'état ou de moeurs; *villanus. Gent villaine:* race roturière, plébléienne.'

Die liggen inder duvelen tra[1]:
Ave, gratia plena.

(Hier verscricse haer.)

Maria, vrouwe, sijt onversaecht,
Natuerlic seldi baren een kint
Ende werden moeder ende bliven maecht,
Die gracie des heren heeft u vermint;
Jhesus saelt heten, mi wel versint,
De hoechste van deser werelt wijt;
Ghi sijt, soemen gescreven vint,
Vor alle vrouwén gebenedijt.

M a r i a .

Her Ingel, die hier dus comen sijt,
Seer verwondert mi van dien;
En kinde noyt man ter werelt wyt:
In wat manieren saelt dan gescien?

D i n g e l .

Suver maecht, sijts onbevreest,
Gods gracie heeft u daer toe bereit;
Ghescien saelt biden heilegen geest
Mids uwer groter oetmoedicheit.
Ten tekene van dien, vor waer geseit,
Heeft Elizabeth, u nichte, ongewaent[2],
Enen sone ontfaen in haer outheit,
Ende es nu in haer seste maent,
Nochtan dat si onvruchtbaer sij,
Ten dae[3] Gods gracie.

M a r i a .

Her Ingel, soe ghi
Mi seit, soe moet met mi verkeren:
In Gods genaden soe keeric mij:
Siet hier de deerne Gods, ons heren.

1) *Tra* d.i. '*trade*, *trede*, *vertreding:*' WILLEMS. Verg. PLANTIJN: '*tredinge oft terdinge*, *trede oft terdt.* Le marcher, marchement, le pas. *Gressus*, *ingressus*, *vel calcatio*, *conculcatio*, *pessundatio*': het laatste vooral is van belang.
2) *Ongewaent:* zooveel als *entrouwen*, *zeker*, *stellig.*
3) *Dae:* voor *dade.*

G a b r i e l .

Reyn maecht vol eren, suete Marie,
Die gracie Gods heeft u omvaen,
Een godlike hemelsce tresorie
Seldi voort bliven sonder vergaen.
Orlof, ic kere ten hemel saen.

Selete.

De na prologhe.

O alder hoechste, gebenedie,
Godlike, hemelsce tresorie,
Laet u ons slechtheit[1] sijn bequame,
Dat wi hier minlic, sonder envije
Hebben vertoecht[2] in weder sije[3]
Ter eren van uwen soeten name;
Dor uwen oetmoet, huetse vor blame,
Diet duegdelic hebben willen verzinnen
Ende hier sijn comen tot onsen verzame;
Gheeft hen te harer zielen vrame,
Dat si die ewige vruecht gewynnen.
Wij doen u duegdelic bekinnen,
Dat wi, en God wilt, tander jare
U dander[4] bliscap selen beginnen,
Ende vort van jaer te jare met minnen
Oec dander bringen int oppenbare:
Tot sevene lanc, verstaet int clare
Salmen u achter volgende vertogen
Ter eren der weerdicheit van hare,
Die vele meerre eren werdich ware
Dan wij van hare vercleren mogen.
Dies bidt der lampten[5] sonder verdrogen,
Datti ons allen moet bevrien

1) *Slechtheit* d.i. *het eenvoudige stuk:* over den vroeger meer, ook in conerete beteekenis, gebruikelijken uitgang *heit* zie CLIGN. *Bijdr.* bl. 312 vlgg.
2) *Vertoecht* van *vertoghen* d.i. *vertoonen:* zie vs. 2213.
3) *In weder sye* d.i. *aan beide zijden*, *aan weerszijden.* Doelt dit wellicht op de *tale* en *wedertale*, het pro en contra der verschillende advocaten, waardoor de zaak als van alle kanten bekeken mag worden aangemerkt? Anders versta ik den zin niet.
4) *Dander:* daar zouden er nog zes volgen: zie vs. 44 en 2212.
5) *Lampten: lampte* voor *lampe* (d.i. *lamp*) kan wegens het Ital. *lampade* (zie KIL.) geen verwondering baren. In anderen zin desgelijks *Belg. Mus.* IX bl. 172 noot.

Ende dat wi ons te haren dienste so pogen,
Dat wi in vreden ende in hogen
Met salicheyen den tijt gebeyen.
Bidt dies der sueter maecht Marien
Gemeynlic, die hier sitten of staen.
Orlof, geminde, hets nu gedaen:
Tot tander jaer, soet es vorseit.
Ic beveel u der drievuldicheit.

Dat es tspel van den heiligen sacramente vander Nyeuwervaert.

Dyerste prologie.

De Vader, de Zoone ende den Heiligen Geest,
Drie persoonen ende een God warachtich,
Heeren boven allen heeren meest,
In eender mogentheit eendrachtich;
Deser drievuldichheit eendrachtich
Moety soe willecoem sijn na u inde,
Als ghy hier sijdt, werde gemynde.

Den heiligen sacramente ter eeren,
Dat Hugo van Sinte Victoirs sach te Parijs,
Zullen wy u spelen, in den naem des Heren,
Uut mynne een zuverlijc bewijs
Van den heilighen sacramente jolijs,
Dwelc Jan Bautoen vant in den moer,
Des tvolc van vruegden maecte beroer.

Jan Bautoen, een duegdelijc man,
Ter Nyeuwervaert met II vrouwen vant,
Dwelc hy taste zeer vruegdelijc an:
Terstont wordet bloedende in sijn hant.
Bescaempt liedt hijt vallen op dlant,
Ende tviel in de self stad van selven,
Daert gelegen hadde voer tdelven.

Hoet de prochiaen bracht ter Nyeuwervaert,
Sullen wy u tonen zoot behoeft;
Oic wort u figuerlyck geopenbaert,
Hoet meester Macharijs heeft geproeft,
Een advocaet zeer wordende bedroeft,
Met den vijften steeck stekende diep,
Soe datter te vijff steden tbloet aff liep.

Dese miracule woirt alom hier gehoert,
Dwelc veel bedructe menschen aenriepen,
Uut grooter devocien om haer confoert,
Ter Nyeuwervaert, daer sy henen liepen;
Ghesondicheit dat sy daer schiepen,
Devotelijc doende haer offerande,
Dwelc men al om wist bynnen den lande.

Alle die miraculen gemeene
Sullen u met woerden worden geraempt[1)],
Uut gescheden figuerlijc allene
Van heer Wouter van Kersbeke genaemt,
Die ondere dongelovige bescaempt
Int vier hadt moeten doen zynen endt,
En had hem niet[2)] verlost dit sacrament.

Duvelrye sal comen in ons spel,
Hoe[3)] dat inden boec soe niet en staet,
Maer ghy mueght bevroeden wel,
Dat de duvels mesten in alle quaet.
Om dueght te beletten es al haer daet,
In smenschen qualijcvaert zy oic verbliden,
Des zy dit sacrament benyden.

Tes goet te bevroeden, vrienden getrouwe,
Dat hem de vianden inne bliesen,
Dat hy tsacrament proeven souwe,
Op dat hy sin ziele mocht verliesen,
Uut gevoelen, dat wy verkiesen
Hier inne duvelye te settene,
Om alle swaerheit te belettene.

Voert om dat ghijt oic weten soudt,
Hoe tsacrament hier quam met state,
Ende op dat ghy dies niet vergeten soudt
Ten sacramente dijn caritate,
Soe sullent wi u spelen met blyden gelate,
Hoet Grave Jan met blyder glorien
Hier dede bringhen, zaligher memorien.

Ter Nyeuwervaert waest verwatert mede,
Des men daer niet wel en const geraken,

1) *Geraempt* van *ramen* d.i. *verklaren:* zie VERWIJS *Gloss. V.d. Sacr.*
2) Schrap *niet* uit den text.
3) *Hoe* d.i. *hoewel.* Verg. OUD.: in voce.

Ende de kercke stont op haer vallen,
Die men niet wel en const gemaken.
Hier om ende om meer anderen saken
Verwerf hy aen heer Jan van Loon, saliger gedachten,
Dat sijt hier bynnen Breda brachten.

Dit ende meer sullen wy u togen
Van den heiligen sacrament vercoren,
U allen biddende hier voer oogen:
Wilt danckelijc nemen ons oirboren[1],
Ter eeren onsen Heere alvoren,
Mijn genediger Vrouwen goedertieren,
Ende alle haer ghetrouwe officiren.

Allen den goeden heren van der stede,
Ende u allen van buyten, van bynnen,
God verleene hem zynen hoogen vrede,
Diet tsacrament vander Nyeuwervaert bemynnen.
Ter liefden en eeren dat zijt begynnen
Allen bruerders[2] ende susters van den sacramente:
Ons hoirt ende zwijght, werde excellente[3].
SMEKEN FECIT.

1) *Oirbor* d.i. *dienst*, *goed werk:* KIL.
2) Aldus in het HS. Lees *brueders.*
3) *Excellente*: verg. KIL. in voce, bl. 844. Hier beteekent *excellent* zooveel als *geëerd*, *hoog geschat.*

[Personages]

Sondich Becoren. } duvels.
Belet van Dueghden. } duvels.
Jan Bautoen.
Die prochiaen.
I Vrouwe.
II Vrouwe.
I Man.
Meester Macharijs.
Heer Wouter van Kersbeke.
De knapen alle (summa XIX).
I Kersten.
I heyden.
Ander heyden.
Derde heyden.
Schoutet.
De bysschop van Luydick.
I Heere (met) den brieff.
II Heere.

[Tspel van den heiligen sacramente vander Nyeuwervaert]

Sondich Becoren.

Du, Belet van Dueghden!

Belet van Dueghden.

Ja, Sondich Becoren.

Sondich.

Ligdy noch al in uwen nest en lolt?

Belet.

Neen ic, duvel, wat hebdi voren?

Sondich.

Du, Belet van Dueghden!

Belet.

Ja, Sondich Becoren.

Sondich.

Coompt uute, dat ghi moet versmoren.

Belet.

Wat, duvel, hoe stadi dus en grolt?

Sondich.

Du, Belet van Dueghden!

Belet.

Ja, Sondich Becoren.

Sondich.

Ligdy noch al in uwen nest en lolt?

B e l e t .

Wat ysser gaens?

S o n d i c h .

Wij wordden gheplattebolt[1].
Van Lucifer comet, soe ict scatte,
Alst zall, dat duchtick.

B e l e t .

Wat, duvel, es datte?
Ic springhe van vare uut den velle.

S o n d i c h .

Daer sal af beven de gheheel helle,
Wort een dinck vonden dat verloren es,
Dwelc vanden gecruysten man vercoren es:
Hoe sullen wy dit aen boert gaen leggen?

B e l e t .

Ja, wat eest, necker?

S o n d i c h .

Moet ment u al seggen?
Ghi wetet wel, viant, woudijt weten.
Segt, hoeresone, hebdijt al vergeten
Tgheene datter Nyewervaert verborgen es,
Daer de gansse helle af in sorgen es?
Ons vlaeye sal al sijn sonder suvele[2],
Wordet vonden.

B e l e t .

Neent, seg, duvele,
Theeft soe langhe in den moer gelegen.

1) *Gheplattebolt* van - *llen*, d.i. *het hoofd plat slaan:* VERWIJS *Gloss.* op *Vanden heiligen Sacramente* (in 't vervolg aangehaald met V.): in voce.
2) *Suvele: ons vlaeye sal al sijn sonder suvele* d.i. *onze vlade zal zonder zuivel zijn*, dus: alles behalve lekker. Verg. HARREBOMEE II, bl. 513: ‘als het moes mager is, het zuivel verzoet het’, en derg.

S o n d i c h .

Jan Bautoen es derwert opwegen
Met twee vrouwen, armen slaven,
Ende sy sullen der omtrent gaen graven:
Sy sullent vinden alsoe ick duchte.

B e l e t .

Breect hem den hals sonder groot geruchte,
Soe sal Lucifer briesschen vor[a] vruechden.

S o n d i c h .

Daetet ghi, duvel, Belet van Duechden,
Het behoert u toe.

B e l e t .

Ten es mijn werck niet.

S o n d i c h .

Ick en hebts gheen macht.

B e l e t .

Ic en ben soe sterck niet:
Myn pooten en mach icker[b] aen niet steken.

S o n d i c h .

Lucifer zal ons die leden breken,
Wort gevonden dat heilich sacrament,
Want tes God selve.

B e l e t .

Y, sondich serpent,
Int horen des wordts soe bevic[c].

S o n d i c h .

Van vare mynen gheest so ghevic.

B e l e t .

Oft ic de re[1] hadde, sta ic ende scudde.

a) *Vor* niet in het HS.
b) *Er* niet in het HS.
c) HS.: *Int hoven des wouts*, blijkbaar onzin.
1) *Re* d.i. *koorts*, verg. vs. 302, ook wel *saghe* genoemd: zie CLIGNETT, *Bijdr.*, bl. 47.

S o n d i c h .

Waerom en belet ghijt niet, helscudde[1)]?
Ghi soudet met recht doen: uwen name
Es Belet van Duechden.

B e l e t .

Noyt meerder blame[2)]!
Mijn cracht es my alte mael benomen.

S o n d i c h .

Dat sal ons swaerlic opcomen,
Wordet ghevonden.

B e l e t .

Ic duchts inder waerheit.

S o n d i c h .

Ic ben oerspronck dat daer leit
Als Sondich Becoren, hoe ic[3)] nochtan
Daer niet ghehouden en can.
Ghi soudet bewaren, bi den bloede,
Belet van Duechden.

B e l e t .

Och, ick verwoede[4)]!
Ic en hebs de macht niet, helsch viant.

S o n d i c h .

Hulpe, hi heeft die scuppe inde hant:
Zieten graven.

B e l e t .

Sieten delven.

S o n d i c h .

Wilt hi dit moer[a)] langhe omme welven
Hi saelt vinden.

1) *Helscudde* d.i. *galgenaas:* V.
2) *Blame* d.i. *laster*, hier algemeener *logen.*
3) *Ic:* lees: *ict.* De *t* (voor *het*) is in *dat* vs. 47 vervat. *Hoe* hier wederom als boven bl. 420, n°. 3, *hoewel.*
4) *Verwoede* van *verwoeden* d.i. *buiten zich zelven geraken:* V.
a) HS.: *moet.*

B e l e t .

Noyt soe mismaect[1].

S o n d i c h .

Duvele, hi esser soe by dat raect[2]!
Ic siet aen derde, want myn oeghen
Die staren[3] my.

B e l e t .

Ic en cans niet ghedooghen.
De groote soetheit vanden moere
Quelt my, helsch geest.

S o n d i c h .

Noyt valsscher voere[4].
Het sal vonden sijn, by den maertillen[5]!

B e l e t .

Vliegen wy ter helsscher concillen:
Wy en hebben anders niet dan de snatere.

S o n d i c h .

Berghen wy ons hier ergens int watere:
Alst past, doen wy met tempeeste
Een scip verdrincken.

1) *Mismaect* d.i. *ellendig*, *beroerd*, van *mismaken* d.i. *mishandelen*, *toetakelen. Rein.* vs. 987 wordt van Bruin gezegd:

> Ai god, wie heeften so *mesmaect?*

VERWIJS vertaalt onze plaats: 'nooit geschiedde er voor ons beroerder historie'; maar slaat *mismaect* niet op *Belet* zelf? De zin zou dan wezen: 'er nooit beroerder aan toe geweest.' Verg. OUDEMANS, *Bijdrage* in voce *mesmaect*, bl. 368, no. 3, en beneden vs. 634.

2) *Raect* van *raken* d.i. *gelukken* hier. *Hildeg.* bl. 238, vs. 101 vlgg.:

> Dat en can enen heer niet wel *raken*
> Veel armer meenten rijc te maken
> Mar by hem selven worden si rijc.

3) *Staren* d.i. *ergens onafgebroken op gericht zijn:* KIL. in voce *sterren*, *starren*, eig. *niet eens knipoogen.*
4) *Voere* d.i. *gedrag*: V.
5) *Maertillen* van *maertille* d.i. *hamer:* V., bl. 99 en 84 der *Aantt.*

Belet.

Wech, lelijcke beeste!
Yemant sal dit misval[1] betalen.

Sondich.

Vliegen wy wech sonder dralen.
Al wordt dit sacrament gevonden,
Wy sullen noch veel quaets doen, by den wonden[2].

Jan Bautoen.

O godlijck discrecie[3]!

I. Vrouwe.

O opperste goedheit!

II. Vrouwe.

Noyt soeter specie[4]!

Jan.

Noyt meerder soetheit.

I. Vrouwe.

Hoe rieket hier dus?

II. Vrouwe.

Noyt sulcken wondere.

Jan.

Hier moet ymmere wat liggen ondere,
Daert dus om riect.

I. Vrouwe.

Seker, dat moet sijn.

1) *Misval* d.i. *ongeval:* OUD. in voce.
2) *Wonden: bi der wonden*, verg. 't Eng. *zounds* d.i. *God's wounds* (de wonden van Kristus), en vs. 628: *Hulp Mamets wonden.*
3) *Discrecie* d.i. *wijsheid:* KIL.
4) *Specie* d.i. *specerij*, *kruiderij:* Zie benevens V. ook CLARISSE, *Hem. d. Hem.*, bl. 405.

II. Vrouwe.

Ten pleecht ymmers dus niet te wesene.

I. Vrouwe.

Tes eenen roec[1)] om af te genesene.

II. Vrouwe.

Noyt guer[a)], dat my soe en ghenoechde.

Jan.

Alsoe haest als ic my om graven voechde
In desen moer, soe haddic den roeck.

I. Vrouwe.

Voerwaer en ick.

II. Vrouwe.

Soe doe ick oick.
Des can ontpluecken[b)] ziele ende herte
Om de suete guere[c)].

Jan.

Wech alle smerte!
Dit graven en mach mi niet verdrieten.

I. Vrouwe.

Wat sie ick daer int moer verscieten?
Ic sacher een dinck, dat seer claer es.

II. Vrouwe.

Soe dedick oick.

Jan.

Ic mercke, dat waer es.
Des en haddic noyt vrueght zoe groot.
Hier leit int moer een hostie, een broot,

1) *Roec* d.i. *reuk*, evenals in vs. 81.
a) HS.: *gaer* (?)
b) HS.: *ontploock*,
c) HS.: *here.*

Zuver, onbesmet, gheheel onbevlect
Vander eerden, daert met was gedect,
Wat sal ons hier aff gevallen?

I. V r o u w e .

Nu benic doch verscreect met allen:
Wanen coompt dese hostie hier in derde?

II. V r o u w e .

O heilich broot van grooter werde,
Duer dat wy desen roock ontfaen!

J a n .

Wie mach oick selck[a)] werc hebben gedaen
Hem hier te werpene, diene[b)] heeft gescapen?
Ic saelt met oetmoede op rapen
Vander eerden alsoet behoert.
Och, wat merc ic, hooghste confoort,
Wat hebbic[c)], sondich mensche, bedreven?

I. V r o u w e .

Hoe soe, Jan Bautoen?

J a n .

O, mijn leden beven.
God moet mi vergeven, dat ict op nam.

II. V r o u w e .

Waer omme, Jan?

J a n .

Och, ghi vrouwen lofsam[1)],
Alsoe haest alst quam in mijn handt,
Wordet bloeyende[2)] aen elcken cant.

a) *Selck:* bij V., in HS. *oick* alleen.
b) In HS.: *hem hem te werpene dies.*
c) In HS. *heb.*
1) *Lofsam* d.i. *eerzaam:* OUD. in voce, en V.
2) *Bloeyende* d.i. *bloedende*, gelijk het proza heeft, verg. vs. 224 en 480.

Ghi sieghet[1] selve voor ooghen naect.
O lacen, wachermen!

I. V r o u w e .

Wat hebdy ghemaect?
Latet terstont rijsen nedere.

J a n .

Och siet, het valt in de stat[2] wedere
Daert alder eerst werf inne lach:
Noyt wonderlijcker teeken ic en sach;
Bescaemt poogic mi hier te wandelen[3].

II. V r o u w e .

Ten betaemde u niet te handelen[4],
Want tes waerachtich een sacrament,
God ende mensche.

J a n .

Tes waer, ick kendt:
Dus vergevenesse biddic op mijn knien
Dit heilich sacrament.

I. V r o u w e .

Ghenade moet u ghescien,
Dat biddic den almogende Here.

J a n .

O weerdich sacrament, ic doe u eere
Als God ende mensche, volmaect, warachtich.

1) *Sieghet* van *sien:* vorm die meer voorkomt b.v. *Bloeml.* I bl. 143, v. 246 (alwaar Dr. VERDAM, *Historie van Troyen*, vs. 5874 evenwel heeft in plaats van *sieghet: sietet*), en KIL. bl. 586 alwaar V. HASSELT: 'atque adeo *sichten* (?) pro *videre* in 't Const-th. Juweel

Wy sijn al uyt het hert als hy ons neyt en *sicht.*

Verg. ook de gebied. wijs *sich*, en den onvolm. tijd *sach.*

2) *Stat* d.i. *plaats.*
3) *Wandelen:* V. heeft: *hem wandelen* d.i. *zich gedragen. Bescaemt* is duidelijk, verg. vs. 225; de zin zal wezen: 'ik tracht mij aan te stellen, te gedragen als *bescaemt*, dus *als berouw gevoelend*' nam. over zijne onhandigheid, immers het sacrament had hij laten vallen 'ende was seer verveert,' zooals het proza bericht.
4) *Handelen* d.i. *aanraken:* V. en OUD. in voce, en beneden vs. 232.

II. Vrouwe.

Loff, heilich sacrament en crachtich,
Dwelc hier wonderlick teeken doet.

I. Vrouwe.

Loff, heilich sacrament, al een bloet,
Alst Jan Bautoen had in de handt hier[a].

Jan.

Och, wanen coomdy in dlant hier,
Almechtich God ghebenedijt?

II. Vrouwe.

Alsoe scone ende suver als ghy sijdt,
Al[1] en haddy maer int moer geweest
Eenen dach oft twee.

I. Vrouwe.

Voir waer, dat eest:
Des loven wy u met grooter mynnen.

Jan.

Och[b], gi vrouwen, wat sullen wy beginnen?
Hoe sullent wy nu leggen te wercke[c]
Met den sacramente?

II. Vrouwe.

Oft ic liep in de kercke
Aen den prochiaen op de Nieuvaert
En deden hier comen onghespaert,
Hem vertellende alle de dinghen
Vanden sacramente?

Jan.

Spoet u dan gheringhe[2],
Opdat hi selve sie metten ooghen,
Hoet gheschiet es.

a) HS.: *heer.*
1) *Al* d.i. *alsof: Mnl. Wb.*, bl. 178.
b) HS.: *ochi.*
c) HS.: *werck.*
2) *Gheringhe* d.i. *haastig:* zie de door V. aangehaalde plaatsen, en boven blz. 283, noot 2.

II. V r o u w e .

Ick sals my pooghen:
Mijn beenen en sal ick niet sparen.
Daer met adyeu.

I. V r o u w e .

U moet bewaren
Dit heilich sacrament van miraculen.

J a n .

O soetheit, soet boven alle triakelen[1)],
Vleesch ende bloet, mensche ende God,
Der ingelen vrueght int hemels slod,
Der menschen spyse, heilich voetsele,
In uuterste des sonders behoetsele,
Dair so veel crachten in sijn beslooten:
Wie heeft u, Here, in deerde gescoten?
Och, tes een sonde groot, ongemeten!
Wie hevet ghedaen?

I. V r o u w e .

Wie sout weeten?
Mueghelic diet dweerc gedaen heeft,
Leit[a)] int deerde.

J a n .

Dier hem in mesgaen heeft,
Ic duchts, het sal hem luttel vromen.

I. V r o u w e .

Tes misselijc[2)] oic, hoet hier es comen:
Tquam misschien by Gods wille
Hier inden moer.

J a n .

Nu, zwighen wy al stille.
God weet, hoe dat die sake gesciet es,

1) *Triakelen:* zie boven bl. 385, noot 2.
a) HS.: *lent* (*?*)
2) *Misselijc:* t.a.p., bl. 145, noot 3.

Want ons oncondich[a)1)] trecht bediet es,
Soe en willen wy ons niet met moeyen.
Dit sacrament sonder vermoeyen
Laedt ons lof ende eere sterck spreken.
Heden meer en salic hant aen werck steken,
Soe sin verhueght al mijn gedachten:
Maer laet ons na den prochiaen verwachten[2)].

II. Vrouwe.

Och, lieve here, wilt blijsmoets sijn,
Al muegdy bloots hoofts[b)] ende bervoets sijn,
Dalmogende God saelt u lonen:
Tsacrament sullen wi u thonen
Alsoet wy in den moer hebben vonden.
Van Jan Bautoen benic hier gesonden,
Met goeden wille, sonder smeken:
Noyt en was gesien schoonder teeken.
Ghy sult waer vinden mijn declaracie,
En twijfels niet.

De Prochiaen.

De godlijcke gracie
Vermach veel meer, dat wetic wel:
Dus alle twifel vergetic snel
Ten sacramente gaende inden moer.
Tvolc maect van vruechden een beroer,

a) HS.: *orcondich.*

1) *Oncondich* d.i. *onbekend* (niet precies hetzelfde derhalve als 't Nnl. *onkundig*) evenals *condich* d.i. *bekend*: *V.d.L.Q.H.* vs. 2012:

> Dat si u *condich* (*kond*) alle gader,
> Dat hi es here ende vader;

verg. vs. 2667, ofschoon het woord in de middeleeuwen ook *bekend met* beteekent, zie b.v. vs. 4059 t.a.pl.:

> Dit seit ons sinte Gregorijs
> Diere ane *condich* was ende wijs;

over nog eene andere beteekenis zie V.D. BERGH *Nieuwe W. van de Mij. van N.L.* V, 2, bl. 85.

Oncondich is alzoo het tegendeel, en hetzelfde als *oncont:* zie *Rijmb. Gloss.*, die KIL. beide vertaalt door *ignarus* en *ignotus.* Over den zin zie de aanteekening van VERWIJS bl. 84. *Bediet* d.i. *beteekenis*, *begrip*, *inzicht:* t.a.pl.

2) *Verwachten* d.i. *wachten. Verwachten naer* voor *wachten naer* kan niet bevreemden: verg. *Rijmb.*, *Carel Gloss.*

b) HS.: *hooft*, verg. vs. 289.

Omdat si vanden sacramente hebben vernomen;
Met hoopen si ons naegelopen comen,
Om dat elc soude sijn een weetere.
Van deser gracien.

I. Man.

Al soe veel te betere,
Oft namaels quam te[1] verantworden.
Dus gaen wy met soeten acorden
Devotelijc, sonder yet te draelen,
Om dit heilich sacrament te halen,
Soe sijnder hoogher werdicheit dient:
Want tes God selve.

De Prochiaen.

Ghi segt waer, vrient,
Dat moegen wi geloven int gemene,
Al en waert maer aan dbloeden alleene,
Dwelc de vrouwe seye int openbaer
Van[2] ons allen.

II. Vrouwe.

Heere, tes waer.
Daer willen wy drie inder waerheit
Ghenoech toe doen[3].

I. Man.

Tes wel gheseit:
Niet meer en mochmen aen u begeeren.

Prochiaen.

Nu, kinderen, met deser blijder meere
Sijn wy gecomen sonder rouwe
By Jan Bautoen ende dander vrouwe,
Die op haer knien liggen minlijc
Voer tsacrament.

1) *Te* d.i. *tot.* De zin is: ‘indien het hier namaals mocht komen tot verantwoorden.’
2) *Van:* lees *aen.* Van eene verbinding als deze ‘in 't openbaer *van*’ vond ik geen tweede voorbeeld. En de uitdrukking te verklaren als stond er ‘in presencien van’ dat durf ik niet, omdat er m.i. geen grond voor is.
3) *Ghenoech doen* d.i. *voldoening geven:* V.

1. Man.

Dats ons allen kinlic:
Dus gaen wy hem by met reverencie.

Jan.

Willecomen, Vader vol excellencie,
Die devotelic tot onsen wenssche
Thelich sacrament, God ende mensche,
Coompt besoeken ende visiteren,
Twelc wy u minlijc presenteren,
Want ghijt[a)] met eren weet te besteden[1)]
Nae sijn weerde.

Prochiaen.

Ghy segt goede redene.
Tghelijcx ghescie[2)] nie onder tshemels wolcke.
Maer in presencien van allen volcke,
Op dat sijs bet gedincken tallen stonden,
Segt ons, hoe ghijt hier hebt ghevonden
Ende wat ghy er aen ghesien hebt te gadere
Als goey kersten lien.

Jan.

Wel, trouwen, vadere.
Hier gravende, groote soetheit beseffende,
Met der scuppen den moer opheffende,
Alsoot God wilde tot sijnder werde,
Soe sagic dese hostie liggen in derde;
Ende die opnemende met oetmoede,
Werdt sy in mijn handt nat van bloede,
Des ic bedroeft was en bescaemt,
Want ic weet wel, dat mi niet en betaemdt
Te handelen; dus dit bloet siende,

a) HS.: *ghy.*
1) *Besteden* d.i. *bezorgen:* V. Verg. OUD. in voce, die deze beteekenis heeft sub 7; maar waarom zouden we *besteden* niet door die sub. 1 vertalen, nam. *eene plaats geven?*
2) *Ghescie* d.i. *geschiedde*, evenals *Stoke*, II, vs. 427 vlgg.:

> Dese dinc, de wi over liden
> Gescie in Grave Diderics tiden
> De vette Florans zone was;

verg. HUYD. op I, vs. 1099, alwaar hij over dit en derg. imperfecta handelt.

Den sacramente oetmoet biende
Lietict vallen, dwelc vrese dede.
Doen vielt weder in die selve stede,
Dairt gheleghen hadde te voren;
En dit aensiende, vader vercoren,
Es een deser vrouwen om u ghegaen[a)]
Met grooter haesten.

P r o c h i a e n .

Dats wel ghedaen.
Dus heffict op, sonder versaghen,
Ende saelt in ons kercke draghen
Ter Nieuwervaert, opdat ment daer
Eeren ende loven mach hier naer.
Ick hoop minklijc noch wesen sal
Blynde, cropele, siecke ende genesen all,[b)]
Diet aenroepen met caritaten.

I. M a n .

Van vruechden en[c)] wetic mi hoe gelaten:
Ons groote salicheit zomdy[1)] hier.

P r o c h i a e n .

O heilich sacrament, hoe coemdy hier
Int moer liggende dus ermelijck?
Och, kinderen, God ontfermelic
Toont hierby, dwelc waerachtich es,
Dat hy in allen steden even machtich es.
Oick bewijst by dien desen moer zere nat,
Al wort ontfaen in een vuyl vat
Theilich sacrament, nochtans mids dien
En mach hem gheen corrupcie gescien.
Exempel siedy aen dit sacrament,
Dwelc geheel leydt scoon ende ongescent.
Oick toent hy by sijnder grooter goetheit,
Ghelijck dese erde[d)] heeft soete soetheit,

a) HS.: *En deser v.o.u. gh.*
b) De lezing van 239 en 240 is van VERWIJS; het HS. heeft:

Ick hoop minklijc noch wesen sal
Blynde cropelen siecken genesen sal.

c) Het HS. heeft *en* niet.
1) *Zomdy* van *z*(*s*)*ommen* d.i. *opsommen:* V.
d) HS.: *eede.*

Soe rieckt een mensche soet ende bequaem,
Als hy heeft werdichlijc inden lichaem
Tsacrament: hi esser bi versterct.[a)]
Voert dat ghi aen dit sacrament merct,
Dat Christus oick rusten wilt
Inde erde vruchbaer en milt,
Dats in ons menschen van erden ghewracht.
Voirt thoent hi by sijnder godlijcker cracht
Dese mirakel, omdat ghi soudt peysen,
Wat hy leden heeft tot menighene reysen
Hier op derde. Oick syer by gheleert,
Dat God heeft alsoe wel verkeert
Met onreynen menschen als met reynen.
Hier neempt exempel aen, groot met den kleinen,
Ende wilt den sondigen menschen niet versmaden:
Dit sacrament vol der ghenaden
Gheeft u exempel tot veel duechden,
Soe ghy hier hoiert.[1)]

J a n .

Och, noyt meer vruechden,
Aenhorende dijn worden bewegelic!

P r o c h i a e n .

O godsvruchtige menschen degelijc,
Gheen scoondere teeken en staet in ghescryft.
Dit sacrament eert, loeft ende begift
Vander Nieuwervaert, tsal u profijten;
Wilter u met caritaten inne gaen qhuyten,[b)]
Op dat der[c)] kercke des mach gechiert sijn,
Met wasse, met lampen ge viert sijn:
Tsacrament, dwelc God es selve,
Saelt u loonen.

J a n .

Van desen ghelven[2)]
Muegen wy God wel euwich looven.

a) HS.: *versiert.*
1) *Hoiert:* voor *hoert.* De andere helft van dit vers en het volgende geven te kennen: ‘nooit schepte ik meer vreugd dan nu ik uwe gevoelige, aandoenlijke woorden hoor’: verg. vs. 346.
b) HS.: *qbuyten.*
c) Lees: *die.*
2) *Ghelven* van *ghelve* d.i. *vreugde*, *roem:* zie V. *Gloss.*

Prochiaen.

Dit sacrament sal ick stellen boven
Int hoochste der kercken[a)] werdichlijc.
Volght my, ghy menschen rechtverdelijc,
Bloots hoofts, laet ons verblijdt sijn:
Van als moet God gebenedijt sijn.

Sondich Becoren.

Ey, duvelken, duvelken, duvels!

Belet van Dueghden.

Ey, neckerken, neckerken!

Sondich.

Het es nu al te mael bedorven, leckerken!
De hostie es ghevonden, bi den billen.[1)]

Belet.

Lucifer die sal verwoeden willen,
Als hi horen sal van desen gheveerte.[2)]

Sondich.

Hy sal ons doot slaen met sinen sterte!

Belet.

Hy sal ons de leden ontstucken trecken!

Sondich.

Hulpe, hoe sal hi scuymbecken,
Als hi ons siet!

Belet.

Ghelijck een verre.[3)]

a) HS.: *der ker kercken.*
1) *Billen* van *bille* d.i. *bijl:* zie V. *Aant.* bl. 84, en vs. 649.
2) *Gheveerte* van *gheveert* d.i. *zaak:* zie V. en OUD. in voce. HUYD. zegt: *gedoen.*
3) *Verre* d.i. *stier.*

S o n d i c h .

Ic sou ter hellen, maer ic en derre.

B e l e t .

Ey, helsch viant, soe soudic mede.

S o n d i c h .

Ic heb van grooten vaer den rede.

B e l e t .

Van vresen mi de billen touteren.[1)]

S o n d i c h .

Al[a)] ons dinck wilt qualijc wouteren:[2)]
Wat sullen wy, necker, nu bedriven?

B e l e t .

Wy willen in de weerelt blyven.
Ghi sult alle sonden voert setten.

S o n d i c h .

Ende ghy sult alle duecht beletten:
Want Belet van Duechden zydi[b)] geheiten.

B e l e t .

Ic saelt wel doen, by den zweten![3)]
Die caritaten sal ic doen faelgeren.

S o n d i c h .

Haet ende nijt sal ic doen regneren.

B e l e t .

Reynicheit sal ic onder voet terden.[c)]

1) *Touteren* d.i. *trillen:* zie vs. 557, alwaar hetzelfde.
a) H.S.: *als.*
2) *Wouteren* d.i. *uitkomen* (goed of slecht).
b) HS.: *zy.*
3) *Zweten* van *zweet* d.i. *het zweet;* zie de aangehaalde *Aant.* bl. 84.
c) HS.: *treden.*

S o n d i c h .

Oncuysheit sal ick dliefste doen werden.[a)]

B e l e t .

Soberheit willic hebben uut den lande.

S o n d i c h .

Gulsicheit en sijn gheen scande.[1)]

B e l e t .

Oetmoedicheit moet verdreven sijn.

S o n d i c h .

Hoverdicheit sal verheven sijn.

B e l e t .

Broederlicke mynne sal verjaeght sijn.

S o n d i c h .

Roof, moort, brant sal behaeght sijn.

B e l e t .

Miltheit der armen moet vercouwen.

S o n d i c h .

Giericheit sullen sy behouwen
Ende alle ander sonden.

B e l e t .

Dat gaet sonder spreken.

S o n d i c h .

Wy, duvelen, sullen ons wel wreken
Aen de menschen in steden ende dorpen.

B e l e t .

Dat wy uuten hemel waren geworpen,
Dat sullen sy noch zwaerlijck betalen.

a) HS.: *goet werdderen.*
1) *Scande:* namelijk *willic.*

S o n d i c h .

Wy sullen noch zielen met craken[1)] halen.

B e l e t .

Wy sullen noch al ons ketels vullen.

S o n d i c h .

Wy sullen den menschen wel verdullen:
Daer en derven wy niet voor sorgen.

B e l e t .

Maer wy en costen niet houden verborgen
Dat sacrament.

S o n d i c h .

Neen wy, duvele.

B e l e t .

Dat heeft nu al bedorven tzuvele:
Want tloopt al re voer den man
Van den miraculen.

S o n d i c h .

Daer en leydt niet an.
Wy sullen noch maken onghewedere,
Om de kercke te worpen nedere,
Ende tlant hier verdrincken al omme,
Op datter niemant by en comme
Om eer en reverencie te bewijsen.

B e l e t .

Maer men beginnet al te zere te prijsen
Int landt van Luydicke.[2)]

1) *Craken:* zoo staat stellig in het Handschrift. VERWIJS leest *cravelen* (*vorken*) en verwerpt de lezing van het HS. hoofdzakelijk op grond van de beteekenis van *kraecke*, dat in 1500 hier nog niet in den zin van *schip* zou zijn bekend geweest, maar eerst later bij de aanraking met Spanjaard en Portugees door ons overgenomen. Ik meen het te mogen betwijfelen op grond van de omstandigheid: 1° dat het woord, 'origine d'ailleurs inconnue' reeds in de XIVe eeuw in het Fransch voorkomt en dus zeer goed lang vóór 1500 hier kan zijn bekend geweest: LITTRÉ in voce *caraque;* 2° dat de *Teuthon.* bl. 58 heeft: '*crake*, *eyn schyp.*' Dus *scheepsladingen* zielen zouden ze halen.
2) *Luydicke* van *Luydick* d.i. *Luik.*

S o n d i c h .

Dats ymmers waer.

B e l e t .

Maer de heren, de prelaten daer,
Heb ick als Belet van Dueghden
Wat inne ghesteken![1)]

S o n d i c h .

Och, noyt meer vrueghden!
Hoe soudy dat te weercken leggen?

B e l e t .

Hoert, hoeresone, ic salt u seggen:
Ic hebse doen twijfelen op[a)] claer beles,[2)]
Als dat gheen sacrament en es.
Dies es daer een advocaet, die heedt
Heer Macharius, ende hem bereet[3)]
Om te proevene dit sacrament
Op de Nieuvaerl.

S o n d i c h .

Och, helsche serpent,
Dats wel ghemaect, by den bloe.[4)]

B e l e t .

Maer ghi moeter oeck helpen toe,
Sondich Becoren, op dat te bet
Voirt gaen mach.

S o n d i c h .

Wel, Belet
Van Dueghden, ic en sal niet sparen.

1) *Inne ghesteken* van *innesteken* d.i. *inblazen*, waarmede KIL. 't woord vertolkt: zie vs. 349 vlgg.
a) HS.: *ons.*
2) *Beles* d.i. *belezing:* V.; 'incantatio, incantamentum, exorcismus': KIL. *Ons* van het HS. heb ik in *op* (d.i. *op grond van:* zie *L. Sp. Gloss.*) veranderd; VERWIJS stelt voor *dor ons beles*, zie bl. 85 zijner editie.
In 't volg. vers bedenke men, dat wederom *dat* zooveel is als *dat het.*
3) *Hem bereet* van *hem bereeden* of *bereyden* d i. *zich toerusten*, *voorbereiden.*
4) *Bloe* voor *bloede:* V.t.a.pl. bl. 84.

B e l e t .

Ja, Macharius mocht wel qualijc varen,
In sulcker[1] manieren mocht hijt proeven.

S o n d i c h .

Nu, vlieghen wy by hem sonder toeven,
Op dat hi blive by sinen propooste.

B e l e t .

Wy moeten nerstich sien ten roeste[2],
Op dat wy Lucifer onsen meester
Paeyen meughen.

S o n d i c h .

Nu, wech ons tweestere![3]
Als Belet van Dueghden ende Sondich Becoren
Tempteren wy tfolc achter ende voren.

M e e s t e r M a c h a r i u s .

Nu ghevet mi wonder ende meer dan wonder,
Hoe dat te Nyeuwervaert het sacrament
In den moer sou gelegen hebben onder
Ende bliven reyn, gheheel ende ongesceynt.

1) *Sulcker:* verg. mijne aant. Afl. I, bl. 14, no. 6: ook hier geeft *sulck* dus opgevat goeden zin. Verg. HEYNE'S *Gloss.* op *Beovulf* in voce *svylc*, *svilc.*

2) *Roeste* van *roest.* Tegenover de verklaring des heeren VERWIJS, die *Gloss.* in voce heeft '*roest*, het roosten, het braden der zielen in de hel,' die ik moet bekennen dat me niet bevredigde, had ik willen voorstellen *ten roeste* op te vatten als *het en roeste* van *roesten* (fig. genomen natuurlijk en er bij vergeleken: *rust maakt roest* of *dat rust*, *roest* bij HARREBOMEÉ, II, bl. 225), doch mijn vriend DE VRIES maakte mij opmerkzaam op *propooste* in vs. 363, waardoor de uitspraak *rooste* (voor *roeste*) vaststaat, en alzoo eerder op *roost* dan op *roest* wordt gewezen ter verklaring. Volgens hem zal *roost*, *roest* dan hier moeten worden genomen in den zin van *gebraad* ('assum, caro tosta,' heeft KIL.; verg. *Wap. Rogier* vs. 1760 (KAUSLER III, bl. 78):

> Waert beter hi droncs meere (van 't bier)
> Ende sach waer zijn *roest* briet;)

en de uitdrukking *sien ten roeste* oorspronkelijk zooveel hebben beteekend als *op het gebraad toezien*, *oppassen dat het gebraad* (aan 't spit) *niet aanbrande;* later, spreekwoordelijk geworden, *oppassen*, *op zijne zaken toezien* in het algemeen. Eene verklaring, die ik gaarne overneem.

3) *Tweestere* d.i. *twee met elkaar:* zie VERWIJS, *Gloss.*

God heves de macht wel, tes waer, ic kent,
Maer ic en cans niet gheloven nochtan:
Dus benic ter Nyeuwervaert gheseynt[1)]
Om dit te proevene, op dat ic kan.

B e l e t .

Ja vant[a)2)] als een man.

S o n d i c h .

Het es onmogelijck.

B e l e t .

Dus gaet[3)] hem an.

S o n d i c h .

Het luyt lueghelick,
Ten heeft cracht noch viertuyt.

B e l e t .

Tgheven messchien eenich lieden uut,
Om met te gecrighene gelt ende goet
Vanden menschen.

S o n d i c h .

Tes recht, dat ghijt doet,
En latet tvolc niet bedrogen sin.

B e l e t .

Ten es gheen sacrament.

S o n d i c h .

Tmoet geloghen sijn.
Soe langhe te ligghen onder derde
Sonder openbaren.

1) *Gheseynt* voor *ghesent.*
a) Het HS. heeft *van;* V. leest *vanc an.*
2) *Vant:* Macharius zegt in den vorigen regel, dat hij is gekomen *om te proevene* d.i. *een onderzoek in te stellen*, en wat doet *Belet?* 'Ja' zegt hij, 'wil dat en houd u dapper.' *Vanden* toch is *beproeven* en *bezoeken*, verg. HALBERTSMA op *Sp. H.* Dl. IV, bl. 163 en 391, maar ook eenvoudig *willen* en *trachten:* zie ook HUYD. op *Stoke* II, bl. 557 vlg. Bij *vant* herhalen wij alzoo stilzwijgend *proeven:* 'Ja, vant proeven als een man.'
3) *Gaet an* van *angaen* d.i. *aantasten:* V.

B e l e t .

Ten es van gheender werde:
Dus muegdijt proeven sonder sonde.

M a c h a r i u s .

Ic heb consent uut sbysscops[a)] monde,
Ende, al waert des niet, weret benijdt,
Soe benic selve hooch ghenoech gewijt
Om dat te proeven, alsoe ick sal
In presencien van den volck all.
Hebbent geordineert eenich boeven,
Tsal hem berouwen.

S o n d i c h .

Hoe suldijt proeven?

M a c h a r i u s .

Dat en weet ick niet.

S o n d i c h .

Soe salict u segghen.
Ghi sullet in een schoon vuer leggen:
Verbrandet, soe muegdy wel bevroen
Dat gheen sacrament es.

M a c h a r i u s .

Dat en salic niet doen:
Want waert warachtich van valuere,
Den roep soudt gaen al de werelt duere,
Soe mocht ic dan oick met den viere
Mijn einde doen.

B e l e t .

Ic weet een ander maniere:
Sondich Becoren, hout uwen snatere.

S o n d i c h .

Wats datte?

a) HS.: *sbysscop.*

B e l e t .

Werpet int watere:
Smelt het duer de natheit ontwee,
Soe en eest gheen sacrament.

S o n d i c h .

Dats een wordt van beschee:
Oft verdrincket of zwymmet wege,
Ten es niet oprecht.

B e l e t .

Dat hebdi te deeghen:[1)]
Worpet int watere secreet al stille
Oft openbaerlijck.

M a c h a r i u s .

Ick en hebs gheenen wille:
Dus laet alsulcken reden lijden.[a)]

S o n d i c h .

Willet dan al in stucken snijden:
Versamet[2)] niet weder aen een,
Soe en eest gheen sacrament.

M a c h a r i u s .

Dat soud mi verleen,[3)]
Waer Godheit ende menscheit in;
Maer ic heb een ander inden syn:
Ik salt met eender griffien[4)] steken
Tot vijff steden.

B e l e t .

Dat sijn de treeken:
Ach, ach, ay, ic sal van lachen verwoeden.

1) *Te deeghen* d.i. *aan het rechte eind*, verg. vs. 849: V. Zie ook OUD.: in voce.
a) HS.: *glijden*, maar de *g* is er door eene latere hand bijgevoegd.
2) *Versamet* van *versamen*, zoowel trans. als intr. gebruikt: zie *L. Sp. Gloss.*
3) *Verleen* d.i. *leed doen:* V.
4) *Griffien* v. *griffie* d.i. *priem*, *dolk* ook: OUD. in voce *greffie.* Voor 't volg. vers zie VERWIJS *Gloss.* bl. 104. vlg.

M a c h a r i u s .

Willet tot gheen der[a] vijff steden bloeden,
Soe en houdict voer gheen sacrament volmaect.

S o n d i c h .

Hola, wy sijn ter Nieuwervaert geraect:
Ziet daer de kercke.

B e l e t .

Wat sullen wy bedriven?

S o n d i c h .

Ey, viant, wy moeten buyten blyven,
Wy en dorren niet comen in de kercke.

B e l e t .

Gaet Macharius dus te wercke,
Wy mochten wel sijn endelvers[1] lezen.

S o n d i c h .

Het sal een roe tot sijns selfs ers wesen;
Soudy twyfelen in dit sacrament,
Die gheleert es?

B e l e t .

Hy es steeck blindt.
Wy duvels hebben hem met den halsse.

S o n d i c h .

Ic sal sin ziele hebben.

B e l e t .

Neen, ic salse
Selve hebben, duvele.

S o n d i c h .

Neen, ghy en sult.

a) HS.: *gheen tot.*
1) *Endelvers* d.i. zooveel als *laatste liedje:* V.

B e l e t .

Ic sal hebben al, du[a)] best verdult:
Belet van Dueghden gaf hem den raet
Tsacrament te proevene.

S o n d i c h .

Y, Lucifers saet,
Daer heb ic wel toe ghehulpen,
Sondich Becoren.

B e l e t .

Nu, helsch vulpen,[1)]
De ziele sal toebehoren ons beiden.
Laet ons van desen redenen scheiden
Ende Macharius hier buyten verwachten:
Hy mocht wel in sijn sonden versmachten.

M a c h a r i u s .

Nu, here prochiaen, ghi hebt wel gehoert,
Hoe mi van den prelaten is bevolen
Tsacrament te proevene rechte voert,
Op datter tvolc niet en soude dolen;
Want, hier gheseit onverholen,
Waret gheen sacrament vol caritaten,
Het waer een werck van vreemder molen[2)],
God souder[b)] een lantscap om verwaten:
Dus willict proeven.

P r o c h i a e n .

Twaer beter ghelaten:
Wat wildi veel meer proeven doen?
Eest niet ghenoch, dat[c)] Jan Bautoen
In presencien van dese vrouwen
Tsacrament in de handt heeft gehouwen,

a) HS.: *der.*
1) *Vulpen*, d.i. *welp*, *gebroedsel* dus ongeveer.
2) *Molen* van *mole* of *moele* d.i. *model*, het Fransche *moule?* Zie KIL. en OUD. in voce. Beter bevalt mij de uitlegging van VERWIJS *Gloss.* in voce: waarbij men vergelijke KAUSLER III bl. 505 en *Bloeml. Gloss.*
b) HS.: *soudet.*
c) HS.: *die.*

Des bloedende wordt midallen[1)] zeere?
Ghy en dorftes[a)] niet proeven meere:
Tdunct my zijnde een seeker claerheit
Van waerheden.

Macharius.

Wie weet oft hi waer seit.
Dese vrouwen zijn goet te verdovene.[2)]
Tes quaet vrouwen te gheloevene:
Sy sijn goet te verladen[3)] als dongeschelde;
Hy heeftse messchien versmeect met gelde:
Aldus wie can gheweeten oft waer es,
Ten waer geproeft.

Jan Bautoen.

Meyster Macharius,
Ic, Jan Bautoen, hier teghenwordich,
Ende dese vrouwen sijn accordich,
Dat wijdt sullen, eest u begheren
Op thelich cruis ons Heeren sweren,
Ja opt heilich sacrament daarmede.

I. Vrouwe.

Ja wy, op ons doot inder waarhede.

II. Vrouwe.

Ja, op tverlies onser sielen desghelijcx.

Jan Bautoen.

Ja, en op ons deel des hemelricx,
Datter waerachtich[b)] bloet uut ran
In mijn handt liggende.

Prochiaen.

Dus vreest u dan
Tsacrament te provene als de dove,

1) *Midallen* d.i. *inderdaad:* V. Zie vs. 505.
a) HS.: *dorstes.*
2) *Verdovene* van *verdoven* d.i. *doof maken*, ook *bedwelmen*, *verbijsteren:* zie *Rijmb.* en *L. Sp. Gloss.* in voce, alwaar: *Verdooft.* Eig. *verdoofd* of *bedwelmd* (van een slag), dus *zijn verstand bijster* of *doof voor rede.*
3) *Verleden* d.i. *misleiden. Ongeschelde* d.i. *onbeschaafd*, *dom*, *onnoozel:* V. Over *alse* zie *L. Sp. Gloss.* en over *versmeken* in het volg. vers zie op *Esmoreit* vs. 383.
b) HS.: *waerach.*

Blynde, twyfelende int ghelove.
Ghy gheeft donnosel, erme, zemple[1)]
Aen u twyfelinge quaet exemple:
Bedunct u wel, wat hebdy voren?

M a c h a r i u s .

Ic moet proeven, dats verloren,
Want ick van Luydick daerom come.
God en salder niet sijn verbolgen omme,
Dat ment proeve, ten mach niet schaden.
Ic moet my[a)] der curingen ontladen,
Stelt hier het sacrament, laet zien,
Ic wilt proeven.

P r o c h i a e n .

Tmoet wel gheschien:
Maer vaerder wel met, dats alsoe.

M a c h a r i u s .

Nu stelt hier neder, daer met ho.[b)2)]
My dunct, ghy sijt alte mael in vare:
Recht oft gheen sacrament en ware,
Soe vreesdy der proeven al ghemeen.
Eest een sacrament, het blijft een:
Dus sijdt te vreden, laet my ghewerden.

P r o c h i a e n .

En wilt niet buyten maten terden:[c)]
Hi es hier boven diet al aenziet.
En zidt niet te cloeck.

M a c h a r i u s .

Kee,[3)] neen ic niet.
Daer rakict met der griffie ten beginne.
Esser gotheit ende menscheit inne,
Het salem baren[4)] sonder twyfelen!

1) *Zemple* voor *simpele.*
a) HS.: *myn.*
b) HS.: *hoe*, maar de *e* is er kennelijk later bijgevoegd.
2) *Ho* d.i. *basta:* V. De zin is dan: ‘Zet 't nu daar neer, en daarmee uit’: verg. vs. 526, 747.
c) HS.: *treden.*
3) *Kee* d.i. *Kristus:* zie beneden vs. 864 en op *Lippijn*, vs. 149.
4) *Baren: het salem* (d.i. *sal hem*) *baren* d.i. *het zal zich openbaren:* verg. vs. 965.

Jan Bautoen.

Dats mijn ghelove.

Macharius.

Al maecht aff scifelen,[1)]
Dats twee werve ende dat derde werven.

Prochiaen.

Meester Macharius, wildi u bederven?
Ghy en vreest God niet bedallen.

Jan Bautoen.

Sijn gramscap mocht u wel vervallen:
Tsal u noch leet sijn, soudic hoopen.

Macharius.

Ic moet noch twee werf noopen.
Baert hem niet ter vijfter reysen,
Soe en eest gheen sacrament.

I. Vrouwe.

Wat muegdy peysen?
De duvel heeft u wel met der kele!

Macharius.

Dats viere!

Prochiaen.

Ghy makes te vele:
Tsacrament oneerdichlic[2)] geraecty.

Macharius.

Dats den vijfsten steek!

Prochiaen.

Arm man, wat maecty?
Den vijfsten[3)] stekende op dit broot,

1) *Aff scifelen* d.i. *afschampen:* V.; 'daert af scampelde of hi up eenen keselsteen ghesteken hadde', heeft het proza-verhaal.
2) *Oneerdichlic* d.i. *ruw:* V.
3) *Vijfsten:* nam. *steek.*

So wordet te vijf steden van bloede root:
Wat hebdy hier al sonden bedreven!

Jan.

Noch bloedet.

Prochiaen.

God moet u vergheven!
Ghi hebt hier wonden gemaect tot vijven[1].

Macharius.

Het es gedaen, tmoet gedaen bliven.
Ic merck nu wel te deser steden,
Dat een[a] sacrament es.

Prochiaen.

Sijt nu te vreden:
Het mocht u wel te quade vergaen.

Macharius.

Ic en hebber niet veel aen misdaen:
Ic hebbe van den prelaten tconsent,
Ende daer met *adyeu.*

Jan Bautoen.

O heylich sacrament,
Loff moet u vloeyen van allen monden!

Prochiaen.

Loff sy dynen preciuesen vijf wonden.
Die ghy voir onse sonden ontfingt.

I. Vrouwe.

Ghelijck ghy aen theilich cruce hinght,
Soe sydy hier volmaect in gedaente
Van desen broode.

II. Vrouwe.

O hooghe verwaente[2]
Van Machare!

1) *Vijven:* 'ende doen hi die vijffste stede rakede, doe worden alle die vijf steden bloedende': het proza.
a) HS.: *teen:* de *t* later bijgeschreven.
2) *Verwaente* d.i. *verwaandheid:* V.

Jan.

O minsche onversaeght!

Prochiaen.

Woordy niet van Gode geplaeght,
Soe muegdy u wel beloven[1] certeyen.

I. Vrouwe.

O quaet tyrant!

II. Vrouwe.

O valsch vyleyen![2]
Die den duvel achter aen den stert zijt.

Jan.

Boescher mensche, u dunct, dat ghi wert sijt
Dit heilich sacrament aen te tastene?

Prochiaen.

Nu, om ons van druc tontlastene,
Willen wy, tsacrament ter eeren,
Alle manieren van vrueghden vermeren
Met oergelen, met herpen en luyten
En ander spelen, vol soeter virtuten,
Om dat al om mach worden vermaert
Dit heilich sacrament ter Nyeuvaert
Duer dese mirakele hier openbaerlijc.
Al maeght Macharius ontgelden zwaerlic
Ende sijnder sielen noch mach druc sijn,
Tmocht ander menschen wel geluck sijn,
Diet besoecken sullen devotelijc.
Laet ons triumpheren grootelijc
Duer dit heilich sacrament van myraculen:
Ic saelt gaen stellen in der tabernaculen.

Sondich.

Du, Belet van Dueghden.

1) *Beloven: hem beloven* d.i. *tevreden zijn*, *blijde zijn:* V.; verg. OUD. in voce.
2) *Vyleyen* d.i. *vilain*, *schelm.*

B e l e t .

Ic, slanghe jonck.

S o n d i c h .

Ic springhe van vrueghden eenen spronck,
Dat my bey mijn billen waghelen.

B e l e t .

Hoe sullen wy crauwen met den nagelen
Meesteren Macharius!

S o n d i c h .

Wy sullen hem plucken!

B e l e t .

Hy woort ghetrocken in hondert stucken,
Hy sal hem in ewicheeden bedroeven!

S o n d i c h .

Men sal hem leeren tsacrament proeven:
De gecruyste sal hem wel loonen!

B e l e t .

Men sal hem in de helle croonen
Met eenen berrenden treefte[1] heet.

S o n d i c h .

Noyt minsch en ghebeurde meerder leet.
Waer hi hier op de werlt ghestorven!

B e l e t .

Maer, duvelken, tes al bedorven:
My dunct dat ic uut den sinne come!
Daer gebeuren miraculen al omme,
Dwelck tsacrament al om doet
Op de Nyeuwevaert.

S o n d i c h .

Dat en es ons niet goet:
Wy haddent belet, hadden wy gecost.

1) *Treeft* d.i. *ijzeren drievoet* (keukengereedschap): zie V. in voce.

B e l e t .

Het heeft een vrouw in aerbeyt verlost,
Ende harer moeder ooc doen bescermen
Op de wilde zee.

S o n d i c h .

Hulpe dermen![1)]
Des moet ymmers de duvel wouwen!

B e l e t .

Ende theeft een kint[2)] dleven behouwen,
Dat int dwater scheen verdroncken medallen;
Ende noch een ander, int stille[3)] gevallen,
Hevet oec vertroost; ende na desen
Hevet een gescoirt[4)] kindt genesen,
Ende noch ander miraculen vele.

S o n d i c h .

Lucifer sal ons malen te musen mele,
Als hi verneempt alle de saken,
Dat soudick duchten.

B e l e t .

Hoe sullen wijt maken,
Dat wy veel zielen mochten crygen?

S o n d i c h .

Dat weet ic wel!

1) *Dermen:* zie op *Playerwater* vs. 396; over *wouwen* voor *wouden* zie op *Gloriant* vs. 1069 en verg. vs. 1039.
2) *Kint:* het was, blijkens het proza, gevallen 'uut eenre pleyten' d.i. *vaartuig*, *schip:* zie KIL., PLANTIJN en VAN DALE in voce, alwaar: *plat vaartuig van* 30 *tot* 60 *lasten*, *dat in Vlaanderen tehuis behoort en met vracht op Engeland vaart.*
3) *Stille* d.i. *secreet*, van waar *stilletje.* Het proza heeft: 'in eenen diepen put onder een stille', 'ende daer laeght in wel een derden deel van eenen daghe.'
4) *Gescoirt:* het proza heeft daarover het volgg.: 'Van eenen gescorden kinde. - Item Symeon die meyster hadde een kynt, ende, doet II jaer out was, waert (het) bekommert van den steen, ende alsoe bleeft wel anderhalf jaer daer na. Ende doent out was vierdalf jaer, dede hi dat kint snijden van den steen. Doent gheheelt was, laegh (het) langhen tijt dattet gheene urine en conde ghemaken: doe gheloveden Symeon ende sijn wijf dat kint op te weghen met tarwe ende met wijne, met goude ende met silvere, mochtet ghesont worden. Corts daerna maecte dat kynt sijn urine ende waert ghesont alsoe dattet daer af gheen ghebreck meer en hadde.' Verg. DE BO, t.a.p. bl. 990 in voce *scheuren.*

B e l e t .

En willes nyet zwyghen!
Waer met, duvel? Wilt mi berechten!

S o n d i c h .

De kerstenen sullen gaen vechten
Teghen die heydene, by den ribben:[1)]
Daer sullen wy zielen met hoopen hebben,
Om Lucifer daier met te paeyene.
Ach, ach chay!

B e l e t .

Nu beginic te verfraeyen:[2)]
Maer, duvel, waer saelt ghedyen?

S o n d i c h .

In Pruysschen merke.

B e l e t .

Ghy doet my verblyen:
Omdat de Zarasynen worden gequelt.

S o n d i c h .

Heer Wouter van Roosbeke es int velt:
Hi salse cloven totten tanden.

B e l e t .

Maken wy ons deerweert, vianden!
Wy moeten zielen bringen ter hellen,
Souden wy Lucifer te vreden stellen.

H e r e W o u t e r v a n R o o s b e k e .

Wel an, ghy kersten, wilt clooc gemoedt[3)] sijn!
Al muegdi met veel slaghen gegroet sijn,

1) *Ribben:* zie VERWIJS t.a.pl. bl. 84.
2) *Verfraeyen* d.i. *vroolijk woorden:* V. Zie ook OUD. in voce *fraey* en *L. Sp. Gloss.* in voce *vraey. Ghedyen* in het volg. vers is zooveel als *worden*, *gebeuren. Merke* vs. 596) van *merk* d.i. *mark*, *grondgebied.*
3) *Clooc gemoedt:* op dezelfde wijze gevormd als ‘goed gezind’. *Clooc* voor *cloec.*

Al muegdy duersteken, duerhouwen sijn,
Al muegdy nat, bezweedt, bebloet sin,
Al mach u tleven hier gheboet[1] sijn,
Al muegdy in veel rouwen sijn,
Laet in Gode al u betrouwen sijn,
Wilt heerlic Cristus lachter wreken.
Ghy sult in glorien by ons Vrouwen sijn,
Wordi verslaghen oft duersteken.
Wilt u biechten tegen u selven spreken,
God sal u vergheven al u mesdaet.
De heydenen comen aenghestreken:
Siet dat ghy groote slaghen slaet,
Ende roept alle: *Jhesus*, sonder verlaet.[2]

De Knapen alle.

Jhesus, Jhesus.

I. Heyden.

Mamet, Mamet!
Ghy kerstenen moet hier alle blyven!

I. Kersten.

Helpt ons Christus van Nazareth!

De Knapen alle.

Jhesus, Jhesus!

I. Heyden.

Mamet, Mamet!

Ander Heyden.

Alsoo men tvleesch capt op een bret,[a]
Soe sullen wy u cappen, kettiven.

Knapen alle.

Jhesus, Jhesus!

1) *Gheboet* van *boeten* d.i. *betalen*, *dus kwijt raken:* V.
2) *Verlaet: sonder verlaet* d.i. *onophoudelijk. Verlaet: derelictio*, *remissio*: KIL.
a) Aldus VERWIJS, verg. bl. 86 t.a.pl.; in het HS. staat *pas.....* en het laatste woord van het volg. vers *kettiven* is door eene latere hand veranderd in *kettyveyen.*

I. Heyden.

Mamet, Mamet!
Ghy, kerstenen, moet hier alle blyven!

Heer Wouter.

Met woorden en condy ons niet verdriven.
Houdt daer, dats uwe, ghy honden!

Alle Kerstenen.

Jhesus, Jhesus!

Ander Heyden.

Hulp Mamets wonden!
Ghy slaet hier slaghen alsoe milt
Soe een smet doet op sijn aenbilt,
Oft ghelijc een dorsscher met den vlegele
Zijn coren dorscht.

Heer Wouter.

Slaet sonder regule,
Ghy, kerstenen, hebt[a] eens leeus herten
In uwen buyck!

I. Kersten.

Noeyt meerder smerten!
Ic moet hier int sant blyven doot.

De Knapen.

Der heydenen macht is ons te groot,
Zy commen met hoopen aenghewolven.[1]

I. Heyden.

Her heer, ghy kerstene snottolven![2]
Al waerdi licht als een vuegele,
Ghy en cont niet wech!

a) HS.: *hebs.*
1) *Aenghewolven* van *aenwelven* d.i. *in gebogen houding ten aanval aanrijden:* zie V.
2) *Snottolven* van *snottolf* d.i. *vuilik:* V. en DE JAGER *N. Archief*, bl. 248.

Ander Heyden.

Ghy moet duer den buegele;[1)]
U macht es tegen ons te clene!

Heer Wouter.

Hulpt ons, Jhesus van Nazarene,
Oft anders zijn wy al verloren.

De Knapen.

Och, edel ridder, meester vercoren,
Ons volc heeft meest den doot ontfangen:
Laet ons best[2)] vlien!

I. Heyden.

Heer, geeft u ghevangen,
Ghy twee en mueght ons niet ontdanssen!

Ander Heyden.

Ic duersteke u met deser lanssen,
Oft gaet goets moets, by den billen!

Heer Wouter.

Weder wy willen oft niet en willen,
Moeten wy ghevangen sijn in plagen,
Gode ontferms.[3)]

I. Heyden.

Ten baedt gheen claghen:
Ghy moetter om sterven met eenen smaels.[4)]
Gaet in prisoen sonder veel verhaels.
Wy willen terstont gaen ordineren,[5)]
Hoe dat wy u sullen persequeren,
Weder willen[6)] zieden, berren oft roosten.

1) *Buegele:* zie HARREBOMÉE in voce.
2) *Best:* zie VERWIJS in voce.
3) *Ontferms* voor *ontferme het des*, onpersoonlijk met den tweeden nvl. der zaak, den derden des persoons: *Rijmb. Gloss.*
4) *Smaels:* Zie V.t.a.pl. Eene zelfde verwarring als hier van *met eenen male* en *eens maels*, heeft den basterdvorm *van als* (uit *van allen* en *als* of *alles*) in het leven geroepen; zie *Mnl. Wb.* bl. 173.
5) *Ordineren* d.i. *beramen:* zie op *Esmoreit*, vs. 89.
6) *Willen:* ik stel voor te lezen: *wielen* (waarover zie *L. Sp. Gloss.*), het gewone woord voor de bekende helsche straf en vaak met *zieden* en *berren* vereenigd voorkomende, bv. *V.d.L.O.H.* vs. 3953:

> In dat vier, dat daer es so heet,
> Hanghen ketelen wel ghereet,
> Daer sonder inde (einde) kaitivighe zielen

Heer Wouter.

O weerde Maria, wilt ons vertroosten
Voer de wreetheit vanden Sarazinen;
Wilt ons met uwer gracien beschynen:
Want wy comen in dit verdriet
Om uwe tkynts wille.

De Knapen.

En helpty ons niet,
Noeyt menschen quamen in meerder nooden.

I. Heyden.

Hoe willen wy deze kerstenen doden,
Die ons heydenen vallen zere peutertier?

Ander Heyden.

Men sal gaen maken een groot vier,
Daer sullen wy nu de justicie doen,
Ende alle daghen sacrificien doen
Onse goden met eenen kersten knecht;
Wy sullense bestellen[1] nae haer recht!
Wat segdijs, gye? Duncket u quaet,
Soect een beeter!

I. Heyden.

Neent, tis goet raedt.
Gaet, maect ghy heet vier bereet;
Men sal hem daer cuekenen[2] maken heet:
Deze kerstenen en sullen hier niet stincken!
Maer - wie sael voer sterven?

In *barren*, wallen ende *wielen*;

BRANDAEN (ed. BRILL) vs. 640, enz. enz.

1) *Bestellen* d.i. *bezorgen*, *doen krijgen:* verg. OUD. in voce.
2) *Cuekenen* van *cueken* d.i. *keuken*, evenals beneden vs. 829 en *V.d.L.O.H.* vs. 4019, 4107: *fornaeys.*

A n d e r H e y d e n .

Dats goet, mijn duncken,[1)]
De meestere van hem.

I. H e i d e n .

Neen, hoort my segghen.
Men sal hier in dese laeye leggen
Alsoe[2)] veel boonen tsamen ghesloeten,
Een sweertte salder wesen onder al:
Ende die dese zweertte boon[a)] hebben sal,
Die salder om sterven: wat segdy er toe?

A n d e r H e y d e n .

Ic raede dat ment alsoe doe:
Tes trechtverdicheste, voer waer.

D e r d e H e y d e n .

Ghy heren, tvier bert schoen ende claer:
Believet u, ghy muegt gaen coken
Met den kerstenen.

I. H e y d e n .

Dats wel ghesproken,
Dies ic als nu ghespreke[b)] hier:
Haelt here Wouter van Kersbeke hier
Ende synen knape; eenich[3)] van tween
Sal als heden van den lyve steen;[4)]
Al waren sy noch quader ende stoutter,
Sy sullen sterven.

D e r d e H e y d e n .

Comt voert, heer Wouter,
Mijn lieden en willen u niet bederven;

1) *Duncken: mijn duncken* d.i. *mijns bedunkens.*
2) *Alsoe:* verg. ons *zoo'n beetje*, *zoo'n handje vol.* ‘Ende - zegt het proza - het was daer een ghewoente dat men daer loten plach te gheven met boonen, ende onder die boonen was een swerte boon, ende soo wien die swerte boon viel te deel die moeste verbranden’, enz. enz.
a) HS.: *boonen.*
b) HS.: *als myghe spreke.*
3) *Eenich*, d.i. *een*, eig. *iemand.*
4) *Steen* d.i. *staan* (verg. *van - steen* met ons *afstaan*).

Ghy en sult van geender voetcouwen sterven!
Ghy of u knape in elcx presencie
Moedt hier in tvier.

Heer Wouter.

Dats een swaer sentencie,
Minschen als beesten te verdoene;
Ghy heren stelt ons doch te rantsoene,
Wy sullen gheven des u behaeght.

Ander Heyden.

Ghy moeter in; tes verloren gheclaeght!
Hier sijn twee boonen inne, hoirt ditte:
Wie van beeden heeft de witte,
En sal heden niet sterven, wilt verstaan;
Maer die de zweerte heeft, moeter in gaen:
Dus wildu om sterven bereeden.

Heer Wouter.

Moeten wy dan sterven een van beeden,
Soe laedt ons dan doen ons oracie.[1)]
Soe maect ons een cortte collatie:[2)]
Ten baet ghepopelt noch ghelesen.

Heer Wouter.

O God, die ten derden daghe zijt geresen,
Wilt mi beschermen voer desen brant!

De Knape.

Behoedt mijn ziele voir den viant;
Laet dit vier mijn sonden aff wasschen,
Valdt my te stervene.

I. Heyden.

Nu wilt u rasschen![3)]
Ten mach niet helpen, dat ghy mesbaert!

1) *Oracie* d.i. *gebed:* verg. 't Mnl. *orisoen: L. Sp. Gloss.*
2) *Collatie* d.i. *gebed:* V. en OUD. t.a.pl. *Ghepopelt* in het volg. vers van *popelen* is *prevelen:* KIL. en DE BO.
3) *Rasschen* (*hem*) d.i. *spoeden* (*zich*): V., verg. vs. 753.

Heer Wouter.

O heylich sacrament vander Nyeuwervaert,
Alsoe waerlijc als u bloet uut brac,
Als Jan Bautoen de hant aen u stac,
Dwelc niet gheloven wilde Macharis;
Alsoe waerlijc alst oec waer is,
Dat u bloet te vijf steden liep af,
Daer hy u vijf steken met der griffien gaf,
Dwelc menich mensche aensach;
Alsoe waerlic als ghy voer desen dach
Den croepel hebt doen gaende maken,
Den blynden aen sijn licht geraken,
Den doven doen horen, den stommen spreken,
Ende hondertich ander ghebreken
Den menschen met gracien hebt afgenomen,
Soe wilt my oec te hulpe comen,
Ende doet aen my miracule scoene.
Mach ick ghecrighen de witte boone
Ende verlost werden van dese tyranden,[1)]
Soe belovic met gevouden handen
Hier op myn knyen in secreten,
Dat ic nymmermeer vleesch en sal eten
Noch wijn drincken tot der tijt
Dat ic u, sacramente ghebenedijt,
Op de Nyeuwervaert besocht hebbe
Ende mijn offerande gebrocht hebbe.
My u gracie te trooste seyndt,
Werde heilich sacrament,
Hier staende bynnen desen ringe.

Ander Heyden.

Nu. neemt elc een boon geringe.
Sullen wy noch hier langhe staen?

Derde Heyden.

Neempt de bone, daer met gedaen,
Oft wy worpen u int vier te gadere.

De Knape.

Ziedt dair de myne.

1) *Tyranden:* zie vs. 536.

Heer Wouter.

O hemelsche vadere,
Heilich sacrament, lof u der seghen!
Ic hebbe de witte boone gecreghen,
Des moet u eewich lof toe vloeyen.

I. Heyden.

Te viere, te viere!

Ander Heyden.

Rasch, wilt u spoeyen!

De derde.

Gaet, steect u duere![1)]

I. Heyden.

Maect ons uus quyt!

Ander.

Wat segdijs, tes nu seggens tijdt!
Ghy siet, dat u God niet ghehelpen can
Noch u lyden niet ghestelpen can:
Wyldijs zijns loochenen ende versweren,
Soe behoudy dleven.

Knape.

Twee brysschende beeren!
Veel liever geefic mi in den brant!
Adyeu, schoen soet prieel van Brabant,
Ic sterve hier den gheloove ter eere;
Doch eest beter de knecht dan de here:
Ic bender oec herde wel met te vreden.
Adyeu, kersten landen ende steden,
Rivieren, waranden en castelen;
Goudt, silver, ghesteynte en juweelen
En mach my niet helpen, dats verloren.
Adyeu alle, verguldene sporen,[2)]

1) *Steect u duere* van *hem duere steken* d.i. *zich verwijderen*, *weggaan:* zie op *Playerwater* vs. 72, en OUD.: Afl. 3, bl. 64.
2) *Sporen:* nam. *riddersporen*, die hij nu niet zou kunnen verdienen: zie VERWIJS t.a.pl.

Vrienden, maghen, vadere ende moeder,
Adyeu, meester lief, vrient als broeder,
Bidt doch voer mi uut caritaten,
Dat mijnder ermer sielen mach baten;
Want al mach verbranden den lichame,
Es de siele onsen Heere bequame,
Mi en raect, hoe ic bederven sal.
Loff God, dat ic martelaar sterven sal,
Den kerstenen teeren, den heyden te scanden.
Y vuil heiden, lelicke tyranden,
Stomme beesten, stunckende pryen,
Die Jhesum en kendt noch Marien,
Des ghy alle zijt des duvels kynderen,
Ghy en condt mijnder zielen niet ghehinderen,
Al doedy den lichame veel smerten:
Des loopic int vier met goeder herten,
Roopende, niet voir de doot bevreest:
'Vader, in u handen bevelic mynen geest.'

Derde Heyden.

Aldus sullen varen de kerstenen meest,
Die tegen ons, heidenen, steken.[1)]

Heer Wouter.

Waerdijs wijs, ghy sout anders spreken,
Erm menschen, hoe muegdy dus doolen?

Ander Heyden.

Laetten al verbranden tot colen:
Morgen zuipti van den selven zoope.

Heer Wouter.

O heilich sacrament, al mijn hoope,
Ghy hebt mi bescerremt[a)] desen dach:

1) *Steken* d.i. *stooten:* 'antiquissimam verbi significationem esse *trudere* deprehendit HUYDEC. ad *M. Stoke* D. I, bl. 120' zegt V. HASSELT op KIL. bl. 634. Verg. *D. Doctrin.* II, vs. 588 vlgg.:

> Nemt enen pot van metale
> Ende enen anderen daer bi,
> Die van erden gemaect si;
> Eest dat si tsamen *steken* (*stooten*),
> Die erden pot hi sal breken,
> Ende die ander blijft geheel.

a) HS.: *bescerment.*

O werde sacrament, oft wesen mach,
Biddic, dat ghy mi voirt bewaert,
Opdat ic u soeke ter Nyeuwervaert:
Uwen lof salder verre met spreeden.

I. Heyden.

Nu wilten inden kercker leden;
Hi en sal daer gheen weelde ghebruycken.

Derde Heyden.

Daer inne den hals moetty verstuycken;[1)]
Ghy sijdt daer uut der perden voeten!

Ander Heyden.

Soe wy alle vrueght aanveerden moeten,
Midts der onsprekelycker victorien,
Gaen wy inden tempel met glorien,
Ons goden met oracien gedincken.

I. Heyden.

Alle daghe sullen wy hen scinken
Eenen kersten int vier ter sacrificien.

Derde Heyden.

Wy sullen noch midts deser condicien
Haer alder liefste knechtkens zijn.

I. Heyden.

Huer dreelincxkens,[2)]

Derde Heyden.

huer badderkens sijn.

Ander Heyden.

Huer uutvercorenste melcslabberkens sijn.

1) *Verstuycken* d.i. *verwrikken*, *breken* hier dus ongeveer. KIL. vertaalt *verstruycken* met ‘luxare: membrum intorquere et loco suo movere ac solvere:’ zie ook vs. 1246 vlgg. beneden.
2) *Dreelincxkens* van - *ken* d.i. *troetelkindje.* V.; en DE BO in voce *dreel* en *dreelen. Badderkens* van *badderken*, waarschijnlijk eene verbastering van het bij KIL. en MEYER voorkomende *babbaerdeken* d.i. *popje:* V. bl. 87.

I. Heyden.

Wy en sullen niet dan wittemoes scocken.[1)]

Derde.

Wy sullen eten alde vetste broeken,
Om wel met te mestene[a)] ons lancken:
Dus gaen wy onser[2)] Mamet dancken.

Heer Wouter.

O sacrament ter Nyeuwervaert rustende,
Alsoe waerlijc als ghi God ende mensche sijt,
Behoedt mi erm man qualijc lustende,
Heilich sacrament ghebenedijt.
Al dreygen mi de heiden grooten nijt,
Believet u, tsal haest ghekeert sijn.
Wijn noch vleesch en proevic voir den tijt,
Dat ghy van mi ter Nyeuwervaert selt geert sijn.
Euwich moet uwen loff vermeert zijn.

Belet van Dueghden.

Du duvels jonc, tes al wel gemaict,
Wy sijn ymmers uut der hellen geraect:
Der heiden zielen in ons forneys
Hebben ghemaect onsen peys:
Lucifer glorieert in synen zeetele!

Sondich.

Wy hebben ghevult den meesten keetele
Soe vol zielen, helsche slanghen,
Datter twintich aen dooren hanghen
Ende aen den heyse[3)] bicans een duyst!

Belet.

O Sondich Becoren, daer hebdijt juyst.
Men[b)] en costzer al niet in geleggen.

1) *Scocken* d.i. *schrokken*, evenals beneden vs. 1319. Over de *r* (evenals bij *verstruycken* en *verstuycken*) verg. *Taal- en Letterbode* III, bl. 88 volg.
a) HS.: *mestenen.*
2) *Onser* d.i. *ons her* (*heer*)*:* V.
3) *Heyse* d.i. *ore van eenre cruiken*’*: Hor. Belg.* VII, bl. 41, maar vooral DE BO, I, bl. 299, in voce *einze*, *enze*, *heinze*, *eis*, *heis. Duyst* d.i. ‘mille’ t.a.pl. bl. 23.
b) HS.; *Neen.*

S o n d i c h .

Du, Belet van Dueghden, gy moet mi seggen,
Waer es meester Macharijs gevaren?

B e l e t .

Eenighe lieden willen verclaren,[1)]
Dat hy van dulheden afghebeten heeft
Zijn handen ende die selve geten heeft;
Ander seggen: hi bleef doot onder wege.

S o n d i c h .

Maer waer es de ziele?

B e l e t .

Dat hebdy te dege![2)]
Die heeft meest gecregen haer verdiente
Naer huer wercken.

S o n d i c h .

Noeyt beter geschiente![a)]
Soe en es sy niet wel!

B e l e t .

Dat meen ic oock.

S o n d i c h .

Maer, duvel, hier compt eenen anderen rooc[b)]
Van den sacrament.

B e l e t .

Dat sal ons plaghen.

1) *Verclaren:* 'hy waert soe seer verveert ende sijnre sinnen alsoe bijster, dat hy sonder meer talen weder om trac van der Nyeuwervaert buyten sinen sinnen; soe dat die een seide dat hi sijn handen afbeet van verwoetheiden; die ander seide, dat hi in den weghe, doen hi toech tot Ludick doot bleef ende tot Ludick bynnen doot woert ghebracht. Mer hoe dat ware, kent God': zoo luidt het proza-verhaal: verg. vs. 1166 vlgg.
2) *Te dege* d.i. juist: verg. ons 'daar hebje 't juist'; 'daar zeg je zoo wat.'
a) HS.: *geschiete.*
b) HS.: *raet.*

S o n d i c h .

Tdoet so veel miraculen alle daghen,
Dat den lof gaet al Brabant duere:
Hoerdy wel, necker?

B e l e t .

Jaic, necker, wel ter cure.
Het doet mi, heische geest, bedrucken.

S o n d i c h .

Her Elout[1] vant[a] eens in drie stucken
Met den costere.

B e l e t .

Ja, wats daer af?

S o n d i c h .

Des bescempt[2] sijnde, hebbende hier vaer af,[b]
Sont hi om heer Willem in den Oudenbosch terstont,
Om dit te siene, diet oec soe vont;[c]
Daernae quaempt aensien met eeren
De prochiaen van Breda en ander heren,
Burgemeester ende Jan Maes den casteleyn;
Dit sacrament siende alle gemeyn
Vonden zijdt reyn, onghequest en geheel,
Soot te voren was.

B e l e t .

Kee, de duvel hebs deel:
Dit en gaet ymmers wel te wercke.

S o n d i c h .

Oick quam daer eens een vrou in de kercke,
Maer sy en[d] vant daer gheen licht bynnen,
Om offerande te doene.

1) *Elout:* 'een priester', volgens het proza; zij 'vonden dat heilich sacrament liggen in III parcheelen ghedeilt.'
a) HS.: *Fel ontvanc.*
2) *Bescempt* voor *bescaemt.* 'Des beschaamd en bevreesd zond hy', enz. enz.
b) HS.: *Dus besmempt*, en *voer.*
c) HS.: *vant.*
d) In het HS. ontbreekt *en.*

B e l e t .

Ic sal ontsinnen,
Zegt oft daer oeck mirakel aen dede.

S o n d i c h .

Jaet, duvel: liggende in haer ghebede,
Ten lesten haer ooghen opslaende,
Vernam[a)a)] sy vier schoen lichten staende,
Voir tsacrament, by den billen.

B e l e t .

Hulp longeren, ic sal verwoeden willen;[1)]
Van toerne spouwic vier inde vlamme.

S o n d i c h .

Ende Claes Claes soons wijf van Rotterdamme
Was duer den arbeyt van kinde
Vijftien maende cropel.

B e l e t .

Hoe voer dat ten[b)] einde
Waert sy ten lesten oick wat vromer?[2)]

S o n d i c h .

Jaes: op Sint Jans dach te midtszomer,
Daer de muntmeesters by stonden
Van Sevenberghen, heeft sy gevonden
Troost ende gracie, dat sy niet meer en qual
Van dier siecten.

B e l e t .

Dat es tquaetste van all.

S o n d i c h .

Hoe soe, duvel?

B e l e t .

Dat sal ic u segghen,
De vrouwen sullen daer aen legghen

a) HS.: *vernan.*
a) HS.: *te;* vs. 878 *maenden.*
1) *Willen:* zie hierover *Wal.* II, bl. 206 vlg., alwaar o.a. het voorbeeld *wilde ontsinnen* (d.i. *zijn verstand verliezen*) voor *ontsinde*, zoodat *willen verwoeden* precies hetzelfde is als *verwoeden.*
2) *Vromer* van *vroom* d.i. *sterk*, *krachtig:* V. DE BO vertaalt 't met *kloek*, *sterk*, fr. robuste; en met *kloekmoedig*, courageux: II, bl. 1357.

Huer herte zoe zeere, byden stortten,[1)]
Datter huer pine met sal curten.
Vrouwen sijn nyeu:[2)] als sy yet weeten,
Dat hem dient, sy en sullens niet vergeten;
Als de vrouwen wat weeten van virtute[3)],
Dat hangt aent clockzeel.

S o n d i c h .

Tcoompt al uute:
Sy lopent ter stondt al omme bellen.

B e l e t .

Dat sal groot verlies sijn der hellen:
Wetent de vrouwen, tes al verloren cost.

S o n d i c h .

Theeft noch meer in den arbeit verlost;
Ende een cropel kint hier voren;
Een ander dat sijn leden had verloren;[4)]
Een dat blyndt was, noyt geen feldere;[5)]
Een dat doot viel in eenen keldere;
Een dat int water lach gevallen;
Ende een gescuert[6)] zijnde mid allen
Heeftet vertroost na[a)] dou castuyme,
By den maertillen.[b)]

1) *Stortten* van *storte* d.i. *strot*, *keel:* V. bl. 84.
2) *Nyeu* d.i. *vreemd*, *zonderling:* zie OUD. Deel IV bl. 596 en *Wb. Bred.* in voce, alwaar wordt aangehaald *Klucht van de Molen* bl. 8:

> Maer wat binie ien *nieu* man!

Verg. *Hildeg.* bl. 54 vs. 59:

> Maer hoe dat quam in zijn verdriet,
> Dat waer een *nyewe* dinc te weten;

bl. 59 vs. 60:

> Nu moechdi horen *nyewe* dinghen.

Stond er in plaats van *nyeu: nyeus*, we zouden aan *nieuwsgierig* denken (OUD. t.a.pl. bl. 597), al bleef het in het verband van den volzin ietwat raadselachtig.
3) *Virtute: wat van virtute* d.i. *iets goeds*, *iets voordeeligs:* zie V. *Gloss.*
4) *Leden-verloren:* tot opheldering diene hetgeen het proza heeft: '(Item) een kint van Dordrecht hadde sijn lede verloren inden jare alsmen screef XIIII^{C} op Sinte Andries dach, *soe dattet moeste gaen op twee crucken*'*:* enz. enz.
5) *Feldere:* omdat het blind was geworden 'vanden pocken'.
6) *Gescuert:* zie boven op vs. 582. *Castuyme* in het volg. vers staat voor *costuyme.*
a) HS.: *nan.*
b) HS.: *maercillen.*

B e l e t .

Ja, ja, scept ruyme:
Het sal een sack[1] werden.

S o n d i c h .

Ende hoirt ghy, viant,
Heer Wouter is oic ontgaen den brandt,
Ende uut den prisoene oec gecocht.[2]

B e l e t .

Heeften de duvel daer uut gebrocht,
Ende den kercker was alsoe sterck?

S o n d i c h .

Tes al te mael tsacraments werck:
Theeft al meer gevangen gehulpen,

B e l e t .

Het sal hier af commen, helsch vulpen;
Hy en saels nyemant gebrec laten hebben.
Dat en sal hy, al soudt hy noch pec hebben
Zijnen sack voll.

B e l e t .

Dat moet waer sijn.

S o n d i c h .

Ey, duvel, hi sael vlues daer sijn,
Hy[a] es by heer Heinderick van der Lack[3]
Binnen Breda.

B e l e t .

Ramp hebdi, diet sprack:
Ik wildy verswegen hadde de nyemare.

S o n d i c h .

Nu, wat te rade?

1) *Sack* d.i. *zak*, hier zooveel als *menigte*, *voorraad* (?): verg. HUYD. *Proeve* I, bl. 446. *Ruyme* d.i. ons *ruimte:* vs. 904.
2) *Gecocht:* hier te lezen, zooals voor de hand schijnt te liggen, *gerocht* (verl. deelw. van *gheraken:* zie *Rein. Gloss:*), verbiedt het proza, alwaar: 'Ende her Wouter waert gecocht ende quam tot Breda' enz. enz.
a) HS.: *Sy.*
3) *Lack:* in het proza: *Leck*, zie beneden vs. 1041.

B e l e t .

Ic ben in vare,
Blijft dit sacrament staende lange,
Tsal ons al bederven.

S o n d i c h .

Neent, helssche slanghe,
Ghy wetet wel: wat stady ende snatert!
Ter Nyeuwervaert eest al verwatert,
Daer en can nyemant te voet geraken:
Tes daer sorghelijck.

B e l e t .

Dat sijn goey saken,
Om tvolc te scouwene ende doen die scat[1)]
Te besoeckene.

S o n d i c h .

Tesser soe nat,
Dat de kercke te sincken begint.

B e l e t .

Nu gaen wy maken storm en wint,
Dat wy alle den bras[2)] doen versincken.

S o n d i c h .

Daer mochter noch wel verdrincken,
Laet op gaen den dach.

B e l e t .

Nu vliegen wi[a)] dure,
Wy sijn van quader valsscher natuere.

1) *Scat:* lees: *om 'tvolc te doen scouwen nu die scat;* het proza heeft ook iets dergelijks, en o.a. het woord *scuwede*, weshalve ik er niet *stouwen* voor durf te zetten, gelijk de heer VERWIJS gist. *Stouwen* gaat bovendien ook niet, omdat 't volk inderdaad wegbleef, als bevreesd voor het water, te meer van wege een ‘ongheval dat daerop gesciet was in corten jaren te voren’.
2) *Bras* d.i. *rommel*, *tuig;* zie OUD. in voce.
a) HS.: *vliegen dure:* verg. vooral vs. 1070, 1321 en 1324 beneden.

Heer Wouter.

Uit der stat van Breda gescheeden
Heer Heinderic gedanckt hebbende zynder chieren,[1)]
Zijn wy met eender scuten, onder ons beeden,
Ter Nyeuwervaert comen met blijder manieren;
Als[2)] was den ijsghanc zeer putertiere,
Heer Schoutet[3)], hy en heeft ons niet mesdaen:
Des moet theilich sacrament goedertieren
Van allen monden loff ontfaen.

Schoutet.

Nu laedt ons bynnen der kercken gaen
Ende doen ons devocie sonder verdrach.
Ons heeft vernomen de prochiaen,
Ende hy compt heerwert, al dat hi mach.
Dat ons Christus opten Witten Donderdach
Gelaten heeft ende bezedt[4)] in testamente,
Dair ons alder salicheit aen lach,
Loven wy datte als die obediente.

Heer Wouter.

Heer Prochiaen here, by uwen consente
Begheric te siene met minnen groot
De vorme van desen sacramente,
Dat mi verlost heeft van der doot.
In heydenissen gevangen in grooter noot,
Dair mijn cnape ende al mijn volc es bleven,
Hevet aen my gedaen mirakel bloot,
Dwelc ic u sal te kinnen gheven.

Prochiaen.

Willecoom, mijn vrienden verheven,
Hier in desen wilden woesten aert,[5)]
Dairt theilich sacrament es bleven,

1) *Chieren* van *chiere* d.i. *sier.*
2) *Als* d.i. *alhoewel*, *ofschoon*, *hoezeer: Mnl. Wb.* bl. 203 en de daar aangehaalde voorbeelden.
3) *Schoutet:* nam. hij was schout ‘op die tijt van den Nyewen Bossche.’
4) *Bezedt:* een gebruikelijk woord bij uiterste wilsbeschikkingen: zie OUD. in voce, sub no. 6, en DE BO, I, bl. 125, die heeft: ‘*vermaken*, *bespreken*, fr. léguer par testament. Hij heeft haar honderd frank jaarlijks *bezet.* Al zijn goed aan iemand *bezetten*’.
5) *Aert* d.i. *landstreek:* zie *Mnl. Wb.* bl. 117 en *Nnl. Wb.* in voce *aard*, bl. 534.

Dwelc van mi mynlic es verwaert.[1)]
Ghy weet wel hoet quam te Nyeuwervaert,
Ende hoe dat in den moer was ghevonden,
Ende wat miraculen dat heeft ghebaert
By Meester Macharis tanderen stonden.

Schout.

Ja wy; lof vloeye hem van allen monden,
Theeft soe menige menschen verloest;
Wat[a)] wy, wormen vol stinckender sonden,
Daer duer doen, es al behouden cost.

Prochiaen.

Sieten hier, die alle dinck eerst begost,
Die om ons allen de doot ontfinck;
Zieten hier, die met eenen vierigen lost
Om ons soe menigen voetstap ginck;
Alsoe volmaect als hy aen tcruyse hinck,
Zoe es hy hier, ons mensschen onsienlijc,
Hier teghenwordich es dopperste coninc:
Eweghen lof sy hem geschienlijc![2)]

Heer Wouter.

Loff, eere ende werde[3)] ben ic u bienlijc,
Heilich sacrament, minsche ende God,
Wien themelsche heer es dienlijc,
En die over alle dinghen hebt gebodt.
Ghi hebt mi af ghedaen tstervens lod:
Des sal ic seggen tot inden endt,
Hier sijnde als int hemelsche slodt:
Loff, zoet, werdich, heilich sacrament!

Prochiaen.

Loff, alder costelicxste ghifte,
Dat ons Christus heeft gelaten;
Dijn werde en vollooft gheen gescrifte,

1) *Verwaert* van *verwaeren* d.i. *bewaken*, v.w. *verwaeren de kraemvrouwe* d.i. *curare puerperam:* KIL.; *verwaerster* (opgevat als of't *vrouwaerster* ware) d.i. *curatrix puerperae*, *mulier quae puerperam curat:* t.a.pl. Verg. *warde*, *waarde* (*baker*) bij DE BO.

a) HS.: *want.*

2) *Gheschienlijc* d.i. *gebeurlijk*, van daar *gebeurend. Gheschienlijc sijn* d.i. *te beurt vallen:* v., een tweede voorbeeld is mij niet voorgekomen, maar de beteekenis is klaar uit *bienlijc*, vs. 979, en *dienlijc.* vs. 981.

3) *Werde* d.i. *verheerlijking:* zie op *Eerste Bliscap* vs. 850, bl. 362.

Tes oic onmoegelijc erm erden vaten;
Doch ons simpel loff, vol caritaten,
Neempt danckelijc, Heere excellent;
Ic roeupe uut mynnen boven maten:
Loff, zoet, werdich, heilich sacrament!

S c h o u t e t .

Loff, figure van Melchisedech,
Die Abraham scincte broot ende wijn,
Ende van dmanna, dat viel in den wech;
Lof vloeye u, Helyas coecxken fijn,
Aller miraculicxste spyse bekent:
Wy moeten wel seggen in elc termijn[1)]
Loff, zoet, werdich, heilich sacrament.

H e e r W o u t e r .

Loff, sacrament vol alder virtuten,
Die mi beschermt hebt van den brandt,
Van der doot verlost ende uut der muten[2)]
Ende de witte boone verkeerdet in de handt;
Loff, die mi dus brocht hebt in Brabant,
Ende vanden yse[3)] ghehouden onghescent:
O prince, boven alle princen plisant![4)]
Loff, zoet, werdich, heilich sacrament!

P r o c h i a e n .

Ghy sult mi segghen al tregement,
Opdat ict mach in memorien houwen,
Dit schoon mirakel.

H e e r W o u t e r .

Ja ic, in trouwen,
Waerachtichlijc alsoot ghesciet es.

S c h o u t e t .

Nu, heer Wouter, die sonder verdriet es,
Dien ic hier bracht heb met mynnen,
Want ic alle dinghen ben te bynnen

1) *Termijn* d.i. *oogenblik:* V:
2) *Muten* van *muut* d.i. *kooi*, hier *kerker* natuurlijk: zie op *Buskenblaser*, vs. 96. *Verkeerdet* in het volg. vers van *verkeren* d.i. *veranderen*, *verwisselen.*
3) *IJse:* de tocht was gevaarlijk genoeg geweest: ‘want men om des ijs wille in langen niet gevaren en hadde’ naar de Nieuwervaert.
4) *Plisant:* zie op *Buskenblaser*, vs. 203, hier is het dan zooveel als *lief*, *beminnelijk.*

Van der miracule, die ic heb gehoort,
Willic ten Nyeuwenbosch recht voert:
Neempt simpel jonst voer danck,
Ende daer met: adyeus!

Heer Wouter.

Ja ic, mijn leven lanck:
God moet u sparen in alle dueghden.

Prochiaen.

Nu coomt, seght mi al dijn reden met vruegden:
Ik saelt gaen scriven in den naem des heeren,
Den heiligen sacrament ter eeren,
Dwelc ons, als dalder leste spyse
Alle moet[a] bringhen ten hooghen paradyse.

Sondich Becoren.

Du, ghy schuympepere![1]

Belet van Dueghden.

Du, noertsch drol!

Sondich.

Du, vuyl slepere!

Belet.

Du, leelic swert mol!

Sondich.

Ligdy noch in uwen sol?[2]

Belet.

Neen ic, raven[3] jonck.

a) HS.: *alle bringhen.*
1) *Schuympepere* d.i. *peperdief:* zie V. *Gloss.* in voce. Diefachtig waren de nikkers evenals de alven stellig: V.D. BERGH *Mythol.* bl. 2 en elders. Over *noertsch drol*, zie benevens V. *Gloss.* ook op *Nu Noch,* vs. 212. Over *vuylslepere* V. t.a.pl.
2) *Sold* d.i. *vuil, slijk,* van waar *soluwen, seulewen:* KIL.: *maculare,* en DIEFENBACH in voce *bisauljan* d.i. *beflecken;* BOSWORTH en GREIN (*Bibliothek der Angelsachsischen Poesie* Dl. IV, bl. 465, alwaar o.a. de plaats: fettum svînum, the simle villath licgan on fûlum solum'. Zie ook *Nieuwe Bijdragen tot opbouw der Vaderl. Letterk.* (1763) bl. 30.
3) *Raven:* zie V.D. BERGH t.a.p. bl. 186 vlg.; V. bl. 88.

S o n d i c h .

Ic crauwe mynen bol.

B e l e t .

Waer om, aventronck?[1)]
Esser wat nyeuws?

S o n d i c h .

Jaet, noeyt gheen quadere,
By den maertillen.

B e l e t .

Hoe soe, verradere,
Eest van den sacrament?

S o n d i c h .

Jaet, duvel van der hellen,
Ten es anders niet.

B e l e t .

Saelt ons euwelijc quellen?
Des moet wel de necker wouwen!
Seght op gheringhe.

S o n d i c h .

Wel, en trouwen.
Heer Heinderick van der Lec es gestorven:
Nu hadde dlant van Breda verworven
Grave Engelbrecht van Nassauv, die doot es,
Maer hy heeft eenen soone, die groot, es,
Joncker Jan, Drossate van Brabant;
Ende dese here, ghy, helsche viant,
Die heeft van den sacrament vernomen,
Datter nyemant by en can gecomen
Duer dwater, dat dlandt al bederft,
Des hy den bysscop, in Luydicke geerft,[2)]
Eenen brief zeynt, by den rebben,[3)]
Omdat hyt bynnen Breda moch hebben,
Omt[a)] dair te eeren met veel jolijts:
Wat segdy hier aff?

1) *Aventronck:* zie boven bl. 305, de noot.
2) *Geerft* d.i. *aangrenzend:* OUD. in voce.
3) *Rebben:* zie VERWIJS, bl. 84: *bij de balken des kruises*.
a) HS.: *om.*

B e l e t .

Och, noeyt meer spijts:
Dit sal ons duvels bringen in grieve!

S o n d i c h .

Ende die bode es wech met den brieve,
Hi en saels hem niet ontseggen vri[1].

B e l e t .

Hoe soe, duvel?

S o n d i c h .

Daer es de redene by:
Hy heeft zijn zuster, vrouw Marie
Van Loon, te wive.

B e l e t .

Tvalt ons al contrarie!
Commet tot Breda, eylaes, ic duchte,
Tsal weder midts desen geruchte
Miraculen doen aen allen canten.

S o n d i c h .

Waer blyven wy, arm olyphanten!
Wy en sulles niet konnen beletten
Te eeren.

B e l e t .

Wy moeten ons te vreden setten:
Belet van Dueghden en heeft hier geen macht.

S o n d i c h .

Tsacrament heeft ons veel te groote cracht:
Tes de man met den cruce al zelve.

B e l e t .

Nu, vlieghen wy wech met desen gedelve.[2]
De bysscop heeft den brief ontfangen:
Dat merckic wel.

1) *Vri*: verg. het Hgd. *freilich,* dus zooveel als *zeker, stellig, toch wel.*
2) *Gedelve: met desen gedelve* is mij, ook na de verklaring van den hr. VERWIJS, *Gloss.* in voce, niet klaar. Dat de duivels elkaar nu zouden kunnen opwekken om met het sacrament door te gaan, terwijl ze een oogenblik van te voren zijne geduchte macht erkenden, zou wat heel inconsequent zijn ook van duivels, dunkt me, daarom leze men: *uut desen gedelve* d.i. *uit deze kuil, uit dezen poel:* verg. OUD. in voce *gedelf.*

S o n d i c h .

Nu, sonder verlanghen[1],
Belet van Dueghden, verbiedt den minssche
Caritate te doene.

B e l e t .

Dat makic te winssche.
Maer ghy, Sondich Becoren, tempteert
Iemant die vele de kercke hanteert,[2]
Een nonne, een suster oft een baghynne
Met oncuysheden!

S o n d i c h .

Dats mi cleen pyne.
Eest geestelic, werlijc, pape oft coster,
Ic doe hem wel horen paternoster
Averrecht lesen en bringen hem voren
Wille van sonden.

B e l e t .

En, Sondich Becoren,
Ghy weet wel aen de zielen te gerakene.

S o n d i c h .

Belet ghi al om peys te makene,
Ghi en mueght Lucifer niet bet believen.

B e l e t .

Ic sal, duvel, maer ghi moet mi gerieven
Met uwen bystandt.

S o n d i c h .

Jaic, getrouwelijck.

B e l e t .

Nu hebben wy ons dan bouwelijc[3]
Wy sijn doch die alder versmaedtste:
Bor[4], hier omme elc doe sijn quaetste!

1) *Verlanghen* (*zonder*) d.i. *uitstel* (*zonder*)*:* V. *Caritate* een paar regels verder is *liefdadigheid.*
2) *Hanteert* van *hanteren* d.i. *bezoeken:* V. Over *baghijnen* zie denzelfden in *Bloeml. Gloss.* bl. 8 in voce *bagaert.*
3) *Bouwelijc* d.i. *boudelijk*, *flink*, *ferm.* Over *hem hebben* voor *zich gedragen* zie OUD. in voce (bl. 52); over *hebben* voor *gedrag* t.a.p. (bl. 51).
4) *Bor* d.i. volgens VERWIJS bl. 89, *kater*, *duivel* alzoo, maar ik moet bekennen, dat *bor* op de plaats uit het *Leven van den h. Trudo* (zie MONE, *Uebers.*, bl. 359) eerder aan een *tusschenwerpsel* doet denken.

De bysscop van Luydick.

Mijn vrienden, mijn heeren ende officieren,
Een letter es mi comen, hort mi spreken,
Die ic vriendelijc sal hantieren[1],
Ende in presencien u allen[2] opbreken.
Aenden zegele eest wel gebleken,
Dat hy coompt van den grave van Nassauen:
Dus leest, ende wilten ontvouwen, den brief.

I. Heere.

Ic Joncker Jan Grave van Nassouwen,
Van Dietze, van Vianden der stede,
Ende Heere van Breda oyt gehouwen,
Drossaet slants van Brabant mede,
Scrive saluyt dijnre Weerdicheden,
Der heiligher kercken standaert drager,
Vader, vriendt ende lieve zwager.[3]

Weet dat ter Nyeuwervaert in mijn landt
Rust een heilich sacrament,
Des in Vlaenderen ende in Brabant
Ende veel ander landen wel es bekent;
Tdoet veel miraculen daer ontrent,
Ende oyt gedaen heeft van beginne,
Des[a] hem tvolc draeght groote mynne.

Maer dese plaetse, daert rust opter stadt[b]
Es nu al vanden water verwonnen,
Des de kercke vuylic leyt ende nat,
Zoe datter niet veel lien gecomen en konnen;
U biddende, dat ghi mi de dueght wilt jonnen,
Dat ict mach doen halen in Breda,
Om meer eeren te bewijsene hier nae.

Men en derf dijnder Hoocheit niet veel seggen:
Ghy weedt wel, dat ghier an verdienen muegt;
En wilt mijn begeerte niet ontleggen

1) *Hantieren*, d.i. *behandelen:* verg. OUD. over de vele beteekenissen van het woord.
2) *U allen:* vóor *van u* of *uwer allen;* op *in presencien u allen* evenals op *in midden* (waarover zie *Rijmb. Gloss.*) gevolgd door eenen *vierden* naamval is van toepassing, dat meermalen 'zelfstandige naamwoorden in verbogen vorm, en zelf van een voorzetsel afhankelijk, als voorzetsels worden gebruikt': VERWIJS, *Mnl. Spraakkunst*, bl. 240. Verg. BRILL § 112 zijner *Nederl. Spraakleer* over *bezijden* enz. enz.
3) *Zwager:* zie vs. 1059.
a) HS.: *dat.*
b) HS.: *daer rust ofter* enz.

Ter eeren van God, diet al verhueght.
Vrient[1)] sal vrient vrienscap doen ende duecht,
Sal vrient vrients vrient altijt blyven,
Als vrient ontfanght vrients scryven.

In mijnder stadt van Breda gescreven,
Ghezeghelt van mynen eygen persoen,
Als al uwe, mijn vader verheven,
Zwagher, bysscop, heere van Loon,
Laedt in u ooren clincken mynen toon.

De bysscop.

Noyt brief en was so mynlic noch so scoon:
Hy gaet mi int herte duer dooren,
Alsoe bequame es hi mi om hooren,
Dat ic by geenderhande sprake
En sou konnen geweigeren de sake
Als[2)] waer zy noch meerder dan zy es.
Aldus, mynen raet, die bi mi es,
En willic niet consentaren vredelic
Zijn lieff begeerte?

II. Heere.

Ja ghi, tes wel redelijck,[a)]
Want tes in eeren der heiliger kercken,
Die ghy altoes moet hulpen stercken;
Want als herdde zydi[b)] dair toe ghestelt,
Dat ghyse hooglijck repareren zelt,
Ende dat met heilichdommen van relyken
Dair miraculen ende teekenen duer blyken
Als dit, so ghi wel hebt[c)] hooren ghewagen,
Dwelc proefde in voirleden dagen
Een advocaet met vive der steken,
Dair men tbloet uut zach breken;
Ghy weet wel, hoe hy voir, Macharys,
Met der proeven.

1) *Vrient:* de drie volgg. verzen geven geen bezwaar, indien men in vs. 1124 maar bedenkt dat het eerste *vrient* bijv nwd. en eerste nvl. is en het tweede, ook bijv. nwd., in den derden nvl. staat.
2) *Als* voor *al:* zie *Mnl. Wb.* in voce.
a) HS.: *redeelijck.*
b) HS.: *zy.*
c) *Hebt* ontbreekt in HS.

B y s s c o p .

Ic kenne dat waer es,
Voer tijts heb icker of horen vermanen,
Zoe[a] hy int sacrament meswanen,[1]
- Tfy moet werden sijnder blyntheit! -
Hy dede een groote onbekentheit
Aen dit sacrament in Goids tempele:
Twas een quaet werck.

I. H e e r e .

Twas een quaet exempele
Den slechten gegeven om gelooven.

II. H e e r e .

Hy liedt hem vanden viant verdoven,
Dwelc hy jammerlic becocht heeft,
Zijn leven oick over gebracht[2] heeft
Tot eenen quaden[b] einde, dat duchtic.

B y s s c o p .

Duer sijn misdaet soe versuchtic:
Soude een gheestelijc man soe dolen!

I. H e e r e .

Heer Bysscop, sy gaen somtijds ter scolen
Dig het verstaan dan diese leeren.

II. H e e r e .

Dats ymmers waer.

B y s s c o p .

Nu dats daer, mijn heeren:
God vergheeft al dat sonde es.
Ter liefden mijnen zwagher, die goet van gronde es,

a) V.: leest *hoe* en *sacraments.*
1) *Meswanen* d.i. *wantrouwen:* OUD. in voce. De zin is hier: ‘ik heb er vroeger van hooren spreken, zooals hij in zijn ongeloof aan het sacrament - schande over hem! - een groote *onbekentheit* d.i. *ondankbaarheid* pleegde’, enz. enz.: verg. daartegenover V. bl. 89.
2) *Over gebracht* d.i. *doorgebracht* van *overbrenghen sijn leven* d.i. *degere aetatem*, transigere vitam: KIL.
b) HS.; *quade.*

Ende teeren den sacramente boven al,
Dwelc men, als God ende mensche, loven sal
Inder ewicheit, sonder vergane,
Inder ghenoechelijcker inghelen sanc;
Duer de dueght, die icker aen bevoele,
Ghevic uut mynen bisscoplijcken stoele
Grave Jan van Nassouw volmaect consent,
Te doen halene dat heilich sacrament,
Daer toe ordinerende mans van bedie,
Van Breda Deeken[a)], heer Heinderic de Bie,
Ende heer Jan Boot: ic geve hem geheel
Commissie[1)] des wercx.

II. H e e r e .

Nu God hebs deel,
In wiens eere dat begunnen es.
Ic wilt den boode, die hier bynnen es,
Gaen openbaren metter[b)] spoet,
Op dat hy vertrecke.

B y s s c o p .

Mijn heeren, soe doet.
Doet hem cort expedicie,[2)] onghespaert,
Op date[c)] dit sacrament ter Nyewervaert
Gebracht mach worden bynnen Breda:
Twaer scade ende sonde, soe ic versta,
Lietment daer, ghy weet wel hoe.
Tvolc heeft er groote devocie toe,
Om te besoecken, maer sy en connen,
Want vanden water soe es verwonnen,
Datmer niet by en can gecommen,
Ten es in sorgen[3)] van veel onvromme,
In vresen des lijfs vol periculen;
Ende by desen ende meer ander articulen[4)]

a) *Coerdeken* heeft het proza.
1) *Commissie* d.i. *opdracht*, *mandaat.*
b) HS.: *meter.*
2) *Expedicie: exp. doen* d.i. *expedieeren* d.i. *explicare negotium sive mandatum aliquod:* KIL., of, zooals MEIJER heeft: *afhandelen*, *afdoen*, *afvaardigen*, *afzenden*, *uitzenden. Cort* d.i. *spoedig*, *dadelijk.*
c) HS.: *dat hy.*
3) *Sorgen* van *sorge* d.i. *vrees. Onvromme* is het tegendeel van *vrome* of *vrame* d.i. *voordeel.*
4) *Articulen* van *articule* d.i. hier *punt* V.

De liefde smelten soude ende vergaen
Van den sacrament.

I. H e e r e .

Dats wel verstaen,
Gemynder Vader, zeer goedertierich!

B y s s c o p .

Opdat tvolc mach blyven even vierich,
Soe eest beter in Breda der stadt
Om te eerene.

II. H e e r e .

Redene bewijst dat:
Tvolc mach daer comen onghevreest[1)]
Van haren live.

B y s s c o p .

Dats de reden meest,
Dat[2)] Grave Jan om begeert certeyn.
Aldus, mijn heeren, mijn prelaten gemeyn,
Gaen wy te mynen paleyse booven,
Ende Gode van als dancken ende loven!

S o n d i c h .

Du, Belet van Dueghden.

B e l e t .

Ja, wat esser gaens?

S o n d i c h .

Coomt hier binnen, sonder veel vermaens
Ghy sulter hebben groot misbaer aff,
Tes van den sacramente.

B e l e t .

Eest weder daer aff?
My dunckt, ghy en sult anders genen sangc singen!

1) *Onghevreest* d.i. *zonder vrees.* KIL. stelt het gelijk met *onbevreesd.*
2) *Dat:* voor *wat,* relatief.

S o n d i c h .

Soe[a] wy ye des droeffheits ganc gingen,
Wy sullen nu al veel zwaerder gaen!

B e l e t .

Hoe, hevet dan miracule gedaen?
Soe sal mijn bolleken spelen int gramme!

S o n d i c h .

Jaet, Neel Heinrics soen van Rotterdamme
Was twee jaer quellende grootlijc,
Des seide deen meester[1] blootelijc:
Hy had sijn lever verteert, die kettijf;
Dander seide, hy had eenen boom int lijff;
De derde, hy had een apostome,[2] besiet,
Des hy alle meesterien liet,
Waer by dat hijt[b] al gaf verloren.[3]
Ten lesten brach hem een vrouwe voren
Van den sacramente, ende, doen hyt aenbadt,
Wordt hy ghesond.

B e l e t .

Rampt heb haer tongblat,
Dat sy niet en connen ghehelen.

S o n d i c h .

Neens, duvel, neens.

B e l e t .

Ic moet bequelen,[4]
In mynen steert hebbicker omme[c] crevele.

a) HS.: *hoe.*
1) *Meester:* nam. *heelmeester.*
2) *Apostome* d.i. *gezwel:* V. Het is hier bijna letterlijk het proza-verhaal, HS. bl. 10.
b) HS.: *het.*
3) *Verloren: geven verloren* d.i. *opgeven, verloren achten:* zie OUD. in voce *geven*, sub 4. Mijne lezing *hijt* zal wel geen rechtvaardiging behoeven.
4) *Bequelen* d.i. *wegkwijnen:* KIL. *Crevele* in 't volg. vers is *jeukte*: idem, en DE BO, I, bl. 573 in voce *krevelen.*
c) HS.: *onder.*

S o n d i c h .

Ende noch een ander vrouwe had een evele,
Dat sy XVII weken op crucken ginck.

B e l e t .

Ja, wats daer af?

S o n d i c h .

Al te wonderlijc!
Ten lesten heeft haer oic een vrouwe verclaert
Van den sacramente ter Nyeuwervaert,
Dat sijdt te soecken beloven soude,
Ende haer crucken offeren daer boven soude,
Ende eenen zelveren penninck daer mede
Zy soude ghenesen, alsoe sy dede.
Dit leedt dee ons dese vrouwe ghebruken,
Al sou sy verwoeden.

B e l e t .

Den hals moet sy verstuken!

S o n d i c h .

Voeten ende handen!

B e l e t .

Armen ende beenen.

S o n d i c h .

Ende al huer leeden groot met den cleenen.
Zullen ons dese wijfs altijt quellen?

B e l e t .

Kee, ja zy, duvel uut der hellen!
Waren zy niet oerspronck, by den zweeten,
Van den scip, gedreven van den Acht Keeten,[1)]
Dwelc by storm ende by winde
Hadde moeten verdrincken ten inde,
Want sy en sagen niet medallen.
Ten lesten zijn dese wijfs ghevallen

1) *Keeten*: het proza heeft: ‘doen quam een scip gedreven van *De Acht Keeten* ende die scipman die weer begaf ende riep: hets al verloren’, enz. Verg. VERWIJS bl. 89 vlg. t.a.pl.

Op haer knien en aenbaden tsacrament:
Terstondt es groot onweeder geënt:
Ende nae claerheit verlangende
Toonde hem een lampe berrende hangende,
Behoudender reysen.[1]

S o n d i c h .

Mijn synnen beroeren[2]
Duer den grooten clap van den wyven.

B e l e t .

Oec hadde moeten verdruncken blyven
Cornelys Boudensoone op twater,
En had tsacrament gedaen, helsch catere,
Dwelc hem vertrooste, oo wach, oo wach!

S o n d i c h .

Tdoet soe veel miraculen alden dach,
Wy wordden noch al ons lijf duersmeten![3]

B e l e t .

Lucifer sal ons scueren ende eeten.

S o n d i c h .

Te muesenmele worden wy gemaelt.[4]

B e l e t .

Maer, duvel, tsacrament es gehaelt
Van der Nyeuwervaert, ende gebracht
Bynnen Breda.

1) *Reysen: behoudender reysen* (*?*). Het proza heeft 'behoudens lijfs', dat hier wellicht behoort te worden gelezen.
2) *Beroeren* d.i. *in beweging komen*, evenals *Hildeg.* bl. 45, vs. 61 vlgg.:

> In den dach der yammerhede
> Soe hout mi, Heer, in dinen vrede
> Voerden wreden vyant fel,
> Als hemel ende aerde *beroeren* sel;

intransitive, als hier, komt het evenwel slechts zelden voor.
3) *Duersmeten* van *duersmiten* d.i. *doorendoor afranselen:* V.
4) *Gemaelt* voor *gemalen*, zie vs. 584, waarschijnlijk dus zwak gevormd naar analogie van het imperfectum *maalde* voor *moel*, en het imperfectum en participium van *malen* in den zin zoowel van *schilderen* (*maalde*, *gemaald*) als van *lastig vallen* (*maalde*, *gemaald*): BRILL t.a.pl. bl. 316 (3e ed.).

S o n d i c h .

Hulp modicacx[1] cracht!
Daer saelt miraculen doen van heren!

B e l e t .

Daer tegen en helpt gheen gheweren:[a]
Sout niet, duvel, twaer onmogelijk.
Tvolc hevet inne gehaelt soe huegelijc:
Heer Heinderic de Bie ende heer Jan Boot,
Borghermeesteren, scepenen, cleeyn ende groot,
Schutten[2] ende ghemeynde ambachten,
Diet bynnen Breda eerlijck brachten
Met crucen, met vanen, met veel toertsen
Uut den scepe halende.

S o n d i c h .

Och, noeyt meer foortsen[3]
Voer ons duvels teghenspoedelijc!

B e l e t .

Ja, Grave Jan, selve oetmoedelijc
Ende sijn vrouwe ende al de hare
Ghingen oic, met blyden gebare,
Metten sacramente, by den lancken.[4]

S o n d i c h .

Laedt ons nu vlien!

B e l e t .

Laedt ons nu jancken!

1) *Modicacx:* wellicht een basterdvloek: verg. V. *Gloss.* - Of de lezing *van heren* (voor *eren*) in het volg. vers in den haak is, betwijfel ik zeer, weet echter geen betere.
a) HS.: *gheweer.*
2) *Schutten* van *schutte* d.i. *schutter; gemeynd* d.i. *algemeen*, *gezamenlijk:* V. *Eerlijc* in het volg. vers is zooveel als *eervol: L. Sp. Gloss.* en KIL. die o.a. wijst op *eerlicke brieven*, 'literae honorariae, sacrae; quibus honores alicui deferuntur'. Trouwens nog spreken wij van eene *eerlijke* (d.i. *fatsoenlijke:* V. DALE) *begrafenis.*
3) *Foortsen* van *foortse* d.i. *kracht*, *geweld: L. Sp. Gloss.:* verg. *verkrachten* d.i. *geweld aandoen:* het Fr. *force* en *forcer* (zoowel van *kracht* als van *geweld*); het Mnl. *ghewout* enz. enz.
4) *Lancken* van *lancke* d.i. *zijde:* V. bl. 84.

S o n d i c h .

Laedt ons nu burrelen![1)]

B e l e t .

Laedt ons nu crijsschen

S o n d i c h .

Laedt ons nu als serpenten brijsschen!
Tes, daert blyven sal voertaen.

B e l e t .

Dats u scult, duvel!

S o n d i c h .

Ten es nochtan,
Ghy, Belet van Dueghden, haddet belet:
Tes u werck.

B e l e t .

Hadse ghy aff ghesedt,[2)]
Sondich Becoren, stunckende claddaert![3)]
Tes u scult.

S o n d i c h .

Y, lui vaddaert,
Dair liegdy an, by den bloede!

B e l e t .

Houdt daer, dats uwe.[4)]

S o n d i c h .

Och, ick verwoede:
Duvel jonck, dat suldy betalen!

B e l e t .

Ic sal u tlicht uuten oogen halen.

1) *Burrelen:* staat voor *brullen:* KIL.
2) *Aff ghesedt* van *afzetten*, d.i. hier *overwinnen*, v.d. *verhinderen*, *beletten:* zie OUD. t.a.p. in voce, sub no. 5.
3) *Claddaert* d.i. *smeerlap; vaddaert* (vs. 1297) d.i. *lafaard:* V. Over *bottecroes*, vs. 1321, t.a.pl.
4) *Dats uwe* d.i. *dat is voor jou,* en meteen geeft hij hem een mep: verg. vs. 1311.

S o n d i c h .

Soe sal ic u de oren aff trecken.

B e l e t .

Hoe cryseltandic!

S o n d i c h .

Soe moetic scuymbecken
Van quaetheden, om dat dit sacrament
Dus verheven es.

B e l e t .

Och, helsch serpent,
Al mogen wy deen op dander vertoornen,
Ten es ons scult niet.

S o n d i c h .

Laet dalen u hoornen:
Wat willen wy deen den ander smiten?

B e l e t .

Men en can ons niet meer ghewyten:
Wy hebben ons best ghedaen alle bee.

S o n d i c h .

Ghy hebt mijn ribben gesmeten ontwee.

B e l e t .

Soe doen de mijn oic, des moet ic hulen.[a)]

S o n d i c h .

Laedt ons deen dander labbermulen,[1)]
Ende daer met vergeven[b)] alle ons slagen:
Wy moetender meer verdragen
Van Lucifer in den helsschen roock.

a) HS.: *vlien.*
1) *Labbermulen* d.i. *kussen:* V.
b) HS.: *vergevenen.*

B e l e t .

Ic bid u verghyffenisse.

S o n d i c h .

Ende ic u oick.

B e l e t .

Tfy, ghy riect na dlook, vuyl duvele.

S o n d i c h .

Ghy hebt oec gescoct stunckende zuvele:
Vuyl cock, vuyl spyse.

B e l e t .

Vuyl sop, vuyl moes.

S o n d i c h .

Nu vervliegen wy, ghy bottecroes.
Laedt ons tvolc tempteren met senden.

B e l e t .

Wy hebben hier gedaen, by den wonden,
Borre, laedt ons van hier vervliegen,
Wy sullen noch menigen mensch bedriegen.

Amen. Explicit.

SMEKEN fecit.

De naprologhe

Notabile, vercorene, eerwerdighe,
Goetgrondige, hooge vermaert,
Wyse, voiersienige, rechtverdige,
Die hem hier uut mynnen openbaert,
Tuwer alder liefden eest verclaert,
Hoe thelich sacrament van der Nyeuwervaert
Hier te Breda is ghebrocht int stede:
Wy bevelent dijnder wetentheden.

Grave Jan van Nassouw zaliger gedachten,
Ende joncfrouwe Marie lofsam,
Met sulcker jonst hier inne wrachten,
Dat hier bynnen Breda quam.
Wyen dit oyt in zijnder herten nam,
Doof, blynt, stom, croepel ende lam,
Hevet mydts zijnder gracien genesen,
Des moet euwich ghebenedijt wesen.

Ten dede noyt soe veel miraculen
Ter Nyeuwervaert, nu al vergaen,
Ten heefter in deser tabernaculen,
In onser stadt van Breda meer gedaen.
Hier om ghy, die hier sitten oft staen,
Op dat ghy salicheit mueght ontfaen,
Tsacrament tuwer zielen bate,
Doet desen sacramente dijn caritate.

Loovet ende eert als God ende mensche,
Aenroepet devotelijc, alst u noot es:
Het vertroost den bedructen te wenssche,
By sijnder hooger cracht, die groot es.
Ghy weet wel, wat dat dyt broot es:
Gods lichaem, vleesch ende bloet root es,
Daer om wat ghyer om doet warachtich,
Dat doedy selve Christum almachtich.

Doet uwe devocie den sacramente,
Ghy, guldebruers, oft wie ghy sijt,
Compt in dese gulden als obedienten,
Ter eeren den sacrament gebenedijt,
Soe wordy deelachtich talder tijt
Den scoonen dienst, tuwer zielen proffijt,
Dat men tgeheel jaer duer doet,
Om de brueders ende de zusters goet.

Ghy merct, hoe ment besteedt in der kercken,
Dat men den sacramente gheeft ter eeren,
In de capelle tot veel werken,
U allen ter liefden, vrouwen ende heren;
Ons bewijs wilt in dancken bekeren.
Op dat des salichheit sou vermeeren,
Hebben wy van den sacrament gespeelt,
Daer met dat men u Gode beveelt.

AMEN.

Bijlage.
Fragment van een in Nederrijnsch dialect geschreven paaschspel.

Dit is begin, *wie unse here die werelt zen irsten begonde ze machene ende allet des he begerde*, *ende sprag dus:* ‘Ego sum alfa et o.’

Unse here

(su sich selver).

Ich ben ende ende aneginne,
Gewor got, gerechte minne.[Vs. 2.]

Hie macht unse here dat irste, dat was himel ende erde.

Nu willich, dat gewerde
Himel ende erde;
Inde wille haven schone
Engele in minen trone,
Die minen lof sengen
Inde immer in vrouden rengen.[8.]

Hie sengent die engele Gloria in excelsis Deo. Darna besach sich Lucifer in die driveldicheit inde sprach dus:

(Lucifer.)

Ich sien in minen claren schin,
Dat is mich du(o)nke werdich sin,
Dat ich minen stul in oisten
Sezze ende gelich dem hoisten.
Nu pru(o)vet, gesellen alle,
Wie uch dit bevalle.

Ein engel satan

vor si alle spricht:

Uns dunckit gut de selve wain,[15.]
Dar umbe wir dich gestain.[16.]

Vs. 2. *Gewor* d.i. *waarachtig.*
8. *Rengen:* verg. de uitdrukking ‘in höhen Freuden ringen’ bij BENECKE, II, 1, 714.
15. *Wain* d.i. *meening* (verg. vs. 633, alwaar het verbum).
16. *Gestain* d.i. *bijstaan* (verg. BENECKE II, 2, 584).

Hier wirt Lucifer virstosen, ende spricht

unse here.

Lucifer, din overmuet
Hait dir benomen al dat guet,
Inde dat der himel beveit,
Dat der zu vrouden was gereit
Ende alle[n] dinen gesellen:
Nu vart zu der hellen,
Dar ir quelit inne
Van disen aneginne
Immer sunder ende
In iemerlich meswende.

Hie werden die engele duvele, ende spricht

Belzebub.

Owe, leider, ende owach,
Dat uns die doirheit ie geschah,
Die uns dus hait mishandelt:
Want uns schonet is vorwandelt[30.]
In eine arge vorme.
Na enne leitlichen worme
Sin wir nu alle geschaffen.
Wir daden als arme affen,
Dat wir uns des ane nomen,
Des wir inmochten vollekumen.[36.]

Hie machet unse here die werelt.

(Unse here.)

Nu so willich machen,
Wale duen gerachen
Alle creaturen.

Unse here

quam in paradis ende sprach zu Adame:

Sage Adam, wo bes du?
Wat hais du begangen nu?

Adam

sprach zu unsen here:

30. *Schonet* d.i. *schoonheid.*
36. *In* d.i. *niet* (het Mnl. *en*), vaak aan het volg. woord gehecht.

Here, ig han dine stimme gehort,
Van vorten so ben ig zestort,[43.]
Went ig nackt ben ende blois,
Des is mine schemede grois.[45.]

43. *Van vorten so ben ig zestort. Vorten* van *vorte* d.i. *vrees* (BENECKE III, 384). Zie vs. 263, 293.
45. *Schemede* d.i. *schaamte.*

Unse here

zu Adame:

Adam, wijs dir geschyt,
Dat du in hais behauden nyt
Dat ig dir hadde geboden?
Went van miner genaden
So must du haven wonne
Over al ersche kunne.

Adam

zu unsen here:

Dat wijf, dat du mir geves, here,
Die dede ic ende hor lere,(53)
Dat ich mig han virgessen
Inde van dem appel gessen.

Unse here

zu vorn Yven:

Eva, war umbe hais du brait[56.]
Minen man zu der gedait,
Dat he sig dus hait vergessen
Ende van der vruchte gessen?

Vor Yve

zu unsen heren:

Here, in dait is selve niet!
Dis slange, de hi steit, mir dat riet.[61.]

Unse here

zen slangen:

Slange, went du dit hais gedaen,
So in saut du nit reithe gaen,[63.]

(53) *Ic:* ZACHER schrijft in HAUPT'S *Zeitschrift*, II, bl. 305: 'Ic ist corrigiert aus *mid:* es musz wohl *mir* oder *ie* heissen': ik geloof het niet, er heeft *mig* gestaan, zou ik meenen, en behoort m.i. te worden gelezen *id* of *dit.*

56. *Brait* d.i. (*ge*)*bracht*, verg. vs. 69 b.v.

61. *Riet:* de zin moet wezen: de slang, die hier staat, ried mij het: daarom heb ik voor *hi* ingevoegd *de* (*die*).

63. *Reithe.* Er staat in het HS. *reithe* of *reiche*, niet *reichte* zooals ZACHER heeft. Mij heeft de opmerking van Mr. FRANQUINET (*Archief* van DE JAGER III, bl. 265) er toe geleid om de dentaal te behouden zoowel hier als op andere plaatsen b.v. vs. 97, 150, 156, 242, 320, 321, 325,

Mer du saut crufen ende slenden,[64.]
Dig op dinen bugge wenden,
Alle die werelt sal dig vlin,
Dich bespien, node ane syn,

376, 499, 574, enz. enz.; waarbij ik nog wijs op de opmerking van MONE, *Schauspiele des Mittelalters*, II, bl. 253: *acht.* Urkunden am Mittelrhein haben oft die Schreibung *aht* (8), *naht* (nox) u. dlg.

64. *Slenden* d.i. *kruipen* (verg. het Mhgd. *slindern*, 't Nhgd. *schlendern:* BENECKE II, 2, 403; en KIL. in voce *slinderen* en *slidderen*). 'Zu *slenden* vergl. *slyntworm, lyntworm Teuth.* 243[a],' voegt ZACHER er bij, het laatstgenoemde ten onrechte, meen ik.

Unse here

zu vorn Yven:

Wijf, nu si dir dat gesait:
Went du dit hais zubrait
Ende minen man bedrogen,
So si dir dat zu plogen,[71.]
Dat dir ende allen wiven
Die vrut van uren liven
Sal kumen zu bit iamergeit[74.]
Inde bit groisser arbeit.

Unse here

zu Adame.

Adam, went du den wive din
Me gehordes dan dat gebot min,
Her umbe ich dich vorwise
Usser den paradyse;
Dich ende alle dine nakumen,
Den si ewige vroude benomen
Immer eweliche
Van den himelriche,
Ende als du kumes zu der erden,
So muz dir sur werden
In dinen sueize din broit
Du(o)rg des bitters hungers noit,
Als du sult hacken ende roden:[88.]
Dat geschie dir zu ungenaden,
Dat beide, distele ende dorne,
Wasse under dinen korne.

Hie drivet Cherubin, der engel, Adame ende Yven usser deme paradyse mit einen swerde.

(Cherubin.)

Adam ende Yve, ir hait versu(o)mt[92.]
Ug: dit paradis nu ru(o)mt,
Inde ilet her vore:
Ich muz huden dise dore.

Unse here

spricht die Intfarmeherthigeit ane.

71. *Plogen* van *ploge* voor *plage* d.i. *von oben her gesandtes Missgeschick:* BENECKE, II, 1, bl. 521.
74. *Iamergeit* d.i. *smart.*
88. *Roden* d.i. *rooien*, verg. KIL. in voce *roeden.*
92. *Versu*(*o*)*mt* van *versu*(*o*)*men* (*sik*) d.i. *zijn plicht niet doen.*

Virnemet, vuer Gerehtigeit,
Ende dother, vor Intbarmicheit,
Wes ig ug nu vragen sal:
Of einichen kende dat geval[99.]
Immer geschien muge,
Dat dar zu duge,
Dat mit einichen sinne
Dat erve wider gewinne,

99. *Kende:* derde nvl. van *kent* d.i. *kind:* verg. vs. 142, 145 enz. *Dat.* vs. 102, voor *dat 't.*

Dat usser sines vader hant
Ze voren erfliche is gewant
Ende willentlige is gegeven
Einen andren al sin leven?

Die Intbarmicheit

spricht:

Ich was ie ende sal immer syn
Din dohter ende du der vader min.
Intfarmicheit ben ig genant,
De name is mir van dir bekant;
In woldis du dere nit infarmen,
Die up dig scrien ende karmen,
Wie wers du dan der vader min,
Of wie blive ig die dohter din,
Die ie einsamen waren gader,
Ig din dohter ende du min vader,
Inde immer mu(o)ssen wesen ein
Ende ungesundert in uns zwein?
Vader, dar umbe is dat min rait,
Dat du irlois dine hantgedait;[121.]
Nu du up dine gotliche arme
Ende vederliche dig irbarme
Over Adams ende Yven kent,
Die al ze lange in noden sent.

Unse here

ze Wairheide.

Dohter, vor Gerechtigeit,
Gef mir rait ende underscheit,[127.]
Wie ig bitrehte ende bit minnen
Wider muge gewinnen,
Dat ig gegeven ende gewant
Han erfliche in eins ander hant.

Die Wairheit

antwu(o)rt:

Ig ben genant Gerehtigeit;
De name van diner gotheit
An mir is gervet ende gegeven,[134.]
Ende wir sin ungesundert bleven
Iemals, ende sullen immer sin
Ungesundert. Vader min,

121. *Irlois* van *irloisen* d.i. *verlossen. Hantgedait* is hetzelfde als het Ohgd. *hanttât* GRAFF (index), bl. 251, dus *handenwerk*, hier de mensch natuurlijk, verg. vs. 177.
127. *Underscheit* d.i. *uitsluitsel:* verg. hetgeen DE VRIES schrijft in *L. Sp. Gloss.* bl. 377.
134. *Gervet:* verg. *erven enen aen iets* bij OUDEMANS, III, bl. 262.

Dedis du infarmicheit,
Wa blive dan die gerehticheit?
Her umbe setzich den rait an dir,
Want id unmu(o)gelich duchte mir,
Dat einich kent sich underwunde
Des erves, des sin vader gunde
Einem andren manne ze voren,[144.]

144. *Sinem* heeft het HS.

E dat kent worde geboren,
In were, oft mugelich were,
Dat eine mait ein kent gebere
Ende blive mait, als si was e;
Dat selve kent, ende niman me,
Mothe mit reithen witzen[150.]
Dat selve erve besitzen,
Dat erflich was us gegeven,
E dat kent gewu(o)ne sin leven.

Unse here

zu sich sprach:

Want David, min prophete, sprag:
Des is leiden manich dag,
Gereitheit ende vride hant sig gekust.
Intfarmicheide hait gelust
Ende wairheide, dat si in ein
Sich han verdragen in hon zwen.
Nu willich dat irvollet werde
Van miner irbarmunge die erde:
Her umbe bevellet mir ze dune,
Dat ich wille machen sune
Intuschen die gereicticheit[164.]
Inde die barmheerzicheit,
Inde wille du(o)n bit desen vride,
Als ich mit Abrahame dede,
Deme ig einen wider sande,[168.]
Den he vor sinen sun virbrande,
Da mide ich ienen troiste
Inde leidichde Ysac van den reiste.
Also willich genenden[172.]
Ende sal Cristum dat lamp senden,
Der nie schuldig inwart,
De muz up ertriche dun die vart,
Dat he den kelter trede alleine,[176.]
Up dat mine hantgedait gemeine
Mit sine(n) dode werde irloist
Inde van ewiger pinen getroist.

Unse here

in sich sprach:

Nu willich dat werde kunt
Durg miner propheten munt,

150. *Witzen* van *witze* d.i. *verstand* enz. *Mit reithen witzen* zal dan ongeveer zooveel beteekenen als *met recht.* Verg. BENECKE III, bl. 793.
164. *Intuschen:* verg. *in zvisken*, *inzwischen*, *entzwischen.*
168. *Wider* d.i. *ram.*
172. *Genenden* d.i. *ondernemen*, eig. *zich onderwinden*, zie de uitvoerige aanteekening van HUYDECOPER, *Stoke*, II, bl. 323 vlgg.
176. *Kelter* d.i. *wijnpers*, zie GRAFF, IV, bl. 394; ook bij V.D. SCHUEREN, KIL. en OUDEMANS.

Dat ich wille senden
Minen sun, de sal sich wenden
In einer meide lichame
Ane menschliche schame,
Inde mine goitheit
Bedecken bit der minscheit;[187.]

187. In het HS. *bedecke.*

Di pine ende maniche noit
Liden muz binz inden doit
Durg den minsche, de vorerft
Is zer hellen ende vorderft,[191.]
Inde hait geweset lange
In des duvels bedwange.
Nu dunckit mir nu wesen reit,
Dat ig loise minen kneit,
Des ben ich virsu(o)nen;
Ich wille dat werde vorwu(o)nen
Mitz Criste ant cruce, de vorwan[198.]
An deme holze minen man.

Vor Ecclesia

sprecht zu Balam:

Du van irste, Balam,
Sage wat dir vore quam,
We sal der losere sin?
Willich sint die reden din?

Balam

antwort Ecclesien:

Van Jacobs ku(o)nne
Heft sich eine wu(o)nne,
Ein schone leide sterre,[206.]
De sal schinen verre
Over alle die werelt breit;
Allit, dat sich ruret ende geit,
Sal ime wesen underdaen;
Sine krait in sal zegaen[211.]
Nummerme nog nimmerme;
Himel, erde ende se
Sal werven al an siner hant;
He sal alle die lant
Bedwengen al geliche:
Dat wisset weirliche.

Ecclesia

spricht zu Ysaiam:

Ysaias, godis dru(o)t,[218.]

191. *Vorderft:* deze lezing dank ik mijn vriend DE VRIES. ZACHER heeft hier *vorderst* en in vs. 190 *vorerst*, blijkbaar niet te vertalen. De zin is dan nu: ‘die uit het aardsche erf verstooten is ter helle en in het verderf gestort.’
198. *De:* voor *die*, *hij die* (nam. aan den appelboom in het Paradijs Adam overwon).
206. *Leide sterre* d.i. *leidstar.*
211. *Krait* d.i. *kracht:* verg. vs. 327. *Zegaen:* verg. het Mnl. *te* als in *tebroken*, *teblouwen* en dergg.
218. *Dru*(*o*)*t* d.i. *vriend*, *liefste.*

Sage uns over lu(o)t
Van der gebort heirlich
So gut ende so minentlich.

Y s a i a s

zu Ecclesien (Ecce virgo):

Got sal ein wonder geven:
Over alle die leven

Sal gaen ein kent zevoren,
Dat werden sal geboren
Van der maget eine,
Die sal wesen reine,
Da dat kent sal kumen af
Ane mans gemeischaf.

E c c l e s i a .

zu Virgilis:

Heiden man Virgilis,
Du saut uns ouch machen wis
Van der heiliger gebort:
Sage, wie sint dine wort?

V i r g i l i s

zu Ecclesien:

Ho van hiemelriche
Sal ku(o)men wunderliche
Eine nuwe gebort,
Die sal werden gevort[237.]
Van aller hande creaturen,
Vor die nit en kan geduren
Beide doit ende leven,
He sal si beide mugen geven.

Hie sent unse here Gabriele zu Marien zen irsten male.

(U n s e h e r e .)

Gabriel, virnem mig reithe:
Van Davides geslete[243.]
Han ich ein muder erkoren,
Manich zijt hie bevoren,[245.]
Di mich maget sal gebaren,
Dat sal der helich geist bewaren,
Ende na geburde sal maget bliven,
Reine vor allen wiven.
Maria is si genant.
Zu Galileen in dat lant,
In die stat van Nazaret,
Da vindis du si in ore gebet.

G a b r i e l

spricht zu Marien (Ne timeas, Maria, etc.):

237. *Gevort* d.i. *gevreesd*, zie BENECKE, III, bl. 386 en boven op vs. 43.
243. *Geslete* voor *geslehte* (*geslachte*).
245. *Zijt* d.i. *tijd.*

Maria, wie gebers du so?
Halt dich, reine maget, vro:
Du hais vonden genade
Van den himelichen gode.

M a r i a

antwort den engele (Quomodo fiet istud, etc.):

Engel van himelriche,
Id dunckit mich wunderliche,

Dat it immerme geschie,
Want ich man bekande nie.

G a b r i e l

zu Marien spricht (Audi, Maria virgo, spc scs, etc.):

Maria, maget reine,
In haf vorte engeine:
Dat kent, dat du salt gebaren,
Dat sal der heiligeit bewaren.[265.]

M a r i a

zen engele spricht (Ecce, ancilla domini, etc.):

Such, die godis dirne ben ich,
Heilich engel, inde an mich
Volge die susze boitschaf din,[268.]
Want der vrouwet sich die sele min.

E c c l e s i a

zu Marien spricht:

Ave, reinicheide spigel,
Inde meitlich ingesigel,[271.]
Rose aller wive,
So wale dinen live,
Dat du ie wordes geboren,
Zu himele so bis du irkoren,
Der genaden aneginne.
Heil dir, kuninc ginne
Van Davites ku(o)nne!
Id sal eine wu(o)nne
Van dinen live ku(o)men,
Die der werelde sal vru(o)men;
Du salt dragen crone
In den hoisten trone,
In den himelriche,
Immer eweliche.

Hie kumet der engel zo Joseppe ende bevilt ome Marien in sine hude (Josep fily dd'.).

(E n g e l .)

Josep, Davites ku(o)nne,

265. *Heiligeit* 1. *heilich geist:* verg. vs. 247 en vs. 294.
268. *Volge:* Conjunctief van *volgân* d.i. *in vervulling gaan*, *volbracht worden.*
271. *Meitlich*, d.i. *maagdelijk.* Het volg. woord *ingesigel* beteekent *zegel*, *beeld* gelijk in het BEN. II, 2, bl. 270 aangehaalde voorbeeld: ‘wip, reiner kiusche ein ingesigel.’

Du salt vrouden wu(o)ne
Mit dinen ougen schouwen
Bider reiner juncvrouwen.
Keir um mit vroen mude,
Nem Marien in dine hude,
In la si niet, stant hore bi,
Inde wes aller vorten vri,
Went der heliche geist
De sal duen sin volleist

An der heilicher gebort,
Di di mait sal brengen vort.

Hie deit der engel den hirden kunt dat Jesus geboren si (Annunctio vobis gaudium magnum.).

(E n g e l .)

Ir hirden up den velde, geit,
Heft up ur hoft ende virsteit,
Ich brenge ug live mere:
Der werelde loisere,
Den die engele han irkoren:
De is alzehant geboren!

D e r h i r d e n e i n

spricht zu sime gesellen:

Hore gesellekin, hoire,
In des bimels koire
Wie die engele sengen,
Die di boitschaf brengen,
Dat dat kent geboren si,
Dat die werelt machen vri
Sal: bit groissen eren
La uns da hine keren!

D e r a n d e r h i r d e

sime gesellen:

Geselle, wir willen ane vaen,
Dat wir zu Betleim willen gan
Inde machen meren,
Dat bit groissen eren
Geboren si dat selve kent,
Deme weder ende went,
Himel, erde ende se
Dinen sulen immerme,
Als uns der engel sathe,
De uns die boitschaf brathe.

D e r i r s t e h i r d e

zem andren.

Vrouwe dich, geselle, sere:[322.]
Ich (brenge) dich live mere;
Die boitschaf, die der engel brate

322. *Vrouwe* van *vrouwen* d.i. *zich verheugen.* In 't volg. vers zal wel *brenge* behooren te worden ingelascht, dat in het HS. ontbreekt.

Inde bit vrouden sathe
Uns hint an diser nait,[326]
Dat is gescheit van godis crait,
Want ich sach dat kindolin
Ligen inder kribben sin.

326 *Hint* d.i. *van nacht:* zie BENECKE, II, 1, bl. 300 vlg., en de voorbeelden met pleonastische formaties als 'hînaht an dirre naht' enz. enz., gelijk ook hier, zie vs. 1402.

Hie quam ein bode ende sprag zen hirden dus (Quem vidistis, pastores, dicite, etc.):

(B o d e .)

Er hirden, wie gebert ir so?
Mig dunc, ir siet van herten vro:
Saget, wat hait ir virnomen,
Of wat is uch zu voren kumen?[333.]

(D e r h i r d e n e i n .)

In der engel trone
Soigewir also schone[335.]
Dat vile selich kindolin,
Dat der werelde here sal sin.

Hie kument die dri kuninge, ende volgent deme sterren, ende sukent dat kent (Hoc signum magni regis est.).

(D i e d r i k u n i n g e .)

Dit is ein zeigin sicherlichen[338.]
Des ku(o)ningis van himelrichen,
Dat he nu geboren si:
Volgewir hine alle dri,
So ware uns leideit der sterre.[342.]
Golt, wirouch ende merre
Wilwir ime zu offere dragen
Inde eweliche lof sagen.

Hie kumen die dri ku(o)ninche in die stat ende vragen umbe dat kent. (Ubi est qui natus est rex Judaeorum?)

Wo is he nu, de is geboren,
De zu kunincke is erkoren
Over alle iuzge diet?[348.]
Einen sterre han wir gespiet,
Her us van da die sunne up geit,
De uns dat bekant deit,
Dat geboren si dat kent,
Dat weder ere nog sent
So eidel nie geboren wart,
Dat sukewi up diser vart.

Hie kumpt der bode zu Herodes.

333. *Voren:* ZACHER leest hier en vs. 441 *oren*, ten onrechte, meen ik: de uitdrukking *zu voren komen*, beteekent *verschijnen*, *ontmoeten*, en is hier alles behalve te onpas.
335. *Soigewir:* met de gewone elisie der *n*, zie ook vs. 341, 355, 551 enz. enz.
338. *Zeigin* d.i. *teeken.*
342. *Ware* d.i. *waarheen.*
348. *Juzge* d.i. *Joodsche* (van *jüdisch*).

(B o d e .)

Here, virnem in dinen genaden,
Hie sint kumen nuwe boden
Ze Gersleim in die stat:
Vor woer sage ig dir, dat
Si werven an din ere;

Hore, ku(o)nninc here,
Si sagen ongehorthe reden,
Want si willen ane beiden
Ein kindolin, dat is geboren,
Dat die engele hant irkoren
Zu keisere ende zu heren.
Ouch willen si vormeren,[367.]
Dat it geweldich sule werden,
Beide in hiemel ende in erden.

Herodes

zu deme boden.

Sage, wat hais du vernomen?
We is, dat do sal komen,
De muge sin gelich?
Wie sal he bedwengen mich
Inde driven us minen trone?
So mir mine crone![375.]
Mich moithis vile lithe,
Dat ijt ander ritche.[377.]

Der irste riddere

zu Herodes:

Des du nit, here min,
Di boden, die da kumen sin,
Die du hove kumen,[380.]
Unze du hais virnumen,[381.]
Wes si haven gedait,[382.]
So maich du bit diner mait
Den ku(o)ninc vordriven
Inde selve ku(o)ninc bliven.

Herodes.

zu den Riddere:

So gebiden ich dir,
Dat du si ku(o)men dus vor mir,
Dat ig van on dat hore.

367. *Vormeren* d.i. *vermaren*, *bekend maken*, *verkondigen*, het Mnl. *vermaeren:* zie BENECKE II, 1, bl. 71.
375. Over dergelijke 'Betheuerungen' zie BENECKE II, 2, bl. 460.
377. *Ritche:* de zin is duister. ZACHER stelt voor te lezen: 'mich muotets vile lithe dat ict anders rihte', eene lezing waaraan ook DE VRIES de voorkeur geeft en alzoo vertaalt: 'het lust mij veellicht het anders te berechten', d.i. 'ik zou wel lust hebben *anders* (euphemistisch voor *strenger*) recht te spreken.' Over *muoten* zie BENECKE II, 1, bl. 254.
380. *Hove;* lees *ze hove*, gelijk vs. 394, 398.
381. *Unze* d.i. *tot dat.*
382. *Gedait*, d.i. *gedacht.*

Dis dunckit mig ein dore.

Der ridder

zu den ku(o)ncinngen, primus.

Got grus ug, heren, alle dry.
Wilt ir wissen, wat id sy?
Herodes, min here,
Intbudet uch mere,[393.]

393. *Mere* d.i. *mare*, *tijding*, verg. vs. 413.

Dat ir sult ze hove ku(o)men,
Want gerne hedde min here vernomen,
War umbe ir sijt ku(o)men here:
Dat is sines herzen gere.

Der drier ku(o)nincke

spricht ein:

Gerne kumewir ze hove
Deme keisere ze love
Inde ime sagen, dat,
Wie ende umbe wat,
Of it ime it mach vromen,
Dat wir us sin ku(o)men.

Hie kument die dri ku(o)nincge vor Herodes ende sengent: 'Vive rex in eternum!' - Herodes: 'Salvet vos gratia mea.'

Der irste kuninc

sprich zu Herodes dus:

Heil dir, ku(o)ninc here,
Din lof ende din ere
Musze immer irmeren sich.

Herodes

antwordet zu hant:

Siet willeku(o)me, ir heren, mig,
Mine genade si uch bi.
Ine weis, wanne ure einich si,
Oc wat ug us hait gedragen:
Dat sult ir mig, ir heren, sagen.

Der irste ku(o)ninc

zu Herodes:

Keiser, geweldich here,
Du hais uns gevraget mere,
We wir sin ende wanne wir kumen,
Dat saut du schire han virnomen.
Arabien, dat riche lant,
Dat wirvet al an miner hant,
Ende wat da ridet ove geit,
Dat is mir zu dinste gereit.

Der ander ku(o)ninc

zu Herodese:

Al dat lant van Tarsys
Inde menich helit wys
Sin mir underdenich,
Der ben ich al geweldich.

Der dirde ku(o)ninc

zu Herodese:

Kaldewen al dat riche
Han ich geweldenclige
In miner hant bedu(o)ngen,

Beide, alden ende jungen;
Inde dise heren, die hie staen,
Sint mir zu dinste underdaen.

Nu spricht he nog me:

Nu weis du, keiser, we wir sin;
Nu willewir dig och du(o)n schin,
War umbe wir sin kumen us.
Ysaias ende Virgilius
Inde andre propheten han gescreven
Van eines kendis leven,
Des wir sere ruken
Van hercen ende gein suken.

H e r o d e s

spricht zen ku(o)ninc:

Ir heren, di sich ku(o)ninc nennet,[438.]
Sait, wa ane ir dat irkennet,
Dat dat kent nu si geboren.
Wat is ug ku(o)men ze voren,
Of wat (hait) ir virnomen,
We is dat da sal kumen?

D i e k u n i n c k e

zu Herodes:
P r i m u s (Vidimus stellam eius.):

In Oriente verre
Sagewir einen sterre:
Dar ane han wir bekant,
Dat nu geboren is int lant
Ein kent also herlich,
Dat nie enwart des gelich
Nog nimmer en deit,
Als uns lert unse wisheit.

H e r o d e s

zen ku(o)nincgen:

Ir heren, di vor mig sit ku(o)men,
Van deme, dat ir hait vernumen,
Vraget na deme kende:
So wa mant irgen vende,
Dat sult ir mich sagen.
Min offer willich ime dragen
Ende na uren seden
Wiligit ane beden.

438. *Sich:* aldus in 't HS. In 442 is kennelijk *hait* (*hebt*) uitgevallen.

P r i m u s .

Ku(o)nincinne Marie,
Edel ende vrie,
Wir brengen dig gaven
Dinen kende zu loven,
Deme wir sin underdaen:

S e c u n d u s .

Liflich salt du si entfaen.

M a r i e

antwortet wider dus:

So wale sal uch des immer sin,
Dat ir wodet geruken min
Zu eren minen kende
Her in dit ellende
Verre usser vremde lant,
Inde mig dise ere hait bekant.

Hie varent die ku(o)nincge inweg.

T e r c i u s .

Vrouwe, zu dinen eren
Willewir henne keren.[473.]

Hi kumpt der engel ende sait dait si gein einen andren wech [zu Marien ende Joseph.] (Audite verbum domini, gentes.).

(E n g e l .)

Ir heren, hort mich ende versteit:
Ich rade uch, dat ir nit engeit
Den selven wech den ir sit kumen,
Want ich ben uch zu vromen
Heir gesant virholentliche
Van den hoen hiemelriche.

D e r b o d e

473. *Zu Marien ende Joseph:* de schrijver bedoelde *naar hun land terug*, zooals ook (verg. vs. 483) behoort te worden gelezen gelijk in een der *Early mysteries* door THOMAS WRIGHT uitgegeven*:* 'in regionem suam per aliam viam.' Lees: *in or lant*, en verg. JUBINAL'S *Mystères inédits du* XVe *siècle*, II, bl. 115:

> Sy vous annunce qu' au retour
> Vous en ailliez *par aultre tour;*

en bl. 120:

> Trouvé n'avons certainement
> Ces III roys qu' alez demendant
> Dont certes trop fort nous esnoie.
> Retournez sont *par aultre voie;*

Zie ook MONE t.a.pl. I, bl. 172, vs. 18 vlg. De woorden 'zu Marien ende Joseph' behooren ongetwijfeld te worden verschoven en geplaatst (vs. 471) achter *Tercius*, alzoo 'Tercius zu Marien ende Joseph.'

zu Berodesse:

Here, in dinen genaden,
Nu bis du virraden:
Die sich kunincge hant genant,
Die sint gekert in or lant
Andren wech dan si quamen,
Want si dat virnamen,
Dat du si vaen woldes
Inde virderven soldes.
Nu mu(o)z he kuninc bliven,
De dich wilt vordriven.

Herodes riddere spricht ein

S e c u n d u s .

Halt dich, ku(o)ninc, bit genaden:

Ich sal dich wale raden,
Dat du bit diner gewalt
Den genen vorderven salt,
De sig des virmessen hait,
Of du volbrenges minen rait,
Dat he sule ku(o)ninc bliven
Ende dich bit gewelde vordriven.

H e r o d e s

spricht zen riddere:

Dinen rait willich vollebrengen
Bit aller slathen dengen,[499.]
Inde dich geen ze lone
Mine guldine crone.

D e r a n d e r r i d d e r

zu Herodese:

Here, du dine riddere senden
Widen in allen enden,
Inde du alle die kindolin,
Di bennen zwen iaren sijn,
So wo sise venden, doit slaen.
Id in mach nimmer so irgaen,
Dat kent in si dar under,
Do dise so manich wonder
Lange ave hain gesait:
So blives du, here, in diner mait.

H e r o d e s

zume riddere spricht:

Du hais mich wale geraden.
Up, riddere ende boden!
Duet doden alle di kindolin,
Die bennen zwen iaren sin.

Gabriel kumet zu Marien ende heizit si vlien zu Egipten wert. (Descende in Egyptum.)

(G a b r i e l .)

Joseph, nem Marien ware
Mit ire kende ende vlu al dare,
Da ir nimanne en syt bekant,
Dat is in Egypten lant;
Inde also lange al da bes,

499. *Bit aller slathen dengen* d.i. *met dingen van allerlei soort*, *op allerhande wijs.* BENECKE, II, 2, bl. 389. Verg, het Mnl. *allerslachte.*

Wint doit is Herodes.[521.]

Hie kument die riddere Herodes ende sukent di kent.

R a c h e l

spricht dus zu in:

Wafen, wat sal mir geschien[522.]

521. *Wint* d.i. *tot dat. Bes*, in 't voorg. vers, d.i. *bis*, Ohgd. *pis*, de gebied, wijs van 't w.w. *zijn*, zooveel als *blijf.*
522. *Wafen* d.i. hetzelfde als het Mnl. *wapen*, waarover zie VERWIJS, *Wap. Mart. Gloss.*

Van den luden, die ich sien
So balde kumen herwert?
Wat sulen ire gerochte swert[525.]
Inde ire vreslich gebere?
Mich wondert vile sere,
War umbe si herwert rennen
Of wes si gesennen.

Hie sleit man doit die kent.

P r i m u s .

Gef her din kent, baude wijf,
Wilt du behalden dinen lijf;
Want ig musset doden
Van des ku(o)nninz noiden.

R a c h e l

zu den ridderen:

Here got van hiemelriche,
Nu musse dis iemerliche
Doit vor dinen ougen sin
Van deme liven kende min.
Want haddis nu virscholt?[538.]
Nu willich mine ungedolt
Gerne laissen bliven:
Went si wouden entliven
Jhesum, dinen liven su(o)n,
Van deme der ku(o)ninc Salomon
Lange zevoren hait gesait;
Want dus wale lonen mait
Minen kende ende mich:
Des biddich, live here, dich.

Hie kument die riddere zu Herodesse wieder.

S e c u n d u s .

Hore, here, wat ich dir sagen:
Die kent haen wir irslagen
In al dat lant van Juda:
Jomer wortewir alda.[551.]

525. *Gerochte* van *rücken* d.i. *snel bewegen*, meer bijzonder gezegd van zwaarden: BEN. II, bl. 780 en 781. De zin is alzoo: ‘wat moeten hun gezwaaide zwaarden?’

538. *Virscholt* van *virschollen* d.i. *verdienen:* BEN. II, 2, bl. 183. De gewrongen constructie doet vermoeden, dat deze plaats bedorven is, althans defect. ZACHER stelt voor: ‘want wat hadd' is nu virscholt?’ of iets dergelijks; DE VRIES proponeert *die doit* te lezen voor *doit* en *wat haddics* voor *want haddis*, stellig eene zeer aannemelijke verbetering met het oog vooral ook op den zin, die dan aldus is op te vatten: ‘nu moete dus iemerliche die doit van deme liven kende vor dinen ougen sin. Wat haddics nu verdiend (d.i. hoe had ik zoo iets verdiend?) Maar ik wil mijn wanhoop laten varen, want het was om Jezus te doen,’ enz. enz.

551. *Wortewir* van *werken:* ons *wrochten wij.*

D e r e n g e l

zu Joseph (Tolle puerum et matrem eius):

Joseph, live bode,[552.]

552. *Bode* d.i. *gezel:* verg. *Rijmb. Gloss.*

Stant up vile drode;[553.]
Nem Maria bit der hant;
Strich zu Juda in dat lant,
Went si doit sin ende gestorven,
Die no des kendes sele worven.[557.]

Hie vert Maria ende Jhesus ende Joseph zu Egypten.
Hie was Jhesus zwelf iare alt.

M a r i a

zu iren sune:

Jhesus, sun, horis du,
Du hais wale dat auder nu,[559.]
Dat du wale bit uns mait gaen
In den tempel ende virstaen,
Wat man in den tempel deit
Inde wi man dat hogezide begeit.[563.]

J h e s u s

zu siner muder:

Muder, bit ug gaen ig gerne,
Des insteit mich nit zu inberne:[565.]
Geit vore, ich benz gereit
Uch ze volgene ende gemeit.[567.]

Hie ginc Jhesus in den tempel under die Juden ende sprach:

(J h e s u s .)

Er Juden, ig kume zu ug her,
Dat is mines herzen ger,
Dat ich bit ug wil disputiren
Inde offenbare probiren
Inde bit reden machen wis,
Dat ir geleit sljt up ein ijs,
Went ir den ewe haut unrethe,[574.]
De uren geslethe
Hie bevoren wart gegeven,

553. *Drode* d.i. *drade* (OUD. in voce) d.i. *snel*, *spoedig*, *onverwijld.*
557. *No* d.i. *naar* (*nach*, *nâ*). *Worven* d.i. *wierven* van *werven* d.i. *trachten te verkrijgen*, *moeite doen voor iets:* verg. KIL. in voce.
559. *Auder* d.i. *leeftijd.*
563. *Begeit:* in dergelijk verband een zeer gewoon woord, verg. BENECKE I, bl. 470: ‘besonders wird begûn von kirchlichen und überhaupt feierlichen handlungen gebraucht.’ *Hogezide* d.i. *feest:* verg. KIL. in voce *heugh-tijt*, en MAERLANT, *Rijmb.*, vs. 21863.
565. *Inberne:* gelijk in het Mnl. ‘des en staet mi niet tomberne.’
567. *Gemeit* zooveel als het Mnl. *gemeet* d.i. *lustig*, *vroolijk*, *welgemoed*, *tevreden:* OUD.
574. *Ewe* d.i. *wet. Unrethe* d.i. *slecht; geslethe* van *gesleth* d.i. *geslacht* (575).

Moisi in einen stein gescreven;
Ouch weis du wale, wat Daniel sprag
Hie bevoren manichen dach:
Als heilich giste der heiligen wirt gesant,[580.]
Jutschaf, so vel us diner hant[581.]

580. *Gesant:* ZACHER stelt voor: ‘als der heilig geeste wird gesant;’ DE VRIES wil voor *der h.: den heiligen* lezen; de zin zou dan wezen: ‘als de heilige geest den heiligen wirt gesant,’ enz. enz.; de plaats van Daniel ken ik evenwel niet.

581. *Jutschaf:* verg. vs. 649, alwaar uit de tegenstelling van *kirsten ewe* en *iutzaf* de beteekenis in het oog springt: want bij GRAFF, BENECKE, HEYNE enz. komt 't woord niet voor.

Die ku(o)nincliche rude
In eine vremde hude.

C a y f a s

zu Jhesus:

Jhesu, wir vuirsten dich wale,
Du spriches ungehorte zale.
He in is noch nit gesant,
Dat is uns wale bekant,
De uns sule troisten
Inde kumen van den hoisten.

J h e s u s

zu Cayfase;

He is van einer maget geboren,
Als Ysaias hie bevoren
Inde alle die propheten screven,
Dat in is nit achter bleven
Nog in mag nit achter bliven;
Himit wil ig dich wider driven
Dins ungeloven hie zestunden.
Sage, wo wirt irgen vunden
Ein ku(o)ninc under uren kunne,
Deme Got des gunne,
Dat he gesalvet werde
Ze ku(o)nincge up die erde,
Als got hie bevoren dede?
Begef dine lucheliche rede.

C a y f a s

zu Jhesusse:

War umbe solde wir geswigen des?
Went he nog nit kumen in es,
De uns zu troiste sal sin gesant,
Des wir alle wardende sin:
Dar umbe la die rede din.

J h e s u s

zu Cayfase:

De Messias, des beidet,[610.]
Mit deme wert ir vorleidet.
He in sal nit kumen van gode,
Want he is des duvels bode,

610. *Des beidet:* lees: *des ir beidet.*

Mit deme dat he wirken sal
Inde di werelt virleiden al,
Al binz an die selve zijt,[616.]
Dat die selve werelt syt,
Dat on Cherubin irsleit
Inde siner valsheit wider steit.

C a y f a s

antw(o)rl Jhesusse:

Jhesu, uns wondert sere,
Dat du so sware lere

616. *Al binz* enz. d.i. *tot zoolang als:* verg. boven vs. 189.

Uns ze koirnisse sais,[622.]
Zu der iugede, die du hais.

J h e s u s

zu Cayfase.

Al is mine mensgeit zvels iar alt,[624.]
Mine wisheit is manichfalt,
Die an mir wirt bekant
Van ime, de mig hait gesant.

Hie kumet Maria ende Joseph ende venden Jhesum under den Juden in ire schole. Dus spricht Joseph zu Jhesu:

(J o s e p h .)

Wes sitzes du, Jhesu, hie verborgen?
Wir han (bit) groissen sorgen
Dich gesut, wale zwene dage,
Inde gedriven sware clage,
Want wir din intboren
Ende dich wonden han verloren!

J h e s u s

antwort:

Wat ist, dat ir mich suket
Inde min nu geruket?
In wist ir nit, dat ich mu(o)s sin
In dinste des vader min,
Den he uns hait bevolen,
Als gude kinder sulen?

Hie kumet Jhesus zu sente Johanne baptisten ende wilt van ime gedofit sin.

(J h e s u s .)

Johannes, ich ku(o)me zu dir,
Dat du di doiffe gevis mir.

J o h a n n e s

zu Jhesu.

Genade, live sceppere,
Mich wundert harde sere,
Dat ich solde doiffen dich:

622. *Koirnisse:* ZACHER teekent aan: '*versuchung*', en wijst op *coringe;* vergelijk liever het Mnl. *coernesse* d.i. *coringe*, *bekoring:* 'ad nos tentandos' wil Cayfas zeggen.
624. *Al:* in het HS.: *an*, blijkbaar eene schrijffout, evenals het ontbreken van *bit* vs. 629.

Ich bidde, dat du heilich mich.

J h e s u s

antwort Johannesse:

Min oitmuet willig dun schin,
Dat ig gedouft van dir wil sin,
Dat kirsten ewe da mit geste[648.]
Ende der iutzaf ater ge:[649.]
Dar umbe ganc vort ende du(o),
Des ich dich han gesprogen zu(o).

648. *Geste:* van *gestân* d.i. *vasten voet krijgen*, evenals vs. 649 *ge* van *gân.*
649. *Ater* d.i. *achter.*

Eine stimme

van den himele sprach (Hic est filius meus dilectus):

Dit is min su(o)n de mir bevellet,
In deme ich mich han versellet;
Den gehort in allen stu(o)nden,
So wert ir in den besten vonden.[655.]

Du Jhesus gedoufet was, du ginc he in ein einnode up einen stein sich beiden. Dit sach Lucifer ende sprach:

(Lucifer.)

Horis du, dief Sathan,
Mich wu(o)ndert sere, we de man
Si, de sitzit up deme steine[658.]
In sinen gebeide alleine
Sunder essen ende dranc:
Nu vichtet mig in min gedanc,[661.]
Da(t) he de selve minsche si,
De uns kumen moithe so bi,
Dat he rouvet uns die helle:
Nu var, Sathan, live geselle,
Inde nem des ware,
Dat he uns namals nit endare.[667.]

Sathan

zu Lucifere.

Meister, dat willich gerne du(o)en
Ine wille nimmer geru(o)en,
Ich ine kume ime so bi,[670.]
Dat ich wisse, we he si,
Met miner schalcheide,
E ich van ime gescheide.

Hie kumpt Sathan zu Jhesu.

(Sathan.)

Gut man, wes sitz du hie so eine
Up diesen harten steine?

655. *Sich beiden* d.i. *bidden:* verg. vs. 1420.
658. *Virsellet* van *virsellen* d.i. *verzellen*, *vereenigen*, *verbinden:* vertaling van 'in quo mihi complacui, zie BENECKE in voce *versellen*, II, 2, bl. 34. De zin is: 'dem ich mich hingegeben habe.'
661. *Vichtet:* van *wigen* (BENECKE, III, bl. 628, b.) d.i. *wegen.* 'Nu weegt het mij,' zegt Lucifer, 'nu drukt, bezwaart het mij': verg. het Mnl. *wegen*, dat evenzoo werd gebruikt.
667. *Dare* d.i. *dere*, *schade.*
670. *Ich:* 'ich ist zu tilgen' volgens ZACHER*:* ik geloof het niet: lees voor *ine: in.*

Hais du einis hungers noit?
Nem dise steine, ende magge broit:
Ich weis wale, dat kans die list,[678.]
Of du godis sun bist.

J h e s u s

zu Sathan.

Niet in vrag(t)es du des,
Wistes du, wat da gescreven es,

678. *Die:* lees *dine:* verg. vs. 687, en voor *kans*: *kan.*

Dat man in brode alleine
Leven moithe cleine
Dan int wort Godis[684.]
Inde int duen sins gebodis.

Hie vurte der duvel Jhesus up den tempel ende sprach:

(S a t h a n .)

Of du Godis su(o)n bist,
Val her nider bit diner list:
Du weis wat da gescreven steit;
Die engel kumen dich gereit,
Die dich bewaren inde wu(o)ren,[690.]
Dat dich die steine ru(o)ren
In mugen hende nog wu(o)sse,
So dat dijt si unsusse.

J h e s u s

zu duvele.

Id is gescreven, du bes virloren,
Dun salt dinen sceppere nit bekoren.[695.]

Hie vu(o)rt der duvel unsen here up einen berg ende sprag;

(S a t h a n .)

Nu val nider hie ze steden,
Ende wolt du mich ane beden,
So bist du here al disser lant,
Die geve ich dir an diner hant,
So wat du hie mait gesien,
Of du an mig wolt gien.[701.]

U n s e h e r e

sprag:

Wat soude mig dine richeit?
Want al da gescreven steit:
Dat alreiste, datz din val;
Ende man nit ane beden en sal
Dan got, dinen here,
Aller denge sceppere.
Sathanas, nu snelle
Dich wider in die helle,

684. *Dan* verg. BENECKE I, bl. 302, sub 2, a.
690. *Wu*(*o*)*ren* d.i. *beschermen:* BENECKE III, bl. 825.
695. *Bekoren* d.i. *verzoeken:* zie DE VRIES, *L. Sp. Gloss.* in voce.
701. *An-gien* d.i. *belijden*, *gelooven in.*

Na dinem werke dir geschie.
Du in hais numme ze dune hie.

Nu kumt unse here ende vindet Petrus ende Andreas gande up deme mere vischende, ende sprach zu un dus:

(J h e s u s .)

Peter ende Andris, laisset staen
Ur scif, ir must bit mir gan!
Ich sal uch vugen zu anderen saggen,
Inde vitschere der lude machen.

Sente Peter

sprach:

Meister ende here,
Gerne dun wir dine lere,
Al no dinen gebode[718.]
Inde no dines selves rode:
Dar umbe saut du uns, here, saen,
Wat lone dat wir sulen haen,
Alle sachen achter loissen,[722.]
Inde uns zu dinem dineste soissen.

Unse here

spricht zen apostel:

Dat sult ir han ze lone:
Ir sult sitzen up den trone
Mit mir, ende urdeil geven
Vuer die doit sin ende leven.

Unse here

zu sente Petere (Petre, amas me? Tu scis, dn̄e.)

Sage Peter, mins du mich?

Sente Peter

zu unsen here.

Du weis wale, here, ig minnen dig.

Unse here

zu sente Petere (Pasce oves meas).

Van nu vort ende allewegen
Salt du miner schafe plegen,
Ende haven sie in diner huden,
Inde bit den worden godis vuden.

Sente Peter

zu unsen here.

718. *No* d.i. *naar.*
722. *Loissen:* De lezing *loissend* en *soissend*, waartoe ik overhelde, schijnt onnoodig; de zin is: ‘wat loon zullen wij hebben met alles achter te laten en ons tot uwen dienst te *saten* (waarover zie *L. Sp. Gloss.* bl. 583)?’

Meister, dat is mine begerde:
Dat din wille an mir gewerde.

J h e s u s

spricht (Tu es Petrus):

Du bis Peter, up disen steine
So stiche ich die kirge reine,
Inde bevele dir eweliche
Den sluzel van den himelriche:
Die da cloppent, die la in,[740.]
Si sulen alle intfangen sin.

S e n t e P e t e r

sprach:

Here meister, du mir kunt,
Of man sule sieven stunt[743.]
Alle die sundigen intfaen,
Of si zu bu(o)ezen willen staen.

740. *La:* gebied. wijs.
743. *Stunt* d.i. *maal:* verg. BENECKE, II, 2, bl. 712.

Unse here

sprach: (dimitte sep.)

Ja Peter, ze siven ende sivenzich stunden,
Ende so decke als he wirt vonden
In sunden inde he die wilt scrien,[748.]
Genade sal man ime virlien.

Maria

zu unsen here.

Here sun, (wir) willen gaen,
Of dirt gut duncket gedaen,
Zer bruloit Johans, dins neven,
Deme ein brut hait gegeven
De riche wirt Architriclin:
Da mudes du der vru(o)nde din.

Jhesus

zu siner muder.

Muder min, id dunc mig zucht,[756.]
Dat wir zu der brulucht,
Inde zu anderen unsen vrunden gein,
Inde die vronde nit vorsmein.[759.]

[Architriclin.]

Maria

zu iren sune.

Hie in is, meister, ingein win,
Dar umbe du dine genade schin,
Dat ein zeigen hie geschie
Von dir, dat dat volc gesie.

Jesus

(zu) siner muder.

748. *Scrien* d.i. *beweenen:* verg. vs. 1166, 1181.
756. *Zuht* d.i. *decorum*, *betamelijkheid;* verg. BENECKE, III, bl. 938 sub 8: Jhesus wil m.i. zeggen, dat hij 't niet meer dan fatsoenlijk vindt om te gaan.
759. Hier ontbreekt een en ander, zooals ZACHER terecht opmerkt.

Wijf, wat soude mir ane genomen?[764.]
Mine ure in is noch nit komen,
Duet wasser in die krugen gissen.
Up dat sijs alle genissen,
Di her zu vrouden kumen sin:
Id sal wandelen sich in win;
Inde drait si Architricline,
Dat he drencke van den wine.

Architriclin

spricht:

Dis win dunckit mir der beste,
Went hene up dat leste

764. *Ane genomen:* verg. BENECKE, II, 2, bl. 366. Er staat letterlijk: 'was sollte mir angenommen,' d.i. 'was sollte es, mir das anzunehmen?' De zin is: 'wat zoude ik mij het aantrekken; wat gaat het mij aan.'

Gehalden hait sinen vru(o)nden,
Inde wilt dit zeigen hie vorkunden.

Hie ku(o)met Maria Magdalena.

(M a r i a M a g d a l e n a .)

Vrout ug alle, junc ende alt,
Went die vroude is manichfalt,
Die men syt nu over al
Up den berg inde (in) den dal.
Man hoert vorden walde,
Dat vorgangen is dat kalde,
Went die blumen sprengen
Inde die vogele sengen,
Dat velt cirt sich over lut.
An der erden drengen ut
Manicherhande blu(o)men,
Der ich nit inkan genu(o)men.
Der vogel sanc wirt offenbor,
Inde die lucht wirdet cloer:
Vorgangen is uns og dat sure.
Des vrout sig manich creature:
Der nog hait geweset bange,
Die vrouwet sich bit bilden sange.
Also willich e it lanc[794.]
Van vrouden sengen nuwen sanc!

(Hie singet Magdalena.)

‘Alle creaturen
Vrouwent sich der liver zijt:
Rosen, blumen hure[798.]
Siet man springen wider strijt;
Si woren versunden,[800.]
Si hant or leit verwonden,
Sie dun uns den sumer kunt;
Susze, suverliche,
Werde ich vrouden riche,
Dat deit mir din roder munt!’

Nu hait ir van der zijt gehort
Beide sanc in(de) wort,
Nu mut ir vorwert leren,
Wilt ir den sen keren
Ze minen worden reithe,
Juncvrouwen ende knethe,
Went min lere si is guet,
Ig han ir selve decke besuet[813.]

794. *E it lanc* d.i. het Mnl. *eer iet lanc.*
798. *Hure* d.i. hetzelfde als *hiure,* het Mnl. *geer,* waarover o.a. verg. het keurig stukje van DE VRIES in DE JAGERS *Taalk. Mag.,* IV, bl. 67 vlgg. *Wider strijt* in het volg. vers is *om strijd:* BEN., II, 2, bl. 695.
800. *Versunden:* ons *verzwonden.* Or in 't volg. vers is ons *heur.*
813. *Besuet* d.i. *beproefd* (*en deugdelijk bevonden*).

Bit vrouden ende bit schalle:
Dar umbe rade ich ug alle,

Dat ir willet volgen mich:
Ig sal ug machen vrouden rich.
Nu schouwet alle gemeine,
Grois ende cleine,
Wi ich schire minen lijf.
Als ein wonnencliche wijf
Sich van reithe ciren sal
An iren lijf al over al,
Also sult ir uch ciren,
Inde uren lijf orniren,
Ende behagel machen,
Dat mans muge lachen.
Dus nemet einen spigel,
Da ir reithe als in ein sigel
Muget ur gedene beschouwen,
Beide knapen ende juncvrouwen;
Ir sult an ure hende trecken
Zwene henszen ane vlecke,[833.]
Die uch die hende wale bedecken;
Ir sult ouch umbe ur hovet strecken,
Ir juncvrouwen, ein quac,[836.]
De uch ur hair al sunder lac
Muge leigen ende richten,
Bit eime kambe sult ir(t) slithen:
Dit ist sicher die lere min.
Ir meide, ir sult ug halden fin,
Als ig duen, intgeen die knethe.[842.]
Beschouwet min gedene reithe:
Ich wil ug sagen we ich si.
Edel ben ich ende vri;
Ouch ben ich wale bekant*:*
Magdalena ben ich genant;
Ich in hans ingeine schame.
Maria is min reithe name,
Ich saen uch sunder waen:
Magdalum is mir underdaen,
Eine burch herlich ende guet,
Dar umbe vrouwet sig min muet.
Lazarus, de is min bruder.
Ich in haen vader nog muder,
Sunder mine suster eine.
Siet, dit is si, die ich meine,
Si steit enen dore gelich:
Des gehaut ug ane mich,
Went si weis eine ander zale,
Die mich nit bevellet wale.

M a r t h a

zu Marien spricht:

833. *Henszen* van *hensze* d.i. *handschoen.*
836. *Quac* d.i.? Of is het ons *kwak* d.i. *beuzeling* als naam voor eenig versiersel van het hoofd (gelijk immers *frivolité* ook wel wordt gebruikt voor andere versiersels, verg. LITTRÉ), verg. KIL., HOOGSTRATEN, OUD. in voce.
842. *Intgeen* d.i. *tegenover.*

Maria, du sais, dat min zale
Dich nit bevalle(t) wale.

Weis du, war umbe dat dat is?
Ich wil dirs machen gewis.
Went dich nit in is bekant
Got, nog van ime gesant
Troist ende minne;
Dat du hais dine sinne[869.]
An der werelde rum gelait,
Des in bes du nit wale bedait,[871.]
Dat du dine sinne dig leis drigen.
Die werelt in kan nit dan ligen
Inde bit sunden umbe gaen;
Dar ane wilt du volstaen,[875.]
Des is din name sich verwandelt[876.]
Went du dich dus hais gehandelt.
Maria sulde man dich nennen:
So moithe men dich bekennen;
Der ewangeliste hait uns gelert
Dat din name si umbe gekert,
Ende sis eine su(o)nderinne genant
Wyt over alle die lant.

M a g d a l e n a

zu Marthen.

War umbe is mir benomen
Min name? Wat so mag dat vromen,
Dat ig min vroude sule laizen,
Of miner vrouden mig genazen?

M a r t h a

zu Magdalena.

Maria, ich wille dirt sagen,
Went du mig beginnes vragen:
Dine vroude in is nit gu(o)t,
Want zi is ze umbehu(o)t,[891.]
Si is suntlich ende unreine;
Si is ouch alze sere gemeine,
Want suntlich werc sin verwazen
Van Godis munde; wolt du si laiszen,
Ig wil dir dar zu geven rait,
Wie si dir sulen du(o)nken quait.

M a r i a

869. In het HS. *hais du.*
871. *Bedait* d.i. *bedacht.*
875. *Volstaen* d.i. *volharden:* BEN., II, 2, bl. 589. Het werd geconstrueerd met *an,* zooals hier.
876. *Sich:* verg. het Fransche 'ton nom *s'est changé*', en het vreemde der constructie zal voldoende door het analoge voorbeeld zijn opgehelderd. In het volg. vers beteekent *sich handeln: sich gedragen.*
891. *Umbehu*(*o*)*t* d.i. *onbezorgd, onberaden:* verg. *onbehoedigh* bij KILIAEN.

zu Marthen.

Ja, live suster min,
Rait mig, up die truwe din,
Al dat mich mag wesen gu(o)et,
Want mig dunkit, ig ben unvrut.

M a r t h a

zu Marien.

Wolt du dan volgen miner lere?

M a r i a

zu Marthen.

Ja ich, nu ende immermere.

M a r t h a

zu Marien.

So hore mig wale ende virstant:
Spigel, henschen ende gewant
Salt du balde van dir duen;
Du(o)n salt og nimmer geruen,[907.]
Du(o)n sulis suken den heilant,
De van himel is gesant
Uns zu einen troiste.
He was, de irloiste
Israhel van Egypten lande;[912.]
He was de on och sande
Van den heimel dat suze broit
In der vu(o)schten, si haddens noit;
Nu es he up ertriche ku(o)men,
Also als wir haen virnu(o)men,
Ende wilt zu ime bekeren
Den sundere bit siner leren.
He deit zechen manichvalt:[920.]
An ime gelouvet iu(o)nc ende alt.
Nu so salt du up staen
Inde vollencliche da hine gaen,[923.]
Da du vendis disen here,
Jhesum den irlosere:
He sal dich machen sunden vrij
Ende troisten och dar bi.

M a r i a

zu Marthen.

Marta, ich begenne vu(o)len,
Wo diese wort hine sulen.
Got deit mig sine genade schin,
Si vliszen in dat herte min
Als ein rivir nu zestu(o)nt:[932.]
Gebenediet so si din mu(o)nt;
Ich wille min herte keren
Na alle derre leren,

907. *Du*(*o*)*n:* de zin is: gij zult ook nimmer rusten of gij, enz. enz.
912. In 't HS. *lange:* wellicht te lezen: *langde* d.i. *lande.*
920. *Deit:* in het HS. *cleit,* blijkbaar eene vergissing van den afschrijver.
923. *Vollencliche:* verg. het Mnl. *vollec* d.i. *spoedig.*
932. *Zestunt* d.i. *terstond, op het oogenblik.*

Die Salomon der ku(o)ninc,
De vil wise iuncgelinc,
Bit sinen mu(o)nde gesprochen hait:
Dat dunckit mir der beste rait.
He sait van der idelcheit,
Dat die werelt mit u(o)mbe geit,
Dat si quait si ende vol su(o)nden.
Nu willich anders mig vormunden:[943.]

943. *Vormunden* d.i. *bewaren, behoeden, beschermen,* eig. *bevoogden.*

Ich wille us duen dit gewant,
Da ich mide ben geschant,
Inde wille di sunden vorwert laiszen. -
Nu var, dat(tu) sis virwaiszen![947.]
Du hais mig decke gedan leide,
Spigel der unreinicheide,
Ich wille zen spigel gaen,
In deme die gedane staen
Reithe volmacht ende wale,
Da man sich alzemale
In beschouwe sunder leit:
Dat is die driveldicheit.

Hie biddet Symon der siche Jhesum zu essene mit ime.

(S y m o n.)

Here ende meister min,[956.]
Ich bitte dig, ovet muge sijn,
Dat so la mich al hie wessen,
Of du dar hem wils ku(o)men essen.[959.]

J h e s u s

zu Symone.

Ja ich, Symon, dine spise
Vorsaen ich nit in geiner wise.

M a r i a M a g d a l e n a

spricht:

Man spricht einer hande zale,
Die han ich gehauden wale,[963.]
Dat niman zu hove in sule kumen,
Also as ich haen virnumen,[965.]
Hene si chirst dar geladen,
Of id mag ime wale schaden:
Des in mach dog nit loiszen;
Die sunden han mig so verwazen,
Al sal man wenich up mich ruken,[970.]
Ig mu(oz dar den gienen suken,
Den ig da kenne in Symons hus,

947. *Virwaiszen* d.i. *vervloekt:* verg. BEN., III, bl. 537. Zie ook vs. 969, alwaar het te kennen geeft: *verdorven.* ZACHER leest: *dattu,* dat in het HS. ontbreekt, en er door eene latere hand is bijgeschreven.
956. *Siche* d.i. *zieke.* Hij heet in het *Leven van Jezus* (ed. MEIJER) 'de lazerse' d.i. de *melaatsche.* Verg. vs. 1092 *suchde.*
959. *Dar hem* d.i. het Hgd. *daheim:* zie BENECKE, I, bl. 653.
963. De zin is: 'die (nam. die taal, dat zeggen) heb ik wel onthouden, die heb ik niet vergeten.'
965. In het HS. *it:* insgelijks vs. 1059.
970. *Al:* in het HS. *an.* Ze wil zeggen: 'al zal men zich weinig om mij bekommeren, toch enz. enz.'

Genant so is he Jhesus:
Ich wille vallen an sin vu(o)se
Inde bidden also su(o)ze,
Dat he wille mins intfarmen,
Want he is, de durg uns armen
Wolde minsche geboren werden
Van Marien up der erden:
Zu sinen vu(o)sen wil ich gain
Ende achen sinen ru(o)che stain,
Want ich sain ug dat introuwen:
In dar sin antlitze nit beschouwen.

Hie kumet Maria Magdalena in Symons hus, inde gois ir salve up Jhesus hovet. Dit sach Symon ende sprach dus:

(S y m o n .)

Ich sien mit den ougen min,
Dat mich ein wonder du(o)nkit sin,
Van ime, den ir meister nennet,
Dat hi dise niet en kennet,
Die an sine vusze lyt:
He inkent si wale nyt.
Were he prophete van gode gesant,
So were si ime wale bekant:
Si is eine sunderinne gemeine;
Mich du(o)nc, dat heis wisse deine.

J h e s u s

zu Symone spricht:

Symon, in wenig salig dir sagen,
Dat in sal dir nit mishagen.

S y m o n

zu Jhesu.

Nein id, here meister min,
Sage mir den wille din.

J h e s u s

zu Symon.

Zwene knethe schuldich waren
Zu einen thiden hie bevoren
Einen manne ein deine gu(o)it,
Des so waren si unvru(o)t,
Wa mide sit gelden moiten,
Of zi zu der gulden doiten;[1003.]
Der ein was schuldich den selven here
Wu(o)f hundert pennincge inde nit mere,
Der ander nu(o)nzich mit reithe.
Die zwene kneithe
Ime gegelden in ku(o)nden;
Zu den selven stu(o)nden
Nam is der here gu(o)de gedolt:
He vorlois in ire scholt.[1011.]
Nu sage mig, Simon, sunder wanken,

1003. *Gulden* van *gulde* d.i. *betaling.*
1011. *Verlois,* en vs. 1016 *verlies* van *verlassen* d.i. *vrijlaten, vrijgeven.*

We soude ime alremeist du danken?

S y m o n

zu Jhesu.

Here meister, dat sain ich dir,
So dus willes volgen mir:
Deme hi virlies die meiste scholt,
Alre meist was he ime holt.

J h e s u s

zu Symone.

Symon, du hais wair gesait,

Inde dit urdeil reithe volbrait.
Dit wijf sis du, Symon, wale:
Ich quam zu dir al sunder zale,[1021.]
Du ingevis minen vu(o)szen niet
Wasser als dit wijf, hie liet,[1023.]
Hait gedaen bit iren trenen.
Ouch insalt du des nit wenen,
Si in have gedruget bit iren hare,
Beide stille ende offenbare.
Og is dich me virgeszen,
Sent ig hire ben gesessen,
Des kussens van dinen mu(o)nde:
Su(o)g, al van der selver stunde,[1031.]
Dat si in dat hus getrat,
So hait si begangen dat,
Reine ende susze,
Inde gekusset mine vu(o)sse.
Du in salt dig nit mu(o)den sere,
Ig wil dich vorwisen mere:[1037.]
Sent dat ich zu dir ben ku(o)men,
So hais wale min wort vernomen[1039.]
Van disen dat hire is geschiet:
Nu in hais du, Symon, niet
Min hoit begossen bit der salven;
Diese hait mig in allenthalven[1043.]
Mine vu(o)ze gesalvet wale,
Dat sult ir wissen alzemale.
Dar umbe saen ich dir dat
Alzehant up dieser stat,
Dat si der su(o)nden genade vint,
Want si van herten sere mint.
Maria, du saut up staen
Inde vort in vreden gaen:
Din gelove hait dich gesu(o)nt
Gemagt nu zu diser stu(o)nt.

J h e s u s

zu sinen apostelen.

Ir heren, laist uns up staen.
Dat dunkit mich wale gedaen,
Inde laist uns gaen in dat lant,
Dat Judea is genant.

P e t e r

zu Jhesu spricht:

1021. *Zale* van *zaal* d.i. *zool:* BEN. III, bl. 934.
1023. *Hie liet:* lees: *de hi liet.*
1031. *Su*(*o*)*g*: bekende vorm, het Mnl. *sich*: verg. vs. 266.
1037. *Vorwisen* d.i. *verwijten*: het Mhgd. *verwizen.*
1039. Lees: *hais du.*
1043. *In allen thalven* d.i. *rondom:* BEN. I, bl. 615.

Meister, wat soude dig dat gedaen?
Du bes ze kune, als ich verstain:
Wat wilt du da mide meinen?
Die iuden wouden dig dog steinen.

J h e s u s

antwort:

Noch wist ir wale, dat it sin
Zwelf stu(o)nden an den dage schin:
So we bit den dage wandelt,
He is de sich wale handelt;
Wilt he ever in der nait[1066.]
Gain, dat si uch gesait,
He mu(o)z an den wege sneven,
Went he dat lyt hait begeven.[1069.]

M a r i a M a g d a l e n a .

Hore her zu mir, iungelinc,
Ich wil dir sagen ein cleine dinc:
Wolt du uns ein boitschaf driven?[1072.]
Einen brif sulewir dir scriven
Zu Jhesum, unse(n) here,
De ime sal clagen uns beswere.

D e r b o d e

zu Marien.

Ja ich, vrouwe, ich ben bereit:
Loen mir minre arbeit.

M a r i a

zu den bode.

Dinen loen wil ich dir geven,
So mich got behuet dat leven.

D e r b o d e

zu Jhesu.

Hore, meister ende here,
Ich saen dich eine nuwe mere:
Dich entbident ende dun ku(o)nt
Zwa gesusteren nu zestu(o)nt,
Di dich han usser maissen lyf:
Si sendent dig disen bryf
Inde entbident dich dar inne
Horen dinst ende hore minne,

1066. *Ever* d.i. *aver*, het Hgd. *aber*, d.i. *weder*, *andermaal*, *abermals:* zie BENECKE I, bl. 72, b.
1069. *Lyt* d.i. *licht:* zie ook 1149, 1184.
1072. *Driven:* verg. het ‘eine botschaft trîben’ bij BEN. III, bl. 86.

Inde willen, dat dir si kunt,
Dat ir bruder is ungesunt,
Lazarus der vru(o)nt din:
Des du ime dine helpe schin.

J h e s u s

zu den bode.

Die suchde sal wesen sunder noit,
Sine sal nit dragen zu der doit,
Mer an ime sal sin gemeert
Godis name ende ouch geert.

J h e s u s

zu den apostelen.

Nune mugewir nit langer staen,
Wir (in) mu(o)ssen da hine gaen[1097.]
Zu miner liver vru(o)nde hus,
Alda slefet Lazarus,
Den so willich, of ich mag,
Intslafen du(o)n up disen dach.

S e n t e P e t e r

zu Jhesu.

Here, wir venden dat geleissen:[1102.]
Slefet he, so is he genesen.

J h e s u s

zen apostelen.

Ich wilt ug sagen offenbaer,
Want ig weist wal vorwoer
Dat he doit is ende begraven:
Dat wilich uch nu sagen,
Inde wil mich vrouwen sere
Umbe uren wille immermere,
Up dat ir gelouvet des:
Ine was da nit, des sijt gewes.

S e n t D u m m o i s

zen apostelen.

Owie got ende here,
Dit is uns eine kranke mere.
Geit dane, gesellen, loist uns werven,
Dat wir bit ime mogen sterven:
Des so is uns groisse noit.
Decke reikede he uns sin broit
Inde sine susteren beide,
Des is mir alze leide.

Hie kumet der bode ende sait Marthen, dat her Jhesus kume.

(B o d e .)

1097. De inlassching van *in* zal wel geene verdediging behoeven, evenmin als de *n* (voor *in*) in vs. 1181.
1102. *Geleissen*: over de uitgebreide beteekenis van dit ww. zie t.a.pl. I, bl. 1007.

Martha, du salt up staen
Ende balde her us gaen,
Nit en mache lange merre:
Jhesus in es henne nit verre.

M a r t h a

loufet intgein Jhesu.

Here, uns hait gewesen bange,
Dat du van uns also lange
Hais geweset sunder noit:

Nu so is uns bruder doit;
Wers du bi uns bleiven,
Behalden so hedde he it leven.
Idoch so wissewir al gader,
Wat du biddes dinen vader,
Dat he dinen wille deit,
Want sin rait an dir nu steit.

J h e s u s

zu Marthen.

Halt dich des al sunder waen:
Din bruder, he sal up erstaen.

M a r t h a

zu Jhesu.

Ich weis dat wale, dat he sal
Up erstaen, hait heis geval,
Also als ich han virnu(o)men,
Als got zen urdel wil kumen.

J h e s u s

zu Marthen.

Dat uperstentinisse ben ich,
Des salt du gelouven mich;
Inde inder wairheide bekant,
Dat leven ben ich og genant:
We gelouvet ane mich,
Were he doit, he wecket sich,
Ende allet, dat da levent es,
So id gelouft, des sijt gewes,
An mig, he instirvet niet,
Want ich ben dat geware lyt.
Martha, geloufes du des?

M a r t h a

zu hant:

Here, ich bens gewes,
Dat du bes godis su(o)n genant,
De in dise werelt is gesant.

M a r t h a

zu Marien.

Maria, ich san dir live mere,
Dat unse meister ende unse here
Is kumen zu unser sericheide.
Nu stant up, ende la uns beide
Heimeliche zu ime gaen;
Ich han lange bi ime gestaen
Inde ime geclaget unse noit,
Dat unse bruder si nu(o) doit.
Stant up, he ruft dich alzehant,
Unse ruwe is ime wale bekant.

Maria ginc zu Jhesus. Dit sach ein Jude inde sprach:

(J u d e .)

Mich dunc, Maria is up gestan,
Zu den grave wilt si gaen,

Inde iren bruder weinen,
Lazarum den reinen:
Wir willen alle bit hoire
Zu den grave gaen her vu(o)re.

Du Maria unsen here sach, du vilsi ze sinen vussen ende sprach (Dñe, si hic fuisses, Lazarus etc.):

(Maria.)

Vru(o)nt, here ende meister min,
Wa hais du so lange gesin?
Hetz du bi uns mugen wesen,
So were uns bruder wale genesen.

Jhesus

zu Marien.

Sait mir, wa hait irne gelait?

Maria

zu hant.

Here, dat si dir gesait,
Wilt du bit uns da hine gaen,
Wir dun dich kurteliche verstaen.

Der irste Jude.

Vor wor si uch dat gesait,
He hait sine minne an ime gelait,
Des dunkit mig, hen kans geloissen,
He(n) weinet inen usser moissen.

Ein ander Jude.

In kunde he dat nit gemachen,
De bit als gemelicher sachen[1183.]
Deme blenden wider gaf sin lyt,
Dat Lazarus in sturve nyt?

Jhesus

geit zen graven.

Tastet ane, heft up den stein.

1183. *Gemelicher* (lees - *en*): verg. het Mhgd. *gämelich*, *gemelich*, *gemellich* bij BEN. I, bl. 461 en het Mnl. *gemelich* bij OUD. in voce. De uitdrukking *mit gemellichen sachen* (*met vreemde dingen*) is volkomen gelijk aan die in onzen tekst. Zie over het woord vooral VERWIJS in den *Taal en Letterbode*, I, bl. 123 vlgg.

M a r t h a

zu hant.

Ey here, durg got, nein!

M a r i a

singet ende spricht (Ecce jam fetet, quadriduanus est):

Here, id is hude der virde dach,
Dat ine her in legen sach.

J h e s u s

zu Marthen.

Martha, ich saen dir minen sen,
Dat du niet en suls zwivelen,[1191.]

1191. In het HS. staat: zu(*o*)*iuelen*, waarin de *o* blijkbaar foutief is.

Of du wolt sicherliche
Beschouwen godis riche.

Hie bit Jhesus sinen vader.

Vader van himelriche,
Ich danc dich su(o)nderliche
Aller genaden, der du mig deis,
Want ich dat wale weis,
Dat ich van dich ben gehort,
Inde nie mine beide inwart zestort,
Dun dedis minen wile,
Offenbaer ende stille.
Nu biddich dig als minen vader
Umbe diser wille alle gader,
Die hie umbe stande sijn,
Dat dine gotheit werde schin[1205.]
Ende dat on allen werde bekant,
Dat ich van dig ben gesant.

Ever Jhesus (Lazare, veni foras).

Lazare, du salt up staen,[1208.]
Inde usser dinen grave gain!
Loist ime af die bende
An vu(o)ssen ende an hende.

Hie sendet unse here sente Petere ende sente Johanne umbe eine eselínne.

(Unse here.)

Peter ende Johannes,
In di stat, di vor uch es,
Sult ir albeide gaen:
Da vent ir eine esselinne staen
Inde ire iunc gebu(o)nden:
Die brenc mir nu zu stu(o)nden.
Wilt dat iman widersaen,
Sait, ur meister wil si haen.

Sente Peter

zu Jhesu.

Here, dat si gerne gedaen,
Na den eissel wilwir gaen.

Der bode

zen apostelen.

Ir heren, sait, wat sukit ir hi?

1205. *Schin* d.i. *openbaar.*
1208. *Ever* d.i. *wederom.*

War umbe inbendit ir dit vie?

Sente Peter

zu den bode.

Gut man, uns meister sal dru(o)p riden,
Dar umbe in salt du it nit beniden;
Vor woer salt du wissen, dat
He hait ze dune hie inder stat.

Der bode

zu deme volke.

Hort, ir heren, eine mere:
Hie kumet Jhesus, der lerere,

Her zu ug gereiden;
Einen eissel hait he beschreden:
Dunkit ug allen gut gedaen,
Intgegen ime wilwir gaen.

Eyn Phariseus

spricht (Ave rex n̄r̄ fili David):

Willekume sijs du, here,
Der werelde scheppere,
Van Israhel kuninc herlich,
Davites sun geweldich,
Du bis van dines vader hant
Uns zu troiste gesant,
Als der propheten bugge han inne
Van der werelt aneginne:
Des sis du gebenedijt
Van nu vort zu aller zijt.

De kindere su(o)ngen: gloria, laus (Gloria, laus et honor tibi sit):

(Kindere.)

Hude si dir lof ende ere,
Crist der werelde losere,
In deme, dat di ku(o)sche iuget
In dir sere wirt erhuget.
Ebreis volc ku(o)mt dir intgegen[1248.]
Mit palmen ende blu(o)men allerwegen,
Inde gert, dat it dich intfange
Beide bit love ende bit sange!

Hie dreif her Jhesus us den temple die koflude.

Ir misdedige, henne vlijt!
In diesen tempel insult ir nijt
Driven meindait ende rouf,[1254.]
Nog vorweselen uren kouf!

Hie bleif her Jhesu in den tempel, ende niman inbaden zu essene sunder Martha.

(Martha.)

Here, wilt du(o) mit uns gaen,
Inde dat in guet virstaen,
Dat wir han in unsen hus,
Da is unse bru(o)der Lazarus,
Da wilwir dir in gu(o)den tru(o)wen
Deilen, des uns is virlu(o)wen.[1261.]

1248. *Vole*: aldus bij ZACHER, het HS. heeft de lezing van mijn text.
1254. *Meindait* d.i. *misdaad:* verg. *meineed.* Bij ZACHER: *meisdait.*
1261. *Verlu*(*o*)*wen* d.i. '*verliehen*'; ZACHER.

J h e s u s

zu Marthen.

Vor Martha, gerne willich gaen
Mit uch essen ende intfaen,[1263.]
Des ir hait in uren huse,
Inde wir venden Lazaruse.

Maria Magdalena kumet in Symons hus, da her Jhesus saz ende gois ime up sin hovet aromata (dat (es) gecrude.) Dit sag Judas ende sprach:

(J u d a s .)

Dit were bas achter bleven:

1263. In het HS. *infant*, blijkbaar eene schrijffout.

Umbe dit gecrude were gegeven
Zu lichten gedinge[1268.]
Dri hundert penninche,
Ze gevene den armen,
Der man sich sal irbarmen.

Jhesus antwort sinen iu(o)ngeren.

(J h e s u s .)

Gedouget ug, laist bestaen,
Want si hait wale an mir gedan:
Bi ug sult ir alle zijt die armen
Venden, der laist uch irbarmen;
Mich in muit ir niet sien
In aller zijt, dat mu(o)s geschin:
Dit is bekennisse,[1278.]
Dat man hi ane wisse
Bedutnisse van minen grave,
Inde ich den doit ze lidene have.

Ein Phariseus, ein íude, sprichet dus (Quid facimus, quia hic....):

(P h a r i s e u s .)

Ir heren, wilt ir nemen rait
Umbe dat sich hi erhaven hait?
Hie in disen lande
Heft sich eine nuwe schande:
Hie kumet des du(o)vels bode,
Inde mach sich zu(o) einen gode,
Uch allen is he bekant:
Jhesus is he genant.
Sin vader was ein cimmerman;
Ig weis dat wale, dat hene wan
An eynen wive Marien;
Sins wille wir virzien:[1293.]
Sin koggelspel, dat is so grois,[1294.]
Ine weis nirgen sin genois.[1295.]
Nuwens so hait he gedaen,
Dat ime eyn dode (is) na gaen,[1297.]
Dat is de selve Lazarus,
De hude mit ime in sin hus
Zer tafelen hait gesessen,
Inde hait gedru(o)nken ende gessen,

1268. *Zu lichten gedinge* d.i. *op gemakkelijke voorwaarde*, zoodat men er vast op had kunnen rekenen: verg. BEN. I, bl. 339 vlg.
1278. *Bekennisse* d.i. *erkenning*, *kenteeken.*
1293. *Virzien* d.i. niet *oppassen voor*, *zich hoeden voor* (verg. BEN. II, 2, bl. 280, no. III) zooals ZACHER wil, maar *verloochenen*, *verwerpen*, 't Hgd. *verzeihen*, Mhgd. *verzîhen*, waarover BEN. III, bl. 878 vlg.
1294. *Koggelspel* d.i. het Mhgd. *gougelspil*, ons *goochelspel.*
1295. *Genois* d.i. (*genoot*) *gelijke.*
1297. In het HS. *dode na gaen.*

Des nie inplagen ander doden.
Helpe wir uns us dieser noiden
Inde dencken, wie wir den rait gegeven,
Dat wir benemen ime sine leven,
Want zu grois wirt sine gewalt,
Ime volget ju(o)nc ende alt.

Virnement dit die Romere
Aldus gedane mere,
Si nement uns dat lant.
Inde antwordent in vremede hant[1311.]
Unse wijf ende unse kent.
Here Cayfas, nu vent
Eynen rait, de uns si gu(o)t,
Da mide wir wale sin behu(o)t.

C a y f a s

antwort (Expedit nobis):

Er heren, mirkit alle,
Of uch min rait bevalle:
Wir sien dat volc irre gaen,
Dan dunckit mir nit gut gedaen,
Besser ist, dat eyn man sterve
Dan die werelt al vorderve.

D e r i r s t e i u d e

spricht:

Nu hort, wat ich dar zu sage:
Niet an den heilichen dage
Insult ir dis begennen,
Wilt ir den man vorwennen.

Hie kumpt Judas zen rade.

(J u d a s .)

Alleine inplit mans nit ze hove,[1326.]
Ich muz dog mit urlove
Mich zuchen an disen rait,
Ich weis wale, wa it hine gait.
Ist als ich gemirken kan,
So geit die reide Jhesum an:
Wilt ir reithe staen dar na,
Ich wenit ug andirs nit vorva,[1333.]
Ir inwervet mine minne,
Dat icne uch gewinne.[1335.]
Ich were ug harde gut daran:
He is ein sere wis man,
He is uch decke entgangen,
Als irne umbe vangen

1311. *Antwordent:* van *antworden* d.i. *overgeven* (een geheel ander woord, in oorsprong ook, dan *antwoorden*, *respondere*): zie BENECKE III, bl. 599.
1326. *Inplit* van *plien* d.i. *plegen* met de negatie *in*: zie BEN. II, 2, bl. 497.
1333. *Vorva* van *vorvaen* of *vorvahen*, hetzelfde als het Mhgd. *vervahen* d.i. baten: zie BENECKE III, bl. 208, sub VI.
1335. In het HS: *dat ine.*

Haddet alle gemeine
Inde up ime druget steine:
Nu siet, wat ir mir willet geven,
He wirt ug wale, sal ich leven.

C a y f a s

zu Judase.

Judas, dine zale
Behait mir sere wale:

Wilt du uns bit tru(o)wen werven,[1346.]
So in mait du nit verderven:
Under uns haen wirs geval,
Dan af in mache ingein geschal.
Wilt du ouch gedinge machen
Van aldus gedaner sachen,
Wir geven dir vil schone
Drizsich pennincge zu lone.

J u d a s

wider:

Da in rede ich nit wider,
Gef mir nu, ende ever sider[1355.]
Berichtet ure knethe,
Dat si mirken reithe:
So wen ich ku(o)sse vor sinen munt,
Den grifet ane zer selver stunt.
Nu hort, wat ig hie mide meine,
Dat ich hie dus kume alleine
Inde ich valle in uren rait.
Went id is u(o)mbe undait:
Dat mich soude vru(o)men,
Dat is mich benu(o)men!
Maria quam van vru(o)nde halven
Mit einer kostlicher salven,
Si were, so wo mare hedde begert,
Drihundert penninche wert.
Die gois si in implit,[1370.]
Dat in behade mir nit,
Des was ich ein kemerere;[1372.]
Of si virkoit were,
So were der tinde penninc min,
Der penninche sulden drissich sin,
Id sule mig hinderen ove vru(o)men,
Des schaden willich na ku(o)men.

C a y f a s

zu Judase.

Judas, du reides reithe:
We mich in schaden brethe,
Des wolde ich immer na ku(o)men,
Id solde hinderen ove vromen.
Nu du uns dis sicherheit,

1346. *Werven:* over de uitdrukking *werven bit tru*(*o*)*wen* en derg. zie t.a.pl. III, bl. 724. sub 7. d.
1355. *Ever sider* d.i. *dan daarna.*
1370. *Implit:* ZACHER heeft: '*in ontplit? unbedachter weise*? *pliet*, *cura*, *observatio:* KIL.' Ik geloof het niet, en neem liever met DE VRIES aan, dat *implit* hetzelfde is als het bij BEN. II, 1, bl. 509 voorkomende *inphliht*, nevenvorm van *phliht* d.i. *gastvrije verpleging*, *hoffelijkheid;* en alzoo de zin: 'die goot zij uit beleefdheid.'
1372. *Kamerere* d.i. *schatbewaarder.*

Dat wir dit venden al gereit.

Hie sendet her Jhesus sine apostelen in eine stat.

(J h e s u s .)

Peter inde Johan,
Jacob, mine villeive man,

In die stat sult ir gaen;
Dat sult ir wissen su(o)nder waen,
Dat ir sult venden hude
Eynen man, den ich ug dude:
He dreit ein legellen an der hant[1390.]
Vol wassers, dat si ug bekant;
Ir sult ime sagen mere,
Dat ur meister ende ur here
Wile sin paschen.....[1394.]

Of ich der martilien mu(o)ge in sijn
Voirlaissen, oft si der wille dijn,
Niet na minen wille, vader,
Mer na den dinen algader.

Hie (kumet) unse here wider, ende vint sine iungere slafende, ende sprach (Symon, dormis? Non potuisti una hora vigilare mecum, et Judas non dormit. Quomodo non dormit, sed festinat me tradere Judeis):

(J h e s u s .)

Slefes du, Peter, live kent?
Die wort van mir gescreven sent,
Also sint si volle brait,
Hint an dire selver nait
Van einer enstelicher sachen.[1403.]
In moites du nit in wenich wachen
Als Judas deit, de sich bereit,
Wie hie die Juden an mig geleit,
Inde begint dar streven,
Dat he beneme mir dat leven?
Ir sult ur slafen laissen stan,
Inde rufen minen vader an,
Dat uch der duvel nit bekore!
Der geist, de is gereit doch zwore,[1412.]
Ouch wie der licham si ungesunt,
Den doit zu lidene nu zerstunt.

Hie geit uns here anderwerf beden.

Hertelive vader min,
Of id nit andirs in mach sijn,
Dat ich nit inmag intwenken,[1417.]
Ine musze van disen kelge drenken,
Ig in wille die martelie nit entsien:
Din wille mu(o)sze an mir geschien.

1390. *Legellen* d.i. *fleschje*, *vaatje:* verg. het Mhgd. *lägellîn*, en het Mnl. *legelkijn* bij OUD. in voce.
1394. Dat hier een en ander ontbreekt, behoef ik wel niet op te merken.
1403. *Enstelicher*: verg. het Mnl. *anstelijc* d.i. *angstwekkend*, *vreeselijk*, *zwaar:* OUD., en het Mhgd. *angestlich* bij BEN. I, bl. 44.
1412. *Zwore* d.i. *zwâre*, 'als Betheurung *wahrlich*': BENECKE III, bl. 519.
1417. *Intwenken* d.i. *ontwijken*, t.a.pl. bl. 707 vlg., van *wenken* (*weichen*, *wanken*)*:* verg. *Nnl. Wbk.*, bl. 473.

Hie kumet unse here, ende vindet sin iungere slafende, ende geit sich dirdewerf beden up den berg (Pater, manifestavi nomen tuum, etc):

Vader, ich han in aller stu(o)nt
Dinen name gemachet ku(o)nt
Den luden, die du havis mich
Gegeven, vor die bid ich dich.

Ig in wille nit rufen ane
Umbe die werelt dinen name,
Went ich zu dich sal varen, vader,
So bidde ich umbe mine vrunt algader.

Hie kumet Gabriel, ende troistet unsen here:

(G a b r i e l .)

Here Jhesu, durg dine gude
Nu salt du din ungemude[1430.]
Loissen ende och dine clage!
Vorstant ende hor, wat ich sage:
Dir inbudet sicherliche[1433.]
Din vader, got van himelriche;
Ich ben as van ime gesant
Eyn bode, Gabriel genant,
De ze diner muder,
Marien der guder,
Wart gesant; um des minschen noit,
Dar umbe so mu(o)z du den doit
Liden, de dich sal geschin;
Van dinen vader is he vorsien;
Den mu(o)z du doigen nu zestunt;
War umbe it is, datz dir wale kunt.
Dar umbe la din ungedout.
Id is umbe die irste schout,
Di da in den paradyse
Sich irhuef in maniche wise;[1448.]
Her umbe mu(o)st ze rade gaen
Got, din vader, su(o)nder waen,
Wie ende mit wilcher Sachen
Den minsche wider vri moichte machen;
He sig du genande,
Jhesu, dat he dich sande
Inde gaf dir dat ze du(o)ne,
Dat du suls machen su(o)ne,
Tuschen dich ende dinen vader
Inde der werelt allegader.
Nu ist ku(o)men an der zijt,
Dat zebrochen wirt der strijt
Want du hais die sune volbrait,[1461.]
Als hie vore is gesait.
Nu troiste dich, Jhesu, live name,
Du salt liden sunder schame
Umbe des minschen wille den doit,
Ende sturzen och din blut roit,
Dan sal dich nit wesen leit,
Want van dir gescreven steit,

1430. *Ungemude* d.i. *ontstemdheid*, *verdriet.*
1433. *Inbudet:* van *inbuden* d.i. *laten weten*, gelijk in het Mnl.
1448. *Irhuef*: verg. vs. 1283 en 1285 bv.
1461. *Volbrait*: in het Hs. *vorbrait*, blijkbaar een lapsus calami van den afschrijver. Immers op grond van het eenige door BENECKE medegedeelde voorbeeld zal *vorbringen* hier moeilijk te verdedigen zijn.

Dat du suls werden sunder noit
Geleit als ein schaif zer doit. -

Nu vair ich wider in dat lant,
Dan ich here ben gesant.

Unse Here

zu den apostelen.

Slafet, kinder, nemet raste. -
Judas de so nekit uns vaste[1474.]
Mit allen den vienden min:[1475.]
Steit up, laist ur slafen sin!
Wat so sal die lange rue?[1477.]
Dis minschin su(o)n, de wirt itzu(o)[1478.]
Getreckit in der sunder hant,[1479.]
Vrunt, dat is uch bekant!
We so hait zwene rocke
De so loufe uppen stucke,[1482.]
Verkoufer einen ende gelde eyn swert,[1483.]
Des is urber ende wirt begert,
Weme id si lief ove leit;
Went also gescreven steit:
Ich sal den schaef hirde slaen,
Sin schaef sulen gespredit gaen,
Inde als ich uperstanden ben,
Vor gaen ich uch in Galileen.

Sente Peter

zu Jhesu.

Here, zwey swert sint hie:
Wat wolt du, dat der mit geschie?

Jhesus.

Peter, der is gnuch dermide,
Gedougewir uns nu zu stede.

Judas zu den Juden lief.

(Judas.)

1474. *Nekit* d.i. *genaakt*: verg. het *Gloss.* van HEYNE'S *Kleinere altniederd. Denkmäler* in voce *genâcôn* (bl. 147).
1475. In het HS. *viende.*
1477. *Rue* d.i. *rust.*
1478. *Itzu*(*o*) d.i. hetzelfde als het mhd. *ie-zuo*, *ieze*, jam, modo, nhd. *jetzo*, *itzt*, *jetzt* (verg. *iesâ* bij BENECKE): DIEFENBACH, I, bl. 123.
1479. *Getreckit* van *trecken* (praet. *trahte*) d.i. *trekken.*
1482. *Uppen stucke:* deze plaats munt m.i. niet uit door duidelijkheid. Heeft de schrijver, gedachtig aan Luc. IX, vs, 3, te onpas *den stok* aangebracht? Is de text van het HS. bedorven? Zoo als er staat, is het zeer vreemd.
1483. *Urber*, het Mnl. *orbare* d.i. *nut*, *voordeel.*

Ir heren, hort wat ig ug sage:
Id is iezu vor deme dage,
Dat Jhesus in gebede
Liet na unsen sede:
Wilt irne vangen ove slaen,
So must ir balde bit mir gaen!

Dit horten die iuden ende.....

(Het overige ontbreekt.)

Woordenlijst.*)

Aas (een) 81, [1].
Abel 1, [1].
Abelhede 89, [5].
Abelic 266, [6].
Abijt 215, [3].
Abuus 393, [2].
Achten 93, [1].
Achter 174, [1].
Achter (lande, straten) 70, [1]; 212, [3].
Achterblijven 45, [4]; 116, [3].
Advyse 300, [3].
Aen 113, [2].
Aengaen 21, [2].
Aenganghe (ten) 58, [6].
Aencomen 29, [1].
Aenreden 170, [1].
Aensien 83, [2].
Aenwelven 459, [1].
Aerghelyoes 85, [1].
Aert 40, [3].
Aert 475, [5].
Aert 272, [2].
Af 9, [3].
Afbrynghen 302, [3].
Afflijvich 4, [1].
Affscifelen 452, [1].
Afgaen 51, [3].
Afcomen 205, [1]; 355, [1].
Afzetten 491, [2].
Ayboy 242, [1].
Accordeeren 319, [2].
Al 31, [3]; 68, [5].
Al 222, [2].
Al 8, [9].
Al 71, [3]; 80, [1]; 152, [4]; 266, [2]; 432, [1].
Alemoer 73, [7].
Alfsgedrochte 67, [3].
Algader 31, [2].

*) De *cursief* gedrukte woorden zijn uit het als *Bijdrage* bl. 496 vlgg. medegedeelde *Paaschspel*.

Allaes 37, [2].
Alleleens 292, [6].
Allenthalven 526, [1043].
Als 475 [2]; 483, [2].
Als (van) 261, [7].
Alsnu 290, [2].
Alte 45, [2]; 162, [1]; 266, [5].
Alteenen 294, [2].
Altehant 9, [6].
Altemale 2, [7].
Alwarigh 285, [1].
Amerael 84, [2].
Amy 300, [1].
Ane 113, [2].
Ane 216, [3].
Anebecken 315, [2].
Anegaen 178, [1].
Anenemen 519, [764].
Anetien 72, [2].
Angaen 445, [3].
Anetalen 163, [2].
Anriden 170, [1].
Ans (onnen) 98, [8].
Anscijn 85, [4].
Antien 58, [4].
Antieren 227, [4].
Antworden 533, [1311].
Apolijn 7, [5].
Apostome 487, [2].
Appeltasseye 327, [2].
Are 83, [6].
Argueren 375, [2].
Arguweren 375, [2].
Armheit 95, [3].
Arnen 352, [3].
Articule 485, [4].
Astromijn 239, [3].
Ater 515, [649].
Auder 513, [559].
Aventuren (hem) 105, [1].
Averecht 67, [1].
Avetronck 304, [2].

Avondtronck 304, [2].
Avontuere (op) 38, [7].
Avonture 124, [2]; 161, [5]; 183, [3].
Avonturen (ter, bi) 261, [4].
Awarijt 62, [3].

Babbaerdeken 467, [2].
Badderken 467, [2].

Bake 152, [4].
Baken-vleesch 327, [4].
Bactreye 319, [6].
Bal (een) 81, [1].
Balgh 186, [5].
Baraet 22, [3].
Baren 248, [4]; 341, [3].
Baren (hem) 248, [4]; 451, [4].
Bast (een) 81, [1].
Bastaert 4, [5].
Bat 53, [1].
Bat (te b. sijn) 201, [4].
Bedait 522, [871].
Bedacht 147, [6].
Bedacht 244, [7].
Bedancken (hem) 239, [1].
Bederf 267, [3].
Bederve 368, [3]; 415, [3].
Bedi(e) 20, [4].
Bedien 289, [1].
Bediet 297, [3]; 434, [1].
Bedocht 233, [2].
Bedrijf 297, [3].
Bedriven 156, [2].
Bedruecht 257, [2].
Beeten 104, [3]; 177, [1].
Begaden 131, [2]; 154, [6]; 200, [5].
Begayen 274. [3].
Begheven 99, [1].
Begheven (de werelt) 214, [2].
Beghichtinge 387, [2].
Begrepen (sijn) 341, [2].
Begripen 102, [4].
Begriper 102, [4].
Begûn 513, [563].
Behoerte 396,
Behouden (b.w.) 414, [2].
Behout 239, [2].
Behouwen 392, [6].
Beiden 259, [1].

Beiden (*sich*) 516, [655].
Bekant 7, [4].
Bekennisse 533, [1278].
Bekeren 101, [3]; 167, [5].
Bekin 400, [1].
Becliven (int) 336, [4].
Becomen 162, [3]; 180, [3].
Becondigen 377, [1].
Bekoren 517, [695].
Becorten 228, [1].
Bequame 162, [3]; 367, [3].
Bequelen 487, [4].
Belacht 3, [3].
Belangen 150, [4].
Belanc 150, [4].
Beleden 154, [4].
Beleeden 302, [1].
Belegghen (hem) 231, [1].
Beleyden 231, [1].
Beleyt 169, [1].
Beles 443, [2].
Belgen (hem) 351, [1].
Belof 279, [3].
Belofte 92, [2].
Beloven (hem) 35, [6]; 239, [1]; 454, [1].
Benemen 233, [3].
Beraest 177, [8].
Beraden 158, [8].
Beraden 3, [5]; 36, [5]; 79, [2].
Berader 158, [8].
Berechten 183, [1].
Bereeden (zen) 443, [3].
Bereet 28, [2].
Berijt 353, [2].
Beringen 337, [2].
Beroemen 218, [1].
Beroemen (hem) 76, [1].
Beroemegh 75, [6].
Berost 369, [4].
Berren 110, [1]; 150, [2]; 210, [3].
Berueren 261, [5]; 489, [2].
Bes (*sijn*) 511, [521].

Beseffen 258, [1]; 287, [3].
Bezetten 475, [4].
Beseyen (beseft) 402, [2].
Besitten 77, [2]; 104, [4].
Bescheet 63, [3]; 245, [4]; 283, [6].
Besceit 27, [5].
Bescheyt 169, [2].
Beschelden 197, [4].
Bescempt 470, [2].
Bescouden 245, [1].
Bescouwen (bescolden), 196, [4].
Bescriven 404, [1].
Bescut 410, [3].
Besuet 520, [813].
Beslabben 207, [2].
Besmit 186, [3].
Besneden 375, [4].
Besoeken 348, [1]; 384, [1].
Besoeven 261, [8].
Besondech 343, [2].
Best 460, [2].
Bestaen 155, [1].
Bestaen 171, [2].
Besteden 436, [1].
Bestellen 461, [1].
Bestelt 204, [5].
Bestoppen 268, [2].
Bestuur 73, [7].
Besueren 161, [4]; 220, [5].
Bet 53, [1].
Bet (te b. hebben, nemen) 358, [1].
Betame 398, [1].
Betamen 376, [2]
Betermen 381, [1].

Betrap 360, [7].
Betrapen 360, [7].
Betrouwen 65, [5].
Beu 317, [5].
Bevaen 108, [1].
Bevaen 29, [3].
Bevellen 236, [3]; 334, [3]; 391, [3].
Bevryen 345, [1].
Bevroeden (hem) 251, [2]
Bevroyen 266, [3].
Bewaren 93, [2].
Bewant 181, [3].
Beweerte 342, [4].
Bewenden (hem) 181, [3].
Bewinden (hem) 352, [4].
Bi 20, [4].
Bi 31, [4].
Bienlijc 476, [2].
Bier (een) 69, [3].
Bieren 316, [3].
Bicomen 234, [3].
Bille (bi den billen) 439, [1].
Binden (boven) 315, [5].
Binnen 78, [4].
Binnen (te b. sijn) 391, [1].
Binz 514, [616].
Bit (een) 81, [1].
Blad (een) 81, [1].
Blaer 135, [6].
Blame 426, [2].
Blameren 122, [3].
Blare 185, [5].
Bleu 317, [5].
Blijf (een) 100, [4]; 144, [3].
Blijf (sonder) 86, [2].
Bliven (an) 238, [1].
Bliven (bi) 384, [6].
Bliven (in) 238, [1].
Bliven (op) 238, [1].
Bliven (te-weert) 238, [1].

Bliven (eens kints, van enen kinde) 246, [2].
Bloeyen (bloeden) 430, [2].
Bloet 78, [3].
Bloet (bloot) 110, [2].
Bloet (bloot) 370, [6].
Blouwen 196, [5].
Blusscher 317, [1].
Bluschpot 317, [1].
Boeye 322, [1].
Boerdement 73, [5].
Bode 512, [552].
Boete 392, [3].
Boeten 458, [1].
Boffer 200, [1].
Bogaert 4, [3].
Boye 371, [5].
Boken 195, [2].
Bolgen (hem) 351, [1].
Bollaert 222, [4].
Booccruit 326, [5].
Booren 207, [3].
Bor 481, [4].
Borddecks 321, [2].
Bordessche 321, [2].
Borre 61, [2].
Boschalie 168, [2].
Bottecroes 491, [3].
Bottoen (een) 81, [1].
Bouven 291, [3].
Bouwelijc 481, [3].
Boven (binden) 315, [5].
Bovengaen 315, [5].
Bovencomen 315, [5].
Bovensijn 315, [5].
Bovenstaen 315, [5].
Braede 320, [1].
Brait (*brengen*) 498, [56].
Braeye 320, [1].
Brandere 321, [7].
Brant III, [2]; 361, [4].
Brant 112, [1].
Brant 361, [4].

Bras 474, [2].
Breyen 354, [2].
Brieven 341, [4].
Brijssel (een) 81, [1].
Brocht 3, [2].
Broedersone 2, [6].
Brouc (broek) 122, [2].
Brouwen 344, [3].
Brui (een) 81, [1].
Bruut 167, [2]; 247, [2].
Buer(e) 279, [1].
Buegel 460, [1].
Bulsen 369, [3].
Burrelen 491, [1].
But 314, [3].
Butachtig 314, [4].
Buten (trade) 380, [1].

Dach 97, [3].
Dach 160, [6].
Dachvaert 262, [2].
Daelen (hem) 142, [3].
Daer toe 34, [6].
Daesaerd 197, [6].
Daesbollen 197, [6].
Dan 291, [4].
Dane(n) 160, [4].
Danc 150, [3]; 157, [4].
Dancken 40, [1].
Daren 516, [667].
Darhem 524, [970].
Deeghen (te) 447, [1].
Deel (hebben eenigher sake) 60, [6]; 307, [2].
Deel (een) 125, [3].

Dege (te) 469, [2].
Deghen 15, [3].
Deis(deus) 319, [3].
Demster 330, [6].
Demsterheit 330, [6].
Deren 365, [6].
Derlic 257, [6].
Dermen (darmen) 283, [3]; 456, [1].
Derven 125, [2].
Desterier 116, [4].
Diefte 186, [2].
Dienen (met) 141, [1].
Dienlijc 476, [2].
Dier 120, [2]; 205, [3].
Diere (hem enegher sake te d. maken) 205, [3].
Dike (toten) 266, [4].
Discrecie 428, [3].
Dobbeleeren 225, [4].
Doch (doen) 100, [3].
Docht (ducht) 225, [2].
Doen (omschrijvend) 14, [3].
Doen (te - ne hebben, sijn) 85, [8].
Doen 7, [6]; 20, [6]; 183, [4].
Doen 168, [5].
Doen 88, [4].
Doer 14, [5]; 15 [2]; 37, [5]; 54, [1]; 105, [4].
Doet 50, [5].
Doghen 36, [3]; 126, [1].
Doghen 177, [4]; 190, [2]; 208, [2].
Doghet 101, [2]; 141, [3].
Doyen 339, [2].
Dolen 73, [4].
Doom 321, [4].
Dorblutst 370, [3].
Dorenijn 47, [8].
Dorgaten 370, [1].
Dorcretst 370, [3].
Dorper 101, [4]; 153, [2].
Dorperheit 106, [2].
Dorpernie 106, [2].

Dorpletst 370, [2].
Dorren 188, [2]; 244, [4].
Dorsmeten 370, [2].
Dorwien 373, [2].
Dowe (doe) 122, [2].
Draad (een) 81, [1].
Dragen 88, [1].
Draghen (kind) 77, [4].
Draghen (minne) 141, [6].
Dreelincxken 467, [2].
Drieghen 321, [3].
Driven 166, [4].
Driven 204, [4].
Driven 527, [1072].
Drijven (omschrijvend) 22, [3].
Drode 513, [553].
Droilen 214, [4].
Drol 305, [3].
Drollen 64, [2].
Drollen 214, [4].
Droocheit 60, [4].
Druckich 365, [5].
Dru(*o*)*t* 502, [218].
Druut 63, [4].
Ducht 155, [4].
Duchten 236, [1].
Dueren (ter tafelen) 127, [1].
Duerestekken 261, [6].
Duerestekken (hem) 465, [1].
Duercaerden 315, [3].
Duyst 468, [3].
Duncken (mijn) 462, [1].
Duncken (zonder *te*) 128, [3].
Duren 176, [1].
Duersmiten 489, [3].
Dus 9, [3].
Dusghedaen 104, [1].
Dwaen 204, [1].
Dwach (dwaen) 100, [3].

E (*e it lanc*) 520, [794].
Edel 28, [3].
Edelinck 219, [8].

Eenich 462, [3].
Eer (heer) 193, [8].
Eerlyc 490, [2].
Eersten (metten) 310, [2].
Eeten (heeten) 193, [8].
Egger 368, [2].
Ei (een) 81, [1].
Eighen (- ijn) 10, [7].
Eighijnman 10, [7].
Eyerpaender 312, [1].
Eynden 177, [7].
El 223, [1].
Elkerlijc 221, [1].
Ellende 223, [1].
Elwaert 223, [1].
Emmer 12, [6]; 24, [2]; 183, [4].
En 51, [4]; 179, [5].
En (en - maer) 170, [2].
Endelvers 57, [1]; 448, [1].
Enegher 10, [5].
Enich 236, [4].
Enstelich 536, [1403].
Envie 372, [3].
Ernarnen 352, [3].
Ergeweren 375, [2].
Erre 61, [4].
Erren 61, [4].
Erscap 61, [4].
Erven 500, [34].
Et (voor eet) 339, [3].
Eten (heten) 193, [8].
Evel 309, [1].

Even 307, [4].
Ever 527, [1066]; 531, [1208]; 535, [1355].
Ewaerheit 62, [3].
Ewe 513, [574].
Excellent 421, [3].
Exempel 247, [4].
Expedicie 485, [2].

Faelgeeren 357, [1].
Faelgie (sonder) 227, [5].
Faelgieren 227, [5].
Faellieren 227, [5].
Faes 297, [2].
Failgeren 227, [5].
Failgieren 227, [5].
Fasen 327, [7].
Fautsoen 334, [2].
Fel (b.n.w.) 22, [5]; 102, [1]; 218, [2].
Fel (z.n.w.) 22, [5].
Felheit 22, [5].
Figuere 20, [3].
Figure 85, [3].
Fijn (z.n.w.) 374, [1].
Fijn (b.n.w.) 30, [3]; 271, [1].
Fijn (z n.w.) 14, [3].
Fijn (doen, nemen) 14, [3].
Fobaert 127, [5].
Foberdie 127, [5].
Fobitasie 73, [7].
Foelken 273, [4].
Foertsier 59, [1].
Folen 273, [4].
Fonckdrincken 220, [4].
Fonckdronck 220, [4].
Foortse 490, [3].
Foreest 4, [4].
Fortse 378, [3].
Frychs 279, [4].
Frobentomie 73, [7].

Gader 85, [2].

Gaderen 85, [2].
Gaeper 191, [8].
Gay 207, [4].
Gaye 269, [5].
Gansen 390, [4].
Gapaert 191, [8].
Gardine 231, [2].
Gebeeren 347, [1].
Gebeyen 359, [2].
Gebyen 359, [2].
Gebloeyt 386, [4].
Gebloyet 164, [2].
Geboert 13, [1].
Gheboet 4, [8].
Ghebornesse 13, [1].
Gebreck 372, [2].
Ghebreken 233, [1].
Ghebreken 93, [3]; 155, [3].
Ghedaen 104, [1].
Ghedaen 165, [2].
Gedait 507, [382].
Ghedect 18, [6].
Gedelf 480, [2].
Ghederven 224, [1].
Gedinge (*zu lichten g.*) 533, [1268].
Ghedincken 246, [1].
Ghedyen 457, [2].
Gedochte 75, [5].
Gedoghe (bi) 259, [2].
Gedroch 67, [3].
Gedrochte 67, [3].
Gheduren 14, [1].
Gedwas 198, [3].
Gheerde 177, [2]; 404, [3].
Geerft 479, [2].
Geeringe 360, [1].
Gheerne 283, [2].
Gegronden 390, [5].
Ghehelen 94, [1].
Ghehermen 263, [5].
Gheyert 325, [2].
Gheckaerd 81, [4].

Ghecken 252, [1]; 334, [4].
Ghecker 81, [4].
Gheckerdie 81, [4].
Gequel 261, [3].
Ghecrighen 2, [3].
Gelaboren 334, [6].
Ghelach 193, [1].
Gelacht (lachen) 3, [3].
Ghelaet 13, [3].
Ghelate (met) 13, [3].
Ghelavie 102, [3].
Ghelden 129, [2].
Geleden 91, [1].
Geleissen (*lesen*) 528, [1102].
Gheleven 41, [4]; 83, [4].
Gelien 376, [1].
Gheliggen 18, [4].
Geligghen (van kinde) 243, [3].
Ghelijc (in dier) 21, [4].
Ghelijc (dies of dier) 240, [1].
Gelicken 275, [2].
Geloesen 386, [1].
Ghelof 92, [2].
Ghelofte 92, [2]; 152, [1].
Gelove (lien) 415, [1].
Gheloven (eenigher sake) 92, [2]; 172, [3].
Gheloven 38, [4].
Ghelve 438, [2].
Gemaelt (voor gemalen) 489, [4].
Ghemac (te, met-ke) 65, [4]; 89, [2]; 189, [3].
Ghemakelike 65, [4].
Gemeynd 490, [2].
Gemeit 513, [567].

Gemelich 530, [1183].
Gemoedt (b.n.w.) 457, [3].
Ghemoet 107, [2] 161, [7].
Ghemoeten 107, [2].
Ghemoetsel 323, [4].
Ghenade 95, [4].
Ghenadich 112, [2].
Genenden 501, [172].
Gheneren (hem) 220, [2].
Genesen 336, [5].
Genesen (van kinde, eens kints, der vrucht) 242, [1].
Genieten, 362, [3].
Ghenoegen 71, [2]; 137, [1].
Genoech doen 435, [3].
Ghenoecht 22, [3].
Ghenoet (sonder) 121, [3].
Ghenoeten 121, [3].
Genois 533, [1295].
Genote (die) 121, [3].
Gent 286, [2].
Ghepast 125, [1]; 179, [1].
Gepey(n)st 336, [3].
Geplogende schuld 235, [5].
Gheraden 8, [7]; 77, [5].
Gheradich 175, [4].
Gheraect (wel, bat) 87, [4]; 209, [1].
Gheract 209, [1].
Ghereden 203, [2].
Ghereet 45, [1].
Ghereet 301, [1].
Ghereet 371, [4].
Gereetschap (doen) 371, [4].
Ghereide 216, [6].
Gherec (te ghereke) 268, [3].
Gereckelick 403, [2].
Ghereken 209, [1].
Gherecken 209, [1].
Gherecht 51, [2].
Gherief 15, [5].
Gherief 147, [4].

Gerieflijk 147, [4].
Gherieven 222, [3]; 270, [2].
Gering 375, [3].
Gheringe 432, [2].
Gheringhe 283, [2].
Gerocht (*rukken*) 512, [525].
Gers 174, [3].
Ghesent 20, [2].
Ghesijn 3, [8].
Ghesijn 44, [4].
Ghesindich 224, [3].
Gescaden 363, [2].
Gescal 146, [5]; 216, [7].
Gescichte 385, [3].
Geschienlijc 476, [2].
Gescoirt 456, [4].
Ghescot 96, [2].
Gescouden 146, [1].
Gescuert 472, [6].
Gesleept 229, [2].
Gesleghen 164, [2].
Gespan 401, [1].
Ghestaden 154, [5].
Gestaden 392, [2].
Gestain 496, [116].
Gestân 515, [648].
Ghestelt 79, [4].
Gestille 75, [3].
Ghestilt 159, [2].
Ghestoert 13, [2].
Gestrijt 362, [1].
Gestupen 365, [4].
Ghesus 199, [1].
Ghetal (sonder) 44, [1].
Ghetale (bi) 30, [1].
Ghetelt 15, [8].
Ghetide 187, [3].
Getont (getoond) 360, [8].
Getrahijnt 229, [2].
Ghevader 207, [7].
Gevaert 336, [2].
Gevallen 409, [2].

Geveert 336, [2]; 439, [2].
Gheveinsen (hem) 250, [2].
Gevey(n)st 336, [3].
Ghevoech 152, [3].
Gevoegelijkheid 152, [3].
Gevort (*vorten*) 503, [237].
Gevroen 327, [8].
Ghewach 119, [1].
Ghewaerlike 98, [4].
Ghewagen 30, [4].
Gheware 117, [3].
Ghewarich 121, [2]; 382, [1].
Gewegen 380, [3].
Gewegen 413, [2].
Gheweght 79, [3].
Gheweldich 5, [8]; 144, [5].
Ghewelt 5, [8]; 332, [2].
Ghewerken 43, [2].
Ghewinnen 46, [4].
Ghewoeg 23, [2].
Gewor 496, [2].
Ghewouden 123, [2].
Ghewout 6, [8].
Gise 232, [2].
Ghissen 10, [6]; 249, [2].
Ghisschen (metter) 11, [5].
Ghyoelken 273, [3].
Gien (*an*) 517, [701].
Goede 37, [5].
Goer 288, [3].
Goy (by) 288, [3]; 294, [3].
Goye (int) 264, [2].
Gomen 19, [5].

Goom (nemen) 19, [5].
Gord (by) 288, [3].
Gorre 288, [3].
Gracie 216, [1].
Graet 60, [5].
Gram 13, [5].
Gras (een) 81, [1].
Greyn 330, [2].
Griffie 447, [4].
Gronde (te) 384, [1].
Gront 55, [1]; 154, [1].
Gughelen 319, [4].
Gughelroc 319, [4].
Gulde 525, [1003].
Guldijn 47, [8].

Haer (een) 81, [1].
Hayten 343, [1].
Hackino 313, [2].
Hale 86, [3].
Hallen 271, [2].
Han 312, [1].
Handbelofte 92, [2].
Hannen 312, [1].
Handelen 431, [4].
Hangdief 122, [1].
Hanghman 122, [1].
Hant 104, [2].
Hanteren 284, [4].
Hanteren 481, [2].
Hantgedait 500, [121].
Hantieren 227, [4]; 482, [1].
Haren 217, [3].
Haspen 200, [3].
Hatye 333, [5].
Hebben (hem) 481, [3].
Hedemcer 191, [1].
Heerlijc 100, [2].
Heet (eed) 193, [8].
Heeten (eten) 193, [8].

Heydenesse 14, [7].
Heileghe 250, [4].
Heymen 360, [3].
Heyschen 235, [2].
Heyse 468, [3].
Hele 86, [3].
Helsche cater 184, [4].
Helscudde 426, [1].
Hemer 191, [5].
Hensze 521, [833].
Her 9, 5; (ons (h)er) 468, [2].
Herde 89, [1].
Herden 294, [1].
Herderen 295, [1].
Here 20, [1].
Herte 39, [4]; 167, [6].
Het 2, [1]
Heuvelen 325, [3].
Hevelen 325, [3].
Hie 53, [4].
Hint 505, [326].
Hiet 2, [5].
Ho 451, [2].
Hoe 420, [3].
Hoeden (in) 406, [3].
Hoeghedaen 104, [1].
Hoech 414, [3].
Hoet 107, [3]; 191, [4].
Hoetkerk 107, [3].
Hoetman 107, [3].
Hogezide 513, [563].
Hoghe 7, [3].
Hoghe 52, [1]; 78, [1]; (int h.) 219, [5].
Hoghemoed 29, [5].
Hoyke 253, [1].
Hooi (een) 81, [1].
Honder 264, [1].
Hoot 190, [4].
Hore (hare) 33, [3].
Hort 249, [3].
Houden 174, [6].
Houden 117, [6]; 173, [3].

Houden (te live) 124, [4].
Houdt 16, [1].
Hovelen 325, [3].
Hoven 36, [1]; 152, [2]; 265, [1].
Hoveren 36, [1].
Hovescheit 101, [4].
Howe (hoe) 122, [2].
Hughe 245, [3].
Huke 199, [2].
Hulp(e) (longeren) 282, [1].
Hulpen 9, [1].
Hulsen 369, [3].
Hure (*hiure*) 520, [798].
Huulen 325, [3].

Iewerinc 167, [1].
Ygo 323, [1].
Yserijn 47, [8].
Yt (iet) 187, [5].
Implit 535, [1370].
In 34, [3].
In 497, [36].
Inargh 395, [3].
Inberen 513, [565].
Inbringhen 4, [7]; 401, [2].
Inbuden 536, [1433].
Indach 57, [1].
Indorre 395, [3].
Ineen 237, [2].
Infraey 395, [3].
Ingesigel 504, [271].
Inghierig 395, [3].
Ingloedigh 395, [3].
Ingoet 395, [3].

Ingram 395, [3].
Ingroen 395, [3].
Inguen 327, [1].
Inheet 395, [3].
Inheymlick 395, [3].
Inherd 395, [3].
Inkleyn 395, [3].
Inkoud 395, [3].
Inleelijck 395, [3].
Inlief 395, [3].
Inloos 395, [3].
Inluy 395, [3].
Inluyd 395, [3].
Inne (in i. sijn) 391, [1].
Innesteken 443, [1].
Inphliht 535, [1370].
Inscherp 395, [3],
Inschoon 395, [3].
Insoet 395, [3].
Insout 395, [3].
Intelijc 371, [1].
Intgeen 521, [842].
Intuschen 501, [164].
Intwenken 536, [1417].
Inwel 395, [3].
Inwijs 395, [3].
Inwit 395, [3].
Irloisen 500, [121].
Ivorijn 47, [8].
Itzu(*o*) 538, [1478].

Jaboye 130, [2].
Jaer 129, [3].
Jaer (quaet) 211, [2].
Jaerloep 247, [3].
Jaes 7, [5].
Jaghet (ter) 11, [4].
Jay 7, [5].
Jamergeit 499, [74].
Jaren (te sinen j.) 18, [3].

Jeghen 51, [1]; 55, [2].
Jegheneen 237, [2].
Jeghenspoet 51, [1].
Jen (wa j.) 315, [4].
Jent 315, [1].
Joeghtborren 132, [1].
Joye 217, [2].
Joyen 217, [2].
Jolijt 217, [2]; 291, [1].
Jonghelinc 7, [2].
Jonst 10, [1].
Jutzaf 513, [581] (verg. 515, vs. 649).
Jutschaf 513, [581].
Juzge (juzg) 506, [343].

Kaf (een) 81, [1].
Caf 194, [1].
Kakebo 354, [1].
Calle 321, [5].
Callen 288, [1].
Kamerere 535, [1372].
Capproen 291, [6].
Care 52, [5].
Caritate 481, [1].
Casteleyn 110, [3].
Castien 200, [6].
Castuyme 472, [6].
Cat 306, [1].
Cater (helsche) 184, [4]; 282, [2].
Cauken 318, [4].
Cave 321, [3].
Ke 70, [3]; 296, [3].
Kee 451, [3].
Keer 38, [3]; 195, [3].
Keern 387, [1].
Keest 380, [5]; 401, [3].
Keesten 380, [5].
Keitijf 2, [4].
Key 70, [3].
Kelter 501, [176].
Kenlijc 29, [6].
Kent 499, [99].
Kere (buten) 24, [3].

Kere (in allen k.) 400, [4].
Keren 396, [1].
Keren 63, [1].
Keren 129, [3]; 269, [1].
Keren 178, [2].
Keren (duegdelic) 331, [4].
Kerkersteen 115, [3]; 364, [2].
Kersouwe 329, [3].
Kersten (-ijn) doen 6, [4],
Kerstenheit 6, [4]; 113, [1].
Chieren 475, [1].
Kieribus 320, [2].
Kijf 234, [2].
Kijselic 272, [3].
Claddaert 491, [3].
Claeghen 22, [6].
Clap 191, [2].
Clappaert 221, [5].
Klappei 221, [5].
Clapstoel 254, [6].
Clater 266, [2].
Cleenheit 33, [4].
Clein 33, [4]; 141, [5].
Clerc 408, [2].
Clinghen 305, [1].
Klipklappen 217, [4].
Klippertanden 217, [4].
Cliptanden 217, [4].
Klobbersaen 185 [6].
Klontermelck 185, [6].
Clooc 457, [3].
Cloteren 185, [6].
Clotken 320, [4].

Klottermelck 185, [6].
Cluse 212, [2].
Clute 212, [4].
Clutsen 185, [6].
Cnecht 2, [8].
Cnuwen 373, [3].
Cochuit 302, [4].
Coe (sat) 220, [4].
Koedronck 220, [4].
Coels (bi C. sette) 191, [8].
Coene 187, [6].
Coeren 119, [3].
Koggelspel 533, [1294].
Koirnisse 515, [622].
Coc 327, [6].
Cockaert 200, [7].
Cocketoys 305, [2].
Cocketrijs 305, [2].
Cockijn 229, [1].
Kolfkerel 169, [4].
Collatie 463, [2].
Colve 169, [4].
Comere 65, [3].
Commissie 485, [1].
Compost 205, [2].
Condich 434, [1].
Condre (-er) 41, [5].
Confuyse 283, [4].
Confuus 203, [3].
Confuus 283, [4].
Conscilie 360, [5].
Const 49, [2]; 89, [5]; 248, [1]; 379, [2].
Core (ter) 274, [2].
Corliaen 197, [4].
Corre 72, [1].
Cort 177, [3].
Cortelicke 363, [1].
Cortelinge 363, [1].
Corten 228, [1].
Couck 325, [4].

Coutheit 95, [3].
Crabbeleere 317, [6].
Kraeghe 213, [4].
Krait 502, [211].
Cracht 98, [6].
Crake 442, [1].
Craken 278, [2].
Craule 354, [3].
Craustelijn 326, [1].
Creature 414, [1].
Cretsen 370, [3].
Crevele 487, [4].
Criten 217, [5].
Crijt 58, [3].
Krijtende (tienden) 2l7, [5].
Crochen 369, [3].
Kruim (een) 81, [1].
Cruysschen 361, [3].
Cruut 103, [1].
Cueken 461, [2].
Cuere (ter) 274, [2].
Kuisch 320, [4].
Kuischen 320, [4].
Curt 325, [2].
Curts 304, [1].
Cuuschen 320, [4].
Quaderse 115, [2].
Quaet 115, [2].
Quac 521, [836].
Quale 346, [1].
Kwansuis 214, [2].
Quantsijs 214, [2].
Quelen 94, [2]; 174, [5].
Quetse 358, [1].
Quispele 303, [4].
Quiten 46, [3]; 345, [2].
Quyt 46, [3].

Labbermule 492, [1].
Laeyen 395, [2].
Lac 336, [1].
Lac 253, [2].
Laken 195, [4].

Lacen 37, [2].
Lachter 34, [1].
Lampte 417, [5].
Langhen 323, [5].
Langen (mij langt) 356, [1].
Lancke 490, [4].
Lantschap 16, [4].
Last 117, [2].
Laveyen 214, [1].
Lede (segghen) 3, [6].
Leden (geleden) 187, [4].
Lee (leed) 356, [3].
Leed 3, [6].
Leed (hebben) 52, [2].
Leeden 154, [4].
Leeken 263, [4].
Legellen 536, [1390].
Legghen (te voren) 79, [1]; 146, [3].
Leide 166, [3].
Leide sterre 502, [206].
Leider 3, [6].
Leye 282, [4].
Lesen 156, [4]; 239, [3].
Lesen 410, [4].
Lesse 156, [4].
Lette 69, [2].
Letten 63, [6]; 69, [2]; 160, [5].
Letten 36, [2]; 407, [1].
Liden 91, [1].
Liden 384, [2].
Liefte 340, [2].
Lien 291, [5].
Lien 360, [5].

Lien 72, [3]; 94, [3]; 384, [2].
Lien (gelove, verwonnen) 415, [1].
Ligghen (ter scolen) 241, [4].
Ligghen (van kinde) 243, [3].
Lijen 395, [1].
Lijf 4, [1]; 31, [1]; 71, [3]; 179, [3].
Lijcken 275, [2].
Lijt, 527, [1069].
Licht 11, [2].
Lichtelijc 11, [2].
Lichten 312, [2]; 327, [5].
Lichtheit 11, [2].
Lingen 354, [2].
Litteken 176, [2].
Lodder 135, [2]; 214, [1].
Lodderen 291, [2].
Lodderlijc 219, [2].
Lodderlick 214, [1].
Loddernie 214, [1].
Loeten 313, [1].
Lofsam 397, [1]; 430, [1].
Loys 319, [3].
Lollaert 135, [8].
Lolle-broeder 135, [8].
Longhergaten 282, [1].
Loof 217, [1].
Lorerije 214, [1].
Lorinen 214, [1].
Lossen 363, [5].
Loven (eenigher sake) 172, [3].
Loven (?) 48, [5].
Lude (ende stille) 202, [2].
Luden 221, [3].
Luken 127, [2]; 355, [2].
Lutter 366, [6].

Maer (en-maer) 170, [2]; 203, [1].
Maerte 210, [1].
Maertille 427, [5].
Mahoen 86, [1].

Macschien 195, [5].
Male 278, [1].
Male (te) 144, [4].
Mamet 10, [1].
Manen 185, [3].
Manierlijc 289, [4].
Mare (b.n.w.) 52, [2].
Mare (z.n.w.) 305, [2].
Mat 81, [2].
Mate (lieden) 369, [1].
Medesine 83, [3].
Mee 53, [4].
Meerch 230, [1].
Meester 487, [1].
Meien 28, [5].
Meyevaren 28, [5].
Meindait 532, [1254].
Meitlich 504, [271].
Melc (meten) 254, [5].
Melcteile 127, [4].
Menighe (de) 36, [6]; 153, [4].
Menen 10, [3].
Mere 73, [6]; 338, [3].
Mere 507, [393].
Merk 457, [2].
Merke 126, [5]; 151, [4].
Merct 145, [3].
Merren 50, [3].
Mesbaren 22, [1]; 35, [3].
Meskief 411, [1].
Mescomen 156, [1].
Mesquame 156, [1].
Mesraect 87, [4]; 206, [3].
Messagier 87, [1].
Messelgier 87, [1].
Messelijc 63, [6]; 145, [3]; 167, [4]; 182, [3].
Mestermen 381, [1].
Mesval 161, [3]; 356, [2].
Mesvallen 161, [3].
Meswanen 484, [1].
Met 12, [1].
Met 190, [2].

Met (voor meet) 223, [2].
Metallen 117, [5].
Metdallen 258, [6].
Meten (te gader m.) 187, [1].
Metselgier 87, [1].
Metsengier 87, [1].
Mettentijt 6, [3].
Mettervaert 11, [4].
Midallen 450, [1].
Midden (in m.) 339, [1].
Mierentant (?) 323, [3].
My (maer) 263, [6].
Mijnjoot 288, [4].
Mijt 81, [1], 129, [1].
Mikanijk 73, [7].
Mine 338, [1].
Mingen 391, [2].
Minne (draghen van en te, legghen an) 84, [3].
Minnekijn 30, [2].
Mismaect 427, [1].
Misquame 162, [3].
Misval 428, [1].
Modicacx 490, [1].
Moedereen 1, [3].
Moedernaect 1, [3]; 222, [1].
Moederzalig (alleen) 1, [3].
Moederziel (alleen) 1, [3].
Moele 449, [2].
Moerlyk (allien) 1, [3].
Moerlijcke-liennigh 1, [3].
Moert 25, [2].
Moet 39, [3]; 251, [3].
Moeten 10, [2]; 231, [3].

Mogen 5, [7].
Moie 98, [3].
Moyaert 220, [6].
Mole 449, [2].
Molckentovernische 184, [3].
Molkentreckse 184, [3].
Mordadicheit 25, [2].
Morseel 213, [6].
Mouwe (die m. maken) 254, [2].
Museel 255, [1].
Muut 130, [4]; 477, [2].

Na 8, [1].
Naald (een) 81, [1].
Nadat 32, [3].
Naespraecke 83, [1].
Nach 273, [5].
Nachtridder 304, [2].
Namaels 142, [8].
Naspreken 83, [1].
Naut 350, [5].
Neder 141, [6].
Nederbeten 104, [3].
Neens 7, [5].
Neghelentier 143, [5].
Neken 538, [1474].
Necker 305, [2].
Nemen (eenigher sake) 98, [5].
Nemmermeere 352, [1].
Nepe 320, [2].
Nider 144, [2].
Nie 25, [4]; 165, [5].
Niemare 338, [3].
Niemendal 258, [6].
Niet 164, [4].
Nieut 340, [3].
Nighen 224, [4].
Nyeu 472, [2].
Nyeus 472, [2].
No 151, [1].

No 513, [557]; 518, [718].
Noey 261, [2].
Noertsch 305, [3].
Noet 22, [4]; 375, [5].
Noch 224, [5].
Nochtan 394, [1].
Noit-en 3, [4]; 46, [2].
Noit 197, [2]; 390, [1].
Nojael 50, [1].
Nommer (sonder) 386, [3].
Nootdorst 345, [4].
Nosen 372, [4].
Nuyle 315, [7].

Oerdineren 8, [4].
Oesters (bier) 186, [7].
Oetmoedich 26, [6]; 43, [2].
Oetmoet 26, [6]; 37, [5].
Of 83, [7]; 174, [2]; 228, [3].
Oft 48, [3].
Ofte 7, [6].
Oirbor 421, [1].
Oit 57, [2].
Olas 37, [2].
Om 293, [1].
Omleggen 254, [1].
Ommers 271, [3].
Omstaect 340, [3].
Omtrent 38, [5].
Onberen 194, [3].
Onbekint 75, [6].
Onbequame 162, [3].
Onbesneden 415, [2].
Ondadich 47, [6].
Ondaet 47, [6].
Ondanc 165, [4]; 227, [3].
Ondanc 241, [2].
Onderbinden 245, [5].
Ondervaen 44, [8].
Onderdringhen 55, [4].
Ondergaen 55, [4].
Ondergraven 55, [4].
Ondergroeten 245, [5].

Onderhaspe 192, [1].
Onderhelzen 245, [5].
Onderhouwen 245, [5].
Onderkoopen 55, [4].
Onderkruipen 55, [4].
Ondercussen 245, [5].
Onderlachen 245, [5].
Onderloopen 55, [4].
Ondermieden 55, [4].
Ondermijnen 55, [4].
Onderminnen 245, [5].
Ondermoeten 245, [5].
Ondernemen 245, [5].
Onderrennen 55, [4].
Onderrijden 55, [4].
Onderroien 55, [4].
Ondersetten 23, [5].
Ondersien 245, [5].
Onderscriven 245, [5].
Onderslaen 245, [5].
Onderspreken 245, [5].
Ondersprect 245, [5].
Ondersteken 245, [5].
Ondertrouwen 245, [5].
Onderwinnen (hem) 190, [5].
Oneerdichlic 452, [2].
Onghequelt 9, [2].
Onghelet 19, [2]; 108, [1].
Onghemect 35, [5].
Onghemeten 35, [5].
Ongheraect 87, [4].
Ongheraecthede 87, [4].
Onghereet 224, [7].

Ongesekerd 235, [5].
Ongescheld 450, [3].
Onghespaert 9, [7].
Ongetellet 35, [5].
Onghetempert 35, [5].
Onghetroost 35, [5].
Onghevangen 224, [7].
Ongheven 66, [2].
Ongheven (hem) 66, [2].
Onghevoech 152, [3].
Onghevreest 486, [1].
Ongewaent 416, [2].
Ongoed 65, [1].
Oncondich 434, [1].
Onmaer 12, [1], 52, [2].
Onnen 60, [1]; 175, [2].
Onnere 34, [5].
Onpeis 196, [1]; 251, [1].
Onsien 111, [1]; 383, [1].
Onscout 26, [2].
Onsprekelijc 402, [1].
Onst 10, [1]; 142, [5].
Ontbinden 177, [6].
Ontdaen 116, [1].
Ontfermen 26, [3].
Ontfermhertich 27, [1].
Ontfermt (het) 460, [3].
Ontferren 332, [4].
Ontgheven 253, [4].
Onthouden 172, [4].
Ontkeren 48, [4].
Ontliden 48, [4].
Ontlijven 44, [3].
Ontmeten 62, [3]; 253, [3].
Ontpaeyt 395, [4].
Ontpluycken 320, [3].
Ontraect 87, [4].
Ontrinnen 48, [4].
Ontsien 170, [3].
Ontsien 286, [2].

Ontsienen 111, [1].
Ontsient 111, [1].
Ontsinnen 12, [5].
Ontsint 12, [5].
Ontsitten 48, [4].
Ontscrijven 271, [4].
Ontsculen 48, [4].
Ontstaect (ontstoken) 384, [7].
Ontvaren 48, [4].
Ontvechten 48, [4]; 295, [3].
Ontwee 98, [1]; 365, [2].
Ontwijste 260, [2].
Onverbroken 35, [5].
Onverduldicheit 303, [2].
Onvergouden 145, [1].
Onverplogen 235, [5].
Onverspleten 337, [1].
Onversteken 387, [3].
Onvraemte 390, [1].
Onvrede 251, [1]; 260, [1].
Onvrede (tonvreden) 243, [6].
Onvroeder 41, [5].
Onvrome 188, [4].
Onvromme 485, [3].
Onwille 165, [4].
Oogenschijn 83, [8].
Oogenschijnig 83, [8].
Oogenschijnlijk 83, [8].
Ooghblijkelijk 83, [8].
Oolijc 280, [4].
Oorlof 277, [1].
Oort 31, [3].
Oort 81, [1].
Op 87, [2]; 114, [2]; 157, [5]; 183, [1]; 341, [1]; 388, [2].
Op (een cort; een niew; een her;) 293, [2].
Op (ende op, opentop) 244, [3].
Opbreken 102, [2].
Opdat 91, [2]; 162, [3].
Openbaren 18, [2].
Ophouden 17, [3].
Opnemen 233, [3].
Opset 405, [2].

Oracie 463, [1].
Orbore 201, [2].
Ordineren 460, [5].
Ordoneren 8, [4].
Orlement 400, [3].
Ors 101, [1].
Oude 344, [2].
Ouderlingh 7, [2].
Ouwer 258, [4].
Over 260, [5].
Over 60, [2]; 160, [3]; 209, [2].
Over (lanc) 17, [5].
Overbrenghen 173, [1]; 484, [2].
Overgroot 260, [5].
Overhoeren 340, [1].
Overhoricheit 340, [1].
Overcomen 317, [4].
Overliden 373, [4].
Overlien 330, [5].
Overoud 260, [5].
Oversetten 23, [5]; 68, [3].
Overterden 343, [5].
Overwille 349, [2].
Overwilligh 349, [2].
Owach 37, [3].
Owi 37, [3].

Paartje 317, [6].
Paeyen 309, [2].
Paerlement 232, [3].
Paertie 15, [4].
Paertie 47, [2].
Paeschhuysen 36, [1].

Payen 201, [1]; 372, [3].
Payijn 10, [8].
Payment 117, [4].
Panssack 198, [2].
Pant 89, [7]; 193, [6].
Papeye 318, [1].
Pas 94, [4].
Passeren 295, [1].
Pautenier 57, [3].
Peysen 382, [3].
Peinsen 38, [8].
Pecel 327, [1].
Pels 195, [4].
Pennewaert (een) 81, [1].
Perlement 232, [3].
Perlesijn 184, [5].
Phliht 535, [1370].
Pijn 5, [3].
Pickelbeen 287, [2].
Pinen 5, [1]; 97, [2]; 333, [1].
Piner 5, [1].
Pipeye 318, [1].
Pipse 318, [1].
Pittereeren 347, [2].
Pladeren 257, [1].
Plaeyeren 257, [1].
Playerwater 257, [1].
Plaisant 137, [2].
Plaringhe 350, [3].
Plat (int platte) 201, [5]; 321, [5].
Plattebollen 424, [1].
Plavant 137, [2].
Plecht (voor pleegt) 28, [4].
Pleijen 257, [1].
Pleyn 415, [4].
Pleyte 456, [2].
Plets 367, [1].
Plien 534, [1326].
Plisant 477, [4].
Ploderen 350, [4].

Ploge 499, [71].
Ploye 292, [4].
Plomp 121, [1].
Plueren 350, [4].
Poelen 189, [1].
Poffer 200, [1].
Pol 64, [3]; 223, [3].
Polen 189, [1].
Pooghen (hem) 286, [1].
Poort 204, [2].
Popelen 463, [2].
Porren 159, [1].
Potslongeren 282, [1].
Prenten 89, [3].
Presentatie 328, [1].
Prieel 330, [1].
Prinsepael 176, [8].
Prinsipael 141, [4].
Proeys 84, [4].
Proeven 292, [5].
Proys 150, [1].
Proper 98, [7].
Proper 176, [4].
Prosent 17, [2].
Prouven 297, [1].
Pute 57, [3].
Pute 24, [5].
Putesone 57, [3].
Putier 57, [3].
Putertiere 57, [3].

Raden 43, [1]; 409, [1].
Radich 333, [1].
Raeye 329, [1].
Raet 8, [4]; 43, [1]; 77, [3].
Raet (in rade) 310, [1].
Raf 354, [4].
Rachts 267, [2].
Rayen 329, [1],
Raken 427, [2].
Ramen 420, [1].
Rasen 183, [2].
Rasen 128, [3].

Raschen (hem) 463, [3].
Rast 29, [2].
Rasten 100, [1].
Re 425, [1].
Rebben (bi den) 479, [3].
Reep 207, [6].
Rein 88, [3].
Reinevane 326, [6].
Reye 329, [1].
Reynvaen 326, [6].
Reyn-vaer 326, [6].
Reyn-vaeren 326, [6].
Reithe 498, [63].
Reckelick 403, [1].
Recht (van) 158, [5]; 226, [2].
Rechte (bi) 381, [3].
Rechtevoert 397, [2].
Rene 292, [3].
Rengelen 333, [2].
Rengen 496, [8].
Respijt 122, [5].
Ribben (bi den) 457, [1].
Riet (een) 81, [1].
Rijf 354, [4].
Rijc 84, [1].
Rijs 89, [6]; 118, [1]; 358, [2].
Rike 76, [2].
Rikelijc 92, [1].
Ringhelen 280, [3].
Ringen 333, [2].
Ringeneren 284, [5].
Risen 80, [4].
Rivalie 168, [3].

Riveel 61, [1].
Roden 126, [4].
Roden 499, [88].
Roedemont 19, [3].
Roec 429, [1].
Roeken 366, [6].
Roem 75, [6].
Roemachtig 75, [6].
Roemegh 75, [6].
Roemen 75, [6].
Roemsaem 75, [6].
Roest (sien ten roeste) 444, [2].
Roettaert 273, [2].
Roy (roede) 318, [2].
Roc 195, [4].
Roke 164, [3].
Rood 252, [1].
Root 173, [2].
Rotelen 287, [2].
Rouwe 6, [1].
Ru 128, [2].
Rue 538, [1477].
Rued 252, [1].
Rueren 402, [1].
Ruyme 473, [1].
Rumen 115, [1].
Ruuschen 321, [1].

Zaad (een) 81, [1].
Saghe 425, [1].
Saghe 179, [4].
Saken (bi) 245, [2].
Sack 473, [1].
Zacken 317, [3].
Zale 526, [1021].
Saluut 96, [2].
Sarrasijn 109, [2].
Sat (coe-) 220, [4].
Sate 406, [1].
Saten 196, [6].

Zeborie 331, [2].
Zeer 148, [3].
Seerech 148, [3].
Zeericheit 148, [3].
Seg (seg ic) 334, [1].
Zegaen 502, [211].
Zeigin 506, [338].
Seike 134, [1].
Seynen 272, [4].
Seynen (verseynt) 262, [4].
Sekeren 235, [5].
Selen 174, [4].
Selc 196, [3].
Selc 14, [6]; verg. 444, [1].
Selken (die) 196, [3]; 218, [5].
Sent 12, [4].
Zempele 451, [1].
Zere 260, [5].
Sercoers 366, [2].
Serteyn 410, [2].
Zesken 319, [1].
Zestunt 523, [932].
Sette (bi coels s.) 191, [8].
Setten (dach) 160, [6].
Setten (hem s. te) 62, [4]; 109, [4].
Seulewen 478, [2].
Seuren 204, [3].
Siden (in allen) 216, [2].
Sidijn 47, [8].
Sye (in weder s.) 417, [3].
Sie 407, [2].
Siecheit 60, [4].
Siene 111, [1]; 383, [1].
Sienen 111, [1].
Sierheit 60, [4].
Zijt 503, [245].
Sich (sien) 100, [3].
Siche 524, [956].
Sichten 278, [3].
Silverijn 47, [8].
Sin 27, [2]; 68, [4]; 95, [5].
Sin (uut sinen s. comen) 54, [6].

Singhen 215, [4].
Zinlicheit 224, [3].
Sinnich 224, [3].
Sinnicheit 224, [3].
Sint 155, [2].
Scaemde 35, [1].
Scaers 373, [4].
Scaye 283, [1].
Scalk 208, [1].
Scampe 228, [4].
Scande 44, [5].
Scandeleren 122, [4].
Scarp 8, [4].
Scharren 292, [1].
Scharrelen 292, [1].
Sceden (van den live; van den evel) 309, [1].
Sceers 373, [4].
Scheiden 298, [1].
Scelden 146, [1]; 156, [4].
Scelen 263, [7].
Schemede 497, [45].
Scenden 24, [4]; 44, [5]; 197, [1]; 257, [4].
Scerden 357, [3].
Sceren 82, [1]; 195, [1].
Scherren 292, [1].
Scier 61, [3]; 143, [6]; 404, [2].
Schijnbaerheid 83, [8].
Schijnbaerlijk 83, [8].
Scilt 208, [4].
Schin 531, [1205].
Scine (in) 83, [8].
Scinen 83, [8]; 229, [4]; 363, [4].
Schijtgat 283, [5].
Schonet 497, [30].

Scoeyen 335, [1].
Schoelap 296, [2].
Scoeren 21, [3].
Scoferen 8, [5].
Scofferen 8, [5].
Scofieren (hem) 66, [1]; 158, [5].
Scocken 468, [1].
Scommelen 199, [3].
Scompte 284, [2].
Scop 195, [1].
Scoppen 195, [1].
Scout 45, [3]; 71, [1].
Schouw 131, [1].
Scouwen 40, [2].
Screve 271, [4].
Scrien 519, [748].
Scrijn 59, [2].
Scu 131, [1]; 192, [4].
Scuere 219, [1].
Schuympepere 478, [1].
Schutte 490, [2].
Slach (slaen) 100, [3].
Slaen (int beste; voor niet) 290, [1].
Slaginge 280, [1].
Slanen 280, [1].
Slaninge 280, [1].
Slathe (*aller*) 511, [499].
Slavine 213, [2].
Slee (een) 81, [1].
Slechtheit 417, [1].
Slenden 498, [64].
Slete (sleteren) 321, [6].
Slidderen 498, [64].
Slye 318, [3].
Slinden 498, [64].
Slurf 287, [1].
Smaels (met eenen) 460, [4].
Smeeken 308, [3].
Smete 73, [1].
Smijten 211, [1].

Smijtinghe 73, [1].
Smiten 135, [4].
Snater 263, [3].
Snauwen 227, [1].
Sneu 317, [5].
Sneven (zonder) 287, [4].
Snode 317, [5].
Snoter 326, [2].
Snoteringhe 326, [2].
Snottolf 459, [2].
Snouwen 227, [1].
Soe 7, [1]; 36, [4].
Soe-soe 226, [4].
Soch 135, [1].
Zochte 8, [4].
Sol 478, [2].
Soluwen 478, [2].
Som 196, [2].
Zome 196, [2].
Sommaels 262, [3].
Zomme 196, [2].
Sommen 437, [1].
Sommels 262, [3].
Sonder 202, [3].
Sonderlinghe 144, [1].
Soren 204, [3].
Sorghe 13, [7]; 38, [9]; 485, [3].
Sorghen 13, [7].
Sotheit 60, [4]; 182, [5].
Sorgvoud 13, [7].
Sorgvuldig 13, [7].
Soudan 84, [2].
Zoucken 325, [4].
Souter 366, [3].
Spaan (een) 81, [1].
Spaye 263, [2].
Spannen (crone) 97, [1]; 145, [1].
Sparen 9, [7]; 237, [1].
Speer (een) 81, [1].
Specie 386, [2]; 428, [4].
Spien 78, [2].
Spier 78, [2].

Spillekorfken 200, [3].
Spillen 200, [3].
Spillewervel 200, [3].
Spoet 158, [4].
Spoyen 359, [1].
Sprect (vopr spreect) 223, [2].
Stade 154, [5].
Staden (in s. staen, te s. comen) 114, [5].
Staen 184, [2].
Stampen 353, [3].
Stan (wat) 275, [1].
Stappans 202, [4].
Staren 427, [3].
Starcheit 60, [4].
Stat 431, [2].
Steen 462, [4].
Steen 115, [3].
Steken 466, [1].
Steken 344, [4].
Steken (den hoorn) 158, [7].
Stekspel 344, [4].
Stect (steken) 93, [4].
Stel (bier) 134, [2].
Stellen (hem) 159, [4].
Stellen (te rechte) 251, [4].
Stic (een) 125, [3].
Stick 380, [4].
Stil (met s. seiken) 134, [1].
Stille 456, [3].
Stille (lude ende s.) 202, [2].
Stillekijn 37, [1].
Stirredomstantien 73, [7].
Stole 303, [3].
Stom 317, [2].

Storen (hem) 74, [1].
Stont (in heimelicher) 23, [1].
Storte 213, [4]; (bi den st.) 472, [1].
Straal 385, [1].
Strange 363, [3].
Stranc 357, [2].
Strene 292, [2].
Strijken 263, [2].
Strijt (wider) 520, [798].
Stroo (een) 81, [1].
Stroetken 213, [4].
Strote 213, [4].
Stuer 193, [4].
Stuc 151, [5].
Stulpen 381, [2].
Stunt 518, [743].
Zuht 519, [756].
Sulck 444, [1].
Su(*o*)*g* 526, [1021].
Supen 325, [1].
Suptyl 399, [1].
Sus 267, [4].
Sussen 199, [1].
Suvel (sonder) 424, [2].
Suverlijc 75, [4]; 260, [7].
Swa 314, [2].
Swaer 27, [3].
Swaerlike 27, [3].
Zweet (bi den zweten) 440, [3].
Zweymen 360, [2].
Swerte 133, [2].
Swester 214, [3].
Swichten 329, [2],
Zwore 536, [1412].

Tachter (sijn) 6, [2].
Taelen 142, [4].
Tafter 6, [2].
Tale 8, [6]; 177, [6].
Tale (hebben) 226, [1].

Tampteren 264, [3].
Tant 114, [2].
Tap 191, [3].
Tart (voor trat) 235, [1].
Tassche 126, [3].
Tasten 192, [2].
Taterynghe 316, [1].
Taverne 194, [2].
Te 25, [6].
Teelken 242, [5].
Tegen 384, [3].
Teyle 127, [4].
Telivereren 371, [2].
Tellen 8, [6].
Temale 12, [6].
Temelic 375, [5].
Terden 134, [1]; 197, [3].
Termijn 477, [1].
Tervaert 11, [4].
Tessche 126, [3].
Te-weert 188, [1].
Tfi 149, [3].
Tijlic 263, [1].
Tympelken 269, [6].
Tyncken 318, [3].
Tijt (in) 236, [2].
Tilijc 236, [2].
Tiran 58, [5].
Tjan 306, [3].
Toe 365, [3].
Toe 165, [1].
Toebringhen 382, [1].
Toegaen 134, [2].
Toecomen 25, [1]; 62, [2].
Toghen 190, [3].
Toren 2, [9]; 68, [2].
Torment 21, [6].
Touteren 440, [1].
Touwe (toe) 122, [2].
Touwen 65, [2].
Tra 416, [1].
Traan (een) 81, [1].

Trapeneren 334, [5].
Treeft 455, [1].
Treek 303, [1].
Trein (an den t. gaen) 326, [4].
Treke 215, [2]; 229, [2].
Trecken (getreckit) 538, [1479].
Triacle 385, [2].
Trijpbuyck 198, [2].
Trijpsack 198, [2].
Tripe 198, [2].
Triveleren 371, [2].
Troen (troon) 49, [3]; 141, [2].
Trouwen (in, bi) 1, [4].
Trouwen (tot enen man) 34, [4].
Truwant 213, [1].
Truwanten 213, [1].
Tsegen 260, [6].
Tsommels 262, [3].
Tsout 212, [1].
Tweestere 444, [3].
Twint (een) 81, [1].
Twint 21, [5].

Umbehu(*o*)*t* 522, [891].
Underscheit 500, [27].
Ungemude 536, [1430].
Unrethe 513, [574].
Unze 507, [381].
Up 37, [5].
Urber 538, [1483].
Uterlic 378, [1].
Uut (ende uut) 244, [3].
Uitgelacht 3, [3].
Uutcraken 189, [2].

Uutpolen 189, [1].
Uutstecken 310, [3].

Vaantje 317, [6].
Vaddaert 491, [3].
Vadde 325, [3].
Vaelyant 175, [3].
Vaen 191, [7].
Vaer 124, [3]; 161, [2]; 408, [1].
Vallen 61, [5]; 226, [3].
Van 87, [3].
Vanden 445, [2].
Varen 11, [3]; 35, [2].
Varen 124, [1]; 130, [3].
Varende (vrouwen) 306, [2].
Varinghe 11, [4].
Varinc 11, [4].
Varync 288, [2].
Varuwe 128, [4].
Vaten 331, [3].
Vauwe (in reynder v.) 316, [2].
Vee 382, [2].
Veisen (hem) 250, [2].
Veinzen 326, [3].
Veleyn 415, [5].
Venden 193, [7].
Ver- (voorvoegsel) 104, [5].
Ver (vrouw) 9, [3].
Verbaren 248, [4].
Verbaren (hem) 248, [4].
Verbeenen 211, [4].
Verbeent 370, [4].
Verbidden 26, [1]; 238, [3].
Verboren 119, [2].
Vercieren 135, [7].
Verdacht 88, [2].
Verdecken 223, [5].
Verdect 223, [5].
Verdenken 166, [3].
Verderven 5, [2].

Verdienen 23, [6].
Verdiente 26, [5].
Verdinghen (sonder) 279, [1].
Verdinghen 26, [1] (verg. 238, [3]).
Verdinc 279, [2].
Verdinken 363, [2].
Verdoemt 50, [4].
Verdooft 450, [2].
Verdouwen 294, [5].
Verdoven 450, [2].
Verdraghen 208, [3].
Verdraghen 281, [1]; 411, [3].
Verdrach 281, [1].
Verdrach (sonder) 308, [1].
Verdrucken 223, [5].
Verdullen 334, [4].
Verduwen 294, [5].
Verdwynen 166, [1].
Vererren 61, [4]; 332, [3].
Verfieren 306, [4].
Verfraeyen 395, [4]; 457, [2].
Vergaen 24, [6].
Verganc (sonder) 332, [1].
Verghen 274, [4].
Verghet (voor vergheet) 223, [2].
Vergier 337, [4].
Vergouden 120, [1].
Verhauden 267, [1].
Verheffen 258, [1].
Verhoghen 105, [3].
Verhoen 316, [4].
Verhoren (verhoeren) 331, [1]; 350, [1]; 368, [2].
Verhooren 104, [5].
Verhorich 331, [1].
Verhuwelijken 316, [4].
Verhuwen 316, [4].
Verjaert 405, [1].
Verkeren 32, [1]; 477, [2].
Verkennen 104, [5].
Verclaren 40, [2]; 223, [5].
Verkrachten 98, [6]; 490, [3].
Verkroken 269, [2].

Verlaet (sonder) 330, [7]; 458, [2].
Verlangen 378, [4].
Verlanghen (sonder) 481, [1].
Verlassen 525, [1011].
Verlaten 330, [7]; 411, [3].
Verleden 91, [1].
Verleden 450, [3].
Verleen 447, [3].
Verletten 260, [8].
Verlingen 378, [4].
Verloren 1, [2]; 293, [3].
Verloren (geven) 487, [3].
Verlu(*o*)*wen* 532, [126].
Vermaen 343, [3].
Vermaen (doen) 291, [5].
Vermalendien 12, [3].
Vermaledien 12, [3].
Vermane (buten minen) 407, [3].
Vermanen 291, [5]; 407, [3].
Vermeiden (hem) 28, [5].
Vermesamen 345, [3].
Vermeten 202, [5].
Vermeten (hem) 56, [3].
Vermien 368, [3].
Verminnen 353, [1].
Vermoeden (hem) 185, [1].
Vermonden 289, [5].
Vermost 370, [1].
Vermulen 325, [2].
Vernoi 201, [6].
Vernuwen 190, [2].
Verouden 267, [1].
Verraderie 40, [5].

Versacht 125, [4].
Versaghen (hem) 125, [4].
Versamen 447, [2].
Verseeren 135, [7].
Versellen 59, [4].
Verseren 148, [3].
Versien 394, [2].
Versien 365, [1].
Versienen, 111, [1].
Versieren 8, [2]; 313, [1].
Versinnen 95, [2]; 216, [4]; 379, [1].
Versch 269, [3].
Verscheeden 344, [1].
Verscoven 133, [3]; 207, [1].
Verslaen 282, [3].
Verslaen (hem) 248, [2]; 393, [1].
Versmachten 25, [3]; 273, [1].
Versmeken 26, [1]; 238, [3].
Versmoert 81, [5]; 201, [3].
Versmoren 25, [3].
Verspreken 26, [1]; 238, [3].
Verspreken 200, [4].
Verre 439, [3].
Verstannesheit, 60, [4].
Versteken 387, [3].
Versterven 99, [3].
Verstiven 399, [3].
Verstruycken 467, [1].
Verstuycken 467, [1].
Versubtielen 302, [2].
Versunden 520, [800].
Versu(*o*)*men* 499, [92].
Versuptilen 302, [2].
Verswijnen 166, [1].
Verswinden 166, [1].
Vertaelen 238, [3].
Vertaelen (hem) 142, [4].
Vertien 49, [1].
Vertoghen 417, [2].
Vertrecken 13, [4].

Vertroesten 372, [4]; 415, [5].
Vervaren 240, [2].
Vervaren (hem) 295, [2].
Verwaente 453, [2].
Verwaeren 99, [2]; 272, [1]; 476, [1].
Verwaerster 476, [1].
Verwachten 434, [2].
Verwandelen 85, [5].
Verwandelen (hem) 33, [1].
Verwaren 99, [2]; 232, [1].
Verwaten 345, [3].
Verweecken 294, [4].
Verweren 99, [2].
Verwijt 349, [1].
Verwinnen 33, [5].
Verwit 284, [3].
Verwoeden 426, [3].
Veursienigh 410, [1].
Viant 68, [1].
Vids (bij-mortelhamer) 265, [3].
Viertuut 216, [3].
Vierweechstede 185, [2].
Vijg (een) 81, [1].
Vyleyen 454, [2].
Vijstere 327, [8].
Vijte 319, [5].
Vijts (bij-doot) 265, [3].
Viliaert 4, [2].
Vinden 25, [5]; 28, [1].
Vinnen 190, [5].
Virsellen 516, [653].
Virzien 533, [1293].
Virschollen 512, [538].
Virwaiszen 524, [947].
Virtute (van) 472, [3].
Viseren 206, [4]; 374, [2].
Visevasen 262, [1].
Visieren 8, [2]; 243, [5].
Visouwe 218, [3].
Vleeschuus 62, [1].
Vlite (met) 235, [3].
Vloes 373, [1].

Voeghen 135, [3].
Voeght 154, [3].
Voer 34, [7].
Voerder 90, [1].
Voere 427, [4].
Voert 74, [2].
Voertane 153, [3].
Voertbringhen 223, [4].
Voertcomen 3, [7]; 47, [7].
Voertspel 346, [2].
Voete (onder) 73, [3].
Volgân 504, [268].
Volhenden 357, [4].
Voljaert 405, [1].
Volcomen 337, [3].
Vollester 350, [1].
Vollec 197, [5].
Vollencliche 523, [923].
Volstaen 522, [875].
Vont 19, [4].
Vooght 56, [4].
Voortbringhen 13, [6].
Voortcomen 13, [6].
Voortlegghen 13, [6].
Voortroepen 45, [5].
Vorderft (*vorderven*) 502, [191].
Vorders 78, [5].
Vore 103, [4].
Voren 215, [4].
Voren (te) 13, [6]; 39, [5].
Voren (te v. gaen, comen) 34, [7]; 218, [6].
Voren (te v. legghen) 79, [1]; 146, [3].
Voren (als te v.) 208, [5].
Voresetten 23, [5].

Vormeren 507, [367].
Vormunden 523, [943].
Vorte 497, [43].
Vortsteken 36, [4].
Vorvahen (*-vaen*) 534, [1333].
Vorwisen 526, [1037].
Vramen 377, [2].
Vrede 19, [1]; 60, [3]; 243, [6]; 143, [7].
Vri 96, [1].
Vri 9, [4]; 10, [1]; 5, [7]; 38, [2]; 39, [2]; 97, [4].
Vri 480, [1].
Vrient (b.n.w.) 32, [2].
Vrijen 136, [2].
Vroeder 41, [5].
Vroem 29, [7].
Vroet 38, [1]; 156, [3].
Vroet (maken) 31, [5].
Vrome 188, [4].
Vromech 29, [7].
Vromecheit 29, [7].
Vromel 29, [7].
Vromelic 29, [7]; 188, [4]; 260, [4].
Vromen 188, [4].
Vroolijk 141, [7].
Vroom 471, [2].
Vroude 35, [5]; 123, [4]; 141, [7].
Vrouwe (ons) 210, [2].
Vrouwen 505, [322].
Vrucht 257, [3].
Vul 73, [2].
Vulpen 449, [1].
Vurt 321, [6].

Waarde 476, [1].
Waeghen 79, [3].
Waelgeboren 163, [1].
Waer (in w. dinc) 41, [3]; 90, [2].
Waerde 118, [2].
Waerden 118, [2].
Wafen 511, [522].

Wain 496, [15].
Wach 181, [1].
Wacharmen 257, [5].
Wachten 14, [2]; 103, [2]; 390, [3].
Walpuyt 280, [2].
Wandelen (hem) 431, [2].
Wanen 14, [4]; 160, [4].
Wanc 17, [6].
Wanof 289, [2].
Wapen 39, [1].
Warande 164, [1]; 168, [1].
Warde 476, [1].
Wattan 17, [4].
Wederkeren 388, [1].
Wedersie 372, [2].
Wedertael 216, [5].
Wee 30, [6].
Weedtcupe 133, [1].
Weecken 294, [4].
Weeldelijc 149, [2].
Weer 83, [5].
Weerde 362, [2].
Weerdinne 202, [1].
Weerleggen 350, [6].
Weernen 238, [2].
Weert 12, [1]; 52, [2].
Weets (te) 397, [3].
Weghen 79, [3].
Weyn 392, [1].
Wel 20, [5].
Wenden 193, [7].
Wenen 11, [1]; 184, [1].
Werde 476, [3].
Werelt 161, [4].
Werk (te w. brenghen) 142, [3].
Wernen 238, [2].
Wers 208, [7].
Werven 513, [557]; 535, [1346].
Wet 109, [3].
Wete 109, [1].
Weten 2, [2].
Wetentheit 95, [3].

Wets (te) 367, [2].
Wi 181, [1], [2].
Wide 54, [4].
Wider 501, [168].
Wider (*strijt*) 520, [798].
Wielen 460, [6].
Wigant 5, [6].
Wigen 516, [661].
Wihot 313, [3].
Wijds (doot) 265, [3].
Wijch 5, [6].
Wympelken 269, [4].
Wyo 313, [3].
Wijsevasen 262, [1].
Wijtmolder 126, [2].
Willen (omschrijvend) 471, [1].
Wint 511, [521].
Wisch 215, [1].
Wit (weet) 366, [4].
Witze 501, [150].
Wocken 268, [1].
Wonden (bi den w.) 428, [2].
Wonder 2, [2].
Wonder (hebben) 81, [3].
Wondert (het) 24, [1].
Worten (*werken*) 512, [651].
Wouden 123, [2]; 211, [3].
Wouteren 440, [2].
Wouwen 456, [1].
Wrangh 63, [7].
Wreken 60, [2].
Wullijn 47, [3].
Wu(*o*)*ren* 517, [690].